MIRZA IBRAHIMOV

ÎNGEMĂNAREA APELOR

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

M. IBRAHIMOV

ÎNGEMĂNAREA APELOR

1961

EDITURA PENTRU
LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Мирза Ибрагимов

СЛИЯНИЕ ВОД

Роман Газета No. 4 (184) и No. 5 (185) 1959.

Traducere de: *V. Bogdan și M. Protopopov.*

Coperta de: *Paul Matache*

MIRZA IBRAHIMOV

La 28 aprilie 1920 la Baku Puterea sovietică învinsese. După revoluție multe se schimbară în viața argatului orfan Mirza, în vîrstă de nouă ani. El începe să învețe întîi la școala primară, apoi la școala fabricii și, în sfîrșit, la institutul de petrol; ia parte la cercurile scriitorilor-muncitori și lucrează ca lăcătuș, apoi ca tehnician de foraj. La vîrsta de nouăsprezece ani Mirza Ajdar Oglî Ibrahimov devine membru al Partidului Comunist.

Din anul 1930 începe activitatea lui literară: în presă îi apar versuri, schițe, povestiri. M. Ibrahimov scrie despre viața petroliștilor din Baku bine cunoscută de el, despre descătușarea femeii și intrarea ei în fabrică. Patria lui trăiește epoca construcțiilor noi, merge cu pași gigantici spre socialism, și scriitorul se străduiește să cunoască viața, să oglindească grandiosul mers înainte al vremii: el călătorește prin Ucraina și Sudul Rusiei, vede nașterea Donbasului socialist, a întreprinderilor industriale ce se înalță spre cer – și acolo prinde viață volumul lui de schițe Țara Giganților.

In anul 1935 M. Ibrahimov scrie drama Haiat, *despre victoria orînduirii colhoznice la sate. După aceasta apare o piesă cu caracter antifascist* Madrid *(1938), iar în anii războiului drama* Mahabbat *(1942), închinată muncitorilor din spatele frontului din Azerbaigian.*

Tema luptei împotriva fascismului și a reacțiunii, tema călăuzitoare în creația scriitorului, a constituit și baza primei sale opere în proză, romanul Veni-va ziua *(1948), pentru care i s-a conferit Premiul Stalin.*

Romanul este dedicat mișcării populare democratice a popoarelor din Iran.

În anii aceștia M. Ibrahimov este ales deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii Socialiste Sovietice Azerbaigiene. Ca membru în Comitetul pentru apărarea păcii din Uniunea Sovietică, ia parte la lucrările multor conferințe internaționale.

Una din cele mai valoroase opere ale lui M. Ibrahimov este și romanul BEIUK DAIAG (Marele sprijin), *numit de autor în traducere rusească* Îngemănarea apelor.

În centrul romanului se află soarta lui Rustam, președintele colhozului „Viața Nouă", om cu caracter complex, plin de contradicții. El muncește cu abnegație, respectă în oameni sinceritatea și francheța dar, obținînd, după război, mari succese în refacerea colhozului, începe să creadă că este un om excepțional și infailibil.

Atît în colhoz cît și acasă, Rustam se comportă ca un stăpîn atotputernic, ca un „feudal". Se înconjoară de oameni slugarnici și lingușitori, încetează să prețuiască pe oamenii simpli ai muncii și pierde legătura vie cu oamenii, cu poporul – acest mare sprijin. Situația tragică a lui Rustam se adîncește și prin faptul că uneori el vede clar fața adevărată a „aliaților" săi, dar prin forța împrejurărilor nu poate rupe cu ei.

Treptat se ascute conflictul între colhoznicii din „Viața Nouă" și Rustam, încurcat în propriile sale contradicții. În cele din urmă însă el devine pe deplin conștient de întreaga gravitate a rătăcirilor sale.

În fața cititorului se perindă figuri interesante de femei : sensibila și inteligenta soție a lui Rustam, Sakina, fiica lui, Perșan, plină de viață și farmec, nora lui Rustam, Maia, care luptă cu curaj pentru convingerile sale – toate aceste personaje sînt oamenii timpurilor noastre, ca spirit și călire morală, oameni care luptă pentru fericirea lor și a celor din jurul lor.

Romanul e interesant și prin zugrăvirea vie a unor elemente naționale pline de colorit, prin tablourile pitorești ale naturii din Stepa Mugană. Prin mijloacele artistice, prin conținutul său bogat în imagini, el dovedește că omul nu trebuie să se teamă de nimic dacă se sprijină pe oameni.

C. HUSEINOV

Capitolul I

1

Era cald, în seara aceea, în Stepa Mugană şi se lăsase o linişte de toamnă timpurie, deşi sosise iarna. După asfinţitul soarelui, cîmpia, năpădită de iarbă veştedă şi aspră, pe care neaua n-o înveşmîntase încă, se învălui în ceaţă. Curînd însă, luna apăru sus în tării, ceaţa se rări, se risipi, şi cerul fără de sfîrşit al sudului – cerul Stepei Mugane – se ivi cu miile lui de stele sclipitoare. Iar mai apoi, cînd luna scăpătă peste streşinile caselor ducîndu-se la culcare, răsăriră tot mai multe stele, fără număr, luminoase, privind cu luare-aminte pămîntul, ca şi cînd pe întinderea lui ar fi citit un poem de dragoste.

La ora aceea tîrzie, Rustam, preşedintele colhozului, se afla de obicei în faţa paharului cu ceai, auriu, ca chihlimbarul topit. Cu capul sprijinit în mîini, îşi amintea grijile şi frămîntările prin care trecuse în ziua aceea de muncă, lăsîndu-se furat de gînduri. Uneori schimba cîte o vorbă cu Sakina, nevasta lui, care, în pofida anilor cam multişori la număr, era încă o femeie chipeşă, cu înfăţişarea plină de o tinerească vioiciune. Răspunzînd scurt bărbatului, Sakina făcea cusături meşteşugite, împletea cu îndemînare ciorapi de lînă şi trăgea cu urechea la zburdălniciile fetelor, toate le făcea în acelaşi timp, pentru că ea nu stătea niciodată fără treabă.

Perşan, fata ei şi a lui Rustam, care, deşi împlinise optsprezece ani, era încă copilăroasă, înainte de a se culca, ba se învîrtea prin faţa oglinzii, ba se ţinea de ghiduşii, jucîndu-se cu pisica ori îngînînd un cîntec pe care-l întrerupea după o clipă, izbucnind în rîs.

Totuşi, seara aceea era pentru ea tristă şi negrăit de apăsătoare. I se strîngea inima cînd îşi privea din cînd în cînd, pe furiş, părinţii – tatăl ei şedea întunecat iar maică-sa era apăsată de gînduri. Parcă se sfădiseră, nu se prea luau în seamă.

Perşan scotoci printre cărţile bibliotecii care ocupa un colţ întreg al camerei spaţioase. Luă o carte la întîmplare, o frunzări, apoi o zvîrli deoparte. Se apropie de măsuţa pătrată, cu picioare sculptate şi dădu drumul la aparatul de radio. În odaie izbucniră nişte sunete stridente, răguşite, scîrţîitoare. Rustam îi aruncă fetei o privire pe sub sprîncene, dar nu spuse nimic. Curînd fata se plictisi şi de radio. Închise aparatul şi se apropie de fereastră.

Taică-său stătea nemişcat lîngă samovar. În paharul şlefuit, ceaiul se răcise. Pipa din lemn frumos cioplit fumega. În faţa lui Rustam, pe masă, era deschisă o besactea cu tutun „Zolotoe runo". Rustam adulmeca totdeauna cu plăcere aroma tare a acestui tutun cu mireasmă de miere, admirîndu-i culoarea cafenie cu nuanţe aurii. În seara aceea, însă, Rustam părea că nu ia în seamă nici culoarea, nici mireasma tutunului. Trăgea doar cuprins de neastîmpăr, din pipă, umplînd întreaga încăpere cu rotocoale de fum albăstrui.

Începînd de dimineaţă toate îi merseseră de-a-ndoaselea lui Rustam, parcă, vorba aceea, i-ar fi tăiat drumul o pisică neagră...

Cînd intrase în curtea administraţiei colhozului, o zărise stînd pe treptele pridvorului, pe mătuşa Telly. Chipul lui Rustam se crispase. „Bătrîna asta, gîndea el, aduce totdeauna veşti rele." Presimţirea nu l-a înşelat. Mătuşa Telly se ridicase sprintenă în întîmpinarea lui şi începu să-l mustre :

– Vai, *kişi* [1], mare belea s-a abătut pe capul nostru. Tu dormi pînă tîrziu şi la stînă a dat molima în oi, le seceră fără milă !

Preşedintele colhozului îi aruncă o privire mînioasă de parcă ea însăşi, mătuşa Telly, cu ilicul ei albastru şi cu fusta încreţită, ar fi adus molima la stînă.

– *Arvad* [2], cînd în sfîrşit mi-o fi dat să aud din gura ta şi o veste bună ? Lasă-mă măcar să intru în birou !

Mătuşa Telly îşi îndreptă cu mîna ei noduroasă, tuciurie, basmaua neagră care-i aluneca pe ceafă şi-i strigă aprinsă :

– Bune-rele, cum sînt, de vreme ce eşti preşedinte, ia măsuri ! Am fost la fecioru-meu la stînă şi am văzut cu ochii mei cum pier oile tocmai acum la vremea fătatului.

– Avem veterinar – să le îngrijească ! obiectă Rustam. Nu se cuvine ca pentru orice fleac să-l bîrîi la cap pe preşedinte. Mai daţi şi voi dovadă de un pic de iniţiativă !

„Degeaba îmi fac sînge rău cu cicălitoarea asta", îşi spuse apoi Rustam şi, lăsînd-o locului pe bătrînă, intră pe uşă.

Ceru, totuşi, de îndată, centrul raional unde găsi pe cei de care avea nevoie şi îi veni inima la loc numai atunci cînd i se dădu asigurări că veterinarul va pleca numai-decît spre fermă cu fiolele necesare. După ce dădu ordin paznicului să pună şaua pe cal şi să i-l aducă, Rustam ieşi în pridvor de unde zări pe brigadierul Husein care tocmai intra în goană pe poartă.

– Ce e ? strigă Rustam, presimţind un nou necaz.

Drept orice răspuns, brigadierul mormăi ceva nedesluşit, după obiceiul lui, din care pricină consătenii îl porecliseră de mult în batjocură „Husein-mutul".

– Aţi încercat să-l scoateţi ? se răsti mînios preşedintele după ce izbuti, în sfîrşit să înţeleagă că un camion în-

---

[1] *Kişi* – respectabile, stimabile (n. ed. ruse).

[2] *Arvad* – femeie (în cazul de faţă sună grosolan, dispreţuitor) (n. ed. ruse).

cărcat cu îngrăşăminte chimice se înţepenise într-un şanţ din marginea şoselei.

Husein-mutul nu răspundea, nici „da", nici „nu", mişcîndu-şi doar buzele groase.

Văzînd că n-o va scoate la capăt cu el, Rustam se aruncă în şa şi o porni, în galop, spre stepă.

Camionul căzuse cu amîndouă roţile dinapoi într-un şanţ. Şoferul dormea în cabină acoperit cu scurta de piele. Rustam îl trezi şi-l trimise spre ogorul cel mai apropiat ca să-i cheme în ajutor pe colhoznici. Sacii cu îngrăşăminte fură daţi jos şi se văzu, după cum presupusese şi Rustam, că nu era chiar atît de greu să se scoată din şanţ autocamionul. Preşedintele dădea îndrumări, se opintea voinicește cu umărul în maşina care huruia, accelerată la maximum, şi striga la Husein-mutul care – în sfîrşit ! – venise şi el, din sat. Leoarcă de sudoare, răguşit de atîtea răcnete, Rustam încălecă din nou şi se îndreptă spre stînă.

Veni acasă seara tîrziu, istovit, stropit de noroi pe faţă. Şi nu se ştie de ce ţinea cu tot dinadinsul ca, tocmai atunci, cînd îşi simţea nervii mai încordaţi ca niciodată, să reia discuţia începută cu nevasta lui cu cîteva zile mai înainte. Dar cum să-i reînnoade firul ? În ce chip ? Nici Rustam nu ştia prea bine, dar aştepta, cu răbdare, să se ivească un prilej. Pînă atunci trăgea atît de zdravăn din pipă încît i se înroşiseră obrajii.

Sakina nu prea avea obiceiul să-şi necăjească soţul cu întrebări despre treburile colhozului. Dacă tăcea – lasă-l să tacă : pesemne că aşa voia el. Şedea cu picioarele strînse sub ea, pe un covor pestriţ, avînd rînduite împrejur feluritele cutii, gheme, ace, nasturi. Arăta ca întotdeauna liniştită, şi parcă nici nu lua în seamă privirile îngrijorate ale fetei şi chipul posac al bărbatului ei. Văzînd-o, ai fi putut crede că toate gîndurile îi erau îndreptate doar spre cusăturile ei. La drept vorbind, Sakina nici nu vedea cum alunecă acul în mîna ei îndemînatecă : gîndurile ei neliniştite erau la bărbat şi la fată.

Doar atunci cînd, undeva pe uliţă, răsună un cîntec pătimaş, plin de foc, ea se înţepă cu acul, dar nici nu se

clinti. Se mulțumi doar să-și ridice ochii întrebători spre fata care tresărise. La auzul cîntecului *baiatî* [1], Perșan oftă adînc și se lipi de pervazul ferestrei. Cîntecul se apropia tot mai mult, zbătîndu-se, aidoma unei păsări rătăcite ce se lovea cu aripile în geamuri. Perșan ar fi vrut să deschidă larg fereastra pentru ca, în felul acesta, glasul pătimaș al cîntărețului să pătrundă în casă. Se stăpîni însă, nu făcu acest lucru. Cîntecul răsuna acum aproape de tot...

E tulbure apa Araxului,
Cu noi primăveri mă mîngîi,
Rămîi, draga mea, lîngă mine,
O clipă cu mine rămîi.

Ascultînd cîntecul cu luare aminte, tatăl ei zîmbi și luă din perete portharta ce-i ținea loc de servietă, de unde scoase un caiet cu însemnări. Își notă – ca să nu uite ; „sarcină, pentru brigadierul Șirzad – să organizeze un cor". Ideea i se păru cu adevărat fericită. „Nu se cade ca asemenea voci de privighetoare să se irosească fără rost pe uliți", își spuse Rustam. Da, va trebui negreșit să pregătească acest cor pentru concursul raional al cercurilor de amatori și nu cumva să se întoarcă fără diplomă de merit gradul I !"

Chipul fetei se îmbujorase de bucurie și ochii îi sclipeau – parcă nici n-ar fi fost atît de tristă toată seara aceea. Ca și cum ar fi ghicit cît răscolea cîntecul lui inima fetei, cîntărețul continuă cu și mai mult alean :

Luna s-a stins, iubito,
În naltele ei sihăstrii.
Doar săgeata inimii tale
Lua-mă-va dintre cei vii.

Altădată, Rustam și-ar fi dat seama că nu întîmplător se cînta un *baiatî* atît de pătimaș sub ferestrele casei în

[1] *Baiatî* – cîntec popular (n. ed. ruse).

care trăia o fată ca Perşan. „Ia seama la fată, fii cu ochii-n patru !“ ar fi poruncit el nevesti-si. Acum, însă, lăsînd să-i cadă în piept capul cu părul încărunţit, Rustam zîmbea melancolic şi, fără să prindă rostul cîntecului, îşi amintea cum cîntase şi el cîndva sub ferestrele tinerei Sakina.

O căută cu privirea pe nevasta lui care, însă, îşi strînsese lucrurile şi trecuse în odaia alăturată.

Faptul că ea îşi vedea de lucru îl necăjea pe Rustam, socotind aceasta un fel de nepăsare, ba chiar olecuţă de dispreţ...De aceea hotărî, chiar dacă n-ar mai fi putut să doarmă în noaptea aceea, să nu se urnească de acolo, să stea de vorbă cu nevasta lui, chiar în seara aceea, curmînd neînţelegerea care se cam prelungise.

2

Erau treizeci de ani de cînd Rustam şi Sakina îşi legaseră viaţa. De treizeci de ani îşi duraseră aceeaşi soartă, trăiseră laolaltă, împărţind cinstit şi bucuriile şi necazurile, punîndu-şi amîndoi capul pe aceeaşi pernă, învelindu-se cu aceeaşi pătură.

În tot acest răstimp doar o singură dată gîndurile şi planurile lor se deosebiseră.

Faptul acesta se petrecuse în ajunul războiului.

În vremea aceea, oamenii începuseră să-i spună lui Rustam, în semn de cinstire, Rustam-*kişi*. Era înconjurat de preţuirea şi dragostea lor. Cuvîntul acesta se cade ca oamenii să-l rostească numai şi numai din adîncul inimii, că doar el nu poate fi scris în vreun act de identitate. Cuvîntul acesta îţi toarnă miere în inimă, îţi mîngîie auzul, te măgulеşte – dar mai aduce cu el şi o tristă îngîndurare : zilele tinereţii au rămas în urmă, multe, prea multe cărămizi s-au fărîmiţat, s-au prăbuşit din turnul vieţii.

Pe atunci, Rustam era în floarea bărbăţiei. Lucra de doi ani, ca preşedinte, în fruntea colhozului „Viaţa nouă“

– și acest colhoz, unul din cele mai mari din Mugan, înflorea, și el, cum înflorește în primăvară, hrănită din belșug cu umezeală, stepa roditoare a Muganului, darnică aidoma unei mame. Cel dintîi născut al lui – Garaș – avea opt ani, iar Perșan, cu glasul ei ca de păsărică, abia împlinise trei ani. Cît despre Sakina, atît de firavă și de colțuroasă pînă atunci, se împlinise, trupul parcă i se îndreptase, atrăgînd privirile trecătorilor prin frumusețea ei, a unei femei fericite, în floarea celor treizeci și cinci de ani ai săi.

Odată – într-o seară de toamnă – după ce copiii se culcaseră, stăteau amîndoi în cerdacul casei. Sakina trăsese mai aproape lampa cu gaz și împletea pentru fetiță niște ciorapi de lînă, în timp ce Rustam, zîmbind mulțumit, îi povestea cum își îndeplinise colhozul îndatoririle către stat, dînd cotele cuvenite și cum – pentru întîia oară, da, pentru întîia oară – acest lucru nu trebuia uitat, putuse să dea fiecărui colhoznic pentru o zi-muncă cîte două kilograme de grîne și cîte cinci ruble în numerar. Dar zarzavaturile, dar fructele, dar mierea ? Fă socoteala cît fusese plătită o zi-muncă în colhoz ! Nu degeaba colhozul se numea „Viața nouă".

Vorbea plin de voioșie, fericit, și-și privea mereu nevasta, cu admirație.

Sakina nu-și lua ochii de la andrelele și de la firul de lînă care-i luneca între degete, numai urechi la tot ce povestea bărbatul ei, dînd din cap a încuviințare. În ochii ei blajini se putea citi bucuria pe care i-o dădea viața, mulțumirea de soțul și de copiii ei. Mireasma părului ei, căldura trupului ei bine legat, îl tulburau pe Rustam. El spuse cu glasul puțin tremurător :

– Hai, ajunge ! Strînge ghemul, andrelele și fă patul – e vremea să ne culcăm.

Sakina simți nerăbdarea bărbatului ei și zîmbi stăpînit.

– Nu te grăbi, noaptea-i lungă !

Rustam sări în picioare și o trase năvalnic de mînă. Deodată, însă, tresări, nu din pricină că una din andrele căzuse cu zgomot, ci pentru că, pentru întîia oară, simțea

cît de înăsprită era mîna Sakinei, parcă pielea ei ar fi fost tăbăcită și uscată la soare. Pentru întîia oară în viață se gîndi că femeia lui muncea de ani de zile la sapă ; iar seara trebăluia de zor prin casă. Îi strînse și mai tare mîna în mîna lui – și-i spuse cu hotărîre :

– De mîine nu mai ieși la cîmp !

În prima clipă Sakina crezu că bărbatul ei glumea. Sau, poate, că voia să-i pună la încercare vrednicia. Drept orice răspuns, Sakina îl privi blajin cu ochii ei albaștri.

– Gata ! Ai să pleci din brigadă ! repetă Rustam.

– Vai, *kișî,* nu cumva ai vrea ca nevasta ta să se coconească la bătrînețe ? Așa ceva nu se cade – și apoi din mine n-o să iasă niciodată o cucoană.

– O cucoană ? Dar nici nu vreau asta. Deschidem o grădiniță de copii – ai să lucrezi și tu acolo. O să fie și munca ușoară – atunci o să-ți găsești vreme de gospodărie și o să mai ai grijă și de tine.

Rustam nu glumea – dar nici Sakinei nu-i ardea de glumă.

– Nu, *kișî,* nu plec din brigadă. Ce să fac eu la grădinița de copii ? O să mă plictisesc de moarte acolo ! Și, apoi, mi-am luat angajamentul să ajung fruntașă a recoltelor bogate. Asta, în primul rînd. Și, în al doilea rînd...

– I-auzi, i-auzi : „în primul rînd", „în al doilea rînd" ! o întrerupse el. Nu visezi cumva să te decoreze ?

– Față de tine nu mă ascund. Da, visez !...

– Bine ! Și „în al doilea rînd" ?

– În al doilea rînd, pe vremuri era o vorbă : „Fă ce zice hogea, nu ce face". Dacă eu n-o să mai ies la cîmp, spune și tu, cu ce obraz ai să mai ciocănești la ferestrele oamenilor ca să le chemi nevestele la muncă ? Aș intra în pămînt de rușine, dacă aș auzi cum ți se spune : „Mai întîi trimite-o pe nevastă-ta și apoi cheamă-ne pe noi". Da, uite așa ți s-ar spune și eu nu vreau să aud asemenea ocări.

– Crezi că m-ar ocărî oamenii pe mine ? N-ai grijă de asta ! răspunse Rustam, dînd din cap. Doar știi și tu prea

bine că vreme de zece ani la rînd, oamenii au primit mai nimica pentru o zi-muncă şi cum am venit eu am şi schimbat lucrurile : acum primesc cîte şapte-opt chintale de grîne fiecare, şi pe deasupra o mulţime de bani peşin. Nu mai spun că şi cotele către stat sînt predate în întregime. Acu cînd planul e îndeplinit, n-ai decît să-ţi pui căciula pe-o ureche şi să petreci după pofta inimii ! Nimeni n-o să te ţină de rău, n-ai să-ţi auzi vorbe.

– Ia te uită, obiectă Sakina, înseamnă că dacă ţi-ai îndeplinit planul, legile noastre nu sînt făcute pentru tine, hai ? Atunci, de ce, rogu-te, preşedintele colhozului din Gaşimlim a luat zece ani de puşcărie ? Şi cei de acolo au avut plan pe care l-au îndeplinit, ba unii chiar au fost scrişi pe panoul de onoare. Nu, *kişi,* nu te amăgi tu însuţi ! Nu vreau să te înalţi ca plopul, să-ţi ridici nasul să nu-l mai poţi ajunge nici cu prăjina. Şi nici doborît la pămînt nu vreau să te văd ca, apoi, să fii călcat în picioare. Omul înţelept rămîne întotdeauna la fel – şi atunci cînd e răsplătit cu cinstirea semenilor, şi în lumina soarelui, şi cînd se află la umbră.

– Fii fără grijă ! Mie nu mi se poate întîmpla ce a păţit preşedintele din Gaşimlim. Cu el a fost altă socoteală. El era să-şi piardă minţile din lăcomie şi tot din lăcomie a uitat de legi, s-a înfruptat din bunurile colhozului. A tot luat cu nemiluita, şi-a umplut buzunarele şi nu-i de mirare că a nimerit unde a nimerit, adică după gratii !

– Vai, *kişi,* lăcomia asta nu s-a trezit nici la el dintr-o dată ! răspunse Sakina. Fără îndoială că, la început de tot, s-a umflat şi el în pene. S-a îngîmfat, închipuindu-şi că-i cine ştie ce de capul lui ! Unde mai pui, planurile, normele, depăşirile, panoul de onoare, portretele, premiile... Şi iaca-aşa, pe nesimţite, omul a început să creadă că-i e îngăduit totul.

– Dar ce legătură au toate astea cu mine ? întrebă încruntat Rustam.

– Au ! Pentru că eu sînt obişnuită să muncesc şi tu vrei să trîndăvesc şi să mă îngraş. Dacă ar veni, ferească dumnezeu, cine ştie ce vremuri grele, n-aş mai fi în stare

să țin o sapă în mînă. Nu, nu, Rustam-*kișî*, pune la grădinița de copii o văduvă mai bătrînă sau o fetișcană, că eu tot la cîmp mă duc !

Rustam avusese în toamna aceea multe bucurii și n-ar fi vrut să-și necăjească nevasta. De fapt, el nu prea stătu să desprindă înțelesul vorbelor ei, și în îndărătnicia Sakinei el vedea mai degrabă o temere exagerată de femeie, niște fleacuri. Dar de unde acest ton atît de hotărît, această îndîrjire ? Rustam era obișnuit întotdeauna ca Sakina să-i dea ușor ascultare. Cum se face că, acum, ea se arăta atît de hotărîtă, atît de îndrăzneață ? Avea ceva nou în ea, un ce pe care el nu izbutea să-l înțeleagă și care-i rănea mîndria. O privi îndelung, de data aceasta, cu un simțămînt de vrăjmășie. Tot ce, pînă atunci, îl atrăgea spre ea – umerii rotunzi, sînii înalți, șuvițele de păr ce-i încadrau chipul gingaș – totul i se părea acum respingător, străin. Îndesă tutunul în pipă și spuse cu glas scăzut :

– Sfîrșește cu sfada ! M-am gîndit bine : de mîine rămîi la grădiniță !

– Dar cum rămîne cu libertatea mea ? întrebă încet Sakina. Parcă tu vorbești în ședințe despre egalitatea dintre femei și bărbați !

Lacrimile soției sale îl înduioșau întotdeauna pe Rustam. Simțea îndată nevoia s-o alinte, s-o mîngîie. De data asta se întoarse cu spatele, bombănind :

– Dar ce, libertatea după tine înseamnă să-ți faci de cap ? Bărbatul e bărbat și femeia, femeie ! Sau, poate că în casa asta stăpînul nu mai are nici un drept ?!

– Drepturi ai, Rustam – și încă foarte mari. Dar și eu am un drept – acela de a hotărî asupra vieții mele... și în privința asta, iartă-mă, nu ai nici o putere...

Toate aceste vorbe fuseseră rostite potolit, chiar și lacrimile se uscaseră în ochii Sakinei, dar tocmai în aceasta vedea Rustam că pierduse lupta. Nevasta lui, întotdeauna atît de înțelegătoare, era acum nespus de dîrză...

– Lovi-te-ar... mormăi Rustam mînios și se îndreptă spre grădină, unde se plimbă de colo, colo, zăbovind pînă

tîrziu. Își făcu apoi patul în cerdac, puse capul pe pernă și închise ochii, prefăcîndu-se că doarme chiar cînd auzea pașii Sakinei prin curte.

Firește, s-au împăcat chiar în noaptea următoare. Dar abia după multă vreme, pe front, în focul luptelor, cu sufletul mistuit de dorul nevestei și al copiilor lui, a înțeles Rustam cîtă dreptate avusese Sakina. Ar fi vrut să-i scrie lucrul acesta. O lăsa însă, de pe o zi pe alta – fie că nu avea vreme, fie că uita, fie că nu-l lăsa mîndria.

În ziarul care apărea la centrul raional și venea la unitatea lui – șefa de echipă Sakina Rustamova era evidențiată ca fruntașă a recoltelor bogate. Rustam era sigur că ai săi nu cunosc nevoia, că copiii lui sînt sătui și învață la școală, nu vînd pepeni și mere la răscruci, cum făceau copiii unor ostași plecați pe front. În mai 1942, cînd se afla pe front lîngă Harkov, Rustam a primit un ziar în care o văzu fotografiată pe Sakina : primise ordinul „Steagul Roșu al Muncii". Citind acest lucru, Rustam găsi în el puterea de a se birui pe sine și scrise nevestei lui : „Iartă-mă, am greșit atunci !" Da, acum, în zilele războiului se încredință Rustam că ochii nevestei sale vedeau mai departe decît ochii lui, că Sakina își dădea seama de anumite lucruri pe care el, amețit de succese, nu le mai înțelegea. Și se jură că, niciodată, de aci înainte, n-o va mai sili să facă ceva care ar fi împotriva vrerii ei, că se va bizui pe înțelepciunea și gingășia ei sufletească.

3

Nu toți oamenii se dovedesc credincioși legămîntului făcut în clipe de avînt sufletesc, cînd inima e plină de simțăminte mărețe. Timpul este însă aspru și necruțător. El tocește vîrtos trăinicia simțămintelor și șterge din amintire acele clipe în care au fost făcute legăminte ce păreau de neclintit.

Furtuna războiului rămăsese în urmă. Ostașii osteniți își predaseră armele la depozite, punînd mîna pe topoare și

ferăstraie. Tanchiștii s-au urcat pe tractoare și combine, plugul a răsturnat primele brazde pe ogoarele răscolite de obuze și semănătorul a ieșit la cîmp. Oamenii s-au avîntat din nou în munca pașnică, dovedind același curaj și aceeași însuflețire ca în luptele prin care trecuseră patru ani de-a rîndul. O generație nouă de copii și de nepoței ai foștilor ostași pășea în viață.

Se schimbase ceva și în familia lui Rustam. Părul Sakinei părea o tufă de vișin peste care trecuse, albindu-l, promoroaca, zbîrcituri fine se întinseseră în jurul ochilor ei blajini, în jurul gurii frumos arcuite. Micul, rumenul Garaș era acum un flăcăiaș, iar Perșan o tînără fată. Nici Rustam nu mai era același. Prin părul lui, mult mai rar decît odinioară, șerpuiau fire argintii. Dar nu se gîrbovise, nu se încovoiase. Rustam tot mai ținea fruntea sus cînd ieșea în întîmpinarea oamenilor. Mulți dintre aceștia, întîlnindu-i privirea aspră, se simțeau cuprinși de sfială. Școlarii își scoteau, în grabă, șepcuțele : „Bună ziua, unchiule Rustam". „Unchiule" – își spunea el. Fie și așa ! Curînd o să-mi spună „bunicule". „Ei, n-ai ce-i face !"...

În firea lui Rustam se produceau unele schimbări vădit neplăcute, pe care, firește, Sakina le vedea mai bine decît oricine altul. Bărbatul ei părea tot mai frămîntat, mai plin de nerăbdare, mai supărăcios. Sakina, însă, care îl iubea nespus, îi găsea scuze : războiul e de vină ! își spunea ea. Uneori, lăsa să treacă de la ea, nu scotea nici un cuvînt. Adesea îl amăgea, spunînd altceva decît gîndea. Nu se îndoia, însă, niciodată că, oricît de mult s-ar fi înfierbîntat, oricît de apăsătoare ar fi fost certurile dintre ei, pînă la urmă ajungea tot la vorba ei. Cu prilejul unor asemenea neînțelegeri între ei – și cum le poți oare ocoli ? – Sakina se străduia să răspundă liniștită, alegîndu-și cu grijă fiecare cuvînt, ca nu cumva, doamne ferește, bărbatul ei să-și iasă din sărite. Uneori îi făcea pe voie în totul.

În urmă cu o săptămînă, într-o seară, după ce se urcaseră în pat, Sakina îi dădu, plină de voioșie, o veste :

– Ascultă, Rustam-*kișî*, se cuvine să te felicit : feciorul nostru are de gînd să se însoare !

– Doar n-o să rămînă holtei toată viața ! răspunse Rustam. Bine face. E în vorbă cu vreo fată ?

– Păi dacă n-ar fi fost, nu ți-aș fi spus... E o fată de la oraș ! Au și pus totul la cale. De oriunde ar fi, de la oraș sau din sat, numai cinstită să fie ! Mă tem, însă, să nu dea peste vreo flușturatică...

– De ce să te temi ? Garaș doar a fost hrănit cu laptele tău și cu pîinea ostenelilor mele. Nu orice fată îl poate face să cadă în ispită.

Sakina era gata să răspundă că totul era cu putință, că lucrurile se puteau petrece și așa : uneori, băieții buni se îndrăgostesc de mutrișoara drăguță a unei fete ușuratice. Tăcu însă, nevrînd să vorbească „într-un ceas rău"... Se mulțumi să spună cu un oftat :

– Fie ca vorbele tale, *kișî,* să se împlinească întocmai !

Vestea îl bucură pe Rustam. În ultima vreme se gîndise adesea cu neliniște la fiul său, temîndu-se să n-o ia pe căi rele. Încearcă și ține în frîu o mîndrețe de *igbit* ca Garaș ! Orice fată căreia îi iese în cale se schimbă la față cînd îl vede, i se taie răsuflarea și în ochi i se aprind scîntei...

– Cu cît o să ne aducă mai curînd nora în casă, cu atît e mai bine ! spuse Rustam.

– Așa socot și eu ! răspunse bucuroasă Sakina. E vremea să pregătim iatacul tinerilor.

Mai mult însă decît toți se bucura Perșan care sărea, se zbenguia, trăgea de maică-sa, împodobind odaia lui Garaș și mutînd mobilele dintr-un colț într-altul.

Din ziua aceea au început neînțelegerile în casa lui Rustam.

Președintele colhozului fruntaș voia să facă fiului său o nuntă ca-n povești. Hotărîse să poftească la nuntă nu numai oamenii din partea locului, dar și autoritățile de la raion. Dorea să fie puse mese multe, cît mai multe, încărcate cu bucate... muzica să întîmpine pe mireasă, care să sosească o dată cu prietenele ei, cu un șir întreg de automobile.. „Asta zic și eu nuntă : după datinile noastre, vrednică de neamul lui Rustam !..."

Perşan era în culmea fericirii. Ce mai încoace şi-ncolo : în nopţile călduroase de vară o asemenea nuntă visa şi pentru ea.

Dar, spre uimirea lui Rustam şi a fetei, Sakina nu era de loc încîntată de aceste planuri.

– La ce bun atîta tămbălău ? Să poftim cinci-şase prieteni de-ai lui Garaş, rudele – şi atît ! Cu cît o să fie mai aşezat, cu atît mai plăcut.

– Dar ce-ţi veni ?! se oţărî Rustam. Cum, un fecior avem şi să mă calicesc la nunta lui ? Ce-o să spună cei de la raion ? Au să mă osîndească. „Uite – o să zică ei – preşedintele Rustam s-a zgîrcit la nunta feciorului său." Nu, nevastă, asta nu ! Nu judeci bine. Şi apoi, mai e ceva : să vadă şi mireasa că, dacă-i vorba de fericirea fiului nostru, nu precupeţim nimic...

– Hai, mamă ! se amestecă şi Perşan alintîndu-se, nu vrei şi tu ca ei să fie fericiţi ?

– Nu asta aduce fericirea, fata mea, îi răspunse Sakina. Cînd noi – tatăl tău şi cu mine – ne-am cununat, n-am avut muzică, dar ar fi bine ca toţi cei care se căsătoresc să se bucure de o viaţă ca a noastră !

– Atunci erau alte vremuri ! se împotrivi Rustam. Eram argat, sărac lipit pămîntului. Şi dacă mi-aduc bine aminte, nici pe tine nu te-am luat din palatul unui bogătan. Pe atunci nu era ce avem astăzi : nici colhoz, nici casa asta cu cat. Acum, însă, slavă domnului, nu ducem lipsă de nimic. Vreau ca nuntei fiului meu să-i meargă vestea în toată Stepa Mugană !

– Nu numai în Stepa Mugană, dar chiar pînă la Baku să se ducă buhul ! Teamă mi-i că din aşa zarvă mare să nu asurzim amîndoi...

Sfada se înteţea cu fiecare zi tot mai mult.

– Eşti îndărătnică ! o mustra Rustam pe nevasta lui. Dacă omul îţi cere o cămaşă albă, tu îi aduci una neagră. Nu apuc bine să spun „da" că tu ai şi strigat „nu".

– Eu nu m-am schimbat, *kişi,* şi-i prea tîrziu pentru asta. Aşa o să mor. Mi se pare, însă, că tu te-ai schimbat. Părul ţi-a încărunţit de-a binelea, dar mersul ţi-i tot iute !

Rustam izbucni mînios.

– Atunci nu-mi rămîne decît să te silesc să faci ce vreau eu !

Şi plecă spre administraţia colhozului să se închidă acolo în biroul său, să se mai liniştească...

Aşa şi-a făcut loc sfada în casa cu un cat, împrejmuită de meri şi viţă de vie.

Iată de ce acum, Rustam-*kişi* pufăia aprins din pipă.

De îndată ce vocea cîntăreţului nu se mai auzi, Perşan scoase dintr-un raft cartea de poezii a lui Alesker [1] şi, adîncindu-se în citirea lor, uită de tatăl ei.

Dar unde o fi Sakina ? Rustam tuşi gros ca să dea de veste că-i acolo, dar nevasta lui nu se ivi. Ce-o fi avînd de făcut acum, după cină, în cămăruţa întunecoasă de alături ? Nemaiputîndu-se stăpîni, o chemă :

– Sakina !

Ea, însă, nu se grăbi să vină, aşa cum făcea întotdeauna. Rustam nu se supără, dar îl cuprinse mirarea. Strigă mai tare :

– Sakina, unde eşti ?

Nu primi nici un răspuns. Atunci, întorcîndu-se spre fată, îi spuse :

– Du-te, fetiţo, şi caut-o pe mama.

Încercă chiar un simţămînt neplăcut, dîndu-şi seama că glasul lui, atît de grosolan şi de aspru cînd o striga pe nevastă-sa, răsuna atît de blînd atunci cînd îi vorbise fetei.

Rustam împinse masa cît colo şi începu să păşească de-a lungul şi de-a latul camerei, chibzuind cum să înceapă vorba. „Numai să nu ridic glasul, îşi spunea el. Dacă am să încep iară cu ton ridicat, atunci şi ea se aprinde şi nu mai e chip să se domolească. Nu, n-o să ridice tonul. Au să tragă cu urechea şi vecinii cărora li-i de ajuns să audă un cuvînt ca să stîrnească o halima întreagă. Ce rost are atîta ceartă ? Dacă vezi că nevasta se încăpăţînează – ei

[1] *Alesker* (1823–1926) – poet şi cîntăreţ popular din Azerbaigian (n.ed.).

bine, n-ai decît să taci. Pleacă de-acasă şi, cînd îi trece, vino înapoi, mîngîie-o puţin, şi inima ei o să se înmoaie ca ceara. Zău, e caraghios ! A început cearta dintr-o nimica toată, dintr-un fleac !"

Cînd, în sfîrşit, Sakina intră în odaia de mîncare, după ce îşi aruncase pe umeri un şal moale de lînă, Rustam o întîmpină cu zîmbetul pe buze :

– Ei, te-ai liniştit ? Eşti mai blajină acum ?

– Mai bine tu te-ai linişti. Eu nu m-am mîniat de loc, răspunse Sakina, înfruntînd cu dîrzenie privirea bărbatului ei. Şi tu ce mai vrei ? o întrebă pe Perşan care băgase capul pe uşă. Ce te uiţi ? Hai, du-te în odaia ta !

Perşan se lipi de mama ei şi-i şopti la ureche.

– Te rog din suflet, mamă, nu te certa. Fii mai îngăduitoare...

– O să fie mai îngăduitoare, n-avea grijă, spuse cu prefăcută nepăsare Rustam. Şi acu, du-te !

După ce fata ieşi din odaie, Sakina îi spuse cu gravitate ;

– Dacă ceea ce ai pus la cale te-ar privi numai şi numai pe tine, n-aş fi scos o vorbă. „Fă cum te taie capul – aş fi zis – şi dacă apoi roadele culese or fi amare, te priveşte." Dar toată născocirea asta afurisită nu te priveşte numai pe tine, ci pe noi toţi – şi pe Garaş, şi pe Perşan, deci şi pe mine ca mamă. Iar dacă toată povestea o să se sfîrşească cu un necaz pentru noi şi nu cu bucurie, atunci o să venim toţi trei la tine şi o să-ţi cerem socoteală. Hai, să zicem că eu nu însemn nimic – dar fiului şi fetei tale ce-ai să le spui atunci ?

– Dar pentru ce, rogu-te, să le dau socoteală ? Mintea mea nu pricepe nimic. Am pus la cale, oare, vreo nelegiuire ? Tu, nevastă, ai ajuns aidoma califului cel fricos din poveste – te sperii şi de umbra ta !

– Da, mă sperii ! recunoscu Sakina. Dar cum să nu mă sperii ? Vrei să poftești o sută de oaspeţi – dar te-ai întrebat oare, cît ar costa o asemenea petrecere ?

– Hai, nu fii zgîrcită ! Ai cinci berbeci – tăiem trei din ei ! Că doar nu i-om lua cu noi în mormînt !

– Bine, tăiem trei berbeci pentru pilaf. Dar orez, dar unt, dar mirodenii nu trebuie ? Apoi fructe nu vrei să fie la masă ? Şi băutură nu trebuie ? Nu, *kişi,* eu n-o să-mi suflec niciodată mînecile, să pun orez la fiert pentru asemenea tămbălău ! Tu eşti doar preşedinte. Toate privirile sînt îndreptate spre tine. Dacă pe masă n-o să punem decît o singură sticlă de vin, o să se găsească un oaspete care în loc de una să vadă cinci sticle. Dacă o să tăiem berbecii din bătătura noastră, are să se găsească cine ştie cine care să spună : „Sînt din colhoz". Au să fie şi din aceia care îşi umplu burta, beau pe săturate şi, după ce pleacă, tot pe tine te bîrfesc. Nu vreau, *kişi,* da, nu vreau toate astea pentru nimic în lume ! Gîndeşte-te liniştit la ce-ţi spun şi o să vezi că am dreptate.

Uitînd că hotărîse să nu se aprindă, Rustam strigă mînios :

– Îi scuip în ochi pe toţi bîrfitorii. La dracu cu ei ! Destul ! Un singur fecior am şi numai o dată îl însor – vreau să-i fac plăcere băiatului ! Iar oamenii au să trăncănească un timp şi apoi au să amuţească.

– Rău faci, *kişi,* rău faci că vorbeşti astfel despre oameni. Ai început să te uiţi cam de sus la ei şi asta nu prea te prinde. Trebuie să preţuieşti încrederea oamenilor. Altfel, cum spun bătrînii, e mai bine să dai cu toporul în rădăcina propriului tău copac, ca să i se usuce trunchiul. De cînd trăiesc, încă n-am pomenit ca toţi oamenii să spună neapărat numai neadevăruri. Aşa ceva nu s-a întîmplat niciodată, *kişi,* şi nu se va întîmpla nici de acum încolo. Dacă mai mulţi oameni vorbesc pe cineva de rău, înseamnă că omul acela a călcat strîmb, că a pornit pe drum greşit. Tu trebuie să trăieşti în văzul lumii aşa fel încît toţi să-ţi pomenească numele cu cinste ! Înainte vreme, bogătanii erau făloşi nevoie mare şi disprețuiau lumea. Era bine, *kişi* ? Nici acum n-au dispărut înfumuraţii, care după ce că sînt vinovaţi de toate relele se mai şi supără pe cei care au o părere proastă despre ei. Numai atunci cînd sufletul ţi-e curat ca zăpada de pe piscurile munţilor poţi privi deschis, fără teamă, în ochii celorlalţi oameni !

– Să nu ajungi atît de departe, o amenință Rustam, încît să mă văd silit s-o chem pe mătușa Telly ca să pregătească ea nunta !

– Atîta vreme cît îți sînt soție, mătușa Telly n-o să treacă pragul casei ! răspunse Sakina. Acum culcă-te, *kișt*, zorii aduc mai multă înțelepciune. Sînt sigură că, pînă la urmă, tot o să-mi dai dreptate...

Ocărînd printre dinți, Rustam ieși în cerdac și începu să pășească de colo, colo. „Zi femeie – și pace ! gîndi el mînios. A auzit tot felul de bîrfeli și iată că, acum, s-a speriat. E drept că mătușa Telly, cu limba ei otrăvită, poate răscoli pe oricine. «Președinte, și iar președinte.» «Ești în văzul tuturor.» Dar nimeni nu vrea să se gîndească la mine, că și eu sînt părinte, că am crescut un flăcău și că vreau să petrec la nunta lui și să legăn apoi în brațe un nepoțel... N-am doar cine știe cîte dorințe ci numai una, una singură..."

Îi veni dintr-o dată un dor nestăpînit să rătăcească prin stepă, să simtă în nări aerul nopții scăldat de ploi și curat ca apa de izvor. Dar nici lucrul acesta nu și-l putea îngădui. Sakina s-ar supăra cumplit. „N-am văzut-o niciodată în halul ăsta, gîndi Rustam. Cîtă încăpățînare !..."

Capitolul II

1

Sakina nu se arătă mai împăciuitoare nici a doua zi dimineața.

– N-am de gînd să-mi schimb părerea ! spuse ea. Și tu, *kișt*, fă cum îți poftește inima.

Rustam trînti ușa cu atîta putere, încît toate strunele sazului [1], care atîrna pe perete, răsunară tînguitor, și porni grăbit spre administrația colhozului. Lîngă poartă îl aștepta un grup de colhoznici care vorbeau cu aprindere, parcă s-ar fi sfădit. Mai tare ca toți țipa, bineînțeles, Nadjaf, secretarul organizației de comsomol.

Scund și cam rotofei, Nadjaf îl întrebă pe Rustam răutăcios, ironic :

– Iată că a venit și sîmbăta, tovarășe președinte. Ce ne mai spui azi ?

Abia atunci își aminti Rustam de făgăduiala lui. De patru luni, școala nu mai avea profesor de limba rusă. Fostul profesor plecase la Baku o dată cu începutul vacanței și nu mai venise înapoi. Rustam își liniștise consătenii, încredințîndu-i că, cel mult într-o săptămînă, totul se va aranja. Îl crezuseră toți, dar între timp el nu făcuse nimic ca să aducă la îndeplinire făgăduiala dată. Uitase de ea... Ocărîndu-l în gînd pe profesorul plecat, președintele încercă să iasă din încurcătură cu o glumă.

– La ce bun să-mi țineți socoteala ? Ce, au intrat zilele în sac ? De vreme ce v-am făgăduit, înseamnă c-o să-mi țin făgăduiala.

Colhoznicii însă nu se urneau din loc. Unii tăceau, alții murmurau nemulțumiți :

– Dumitale ce-ți pasă ! Fata dumitale a învățat de toate și-și ține patalamaua sub saltea !

– Ce-i pasă dumnealui dacă copiii noștri mai au atît de învățat...

– Cum, necum, să ne găsești un profesor !

– Toate să le fac eu, ai ? și iar eu ! Nu e și organizația de partid, nu e și organizația de comsomol ? Doar am pe seama mea treburile gospodărești și sarcina asta nu-i de loc ușoară. Un altul, în locul meu, s-ar fi spetit de mult.

– Asta-i adevărat ! îi veni în ajutor Iarmamed.

Cu mișcări domoale, președintele scoase punga cu tutun

[1] *Saz* – Instrument muzical cu coarde (n. ed. ruse).

şi-şi umplu pipa. Punga îi alunecă din mînă, dar careva o prinse din zbor, şi i-o întinse îndatoritor. Judecînd după graba cu care-i sărise în ajutor şi îndemînarea cu care prinsese punga, Rustam îl recunoscu pe Iarmamed. Fără a-i mulţumi, aprinse chibritul şi trase fumul în piept cu nesaţ.

– Degeaba te plîngi ! răspunse Nadjaf. Noi avem atîtea pe cap, iar cu treburile gospodăriei n-o să se întîmple nimic dacă o să plecci şi dumneata, măcar o dată, la raion.

Rustam ştia însă cum să-l atingă pe Nadjaf unde-l doare.

– Ei, tovarăşe secretar, dacă şi la muncă ai fi la fel de meşter ca în vorbă, apoi de mult ai fi ajuns cel mai vestit tractorist al republicii !

Nadjaf însă, nu se descumpănea cu una, cu două.

– Să ne fie cu iertare, nene Rustam, răspunse el pe acelaşi ton, acum nu-i vorba nici de tractor, nici de comsomol, ci de şcoală ! Oamenii vor ca preşedintele lor să aibă grijă de şcoală.

– De unde vrei să-şi mai aducă el aminte şi de şcoală ? intră în vorbă mătuşa Telly care, cu firea ei arţăgoasă, era vestită în tot raionul. A uitat şi în ce an ne aflăm. El trăieşte în trecut, dar uite că, azi, se cere fiecăruia să ştie carte. Dacă eşti preşedinte, apoi chiar de-ar fi să-l scoţi de sub pămînt, şi tot trebuie să aduci un profesor !

Rustam îi răspunse, rîzînd mai mult în silă :

– Cu limba asta a ta ascuţită, *arvad,* ajungi şi la capătul lumii, nu numai la Mecca !

– Pe mine să nu mă prosteşti, îi tăie vorba bătrîna. Acuşi te fac de baftă, că toată Stepa Mugană s-o strînge să caşte gura la tine ! La întrebare dreaptă să nu răspunzi pieziş !

– Încerci să-l defăimezi pe Rustam-*kişi,* ai ?! se burzului Iarmamed, care privea în ochii preşedintelui cu un zîmbet mieros. Slăvită fie mama care a adus pe lume un asemenea fiu !

Bătrîna își întinse mîinile cu înverșunare spre Iarmamed :

– Haida de, palavragiule ! Te-ai apucat să ungi cu miere urechile președintelui ? Nu numai Rustam trebuie vorbit de rău cînd greșește, dar chiar și miniștrii cînd se fac vinovați cu ceva...

Președintele era mai arțăgos decît mătușa Telly. Dacă asemenea vorbe de ocară ar fi fost rostite de oricare altul ar fi știut el ce să răspundă. Față de bărbați însă, îi era rușine să se certe cu o bătrînă. Își înfrînă mînia, și, răsuflînd greu, se întoarse spre Iarmamed :

– Ți-am spus de atîtea ori că cei din conducerea colhozului n-au voie să se amestece în treburi care nu-i privesc ! Tu ai sarcinile tale, vezi-ți de ele ! Cum îndrăznești să împiedici o colhoznică atît de vrednică de cinste să-și spună părerea !? Apoi, întorcîndu-i spatele, le spuse celor din jur cu însuflețire : Tovarăși, trebuie să avem răbdare, că doar Puterea sovietică n-a udat pămîntul secetos al Stepei Mugane într-o săptămînă. Cît despre profesor, să fiți fără grijă : Ministerul Învățămîntului are destui profesori de rezervă...

– Iată un răspuns într-adevăr întreg ! spuse Nadjaf zîmbind în batjocură.

Iar mătușa Telly îl întrebă pe Rustam :

– O să-ți ții făgăduiala ?

Președintele se aprinse din nou. Cu orice colhoznic se înțelegea și numai baba asta limbută îl scotea din sărite.

– Ție, *arvad,* îți trebuie profesor mai mult decît celorlalți ? Care din copilașii tăi duc lipsă de așa ceva ? Precum știm, ai un singur fecior, pe Kerem, și ăla-i păstor. Parcă eu l-am numit responsabilul stînei, nu ?!

– Dacă am făcut un singur fecior ori cinci, asta mă privește și n-ai să-mi întocmești tu planul cîți plozi să fac și nici cînd să-i aduc pe lume ! îi răspunse pe loc mătușa Telly în rîsetele tuturor celor din jur. Și-apoi, mă rog matale, de ce zici că l-ai numit pe băiatul meu la stînă ? Treburile astea le face conducerea colhozului. Și dacă băiatul meu s-a dovedit de ispravă, atunci brava, halal de vrednicia lui – și la urma urmei, brava și mie !

Cît privește școala, chiar dacă eu nu mai învăț carte, și nici copiii mei, se duc nepoții și dacă nici nepoți n-aș fi avut...

Nemaiputînd îndura batjocorirea la care era supus președintele, Iarmamed zbieră :

– Destul, mătușico ! Ajunge ! Hai, nu mai melița atît !

Mătușa Telly îl dădu de-o parte ca pe o muscă sîcîitoare și urmă :

– Și dacă n-aș fi avut nepoți, aș fi avut grijă de copiii altora ! Că doar copiii lor sînt ca și ai mei. Și dădu larg brațele în lături ca și cum ar fi vrut să cuprindă, într-o singură îmbrățișare, pe toți cei prezenți, strînși în cerdac. Numai unul ca tine...

– Mătușă Telly, nu-ți lua prea mult nasul la purtare ! îi spuse sever Rustam. Potolește-te ! Și dîndu-și seama că cearta care se prelungea nu va sfîrși bine se îndreptă spre garaj unde-și ținea „Pobeda" cumpărată nu de mult.

Cîteva minute mai tîrziu mașina vuia surd, ducîndu-l în goană spre centrul raional.

Rustam nu s-ar fi dus numai din pricina profesorului la raion, cale de patruzeci de kilometri, pe drumul plin de hîrtoape și noroaie. Avea acolo alte treburi mai de seamă. Abia în ajun se aflase că grîul însămînțat în toamnă nu încolțise pe o suprafață de peste o sută de hectare. Acum tot ogorul trebuia din nou arat și semănat. E drept că lucrările acestea nu erau prea grele. Totuși urma să se înțeleagă cu S.M.T. pentru ca lotul acela să fie socotit pîrloagă și să-l treacă apoi în planul muncilor de primăvară. Și apoi trebuia să facă rost de altă sămînță. Într-o asemenea situație te duci ca vîntul, și nu numai la centrul raional, dar chiar și în capitală dacă e nevoie !

Pînă în ajun, căzuse fără întrerupere cîteva zile în șir, o ploaie măruntă, sîcîitoare. Drumul era desfundat și de sub roți zburau bulgări de noroi. În Stepa Mugană, noroiul e cleios. Dacă te oprești o singură clipă, acolo ai rămas. Mașina sălta prin băltoace, dar Rustam nu micșora de loc viteza, atît de grăbit era să ajungă la șoseaua asfaltată.

Adierile vîntului îi mai răcoriseră fruntea. Se simțea mai liniștit, iar ciorovăiala de mai adineaori i se părea, acum, cu totul absurdă și întîmplătoare. Om blajin, Rustam nu mai era supărat nici chiar pe mătușa Telly. „Rău e cînd nu te stăpînești, se mustra el. Atît îți trebuie ca să nu mai fii apoi bun de nimic – doar pricinuiești celor din jur necazuri și ție însuți îți strici toată voia bună pentru multă vreme. Ia uite stepa noastră ! Ce frumusețe cît vezi cu ochii ! Îți cîntă inima de bucurie numai cînd o privești ! Chiar și acum, pe ploaie, cu drumurile ei desfundate, parcă ți-ar zîmbi, parc-ar căuta să te înveselească, să te bucure !"

2

Nu degeaba spune o vorbă din bătrîni că iarna, drumul spre rai trece prin Stepa Mugană.

Cînd ajunse la centrul raional, Rustam părea întinerit : obrajii lui erau rumeni și privirea fermă, hotărîtă. Opri mașina în fața secției de învățămînt – o clădire cu un singur cat. Urcă ușor treptele ce duceau spre cerdacul a cărui podea scîrțîia sub pași. Nu-l putuse suferi niciodată pe Goșathan, șeful secției de învățămînt, un omuleț firav, Nu-l putea suferi pentru felul lui autoritar de a fi și pentru aroganța cu care se purta. Cu asemenea oameni Rustam nu prea umbla cu mănuși. Intră în biroul lui fără să bată la ușă, și-i spuse scurt, de parcă ar fi fost vorba de un fleac :

– Uite ce e, tovarășe șef al secției de învățămînt, să-mi dai un profesor pentru limbile rusă și germană. Îl iau chiar acum și-l duc la colhoz !

– Da, ți-l dau pe loc, imediat ! De cerut văd, slavă domnului, că știți să cereți, îi răspunse Goșathan cu un aer sfătos. Dar cînd vă vine în sat un tînăr profesor de la oraș, nu vă învredniciți să-i faceți nici măcar un pat de lemn. Iarna, scoala voastră n-are lemne – și vara, n-are apă. Dacă vreți un profesor cu experiență, ei bine, învățați mai întîi să-l prețuiți cum se cuvine !

Un asemenea răspuns îl descumpăni pe Rustam. „Ia te uită la el, gîndi președintele, mă dăscălește ca pe un școlar care a făcut o ștrengărie." De altminteri știa el de mult că însuși secretarul comitetului raional se cam temea de observațiile veninoase ale lui Goșathan. Cînd îl întîlneau în preajma conferințelor de partid, unii dintre activiștii de la raion îl salutau cu respect și cu teamă, căci așa mărunțel și pipernicit cum era, îndată ce se urca la tribună, devenea un leu fioros. Acolo, nimic și nimeni nu-l mai putea opri ! Iată de ce, înainte de a-i răspunde, Rustam stătu puțin pe gînduri. Se lăsă pe canapeaua acoperită cu o husă albă, care scîrțîia, și-și întinse picioarele, ca să sublinieze prin aceasta că nu-i păsa de cel cu care vorbea. Rustam era oarecum satisfăcut în sinea lui, văzînd haina lăbărțată a lui Goșathan, cămașa atît de îngălbenită că îți sărea în ochi și cravata boțită care semăna cu o coadă de mînz. „Om învățat ! Nici nu știe măcar să se îmbrace cum trebuie, dar e înfumurat foc", gîndi disprețuitor Rustam. Apoi, crispîndu-se, îi răspunse :

– Dacă vorbele dumitale s-ar potrivi cu faptele, apăi și elevii din clasa I ar fi academicieni. După dumneata, noi hrănim pe învățători numai cu lapte acru în vreme ce, în alte colhozuri, îi ospătează cu miere, nu ? Așa-i ?

Vorbind astfel, Rustam scotea din pipă rotocoale groase de fum.

Goșathan, care nu putea să sufere mirosul de tutun, risipi cu pălmuța lui norașul de fum rău mirositor

– Mă afumi ca pe un roi de albine ! Dă-ți pipa la o parte, Rustam-*kișt*, spuse Goșathan cu un glas netulburat. Ai face mai bine să te duci la ceainărie cu toată demagogia asta, iar pe mine să mă lași în pace... Cît privește profesorul, trebuie să-ți spun că, deocamdată, nu am unul potrivit. Dacă voi găsi vreunul, îl voi trimite la colhozul „Steagul roșu". Voi să creați mai întîi condițiile și apoi să cereți profesori.

Pe Rustam îl întărita mai cu seamă liniștea cu care vorbea șeful secției de învățămînt. Dacă măcar Goșathan ar

fi zbierat la el sau l-ar fi înjurat, atunci s-ar fi simțit mai bine.

– Ce condiții, puișor cu cravată ? răcni Rustam, ieșindu-și din sărite. Am clădit o școală din cărămidă. Avem douăzeci de clase și pe fiecare am împodobit-o de parcă ar fi pregătită să găzduiască o tînără mireasă. Ce vrei mai mult ? Și nici măcar mulțumesc nu aud că-mi spui.

– În primul rînd, nu-ți sînt „puișor". Dă-ți osteneala să fii cuviincios – firește, dacă nu ți-i prea greu...

Glasul lui Goșathan era molcom, liniștit ca și mai înainte, dar se vedea bine că, din toate cuvintele rostite de Rustam, îl supărase cuvîntul „puișor".

– Iar în al doilea rînd ?

– În al doilea rînd, e drept că ai clădit o școală nouă. Îți mulțumesc și încă foarte mult ! spuse Goșathan, ridicîndu-se în picioare și făcînd o plecăciune. Nu văd însă în asta nici o vitejie. Toate colhozurile clădesc școli tot atît de noi și de frumoase. Și, la urma urmelor, nu pentru mine te-ai străduit să faci un asemenea lucru, ci pentru popor.

– Nu scot ochii nimănui, spuse Rustam, dar amintesc faptele așa cum sînt. Și apoi, greșești, pentru că nu toate colhozurile au școli ca a noastră.

Goșathan arătă grav ordinul „Apărarea Patriei", care strălucea pe pieptul lui Rustam, și-i spuse :

– Purtătorul unei asemenea decorații trebuie să privească înainte, ca vulturul, nu înapoi. Nu se cuvine să-i iei drept pildă pe codași și dacă inima din piept își mai păstrează curajul, aliniază-te în front cu fruntașii.

– Dar unde, rogu-te, vezi fruntași, puișorule ? Spune-le numele și am să-i număr pe degete.

– Nu-ți lua o sarcină care-ți depășește puterile. Iată, vecinul dumitale, Kara Keremoglu, a clădit pentru profesorii școlii o casă cu douăzeci de camere – cu tot confortul, cu cerdacuri, împrejmuită de o grădiniță cu pomi...

Mai bine ar fi fost ca șeful secției de învățămînt să nu fi pomenit acest nume ! Îndată ce auzi de Kara Keremoglu, Rustam se dezlănțui de-a binelea.

– Ce să mai vorbesc cu dumneata ! Mai uşor aş răsuci coada unei capre !... Ai dus de rîpă treburile învăţămîntului pe tot raionul şi acum vrei să faci pe grozavul, să ieşi basma curată pe seama preşedinţilor de colhozuri, să le arunci lor în spinare toate grijile. Să nu-mi spui pe nume dacă nu te pun în discuţie la prima şedinţă a biroului comitetului raional.

Era încredinţat că ameninţarea aceasta va avea darul de a potoli îndărătnicia lui Goşathan. Socoteala asta însă s-a dovedit greşită : şeful secţiei de învăţămînt se mulţumi să răspundă, rînjind cu buzele lui subţiri.

– Ei bine, asta visez şi eu : să se ocupe de şcoli comitetul raional. Cînd s-o întîmpla lucrul ăsta, am eu grijă să te fac să vezi ce e bine şi ce e rău.

Rustam simţi că mîna lui se întinde singură spre gulerul şefului secţiei de învăţămînt. „Ce te-aş mai scutura – te-ai dezmetici tu numaidecît !..." îşi zise el. Dar, punîndu-şi voinţa la încercare, se stăpîni. Răsuflînd greu printre dinţii încleştaţi, mormăi :

– Să mă înghită pămîntul dacă, pînă la urmă, n-o să te fac să-mi trimiţi un profesor.

Şi ieşi glonţ pe uşă.

3

Tocmai voia să se ducă la preşedintele comitetului executiv raional cînd, deodată, dădu cu ochii de firma ceaihanalei. Viaţa îl învăţase de mult că după o ceartă aprinsă sau chiar după o neînţelegere cu cineva e mai înţelept să stai liniştit, pufăind din pipă, în faţa unui pahar cu ceai, sorbind din licoarea arămie pînă cînd te linişteşti. Judecata devine atunci mai limpede şi, în minte, se rînduiesc, în locul unor porniri nesocotite, gînduri aşezate.

Ceea ce şi făcu în această împrejurare. La ceaihana schimbă o vorbă-două cu cîţiva oameni cunoscuţi din partea locului, goli două pahare cu ceai, şi, redobîndindu-şi

liniştea pierdută, se îndreptă, apoi, fluierînd, spre comitetul executiv raional.

Nu-l cunoştea prea bine pe Kalantar Kelbiev, preşedintele comitetului executiv. Auzise însă că e un om foarte dibaci şi-i place cînd i se cere un sfat sau un ajutor.

Unii dintre preşedinţii de colhozuri treceau pe la el fără să aibă prea mare nevoie, numai pentru a-i cere o părere sau o povaţă. Unor asemenea preşedinţi de colhozuri, Kalantar Kelbiev le dădea fără precupeţire tot sprijinul, fără a se preocupa dacă sînt gospodari buni ori răi. Dar vai de aceia care se arătau îndrăzneţi şi nu-şi plecau capul. Chiar dacă un preşedinte din acesta venea cu o cauză dreaptă şi limpede la comitetul executiv, Kalantar se lega de o nimica toată, luînd neapărat cuvîntul împotriva acestui neîndemînatic, la şedinţa comitetului executiv. Cu alte cuvinte sprijinea şi-i scotea în evidenţă pe oamenii lui. Nu întîmplător i se mai spunea şi *leleş*, adică *frate* – „Kalantar-*leleş*".

Lui Rustam nu-i erau de loc pe plac asemenea relaţii cu conducerea. Fusese de vreo două sau de trei ori la Kalantar, dar de fiecare dată – şi faptul trebuie luat în seamă – numai atunci cînd îl chemase preşedintele comitetului executiv.

De aceea, pînă la urmă Rustam nu se duse nici de data aceasta la preşedintele comitetului executiv, ci, ascultînd de glasul conştiinţei, se îndreptă spre comitetul raional de partid. Nu cuteză însă să intre la primul secretar, Aslan. Prin minte îi trecu un gînd : „S-ar putea să-i fac o impresie proastă !" – şi intră la al doilea secretar. Dar, nici acesta nu-i sprijini cererea. Dimpotrivă, îi spuse lui Rustam că conducerea colhozului – ea şi numai ea – era vinovată de plecarea profesorului.

– Ei, acum eu sînt scos vinovat !

– Trebuie să aveţi grijă de om. Acum nu mai avem ce face. Aşteptaţi !

„Va să zică aici e buba ! gîndi Rustam, ieşind din biroul celui de-al doilea secretar. Cînd eu stăteam la ceainărie ca să-mi mai vin în fire, cu siguranţă că Goşathan m-a

încondeiat, prin telefon, în culori din cele mai negre. Cine știe ce minciuni o fi scornit pe seama mea. Da-a, primejdios om ! Mare sforar !..."

Rustam își aminti, deodată, cum la o ședință de birou a comitetului raional de partid Goșathan își bătuse, pur și simplu, joc de Kalantar. Iar după ședința aceea, mai în glumă, mai în serios, acesta îi spusese : „Ehei, învățător al învățătorilor, va trebui cîndva să te învăț și eu minte". Amintindu-și acest lucru, Rustam se gîndi că numai Kalantar ar putea să-l facă pe acest sforar să roșească ori să-l treacă toate sudorile. Dar cum puse piciorul pe treptele ce duceau spre biroul președintelui comitetului executiv, Rustam se trezi. „Nu-i bine să ajungi datornicul lui Kalantar-*leleș* ! Oameni ca el nu se potolesc pînă nu-ți smulg o rublă pentru o copeică !" Era cît pe-aci să facă de îndată cale întoarsă, dar, chiar în clipa aceea, fereastra biroului, care dădea în grădina umbrită de un ulm secular, se deschise zgomotos și în cadrul ei apăru Kalantar-*leleș*, care, lipindu-și de pervaz pîntecul voluminos, strigă :

– Hei, ce stai ? Intră, intră, nu te codi ! Treci pe ulița noastră la un an o dată și chiar atunci ne ocolești ?...

Rustam străbătu un coridor îngust și se pomeni în biroul lui Kalantar. Președintele comitetului executiv era instalat la masa lui masivă de lucru și vorbea la telefon. Fără să lase din mînă receptorul, Kalantar îi întinse lui Rustam o mînă albă, durdulie.

– *Salam, kișt, salam !* [1]

Lui Rustam începu să-i pară rău că intrase. „Nepoliticos mai e ! își spuse el. Parcă a fost crescut în pădure. Cum naiba i s-a dat un asemenea post ?" Dar nu mai avu încotro și începu să i se plîngă de Goșathan.

– Nu e el vinovat, vinovați sîntem noi ! și Kalantar lovi cu pumnul în masă. Da, noi sîntem vinovați. Pe cei de pe meleagurile noastre îi ținem sub obroc, și pe toți trîntorii din Karabah i-am lăsat să ni se suie în cap ! Iar ei își bat joc de noi – și bine fac !

---

[1] Salut oriental (n. ed.).

„Ce tot îndrugă ăsta ? gîndi Rustam. Ce însemnătate mai are azi dacă omul e din Stepa Mugană, din Geangi ori din Lenkoran ?"

– Tovarăşe Kalantar, noi avem nevoie de un profesor şi puţin ne pasă dacă-i născut în Karabah, Geangi ori Nuhi. Principalul e să ne înveţe copiii carte.

– A, nu dragul meu Rustam, nu vorbi aşa ! şi ochii negri ai lui Kalantar scăpărară. E vorba de un lucru foarte important. Cel din partea locului e legat de ţarina lui, de pămîntul pe care s-a născut. El se simte apropiat de-ai lui şi, la nevoie, le va lua apărarea. Ochii veneticului sînt însă aţintiţi înapoi, el se gîndeşte numai cum să plece, s-o ia mai repede din loc. De altfel, partidul ne cere să creştem cadre locale. Înţelesu-m-ai ?

„Ce-au a face aici cadrele locale ?" gîndea în sine Rustam. Dar Kalantar sărea întotdeauna în discuţie de la un subiect la altul şi Rustam înţelese, fără zăbavă, că-i zadarnic să stea de vorbă cu el.

– Ne ajuţi ori ba ? întrebă el cuprins de nerăbdare.

Pe Kalantar îl pufni rîsul şi răspunse, lovindu-se cu pumnii în şolduri :

– Pe cine să ajut dacă nu pe prietenul meu Rustam ! Dar, mai întîi şi-ntîi ia cadre crescute de mine şi apoi stăm de vorbă despre profesor.

Rustam îşi ciuli urechile.

– Ce cadre, care cadre ?

– Vreau să-ţi atrag atenţia că omul dumitale de la stînă nu face doi bani. O să ai mari neplăceri de pe urma lui. Fă-i vînt, înainte de a fi prea tîrziu, scapă-te de pramatia aia. Fireşte însă nu dintr-o dată, ci pe-ndelete, încetul cu încetul...

– Vorbeşti de Kerem păstorul ? Dar e un om cinstit ca nimeni altul ! spuse cu convingere Rustam, deşi nu-l prea avea la inimă pe fiul mătuşei Telly, cum, de altminteri, nici pe bătrînă.

– Ha ! Nu cunoşti dumneata oamenii mai bine decît mine ! Îţi repet : zvîrlă-l afară de Kerem. În locul lui ţi-am şi găsit un om curat ca prorocul.

– Pe cine ?

– Îl cunoşti pe Farhad ?

Rustam îl privi uimit. Nu-şi credea urechilor. Moş Farhad ! Doar toată lumea îl cunoaşte, ştia că-i un potlogar, că trecuse prin vreo patru-cinci colhozuri, ba ca socotitor, ba responsabil la cîte o fermă, şi că oriunde fusese îşi tăinuise atît de bine matrapazlîcurile, încît deşi toţi ştiau cît e de pungaş, nu-i putuseră face niciodată nimic.

– Nu, tovarăşe preşedinte, ţine-ţi-l pe Farhad al dumitale cît mai departe de Şirina [1] mea, spuse zîmbind pe sub mustaţă Rustam.

– Dar ce ? Kerem e om cumsecade ? Ori ţi-i teamă cumva c-o să înceapă să se plîngă ? Da ? Nu-i nimic ! Îl putem speria un pic ! Şi, spunînd aceasta, Kalantar făcu cu ochiul. Apoi urmă : ori îţi închipui cumva că stîna e numai a dumitale ! Mai există, în raion, în afară de dumneata, şi alţi mîncăi de *şaşlîk* [2].

Rustam se sculă încet de pe scaun. Cîteva cute adînci îi brăzdau fruntea.

– Toată Stepa Mugană ştie că de cînd sînt n-am pus în gură o singură bucată de pîine dobîndită prin necinste ! răspunse el vînăt de mînie. Dacă ai altă părere despre mine, n-ai decît să trimiţi să se facă un control. Cît trăiesc eu, potlogari ca Farhad n-au să se apropie de stîna noastră, nici chiar dacă s-ar tîrî pe brînci.

Fără a-şi lua rămas bun, se îndreptă spre uşă. Kalantar îşi dădu seama că făcuse o greşeală. Sări în sus şi cu tonul obişnuit al omului care se bate pe burtă cu toată lumea, arborînd în acelaşi timp un aer protector, îl opri pe Rustam.

– Stai, stai puţin, ce naiba, nu mai înţelegi de glumă ? Am vrut să-ţi pun la încercare principialitatea. La comitetul raional s-a discutat, nu demult, dacă Rustam ar voi să-l ia în colhoz pe Farhad. Niciodată nu-l va lua ! am spus eu. Vezi cît de bine îmi cunosc eu cadrele preşedin-

---

[1] *Farhad* şi *Şirin*, eroi ai unei opere cu acelaşi nume, de Nizami (n. ed. ruse).

[2] *Şaşlîk*, un soi de frigărui din carne de miel sau de berbec (n. ed.).

ţilor de colhozuri ? În ce priveşte chestia cu profesorul – şi de data aceasta vocea lui Kalantar dobîndi o sonoritate cazonă – tot ce te pot povăţui e să aştepţi pînă la anul viitor. Deocamdată nu te pot ajuta cu nimic...

4

Staţiunea de maşini şi tractoare era aşezată în marginea orăşelului, la ieşirea spre şosea. Cu un an în urmă, pe acolo se întindea stepa – cafenie-roşcată vara, de un verde-viu primăvara şi cenuşie-murdară iarna. Acum, însă, nu se mai vedeau prin locurile acelea decît stive de scînduri, mormane de grinzi, grămezi de cărămizi. Prin curte, la tot pasul, tractoare, combine, cisterne pline cu carburanţi, autocamioane.

Lui Rustam îi plăcea, încă din tinereţe, să cutreiere prin şantierele de construcţii şi acum, urmărind cu privirea munca plină de spor a dulgherilor şi tractoriştilor în salopete, cu căciuli de piele cu clape şi, în picioare, cu cizme înalte speciale, prin care nu pătrundea noroiul, uită cu totul vorbele atît de jignitoare ale lui Kalantar.

Deodată Rustam tresări, simţind deodată că-i bate mai puternic inima : printre tractoare îl zări pe Şarafoglu. Da, era Şarafoglu, numai că pe umeri nu mai purta mantaua militară, ci un palton cenuşiu, descheiat în faţă, şi pantaloni vîriţi în carîmbii cizmelor. Era tot atît de înalt şi uscăţiv, de calm şi netulburat, cu zîmbetul lui de altădată, cald, blajin. Vorbea cu tractoriştii tot aşa de simplu precum vorbea, cîndva, cu cei din unitate.

Rustam abia îşi putu stăpîni dorinţa de a-i da la o parte pe tractorişti ca să-şi poată îmbrăţişa şi strînge la piept prietenul. El se opri, de o parte, aşteptînd sfîrşitul discuţiei cu caracter profesional...

Prietenul lui ! Vechiul lui prieten, Şarafoglu ! Privindu-l Rustam îşi vedea, parcă, aievea, tinereţea, îşi amintea de anii războiului... Vreme îndelungată, cam după 1920, cînd începuseră lucrările de irigare a stepei, uscată de

arşiţă, şi mai tîrziu, cînd au început să ia naştere cele dintîi colhozuri, Şarafoglu trăise şi muncise în Stepa Mugană. De atunci se înfiripase prietenia lor. Apoi, Şarafoglu plecase. Şi Rustam îl întîlnise din nou prin 1942, în Ucraina. Doi ani la rînd, au fost în acelaşi regiment cu care s-au retras pînă la Mozdok şi după aceea au înaintat pînă la Budapesta. Doi ani încheiaţi au dormit pe pămîntul îngheţat, au trecut înot rîuri, s-au tăvălit prin mocirlă. Odată, Rustam a fost rănit la picior. După ce a ieşit din spital, s-a întors la regiment. În luptele de lîngă Budapesta, războiul nu l-a cruţat nici pe Şarafoglu. Rustam şi-a luat prietenul de pe cîmpul de luptă. Şi, cînd, în sectorul lor, luptele s-au potolit vremelnic, Rustam a cerut comandantului o permisie şi s-a grăbit să se ducă la spital. Auzind glasul tovarăşului său, Şarafoglu, nespus de slăbit din pricina sîngelui pierdut, a deschis cu greu ochii. Cu cîtă dragoste şi recunoştinţă l-a privit, zîmbindu-i neputincios, vinovat parcă. A scos apoi din sertarul noptierei o pipă de lemn. Din ziua aceea Rustam a păstrat în raniţă pipa scurtă cu capul lui Mefisto, crestat în lemn de nuc, de care nu s-a mai despărţit niciodată. „Un om minunat, un om cinstit, un viteaz !" gîndea el, înduioşat, despre Şarafoglu cînd se întorcea la regiment. De atunci nu-şi mai văzuse prietenul.

Fără îndoială că Şarafoglu simţi privirea stăruitoare a lui Rustam căci întoarse capul, îşi roti privirile şi chipul i se lumină deodată.

– Rustam ! Cît de bucuros sînt că te văd, prietene !

Şi Şarafoglu îi întinse lui Rustm mîna mînjită de ulei. Rustam îşi cuprinse prietenul în braţe într-o pornire de dragoste sinceră.

– Mare minune ! De unde ai răsărit ? Hai, spune mai iute ! Nici nu-mi vine să-mi cred ochilor...

– Spune-mi mai bine tu, ce mai faci ! Ia te uită, tot voinic eşti, diavole ! Te ţii tot drept, milităreşte ! Dar pe cine, rogu-te, cauţi pe aici ?

– Pe locţiitorul directorului.

– Așa-a... Șarafoglu se întoarse spre tractoriști și sfîrși în grabă ce mai avea de spus. Îl luă apoi de braț pe Rustam, și îl duse la birou. Ce treburi ai cu locțiitorul directorului ?

Rustam își dădu seama că acel pe care-l căuta era însuși Șarafoglu.

– Dar Aliev unde-i ?

– A fost numit director la alt S.M.T.

– Să știi că-s supărat, sînt supărat rău pe tine, prietene, zise Rustam, încruntîndu-se. Să fii la doi pași de mine și să nu dai nici un semn de viață ! Asta nu-i prietenie !

Biroul locțiitorului de director al S.M.T.-ului se afla într-o cameră mare, lungă, ce părea mai degrabă un coridor. Ușa era capitonată cu mușama galbenă, într-un colț se afla o sobă de fier și, prin geamurile tulburi, pătrundea cu zgîrcenie lumina cenușie a unei amiezi ploioase. Două mese – una de scris, cealaltă îngustă și lunguiață – întregeau decorul acestei încăperi, umede, neprimitoare. „Md-a, birouașul meu la colhoz e mai arătos, eu am și covoare pe jos !" gîndi Rustam.

Șarafoglu agăță în cuier paltonul oaspetelui său, apoi pe al lui, îl pofti pe Rustam să ia loc și, timp de cîteva clipe, amîndoi prietenii nu mai scoaseră un cuvînt. Se priviră îndelung, cercetîndu-se, apoi săriră, împinși parcă de un arc, se îmbrățișară, rîseră și iar tăcură... În sfîrșit, Șarafoglu își încrucișă brațele la piept și, ațintindu-și asupra oaspetelui ochii veseli, plini de o tinerească înflăcărare, îl întrebă :

– Ce face Sakina-*badji* [1] ? Dar copiii ? S-au făcut, desigur, mari ? Ce bine îmi pare că ne-am întîlnit, Rustam ! Dar mai bine nu-mi vorbi încă de ai tăi că las totul baltă și vin la tine în sat. Și așa mi se pare că m-ai apucat de mînă și mă tragi la tine acasă !

– Nu ! Sînt atît de supărat pe tine încît n-o să-ți dau voie să-mi calci pragul casei ! îi răspunse cu prefăcută și

[1] Formulă exprimînd respect față de o femeie (n. ed. ruse).

glumeață aprindere Rustam. Hei, fie-le țărîna ușoară, părinților tăi, am împărțit cu tine fiecare codru de pîine, ca doi frați, am trecut, laolaltă, prin încercările războiului, am plătit amîndoi cu sînge... și toate astea oare le-ai uitat ? Așa sînteți voi, cei de la oraș, sîngele vi-i rece ca de pește. Păi, dacă aș fi fost eu în locul tău...

– Hai, gata ! zîmbi Șarafoglu. Nu mă mai dojeni. Nici nu bănuiam cîtă muncă mă așteaptă aici. Descărcăm în gară utilajul nou – combinele. Dar, pînă la urmă, mai devreme sau mai tîrziu, tot aș fi venit să-ți bat la ușă. Dacă nu mi-ai fi deschis tu, ar fi dat-o în lături Sakina... Dar fata ți-ai măritat-o ? Noră ți-a venit în casă ?

– Cînd vii, o să vezi și tu...

– Vin neapărat ! dădu din cap Șarafoglu și-și chemă secretara, rugînd-o să pregătească ceaiul – un ceai tare și aromat. Prin urmare, acasă totul e în ordine ? Dar pentru însămînțări vă pregătiți ? Primăvara asta e hotărîtoare pentru toate republicile noastre cultivatoare de bumbac.

Ochii lui Șarafoglu îl priveau tot blajin pe Rustam, dar felul cum îi vorbea, tonul cu care i se adresa era grav, profesional, ceea ce îl impresiona neplăcut pe președinte.

– Ce să mai vorbim. Rapoartele au fost trimise la vreme ! răspunse Rustam, sprijinindu-și capul în pumni. Pentru bumbac am pregătit mai bine de șapte sute tone de îngrășăminte. Am adus îngrășăminte chimice. Mașinile le-am reparat. A fost revizuită alcătuirea brigăzilor și a echipelor. Se mai gîndi puțin și adăugă, cu obișnuita lui încredere în sine : ne-am pregătit mult mai temeinic ca anul trecut. Cu noi poți fii liniștit – nu te facem de rîs ! Nici raionul, nici S.M.T.-ul n-o să roșească de ce a făcut Rustam-*kișî* !

Șarafoglu îl asculta cu atenție. Punea, doar din cînd în cînd, cîte o întrebare. Se vedea că se descurcă destul de bine în problemele agrotehnicii : dădea din cap a încuviințare.

Încă din anii războiului, Rustam își amintea cît de bine știa Șarafoglu să se apropie de oameni, să-i facă să

vorbească chiar şi pe cei mai tăcuţi dintre ostaşi. Ochii lui albaştri – sau, poate, surîsul lui blajin – îi cîştigau pe cei cu care stătea de vorbă, limbile li se dezlegau, oamenii deveneau mai veseli şi-şi deschideau sufletul fără prea multă şovăire.

– Dar unde ţi-i pipa ? Sau te-ai lăsat, poate, de fumat ? îl întrerupse deodată Şarafoglu.

– Ştiu că tu nu eşti fumător şi de-aia n-am vrut să otrăvesc aerul cu fumul meu de tutun, glumi Rustam.

– Nu face nimic ! Fumează. Nu te sfii.

Şarafoglu scoase din sertarul de jos al măsuţei o scrumieră. Suflă stratul gros de praf de pe ea şi o puse dinaintea lui Rustam. Privi, cu un zîmbet pe buze, cum acesta îşi umplu pipa, aprinse chibritul şi cum, lăsîndu-se pe spate, trase cu nesaţ din ea, învăluit în ceaţa fumului înmiresmat.

– Leit lord englez ! Ce ţinută semeaţă ! spuse Şarafoglu, clătinînd din cap.

– De ce nu ? îi răspunse în ton preşedintele colhozului. Ba cred că nu orice lord se poate lua la întrecere cu mine !

– Şi eu zic la fel ! încuviinţă Şarafoglu şi-şi trecu peste obraji batista cadrilată, ştergîndu-şi parcă de pe faţă zîmbetul lui atît de blînd. Şi din nou apăru chipul lui frămîntat de gînduri. Despre tot mi-ai povestit, dar lucrul cel mai însemnat l-ai tăinuit.

– Care lucru ?

Dînd într-o parte pulpana hainei, Şarafoglu scoase din buzunar o cheie cu care deschise sertarul mesei de lucru, luînd din el un caiet cu însemnări. Rustam îi urmărea mişcările domoale, gîndindu-se cu încordare : care să fie oare acel lucru însemnat de care n-am pomenit nimic ?

Şarafoglu frunzări caietul, citi cîteva rînduri şi, fără să ridice capul, fără să se uite în ochii prietenului său, îl întrebă :

– Cu recolta, cu producţia la hectar, la bumbac şi la cereale, cum stăm ?

Rustam se cam fîstîci şi răspunse repede, lăsîndu-şi pieptul pe masa şubredă :

– Nu neg, răspunse el, n-am îndeplinit planul de producţie la hectar. Totuşi, faţă de acum doi ani, am strîns, la hectar, cu două chintale mai multe grîne, iar la bumbac, chiar cu trei. E o creştere serioasă !

Punînd caietul de o parte, Şarafoglu se ridică în picioare şi începu să se plimbe prin cameră în lung şi-n lat.

– De ce nu spui adevărul, prietene ? Ştii doar foarte bine că asemenea comparaţii nu fac doi bani. Este ? Este ! dădu tot el răspunsul.

– Nu, nu-i aşa ! răspunse Rustam, încruntîndu-şi sprîncenele cărunte şi stufoase. Planul e plan. Asta e adevărat ! N-am nimic de spus împotrivă. E planul statului – şi tac mîlc ! Dar mai există şi viaţa, care are, şi ea, legile ei. Colhozul era codaş, se mişca ca un melc. Încearcă de-l trage de urechi, scoate-l la lumină în doi sau trei ani ! Eu, însă, l-am scos, l-am despotmolit, am obţinut venituri mari.

– Venituri mari ? îl întrebă Şarafoglu, apoi întinse mîna după caietul cu însemnări, găsi pagina necesară şi o arătă prietenului său. Hai, ia socoteşte bine !

– La ce bun să socotesc ?

– Totuşi, fă bine socoteala !

Rustam nu voi cu nici un preţ să socotească. Ştia bine că toate socotelile nu-l vor duce la nici un rezultat bun. Luă o înfăţişare oarecum provocatoare, încrucişîndu-şi mîinile pe piept, parcă ar fi vrut să spună : Socoteşte tu, dacă vrei ! Se posomorîse de tot. Şarafoglu se gîndi că prietenul său se va arunca, după vechiul lui obicei, cu toată patima, în încăierare. Deodată însă observă că ochii lui Rustam începură să scapere jucăuş de parc-ar fi vrut să spună : „La o adică, de ce să-mi stric pentru toată ziulica, buna-dispoziţie de care o să mai am nevoie ?"

– Aveţi dreptate întru totul, tovarăşe locţiitor de director. (Rostise cuvintele acestea cu un prefăcut respect, pe un ton mieros care amintea gustul dulceag al fructelor zaharisite). Îmi recunosc în totul greşelile. Da, am făcut

multe prostii. E adevărat că n-am muncit cu destulă încordare... Vorbind astfel, răsuflă uşurat, parcă ar fi lepădat o povară de pe umeri. Apoi, cu alt ton, adăugă posomorît, oarecum grosolan : Cred că n-ai înghiţit încă destul praf în Stepa Mugană ca să ne judeci pe noi şi treburile noastre !...

Aceste vorbe erau, fără îndoială, nedrepte, şi, desigur, bine a făcut Şarafoglu că nu le-a luat în seamă.

– Ceea ce-i mai rău în toată povestea asta, dragă prietene, e că la baza muncii colhozului vostru nu se găseşte o idee cu adevărat serioasă şi de preţ, îşi dojeni cu blîndeţe vechiul prieten. Lucraţi cum dă dumnezeu. Semănaţi, pliviţi, după ce pliviţi vă gîndiţi la strîngerea recoltei – şi iar aşa, lăsaţi ca roata să se învîrtească într-una, de la sine. Parcă nici n-aţi fi auzit de o ştiinţă care se numeşte agronomie. Mi se pare că s-au făcut şi la voi experienţe foarte frumoase, dar care nu au fost extinse, nu au fost introduse în muncă. Este ? Ce zici ? Este. Trăiţi după vechiul tipic. Dar să te bizui numai pe clima Stepei Mugane şi pe pămîntul ei, asta, vezi tu, nu mai merge astăzi ! Fără o concepţie ştiinţifică temeinică, curajoasă, fără însuşirea şi aplicarea experienţei înaintate, nu vom putea realiza nimic bun.

Aceste vorbe şi tonul sfătos cu care erau spuse îl făcură pe Rustam să se plictisească de-a binelea. Se pomeni căscînd fără voie şi, ruşinîndu-se, îşi duse mîna la gură, acoperindu-şi chiar şi mustăţile.

– Asemenea predici, prietene drag, ni s-au mai ţinut. Le-am auzit şi înaintea venirii tale aici. Vorbeşte mai precis, mai concret. Cu ce, rogu-te, am rămas în urmă ?

Vorba lui Rustam era blîndă, dar Şarafoglu înţelese că ea ascundea o sfidare. De aceea îi răspunse cu fermitate, fără ocol.

– Vrei, prin urmare, să afli părerea mea oficială despre munca voastră. Fie ! Iată, n-o să tac ! Îţi cunosc colhozul deocamdată din auzite. Dar din toate rapoartele se desprinde limpede că, într-o proporţie de şaptezeci la sută, munca la cîmp şi, în primul rînd la bumbac, se face ma-

nual. E adevărat ? Da ori ba ? Despre mecanizarea agriculturii vorbim numai, dar n-o introducem. Şi încă ceva : n-ai început să te ocupi serios de semănatul în cuiburi aşezate în patrat sau în rînduri dese. Fără toate acestea, nu e cu putinţă o adevărată mecanizare.

Preşedintele zîmbi dispreţuitor.

– Bumbacul nu-i totuna cu cartoful ! Incearcă să respecţi patratele cu oamenii noştri ! Că doar aproape toţi nu au decît patru clase – cu chiu, cu vai o scot la capăt cu tractorul.

– Dar cum au ştiut să se descurce cei din Tadjikistan ? Doar şi ei tot oameni sînt ! Şi apoi, in treacăt fie spus, parcă feciorul tău, Garaş, şi-a luat examenul de maturitate – nu-i aşa ?

Preşedintele colhozului nu se aştepta ca discuţia să ia o asemenea întorsătură. Îşi dădea seama că era peste puterile lui să discute în contradictoriu cu Şarafoglu.

– Ce mai încoace şi-ncolo, mergem şi noi unde ne duc picioarele, îi răspunse Rustam cam obosit. Cînd mă întorc acasă, o să stau de vorbă cu agronomul şi cu cei din conducerea colhozului despre toate lucrurile astea. O să le întoarcem pe toate feţele şi să le cîntărim cu grijă.

– Te rog să mă chemi şi pe mine la şedinţa colectivului de conducere, spuse Şarafoglu cu multă luare-aminte, nevrînd ca prietenul său să se simtă jignit. Răspunsul se auzi de îndată, ca pe front.

– Am înţeles !...

– Şi-acum, ia spune-mi : ce treabă aveai cu locţiitorul directorului ?

– La drept vorbind, nimic grabnic. Voiam să-l mai văd pe Aliev, răspunse Rustam, hotărît de data asta să nu mai fie sincer. Mă gîndeam să întreb şi de feciorul meu, de Garaş, dacă sînt mulţumiţi de el. Ştii şi tu doar : tinereţea-i tinereţe... Garaş al meu e tractorist aici la voi. Acum, a fost trimis la Baku la o consfătuire...

Deodată Şarafoglu se întunecă.

– Ei, dacă-i aşa, spuse el, atunci am eu o trebuşoară cu tine. Citeşte, rogu-te, scrisoarea asta.

Scoase din sertarul mesei de lucru o foaie scrisă cu litere mari și strîmbe, ruptă dintr-un caiet. În loc de semnătură scria : „un colhoznic". În cele scrise se pomenea de suta de hectare cu grîu de toamnă care se prăpădise. Trimițătorul scrisorii adăuga cîteva rînduri clevetitoare spunînd că de fapt nici nu se făcuseră semănăturile, grîul de sămînță fiind însușit chiar de președintele colhozului.

Fruntea lui Rustam se acoperi, toată, cu broboane de sudoare rece.

– Ticălosul ! Aș vrea să știu cine a putut ticlui scrisoarea asta !

– Liniștește-te ! îl domoli Șarafoglu. Sînt sigur că tu nu ți-ai însușit nici un grăunte...

– E adevărat că grîul n-a răsărit pe un ogor de o sută de hectare, mărturisi Rustam cu glas obosit. Faptul că Șarafoglu îi spusese că are încredere în el, îl mai ușură. Totuși, cît de greu îi venea să recunoască faptul că sămînța se prăpădise. Pricina ? Pesemne că nu fusese destulă apă pentru irigații.

Șarafoglu îi luă scrisoarea din mînă, o împături cu grijă și o puse în sertar.

– Totul e limpede ! spuse el. Ai căutat pe locțiitorul directorului ca să-i ceri să-ți facă o nouă arătură pe cele o sută de hectare. Este ? Hai, spune ! Și adăugă după obiceiul lui : „Este !"

Privirile celor doi prieteni se întîlniră și Rustam își dădu seama că nu putea să se uite drept în ochii cinstiți, fermi, ai lui Șarafoglu – în acei ochi turnați parcă din oțel.

– Da, pentru asta l-am căutat.

– Și pînă la urmă te-ai răzgîndit !

Rustam ridică din umeri și tăcu. Încerca un simțămînt de rușine chinuitoare – se afla într-o situație atît de stupidă ! Fața lui smolită se înnegrise și mai mult de parcă ar fi fost mînjită cu praf de cărbune. Șarafoglu, delicat din fire, îi înțelese tulburarea.

– Bine, o să arăm din nou ! îi spuse el scurt

Şi pe buze îi flutură acelaşi zîmbet, plin de bunătate, pe care Rustam îl cunoştea atît de bine.

5

Posomorît este cerul înnourat al Stepei Mugane. Mai posomorît părea însă Rustam cînd se întorcea spre colhoz. Simţea tot drumul că-i fierbe sufletul, că totul clocoteşte în el. Ar fi vrut să ocărască pe cineva, dar n-avea pe cine. Gonea ca vîntul cu „Pobeda" lui, ţinînd atît de strîns volanul maşinii încît degetele îi albiseră la încheieturi.

„Ce zi afurisită ! Profesor n-am găsit, cu Kalantar m-am certat..." Iar cînd îşi aminti de Şarafoglu, îşi simţi inima îndurerată. Îi venea să scrîşnească din dinţi. Ce o gîndi acum despre el vechiul său prieten ? Şi-o fi pierdut oare încrederea în el ? O sta acum, desigur, la masa lui de lucru cu hîrţoagele în faţă, şi-o spune : „Nu-l mai recunosc pe Rustam. Nu-l mai recunosc de loc... Ce slab de înger, ce caracter şovăielnic !..."

Aceste gînduri îl frămîntau pe preşedintele colhozului, cînd gonea cu maşina pe şoseaua plină de noroi a stepei învăluite în ceaţă.

Se simţea nespus de prost, aşa cum se simte orice om, pus pe neaşteptate să caute ceartă cu lumînarea, să-şi ridice lumea în cap, bruftuluind pe fiecare şi făcînd pe grozavul, ştiind bine că, din toate acestea, nu va ieşi nimic bun pentru el şi totuşi încăpăţînîndu-se s-o ia razna.

Îl mai neliniştea un gînd pe Rustam : cine ticluise oare scrisoarea aceea ticăloasă ? Vreun brigadier ? Nu cumva mătuşa Telly ? Sau, poate, comsomolistul Nadjaf ! Ori chiar lingăul ăla de Iarmamed !? Pînă atunci Rustam era sincer încredinţat că n-are nici un duşman, că toţi oamenii din colhoz îl iubesc şi-l preţuiesc. Foaia aceea ruptă dintr-un caiet şcolăresc, cu literele strîmbe şi piezişe pe ea, i-a tulburat liniştea şi ceea ce citise în ea era pentru

el ca un strigăt de alarmă. Deci, în preajma lui se ascundea un dușman. Poate că în fiecare seară venea în casa lui, bea ceai cu el, îl lingușea, ținîndu-i isonul la tot ce spunea, dar, în același timp, ca un trădător, își înfigea cuțitul în umbra lui și plin de ură îl pîndea, aștepta să se poticnească ca să-i dea lovitura ucigătoare și să-l calce în picioare. Dar cine o fi oare, cine ?

Capitolul III

I

Ai casei încă nu se culcaseră. Rustam sorbea încruntat, în tăcere, al cincilea pahar cu ceai, arămiu la culoare de tare ce era. Sakina strîngea vasele de pe masă. Deodată, în pridvor se auziră cîțiva pași grăbiți și zgomotul unei uși trîntite.

În clipa următoare răsună glasul tînăr și puternic al lui Garaș :

– Mamă, Perșan, unde sînteți ?

Rustam tresări, risipind firele de tutun pe genunchi.

Perșan veni în goană din odaia ei, tropăind pe podea.

– Ai sosit la timp, fiule ! îl întîmpină Sakina pe Garaș și în ochii ei se citea dragostea și mîndria pentru băiatul, care semăna leit cu tatăl lui. Era înalt ca el, cu umerii lați, cu sprîncenele împreunate la rădăcina nasului și cu privirea de vultur. Inima ei de mamă îi spuse îndată că Garaș era tulburat de ceva.

– Ce s-a întîmplat, fiule ? îl întrebă Sakina. N-ai dat bună ziua ca lumea – nici lui taică-tău, nici mie. Ce-i cu tine ?

Văzîndu-l pe taică-său, Garaș se cam fîstîci. Nu se aștepta, pare-se, să-l găsească acasă.

– Nu sînt singur... Şi întorcîndu-se brusc, dispăru imediat în întunericul ce învăluia cerdacul.

„Din ce în ce mai bine, gîndi Rustam. A început să-şi aducă musafiri la ore atît de tîrzii fără să întrebe pe nimeni !"

– Intră, Maia, hai, intră ! spuse Garaş din pragul uşii. Hai să te cunoască mama, tata şi surioara mea !

Inima Sakinei începu să bată neliniştită.

Maia intră în odaie cu paşi mărunţi de parcă s-ar fi temut să nu alunece. Ţinea ochii în jos, sfioasă, iar obrajii i se îmbujoraseră. Obrajii ei gingaşi nu semănau cu aceia ai frumoaselor din Stepa Mugană, cu pielea smeadă, arsă de soare şi bătută de vînturi. Buzele ei întredeschise şi sprîncenele negre, arcuite ca o seceră, îi scoteau în evidenţă albul chipului. Dar, în clipa aceea, Sakina nu văzu numai drăgălăşenia fetei pe care o aştepta cu nerăbdare şi de care îi era parcă teamă. Ea ghici în Maia – cel puţin aşa i se părea – un suflet blînd şi o inimă bună. „Bravo, fiule, bună fată ţi-ai găsit !" îşi spuse bucuroasă, în gînd, Sakina. Înţelegînd cît de greu îi era fetei să îndure privirile iscoditoare ale unor necunoscuţi, Sakina se grăbi să-i vină în ajutor şi dădu braţele în lături.

– Bine ai venit în casa noastră, fata mea ! Binecuvîntată fie clipa cînd ne-ai păşit pragul...

Luă apoi gentuţa din mîna Maiei, ajutînd-o, totodată, să-şi scoată paltonul.

– Intră şi şezi... Fie ca paşii tăi să întîmpine în casa noastră numai bucurii.

Maia aşteptase plină de nelinişte această primă întîlnire cu viitoarea ei soacră. De aceea amînase de multe ori această vizită, totuşi de neînlăturat. Acum, însă, vorbele atît de prietenoase pe care le rostise Sakina şi sincera bucurie pe care o vedea în toată înfăţişarea ei, avură darul s-o liniştească. Era încredinţată că în casa aceea va găsi fericirea...

Chipul i se lumină şi privi mai cu încredere spre Rustam. Acesta îşi răsucea mustaţa nemulţumit, fiindu-i ciudă pe fiul lui care se arătase necuviincios, călcînd în picioare

vechile datini. Această purtare a fiului său îl făcea să se îndoiască de trăinicia viitoarei căsnicii.

Totuşi, zîmbetul sfios al fetei, parcă rugător, îl mişcă. Se ridică de la masă şi, îndreptîndu-se spre ea, îi ură să fie fericită şi-o sărută pe frunte.

În timp ce părinţii ei făceau astfel cunoştinţă cu tînăra lor noră, Perşan nu stătea o clipă locului. Se învîrtea tot timpul în jurul ei. Pînă la urmă se repezi la ea ca o vijelie, o îmbrăţişă, şi deodată izbucni în plîns.

– Garaş te iubeşte atît de mult !... şopti Maia.

– Bine, bine – acum ajunge ! murmură Sakina. Înţeleg foarte bine că de prea multă fericire omului îi vine să plîngă... dar cu măsură, cu măsură !

O pofti pe Maia să şadă pe divanul moale acoperit cu perne de puf. Apoi se aşeză alături de ea, şi-şi îndreptă ochii spre Garaş care stătea încă în pragul uşii.

– Ei, fiule, ia spune-ne şi nouă, cu ce se îndeletniceşte nora noastră ?

Mai înainte ca Garaş să scoată un cuvînt, Maia îşi dădu răspunsul :

– Sînt inginer hidrotehnic, mamă.

Rustam era cît pe ce să scape pipa din mînă. Ar fi crezut că e orice : profesoară, artistă – dar inginer ?...

– Ce institut ai terminat ? o întrebă el încruntat.

– Institutul de agronomie din Kirovobad.

Rustam dădu din cap a încuviinţare. „Bună meserie !" voia parcă să spună. Perşan însă se posomorî de parcă i-ar fi părut rău că Maia e inginer, dar pînă la urmă zîmbi din nou.

– Bună meserie, foarte bună meserie ai, fetiţo ! spuse Sakina. Toată nenorocirea Stepei Mugane este lipsa de apă. Cît de bine o să prindă aici mînuţele tale de aur, bogăţia minţii tale. Şi acum, mai stai de vorbă cu tata şi cu surioara ta că eu mă duc să vă pregătesc ceaiul şi o *cihaurtmă* [1] atît de bună c-o să vă lingeţi degetele şi n-o să mai vreţi nici pilaf, nici şaşlîk.

[1] *Cihaurtmă* – mîncare cu sos, din găină, preparată înăbuşit (n. ed. ruse).

Apucă ușor de mînere samovarul și se îndreptă spre bucătărie. Se simțea întinerită, plină de viață.

Pomenind de pilaf și de șașlîk, Sakina făcea, desigur, o aluzie la ceva. Rustam și fata lui își aruncară unul altuia priviri pline de înțeles. Toată ciorovăiala pe care o avusese cu soția lui în privința nunții cu tămbălău i se părea acum lui Rustam curată neghiobie. Ce-i drept, nu-i prea venea la socoteală că Sakina biruise, ca și cînd ea ar fi fost clarvăzătoare și știuse dinainte cum le va intra în casă nora. Nu știa nici cum să se poarte față de băiat. Garaș fusese, de bună seamă, cam nechibzuit cînd le-a adus nora în casă fără nuntă, fără măcar să aștpete binecuvîntarea părintească.

Ce-avea de făcut acum ? Să-i facă mustrări sau să tacă ? Dar dacă tace, oare autoritatea lui de părinte nu va fi știrbită ? Acest lucru nu-l va încuraja pe Garaș ca, și în viitor, să se poarte tot atît de necuviincios și de îndrăzneț ? „Rîurile își mută albia iar timpul schimbă obiceiurile oamenilor" își spuse, bătrînește, cu înțelepțească îngăduință, Rustam. „Se vede că așa-s vremurile : cei tineri trebuie să-și rînduiască viața după placul inimii lor."

Și Rustam nu mai scoase o vorbă.

Perșan o examina pe Maia din cap pînă-n picioare. Rîdea tot timpul și o săruta într-una. I se părea că fratele ei, aducîndu-și soția în casa lor, a deschis puțin fereastra spre o lume necunoscută ei, plină de tainice bucurii și fericiri...

Într-adevăr, era de-ajuns să te uiți la Garaș și la Maia, să le privești chipurile, ca să fii încredințat că, în această clipă, ei se aflau într-o altă lume, o lume de basm...

2

Rustam știa că omul nu simte durerea în clipa în care e rănit. Ea vine mai tîrziu... Îndată ce tulburarea pricinuită de neașteptata apariție a tinerilor îi trecu, Rustam

şi începu să simtă cum, din nou, îi clocoteşte sufletul de mînie împotriva fiului său. Unde şi cînd s-a mai văzut aşa ceva ? se întreba el. *„Salam,* tată, *salam,* mamă ! Asta-i nevasta mea ! Vă rog frumos s-o preţuiţi şi s-o iubiţi !"

Rustam o cercetă, pe sub sprîncene, pe noră-sa, gîndindu-se : „Va fi ea, oare, o soţie credincioasă ? Parcă prea uşor a intrat în casă străină. Nu-şi va lua oare zborul cu tot atîta uşurinţă ? Frumoasă e, nimic de spus... dar şi frumuseţea ei i se părea lui Rustam cam şubredă, cam plăpîndă. E gingaşă... da, chiar prea gingaşă, ca o floare care îşi scutură petalele la cea mai uşoară adiere !"

Garaş era bine legat, voinic, înalt, avea braţele acoperite cu păr des, faţa lată, înăsprită de vînt, arsă de soare, părînd grosolană, iar mişcările îi erau greoaie. Pe lîngă Maia, atît de subţirică, Garaş părea stîngaci ca un urs. Cum se va înţelege această pereche – greu de priceput !...

E drept, Rustam a avut răgazul să vadă că surîsul norei lui era blajin, că ochii ei te priveau drept în faţă şi nu avea în ei nici o urmă de prefăcătorie. Cu toate acestea, Rustam nu izbutea să se biruie pe sine şi să-şi învingă pornirea : „A venit în casa băiatului, îşi spunea el, fără peţitori... apăi treabă e asta ? Nu s-a gîndit ea, oare, că Garaş are o soră de măritat şi că, luîndu-se după ea, Perşan va fugi, mîine-poimîine, de acasă ? Avea doar şi Maia părinţi – ei ce-au păzit, cum şi-au educat fata ?"

– De unde eşti de fel, noră ? o întrebă Rustam.

Maia aruncă o privire lui Garaş, parcă, dojenitoare. „De ce n-ai spus înainte toate acestea alor tăi ca să mă fereşti de asemenea întrebări ?" Garaş se mulţumi să ridice din umeri.

– M-am născut la Moscova...

– La Moscova ?!

– Mama ei e din Şuşa, iar dinspre tată e de-a noastră, din Stepa Muganã. E orfană de amîndoi părinţii ! se grăbi Garaş să vină în ajutorul logodnicei sale. Îi era

rușine să arate față de Maia că se teme de tatăl său și că, din pricina aceasta, nu îndrăznise să-i vorbească de ea.

Rustam continuă aspru, rece :

– Pesemne că semeni mai mult cu mama. Femeile din Karahah sînt mai gingașe și mai răsfățate decît ale noastre... Dar meleagurile noastre le cunoști ?

– Nu ! Vin pentru prima oară în Stepa Mugană. Le cunosc numai din cărți, răspunse cu sfială Maia, jignită oarecum de ostilitatea pe care i-o arăta Rustam.

– Aș vrea să știu și eu ce se scrie în acele cărți. De bună seamă tot felul de născociri, nu ?

Întorcîndu-și capul spre Garaș, Maia îi spuse :

– Deschide, te rog, valiza mea, e acolo o carte !

Lui Rustam nici lucrul acesta nu-i plăcu de loc : „Uite, uite, cum poruncește !...“

– Stai jos ! îl opri el brutal pe fiul său care tocmai sărise din loc. O să ne aducă Perșan cartea. Unde-i geamantanul ?

– Nu, lăsați, îl aduc eu...

Și Maia se ridică ușor de pe divan, însă Garaș o opri.

– Îl aduc eu, îndată !

– Adu-l, adu-l tu, fiule ! încuviință pe un ton ironic Rustam. Pe vremea noastră, lucrurile se petreceau cu totul altfel. În fața socrului și a soacrei, nora nu dădea porunci soțului. Dar la ce bun să vorbim... Noi sîntem niște bădărani, niște înapoiați, iar voi, oameni învățați, cu patalamale la mînă...

Maia rămase cîteva clipe descumpănită. Nu mai știa ce să facă : să se ducă să ia geamantanul sau să rămînă locului ?

– Ai, *kișt*, nora noastră va crede că vorbești serios ! interveni blînd Sakina, care tocmai intrase în cameră. Dar ce, lui Garaș o să-i cadă picioarele dacă se duce el ? Lasă băiatul să fie drăguț cu logodnica lui. E doar atît de frumos, *kișt*, cînd un bărbat știe să se poarte cu o femeie...

Rustam, însă, obiectă :

– Să dai mai bine ascultare sfaturilor mele, noră. Ele să-ți rămînă veșnic în urechi așa cum veșnic îți stau cerceii. Cu cît nevasta își respectă mai mult bărbatul, cu atît mai trainică îi este căsnicia și mai puternică familia !

– Asta-i cît se poate de firesc ! răspunse cam anevoie Maia. „Obiceiurile nu-s decît lanțuri atîrnate de picioarele omului" a spus cîndva poetul. Și poporul are o zicală : „Ochii se obișnuiesc cu ceea ce li-i dat să vadă !" V-ați obișnuit încă din anii copilăriei cu asemenea obiceiuri și-i firesc ca ele să vă fie dragi.

Rustam nu putu înțelege dacă nora sa își rîdea de el sau dacă-i împărtășea, cu smerenie, părerea. Atunci sări Perșan în ajutorul Maiei. Era întristată că tatăl ei n-o întîmpinase pe Maia cu o vorbă mai bună și voia să-l convingă că în primul rînd bărbatul trebuie să fie curtenitor față de femeie – să-i fie de folos, da, da, s-o ajute ori de cîte ori are nevoie. Dacă ea intră într-o cameră, el are datoria să se ridice în picioare, să-i dea o mînă de ajutor la scoaterea paltonului și să-i ofere locul. Dar dacă așa se cuvine să te porți cu orice femeie, cu atît mai atent trebuie să te arăți cu soția ta. Aceasta nu coboară pe soț, ci, dimpotrivă, îl înalță. Așa li s-a spus și la școală.

– Numai pe vremea hanilor și bailor nora intra ca roabă în familia soțului. Ea n-avea dreptul să scoată un cuvînt măcar. Asta-i lipsă de civilizație, strigă cu convingere Perșan, o adevărată barbarie.

– Taci din gură ! se răsti la ea Rustam.

Perșan răspunse netulburată :

– Uite, vezi, în acest „taci din gură" se ascunde toată putreziciunea vieții din trecut. Cînd e vorba să muncești la culesul bumbacului, atunci sînt bune fetele și femeile : „datoria muncii", „sfînta datorie" !... Atunci voi, bărbații, sînteți meșteri neîntrecuți la vorbă, iar îndată ce femeia intră în casă, totul e ca în trecut : „taci, fată, din gură". Jur că, nu o dată, am vrut să scriu despre asta la ziar.

– Ei, răspunde, dacă-ți mai dă mîna ! îi spuse Sakina, rîzînd, bărbatului ei și, totodată, privindu-și cu dragoste fata. „Uite... o mai socoteam încă o fetiță, gîndea ea,

ziceam că nu știe decît să se joace cu păpușile și să se gătească, dar iată că fata a crescut... și cît de isteață-i la minte !..."

Rustam întoarse capul, bolborosind ceva pe sub mustață, în timp ce Sakina deschise rîzînd o ladă ferecată din care scoase o căpățînă de zahăr înfășurată în hîrtie, și se întoarse spre Perșan.

– Hai, du-te, sparge zahăr și dă-ne înainte de cină cîte un pahar cu ceai îndulcit. Pînă atunci, eu am alte treburi ! Și, din prag, adăugă, întorcîndu-se către soțul ei : Da ! E mai lesne să stai de vorbă cu brigadierii decît cu fata ta. Tu ce zici ? Dacă o fi să punem la vot ce spune Perșan, apoi să știți că votul meu i-l dau fetei.

– Mai bine ți-ai învăța fiica să nu-i înfrunte pe cei vîrstnici, zise Rustam abia stăpînindu-și mînia. Sfiala, nu obrăznicia înfrumusețează fetele. Ai uitat și tu, pesemne, zicala din popor : „De stai jos și nu vorbești, mai mult cîntărești !"

– Vorba asta înțeleaptă ți se potrivește tot atît de bine și dumitale ! izbucni Perșan. Dacă ai fi tăcut azi, Maia te-ar fi socotit un om înțelept.

Rustam simți că se sufocă de mînie. Văzu negru înaintea ochilor și ieșindu-și din sărite lovi fată peste umăr.

– Te-ai obrăznicit de-a binelea ! Na !

Sakina scoase un țipăt și căzu, fără putere, pe un scaun, acoperindu-și ochii cu mîinile. Rustam, cu spinarea încovoiată, trecu pe lîngă ea cu pași bătrînești, tîrîndu-și picioarele și dispăru în odaia de culcare cufundată în întuneric.

3

Garaș își iubea părintele. Cu trecerea anilor, această dragoste a fiului devenise adorație : tatăl lui era mai deștept și mai mare, mai puternic decît toți oamenii. Cea mai arzătoare dorință a lui Garaș cînd era copil și apoi ca adolescent, a fost să-i semene întru totul.

Acum, însă, se simțea zdruncinat, prăbușit. Ba i se părea că ar trebui să părăsească fără zăbavă casa părintească, să se despartă de ea, să-și făurească propriul lui cămin – ba, cu resemnare filială, încerca să se convingă că e mai bine să nu reacționeze pentru că, pînă la urmă, tatăl lui o să-și revină, că-i va părea rău de ceea ce făcuse, că-l va mustra conștiința și că, în sfîrșit, se va împăca cu toți, iar în casă se va înstăpîni din nou liniștea, pacea și buna înțelegere.

Așa se petrecuseră lucrurile întotdeauna : cînd tatăl lui se supăra, Garaș nu scotea un cuvînt. Tăcu și de data aceasta. Da, tăcu cu toate că inima i se strînsese de durere de parcă nu pe sora lui, ci chiar pe el îl lovise tatăl său de față cu Maia.

Își spunea, cu negrăită tristețe, cît de abătută trebuia să fie Maia, de cîte văzuse în seara aceea. Ei îi era mult mai greu decît lui : el, Garaș, venise în casa lui, pe cînd ea deschisese o ușă străină. Pe Garaș nu-l chinuia faptul că grosolănia tatălui său putea să zdruncine înțelegerea dintre el și Maia. Avea credința că nu există nimic pe lume care să le poată nărui dragostea. Grosolănia părintelui său, pe care Garaș îl ridicase în slăvi, putea însă foarte bine sădi în sufletul Maiei îndoiala, neîncrederea în el, în Garaș.

Ar fi vrut să găsească, măcar față de sine, o justificare a purtării tatălui său. Garaș știa, încă din copilărie, că lucrul cel mai îngrozitor pentru un fiu era să nu-și respecte părintele. De aceea se străduia să se convingă că era vorba de o izbucnire de mînie trecătoare... Suferise doar atîtea pe front... prin cîte trecuse !

Simțind cît de greu îl apăsa pe Garaș isprava tatălui său, Maia făcea sforțări ca să nu i se vadă nici un semn de amărăciune. O mîngîia pe Perșan care plîngea, îi îmbrățișa umerii care tremurau.

– Ești o fată bună. Acum ești surioara mea... Nu mai plînge, toate se vor liniști.

Cea dintîi își veni în fire Sakina. Deși era și ea cumplit de tulburată de cele petrecute, deși îi tremura fiecare

fibră a trupului, izbuti totuşi să zîmbească şi se răsti în glumă la fată.

– Gata, smiorcăito, hai repede să pregătim *cihirtmaua* pentru noră. Să vadă şi Maia că ştii să faci şi altceva, nu numai să boceşti, că eşti meşteră în ale bucătăriei. De cîte ori nu spuneai în visurile tale : „Să mi se însoare fratele, că am eu grijă de nevasta lui !" Hai să mergem. Mişcă-te o dată !

Abia acum simţi Maia că-i era tare foame. Luase micul dejun împreună cu Garaş la Baku.

– Hai, Perşan, să gătim amîndouă ceva ! spuse ea. Mă pricep să fac ouă jumări. Garaş e flămînd ca un lup !

Văzînd că Maia se gîndea la Garaş şi nu la ea, Sakina preţui în sinea ei această gingăşie de femeie. Bătînd din palme, se adresă celor doi tineri :

– Copiii mei, dar de ce oi sta eu cu mîinile în sîn ? Cu siguranţă că de dimineaţă n-aţi mai luat nimic în gură. Se întoarse spre fiul ei : Grozav eşti ! N-ai putut trimite o telegramă ? Oare aşa se primeşte nora într-o casă de oameni cumsecade ? Nu aşa, ci cu pilaf, cu vin, cu cîntăreţi !... Sakina nu-şi dădea seama că începuse să vorbească întocmai ca bărbatul ei : ce, sîntem oare mai proşti şi mai săraci decît alţii ? Slavă lui Allah, nici noi nu sîntem de lepădat şi lumea ne respectă. Avem şi noi neamuri, priteni – se cuvine să-i poftim şi pe ei în casa noastră. Cel puţin dacă ne-ai fi dat de veste măcar de ieri...

– Iartă-mă, mamă, mi-a fost cu neputinţă... Uite aşa s-au petrecut lucrurile... încercă să se dezvinovăţească voios Garaş, gata să ia asupra lui toată vina.

Sakina continuă :

– Acum o săptămînă îmi spune : plec la Baku, la o consfătuire a mecanizatorilor. Inima a tresărit în mine, ştiam că se va întîmpla ceva – o inimă de mamă presimte, ea nu se înşală niciodată. Ai să vezi şi tu, cîndva... Şi l-am întrebat atunci : „te întorci singur ? N-ar fi bine să pregătim berbecii de tăiere ?" „Singur, singurel, mi-a răspuns, nu te grăbi !" Şi cine s-a grăbit, rogu-te, mama sau el ?

– Lasă-l, mamă, nu-l mai certa. Şi-aşa e destul de obosit de drum ! sări în apărarea fratelui ei Perşan, senină şi veselă de parcă nu ea plînsese în hohote pe umărul Maiei mai acum cîteva clipe. Fac cu Maia cît ai clipi nişte jumări !

– Stai ! Ce jumări ? se aprinse Sakina. *Cihirtmaua* o să fie gata numaidecît !

– Nu, măicuţo, nu ! Maia i se adresa astfel pentru prima oară Sakinei. Jumările sînt mai gustoase ca orice.

– Brînză avem, miere şi unt avem, o susţinu Garaş pe Maia. Luăm o gustare, să mai prindem puteri.

Sărind încolo şi încoace de bucurie, Perşan îşi sărută fratele pe gît pentru că mai sus nu ajungea.

– Tu şi cu mama, mai staţi de vorbă, iar noi facem totul singure !...

– Cum ? se revoltă Sakina. Să-mi las eu nora, din prima zi cînd mi-a venit în casă, să se războiască cu cratiţele ? Asta nu se va întîmpla cît oi trăi !

– Măicuţă dragă, nu mă lipsi de plăcerea asta !

Şi Maia îşi însoţi ruga cu un zîmbet atît de blînd, încît inima Sakinei se topi deodată.

Fie ! Duceţi-vă, dacă asta vi-i plăcerea ! oftă ea.

Cele două fete ieşiră valvîrtej din odaie, ţinîndu-se de mînă ca două şcolăriţe. Garaş îşi îndreptă privirea întrebătoare asupra mamei sale.

– Ai ochi buni – ai ştiut să alegi ! îi spuse Sakina. Numai cînd te uiţi la ea îţi creşte inima de bucurie. Sakina luă capul băiatului între mîini, îl strînse la piept şi continuă : Ai grijă de ea... păzeşte-o de necazuri. Cruţ-o în toate ! Nu roabă, ci prietenă să-ţi fie toată viaţa.

4

Maia ieşi cu Perşan în cerdac. Trase adînc în piept aerul proaspăt al stepei, simţind cum liniştea nopţii îi ia, parcă, toată oboseala. Cînd îşi întoarse privirile spre răsărit, încremeni locului, minunîndu-se de ce vedea. Părea că lu-

mina lunii se revărsa pe pămînt cu puteri înmiite, că întreaga stepă se transformase într-o oglindă uriașă.

– Dar ce-o fi asta ? Asemenea lucru n-am mai văzut niciodată !

– Locul acela se numește „Îngemănarea apelor", îi răspunse Perșan, îmbrățișînd-o. Aci se întîlnesc rîurile Arax și Kura. Există o legendă, o cunoști ? Un tînăr, pe nume Arax, și o fată care se numea Kura, erau despărțiți unul de altul de niște munți înalți. Dragostea lor era însă atît de mare încît au biruit toate piedicile. Au nimicit stîncile ce le-au stat în cale, și-au croit trecători și, aci, în Stepa Mugană, pe pămîntul nostru, al Azerbaigianului, s-au aruncat unul în brațele altuia, unindu-se pe vecie... Legenda asta e veche, foarte veche și mamei îi place nespus de mult s-o povestească ! adăugă în șoaptă Perșan cu o tristețe care nu-i era de loc în fire.

– Ce frumos e ! Minunat ! spuse Maia visătoare. Dar grădină aveți ?

– Și încă ce grădină ! se învioră Perșan. Un adevărat rai. Meri, peri, viță de vie. La noi, dacă-i uzi, cresc tot soiul de pomi – și curmali, și bananieri – e tare rodnic pămîntul. Vrei să vezi grădina ?

– Cu bananierii rămîne de văzut ! se îndoi Maia. Dar să lăsăm plimbarea acum, noaptea, că doar Garaș așteaptă jumările.

Of, am uitat cu totul de ele, își aminti Perșan. Mergem îndată, mai stai o clipă !

– Dar unde-i bucătăria ?

Perșan nu știa ce-i aceia bucătărie. La început, Maia crezu că glumește, dar, pînă la urmă, lucrurile se lămuriră : Perșan nu văzuse, într-adevăr, niciodată o bucătărie.

– Dar voi unde gătiți ?

– În curte ! Uite vatra !

Lîngă vatra făcută din piatră de munte, Perșan aprinse lampa de gătit și Maia se apucă să bată ouăle într-o strachină.

– Dar de ce-i atît de tulbure apa ? întrebă Maia cînd Perșan ridică foaia de placaj care acoperea căldarea.

– Mîlul nu s-a lăsat încă la fund ! răspunse fata dînd din umeri. Apa-i adusă doar din rîu.

– N-aveți conductă ?

– Nu ! Firește că nu ! Uită-te la ea, ce pretenții are... conductă...

– Se poate face un bazin de decantare a apei... un bazin obișnuit, mare ! spuse Maia. Dar la baie cum vă vine apa ?

– Păi n-avem nici un fel de baie ! Tata spune că e peste puterile colhozului să facă și conductă de apă, și baie ! răspunse oarecum înciudată Perșan.

Se gîndea că, acum, Maia se va speria de viața care o aștepta în sat și că-l va convinge pe Garaș să se mute la oraș. Sigur, e doar inginer cu diplomă, s-a obișnuit cu toate înlesnirile vieții la oraș ! Ce-i pasă ei de largul Stepei Mugane ! A privit încîntată sclipirea „Îngemănării apelor", dar de bună seamă că sclipirea becurilor electrice îi e mai plăcută.

– Hai, fetelor, Maia, Perșan, nu mai isprăviți ? se auzi din cerdac vocea Sakinei. Noaptea-i friguroasă și-o să răciți !

– Se vede că Garaș a trimis-o pe mama să ne cheme, șopti Perșan la urechea Maici. E nerăbdător, știu eu...

– Ce știi tu ?! Hai taci !

– Uite că știu ! Înadins nu vă las să vă culcați !

– Garaș e obosit de cît a cutreierat prin oraș – o să doarmă buștean.

– Asta înseamnă că ți-e milă de el !

– Dar cum vrei să fie altfel ?

– Dacă ți-e milă de el, înseamnă că-l iubești ! Spune-mi, te rog, surioară, cum s-au petrecut lucrurile ? L-ai îndrăgit așa, dintr-o dată, de la prima vedere sau încetul cu încetul ? Cum e mai bine să iubești un băiat ? Așa, dintr-o dată, sau mai întîi să-l privești bine, să te obișnuiești cu el ?

Perșan flecărea într-una fără să uite de samovar.

– Și așa-i bine, nici așa nu-i rău ! spuse zîmbind Maia. Principalul e să iubești cu adevărat !

5

Oamenii din sat avuseseră din totdeauna bunul obicei de a se scula înaintea ivirii zorilor şi a se culca în amurg. Iată de ce spre miezul nopţii, Perşan simţea că-i cad pleoapele de somn. Fata căsca prelung întinzîndu-şi braţele.

Sakina se încruntă.

– Hai, du-te şi te culcă ! Ai băut, ai mîncat, ce mai aştepţi ? Şi tinerii noştri trebuie să se odihnească. Şi, adresîndu-se cu blîndeţe Maiei : Să mergem, fetiţa mamei !...

Perşan simţi că i-a pierit somnul. Într-o clipă dori nespus de mult să vadă dacă Maiei îi place noul ei cămin. Împreună cu maică-sa rînduise şi înfrumuseţase camera tinerilor. Fereastra camerei dădea spre „Îngemănarea apelor".

Maia încercă o emoţie ciudată cînd păşi pragul încăperii care doar cu o clipă mai înainte îi era străină iar acum, devenea cuibul ei.

Sufletul îi era cuprins de un simţămînt de bucurie şi nu ştia nici ea dacă nu şi de ruşine. Inima îi bătea în piept neliniştită şi-şi simţea picioarele mai grele ca niciodată. Poate, era din pricina oboselii. Dacă nu s-ar fi aflat lîngă ea Perşan şi Sakina cu siguranţă că ar fi fost mai în apele ei. Ori poate că tocmai dimpotrivă – s-ar fi simţit mai rău ! Cine poate şti ?

Fata se gîndi că în timpul certei cu Rustam-*kişi* ar fi putut să plece din casă aşa cum intrase, dar, din camera asta, îşi dădea seama că nu va mai pleca nicăieri. Aci va începe pentru ea o viaţă nouă, o viaţă de femeie măritată şi, în curînd, una de mamă. Aici îşi va găsi fericirea. Va avea, de bună seamă, şi necazuri, dar va trebui să le înfrunte în tăcere şi cu curaj.

Nu auzea ce spune Sakina care trăsese sertarul şifonierului cu oglindă şi umbla prin grămada de rufărie, de cearşafuri şi prosoape mai albe ca neaua. Cine ştie dacă

se bucură de darul pe care i-l făcu soacra ei – un ceas de aur şi un inel cu smaragd. Se bucura, firește, ca orice femeie, căci şi ei îi plăceau darurile şi podoabele... Mai de preț decît toate însă i se părură vorbele rostite de Sakina :

– Poporul nostru spune că bărbatul devine doar în clipe de durere prietenul nevestei lui. Eu cred însă că Garaş îți va fi prieten şi la bucurie şi la necaz. Un singur fecior am – păzeşte-l, soarta lui ți-o încredințez ție...

Sakina şi Maia, îmbrățişate, izbucniră amîndouă în plîns. Plîngea, înduioşată, şi Perşan.

Din coridor se auzi vocea lui Garaş care făcea pe supăratul.

– Iar dați apă la şoareci ! Nu ştiu ce fel de făpturi sînteți !

– Ia vino-ncoa, fiule ! îl chemă Sakina.

Garaş intră în cameră, silindu-se să pară liniştit. Sakina le luă mîinile, unindu-le, şi-i strînse pe amîndoi la pieptul ei.

– Facă Allah să trăiți uniți, aşa cum unite sînt apele Araxului şi ale Kurei. Şi în această cameră să vă fie dat a vă bucura de copiii şi de nepoții voştri...

– Mamă, eu i-am şi spus Maiei legenda despre Arax şi Kura ! spuse rîzînd Perşan.

– Neastîmpărat-o ! Nu-i lucru în care să nu-ți vîri nasul... Ce nefericit te-o place şi pe tine ? O să fie vai şi amar de viața lui din pricina limbuției tale ! o mustră cu ciudă mama ei. Hai, du-te la culcare ! De ajuns cît ai bătut capul oamenilor !

Dar nici Perşan, şi nici Sakina, nu se urniră din loc. Trebuia, potrivit datinei, să se mai îmbrățişeze o dată cu Maia şi cu Garaş. Chicotind, Perşan se atîrnă de gîtul fratelui şi, strîngîndu-şi picioarele, începu să se legene ca o pendulă, cît pe-ce să-l dea jos. În sfîrşit, cu chiu, cu vai, Sakina izbuti s-o scoată din cameră. „E nebună de tot – o

să-şi sugrume fratele, nu altceva !" se văicărea maică-sa, împingîndu-şi fata îndărătnică spre uşă.

În sfîrşit, tinerii căsătoriţi rămaseră singuri.

– Maia ! murmură Garaş cu vocea tremurătoare de emoţie.

– Stai puţin ! îi răspunse ea şi, dîndu-i la o parte mîinile nerăbdătoare, îl trase spre fereastră.

Cu capul lipit de pieptul lui Garaş, Maia îşi spunea că mîinile lui vînjoase erau făcute ca să înalţe un cămin luminos pentru ei, că sufletul lui curajos nu cunoştea nici minciuna, nici vicleşugurile, că şi stîngăcia lui cam grosolană avea ceva atrăgător în ea...

De mult visase ea clipa aceasta, încă atunci în parcul de pe faleză, la Baku, cînd Garaş îi vorbise sfios de dragoste. Maiei nu i se părea de loc caraghios că tînărul voinic se fîstîcea, pălea şi nu găsea cuvintele necesare... Ah, ce sfios era Garaş !

Rămaseră multă vreme aşa, îmbrăţişaţi, privind pe fereastră. „Îngemănarea apelor" răsfrîngea încă lumina lunei ; pe alocuri însă oglinda de cristal se încreţoşase, se întunecase, parcă se frînsese în două, parcă Araxul şi Kura se despărţiseră din nou, curgînd fiecare pe drumul său. „Peste un ceas, două, gîndi Maia, întinsul apelor se va întuneca, se va contopi cu stepa înnegurată şi n-o să se mai poată ghici unde-i stepa şi unde-i rîul... Această privelişte minunată nu va mai apare. Nici mîine, nici poimîine, niciodată. Dar oare fericirea omenească nu-i aidoma ei ? Scuturîndu-şi capul cu hotărîre, Maia adăugă : Nu ! Fericirea noastră, a lui Garaş şi a mea, nu va fi aşa. Ea nu se va întuneca niciodată, nu se va frînge !"

În înaltul cerului lucea o mică stea singuratică dar şi spre ea veneau, învălmăşiţi, dinspre miazănoapte, norî negri.

Prin fereastra întredeschisă, pătrundea răcoarea nopţii. Maia tresări – nu însă de frig, ci pentru că Garaş îi descheiase nasturii bluzei de mătase galbenă...

Capitolul IV

1

Rustam se trezi îndată ce se lumină de ziuă și se spălă în grabă. Hotărîse să se furișeze din casă fără să-l simtă nimeni, și să se ducă la birourile colhozului. Era amărît. Îi mai era și rușine pe deasupra. „Omul arțăgos, își spunea el, amintindu-și o zicală, nu-i isteț la minte." Slavă domnului, Garaș se însurase, nora era deșteaptă, așezată și frumoasă. Acum lucrurile aveau să intre pe făgașul lor firesc, certurile și neînțelegerile au să fie uitate...

Dar chiar dacă îi părea rău de cele petrecute, Rustam se obișnuise prea mult cu rînduiala de pînă atunci a casei în care, cu atîta asprime, își apăra poziția de cap al familiei. De aceea ar fi socotit nevrednic pentru un bărbat să-și mărturisească în gura mare căința, să-și împărtășească frămîntările chiar și celor mai apropiați.

Nici nu ieși bine în cerdac pe vîrful picioarelor că dădu cu ochii de Sakina care-l întîmpină cu binețele cuviincioase de dimineață și-i spuse :

– Unde pleci așa flămînd, *kișt.* Gustarea-i doar pregătită.

Rustam dădu din cap fără să scoată un cuvînt, coborî în curte și se așeză lîngă vatră. Mîncă tot tăcut, îndîrjit parcă, fără să-și ridice ochii din farfurie, iar cînd plecă își privi nevasta cu un aer vinovat.

Sakinei nici nu-i trebuia mai mult.

Blîndețea ei îl înduioșă pe Rustam. „Sînt rare asemenea femei – da, foarte rare !" gîndi el cu mîndrie.

Iapa sură îl duse în galop spre colhoz, pe cărarea bine cunoscută. Deodată, Rustam strînse frîul, gîndindu-se : „Uf, lucrul ăsta blestemat te atrage ca un magnet. Nici nu te așezi bine la masă, și îndată îți cad pe cap, din toate părțile, cereri, circulare, ordine... Telefonul zbîrnîie, vizitatorii nu mai contenesc. Timpul zboară și nu-ți mai găsești o clipă de răgaz să te repezi la cîmp !"

Rustam își întoarse calul spre stepa învăluită în ceața dimineții. Luase, încă de mult, hotărîrea ca pînă să înceapă semănăturile la bumbac să se ocupe de grădinile de zarzavat și de livezi. Acum, cînd colhozurile aveau putința să-și aleagă singure cele mai avantajoase culturi, Rustam murea de nerăbdare să realizeze, pe mari întinderi de pămînt, un vechi proiect al său. Pepenele verde din Stepa Mugană e mai dulce ca mierea și pe pieţele din Baku n-are egal ! În plină arșiță, el te răcorește ca apa izvorului de munte. Și tocmai această minunată bogăție a Stepei Mugane fusese nesocotită... Cînd te gîndești că, pînă mai ieri, colhozul nu avea dreptul să semene, fără aprobare de sus, nici măcar două hectare cu ceapă. Nici nu-ți vine să crezi...

Iapa trecu, zglobie, pe lîngă ultimele case țărănești și o porni, apoi, în trap întins, pe marginea șoselei uscată de dogoarea soarelui, luîndu-se la întrecere cu harabalele încărcate cu bălegar. Președintele îi saluta într-una pe cărăuși. Se bucura că, fără alte îndrumări și fără să li se amintească îndatoririle, ieșiseră la muncă atît de devreme.

Ochii ageri ai președintelui zăriră, aburind în mijlocul drumului, o grămadă de bălegar căzut pesemne dintr-o căruță hîrbuită. Curînd Rustam ajunse din urmă o haraba pe jumătate goală în care se afla un flăcău cu ochii lipiți încă de somn și cu mustăcioara tunsă la modă.

– Văd că mustățile îți sînt tot atît de negre ca și sufletul ! îi strigă Rustam.

Căruțașul scuipă din colțul gurii țigara și întrebă îngrijorat :

– Dar ce s-a întîmplat, nene ?

– Mai și întrebi, neruşinatule ! Ce ai de gînd ? Să presari drumul cu bălegar ? Dă-te jos, numaidecît, drege-ți căruța și astupă-i găurile !

Zicînd aceasta, Rustam dădu pinteni iepei și o porni în goană mai departe, fără să privească înapoi.

Ajungînd prin dreptul grădinilor de zarzavat, iapa începu să-și încetinească pasul. Obosise. De altminteri, și președintele voia să facă un popas ca să vadă cum fusese arat și îngrășat pămîntul în partea aceea. Pe unele parcele se

pusese sfeclă și ceapă. După ce își legă calul de o căruță care stătea lîngă o piatră din marginea drumului, Rustam se lăsă, gemînd, pe vine, luă în mînă un pumn de pămînt umed, îl frămîntă între degete, îl duse la nas, îl mirosi și, parcă-parcă, ar fi fost ispitit să guste din el... Era mulțumit – oamenii pregătiseră bine pămîntul pentru semănat ! Deodată, dincolo de *arîk* [1], se auziră, într-o parte, niște glasuri aprinse. Președintele își îndreptă pașii într-acolo. Datoria-i datorie ! Dacă undeva se iscă ciorovăială sau se simte în aer vrajba, vrînd-nevrînd Rustam-*kișî* trebuie să intervină.

– Ce s-a întîmplat ? îl întrebă el pe un tractorist cu părul vîlvoi mînjit cu ulei, la care se răstea Gîzetar, șefa de echipă.

Tractoristul se ciorovăia mai departe cu fata, fără să-i răspundă lui Rustam.

– N-ai dreptul să mă gonești de pe cîmp !

– Ba am ! strigă Gîzetar. Vrei să lucrezi cum trebuie – bine ! Arătură de mîntuială, însă, nu-ți dau voie să faci – asta s-o știi ! Și acum, călătorie sprîncenată și mergi sănătos, porumbelule !

Și spunînd acestea, fata întoarse spatele flăcăului care-o privea uluit.

I-a fost de ajuns lui Rustam să se uite cu coada ochiului la arătură ca să se încredințeze că brazda nu era de loc adîncă – dacă avea vreo paisprezece centimetri, iar contractul cu S.M.T.-ul glăsuia că ea trebuia să fie adîncă de douăzeci pînă la douăzeci și doi...

– Nu melița așa din gură ca o moară stricată, strigă flăcăul. Te crezi cine știe ce și nu-i nimic de tine ! Nu mă învăța tu pe mine, că sînt eu destul de învățat.

N-apucă să mai spună ceva că mîna grea a lui Rustam îl și înșfăcă de gulerul cămășii.

– Ce zice șefa de echipă e lege ! Să faci o arătură nouă, așa cum ți se cere. Rustam rosti aceste cuvinte încet, dar pe un ton atît de amenințător, încît flăcăul, zăpăcit, încremeni

[1] *Arîk* – canal de irigație în Asia Centrală și Caucaz (n. tr.).

locului. Apoi, fără să scoată o vorbă, se îndreptă spre tractorul care se afla ceva mai la o parte.

Cine știe de ce, pe Rustam nu-l părăsea voia-bună. Îi plăcuse faptul că șefa de echipă, blîndă în priviri și dolofană la trup, care, la prima vedere, nu prea părea aspră, de altfel prietenă bună cu Perșan, își cunoștea datoria și nu se lăsase îmbrobodită de leneșul și nepăsătorul tractorist. Gîzetar terminase școala, nu de mult, o dată cu Perșan. Ea repeta clasa a V-a. Perșan o ajunsese din urmă la învățătură, dar la muncă Gîzetar era fruntașă. Încă din clasa a VII-a, prietena ei începuse să lucreze la cultura bumbacului, totalizînd pe an cîte două sute zile-muncă cel puțin. Perșan rămăsese codașă și în altă direcție : Gîzetar se și măritase cu Nadjaf, în vreme ce fetei lui Rustam nici vorbă nu era încă să-i iasă în cale mirele...

Rustam aruncă o privire de mulțumire spre șefa de brigadă și o porni apoi, în galop, spre stînă, unde-l așteptau vești bune : zootehnicianul, Kerem, responsabilul stînei și păstorii, toți îl asigurară, într-un glas, că molima fusese stîrpită și că primejdia trecuse.

2

Seara tîrziu, Rustam se întoarse acasă — obosit, dar voios. O sărută pe frunte pe Maia care se cam fîstîci, își bătu feciorul pe umăr și atinse cu buzele cosițele fetei sale care tocmai venise în fuga mare.

— Ei, nevastă, ospătează-ne cu ce ai mai bun ! Adu ceai, fructe, vin ! strigă Rustam cu voioșia unei gazde primitoare...

— Cum ? Nu vrei să mănînci mai înainte ? Am gătit un pilaf gustos.

— Dar ce, n-ați mîncat încă ? Bagă de seamă, glumi Rustam, să nu-ți lași nora flămîndă că ne fuge din casă !

Sakina nu lua niciodată masa de prînz fără Rustam. De aceea răspunse cu un aer vinovat :

– Am mîncat şi eu şi copiii. Te-am aşteptat mult. Garaş s-a dus la administraţia colhozului să te caute şi acolo i-a spus Salman că ai plecat peste Kura...

– Am mîncat cu ciobanii, răspunse Rustam. Au scos un berbec chiar din gura lupului, dar fiara blestemată tot a avut timp să-i sfîşie *kurdiuk*-ul [1]. Ce să-i faci ? Le-am dat voie ciobanilor să-l taie şi să gătească din el o *bozartma* [2]. Adu ceaiul, te rog... Pe aici ce mai e nou ?

Întrebarea era adresată tuturor, dar Maiei i se părea că numai ei îi vorbeşte, că o măsoară din creştet pînă-n tălpi. Se fîstîci din nou.

Din pricina aerului rece al stepei, obrajii lui Rustam se înroşiseră, şi zbîrciturile i se descreţiseră. Părea întinerit. Zîmbea blajin, trăgînd din pipă, dar Maiei i se părea, ca şi pînă atunci, înfricoşător. De aceea îi răspundea cu multă luare-aminte, cumpănit şi delicat, parcă ar fi stat de vorbă cu un bolnav grav. „Zîmbeşte el acum şi-i arde de glumă, îşi spunea ea, dar cine ştie ce va face peste cîteva clipe ? Te poţi aştepta la orice !"

Rustam observă încordarea nurorii, însă nu-i dădu nici o atenţie.

– Nu te plictiseşti încă în noua ta casă ?

– Nu, nici nu se poate să te plictiseşti !

– Cu ce o să te îndeletniceşti aici ?

– Sînt doar inginer şi o să lucrez. Stepa Mugană are nevoie de hidrotehnicieni...

– Ehei, şi încă cum ! Bine, lucrează, lucrează, spuse protector Rustam. (Tot astfel îi spusese deunăzi şi fetei lui, atunci cînd aceasta îşi gătea păpuşa : „Ehei, joacă-te, joacă-te !") Mi-i teamă, noră dragă, c-o să fii trimeasă într-un colhoz, departe de aici. Cam aşa se petrec lucrurile pe la noi : bărbatul lucrează aici şi pe nevasta lui o trimite, cine ştie unde, la marginea pămîntului... O să vorbesc la S.M.T. să fii numită la noi în colhoz ! încheie el cu hotărîre în glas.

---

[1] *Kurdiuk* – grăsime ce se depune la coada unor oi de rasă (n. ed.).

[2] *Bozartma* – friptura înăbuşită în suc propriu (n. ed. ruse).

– Să n-aveți nici o grijă, vă rog, în ce mă privește. Înainte de a veni aci, de la Baku am luat repartiția ministerului.

– Ei, ministerul e minister, dar și raionul e raion ! Fii, însă, nora dragă, cu multă luare-aminte : Stepa Mugană nu-i vede cu ochi buni pe cei slabi. Iarna și toamna sînt, pe aici, nespus de frumoase – nimic de spus. E adevărat că noroaiele strică uneori voia bună a oamenilor. Dar vara, cînd se revarsă dogoarea soarelui – Rustam clătină din cap – nu o poate înfrunta oricine.

Perșan avu impresia că vorbele tatălui ei ascundeau o aluzie înțepătoare și ea strigă cu ciudă :

– N-o mai speria pe Maia ! Vara-i ca orice vară – avem *iailaghi* [1] iar grădinile sînt răcoroase. Așa cum trăim noi, va trăi și ea. O să se obișnuiască.

Temîndu-se ca nu cumva din pricina ei tatăl și fiica să se certe din nou, Maia spuse împăciuitoare :

– Într-adevăr, nu pot suporta căldura și îmi place mai degrabă un ger cumplit. Afară de asta, am citit în cărți că, pe aici, serile sînt răcoroase.

– În cărți ? se răsti Rustam. Dar cîte cărți scriu despre stepa noastră ?

– Nu chiar atît de multe – dar scriu ! Uite, tocmai am în mînă una... Și-i întinse socrului o carte cu copertă albă.

Rustam o luă în mînă, de parcă ar fi vrut s-o cîntărească, să vadă cît e de grea, citi titlul de pe copertă și spuse grav :

– S-a scris, nu glumă ! Deh, știință ! Frunzări cartea, oprindu-și privirile asupra unor însemnări făcute de Maia și, dîndu-i înapoi volumul, o rugă : Ia citește tare. Îmi place să ascult !

Maia deschise cartea, dar literele parcă se amestecau și-i jucau în fața ochilor. Oricît încerca să-și încordeze privirea, nu izbutea să citească un singur cuvînt căci camera, destul de mare, nu era luminată decît de o mică lampă cu gaz. Maia scoase un suspin și schimbă cu Garaș o privire

[1] *Iailaghi* – pășuni de munte (n. ed.).

plină de înțeles : nu se cuvenea să spună ceva despre asta și se așeză mai aproape de masă.

Rustam se pregătea să asculte. Își îndesă cît mai bine pipa cu tutun, și privi mînuțele albe ale nurorii lui, cu degetele parcă cioplite în lemn de cimișir, cu unghiile de un roșu aprins. Scoase un oftat adînc și gîndi : „Strașnică nevastă și-a ales feciorul meu. Judecînd după degete se vede cale de-o poștă că, în viața ei, n-a spălat vase și n-a scrobit cămăși !"

Maia surprinse această privire a socrului ei, care parcă o prețăluia. Nu-i scăpă nici oftatul lui, dar se stăpîni. Doar vocea îi vibra dureros, trădîndu-i puțin starea sufletească.

– „Încă cu trei sute de ani înaintea erei noastre, învățatul grec..."

Rustam o întrerupse.

– Ia stai puțin. Trei sute de ani... cînd se petrecea asta ?

– Uf, tată, se amestecă în vorbă Perșan. De cîte ori ți-am explicat. Iată. Acum noi spunem : sîntem în anul una mie nouă sute cincizeci și șase. Așa se socotesc anii în vremea noastră sau cum i se mai zice, în era noastră. Asta e, cum se spune, sistemul nostru cronologic. Dar și înaintea noastră au trăit oameni. Și atunci existau învățați care scriau cărți. Acele vremi se numesc, în știință, era veche, antichitatea. Iar creștinii o numesc „înainte de Cristos"...

– Ei, fata mea, asta le înțelegem noi bine ! îi răspunse Rustam, zîmbind strengărește și netezindu-și mustățile. Cu toate că sîntem de la țară, pricepem și noi cîte ceva. Eu voiam să știu cîți ani fac la un loc. Și nelăsîndu-i nici Maiei, nici ei, o singură clipă de răgaz ca să poată face socoteala, răspunse tot el, plin de sine : două mii două sute cincizeci și șase ! Ei vezi ? Întrebarea pe care am pus-o n-ai înțeles-o și ai cutezat să mă dăscălești. Nu stă bine unei fete să fie așa... cu dinți înguști !...

„Cu dinți înguști !" gîndi Maia, zicîndu-și că, neîndoios, proverbul însemna în limba poporului a fi superficial și mărginit.

– Da, cam cu două mii de ani în urmă, întări Maia spusele socrului ei, a trăit în Grecia veche un istoric numit Strabon [1]. Iată ce scria el despre Stepa Mugană.

– Ia te uită ! Deci încă de pe atunci lumea a aflat de stepa noastră, exclamă încîntat Rustam.

– Da. Pămîntul Stepei Mugane, semănat, scria Strabon, dă, pe an, două şi chiar trei recolte. Sistemul de irigaţii era aici mai bun ca în Egipt şi Babilon. Păşunele erau minunate. Strabon chiar aşa îi spune Stepei Mugane : „ţinutul verde". Viţa de vie era curăţată o dată la cinci ani, cea sădită dădea roade după un an, iar după trecere de trei ani aracii cădeau la pămînt de greutatea ciorchinilor...

Abia acum observă Rustam că Maia nu citea, nu se uita de loc în carte, ci povestea. Îşi ţinea cartea înaintea ochilor ca să nu-şi vadă socrul, ale cărui priviri o făceau să se zăpăcească. Ochii Maiei sclipeau, vocea îi răsuna ca nişte clopoţei şi lui Rustam îi părea ca un văl frumos dantelat, împletit de Sakina.

Pipa lui Rustam se stinsese.

Maia tăcu, îi întinse lui Garaş o cutie cu chibrituri şi-i spuse cu blîndeţe :

– Dă-i tatii un foc.

– Dacă tata n-a băgat de seamă că i s-a stins pipa, înseamnă că i-au plăcut cele auzite ! spuse rîzînd Perşan.

Rustam parcă acum se trezi. Luă chibriturile din mîna fiului său, dar nu-şi aprinse pipa, ci începu să păşească de colo, colo prin odaie. Zbîrcituri adînci îi brăzdară din nou chipul întunecat.

– La ce te gîndeşti, tată ? îl întrebă îngrijorată fata. Apoi se apropie de el şi-i şopti la ureche : Cînd începem petrecerea ?

Rustam se mulţumi să clatine uşor din cap.

– Muzica după nuntă e ca muştarul după masă. O să petrecem la nunta ta.

---

[1] *Strabon* (63 î.e.n. – 20 e.n.) – cunoscut geograf şi istoric grec din antichitate, autor al lucrării *Geografia* în şaptesprezece volume (n. ed.).

Maia se aplecase spre Garaş, spunîndu-i ceva cu jumătate de glas, aşa că nu auzi cuvintele socrului.

– Oh, ce vorbeşti, tată ! exclamă Perşan, acoperindu-şi faţa cu mîinile.

Garaş care, toată seara, o privise cu admiraţie pe Maia, nu auzi nici el cuvintele schimbate între tată şi fiică. Cînd Rustam îşi întoarse privirile spre fiul lui care se uita la Maia cu ochii aprinşi de încîntare, inima lui de părinte tresări... Într-adevăr, ce avea el de spus împotriva Maiei ? Doar ea îl făcuse fericit pe singurul lui fecior ! Ei, şi ce dacă i-a venit în casă fără peţitori, călcînd datina strămoşească ! De bună seamă datina asta nu dăinuia din vremurile pomenite în cartea lui Strabon, adică de două mii două sute cincizeci şi şase de ani, ci şi mai de mult. Ia priveşte, bătrîne, chipul fiului tău : parcă ar stăpîni toate comorile pămîntului. Şi, într-adevăr, faţa lui Garaş rîdea, ochii îi rîdeau, sprîncenele arcuite şi mustăţile lui fercheşe, subţirele ca un firicel, toate rîdeau pe chipul lui. Garaş era acum mai chipeş, mai atrăgător şi, poate, chiar mai serios.

Firea lui închisă îl împiedică pe Rustam să dezvăluie tot ce avea pe suflet, şi bombăni : „Mă duc să văd unde-i mama noastră ; pînă fierbe samovarul o să treacă noaptea !“ Şi ieşi în cerdacul învăluit în întunericul nopţii.

3

Îndată ce paşii tatălui său nu se mai auziră, Perşan, care nu putea sta locului o clipă, se aşeză lîngă Maia şi, sărutîndu-i obrazul rumen ca piersica, îi şopti :

– Ochii lui Garaş parcă ard, iar ai tăi strălucesc şi mai tare. Care să fie pricina ?

Maia strînse din umeri, gîndind : „De ce o fi atît de guralivă ?...“

Garaş o ameninţă cu degetul : „Lasă, că-ţi vin eu ţie de hac“.

– Ce mîndrețe de băiat e frate-meu ! spuse Perșan. Toate fetele din colhoz oftau după el în taină.

– De ce, mă rog, în taină ?

– Nu știu ! Se zice că așa-i obiceiul. O fată nu trebuie să-și mărturisească simțămintele în gura mare.

– Prost obicei ! Foarte prost ! La ce bun să-ți tăinuiești dragostea ? Omului îi șade bine să fie totdeauna sincer, deschis.

Garaș, se uită cu coada ochiului nemulțumit, la Maia și la sora lui care șușoteau. Spuse apoi tare :

– Așa avea obicei Perșan încă de pe băncile școlii : să șușotească mereu cu prietenele ei despre tot ce i se pare că-i mai însemnat în viață – despre dragoste...

– Tu, frățioare, nu mă înțelegi cum nu mă înțelegeai nici acum zece ani ! oftă Perșan. Iacă, așa ai venit pe lume – cam îngust la minte ! Vorbeam de tine.

– De mine ? Atunci de ce șușotiți ? Vorbiți tare ! Nu umblați cu clevetiri ! Las' că te cunosc prea bine, surioară !

– Taci din gură, mincinosule, strigă Perșan. Pe cine am clevetit ? Eu n-am vorbit de rău pe nimeni niciodată, despre nici un om n-am spus ceva urît în toată viața mea. Mama zice că în casa unde se bîrfește, toată lumea se ceartă.

– Da, mama spune asta și încă de multe ori, rîse Garaș. Dar la ce ți-a folosit ție ? Că doar tot șușotești pe la colțuri cu prietenele tale. Bagă de seamă să n-o înveți și pe Maia, o amenință Garaș cu mîna lui lată ca o lopată, că-i rău de tine !

Perșan se sculă, demnă, în picioare.

– Jur că dacă îndrăznești să ridici numai mîna la mine te strivesc în picioare ca pe-un pui de găină și n-o să-mi pară rău nici măcar că Maia va rămîne văduvă !... Să știi că nu mai sînt elevă într-a patra !

– Dar ce, te mai ustură de atunci ? o întrebă fratele ei ghiduș.

– Nu-mi vine să cred că ai îndrăznit să ridici mîna la sora ta ! spuse Maia.

– Încă cum a îndrăznit !... strigă Perșan. Bărbat, mă rog ! Stăpîn ! Bine zic femeile bătrîne că în inima băieților se ivește încă din născare o pată întunecată !... La școală, ședeam întotdeauna cu aceeași fată în bancă. O cheamă Gîzetar. O s-o cunoști. E foarte drăguță. Și Perșan începu să povestească ce sprintenă și ageră la minte era Gîzetar...

– Dar aici nu-i vorba de Gîzetar, ci despre tine ! o întrerupse fratele ei.

– Despre mine n-am nimic de spus. Acum e vorba de tine, viteazule ! Mă tem numai ca nu cumva, aflîndu-ți isprăvile, Maia să-și dea seama cu groază că te iubește mai puțin.

– Te înșeli !

– De bună seamă ! Voi știți mai bine. Eu habar n-am despre asemenea lucruri... spuse Perșan, strîngîndu-și buzele subțiri. Iată ce a făcut dumnealui odată. Gîzetar venise la mine, ne-am făcut repede lecțiile împreună și, după ce-am terminat, am început să ne jucăm. Pierde-vară de frate-meu ba se uita-n carte, sau căsca de mama focului, ba își ascuțea creioanele, ori mesteca un coltuc de lipie furat de la mama, ba mă izbea în urechi cu cocoloașe de hîrtie, sau i le zvîrlea în nas prietenei mele. Era rău încă de copil. Nici nu înțeleg cum te-ai îndrăgostit de el !

– N-ai decît să-ți cauți tu unul mai bun ! îi răspunse oțărît Garaș.

– În orice caz, cel pe care o să-l aleg o să fie de o mie de ori mai bun !... mormăi printre dinți Perșan, pe un ton care nu admitea replică. Dar uite, Maia, răsplata n-a întîrziat să vină : mama a văzut ce pozne făcea Garaș și l-a tras binișor de urechi. L-a silit să stea cuminte la masă, i-a poruncit să-și facă lecțiile și, pe noi, să ne lase în pace. Noi stam într-un colț și vorbeam cînd de una, cînd de alta și cu toate că nu merita, ne era milă de răutăciosul ăsta... Deodată, crezînd că rîdem de el, canibalul s-a repezit la mine și m-a lovit cu piciorul, ghicești unde... (Și Perșan lăsă rușinată ochii jos.) După asta, a mai avut îndrăzneala ca tot el să strige : „Nu vă dau voie

să şuşotiţi !" Ei, cum îţi place ? Încă de mic era fără obraz !

– Mda, asta nu-mi place de fel ! răspunse Maia, ceea ce n-o împiedică, în acelaşi timp, să arunce lui Garaş o privire drăgăstoasă.

– Dar de ce nu spui ce-a fost mai departe ? Hai, zi cum ai ţipat în gura mare, de erau să plesnească geamurile ! spuse Garaş, ştergîndu-şi cu batista lacrimile care-l podidiseră de atîta rîs. Mama a lăsat aluatul să dospească în covată şi a venit în fugă – atît de repede – mai-mai să-şi rupă ceva. Se speriase, sărmana de ea, crezînd că ne-au călcat casa nişte tîlhari şi o ciopîrţesc pe Perşan !... Ei, ea a fost întotdeauna cea mai gălăgioasă şi tot ea umbla cu pîra... adăugă, cu un zîmbet înciudat, Garaş.

– Dar de ce nu povesteşti mai departe ? îi prinse, din zbor, cuvîntul neastîmpărata Perşan. Mai bine spune-i Maiei cum a pus mama mîna pe făcăleţ şi tu ai sărit pe geam, luînd-o la goană pe cîmp, ca un viţel scăpat din staul !

– Dar ce, voiai să aştept pînă dă în mine ? E şi asta un curaj – să ştii să fugi. Şi încă un curaj foarte mare !

– Duşmanii ţăi să aibă parte de un asemenea curaj, îi ură Perşan, luînd un aer mărinimos. Uite, atunci ai fi putut trece drept viteaz printre viteji...

Perşan se lipi de Maia, şoptindu-i strengăreşte ceva la ureche. Maia îi simţi respiraţia fierbinte, dădu din cap în semn de încuviinţare şi-şi aruncă din nou privirile spre Garaş care citi în ochii ei nu numai duioşia de totdeauna, dar şi o dorinţă greu stăpînită, pe care în ajun încă n-o oglindeau.

4

– Intră, te rog, poftească ! se auzi vocea lui Rustam care se întorcea din cerdac şi îmbia curtenitor pe cineva în casă.

În urma lui intră în sufragerie Şarafoglu. Garaş sări din loc speriat, crezînd că la S.M.T. s-a întîmplat ceva.

– Cu ce prilej pe la noi, tovarăşe locţiitor de director ?

– Ţi-ai închipuit că te-ai însurat pe ascuns la Baku şi cu asta basta ? zîmbi Şarafoglu, strîngînd mîna lui Garaş şi salutînd-o din cap pe Maia. Credeai poate că noi n-o să aflăm de isprava asta ? Nu ţi-a mers, prietene ! Zvonurile ajung repede la urechi ! Tineretul nostru de azi şi-a cam luat-o în cap ! i se adresă el lui Rustam. Hai să arătăm că şi noi ăştia, din vechea gardă, nu ne dăm bătuţi, că ne pricepem la d-alde de-astea... Hai băieţi, intraţi !

Uşa se deschise larg şi în cameră intrară Şirzad, Nadjaf şi Gîzetar.

Încă de mici copii, aceştia crescuseră împreună cu Garaş. Se jucau împreună, se luau la harţă, ba chiar la bătaie, şi, împreună, absolviseră cu cinci ani în urmă, şcoala medie. Acum, însă, văzîndu-l pe tovarăşul lor alături de tînăra lui soţie, se simţeau cam stînjeniţi şi salutară neîndemînatec, fără să scoată un cuvînt. Doar Gîzetar nu se pierdu cu firea şi întinse Maiei un buchet de trandafiri luaţi din seră.

– Am venit să-l felicităm pe Garaş în numele prietenilor lui şi al tineretului de la noi. Vă urăm amîndurora fericire ! zise ea.

Maia îşi ascunse obrajii între flori şi răspunse încet :

– Mulţumesc ! Mi-aţi adus flori... tocmai în acest anotimp...

– Asta încă nu-i nimic ! strigă Nadjaf. Gîzetar e în stare să crească orhidee şi sub zăpadă. E o maestră vestită şi în cultura bumbacului ! Dar, mai înainte de toate, daţi-mi voie să mă prezint şi să vă felicit : Nadjaf, secretarul organizaţiei de comsomol.

– Daţi-mi voie acum şi mie, un om bătrîn, să vă strîng mîna şi să vă doresc din tot sufletul belşug şi sănătate ! spuse Şarafoglu.

Maia mulţumea în dreapta şi stînga, trecînd buchetul cu flori dintr-o mînă într-alta şi – în sfîrşit – îl dădu lui Garaş.

Continuîndu-şi urările, Şarafoglu făcu o plecăciune în faţa Sakinei şi a stăpînului casei.

– Vă felicit şi pe voi şi nădăjduiesc că peste puţină vreme o să vă văd bunică şi bunic.

În timpul acesta, Gîzetar şi Nadjaf scoaseră din coş o mulţime de bunătăţi : bomboane, prăjituri, fructe glasate şi pistil.

Nadjaf băgă de seamă că Şirzad n-o felicitase pe Maia. Stătea deoparte, lîngă uşă, şi nu-şi mai lua ochii de la Perşan. N-o vedea decît pe ea. Perşan, însă, ba şuşotea cu Maia, ba îşi îmbrîncea fratele, ba o făcea pe Gîzetar să rîdă. Pe Şirzad nici nu-l lua în seamă de parcă nici n-ar fi fost în cameră.

– Hei prietene, ia dă-ne o mînă de ajutor. Ce-ai încremenit acolo ? îi strigă Nadjaf lui Şirzad. Apoi, îi vesti pe toţi : A sosit caravana cinematografică ! O să ruleze un film – o frumuseţe !

– Cum îi spune ? întrebă Perşan.

– *Romeo şi Julietta,* răspunse pe nerăsuflate Nadjaf. De fapt, habar n-avea ce film fusese adus, dar repetă semnificativ, făcînd cu ochiul : *Romeo şi Julietta* !

Şirzad, care stătea deoparte, în umbră, încleştă pumnii. Perşan înţelese, şi ea, aluzia şi-şi încreţi năsucul în semn de dispreţ.

Nadjaf, însă, nu se potolea de loc :

– O, Perşan, ia spune-mi : nu ţi se pare ciudat că de atîta vreme n-am văzut ce frumuseţe nemaiîntîlnită eşti tu ?!

– Gîzetar te-a orbit. Cum mai poţi vedea tu altă fată – şi încă una ca mine !

– Ai dreptate ! Jur pe Allah că ai dreptate ! Oamenii sînt atraşi de lumină şi această păcătoasă mă trage spre întuneric ! Nu-i aşa, prietene Şirzad ?

– Nu, nu-i aşa ! îi răspunse din spate, cu răceală, Şirzad. Gîzetar ţi-a atins pleoapele cu degetele şi tu ţi-ai redobîndit vederea...

– Se pare că *ighitul* [1] ăsta tăcut ştie să fie şi bun de gură ! observă Perşan pe un ton care nu trăda nici o tulburare.

[1] *Ighit* – călăreţ iscusit (n. ed.).

– Lasă-l numai să-şi întindă aripile, spuse Nadjaf, şi o să vezi ce mai *baiatî* ştie să compună : n-a visat nici *aşugul* Alesken aşa ceva...

– De bună seamă, dar o să-l ajute şi Perşan ! îl înţepă Gîzetar.

– Fireşte că da ! răspunse cu aprindere Nadjaf. Doar eu cu ajutorul tău scriu minunata poveste *Carte despre Gîzetar*. Peste două luni o s-o citiţi într-o revistă din Baku.

Rîseră cu toţii, şi Gîzetar îşi astupă urechile deznădăjduită ca să nu mai audă ce zice Nadjaf.

– Ce o să spună de tine Maia ! Şi, se întoarse spre Maia : N-o să mă crezi dar nu-i în stare să lege pe hîrtie două cuvinte. Cum ia creionul în mînă, cum începe să se vaite că-l doare capul.

– O, femeie, nu cleveti ! strigă Nadjaf. Oare nu în scris ţi-am destăinuit dragostea mea ? Oare nu vorbele mele pline de armonie te-au ameţit ? A fost de ajuns să le citeşti c-ai şi venit fuga la mine...

– Muşcă-ţi limba ! Doi ani de-a rîndul Şirzad a fost trimisul tău. Începuseşi să slăbeşti, să te usuci de dor... M-am speriat că n-o să mai rămînă nimic din tine şi mi s-a făcut milă...

Scundul şi rotofeiul Nadjaf vîrî mîna în buzunarul hainei şi spuse pe un ton ameninţător :

– Dacă-i aşa, atunci o să citesc la toată lumea scrisoarea ta de răspuns, plină cu jurăminte de veşnică dragoste...

Gîzetar îl înghionti între coaste.

– Mai taci din gură, îţi spun că nu interesează pe nimeni toate fleacurile astea.

– De ce te superi ? se tîngui Nadjaf. Doar în toate îţi fac pe plac şi mă arăt supus ţie. E de ajuns să-mi spui : „munceşte !" că şi plec la muncă. Sau să-mi spui : „hai, culcă-te !" că mă şi îndrept spre pat. „Scoală, trîntore !" strigi – şi mă scol !... Decît să mă tot certi, mai bine spune prietenei tale, Perşan, că oaspeţilor li se cuvine mai multă cinste şi că e vremea să întindă masa. Ea, însă, stă de

parcă ar fi o logodnică la petit. Bagă de seamă, *hanum* [1], fii cu luare aminte, se întoarse el de data aceasta spre Perşan, în vara asta munca la bumbac o să fie mai grea ca pînă acum, nu cumva să te faci de ruşine !

– Fii liniştit, eu ies totdeauna uscată din apă ! îl încredinţă Perşan.

– În care grădină arunci cu piatra ? Nu cumva în a ta, brigadiere Şirzad ? întrebă Nadjaf. Şi eu, prostul de mine, credeam că în brigada ta există o înaltă disciplină în muncă, că faci educaţia subalternilor şi, în primul rînd, unei fete ca Perşan, în spiritul sîrguinţei şi al supunerii. Ei, ce stai acolo ca un stîlp la marginea drumului ! N-auzi cum te ridic în slăvi ? Vino mai aproape, ia loc, drege-ţi vocea, limpezeşte-ţi bine gîtlejul de privighetoare şi trage-ne o *şikeastă* [2] în cinstea Maiei şi a lui Garaş.

În timp ce secretarul organizaţiei de comsomol îşi înveselea prietenii cu glume şi zicale, Sakina, Şarafoglu şi Rustam se aşezaseră pe divan şi tăifăsuiau pe îndelete. În cele din urmă, Şarafoglu se apropie de tineret.

– Hai, Nadjaf, îi spuse el încet, isprăveşte o dată cu munca ta cultural-educativă a maselor ! E vremea să te apuci şi de altă treabă.

– La noi, totul e gata !

Spunînd aceasta, Nadjaf scoase dintr-un coş încăpător o sticlă de *madrasa* [3], o strînse la piept şi începu să cînte imitînd pe măscăriciul din „Ker-ogli" : *Aşug,* cîntă-mi o *şikeasta*-a-a-a...

Toţi pufniră în rîs. Nici chiar Şirzad nu-şi putu reţine un zîmbet uşor.

– Ce zici, *kişi,* n-ar fi bine să dăm mai întîi un ceai ? propuse Sakina bărbatului ei.

Rustam îl urmărea, nemulţumit, pe Nadjaf, care tot scotea din coş pachete şi pachetele, pungi şi sticle. Dar tăcu.

---

[1] *Hanum* – formulă de respect faţă de o femeie (n. ed.).

[2] *Şikeastă* – melodie populară (n. red. ruse).

[3] *Madrasă* – o varietate de vin (n. ed.).

– Desigur că da, un ceai dulce e binevenit și-i un bun obicei al poporului ! răspunse Șarafoglu fără să mai aștepte încuviințarea lui Rustam.

Sakina se învioră și spuse de îndată fetei sale și Maiei să pună masa, iar ea se duse să ia samovarul.

Luînd prima față de masă care-i veni la îndemînă, Perșan o aruncă pe tăblia mesei. Tulburată de privirea încordată, întunecată a lui Șirzad, ca și de aluziile lui Nadjaf, nici nu se mai gîndea la ceea ce face.

– Ce, n-ai găsit ceva mai bun de pus pe masă decît cîrpa asta ? o întrebă răstit Rustam. Și văzînd că oaspeții amuțiseră deodată, adăugă cu un rîs scurt, forțat : Ce-i cu tine, fata tatii ? Ne-a venit atîta lume aleasă, ziua e atît de sărbătorească și tu n-ai găsit o față de masă mai acătării ? Mi-i groază să mă gîndesc numai ce o să spună lumea despre felul cum știm să primim oaspeții – ce-o să spună Nadjaf, de pildă.

– Ai dreptate, pe legea mea că ai dreptate, *kișî*. Ca totdeauna, de altminteri ! strigă Nadjaf și obrajii lui bucălați se îmbujorară. Doar am crescut în palatul unui bai și nu-s obișnuit decît cu fețe de mese cusute cu fir.

– Mai taci din gură ! îi șuieră la ureche Gîzetar, trăgîndu-l de mîneca hainei.

– Da' de ce să tac ? răspunse Nadjaf, dîndu-și larg brațele în lături în semn de mirare. Parcă nenea Rustam nu știe că la mine în casă, *cihirtma* nu se fierbea și nici de la vecini nu se aducea, că nici față de masă fermecată n-aveam și nici cu plapumă de mătase nu mă-nveleam...

De data aceasta Nadjaf nu mai glumea – rostea purul adevăr. Întreg colhozul știa că era orfan de amîndoi părinții. Încă de pe băncile școlii îndrăgise mașinile, meșterea tot felul de machete și-și petrecea cu șoferii zile întregi prin stepă, iar după terminarea școlii se făcuse tractorist. Munca asta îi era nespus de dragă și nici nu dorea alta.

– Tu ai fost orfan în vremea Puterii sovietice... spuse Rustam. Aceasta e într-adevăr o nenorocire. Ea este, însă, mai mică decît ar fi fost mai înainte. Ehei, viața de orfan de care am avut eu parte a fost grea, cumplit de grea...

Oricînd putea să mi se ia și ultima bucățică de pîine din gură. Oricine putea să mă încovoaie, să mă umilească și să mă chinuie. Ei, oricum ar fi, tovarășe secretar al organizației de comsomol, isteținea nu depinde de sărăcie ori de bogăție...

– Dar nici gustul bucatelor nu depinde de fața de masă pe care sînt puse ! răspunse Nadjaf. Ți-am pășit pragul casei, nădăjduind să găsim aici numai voie bună.

În clipa aceasta intră Sakina cu samovarul clocotind. Ea auzise ultimele cuvinte ale lui Nadjaf.

– Drept e ce spui, fiule. Adevărate-s vorbele tale ! Casa noastră e și casa ta. Prietenii lui Garaș sînt și prietenii noștri. Bine ați făcut că ați venit și fără să fiți poftiți. Așa să faceți și de aci înainte.

Între timp, Perșan așternuse o față de masă galbenă, cu dungă albastră. Maia și Gîzetar aduseră vesela și chisclele cu dulceață.

Samovarul trona pe o măsuță aruncînd spre tavan nori de aburi. Culoarea ceaiului aromat amintea culoarea vinului. Oaspeții primiră pahare de ceai, fiecare pahar fiind însoțit de o plecăciune. Nu mai vorbea nimeni. Deodată Nadjaf rupse tăcerea.

– Nimeni, afară de mătușa Sakina, nu știe să facă un asemenea ceai aromat, spuse el privind în lumină licoarea aurie. Cum puteam noi să nu venim, mătușico ? Prietenul nostru s-a însurat, v-a adus în casă o fată atît de frumoasă și noi să ne ducem la film ? Cum ne-a dat tovarășul Șarafoglu de veste, ne-am pregătit toți cît ai clipi !

Rustam își scoase pipa din gură și-și netezi mustățile.

– Așadar nu greșeam, cînd spuneam despre tine că nu ești cine știe ce isteț. Deci Șarafoglu a fost cu ideea – nu tu ! spuse el triumfător. De aia e a ta doar apa din ulcior iar drojdia e a vechiului meu tovarăș de pe front.

– Pe legea mea că ai dreptate, unchiule, ai toată dreptatea, ca totdeauna de altminteri ! se declară de acord Nadjaf. Nu stau prea grozav cu agerimea minții. De altfel, toți cei de pe aici cam șchiopătăm în ceea ce privește

deşteptăciunea... Eu, tont ce sînt, credeam că stăpînul acestei case o să ne poftească : „Vecini, prieteni, feciorul nostru s-a însurat şi ne bucurăm foarte ! Hai, poftiţi pe la noi !"

Deşi toţi erau obişnuiţi ca între Rustam şi Nadjaf să se stîrnească adesea schimburi glumeţe de cuvinte, de data aceasta nimeni nu rîse. Stăpînului casei îi zvîcni o sprînceană. El pufăi din pipa care şuieră de cîteva ori de parcă se zăpăcise şi ea, şi nu ştia ce să facă – să se stingă de tot sau să se aprindă mai tare ?...

Ca să-şi scoată tatăl din încurcătură, Garaş răspunse :

– De obicei, numai străinii sînt poftiţi – mama ţi-a spus doar că, aici, este şi casa ta.

Iar Perşan adăugă cu şiretenie :

– Altfel cum ai fi dat tu azi pe la noi ? Un om atît de sfios, atît de ruşinos ca Nadjaf, nu putea doar să deschidă, fără să fi fost poftit, uşa unei case străine.

Rîseră cu toţii. Zîmbi pe sub mustaţă şi Rustam, bucuros că copiii lui îi luaseră îndată apărarea şi-l puseseră la locul lui pe şugubăţul de Nadjaf.

5

Maia aproape că nu auzea şi nu vedea nimic. Se simţea nespus de bine. Rîdea şi ea, dar nu de glumele lui Nadjaf, ci pentru că avea chef să fie veselă, să se bucure. Se simţea copleşită de fericire, respiraţia lui Garaş care stătea alături de ea îi era atît de necesară, încît se mira, se întreba cum putuse să trăiască pînă atunci fără să-l fi avut alături. Prietenii lui Garaş îi plăcuseră din capul locului, le era recunoscătoare pentru vizită şi pentru urările lor sincere. Era vădit că preţuiau fericirea prietenului tot atît ca pe a lor. „Cu asemenea prieteni munceşti cu plăcere şi trăieşti în armonie !" îşi spuse Maia în gînd.

Nu numai cu o lună mai înainte, dar chiar în noaptea trecută cînd privea, încîntată, sclipirile „Îngemănării apelor", Maia încă nu-şi dădea seama limpede cum avea să

trăiască alături de Garaş în casa lui Rustam-*kişi*. Totul i se părea încîlcit, plin de o nepătrunsă taină !... Şi toate acestea îi stîrneau în suflet nelinişti şi temeri.

Acum, prietenii lui Garaş, cu devotamentul lor sincer, îi luminau parcă drumul nou al vieţii şi Maia începu să privească ziua de mîine cu încredere, simţind că, întotdeauna, aceşti prieteni o vor ajuta să găsească drumul cel bun pe meleagurile, încă necunoscute de ea, ale Stepei Mugane, c-o vor sprijini, că o vor feri de greşeli.

Garaş se simţea şi el bucuros, măgulit. Îşi aminti proverbul : „Spune-mi cu cine te-nsoţeşti, ca să-ţi spun cine eşti !" Voia ca soţia lui să preţuiască singură trăinicia sentimentelor de dragoste arătate de prietenii lui, să înţeleagă ea însăşi ce fel de oameni îi intraseră în casă chiar din prima zi a căsniciei. Ei vor împărţi cu Garaş şi ultima bucată de pîine şi dacă i-au păşit pragul casei a fost numai ca să-i sporească bucuria. Vor şti să pună umărul lor puternic ori de cîte ori va avea nevoie de ei, vor fi alături de el ori de cîte ori va trece prin vreo încercare, numai şi numai ca să le fie mai uşor drumul vieţii – al lui şi al Maiei.

Un singur oaspete stătea tăcut la masă – Şirzad. Numai el nu rîdea la glumele celorlalţi. Mohorît, îşi aţintise privirea în pahar de parcă ar fi vrut să citească ceva în fundul lui. Îi ştiau toţi cauza îngîndurării. Dar mai bine decît toţi o cunoştea Perşan. Tocmai ea însă strîmba mereu din nas, vrînd să arate că nici nu-i pasă de el.

Cînd, în sfîrşit, şi oaspeţii şi gazdele obosiră de atîtea rîsete pe seama lui Nadjaf, Şarafoglu spuse povăţuitor :

– Asta ţi-i pedeapsa pentru vorbele tale în doi peri. Vrei să spui ceva omului – apoi spune-i în faţă, nu pe ocolite. Ai înfăşurat atît de tare în hîrtie buchetul de trandafiri, că, pînă la urmă, ghimpii trebuiau să te înţepe...

– Vai, tovarăşe Şarafoglu, sări îndată Nadjaf, înviorîndu-se. În buchet, precum se ştie, nu-s numai ghimpi, ci

şi trandafiri parfumaţi. Se şi spune : „Curzii [1] or avea ei multe lipsuri, dar hoţi nu sînt !" Nu-i aşa, unchiule Rustam ? Nu eşti de aceeaşi părere ? Dacă eşti, de ce taci din gură ? De ce tragi de zor din pipă ?

Rustam zîmbi mai mult în silă.

– În vorbe eşti mai dibaci ca mine, cum poate un bătrîn ca mine să ţină pasul cu tine ?

Deodată îşi aminti de o anonimă. „N-o fi ticluit-o Nadjaf ?" se întrebă el. Ideea aceasta îi trecu dintr-o dată prin minte ca un fulger orbitor în noapte. Simţi chiar nevoia să-şi apropie pleoapele, să se frece la ochi. Mormăi că se duce după tutun, se sculă de la masă şi se îndreptă spre uşă, de unde mai privi o dată bănuitor spre Nadjaf. În timpul acesta, Nadjaf, senin, rîdea cu hohote. „Ptiu, diavol împielităt, nu-i cu putinţă să fie el !..." îşi zise Rustam şi se întoarse la locul lui.

Încă din copilărie, ospitalitatea era, pentru Rustam, un lucru sfînt. Ura cumplit pe aceia care se înfruptau din pîinea celor ce-i primeau în casă, privindu-i în ochi cu prefăcută prietenie, dar care, în spate, nu făceau altceva decît să le zvîrle capcane în cale ca doar-doar să cadă noaptea într-una din ele... Rustam era încredinţat că poţi îndrepta pe mincinos şi pe tîlhar, dar nu pe omul care a uitat buna ospeţie a cuiva.

De aceea nu-i venea să creadă că Nadjaf putea să cadă atît de jos încît pe de o parte să trimită o asemenea scrisoare ticăloasă, iar pe de alta să vină acum în casa lui cu urări şi daruri. Totuşi, Rustam nu se putu scutura de îndoiala ce i se strecurase în suflet.

Văzînd că gazda se întunecase la faţă, Nadjaf îşi dădu seama că a cam început să bată cîmpii şi se hotărî să fie mai serios şi mai cu luare-aminte în vorbă.

Iar Perşan, fericită, uitînd cît ai clipi supărările, şoptea ceva la urechea prietenei sale Gîzetar şi, îndrăzneaţă, îi săgeta cu privirile cînd pe Garaş, cînd pe Şirzad.

---

[1] *Curzii* – unul din popoarele iraniene care locuieşte în Kurdistan, iar în parte şi în U.R.S.S. (Azerbaigian, Armenia şi Turkmenia) (n. ed.).

Fratele ei o amenință cu degetul, prefăcîndu-se că e supărat pe ea. Şirzad oftă şi-şi întoarse fața de la paharul cu ceai care se răcea în fața lui.

Maia zîmbea. Îşi admira cumnata, gîndindu-se că ochii ei tineri, strălucitori, puteau încălzi şi bucura sufletul oamenilor ca luceafărul de pe cerul Stepei Mugane care vestește ivirea zorilor... „Cît de bună şi cît de curată la suflet e această fată ! gîndea Maia. Ce noroc că are o asemenea cumnată ! Dar soacra ? E minunată cu adevărat. Nu vorbeşte mult, şi cînd scoate un cuvînt îți creşte inima. Iar cînd zîmbeşte, e limpede pentru toată lumea că zîmbetul ei dezvăluie o inimă caldă, iubitoare, blîndă, înțelegătoare..." Maia se temuse îndeosebi că soarta îi va hărăzi o soacră răutăcioasă, veşnic nemulțumită, cicălitoare, aşa cum se vorbeşte în poveşti şi basme... Cît e ziulica de mare, Sakina, soacra ei, nu şade o clipă locului, roboteşte într-una, mîinile nu-i stau niciodată degeaba.

De bună seamă, Garaş, cu firea lui tăcută, semăna cu mama sa. La trup însă, la chip şi la statură, era leit tatăl lui.

Tatăl este, însă, un om ciudat. Da, chiar aşa e – ciudat. Deocamdată Maia nu putea spune mare lucru – nici că-i bun, nici că-i rău. Părerile lui Rustam-*kişi* aveau, uneori, darul de a fi convingătoare şi, adesea, pline de înțelepciune. Se vede că ele izvorau dintr-o bogată experiență de viață. Toate acestea mergeau la inimă. Cîteodată, însă, Rustam-*kişi*, pesemne fără să bage măcar de seamă, îndruga la verzi şi uscate de ți-era şi ruşine să-l asculți. Amintea parcă ceva din rînduielile trecute sau cum se spunea în institut, de rămăşițele „baio-feudale". Se iubea nespus, şi, din felul de a se purta, ghiceai în el omul obişnuit să poruncească, omul care priveşte de sus pe toți muritorii de rînd, omul căruia nu-i ajungi cu prăjina la nas... Maia se bucura din inimă că Garaş semăna cu mama lui, că era atent şi duios ca şi ea. El o iubea pe ea, pe Maia, o iubea cu credință, cu pasiune. Iar Maia visase întotdeauna să aibă alături de ea un soț veşnic îndrăgostit nebuneşte de ea. Şi iată că Garaş era aşa cum îl visase.

Dragostea lui se asemuia unei cascade ce se prăvălea din munți ! Maiei îi era scumpă această dragoste ameţitoare ce părea nesăbuită, nebunească ! Aşa îşi dorea ea iubitul : atent la fiecare gest al ei, ghicindu-i din ochi dorinţele şi supus acestor dorinţe – dar, totodată, mîndru, demn, puternic.

Şi pe Garaş al ei aşa îl vedea ea !

6

Sakina îşi chemă soţul în camera alăturată fără ca nimeni să bage de seamă.

– Ascultă, *kişi,* numai cu ceai nu te saturi. Îndată o să înceapă să bea vin. Ce să pregătim pentru masa de seară ? Ia spune, tai un berbec ori pregătesc la repezeală o *cihirtma* din găină ?

– Nu-i nevoie de nimic ! zîmbi ironic Rustam. Adu mai bine unt, brînză şi pune la fiert vreo duzină de ouă...

– Ciudat mai eşti azi, *kişi* ! îl dojeni Sakina. Iar te-ai încruntat. De ce, spune-mi şi mie ? Toată ziua ai fost vesel, drăguţ, şi acum... Te rog, *kişi,* nu ne întuneca bucuria. Mi-e milă şi de Maia – doar din dragoste pentru băiatul nostru ne-a venit în casă. Să-i facem viaţa cît mai luminoasă...

– Bine, bine ! mormăi Rustam. Tai eu berbecul, iar tu pregăteşti *şaşlîkul.* Spune-i lui Garaş să taie, şi el, cîţiva cocoşei pentru *cihirtma.* Tot poporul ăsta n-o să se satură cu un singur fel de mîncare ! Bună-i vorba din bătrîni : „Te-ai făcut morar, atunci învîrte roata morii, nu te lăsa pe tînjeală !" Tăcu o clipă, apoi adăugă : Pentru noi pui masa aici şi pentru voi, dincolo.

– Nu te-nţeleg...

– Cum ? Ai uitat obiceiurile ? Bărbaţii aici, femeile dincolo ! Acum ai înţeles ?

Sakina clătină din cap : „Nimic de zis, bine te-ai mai gîndit !" îşi spuse în sinea ei. Voi să-l contrazică, dar se stăpîni : „i-o veni lui mintea la cap pînă pregătesc masa..."

Nu era însă de loc uşor să-i vină lui Rustam mintea la cap. La drept vorbind, pe el personal nu-l prea preocupa unde vor sta femeile, dar ce-o să spună oaspeţii ? Maia e orăşancă, străină de satul lor, şi asupra ei se vor năpusti gurile rele. Pînă acum Rustam era socotit de bătrînii satului drept un om model în ce privea rînduielile de familie. Atunci, la ce bun ca, fără să fie nevoie, să calce vechea datină a nunţii ? Vedea de pe-acum bărbile cărunte şi bine îngrijite ale *aksakalelor* [1] tremurînd de indignare, şi pe bătrînele venerabile şoptind la ureche Sakinei : „Nu se poate, nu se poate să batjocoreşti datina strămoşească !"

Rustam tăie berbecul şi după ce se spălă pe mîini, se întoarse în mijlocul oaspeţilor. În odaia de mîncare, trei mese, puse cap la cap, erau acoperite cu feţe de masă albe ca zăpada. Fata şi nora lui ajutate de Gîzetar aşezau tacîmurile şi paharele.

Rustam coborî în goană scările şi se apropie de vatra dogorîtoare, unde Sakina pregătea bucatele.

– La anii mei ai început să glumeşti cu mine ? De la Nadjaf aţi învăţat asta ?

Sakina îşi păstră tot calmul :

– Uite, *kişi,* spune-i tu tinerei Gîzetar că n-are voie să stea alături de soţul ei, secretarul organizaţiei de comsomol.

– Puţin îmi pasă de Gîzetar, ducă-se la dracu !

– Atunci de mine-i vorba ? Păi eu nici măcar n-am să vin la masa oaspeţilor. Şi dacă vrei, chiar de mîine îmi pun pe ochi parangeaua – iar fetei tale şi nurorii vorbeşte-le tu !

– Crezi că mă tem de ele ? zise Rustam, zvîrlind cît colo cu vîrful cizmei un vreasc ce zăcea pe pămînt şi îndreptîndu-se spre casă.

Perşan se afla în sala de mese. Rustam îi făcu semn să vină mai la o parte şi-i spuse încet în aşa fel ca oaspeţii să n-audă :

---

[1] *Aksakalele* – bătrînii satului, cei cu barbă albă, căpeteniile (n. ed.).

– Fata mea, una din mese trebuie mutată în camera de alături. Acolo or să stea femeile, iar noi, bărbaţii, rămînem aici. În felul ăsta, o să fie mai mult loc...

– Păi aici e loc şi pentru douăzeci de oameni ! răspunse naivă Perşan. Am pus chiar mai multe tacîmuri că, poate, văzîndu-ne casa luminată, se va mai abate vreun prieten pe la noi.

– S-s-t ! se răsti la ea Rustam dînd din mîini. Mai încet... nu striga aşa ! Cheamă-l pe Garaş !

Dacă fetei i se învîrtea totul în cap din pricina veseliei şi nu înţelesese ce-i spunea tatăl ei, apoi fiul pricepu imediat despre ce era vorba – înţelese dorinţa lui Rustam şi încleştă dinţii cu atîta putere încît muşchii feţei începură să-i joace.

– Trebuie să înţelegeţi şi voi că, la ospăţ, femeia îşi are locul ei şi bărbatul pe al lui ! încercă Rustam să-şi convingă copiii. E frumos – după părerea voastră – ca atunci cînd vreun bărbat s-a întrecut cu băutura să se întindă cît e masa de lungă şi să ciocnească paharul cu o femeie vrednică de cinste şi, mai ales, cu o fată ?

Abia acum înţelese Perşan despre ce era vorba şi, de ruşine, îşi acoperi cu palmele obrajii încinşi ca jăraticul. Iar Garaş, stînd drept ca o lumînare, se uită în ochii tatălui său, vrînd parcă să-i strige în faţă : „Dar, tată, pe ce vremuri trăieşti, tu care eşti preşedinte de colhoz şi conduci oamenii ?" Rosti însă cu totul alte cuvinte şi doar răsuflarea întretăiată şi broboanele de sudoare ce-i năpădiră fruntea trădau sforţările pe care le făcea ca să-şi păstreze calmul.

– Tată, aici sînt toţi copiii dumitale...

– Eu n-am nimic împotriva lor, fiule. Dar aşa-i datina. Nu noi am adus-o pe lume şi nici n-o să piară odată cu noi. Şi la nunţi, şi la pomenirea morţilor, femeile se adună într-o odaie şi bărbaţii în alta. Ai văzut chiar tu că aşa este !

– Cîte n-am văzut eu ! Dar aceste obiceiuri sînt ca lanţurile. Nu vreau eu însumi să-i pun lanţuri Maiei. Mă întreb : ce or să zică oaspeţii ?

– Ce or să zică ? Datinile, fiule, sînt datini şi fiecare trebuie să le cinstească.

– O datină ticăloasă ! spuse cu tărie Garaş. O datină pe care au născocit-o nişte oameni josnici, care se holbau la nevestele altora şi nu aveau încredere în nevestele lor. Cine ţi-e mai aproape pe lume ca mama mea ? Fiecare picătură de sînge din inima ei e a dumitale ! Toate gîndurile ei sînt legate de dumneata. Pentru tine, tată, sînt oricînd gata să mă arunc în foc şi-n valuri. Am îndatorirea să te iubesc, dar în acelaşi timp o iubesc şi pe Maia ! Aşa cum te iubeşte mama însă – cu toată uitarea de sine – eu nu te mai pot iubi. Şi cum, tocmai pentru ea să nu se găsească un loc la masa noastră sărbătorească ! O umileşti vrînd să ţii datina asta sfîntă !

– Ce vrei să spui cu asta ? întrebă obosit Rustam. S-ar crede că ar trebui să fiu trimis în faţa judecăţii ca duşman al egalităţii în drepturi a femeilor cu bărbaţii...

– Rădăcina acestui rău nu-i în dumneata, deşi, ai desigur şi dumneata o vină. Or mai fi, unii, care, în vorbe, sînt pentru egalitatea femeilor dar, în faptă, au rămas tot cu mentalitatea de altădată. Soţia e o proprietate particulară cum e capra sau oaia. Au dat jos, cu inima strînsă, parangeaua de pe faţa nevestelor, dar au zvîrlit peste soarta ei altă parangea – aceea a datinilor moştenite din strămoşi. Aceasta din urmă e şi mai cumplită. Mi-ar fi ruşine dacă aş petrece cu oaspeţii şi nu le-aş vedea printre prietenii mei nici pe mama, nici pe nevasta mea, nici pe Perşan ! Mi-e ruşine cînd mă gîndesc că, aidoma unor roabe, locul lor le-ar fi doar lîngă vatră...

Rustam nu se supără, se miră doar că fiul lui, de obicei atît de înţelegător, nu mai împărtăşea o dorinţă a părintelui său. Nu cumva Maia era de vină ? Nu trecuse nici măcar o zi şi-l pusese sub papuc ! Cam repede !... Şuvoiul vorbelor lui răscolitoare, pornite din inimă, furtunoase dar chibzuite, îl zvîrlise parcă într-un pîrîu rece de munte. O fi bănuit pesemne că o să aibă o ciocnire cu tatăl său şi se pregătise...

I-ar fi fost foarte ușor să se răstească la băiatul lui și pe oaspeți să-i dea pe ușă afară. Dar în fața lui Șarafoglu nu-și putea da frîu liber firii lui nestăpînite. Și așa nu era frumos că-și lăsa prietenul cu cei tineri, cînd îndeletnicindu-se cu treburi gospodărești, cînd certîndu-se cu copiii. Îți mai dă mîna să faci tărăboi ? Se va afla totul cît ai clipi nu numai la comitetul raional, dar chiar și la Baku. Scrisorile anonime vor curge din nou. „Dar scrisoarea aceea ! Era sigur că Nadjaf o făcuse. Nu mai sînt oameni cinstiți la suflet, nu te mai poți încrede în nimeni !" gîndi Rustam și-i spuse cu amărăciune fiului său :

– Bine ! Fie pe voia voastră. Ospătați-vă la aceeași masă, dar acolo eu n-am ce căuta...

Și, cu spinarea încovoiată, intră în camera de dormit unde se întinse pe pat fără să aprindă lumina.

7

– Ia ascultați, tot mai țineți ședința colhozului dumneavoastră de familie ? strigă Nadjaf, ivindu-se în pragul cerdacului. Haideți, *șașlîkul* e pus pe masă – Maia-*hanum* și Gîzetar au adus *cihirtma* și, dacă mai întîrziați mult, nu vă mai rămîne nimic....

– Dintr-un berbec și cinci cocoși ? strigă Perșan cu prefăcută groază în glas.

– Cît ai clipi ! E foarte simplu, nu mă cunoașteți încă... Hai mai repede !

Zadarnic se neliniștea Rustam de ce va spune și va face Șarafoglu. Acesta se așezase între Maia și Gîzetar, și le distra de minune. Atunci cînd era bine dispus, Șarafoglu știa să povestească frumos, lăsîndu-se prins și el de povestirile lui.

– Păcat că n-ai fost aici ! o opri Gîzetar pe Perșan care tocmai dădu buzna în odaie. Dacă ai fi auzit ce-a povestit tovarășul Șarafoglu !

Şirzad se aşezase lîngă bibliotecă. Nu ştiai bine ce face : asculta ce spune Şarafoglu sau citea ? Văzînd-o pe Perşan tresări şi închise cartea.

– Despre ce a vorbit ? o întrebă Perşan pe Maia, prefăcîndu-se că nici nu-l vede pe Şirzad.

– Despre trecutul Stepei Mugane. Lasă, o să-ţi povestesc totul mai tîrziu.

– Dar unde-i Rustam ? întrebă Şarafoglu mirat cînd Sakina îl rugă să se aşeze în fruntea mesei.

Sakina se roşi – nu era obişnuită să mintă.

– Îl doare capul ! răspunse ea.

– Atunci să chemăm un medic ! se îngrijoră Şarafoglu, dînd la o parte paharul din faţa lui.

– Te rog, nu te tulbura ! Stă puţin întins pe pat şi-i trece. De la o vreme încoace îl chinuie cam des durerile de cap. Dar peste o jumătate de oră o să vină la masă ! zise Sakina stînjenită de-a binelea.

– Am la mine piramidon – şi eu sufăr de dureri de cap din război, după ce am fost contuzionat, spuse Şarafoglu. Tot din război le-a moştenit şi Rustam – sigur. Începeţi, se adresă el tinerilor, eu mă duc să-mi văd prietenul... Şarafoglu intră în camera lui Rustam unde era întuneric. Auzind scîrţîitul uşii, Rustam crezu că era tot Sakina care nu-i dădea pace. De ciudă, îşi trase pătura peste cap.

– Ce-i cu tine, prietene ?

Rustam se văzu silit să dea la o parte pătura, să se ridice în capul oaselor.

– Şezi, tovarăşe Şaraf.

– Şed eu, dar ia spune-mi : nu cumva eşti bolnav ? Poate că ai răcit. Să-ţi luăm temperatura.

Rustam se împotrivi cît se împotrivi, dar pînă la urmă tot îşi puse termometrul. După aceea se lăsă să-i controleze bătăile inimii şi fu silit să înghită o tabletă de piramidon.

„Ce comedie !" se indignă Rustam. Totuşi se supuse în totul voinţei prietenului său.

Şarafoglu – să fi ghicit oare ? – îi spuse cu un zîmbet pe buze :

– Ai o inimă de flăcău de optsprezece ani iar temperatura e normală !

– Bine că e normală, răspunse moale Rustam şi se întoarse cu faţa la perete.

– Şi pentru că n-ai temperatură, continuă cu voioşie în glas Şarafoglu, fă bine de te îmbracă şi vino la masă să ciocnim în cinstea tinerilor însurăţei... Peste o jumătate de oră îţi dăm drumul !

„Se ţine scai de mine !" îşi spuse Rustam, intrînd împreună cu Şarafoglu în odaia de mîncare. Bine că Sakinei i-a trecut prin minte să dea toată vina pe seama durerii de cap.

Tineretul desigur nu avusese răbdare să-i aştepte. Paharele fuseseră ridicate de mai multe ori în sănătatea celor doi tineri. Nadjaf tot glumea, acoperind-o cu rîsetele lui chiar şi pe Perşan care ciripea într-una. Şirzad se închisese în el însuşi. Stătea la capătul mesei, posomorît la faţă, palid ca şi Rustam.

Timp de cîteva clipe îşi schimbară locurile. Lui Rustam i se oferi locul de cinste în capul mesei. Rustam, însă, refuză : această cinste se cuvenea, acum, celor doi tineri căsătoriţi. El se aşeză lîngă Sakina. „Vedem noi cum o să se sfîrşească ospăţul !" se gîndea el cu oarecare ciudă, frecîndu-şi cu străşnicie tîmplele pentru a justifica într-un fel lipsa de la masă.

Şarafoglu rosti o urare de sănătate şi de luminoasă fericire pentru cei doi tineri. Camera răsună de clinchetul melodios al paharelor ciocnite. Sakina ciocni cu nora şi cu fiul ei fără să bea, umezindu-şi doar buzele.

– Mătuşică ! o îmbie Nadjaf, dar Şarafoglu îl opri sever.

– Te rog, nimeni nu trebuie silit !

– Cuvinte într-adevăr de aur ! se auzi vocea lui Şirzad

şi toţi îşi îndreptară privirile mirate spre taciturnul, care deschisese, în sfîrşit, gura. Vinul se bea, urmă el, nu ca să cazi sub masă, ci ca să-ţi înveseleşti sufletul.

– Te rog frumos, fără poveţe ! îi strigă aprins Nadjaf. Vrei să bei – bea ! Nu vrei, nu bea ! Dar pe noi nu ne stingheri. Mai bine ai lua *sazul* şi ne-ai înveseli cu un cîntec. Rustam-*kişi* are un *saz* minunat !

– L-aduc îndată ! strigă Perşan şi zbură spre cerdac. O clipă după aceea se întoarse cu *sazul* într-o învelitoare de mătase. Îl întinse lui Şirzad şi-i spuse pe un ton poruncitor : Decît să nu laşi în fiecare seară oamenii să doarmă cu *baiati*-urile tale, arată mai bine aici ce ştii. Sînt de faţă cunoscători şi au să te laude pentru asta.

Şirzad nu se supără de tonul fetei. Ştia că-i o cochetărie de-a ei şi începu să acordeze *sazul*.

– Hai, cîntă-ne Ghezallama [1] ! îi ceru Perşan.

Rustam aproape că nu-şi atinse buzele de paharul cu vin. Îşi uitase şi pipa în odaia de dormit şi se gîndea să se ducă să şi-o ia. Pregeta însă... Îl irita peste măsură zburdălnicia fetei lui pe care o găsea nepotrivită. Nu îndrăzni însă s-o oprească. După cele vorbite cu Garaş, Rustam se hotărî să lase totul în voia întîmplării.

Şirzad se sculă, atinse cu mîna coardele *sazului* şi în odaie se făcu linişte.

Cîntecul slăvea spiritul nemuritor al poporului, voinţa lui de fier şi dragostea lui pentru viaţa în veşnică înnoire. Cîntecul – cînd trist, cînd plin de avînt – chema la fapte vitejeşti şi ridica în slăvi unica iubită, cea mai apropiată fiinţă din lume...

Maia parcă abia acum îl vedea bine pe Şirzad care, întreaga seară, se ţinuse deoparte.

Ia te uită cum arată Şirzad ! Frumos, ferchеş, zvelt, cu mijlocul tras ca prin inel, strîns cu o curea. Cizmele

[1] *Ghezallama* – un cîntec despre frumuseţe (n. ed. ruse).

înalte, pantalonii în cizme şi bluza îi dădeau o înfăţişare chipeşă. Faţa îi era palidă, şi ochii lui căprui scăpărau.

Strunele sunau încet, din ce în ce mai încet, şi Şirzad începu să cînte :

Iubirea-i mai rea decît focul,
O, oameni !
Ea inima noastră o sîngeră-n val
O, oameni !
A dragostei taină păstrînd-o,
În pieptu-mi, de asemeni, s-a-nfipt un pumnal.

Mulţi *aşugi* [1] auzise Rustam şi era greu să-l mai minunezi. Dar cîntecul acesta îi tulbură şi lui sufletul. Pe Şirzad îl cunoştea aproape din leagăn. Acesta începuse să îndrăgească muzica şi poezia de pe la paisprezece ani. Găsise undeva un *saz* şi învăţase cîteva cîntece ale *aşugului* Aleckep. Curînd, oamenii din sat îl numiră şi pe el *aşugul* Şirzad.

Din spusele mamei lui, se ştia că moştenise dragostea pentru cîntec de la tatăl său – Kasum Kengerli. Cît era Stepa Muganâ de mare, nimeni nu se putea întrece cu Kasum cînd era vorba de cîntat o *baiati*... Vechi bolşevic, Kasum Kengerli luptase în Stepa Muganâ pentru victoria Puterii sovietice, încă în zorile revoluţiei. Spre sfîrşitul vieţii, soarta i-a fost vitregă : în 1937, ca urmare a unor calomnii, Kasum Kengerli a fost arestat şi a pierit. Şirzad avea, pe atunci, numai cinci ani. Soarta îi hărăzise o copilărie grea, dar copilul se dovedi dîrz din fire. Cu trei ani mai înainte, Kasum fusese achitat, reabilitat – post mortem – şi reprimit în rîndurile partidului. Ochii copilului se luminaseră.

Învăţătorii din sat credeau că, după ce va termina şcoala, Şirzad va da examen de admitere la conservatorul de muzică din Baku şi se va face muzician. Era un vis pe care şi el îl nutrea. Dar viaţa se arătase din nou vitregă : fratele lui mai mare a murit şi sarcina de a avea grijă

[1] *Aşug* – poet şi cîntăreţ popular (n. ed.).

de bătrîna mamă şi de surioară căzu pe umerii lui Şirzad, pe atunci elev în clasa a zecea. Şirzad începu să muncească în colhoz, absolvind între timp şi şcoala cu diplomă de merit. Acum era socotit un brigadier din cei mai buni, fiind preţuit şi de bătrîni şi de tineri.

Rustam îşi amintea toate acestea fără voia lui, lăsîndu-şi capul încărunţit în piept, şi ascultîndu-l pe Şirzad cum cîntă. Perşan se apropie de el şi se sprijini cu coatele de spătarul scaunului. Rustam o privi cu coada ochiului şi-i spuse :

– Închide gura, fetiţo...

Perşan stătea, într-adevăr, cu gura întredeschisă. Nu-şi putea găsi locul – ba se lipea de maică-sa, ba se apropia de tatăl ei, urmărită mereu de cîntecul lui Şirzad. Pentru ea, pentru iubita lui, cînta Şirzad... Şi Perşan ştia bine acest lucru, dar o cuprinsese un fel de toropeală care n-o lăsa să mulţumească măcar cu o privire celui care cînta pentru ea.

– Bravo, Şirzad, bravo ! Foarte frumos ! Minunat ! strigară laolaltă oaspeţii şi gazdele, cînd Şirzad termină cîntecul.

– Voce de privighetoare ! Şi cîtă iscusinţă !... spuse Şarafoglu, ridicînd paharul şi urînd cîntăreţului să fie fericit.

Auzind aceste laude, Perşan îşi ascunse faţa în părul încărunţit al tatălui ei, de parcă în cinstea sa erau ciocnite cupele de cristal.

8

Oaspeţii se ridicară în picioare, pregătindu-se de plecare. Era, de altminteri, şi timpul. Noaptea se lăsase de-a binelea. Deodată, afară se auzi lătrînd cîinele de pază.

Garaş voi să iasă în curte şi să vadă cine e, dar tatăl lui îl opri.

– E Salman ! Aşa îl întîmpină întotdeauna cîinele lup.

O clipă după aceea, deschizînd ușa cu băgare de seamă, intră pieziș, un om cu mustăți stufoase și cu sprîncene negre ca tăciunele. Maiei i se părea că nu intrase în odaie – că mai mult se prelinsese...

– Intră Salman, hai intră ! Ce-ai rămas locului ? îi spuse prietenește Rustam.

– Iacă intru, tovarășe președinte, răspunse acesta, lăsînd să se înțeleagă din vorba și zîmbetul lui că era bun și apropiat prieten cu stăpînul casei.

Salman ținea în mînă cîteva cutii roșii, legate cu panglici de mătase... Zîmbea mieros, dulceag, strîngînd puternic mîna lui Rustam și făcînd plecăciuni Sakinei. „Să fie într-un ceas bun, Sakina-*hala* [1]". Își îndreptă apoi țanțoș pașii spre Maia și spre Garaș, adresîndu-se tinerei căsătorite :

– Bine-ai venit pe meleagurile noastre, în casa preacinstitului Rustam-*kișî*. Să-ți fie viața tot atît de luminoasă pe cît de luminos ți-e chipul minunat. Iar piciorușele dumitale să calce ușor pe drumurile Stepei Mugane.

Urarea fu rostită pe nerăsuflate. Mustățile lui Salman aspre și zburlite bătăios, ochii lui bulbucați, rotunzi ca niște bumbi, galeși și mieroși, o împiedicau pe Maia să cerceteze mai bine chipul acestui guraliv care o felicita. El, însă, dimpotrivă, o cerceta cu interes, privirile lui stăruind parcă mai îndelung asupra trupului ei cu mijlocul zvelt, asupra părului unduitor, asupra sînilor ei rotunzi și tari, ascunși sub baticul de mătase.

– E greu, foarte greu să găsești un dar vrednic de dumneata ! continuă Salman. Și diamantul ar păli de pizmă în preajma dumitale. Totuși, am îndrăznit să aduc și eu un dar modest. Fii îngăduitoare și primește-l ! încheie întinzîndu-i cutiile.

Maia privea încurcată. Nu știa ce să facă : să primească sau să refuze darul oferit de noul venit.

---

[1] *Hala* – mătușă, mătușică (n. ed. ruse).

Salman ieşi îndată din încurcătură punînd cutiile pe masă, între Maia şi Garaş. Voia să sublinieze, parcă, prin acest gest, că nu-şi va îngădui să ofere nici un dar fără cuvenita încuviinţare a soţului.

– De, Sakina-*hala,* aşa e la ţară, se scuză el faţă de gazdă. Nu găseşti nimic de soi pe-aici.

– Te-ai ostenit degeaba ! răspunse Sakina, încruntîndu-se. Nu era nevoie nici de atîta !

– La urma urmei nu-i vorba de daruri, ci de semnul cinstirii ce v-o port, spuse Salman, împreunîndu-şi mîinile pe piept. Darul l-am adus din toată inima... Nimic nu-i mai plăcut ochiului decît să vadă o pereche fericită. E plină de adevăr vorba din popor : „cînd inimile a doi îndrăgostiţi se contopesc, şi o surcică din casa lor e mai preţioasă ca aurul !..."

– Hai, lasă filozofia în plata lui Allah ! strigă Nadjaf, astupîndu-şi urechile. Stai, rogu-te, jos şi bea un pahar de vin !

– Hei, deschide cutiile mai repede, vrem şi noi să vedem ce-i în ele ! se rugă Gîzetar, curioasă foc.

– O, femeia-i tot femeie ! Doar cutiile nu-s pentru tine, ci pentru Maia ! oftă Nadjaf care, totuşi, desfăcu panglicile...

Salman împlinise douăzeci şi şase de ani şi apucase să ducă o viaţă destul de întortocheată. Fusese şi la Baku, şi la Moscova, urmase o vreme cursurile unei şcoli tehnice de agronomie ca să se plictisească apoi repede şi de ea, luînd hotărîrea să înveţe tehnica dentară. Făcuse apoi vreo doi ani arta dramatică, dar şi de meseria asta se lăsase păgubaş, spunînd că artiştii nu au salarii destul de mari. Îşi găsise apoi la Baku un post administrativ, dovedind reale aptitudini în această direcţie. Dar, mîhnit că nu avea o adevărată calificare, se înscrisese – în sfîrşit – la nişte cursuri de contabilitate şi se întorsese în Stepa Mugană cu diploma de contabil. Cu firea lui slugarnică şi descurcăreaţă îl cucerise pe Rustam. Aşa ajunsese în administraţia colhozului, la început ca socotitor şi, mai tîrziu, contabil. Ştia să conducă cu îndemînare maşina,

cînta cu chiu, cu vai la *tara*[1] și pian, știa să frigă un *șașlîk* gustos și să pregătească cu iscusință păstrăvi în aluat. Se pricepea să fie curtenitor cu femeile și se credea bun cunoscător al frumuseții lor. Măsurînd-o pe Maia din creștet pînă-n tălpi, și comparînd-o cu necioplitul de Garaș, își spuse : „E ca o zînă ! Pe drept cuvînt se zice că fraga cea mai gustoasă cade în botul ursului..."

După ce savură impresia pe care o făcuseră asupra oaspeților și gazdelor darurile aduse, Salman ieși cu pași grăbiți în cerdac și strigă :

– Iarmamed !

– Aici !

– Ce, aștepți invitație scrisă ? Adu cadoul !

Toți rămaseră înmărmuriți. Cum, nu se terminase cu darurile de nuntă ? Iată un om cu adevărat îndatoritor !

– Drept să-ți spun, nu te prea pierzi cu firea ! îi spuse în batjocură Nadjaf.

– Nu am nici un amestec ! Ideea a fost a lui Iarmamed, de ce vrei să răspund eu pentru el ? îi răspunse Salman, ieșind astfel din încurcătură.

Iarmamed fu primit de toată lumea cu hohote de rîs. Se ivi caraghios – zburlit și asudat, cu o traistă plină atîrnată de umăr, cu gîtul subțire, ca un vrej într-o grădină de castraveți. Capul lui lunguieț semăna și el cu un castravete și se bălăbănea, cînd într-o parte, cînd în alta.

– Ce-i cu tine, Iarmamed ? îl întrebă aspru Rustam care, dintr-o dată, se transformă dintr-o gazdă primitoare într-un președinte de colhoz. Cu ce ți-ai umplut traista ?

– Preacinstite tovarășe președinte, e un miel, mielul meu ! bîigui Iarmamed, clipind din ochii lui spălăciți. Da, e mielul meu, proprietate personală... L-am tăiat pentru nunta feciorului dumitale, în cinstea lui Garaș...

– Nemaipomenit ! Curată minune ! strigă Nadjaf, sărind din colțul lui. Pînă acum nici nu știam cum se deschide ușa casei sale, nu am cunoscut niciodată gustul

[1] *Tara* – instrument muzical (n. ed.).

pîinii lui, nici culoarea ceaiului său... Bravo, Iarmamed ! Dar darnic te-ai mai făcut !

– Nu-i bine ce-ai făcut, Iarmamed ! se supără Sakina. Nu trebuia să aduci nici un miel. Avem și *șașlîk* și *cihirtma*. Ia-ți-l înapoi, Iarmamed, numaidecît !

Șarafoglu stătea lîngă ușă, cu mîinile încrucișate la piept și pe buze îi flutura un zîmbet trist.

Iarmamed se uită rugător la Rustam.

– Preacinstite tovarășe președinte, nu se cade ca, într-o zi atît de sărbătorească, să-mi dați înapoi darul adus. N-o să-mi faci o asemenea rușine pe care n-aș putea-o îndura.

Sakina se întoarse spre Salman și-i porunci cu asprime :

– Ia mielul de-aici numaidecît !

– O, cine mai mult decît dumneata, Sakina-*hala*, cunoaște viața ! răspunse cu înflăcărare Salman. Îl bănuiți, poate, pe Iarmamed că s-a înfruptat din avutul colhozului, vîrîndu-și mîna în el ? Nici vorbă de așa ! „Dacă dai din ce-i al tău, nu-i locul să te sfiești !" spun oamenii. Din ce ni-i dat să avem, bucuroși dăm și altora...

– Vorbele frumoase sînt dulci la auz ! îl întrerupse Sakina. Mielul, însă, luați-l de aici !

Iarmamed se aplecă și începu să clipească atît de jalnic, încît s-ar fi crezut că, îndată, va izbucni în plîns.

– Stai, nevastă ! se amestecă Rustam în vorbă. Acest oaspete a venit în casa noastră cu un dar. Îți mulțumesc. Iarmamed. Hai să facem *șașlîk* din mielul lui.

Luîndu-se după el în cerdac, Sakina îi spuse ferm :

– De carnea asta nu mă ating...

Rustam făcu cîțiva pași înapoi.

– Al naibii să fiu dacă mai înțeleg ce se petrece în casa asta ! Omul bun nici cîinele de pripas nu-l gonește de la poarta curții lui. Măcar azi taci din gură – mîine o să-i dai înapoi doi miei în loc de unul.

– Mi-e silă de lingăii ăștia. Și de Iarmamed și de Salman...

– Încetează ! se răsti Rustam. Precum vezi, ți-am făcut voia. E, pentru noi, într-adevăr o zi mare. Doar știi și tu că trîntind ușa în nasul unui oaspete e mai rău decît

să jefuieşti un drumeţ. Ce, o să-ţi cadă mîinile dacă o să mai pregăteşti două frigări cu şaşlîk ? Decît să trăncăneşti de pomană, de mult ar fi trebuit să faci ce-ţi spun...

– Dacă ţi-am spus că nu fac, înseamnă că nu fac ! îi tăie Sakina scurt vorba. Pune-ţi şorţul şi fă tu *şaşlîk*...

Pentru prima oară, poate, în viaţă, Rustam se simţi buimac, năucit.

Lampa cu gaz era în mijlocul mesei, dar, prin colţurile încăperii spaţioase, era întuneric şi nimeni nu observă că Sakina se întorsese. Zîmbea silit pentru ca oaspeţii să nu-i poată ghici amărăciunea din suflet.

La masă petrecerea era în toi.

Salman era vestit în tot raionul pentru urările pe care le făcea cînd ciocnea paharul. Îşi descheiase haina bine croită, îşi scoase cravata şi se aşezase pe locul cel mai bun la masă ; cu gulerul cămăşii desfăcut, gesticulînd, îl lăuda pe Garaş, în toate chipurile.

Cu toată dragostea ei de mamă pentru Garaş, Sakina nu se bucura la auzul acestor laude.

Maia îl cerceta, curioasă, pe Salman. Oaspetele, pieptănat cu grijă, mirosea a parfum scump. Pe obrajii bine bărbieriţi îşi dăduse cu pudră din belşug. Cine-o mai fi şi ăsta ? se întreba ea. E învăţător ? Medic ? E vrun activist de la raion ?

Cînd Garaş îi şopti la ureche că-i contabilul colhozului, Maia se miră : nu semăna nici pe departe cu un contabil de colhoz – avea aspectul unui adevărat orăşean.

În colhoz, contabilul era poreclit „Iastî Salman" adică „Salman cel searbăd şi cenuşiu". Într-adevăr, cînd vorbea Salman, totul părea cenuşiu şi plictisitor de moarte. Indeletnicirea lui preferată era să se amestece în treburile oamenilor – în certurile dintre bărbaţi şi neveste, între copii şi părinţi. Împăca cu iscusinţă pe îndrăgostiţii supăraţi, îi consola pe aceia asupra cărora se abătea mînia preşedintelui. Chiar în înfăţişarea lui Salman era ceva searbăd – cu buzele lui subţiri şi nasul teşit, cu faţa

netedă și lătăreață ca o clătită, parcă ar fi fost strivit de o presă.

Maia se bucura că Garaș nu era măgulit de pălăvrăgeala lui Salman, că rămînea nepăsător la tot ce-i spunea acesta. Cu siguranță, un altul în locul lui – își spunea Maia – ar fi zîmbit, măcar o singură dată, mulțumit de sine.

În sfîrșit Salman, răgușit, se lăsă pe scaun, obosit.

Șarafoglu luă și el cuvîntul. Maiei îi plăcea rezerva acestuia, discreția lui, neținînd să arate că era bun prieten cu gazda, că este șeful lui Garaș.

– Mai presus de orice cuvînt rostit în toate limbile și graiurile pămîntului – începu el – eu prețuiesc unul singur : „prietenia" ! Fericit e cel ce se bucură de dragostea unui prieten adevărat. Și cine este oare pe pămînt omul cel mai nefericit ? De bună seamă cel căruia prietenul i-a întors spatele, pe care nu mai vrea să-l vadă. Din clipa în care am auzit că feciorul prietenului meu s-a însurat, nu mi-am mai găsit locul. Am lăsat totul și am venit în fugă, încoace. Și asta pentru că plămada prieteniei ce mă leagă de Rustam este din cele mai trainice, întărită și încercată în focul luptelor. Îmi pare rău că gazda nu aude urarea mea. I-o fi iar rău, poate, s-a culcat din nou... Vouă, însă, tinerii mei prieteni Maia și Garaș, iată ce vă spun : să trăiți ani îndelungați în bună înțelegere. A fi soț și soție, nu-i lucru greu. Dar ca să rămîneți o viață întreagă, în zile bune și rele, prieteni credincioși unul altuia, așa ceva nu îi e dat oricui. Aveți grijă ca – în casa asta luminoasă – între voi să dăinuie prietenia. Fiți fericiți !

În clipa aceea Rustam se ivi, aducînd frigarea cu *șașlîk*. Ocolind privirile mirate din jur, încruntat, posomorît, întinse lui Iarmamed *șașlîkul* și-i porunci :

– Împarte în farfurii !

Iarmamed făcu înconjurul mesei, puse din frigare *șașlîk* în farfuria lui Șarafoglu, apoi umplu farfuria lui Rustam, așezînd deasupra o bucată de lipie fierbinte, îmbibată cu sos de carne.

– Preacinstitului preşedinte aşa îi place pîinea ! şopti el.

– Taci ! se răsti la el printre dinţi Rustam. Nu sta cum stă cuiul lui Mahmed [1] în jilţurile altora. Şi, punînd o mînă grea pe umărul lui Iarmamed, îl făcu să se aşeze pe un scăunel.

Toţi erau plini de voie bună, urările nu mai conteneau – uitaseră repede că Rustam adusese el însuşi la masă *şaşlîkul.*

Salman se aşeză la pian şi, luînd o înfăţişare melancolică, începu să cînte un *rast* [2]. Cînta cu însufleţire, vioi, cu avînt, şi cînd degetele i se cam încurcau pe clape, continua cîntecul cu jumătate de glas, sperînd ca, în felul acesta, să salveze situaţia. Cîntecul plăcu tuturor. Apoi Salman începu un alt cîntec popular : „Încheie-te la guler !"

Maia se simţi stăpînită de emoţie. Încă din copilărie auzise acest cîntec de la maică-sa. I-l îngîna cînd o culca, şi Maia, ascultîndu-l, adormea liniştită. De atunci, ori de cîte ori auzea cîntecul acesta naiv, fie la institut, fie la concerte, îşi aducea aminte de mama ei şi i se înrourau ochii. Acum, ştergîndu-şi pe ascuns lacrimile, întoarse capul : toţi se strînseseră lîngă pian, şi cînd Salman tăcu îl răsplătiră cu aplauze furtunoase.

Numai Rustam căsca de zor în palme. Iarmamed înfuleca mereu şi, fără să bage de seamă cineva, se apropiase de farfuria lui Şarafoglu, şi-i şterpelise cîteva bucăţi bune de *şaşlîk.*

Şirzad, care stătea aproape de uşă, strîmba din nas ; numai el îşi dădea seama ce prost cîntase Salman.

În zadar crezuse Maia că nimeni nu-i observase lacrimile. Salman avea ochi ageri. Se sculă de la pian şi, ca din întîmplare, se aşeză alături de Maia şi-i şopti la ureche :

---

[1] *Mahmed* – un erou de basm, vestit prin prostia lui (n. ed.).
[2] *Rast* – melodie populară (n. ed. ruse).

– Numai o inimă simțitoare poate înțelege frumusețile muzicii. Ia spuneți-mi, de ce ați lăcrimat ?

– Cîte motive poate avea omul !... încercă Maia să ocolească răspunsul.

– Îl invidiez pe Garaș ! suspină cu amărăciune Salman, ridicîndu-se de pe scaun cu o mină plină de tristețe și alăturîndu-se oaspeților care petreceau.

Și el se apucă să compare felul de a se purta al fetelor. Maia era rezervată, dar surîzătoare. Perșan nu era de loc cizelată. Mișcările îi erau băiețești, năvalnice. Parcă nici nu știa să zîmbească ci doar să rîdă, așa pe nepusă masă, cu hohote. „Dar această sălbatică, dacă ar fi șlefuită, ar umbri cu frumusețea ei nu numai pe Maia, ci și pe toate celelalte fete ale noastre." Spunîndu-și acestea, se apropie de Perșan.

– La nunta fratelui dumitale ar trebui să dansăm – sora lui trebuie neapărat să danseze. Așa e obiceiul.

– Și sora, și mama, și tatăl ! prinse Nadjaf din zbor vorbele lui Salman.

– Să jucăm cu toții un *Iallî* [1], propuse pe neașteptate Șirzad.

Perșan care, tot timpul, nu făcea decît să arunce săgeți în Șirzad, se îmbună dintr-o dată.

– Acest *ighit* vorbește rar, dar bine !

Salman fu silit să se așeze din nou la pian, cu toată împotrivirea lui. Și, deodată, începu un joc îndrăcit.

Îndată ce răsunară cele dintîi acorduri ale pianului, Rustam se ridică de la masă și, cu băgare de seamă, nevrînd să-i stînjenească pe dansatori, se strecură spre cerdac. „Ce timpuri" ! își spuse el în gînd.

Începu să se plimbe neobosit de-a lungul cerdacului învăluit în întuneric, trăgînd cu nesaț în piept fumul amar al tutunului – tot atît de amar cît de amare îi erau și gîndurile...

---

[1] *Iallî* – joc popular (n. ed.).

1

Unui trecător i-ar fi fost ușor să nu observe căsuța joasă de lut, cu acoperișul teșit – ziua nu se deosebea cu nimic de șoproanele înconjurătoare, iar pe întuneric liniile ei se contopeau cu culoarea galben-cenușie a pământului Stepei Mugane. Acolo se afla clubul colhozului. Lîngă ușa căsuței, de curînd vopsită în albastru-deschis, Salman, Șirzad și Nadjaf așteptau să vină președintele care stătea de vorbă, nu departe de ei, cu mai mulți colhoznici. Cu umerii lui largi, cu căciula de astrahan trasă voinicește pe o ureche, cu picioarele date larg în lături, cu pantalonii albaștri de croială militară vîrîți în cizme bine lustruite, cu carîmbi înalți, Rustam părea deosebit de chipeș. Vorbea liniștit cu oamenii, dînd îndrumări și dispoziții gospodărești. Așa voinic cum arăta de departe părea că din clipă în clipă are să se ia la trîntă cu cineva.

– Cel mai bun prilej să vorbești cu președintele ! îi spuse Salman lui Șirzad dîndu-i un ghiont între coaste.

Înciudat, acesta se dădu deoparte.

– Cînd o să te dezobișnuiești să dai ghionți ? Ai învățat în atîtea locuri ! După înfățișare ești curat candidat în științe, dar cum deschizi gura parcă ai fi un mardeiaș !...

– Așa mi-i firea : apriasă. Da, cam apriasă ! chicoti Salman.

– Prost obicei ! interveni Nadjaf. Ori dă ghionți, ori spune după fiecare cuvînt : „Dă laba încoa !"

– Cu asemenea apucături vrei să fii locțiitorul președintelui ? îl întrebă Șirzad, în față, fără ocolișuri de prisos.

Salman știa ca nimeni altul să răspundă vorbelor de ocară cu glume sau cu rîsete. Nimic nu-l putea jigni. Și de data aceasta, pufni în rîs.

– Mă crezi un zănatic ? spuse el. Ei, află că am o meserie prea serioasă. Și-apoi, ce-i drept, îmi pare rău de colhoz, munca e în toi și Rustam n-are nici un ajutor.

Salman rîvnea, într-adevăr, la postul de locțiitor al președintelui. Socotea că funcția de contabil nu era pentru el decît o treaptă ca să se urce mai sus. Voia să poruncească, să dea dispoziții, să fie înconjurat de subalterni supuși și conștiincioși.

Ca să afle părerea lui Șirzad, Salman adăugă cu modestie :

– Nu sînt bun de locțiitor : nu am experiență.

Se aștepta să i se răspundă că experiența se dobîndește cu vremea și că importantă e aptitudinea și stăruința în muncă. Dar nici Șirzad și nici Nadjaf nu scoaseră un cuvînt.

Rustam sfîrșise ce avea de vorbit cu colhoznicii și venea spre club. Tinerii își îndreptară ținuta, căutînd să aibă o înfățișare cît mai serioasă.

– Hei, comsomolistule Nadjaf, ce te uiți chiorîș la mine ? întrebă din mers președintele.

– Să-i sară ochiiăluia care s-a uitat chiorîș ! Eu sînt obișnuit să privesc oamenii drept în față, răspunse semeț Nadjaf, ca apoi să întrebe, zîmbind cu șiretenie : Se aude că iar convoci adunarea generală, e adevărat ?

Rustam nu arătă că a înțeles ironia.

– Da, o convoc ! Nu cumva organizația de comsomol are, și ea, o ședință ? Pe ordinea de zi aveți politica internațională sau tot recolta la hectar ?

Președintele pusese această întrebare nu fără un gînd ascuns. Cu două-trei zile mai înainte, la ședința conducerii colhozului, Nadjaf propusese ca producția bumbacului pe anul în curs să fie planificată la minimum treizeci de chintale la hectar.

E drept, calcule temeinice pe baza cărora să facă această propunere nu prea avea Nadjaf. Era mînat doar de un avînt înflăcărat, de visuri – și atît. Rustam, mult încercat în dispute verbale, știuse, cu ajutorul lui Salman și al lui Iarmamed, să bagatelizeze propunerea și să rîdă de comsomolist.

– Dar la oameni, la colhoznicii noștri te-ai gîndit ? îl atacă direct Rustam. Ia fă socoteala : eu semăn optzeci

de hectare cu bumbac şi predau statului, după plan, o mie şase sute de tone. Pentru fiecare tonă în plus primim preţ dublu ! Ai înţeles ? Dublu ! Dacă accept propunerea ta, mîine o să se găsească la raion un deştept care să ne mărească planul cu opt sute de tone. Şi atunci spetează-te, munceşte pe brînci ! Păi aşa n-o să mai putem preda nici măcar o tonă peste plan. Ce ar mai primi atunci colhoznicii noştri pentru o zi-muncă ? O nimica toată !

Dar s-o astîmpăra oare Nadjaf ? N-o să înceapă azi la şedinţă din nou cu balivernele lui copilăreşti ?

În clipa aceea se amestecă în discuţie Şirzad taciturnul.

– Vrem să analizăm experienţa colhozului „Steagul Roşu" pentru ca, anul acesta, să recoltăm tot bumbacul cu maşina. Ce părere ai în privinţa asta ?

În jurul ochilor ageri ai lui Rustam se strînse deodată un păienjeniş de zbîrcituri.

– Salman, băiatule, ia spune, rogu-te, versurile lui Sabir [1] pe care le-ai citit de curînd.

Şi Salman, cu zîmbetul lui supus, începu să recite :

Ne-om sufleca nădragii-nainte de soroc –
Cînd pîn-la vad mai este o cale bunicică...
L-om trece – de-ăst lucru nu mă-ndoiesc de loc,
Chiar dacă mintea zice : dar dacă „nu" ? cu frică.

– Vorbe de aur ! exclamă Rustam, clătinînd din cap. Vorbe cu tîlc adînc ale unui mare poet ! Parcă despre voi, cei cu capu-n nori, a scris ! Chiar că are haz ! Mă tem că şi bumbacul o să începeţi să-l culegeţi ca şi Kara Keremoglu : jumătate din gogoşi să rămînă prin tufe, şi jumătate risipite de vînt !

– În orice muncă nouă întîmpini greutăţi necunoscute ! se declară de acord Şirzad. Unora orice lucru nou li se pare la început fantezist, dar după ce se apucă de el învaţă treptat şi apoi totul merge strună.

[1] *Sabir, Alekpu Tairzade* (1862–1911), poet revoluţionar, satiric, al Azerbaigianului (n. ed.).

– Dar lucrurile se mai petrec şi altfel, băiatule, obiectă Rustam. Unii se avîntă în luptă ca leii, dar se întorc ca nişte curci plouate. Cunoşti şi tu întîmplări de felul acesta, nu-i aşa ?

Şirzad tăcu, dar Salman, slugarnic ca de obicei, îl sprijini pe preşedinte :

– Nici duşmanilor mei nu le doresc o asemenea ruşine.

Venise momentul ca Nadjaf să-şi rostească, şi el, părerea. Era aproape cu neputinţă să-l convingi pe încăpăţînatul preşedinte să-şi schimbe o părere a lui. Toată lumea ştia acest lucru şi, totuşi, Nadjaf îşi susţinu prietenul.

– Nenea Rustam se uită la maşina de cules bumbac cum se uită cămila la fierar.

Lui Rustam parcă îi tremurară buzele sub mustăţile lui stufoase. Într-adevăr, nu prea avea încredere în combina de recoltat bumbac. Socotea că numai o mînă de femeie este în stare să tragă cu dibăcie şi grijă afară din capsula ei gogoaşa de bumbac, albă ca zăpada, pufoasă ca un pui ieşit din găoace. De altminteri, cînd se răspîndise, de-a lungul Stepei Mugane, zvonul că la recoltarea cu maşina erau mari pierderi, preşedintele, cu spiritul lui gospodăresc, se speriase şi hotărîse în sinea lui ca, deocamdată, să nu folosească maşinile de recoltat bumbac. Acest gînd însă nu-l mărturisise nimănui, nici chiar nevestei şi copiilor... Ştia să-şi ascundă îndoielile şi nu voia să se ia la harţă înainte de vreme. Împărtăşea întru totul tîlcul proverbului ucrainean : „Înainte de orice, înainte de a şti pentru ce, nu te zvîrli în iad", proverb pe care-l auzise adesea pe front şi pe care şi-l amintea bine.

– Cînd o să se aducă maşina pe cîmp o să vezi şi tu, puişorule, cum o s-o întîmpin.

– Dar de ce înainte vreme cerşeai mereu la S.M.T. alte şi alte maşini ? îl întrebă tăios Nadjaf.

– În primul rînd, puiule, eu n-am cerşit nimic – nu mi-e în fire. Iar în al doilea rînd, asemenea lucruri nu te privesc pe tine !

– Ba mă privesc, şi încă foarte mult ! nu se dădu bătut Nadjaf. Colhozul nu este moşia dumitale !

– Îndrugi prostii, puiule ! Vorbe goale ! Multe şi goale ! Ştiu eu bine că nu-i al meu, ci al poporului.

– Dacă-i al poporului, de ce te porţi ca un vătaf al baiului de odinioară ?

Rustam lăsă privirile în jos. Ochii lui scăpărară. Oftă cu amărăciune.

– Ce vătaf sînt eu, ia spune ? Vătaful ar fi stat el de vorbă cu un demagog ca Nadjaf comsomolistul ? Iată ce vreau să-ţi spun : pe cocoşat doar mormîntul îl îndreaptă... dar cocoaşa ta, puiule, chiar şi în mormîntul cel mai adînc, tot ţeapănă ca o buturugă o să rămînă.

Ciorovăiala dintre cei doi îi mergea la inimă lui Salman. Se bucura grozav ori de cîte ori avea prilejul să fie martor la certurile dintre alţii.

– Tovarăşe preşedinte, încercă să intervină Şirzad, Nadjaf vrea să spună că dumneata ai fost întotdeauna partizanul mecanizării şi că acum...

Rustam îl întrerupse cu asprime.

– Am înţeles foarte bine ce a vrut să spună comsomolistul Nadjaf. N-am nevoie de mijlocitor pentru asta. Dacă Nadjaf ar fi deştept, el ar veni la adunarea colhozului cu tot tineretul şi ar pune în discuţie condiţiile întrecerii socialiste cu colhozul „Steagul Roşu". Doar, primăvara bate la uşă – trebuie să ne gîndim la semănături... Uite, eu mă zbat, fac pe dracu-n patru...

La auzul acestor cuvinte, Salman socoti că sosise momentul să arunce undiţa – poate că acum „va cădea în nadă" ceva...

– Pe cuvînt de cinste, Rustam-*kişi,* noi te înţelegem şi te plîngem din suflet. Chiar adineauri spuneam ce greu este să conduci singur o gospodărie atît de mare. Nu oricine este în stare să ducă bine la capăt o sarcină atît de grea. De trei luni colhozul n-are locţiitor – mare povară apasă pe umerii dumitale ! Dacă pe front ai fost sergent, apăi aici eşti colonel...

Lui Rustam îi plăcea să fie lăudat.

– Nu știu, flăcăi, da, nu știu ce să fac ! spuse el coborînd vocea de parcă ar fi vrut să împărtășească celor de față o mare taină. Nu pot încă să mă opresc la nimeni.

– Nu da ascultare nimănui, Rustam-*kișî,* îl sfătui Salman cu o mină naivă ce voia să pară sinceră. Cunoști colhozul ca pe degete. N-ai decît să alegi un om expeditiv, harnic, priceput, care ți-ar fi și un ajutor credincios și ar ști să lucreze cu oamenii. Munca asta nu-i de invidiat, dă multă bătaie de cap. Ba te cheamă procuratura, ba ești convocat la ședință de biroul comitetului raional, ba...

– E lucru știut, întări Rustam. Băieți, ce-ar fi să-l propunem pe Salman ca locțiitor ?

Șirzad și Nadjaf răspunseră în silă :

– Trebuie să ne sfătuim...

Salman se dădu înapoi cîțiva pași, prefăcîndu-se speriat :

– Nene Rustam, se poate !? Îți sînt recunoscător pentru această cinste, sînt chiar emoționat, dar îmi dau seama că n-am să pot să fac față, nu, n-am să pot...

– Firește, trebuie să ne sfătuim... să vedem ce spun oamenii, încuviință Rustam. O să ne mai gîndim. Și adăugă exact ceea ce nădăjduia Salman să audă din gura celor doi prieteni : Experiența se dobîndește cu vremea. Dacă nu știi, ai să înveți...

– Am să învăț, desigur... se învoi Salman.

Iar Rustam continuă pașnic :

– Și tu, Șirzad, pentru că cel de sus ți-a dăruit un glas de privighetoare, a venit vremea să alcătuiești un cor în loc să cînți sub ferestrele oamenilor. Tineretul va avea o ocupație, bătrînii o plăcere și colhozul faimă. Te pomenești că o să fiți trimiși și voi la concursul artiștilor amatori, la Baku. Nu e greu de loc !

Șirzad se înroși. Fața lui smeadă, semăna cu efigia unui războinic de pe o monedă veche de aramă.

– Comsomoliștii ar trebui să se pună zdravăn pe treabă, să alcătuiască cercuri de artiști amatori...

Fără să mai aștepte răspunsul, Rustam se îndreptă spre birourile colhozului.

Nadjaf își mușcă buzele ca nu cumva să-i iasă din gură vreun cuvînt nesăbuit. Șirzad, însă, nici de această măsură de prevedere nu avu nevoie : viața îl obișnuise, din totdeauna, să rămînă netulburat.

– Da, va trebui să ne dăm bătuți, spuse el cu regret. De data aceasta va trebui să se facă cum vrea el – ne-am trezit prea tîrziu...

– Sînt întru totul de aceeași părere cu tine ! declară cu înflăcărare Salman. N-ar fi de nici un folos să te încăpățînezi. Nu trebuie știrbită autoritatea președintelui. Dacă ne facem de cap, raionul începe să ne scuture...

Nadjaf nu avea de gînd să se poarte cu mănuși cu Salman, de aceea toată ciuda lui și-o repezi pe capul pomădat al acestuia.

– Nu mă sperii pe mine – nu mi-i teamă de comitetul raional de partid, chiar dacă ar ajunge lucrurile pînă acolo. Din punct de vedere politic, noi sîntem pe o poziție justă. Numai tu te lingușești în fața președintelui, numai în ochișorii lui te uiți...

– Stai, potolește-te ! îl opri Șirzad, totdeauna calm, ridicînd mîna. S-ar putea să procedăm și altfel. Să ne ducem, eu și Salman, la adunarea colhozului și în timpul ăsta tu să stai de vorbă cu comsomoliștii. Pe urmă, veniți și voi !

– Minunat ! strigă Salman, și în sinea lui gîndi că Șirzad făcea pe prostănacul, dar, în fapt, nu era prost de loc. În felul acesta și comsomoliștii aveau să fie mulțumiți, și președintele va fi măgulit că Șirzad a dat ascultare dispozițiilor lui. Nu cumva la Perșan se tot gîndea deșteptul ăsta ?

Salman știa că lui Șirzad îi era dragă Perșan. Știa, de altminteri tot satul – numai Rustam nu înțelegea deocamdată cui anume îi erau adresate acele *baiati* cîntate de Șirzad.

Dar cum se purta fata cu Șirzad ? Cînd era lume de față, ea îl întîmpina întotdeauna cu vorbe usturătoare, îi întorcea spatele și, uneori, nici nu se ostenea să-i răspundă la întrebări. Ce mai încoace și încolo ! Salman, însă, so-

cotindu-se iscusit cunoscător al inimii de femeie, nu vedea în Şirzad un adversar de temut şi se obişnuise să vadă în Perşan pe viitoarea lui nevastă, cu toate că fata nu-l lăsase niciodată să bănuiască că ar nutri un cît de mic simţămînt de simpatie pentru el. Dar bunăvoinţa pe care i-o arăta Rustam îi îngăduia să se legene în speranţe... Şi, într-adevăr, Salman îi plăcea preşedintelui. Rustam credea în fiecare cuvînt al lui şi-l socotea pe contabil apt să facă faţă oricărei munci. Doar şi anul trecut cînd a plecat la Moscova la expoziţie n-a luat cu el pe vreun colhoznic, ci pe Salman.

„Oricît ţi-ai bate gura cu *baiati*-urile tale, o sută ca tine îi vîr în buzunar şi-i sucesc după deget", gîndea cu dispreţ Salman despre cîntăreţul cel tînăr şi îndrăgostit.

2

Spre seară vremea se strică. Norii, aidoma unei pîsle groase, acoperiră tot cerul. De pe întinsul cîmpiei, se ridicau fîşii groase de ceaţă care, transformate în nori de un alburiu murdar, pluteau spre sud, către Salianî şi Lenkoran. Apa Araxului, cu valuri tot mai dese şi mai creţe, devenise tulbure. Cu cît se îndepărta mai mult rîul, satul părea mai întunecat, dę parcă se topea în pămîntul stepei. Crengile goale ale copacilor păreau negre pe cerul cenuşiu ; strivite de umbrele amurgului, casele, aşezările arătau mai joase, parcă lipite de pămînt. Luminile încă nu se aprinseseră şi casele păreau oarbe.

Aşa cum hotărîseră, Şirzad şi Salman se întîlniră lîngă club către orele şase seara. Curînd sosi şi Nadjaf gîfîind şi îmbucînd din mers o bucată de lipie.

– Voi, băieţi, duceţi-vă, spuse el. Termin şi eu treaba într-o clipă şi vă vin în ajutor.

Salman tăcu. Şirzad se uită la ceas.

– E prea devreme, la ce bun să ne grăbim ? Mai aşteptăm !

– Plecați odată. Țin ședința și singur...

Tinerii nu se urniră însă.

Pe cărăruia care ducea din sat către club, se ivi dinspre pîrloaga năpădită de lăstăriș, o fată zveltă, nu prea înaltă. Nadjaf înțelese numaidecît pe cine așteptau prietenii lui. Plescăi din limbă și zise, cu aerul că făcuse o descoperire, cu toate că și ceilalți o zăriseră pe Perșan.

– E Perșan ! Ia te uită, plutește ca o lebădă !

Fata avea o haină nouă, neagră, capul îi era acoperit cu un șal galben de lînă și în picioare îi străluceau cizmulițele, înalte pînă aproape de genunchi...

Salman se îndreptă hotărît în întîmpinarea fetei. Nu-și putea lua privirile de pe obrajii ei îmbujorați de gerul amurgului, de la ochii ei negri, plini de viață. O salută politicos, apoi o luă grijuliu de braț și o însoți pînă la club. Lui Șirzad începură să-i tremure buzele, deși ochii îndreptați spre chipul fetei își păstrau calmul obișnuit.

Perșan se fîstîci. Privirile lui Șirzad o tulburau întotdeauna. Ghicea în ele o dojană sfioasă, negrăită. De aceea, pentru a-și ascunde față de lume tulburarea se arăta atît de nepăsătoare cu el...

– A, da ! Să nu uit ! spuse Perșan, după ce dădu bună ziua băieților. Tata ți-a trimis vorbă, Salman, să treci pe la noi după adunare.

– La ordinele dumitale, Perșan-*hanum* ! răspunse Salman făcînd o plecăciune și privind cu o ironie triumfătoare spre Șirzad, care se posomorîse.

În această invitație pe care i-o făcea președintele, nu era nimic neobișnuit. Salman venea seara de multe ori la Rustam-*kișî*. Acum, însă, vorbele rostite de Perșan i se păreau lui Șirzad că ascund un tîlc anumit și el se întristă.

Salman se învîrtea în jurul fetei, șoptindu-i mereu la ureche vorbe mieroase și Șirzad observă cum Perșan, rîzînd încet, îl lovi cu mănușa peste mîneca hainei.

Dinspre lăstăriș apăru altă fată, îmbrăcată la fel ca Perșan numai că, pe cap, în loc de șal, purta o pălărie la modă.

Îndreptîndu-şi paşii spre Maia, Salman începu să fredoneze, cu o voce plăcută de tenor :

Din nou, din nou, frumoasa
În ochii mei a apărut...

O salută şi-i ţinu ceva mai mult decît se cuvenea mîna mică şi îngustă în mîna lui. „Gelozia-i drumul cel mai scurt spre inima femeii", gîndea Salman. De aceea făcea, fără să se sfiască, o curte îndrăcită Maiei în prezenţa cumnatei sale.

Maia se întoarse brusc cu spatele la Salman şi-l întrebă pe Şirzad :

– Am venit prea devreme ?

– Nu, ai venit la timp. Sosesc îndată toţi.

– O să ţină mult adunarea ?

– Cam douăzeci de minute.

– Atunci, să aşteptăm !

Şi, luînd-o de braţ pe Perşan, Maia intră cu ea în clădirea clubului.

– Fermecătoare femeie ! spuse în şoaptă Salman, dîndu-şi ochii peste cap. Ce noroc pe Garaş să dea peste o nevastă atît de gingaşă, sprintenă ca o căprioară.

– Da, într-adevăr... încuviinţă absent Şirzad care, de fapt, nici nu ascultase ce i-a spus Salman.

– Am înţeles, am înţeles ! Eşti cu gîndul numai la fata preşedintelui. Pe nora lui nici n-ai luat-o în seamă. Dar de ce o fi intrat aşa de repede în club ? Nu cumva v-aţi luat la harţă ? Dacă vrei, o aduc numaidecît şi vă împac !

– Nu-ţi cer decît un lucru : să taci din gură ! îi răspunse Şirzad cu o tristeţe în glas, pe care Salman n-o putea înţelege.

Şirzad nu-l avea la inimă pe Salman, cu toate că preţuia la el unele calităţi. Contabilul era harnic, putea să lucreze nopţi de-a rîndul, dacă era nevoie, ca să încheie bilanţul anual la vreme. Îi trimitea acasă la culcare pe socotitori şi sta neobosit, aplecat peste registre... De aceea, atunci cînd Rustam-*kişi* îl lăuda pentru silinţa de care

dădea dovadă, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să fie de altă părere.

Lui Şirzad i se părea, uneori, că Salman, cu vorbele lui mieroase, cu cîntecele lui la modă, o şi prinsese în mreje pe Perşan şi grozav ar fi fost ispitit să-l întrebe, aşa de-a dreptul : „O iubeşti cu adevărat ?"

Dar puteai pune o asemenea întrebare unui om ca el ? Dibaci cum e, Salman ar lua totul în glumă şi n-ar da un răspuns direct. Nici de supărat nu-l puteai supăra... Era prietenos cu toată lumea, intra în orice casă, cunoştea tainele fiecărei familii, împărţea sfaturi care nu se dovedeau rele, ba, uneori, chiar foarte folositoare. Cînd murea cineva – abilul Salman era cel dintîi la faţa locului, dădea îndrumări pentru ceremonie, comanda coşciugul, fugea la cimitir să aleagă locul de mormînt şi, tot el, aducea de-ale gurii pentru praznic de la cooperativa sătească. Nici nunţile nu se puteau face fără Salman : se îngrijea de toate şi, după atîta alergătură, cădea din picioare de oboseală. Aşa îl cunoştea Şirzad şi, adesea, îi ierta slăbiciunile – aceasta era firea lui ! Dar, mai adesea îl înjura şi se lăsa pradă mîhnirii văzînd cum acest tînăr viclean şi descurcăreţ cîştiga, încetul cu încetul, încrederea preşedintelui.

– Ce stăm în frigul ăsta ? spuse Salman tropăind pe loc. Mi-au îngheţat picioarele. Hai spre colhoz.

– Ar trebui să mai luăm cu noi vreo doi-trei comsomolişti. Hai, spune-i lui Nadjaf.

– Pe mine nu mă ascultă

– Pe tine ? se miră sincer Şirzad. Cum e cu putinţă ? Cu limba ta poţi face din granit ceară. Hai, du-te şi spune-i !

Salman se îndreptă cu plăcere spre club – doar acolo erau şi Perşan, şi Maia. Dinăuntru se auzi, îndată, un rîs vesel de fată şi, o clipă mai tîrziu, Salman ţîşni ca o săgeată în pridvor, fugărit de Perşan, abia putînd să îngîne cîte-un cuvînt, înecîndu-se de atîta rîs.

– Va trimite...

Tinerii se îndreptară spre administraţia colhozului.

La club, între timp se adunase o bună parte din tineret. Se ivi și Gîzetar, cu un cojocel aruncat pe umeri. Mai sosiră și alte fete care făcură cerc, îngînînd un cîntec. Îngrămădiți spre ușă, flăcăii fumau.

În sfîrșit Nadjaf ciocăni cu creionul în carafa de pe masă, rugă pe cei de față să ia loc, atrăgîndu-le atenția că, de aci înainte, fumatul și vorbăria erau oprite și declară deschisă adunarea organizației de comsomol.

– Pe ordinea de zi avem două puncte, începu el. Primul : mecanizarea procesului de recoltare a bumbacului. Al doilea : situația sanitară a satului. Trebuie să terminăm repede ca să ajungem la timp și la adunarea generală a colhozului.

– Se aprobă ! Se aprobă ! răsunară voci din toate colțurile sălii.

Nadjaf ridică mîna și spuse cam răstit :

– Vă rog să respectați ordinea. Înscrieți-vă la cuvînt, dar nu urlați ca la piață. Ar fi timpul să vă obșinuiți cu disciplina !

– Ce i-ai făcut că-i așa de încruntat ? o întrebă Maia în șoaptă pe Gîzetar, care ședea alături de ea.

Gîzetar nu pricepea ce se petrecuse cu bărbatul ei. De ce era atît de supărat ? Își aruncă privirile spre Nadjaf și-și dădu seama că nu-l prindea de loc să stea așa de grav. Gîndul acesta i se păru atît de hazliu încît cu greu izbuti să se stăpînească, să nu izbucnească în hohote de rîs. De teamă, își ascunse fața în spatele Maiei.

Nadjaf se uită amenințător, cu coada ochiului, la Gîzetar, fulgerînd-o cu privirile. Ciocăni din nou în carafă cu toate că în sală se făcuse o liniște adîncă. Adunarea intră în ordinea de zi votată. Ședința începu așa cum încep, în mod obișnuit, toate ședințele : se alese un prezidiu și Perșan dădu cuvîntul chiar lui Nadjaf.

Pupitrul întocmit din scînduri, toate pline de noduri, era înalt și, în spatele lui, abia se vedea, ca o lubeniță, capul rotund al lui Nadjaf. Din această pricină toți rîdeau și glumeau în sală pe socoteala lui. Dar cînd Nadjaf începu să vorbească, toți tăcură. Știa să vorbească cu pa-

siune, convingător, să țină trează atenția ascultătorilor. Vorbi cu entuziasm despre minunata mașină care ușurează munca omului la culesul bumbacului și, în primul rînd, munca femeii. Se știa doar că bumbacul se recoltează pe căldurile cele mai cumplite cînd, de sete, limba se usucă în gură și buzele crapă, sîngerează.

Cu cît vorbea, cu atît i se lumina mai mult chipul, pentru că lui Nadjaf îi erau dragi mașinile – și vedea că tineretul le îndrăgise și el. Era sigur că tineretul îl va susține, pe el ca și pe Șirzad, în discuțiile aprinse cu încăpățînatul președinte al colhozului.

3

Primăvara se apropia.

În fiecare dimineață, ieșind în cerdac, Rustam se întindea, dezmorțindu-și mădularele, gemea pe înfundate și nu-și lua ochii de la cerul înnourat, făcînd presupuneri cînd se va înfrumuseța vremea, cînd va ieși soarele și se va zbici pămîntul.

Aidoma președintelui, toți colhoznicii – bărbați și femei, bătrîni și copii – priveau dimineața cerul, gîndindu-se că în curînd vor înflori pomii în livezi, în grădini vor ciripi păsările, umezeala pe ogoare se va zvînta și cerul se va bolti înalt, albastru...

Toți nădăjduiau că, anul acela, recolta va fi îmbelșugată și, în comparație cu anii trecuți, veniturile vor spori.

Rustam știa toate aceste lucruri mai abitir decît toți, cunoscînd bine puterile colhozului său. Îl bucura faptul că, în ultima lună de iarnă, căzuse zăpadă multă, că troiene înalte de o jumătate metru acopereau semănăturile de toamnă. După toate semnele, primăvara se vestea de asemeni ploioasă, pentru pămîntul secetos al Stepei Mugane lucrul acesta însemnînd o rară binefacere. De cincizeci și cinci de ani trăia Rustam pe acele meleaguri, în acea stepă fără sfîrșit, și cunoștea fiecare petec de pămînt. În ce-l privea pe Kara Keremoglu, președintele colhozului vecin

„Steagul Roşu", se spunea că, în ultimii douăzeci şi trei de ani, doar de trei ori greşise cu pronosticurile lui asupra vremii. Dacă aşa stăteau lucrurile cu profeţiile, apoi Rustam se putea lăuda că el nu greşise niciodată. Judecînd după cum fusese iarna, putea spune cum va fi primăvara, şi primăvara îl ajuta să prevadă cum va fi vara. După culoarea asfinţitului sau după felul cum se adunau norii putea prevesti dacă va fi ploaie ori vreme frumoasă. Şi, într-adevăr, prevestirile lui se adevereau mai des decît buletinele meteorologice ale posturilor de radio. Rustam zîmbea pe sub mustaţă : „acolo or fi aparate – eu însă, am ochi buni !"

Şi de data aceasta, luîndu-se după semne, preşedintele nu avea nici o îndoială că primăvara anului 1956 va fi întocmai cum trebuia.

„Dacă pregătirile pentru semănături au fost bine făcute, spunea el, dacă timpul se va dovedi cît mai prielnic şi colhoznicii vor avea tragere de inimă, fără îndoială că planul va fi îndeplinit într-o proporţie de o sută cincizeci la sută." La mai puţin decît atît nici nu se gîndea.

Într-o zi, cînd se găsea într-o dispoziţie bună, primi chemarea la întrecere a colhozului „Steagul Roşu".

Trebuia să plece la vecini pentru a semna actul. Delegaţia aleasă de adunarea generală era alcătuită din cincisprezece oameni, printre ei numărîndu-se, firește, preşedintele colhozului, apoi Gîzetar, Iarmamed, Şirzad, Nadjaf, şi nelipsitul Salman.

Lîngă birourile administraţiei veni un camion acoperit cu o prelată. Delegaţii se gătiseră ca de nuntă. Toţi o priveau cu admiraţie pe Gîzetar, care avea o pălărie cu boruri largi, luată cu împrumut de la Maia. Şirzad se îmbrăcase cu un costum albastru-închis. Cravata multicoloră îi aluneca tot timpul într-o parte. De aceea nu se putea împăca el pesemne cu aceste farafastîcuri orăşeneşti, plăcîndu-i de o mie de ori mai mult bluzele.

Gîzetar, grijulie, îi îndrepta mereu cravata, repetînd de fiecare dată :

– Ptiu, că stîngaci mai eşti !

– Ca burlacii, ce vrei ! chicoti Salman. În casa burlacului oricît ar arde focul, tot nu se face cald. Vorba ceea : „Casă fără nevastă e ca moara fără apă".

– Păi, o să-l însurăm curînd şi pe el, spuse Gîzetar, şi să vezi cu ce mîndreţe de fată ! O să rămînă toţi cu gura căscată !

– Ei, asta nu-i numai după vrerea lui Şirzad, ci şi după cum o zice Rustam-*kişi* ! spuse cu viclenie Salman.

Preşedintele tocmai se apropia voios de ei. Se gătise şi el, ca de sărbătoare. În cea mai bună dispoziţie răspunse tinerilor la salut şi-i întrebă :

– Despre ce vorbeaţi ?

– Iaca, ziceam că-s şi părinţi încăpăţînaţi şi fete încăpăţînate. Dar o să ştim noi să înfrîngem încăpăţînarea asta, răspunse Nadjaf.

Rustam nu înţelese despre ce era vorba. Amintindu-şi însă de cele discutate în seara trecută, spuse :

– Hei, băiatule, ar fi bine să trăncăneşti mai puţin !

Salman sări în ajutorul preşedintelui ca un copoi care aleargă la şuieratul stăpînului.

– Aşa cum îl vezi, e sub papucul nevestei, nu zice nici „pîs" în faţa ei, şi mai vrea să se ia la harţă cu un tată încăpăţînat.

– Ce să-i faci ? rîse blajin Nadjaf. O singură lumînare nu-i ca un sfeşnic întreg.

– Azi becurile electrice luminează o încăpere întreagă, ba chiar o stradă, spuse Salman încîntat de glumă, rîzînd, el, cel dintîi de ea.

– Noi n-am ajuns încă să avem lumină electrică. Preşedintele zice că nu are bani colhozul... spuse Nadjaf, de data aceasta pe un ton serios.

În clipa aceea răsună claxonul camionului. Şoferul era nerăbdător să pornească. Ei, gata, să-i dăm drumul, spuse preşedintele şi se urcă în *Pobeda* lui, iar tineretul luă cu asalt camionul.

Săltînd într-una la hopuri pe drumul desfundat de ploi, şi împroşcînd noroiul cleios, camionul ieşi în şosea, în timp

ce *Pobeda* președintelui străbătu în goană satul și se îndepărtă repede, în stepă.

Stînd la volan, Rustam gîndea că nu-i era greu de loc să-l întreacă pe Kara Keremoglu. Trebuia numai să-și găsească repede, cît mai repede, un ajutor destoinic în muncă, îndemînatec în toate. „Dar pe cine să-l pună ?" se întreba el. Își aminti privirea de vultur a lui Șirzad, chipul lui cu trăsături hotărîte, și se gîndi : „Un asemenea om mută munții din loc și tot nu se plînge că e obosit..."

Poate n-ar trebui să mai șovăie – să se oprească asupra lui Șirzad ! Totuși e cam primejdios. Flăcăul ăsta are o fire prea voluntară și se pricepe să influențeze tineretul. La unul ca el e greu să ridici glasul. Lucurile însă nu mai pot fi tărăgănate : cei de la raion îl zoresc. Rustam se sfătuise cu comuniștii și cu bătrînii din colhoz, cu brigadierii și cu activiștii de la raion. Fiecare propunea un candidat. Rustam avea în minte o listă întreagă de nume : Șirzad, Salman, Nadjaf, ba chiar și mătușa Telly figura printre ei, cine știe cum.

Cînd fusese propus Nadjaf, Rustam se zburlise : „Un demagog ! Nici nu vreau să aud de el !" Încă bănuia că anonima era opera lui Nadjaf.

Din aceeași pricină respinsese cu hotărîre și candidatura mătușii Telly. „Un bărbat demagog e un adevărat diavol ; o femeie demagog, însă, e un iad întreg. Dacă cumva, ferească dumnezeu, ai întîlni-o noaptea, ai muri de frică !"

Desigur i-ar fi convenit de minune să lucreze cu Salman. Îi cunoștea doar însușirile : te înțelegi ușor cu el, e ascultător și modest ! Cînd îi ceri ceva, ia poziție de drepți : „Am înțeles !" și face pe dracu-n patru ca să-și îndeplinească treaba la timp. Iată însă că, la comitetul raional de partid, candidatura lui Salman nu era sprijinită.

În felul acesta nu mai rămăsese pe listă decît un singur nume : al lui Șirzad. Unde mai pui că Salman nu era membru de partid, pe cîtă vreme Șirzad fusese ales, nu mai departe decît cu o săptămînă în urmă, secretar al organizației de bază a colhozului. „Cînd flăcăul ăsta o să vadă

că răspunderea lui este de două ori mai mare, își spuse Rustam, atunci, conștient de ea, va pune nu numai umărul, ci întreaga spinare..." Știa că Șirzad bănuie intenția lui și din vorbele cîtorva colhoznici aflase că flăcăul nu avea nimic împotrivă să lucreze cot la cot cu Rustam-*kișî*.

Acesta era adevărul. Șirzad socotea că-i un mare noroc să fii ajutorul unui președinte de colhoz ca Rustam. De la el poți învăța multe : Rustam nu-i un om de duzină, are o voință de fier – și asta e destul ! Iubește cu patimă stepa lui dragă, și lucrul acesta îi plăcea tînărului Șirzad. Funcția propriu-zisă de locțiitor de președinte nu prea îl ademenea. Era mai bucuros să lucreze ca brigadier, dar din clipa cînd fusese ales secretar al organizației de bază își dăduse seama că, de data aceasta, era răspunzător nu numai de recolta pe ogorul brigăzii lui, ci de recolta întregului colhoz. Îl neliniștea oarecum faptul că președintele nu se prea grăbea să-și ia angajamente pentru întreceri cu vecinii. Era încredințat, însă, că devenind locțiitorul lui Rustam, va putea influența în bine viața colhozului.

Pobeda președintelui și camionul se opriră, frînînd brusc, la marginea unei rîpe. Pe podul de lemn, chiar la mijloc, se vedea o spărtură mare, neagră. Lovind de zor cu topoarele, doi dulgheri ciopleau mai la o parte niște bîrne. Ei spuseră că de dimineață trecuse pe acolo un tractor și fărîmase cîteva scînduri.

– N-avem ce face, tovarăși ! spuse Rustam. Lăsăm aici mașinile și o pornim pe jos.

Rîzînd și glumind, colhoznicii trecură podul. Gîzetar privi prin spărtură și inima i se strînse de spaimă : dedesubt se căsca un gol adînc. Șirzad își făcu vînt și sări cu ușurință peste spărtură. Salman și Iarmamed, îl ajutară respectuoși pe președinte să treacă, așezînd o scîndură care se îndoi sub greutatea acestuia.

Dincolo de pod, vîntul stepei zvîntase pămîntul. Drumul era lesnicios și plăcut. Nadjaf începu să cînte. Gîzetar și Salman îi țineau isonul. Șirzad rămase mai în urmă. Mergea încet, concentrat, adîncit de gînduri. Văzîndu-l, Rustam îi spuse :

– Tu, Şirzad, într-adevăr, ar trebui să te faci *aşug*, nu plugar.

– Una n-o împiedică pe alta. Poţi culege bumbac şi să faci în acelaşi timp cîntece ! se amestecă în vorbă Salman, ţinînd hangul preşedintelui.

Cîntăreţii tăcură. Nadjaf şi Gîzetar îşi încetiniră paşii, aşteptînd să-i ajungă din urmă Rustam şi Şirzad.

Preşedintele vorbise pe un ton binevoitor. Salman, însă, strecurase în vorbele lui o vădită ironie ceea ce nu-i scăpă nu numai lui Şirzad, dar nici celorlalţi colhoznici.

– Scrie, fă cîntece, să aibe şi colhozul nostru *aşugul* lui, urmă Rustam, scoţîndu-şi pipa din gură.

Deodată îi luă de braţ pe Şirzad şi pe Nadjaf, şi-i trase deoparte, aruncînd o privire cu înţeles celorlalţi, vrînd parcă să le spună că nu puteau să asculte toţi discuţia lor.

– Ei, pe cine punem locţiitor ? Trebuie, totuşi, să luăm o hotărîre.

– Mi-am spus părerea încă de ieri seara ! răspunse Nadjaf. Şi membrii de partid, şi comsomoliştii îl susţin cu hotărîre pe Şirzad. Acum totul depinde de dumneata, nene Rustam. Fă cum crezi că-i mai bine, cum îţi spune cugetul.

Rustam îşi descheie paltonul şi, băgînd mîna în buzunar, scoase punga cu tutun. Mişcările lui erau încete, dar cum văzu că Nadjaf dă să plece, îl opri, trăgîndu-l de mînecă.

– Ei, hai, nu te mai aprinde. Am nevoie de un sfat. Să-l numim pe Salman ? Care-i părerea voastră ?

– Ehei, nene Rustam, cîtă înţelepciune e în vorbele pe care le-ai rostit, se auzi vocea rebegită a lui Iarmamed care se apropiase pe nesimţite şi trăsese cu urechea. Nici n-ar trebui să te mai gîndeşti. Salman cunoaşte ca pe degete treburile colhozului şi, pe deasupra, are cap, nu glumă. Dacă l-ai întreba, despre toate ştie – chiar şi de China ori de Birmania. Iarmamed îşi avea şi el, socotelile lui. Dacă Salman ar fi fost numit locţiitor de preşedinte, ar fi ocupat el postul de contabil. Problema era limpede pentru el. Mai vrednic ca Salman, nu văd pe nimeni !

stărui Iarmamed, şi porni, cu paşii lui mărunţi, pe şosea, după colhoznicii care se îndepărtaseră.

– Dar tu ce crezi ? îl întrebă Rustam pe Şirzad.

– Dacă la fiecare cotitură de drum scoţi la iveală alt candidat, îi răspunse Şirzad, atunci eu nu cred că un flăcău cu mintea întreagă ar mai fi ispitit să primească o asemenea muncă.

Rustam tălmăci astfel răspunsul lui : „Nu mă ispiti că nu mă poţi ademeni să cad în capcană. Sînt prea mulţumit de locul meu de brigadier ca să vreau altceva." Şi se simţi jignit. „Ia te uită la el – ce sus ţine nasul ! Nici n-a fost încă numit locţiitor şi a început să se obrăznicească. Acum, dacă-i încredinţezi o fărîmă de putere, şi ia în mînă hăţurile... Dar, vorba ceea, doi lei într-o cuşcă nu pot trăi ! Nu, colhozul n-o să aibe un al doilea stăpîn, eu am să rămîn singurul !" Şi hotărî să stăruie pe lîngă autorităţile raionale pentru a aproba numirea lui Salman.

4

Iarmamed se tot agita ca un sitar ce se leagănă mereu pe picioruşele lui. Ochii lui căprui, rotunzi ca două bile, îi jucau în orbite fără să se poată opri mai îndelung asupra cuiva. S-ar fi crezut că el nu voia să privească deschis de teamă să nu-şi trădeze gîndurile.

Căuta să intre în voia fiecăruia : scutura firul de aţă de pe haina celui cu care vorbea, sărea în ajutorul agronomului sau al directorului S.M.T. cînd unul din ei dădea să se urce în maşină, alerga la poştă să predea o telegramă expediată de vreo persoană oficială venită întîmplător în colhoz şi, tuturor, fără excepţie, le zîmbea prietenos. Era parcă născut să intre în voia tuturor.

De mai bine de un an se învîrtea, însă, deosebit de stăruitor în jurul lui Rustam-*kişi*. Îşi aţintea veşnic ochii asupra preşedintelui, căutînd să-i ghicească cea mai neîn-

semnată dorință. Acesta nu apuca să intre bine în birourile colhozului, că Iarmamed se și repezea cu slugărnicie să-i ia portharta din mînă și s-o pună pe raft sau pe pervazul ferestrei. Cum scotea Rustam punga cu tutun, el și aprindea chibritul... Uneori, tot aștepta cu chibritul în mînă pînă ce acesta îi frigea degetele. Iarmamed nu clipea însă – zîmbea bucuros de parcă i-ar fi fost mîna de piatră. Făcea să-l privești cu cîtă veneraţie apropia chibritul de pipa președintelui. Într-o asemenea clipă măreață chipul lui lua înfățișarea unui cozonac cu stafide, abia scos din cuptor, răspîndind aroma aluatului încă fierbinte...

Șirzad nu-și putea stăpîni o strîmbătură de dezgust ori de cîte ori se uita la Iarmamed. Dacă Rustam l-ar fi privit măcar o singură dată pe socotitor cu mai multă atenţie, fără îndoială că ar fi descoperit, și încă foarte ușor, la adăpostul zîmbetului său slugarnic, o ură cumplită care mocnea de ani și ani. Și, așa încercat în lupte cum era, fără îndoială că l-ar fi trecut fiorii pe acest vechi ostaș !

Iarmamed nu se putuse scutura toată viaţa de trecutul lui – de acest trecut ce-l urmărea ca o umbră.

Cu prilejul completării unei fișe de anchetă tăinuise că tatăl său fusese *hoge* și că mama lui se îndeletnicise cu ghicitul. Această nesinceritate îi adusese concedierea din serviciu. Găsise, însă, altă slujbă – la secţia de învățămînt a sovietului raional. Dar fusese îndepărtat și de acolo din aceeași cauză. Încercase apoi să intre la gospodăria comunală, la uniunea cooperativelor de consum din raion – dar peste tot i se dăduse același răspuns : nu sînt locuri.

Tatăl lui Șirzad, Kasum Kengherli, era pe vremea aceea șeful secţiei financiare raionale. I se făcuse milă de el și, neținînd seamă de fișa lui necorespunzătoare, îi dăduse o slujbă : „numai cinstit să fie !“ gîndea Kasum.

Adică tocmai ceea ce nu era Iarmamed.

Vechiul comunist Kasum Kengherli spunea întotdeauna ce gîndea. Uneori, critica sistemul de colectare a cărnii și a laptelui pe care nu-l socotea corespunzător, alteori

făcea aprecieri defavorabile la adresa unuia sau altuia de la Comisariatul Poporului pentru Finanțe, necruțîndu-i nici pe unii birocrați din Comisia republicană de stat a planificării. Iarmamed asculta totul – și nota...

Părinții lui muriseră de mult, dar lașul era încredințat că tatăl lui, hogea, stătea în calea lui cu coranul în mînă, împiedicîndu-l să facă o carieră. Trebuia, deci, să săvîrșească o ispravă sau alta care să-l evidențieze și, dacă ar fi fost necesar să se tîrască pe burtă, ca să pună mîna pe un post mai călduț, ar fi acceptat și lucrul acesta. Trebuia cu orice preț să-și șteargă pata de „necorespunzător". Și Iarmamed și-a găsit „ocrotitori" care, pe un preț de nimic, i-au cumpărat conștiința. Din ordinul lor a început să spioneze, să ticluiască denunțuri privind „atitudinea contrarevoluționară" a lui Kasum. Picătura de apă toceşte piatra – iar după ploi îndelungate șuvoaiele rod și macină chiar stîncile de granit. Denunțurile au sfîrșit prin a-și atinge țința. Tatăl lui Șirzad a fost arestat și Iarmamed, cu mintea lui fără judecată, triumfa crezînd că, în sfîrșit, scăpase de umbra lui.

Dar iată că veni ziua cînd tatăl lui Șirzad a fost achitat post-mortem, reabilitat și înscris din nou în partid. Din clipa aceea, toate crimele săvîrșite de Iarmamed au început, ca verigile unui lanț mîncat de rugină, să i se încolăcească în jurul gîtului și să-l înăbușe. Și ceaiul pe care-l lua în gură, și mîncarea, toate erau, pentru Iarmamed, adevărată otravă. Clipă de clipă se aștepta ca Șirzad, să-i atină calea, și să-i strige : „Ucigașule ! Nu mi-ai omorît tatăl !"

Unde să-și găsească un apărător ? Iarmamed se gudura pe lîngă Rustam-*kișî*, deși știa bine că dacă va afla de crimele lui președintele colhozului nu-l va mai ține o clipă lîngă el – îl va da afară fără întîrziere, în cel mai rușinos chip.

Acesta era Iarmamed, omul atît de umil la înfățișare și vorbă.

5

Şirzad mergea alături de Gîzetar care, obişnuită cu firea lui tăcută, nu-l împiedica să se adîncească în gînduri. Şi, pentru acest lucru, el îi era recunoscător. Trebuia să chibzuiască serios asupra lui Salman, să cugete dacă, dîndu-i-se sarcina de locţiitor al preşedintelui, acesta va fi de folos colhozului. Nu putea nega că Salman era sîrguincios, că ştia să se apropie de oameni şi că, fără îndoială, se bucura de autoritate în rîndurile colhoznicilor. Salman era bun cunoscător al treburilor colhozului, ager la minte, ştiind să judece repede o situaţie şi să găsească soluţia justă într-o problemă sau alta. Lipsuri ? Da, avea şi lipsuri cu duiumul. Dar cine nu are lipsuri ? Va fi criticat la timp, va fi controlat şi se va îndrepta, lichidînd lipsurile.

Nici nu-i trecea prin minte să se împotrivească alegerii lui Salman. Acest lucru ar fi fost deplasat. Oricine ar fi putut crede că rîvnise postul de locţiitor.

Astfel, încrezător în oameni, din fire, Şirzad găsi explicaţii – în întregime sau aproape în întregime – pentru scăderile lui Salman. În sinea lui, încredinţase rezolvarea acestei probleme lui Rustam-*kişi*. El să hotărască şi să facă propunerea în şedinţa adunării generale a colhozului.

Deodată răsună strident un claxon. Toţi întoarseră capul, şi trecură de o parte şi de alta a şoselei. Un camion îi ajunse din urmă şi, ajungînd în dreptul lui Rustam, şoferul frînă cu dibăcie, sări din cabină şi întrebă mirat :

– Ce s-a întîmplat, tovarăşe Rustam ? De ce aţi luat-o pe jos ?

Şoferul era de la colhozul „Steagul Roşu".

I se explică ce se întîmplase. Şoferul îi ocărî pe dulgherii atît de molîi care – după părerea lui – puteau face toată treaba în cel mult jumătate oră – şi-i pofti pe oaspeţi în maşină.

Iarmamed se repezi, deschise cît mai larg uşa cabinei, şterse la repezeală bancheta cu mîneca hainei, şi, întorcîndu-se spre preşedinte, îl pofti să se urce.

– Acesta-i locul dumneavoastră, poftiţi, *kişi*.

– Urcă-te tu acolo – îi răspunse Rustam – eu stau cu tineretul. Avem ceva de vorbit...

Făcîndu-şi vînt, Rustam se prinse de o margine a maşinii, sări în camion şi se aşeză pe o bancă, răsuflînd greu, întretăiat, semn că nu-i fusese de loc uşor să se urce. Camionul porni. Vîntul stepei nesfîrşite şuiera în urechi şi şfichiuia obrajii călătorilor.

Rustam se simţea măgulit că un şofer necunoscut de la „Steagul Roşu" îl recunoscuse. Puse mîna pe umărul lui Nadjaf, care şedea alături de el, şi-i spuse pe un ton paşnic :

– Şi-acum, şoimilor, să ştiţi că aveţi o sarcină însemnată – să ridicaţi tot tineretul în picioare ! Toată nădejdea mea e în voi. Anul ăsta e hotărîtor. Trebuie să facem un pas mare înainte, ca şi cum am avea cizme de uriaş, să ajungem departe.

„Straşnic om, preşedintele nostru" gîndi înduioşat Nadjaf şi, scoţîndu-şi pieptul înainte, îl încredinţă :

– Tineretul n-o să facă de rîs colhozul. Dumneata să-i însufleţeşti pe bătrînei – atunci o să se închege un colectiv de nădejde.

– Ei, dacă aşa stau lucrurile, cu siguranţă că o să cîştigăm întrecerea cu Kara Keremoglu ! spuse Rustam zîmbind.

– Ce e Kara Keremoglu faţă de dumneata ! exclamă Salman. Nici măcar nu-l putem lua în serios !...

– Ehei, nu te culca pe urechea aia, răspunse Rustam zîmbind. Kara e tare şi-i isteţ ca un diavol...

– O fi el tare, dar dumitale nu-ţi ţine piept ! stărui Salman în părerea lui.

Iritat de atîtea linguşeli, Şirzad spuse brusc :

– Dacă fiecare din noi nu se va gîndi decît cum să muncească mai bine, cum să se străduiască pentru binele colhozului şi nu numai pentru cîştigul lui, atunci e sigur c-o să biruim ! Voi aici, vorba aceea – scuturaţi perinele de dimineaţă, ca să puteţi dormi pe moale...

Nimeni nu mai scoase un cuvînt. Deşi linguşirile lui Salman erau mai plăcute urechilor lui Rustam decît vor-

bele tăioase, dar drepte ale secretarului organizației de partid, președintele dădu semeț din capul lui încărunțit în semn că-i de acord cu acesta din urmă.

– Da, deocamdată, trebuie să vorbim de muncă și nu de lauri, spuse el, netezindu-și mustățile zburlite de vînt.

6

De o parte și de alta a șoselei se întindeau culturile de bumbac ale colhozului „Steagul Roșu".

Nevoit să se strecoare cu băgare de seamă printre hîrtoape șoferul micșoră viteza camionului. Rustam privea cîmpul cu luare aminte.

– Pămînt într-adevăr de aur ! exclamă el. Kara Keremoglu a știut să aleagă pentru bumbac parcele tot una și una !

Șirzad gîndi în sine : „Iată doi oameni ambițioși care încep lupta între ei pentru a-și arăta fiecare dibăcia, destoinicia, capacitatea personală în conducerea unui colhoz model. La oamenii vîrstnici, ambiția nu poate fi ascunsă – ea iese mai lesne la iveală. Nu era în firea lui Rustam să rămînă pe locul al doilea, întotdeauna lupta din răsputeri să-i revină lui neapărat primul loc. Se întîmpla, bineînțeles, uneori, să nu poată cuceri acest loc, să rămînă pe al doilea, ba chiar pe al treilea. Atunci, însă, găsea o justificare a înfrîngerii în greutățile anilor de după război. Și cei mai mulți erau de acord cu acest lucru. Acum, însă, invocarea greutăților lăsate de război cădea de la sine. Mai mult : cea mai mică aluzie la ele, ar fi dat prilej de a fi luat în batjocură !

Părea că, și acum, președintele, cu încercata lui experiență, pregătea din timp o cauză obiectivă a unei eventuale înfrîngeri : „pămîntul lui Kara Keremoglu e mai bun decît al nostru".

Această prudență de care dădea dovadă Rustam nu era de loc pe placul lui Șirzad care obiectă :

– Nici la noi pămîntul nu-i mai prost. Unele ogoare cultivate cu bumbac sînt chiar mai roditoare.

Rustam zîmbi plin de îngăduință :

– Dacă vrei să știi ce e în pîntecul fiecărui ogor, apoi întreabă-mă pe mine, puiule ! Nu-i petec de pămînt al colhozului nostru să nu-l cunosc cum mă cunosc pe mine însumi.

Salman se grăbi să intervină :

– Rustam-*kișî* e neîntrecut, e zeul culturilor de bumbac – nimeni nu cunoaște mai bine ca dînsul cultura bumbacului în toată Stepa Mugană. Chiar dacă ar munci un pămînt prost, acolo ar înflori crinii ca în basme...

– Salman îndrugă la prostii cu zeii și cu crinii lui ! suspină Rustam. El are, însă, într-o singură privință, dreptate. Pămînt prost nu există – nu există decît plugari proști ! Așa ne învață pămîntul Stepei Mugane : „Mă îngrijești cu tragere de inimă – am și eu grijă de tine. Mă părăsești – ei bine, atunci și eu te părăsesc. Hărnicia îți va fi înzecit răsplătită. Iar dacă trîndăvești, nu învinui pe nimeni !" Desigur în colhozul „Viața Nouă" pămîntul e mai bun, mai gras. De ce ? Pentru că îl îngrijesc mîinile unor patrioți credincioși ai Stepei Mugane, oameni ca voi, băieți !

Și Rustam îi îmbrățișă pe toți tinerii de lîngă el și, strîngîndu-i cu dragoste la piept, le spuse rîzînd mulțumit :

– Uite că bătrînul de mine e mai vînjos ca voi toți, flăcăilor !...

Șirzad stătea deoparte. Brațele lui Rustam nu putuseră ajunge pînă la el. Privea, năpădit de gînduri, întinderea stepei. Deasupra cîmpului pluteau aburi calzi, umezi și lui Șirzad i se părea că pămîntul împrăștie o mireasmă de lipie scoasă din cuptor.

Camionul se apropia de sat. Începură să se vadă casele împrejmuite cu livezi încă desfrunzite, castelul de apă, fermele, magaziile. În întîmpinarea oaspeților ieșise o mulțime de colhoznici cu steaguri roșii. Între ei se afla și Kara Keremoglu, scund și slăbuț la trup, cu o scurtă neagră și purtînd pe cap o căciulă cu clape. Înfățișarea lui modestă, ar fi făcut pe oricine să creadă că dacă se afla acolo, asta se întîmpla doar din greșeală și că dorința lui

era să se piardă în mulțime. Doar dacă îi priveai mai cu luare aminte fața străjuită de cele două sprîncene stufoase și cărunte, îți dădeai seama ce emoționat era.

Camionul se opri și oaspeții săriră jos veseli și zgomotoși. Iarmamed coborî din cabină și începu să împartă plecăciuni mai adînci decît toți ceilalți. Salman îl ajută pe Rustam să sară jos din camion. Kara Keremoglu stătea în fața tuturor celor ieșiți în întîmpinare, așa cum se cuvine unui președinte.

– Fiți bineveniți ! Poftiți, vă rog ! își întîmpină el oaspeții, cu un zîmbet deschis. Fie-vă ușori pașii pe acest pămînt, dragii noștri !

Izbucniră urale răsunătoare.

Cei doi președinți își strînseră zdravăn mîinile, se îmbrățișară și se sărutară. Acest lucru se dovedi a fi pe placul gazdelor și al oaspeților care nu zăboviră să se sărute și ei. Chiar și Gîzetar simți că e înșfăcată și sărutată de cineva pe obrazul rece, rumen ca piersica. O clipă după aceea, își dădu seama că o strîngeau alte brațe – de data aceasta, spre marea ei uimire, constată c-o sărută Nadjaf...

– Ia te uită, ce hîtru ! exclamă ea, rîzînd și îmbrîncindu-l. Acasă nu ți-a ajuns cît te-ai sărutat !?

Kara Keremoglu își ceru iertare că nu izbutise să repare podul la vreme și pofti pe oaspeți la căminul cultural. Rustam, îl liniști : „Se întîmplă – spuse el. Nu-i nimic, vremea e minunată și ne-am mai dezmorțit oasele". Cu paltonul descheiat și cu căciula dată pe ceafă, Rustam, mătăhălos cum era, mergea înconjurat de mulțimea colhoznicilor, alături de Keremoglu care, pe lîngă el, trecea neobservat, atît de pirpiriu și de șters părea.

După ce strînsese prietenește mîinile tinerilor de la „Steagul Roșu" pe care-i cunoștea, Șirzad păși deoparte, privind cu atenție noua așezare colhoznică. Casele construite de curînd pe ulița dreaptă îi plăceau. Se gîndea, ce frumos va fi acolo primăvara cînd, în grădini, pomii vor înfrunzi și coamele lor vor umbri toată ulița. Pe cînd

era băiețandru, Șirzad venise o dată cu unchiul lui după sămînță la „Steagul Roșu". Își amintea de căsuțele căzute într-o rînă, cu acoperișurile peticite cu tablă sau cu placaj, de ulițele murdare, pline de gropi și gunoaie.

„Nu-i vorbă – își spuse el – la noi, în colhozul «Viața Nouă» și azi e murdar cum era aici acum zece ani. Colhozul, se îmbogățește, și familiile cu cîte doi, trei membri, care muncesc pe ogoare, au hambarele pline cu grîne și cu de toate. Președintele nostru e însă tot strîns la pungă, parcă ar vrea să păstreze fiecare bănuț pentru cine știe ce zile grele... Cînd o să-i poftim la noi o să ne crape obrazul de rușine. Nu ne găsim timp să pietruim trotuarele, nici să punem plopi de-a lungul ulițelor... Cum fusese cu putință ca pînă atunci, el, Șirzad să nu vadă toate acestea ? Se obișnuise cu vechea priveliște ? De bună seamă se obișnuiseră toți cu noroiul, cu lipsa unei vieți civilizate – liniștindu-se cu gîndul că «așa au trăit părinții, așa putem trăi și noi, după vrerea celui de sus»..."

Între timp, oaspeții se apropiaseră de căminul cultural – o clădire mare, arătoasă, luminoasă, din cărămidă roșie, acoperită cu țiglă.

Buna dispoziție a lui Șirzad se risipi dintr-o dată ca puful de păpădie. „Credeam – își spunea el – că, în toată Stepa Mugană nu există colhoz mai grozav ca al nostru. Am ridicat nasul sus, și iată că, în realitate, am rămas în urma tuturor !" Își aminti de clubul lor – o clădire ce părea mai degrabă o șură cu pereți din lut. Păcat ! „Și cînd stai să te gîndești bine, colhozul «Steagul Roșu» nu-i mai bogat decît al nostru."

Cu mîinile înfundate în buzunarele paltonului, cu căciula de astrahan trasă pe ochi, fără să bage de seamă cu cît interes îl priveau fetele, Șirzad se uita absent la copiii care veneau spre căminul cultural, alergînd din toate părțile și la bătrînii cu bărbile bine pieptănate și frumos îngrijite, care se apropiau încet. Toți voiau să vadă cît mai de aproape pe oaspeți și, mai ales, pe Rustam-*kișî* care se înălța din mulțime ca un stejar falnic. Rustam îm-

părțea în dreapta și stînga, zîmbete radioase, și-i saluta cu multă cuviință pe cei din jurul lui, ținînd o mînă la piept, în dreptul inimii.

În sfîrșit, mulțimea îl conduse pe Rustam cu colhoznicii lui prin ușile larg deschise ale căminului.

Șirzad simți că cineva îl bate pe umăr și întoarse capul.

– De ce te-ai întristat ? îl întrebă Gîzetar cu glasul ei sonor. Îi pizmuiești ? Ai și dreptate ! Cînd te gîndești la clubul nostru, te apucă de ciudă toate năbădăile ! Am văruit și noi un hambar vechi și am crezut că facem cine știe ce ispravă ! Hai să intrăm, să vedem cum arată...

Strecurîndu-se prin mulțime, Iarmamed li se alătură, speriat, asudat, cu părul zbîrlit, cu fața lui veștedă, brăzdată de zbîrcituri.

– Pe tovarășul președinte nu l-ați văzut ? întrebă el.

– Nu, nu l-am văzut ! îi răspunse răstit Șirzad.

Ca și cum pentru prima oară observa că Iarmamed mustea de grăsime din cap pînă-n picioare, cu obrajii și mîinile lucind, parcă date cu untură și cu nasul coroiat ieșit în afară ca un ciot de plop uscat. În ciuda acestei înfățișări, Iarmamed era tot slab și pirpiriu – ceea ce îl făcea cu atît mai dezgustător. „Ptiu, drace, ce viezure împuțit !" gîndea Șirzad privindu-l.

Luînd-o pe Gîzetar de braț, Șirzad făcu cu ea înconjurul clădirii, admirînd obloanele crestate cu motive populare – ca, de pildă, un colț de vie plină de rod. În timp ce Gîzetar admira fresca de la intrare care înfățișa, sub un cer nespus de albastru, cîteva fete la culesul bumbacului, cu mîinile pline de gogoși albe, țesute parcă din promoroacă argintie, Șirzad măsura cu ochii zidurile, ferestrele și ușile, socotind în minte cît ar costa o asemenea clădire. Construcția era trainică – se vedea bine că oamenii munciseră cu sîrg la ea, că se străduiseră din toate puterile.

Deodată, Nadjaf ieși în fugă din vestibul și strigă mustrător :

– Sigur, unde-i Şirzad acolo mi-i şi consoarta !

– Dacă vrei să nu-ţi pierzi nevasta ţine-te de ea, nu alerga după fetele de-aici !

– Gata cu gluma, răspunse Nadjaf. Adunarea s-a deschis şi aţi avut cinstea de a fi aleşi în prezidiu ! Să mergem !

Capitolul VI

1

Sala de festivităţi a căminului cultural, spaţioasă, scăldată în lumină, era ticsită de lume. Erau ocupate toate cele şase sute de scaune tapiţate cu rips galben-închis. Cei veniţi cu întîrziere se înghesuiau la uşi.

Şirzad stătea între culise, privind cu deosebit interes ce se petrece în sală. Era vădit că se adunase tot colhozul. Alături de bătrîni şedeau elevi de şcoală. Dar iată că între flăcăii bine bărbieriţi, toţi cu cravate la gît, se strecurase şi un moşneag, cu o căciulă lăţoasă pe cap, cu barbă deasă, îmbelşugată. Un rînd întreg de scaune era ocupat de femei cu jachete de lînă sau rochii de mătase, multe dintre ele avînd la mînă cesuleţe de aur. În primele rînduri se aflau colhoznicele mai vîrstnice, cu fuste largi, încreţite, de modă veche, cu ii şi, pe cap, cu basmale legate sub bărbie. Nu mai departe decît cu zece ani în urmă, nu s-ar fi văzut la adunările colhoznice nici o femeie îmbrăcată ca la oraş. Pe atunci purtau încă parangeaua şi basmalele trase peste ochi. Nu se aşezau decît în ultimele rînduri şi rar luau cuvîntul. Spuneau, că asta-i treaba bărbaţilor !... Cîte se schimbaseră ! În rîndul al treilea şedea o femeie între două vîrste, cu un costum din stofă neagră, cu bluză de mătase deschisă la culoare, cu

părul negru ca pana corbului, pieptănat lins. Simțind privirea lui Șirzad, femeia ridică ușor capul și, întîlnindu-i ochii, îi zîmbi.

Era Zeinab Kulieva, vestită în întreaga republică. Ba chiar dincolo de hotarele republicii – o cunoștea toată Transcaucazia ! Venise de cîțiva ani din colhozul „Viața Nouă" în colhozul „Steagul Roșu".

Bărbatul Zeinabei murise pe front în ultimul an al războiului. Zeinab știa, pe atunci, puțină carte. Rămăsese cu doi copii și, zdrobită de durere, era cît pe ce să-și piardă mințile.

Viitorul îi părea în vremea aceea lipsit de orice bucurie și dacă n-ar fi fost copiii pe care îi iubea nespus și-ar fi curmat zilele. În popor e, însă, o vorbă înțeleaptă : „Deznădejdea are picioare scurte". Rudă mai îndepărtată a Zeinabei – Kara Keremoglu – s-a dus s-o vadă, a îmbărbătat-o și i-a propus să se mute în colhozul „Steagul Roșu". Aici i-a înscris copiii la grădinița colhozului și Zeinab a simțit că cineva are grijă de ea și de copiii ei. Lucrul acesta era, pentru văduva unui ostaș, de neprețuit. La început îi venea greu să iasă la muncă pe ogorul străin, să lucreze alături de oameni pe care, pînă mai ieri, nu-i cunoștea. Muncea deoparte, cu vălul aruncat pe ochi, nu știa ce normă are, nici cîte zile-muncă îi vor fi socotite. Seara, după ce își adormea copiii, nu mai aprindea lumina. Ședea cu genunchii prinși în mîini, plîngînd mereu, mereu, încredințată că nefericirea ei e fără de sfîrșit.

Într-o seară, auzi bătăi în ușă și deslușì vocea președintelui.

– Deschide, drăguțo, îi spuse el, trebui să stăm puțin de vorbă.

Zeinab deschise ușa fără să mai aprindă lampa, atît se zăpăcise.

– Vreau să-ți spun un singur cuvînt, numai unul singur pe care însă tu să-l păstrezi ca pe un cercel în ureche : să nu-l pierzi, să nu uiți de el, începu Kara Keremoglu, așezîndu-se pe un scăunel. Îți pun o întrebare : cum sînt lacrimile omului – dulci sau amare ?

Zeinab nu înțelegea bine ce voia să spună președintele, dar îi răspunse cu sfială :

– Amare !

– Ei, vezi ? Apa amară nici Allah n-a putut-o goli pînă-n fund, ne-a lăsat-o nouă... E drept, ea ne-a fost hărăzită din moși-strămoși... Ne-a rămas de la bunicii și părinții noștri care au băut din apa aceasta a amărăciunilor ! Pămîntul Stepei Mugane e plin de sarea atîtor lacrimi, cu care a fost stropit. Hai, liniștește-te și vino-ți în fire. Lacrimile nu-ți sînt de nici un folos. Copiii vor crește și, în ei, îți vei regăsi fericirea pierdută. Lacrimile nu-l pot învia pe bărbatul tău. A fost un ostaș viteaz, și-a dat viața pentru patrie și noi nu-l vom uita niciodată ! În muncă și în copiii tăi caută-ți fericirea, fata mea, nu în lacrimi !

Îi vorbea blînd, părintește, nu-i dădea sfaturi, ci parcă îi încredința propriile lui gînduri. Cuvintele rostite de el nu-i spuneau nimic nou, îi trecuseră prin minte și ei, dar faptul că președintele avea grijă de ea, că se străduise să-și găsească o clipă liberă ca să stea de vorbă cu ea, acest lucru i-a încălzit sufletul... A doua zi, dimineața, cînd a ieșit la cîmp, simțind sub pașii ei pămîntul înfloritor și trăgînd în piept adierea aerului îmbibat de mireasma amăruie a pelinului, s-a simțit mai înviorată. După această discuție parcă se schimbase ceva în viața ei. Încetul cu încetul s-a obișnuit cu colhoznicii, a legat prietenie cu vecinii. Harnice și îndemînatice îi erau mîinile și nu se speria de muncă ! Nu trecu multă vreme și se și aliniase printre fruntași, primind pentru zilele-muncă prestate atîtea grîne și atîția bani în numerar că și-a putut îmbrăca amîndoi copiii, s-a putut îmbrăca și ea, și-a cumpărat perne, saltele, mobilă.

În anul 1952 i-a fost decernat titlul de Erou al Muncii Socialiste. Zeinab s-a bucurat, cum era și firsc, dar s-a și zăpăcit, socotind că nu făcuse ceva mai deosebit decît alții, că muncise cum munceau toate femeile.

Și, din nou, într-o seară, veni la ea președintele colhozului. Acum, însă, Zeinab nu l-a mai întîmpinat cu lacrimi

în ochi, ci cu bucuria în suflet şi cu cuvinte pline de caldă recunoştinţă. Becul electric, cu abajurul lui roz, împrăştia lumină, înveselind întreaga casă, iar pe masă, se aflau mîncări gustoase.

– Fata mea, începu prin a-i spune Kara Keremoglu, gustînd din vinul oferit de gazdă, eşti acuma maestru emerit al recoltelor bogate în bumbac. În casa ta a intrat gloria. Tu, însă, nu ştii carte aproape de loc. Abia silabiseşti cuvintele. Pat nichelat ţi-ai cumpărat, dar în afara cărţilor de şcoală, altă carte nu se găseşte la tine. Gîndeşte-te bine că nu mai poţi trăi aşa de-aci încolo. Trebuie să înveţi. Pentru asta nu-i tîrziu – numai să doreşti, să vrei ! În colhoz s-a deschis un curs seral. Mîine du-te şi te înscrie.

Să îndemni pe om la bine, nu să-i porunceşti, pentru ca el să creadă că-i impui voinţa ta, că-l constrîngi, ci să-l sfătuieşti ce cale anume trebuie să-şi aleagă în viaţă – iată, într-adevăr, o artă minunată. Şi Kara Keremoglu ştia să mînuiască această artă.

După patru ani, Zeinab termină şcoala cu diplomă de merit. Fu numită brigadieră. Citea mult şi, încetul cu încetul, lectura deveni pentru ea nu o îndatorire, ci o necesitate sufletească.

Copiii creşteau. Erau frumoşi, cuminţi, silitori. Fata, pe nume Sadaf, absolvise şcoala de zece ani, iar Raghim, mezinul, trecuse în clasa a IX-a.

Adunarea nu se deschisese încă. Şirzad coborî de pe scenă în sală, o salută cu respect pe Zeinab şi, strîngîndu-i mîna, o întrebă de sănătate.

– Totu-i bine – mulţumesc ! răspunse ea zîmbind şi adăugă : te cunosc de cînd erai un băieţandru. Te-ai făcut un adevărat voinic ! Spune-mi, ce-aţi prevăzut în contract – cu ce planuri îndrăzneţe vreţi să ne uimiţi ?

– Îndrăzneţe ? întrebă el, încurcat. Tocmai îndrăzneala lipsea, după părerea lui, atît planului întrecerii cît şi lui Rustam, inspiratorul acestui plan.

Spre norocul lui, se auzi sunetul prelung al clopoţelului şi, ocolind răspunsul, Şirzad se întoarse la ai lui.

2

Kara Keremoglu intră pe scenă şi-i rugă pe oaspeţi să ocupe loc la masa prezidiului. Rustam se aşeză alături de preşedintele colhozului „Steagul Roşu". Pe faţa lui Rustam, cu pometii obrajilor vînjoşi, juca un zîmbet naiv, fericit : se bucura din inimă de primirea cu adevărat triumfală ce li se făcuse şi de aplauzele furtunoase cu care fuseseră primiţi.

În timp ce oaspeţii şi gazdele se aşezau la masă, Şirzad îşi rotea privirile prin sală, gînditor. Totul în acest sat – şi casele, şi grădinile, şi această sală frumos împodobită, îi vorbeau despre lipsurile lui în ce priveşte modul de viaţă al colhozului său. Iată unde duce mulţumirea de sine ! Dacă perna de sub cap e moale, ce însemnătate mai are că pătura cu care te înveleşti e scurtă şi-ţi îngheaţă picioarele ? Ar fi interesant de ştiut – îşi spunea el – ce gîndeşte Rustam-*kişi* despre această stare de lucruri !

În sală se făcu tăcere. Kara Keremoglu, stînd în picioare la masa acoperită cu pînză roşie şi sprijinindu-se în ea cu vîrful degetelor îndepărtate, începu să vorbească despre noul an agricol, despre măreţele sarcini puse de partidul comunist în faţa ţăranilor din Azerbaigian. Vorbea fără grabă, domol, şi era plăcut să auzi chiar şi unele asprimi în felul lui de a vorbi, deoarece nu spunea în fond decît idei folositoare. L-ai fi ascultat într-una, fără să oboseşti.

Şirzad îl pizmuia. Aşa poate vorbi maselor numai un om cu adevărat înzestrat, care a muncit o viaţă întreagă, o viaţă lungă ce i-a îmbogăţit experienţa, dăruindu-i înţelepciune.

– Tovarăşi ! Înainte de revoluţie, ţăranii din satul nostru erau numiţi în batjocură „nădragi albi", începu Kara Keremoglu, cu un zîmbet ironic pe buze. Nouă sute nouăzeci şi nouă de oameni dintr-o mie umblau şi vara şi iarna în nădragi ţesuţi în casă pentru că nu aveau niciodată bani ca să-şi cumpere o pereche de pantaloni. Dar vecinii noştri – oaspeţii noştri dragi de azi – cum trăiau ? Şi mai rău decît noi. Ei erau porecliţi – tot în batjocură – „flă-

mînzii din Hasan". Ştiţi şi voi ce vrea să spună această poreclă ! Mai aflaţi că nouă luni pe an, „nădragii albi" şi „flămînzii din Hasan" se băteau crîncen, pe viaţă şi pe moarte. Se loveau cu pietre şi cu drugi de fier. Şi de ce credeţi că se duşmăneau ? Din pricina apei, a păşunilor, a pămîntului arabil. Uneori viţelul unui bai intra în lanurile celuilalt bai. Da, aşa se trăia ! Iar acum, chiar oameni mai în vîrstă abia îşi mai amintesc de vremurile de atunci şi greu le vine să creadă că sînt urmaşii „flămînzilor din Hasan" şi ai „nădragilor albi". Acum, noi, colhoznicii, sîntem stăpînii acestui pămînt din Stepa Mugană, stăpînii apelor ei, ai păşunilor ei. Pîinea e a noastră, ale noastre sînt maşinile, bumbacul, electricitatea.

Aceste cuvinte fură primite cu un ropot de aplauze. Şirzad – care şi aşa se simţea cuprins de o emoţie pe care niciodată n-o mai trăise – avea impresia că zidurile masive ale sălii se cutremurau. Cînd sala se linişti din nou, Kara Keremoglu urmă cu glasul lui molcom :

– Şi cum a ajuns aci satul „flămînzilor din Hasan"? Ei au fost cei dintîi din Stepa Mugană care au pornit pe drumul colectivizării, numindu-şi colhozul „Viaţa Nouă". Frumos nume, falnic, nimic de zis ! Dar acest nume impune şi o mare răspundere. Colhozul care a luat fiinţă cel dintîi trebuie să fie şi o pildă a vieţii noi. Azi, nici o umbră de duşmănie nu ne mai desparte de vecinii noştri, aşa cum se întîmpla acum zeci şi zeci de ani. Azi sîntem tovarăşi de drum : am pornit laolaltă pe aceeaşi cale a fericirii întregului popor. Şi gîndurile noastre, şi ţelurile, şi simţămintele noastre sînt aceleaşi. Înainte vreme, ţăranul nu ştia decît de bordeiul lui, de petecul lui de pămînt, de satul lui. E drept că, şi acum, toţi ne iubim satul, dar satul nostru este doar o fărîmă din marea noastră patrie. Acum ne străduim cu toţii ca satul nostru să fie frumos, pentru că vrem să facem din ţara noastră sovietică o grădină uriaşă, înfloritoare şi înmiresmată.

Se aplecă uşor spre Rustam-*kişi*, care stătea semeţ, cu capul sus, şi-l întrebă :

– Aşa-i, vecine ?

Neașteptîndu-se la această întrebare, Rustam tresări și, o clipă, nu știu ce să răspundă. Ca să cîștige timp, își trecu palma prin mustățile stufoase, își drese glasul și răspunse grav :

– Dacă în inimile noastre n-ar exista dragostea fierbinte de patrie, apoi nici colhozuri n-ar fi în Stepa Muganâ !

– Adevărat grăiește vecinul ! încuviință Kara Keremoglu. Noi sîntem puternici prin dragostea de patrie. Dragostea pentru pămîntul sovietic ! Oriunde vă vor duce pașii, oriunde vă veți afla, pretutindeni veți găsi oameni simpli, cinstiți, oameni ai muncii pentru care patria noastră e un far călăuzitor în viață ! Oricît de greu ar trăi, ei știu că au un reazem de nădejde – Țara Socialismului, țară în care năzuințele oamenilor au fost împlinite... Vedeți ce departe luminează patria noastră, deci și Stepa noastră Mugană ? Acest lucru ne dă dreptul să ne mîndrim, dar totodată ne obligă să muncim din ce în ce mai bine, cu tot mai multă hotărîre. Întrecerea socialistă ne înzecește forțele și ne leagă mai puternic unii de alții. Iată, de pildă, colhozul nostru. El vrea să iasă învingător. Firește că, și eu, doresc acest lucru. Cum ar putea fi altfel ? se întrebă Kara Keremoglu și rîse cu bunătate. Dar am fi mîhniți cu adevărat dacă vecinii noștri ar rămîne în urmă și nu și-ar îndeplini angajamentele. Iată așa înțeleg eu întrecerea socialistă – mersul tot înainte în front unic !

Și din nou se aplecă spre Rustam, spunîndu-i jumătate în glumă, jumătate în serios :

– Așa-i, vecine ?

După obiceiul lui, Rustam își întinse mîna întîi spre mustăți, apoi spre pipă. În sală răsunară cîteva rîsete de simpatie : fumatul era oprit iar mustățile, oricît ar fi tras de ele, tot mustăți rămîneau... Ridicîndu-se din loc, Rustam rosti cu glas ferm :

– Lozinca noastră este : să mergi cît mai repede înainte, dar și prietenului să-i vii în ajutor ! Iar dacă te-a

întrecut prietenul, nu te supăra pentru asta : măreşte pasul că el te va ajuta.

– De-acord, în totul de acord ! întări prompt Kara Keremoglu. Dar ca să ştim încotro ne îndreptăm în viitor paşii şi ce angajamente să luăm, să dăm ascultare contractului privitor la întrecerea socialistă ce se va desfăşura între colhozurile noastre. Are cuvîntul pentru citirea contractului...

Rustam-*kişi* se ridică în picioare şi spuse el în locul celui care prezida adunarea :

– Brigadiera noastră Gîzetar-*hanum.*

Obrajii brigadierei erau atît de îmbujoraţi încît se puteau lua la întrecere cu macii înfloriţi. Gîzetar nici nu mai auzi larma aprobatoare a sălii, nici aplauzele prelungite cu care fu primită... Cu ochii mereu lăsaţi în jos, începu să citească atît de repede că îndată şi izbucniră în sală strigăte :

– Mai domol, *hanum,* mai domol ! Doar nu alergi să stingi focul ! Micşorează viteza !

Gîzetar trase aer în piept şi se uită în sală cu coada ochiului. Nadjaf, care stătea între ai lui, deşi nu era mai puţin frămîntat decît soţia sa, o privi crunt şi o ameninţă cu pumnul... Iar Şirzad, venind din spate să pună pe masa prezidiului un pahar cu apă, îi şopti blînd :

– Nu fii tulburată – aici sînt toţi de-ai noştri !

Încet, încet Gîzetar îşi reveni. La început citea ca o şcolăriţă, rostind cuminte fiecare silabă. Apoi se înflăcără şi frazele îi ieşeau din gură în aşa fel de parcă nu se mulţumea să facă cunoscut ascultătorilor conţinutul contractului, ci să-i convingă că au datoria să-l aducă la îndeplinire cît mai bine.

Şirzad îşi spuse că, într-adevăr, Kara Keremoglu vorbise înţelept, cu miez, dar prea reţinut, pe cîtă vreme Gîzetar, care citea numai textul oficial al contractului, ştia să facă acest lucru cu înflăcărare, dîndu-i o notă de poezie. Nu era deci de mirare că ea părăsi pupitrul într-un ropot de aplauze.

După ce lăsă pe masa prezidiului contractul citit, coborî sprintenă de pe scenă, se aşeză lîngă bărbatul ei şi abia atunci răsuflă uşurată şi-şi potrivi părul, simţindu-se parcă mai în siguranţă sub aripa lui ocrotitoare.

– Sînt observaţii de făcut ? Cere cineva cuvîntul ? întrebă Kara Keremoglu.

Tăcere.

Condiţiile întrecerii fuseseră analizate şi dezbătute de fiecare colhoz în parte în adunări generale, pe brigăzi. Totuşi, şi gazdele şi oaspeţii căzură pe gînduri. Oare era totul prevăzut ? Fusese totul bine chibzuit ? Să semnezi un contract de întrecere nu e greu. Dar, cum spune zicala, graba strică treaba.

În sfîrşit din sală se auzi o voce :

– Îmi daţi voie ?

Şi fără să aştepte răspunsul preşedintelui, Zeinab se urcă la tribună. De bună seamă, se simţea şi ea tulburată, dar nu-şi trăda starea sufletească.

Kara Keremoglu i se adresă respectuos.

– Te rog, tovarăşă Kulieva !

Cîteva clipe, Zeinab nu rosti nici un cuvînt. Parcă îşi aduna gîndurile, se controla. Apoi, începu să vorbească domol şi limpede :

– În text totul e trecut, de bună seamă, cum trebuie. S-a prevăzut mărirea producţiei de bumbac cu treizeci la sută la hectar. Poate fi oare, cineva împotriva acestui lucru ? Totuşi, noi am discutat ieri în brigada noastră, ne-am sfătuit şi am luat hotărîrea de a ne lua angajamentul să mărim producţia cu jumătate peste ceea ce a fost, adică s-o sporim cu cincizeci la sută. Cum vom putea obţine acest lucru ? Pînă acum semănam soiul local, bumbacul cu fir subţire, lăsînd între rînduri şaptezeci pe şaptezeci centimetri distanţă şi în fiecare cuib numai două-trei răsaduri. În felul acesta obţinem cam şaizeci de mii de tufe la hectar. Pe o singură parcelă de experimentare am făcut, anul trecut, însămînţarea în cuiburi aşezate în pătrat, lăsînd între rînduri o distanţă de patruzeci şi cinci pe patruzeci şi cinci de centimetri, iar într-un cuib două-

trei răsaduri. Ne veți întreba : cîte tufe ați obținut pe hectar ? O sută douăzeci de mii !

– Bravo ! Grozav ! strigă careva din sală cu însuflețire.

– O sută douăzeci de mii de tufe, înseamnă o sporire a recoltei cu cincizeci la sută peste ceea ce a fost înainte. Iată unde se află rezervele noastre, tovarăși ! Cu această metodă, unele brigăzi au strîns acum un an cîte douăzeci și cinci de chintale pe hectar, iar altele au ajuns chiar la treizeci de chintale. Și în colhozul „Viața nouă" au fost brigăzi care au dobîndit recolte mari – cîte douăzeci și cinci de chintale la hectar. Iar noi, în contractul încheiat, n-am prevăzut decît douăzeci și trei de chintale. Cum de a apărut această cifră ? De unde ? Rustam-*kișî* a vorbit aici, mai adineauri, de mersul înainte. Salut aceste cuvinte, tovarășe Rustam ! Numai că eu nu pot pricepe un lucru : vreți să mergeți înainte cu pași mari sau tîrîș ?...

Sala întreagă răsună într-un hohot de rîs. Pe alocuri răsunară chiar aplauze. Șirzad băgă de seamă că mulți zîmbeau, așteptînd să vadă cum se va descurca Rustam-*kișî*. Pesemne că autoritatea președintelui colhozului „Viața nouă" nu era chiar atît de mare cum își închipuia el.

– Propun ca recolta la bumbac pentru amîndouă colhozurile să fie, în medie, douăzeci și cinci de chintale la hectar ! încheie Zeinab.

Rustam, stacojiu la față, își tot răsucea vîrful mustăților.

În sală se auziră cîteva glasuri.

– Bine z-zice !

– Susținem propunerea din tot sufletul !

La urechile prezidiului ajunse însă și o voce vicleană, veninoasă :

– O cam ia pe coarda de sus !

Întotdeauna se găsește cîte un asemenea iscusit, care tace, tace și, deodată, își descoperă puțin curaj, atît cît îi trebuie pentru ca, în larma generală, să-i dea drumul, și el, unei replici scurte.

– Se vede cît de colo că nu cînți la *saz !* Aici e vorba de cea mai obișnuită coardă ! se auzi prompt răspunsul din rîndurile tineretului.

Șirzad era întru totul de acord cu Zeinab. În acele zile, și el și Nadjaf se căiseră că au lăsat prea repede steagul jos în lupta cu președintele colhozului, acceptînd angajamente reduse. Șirzad își aminti de ciorovăiala care se iscase, nu de mult, la o ședință a conducerii colhozului, între Rustam și Nadjaf și-i păru rău că cei din comsomol nu făcuseră din vreme calculele de economii. În această împrejurare, și el, Șirzad, era vinovat. Și iată că Rustam-*kișî* triumfase, atrăgîndu-i de partea lui pe toți colhoznicii așa-ziși „cuminți", în realitate cu mentalitate înapoiată, potrivnici la tot ce e nou. „Am ales un drum foarte ușor", gîndi Șirzad și se hotărî să nu țină seama de orgoliul lui Rustam și, măcar aici, față de străini, să reînceapă disputa lor încă nerezolvată.

Șirzad chibzuia încă ce să facă, cum să procedeze, cînd deodată Nadjaf se năpusti spre pupitru. „Acum au să se dezlănțuie patimile ! gîndi Șirzad. Acum Nadjaf al meu va țîșni ca lava din craterul unui vulcan."

Prietenul său nu făcu, însă, altceva, decît să strige cîteva cuvinte :

– Acasă la noi am cerut, pe toată suprafața o medie de treizeci de chintale la hectar ! Acum văd cîtă dreptate ai, tovarășă Zeinab. Votez *pentru* propunerea dumitale.

Cu un dispreț ucigător, Rustam îi spuse :

– Du-te la locul tău, puișorule, și stai jos !

Veni și rîndul lui Șirzad să intre în luptă.

– Dați-mi voie, cer cuvîntul ! și ridică mîna de parcă n-ar fi fost în prezidiu, ci în clasă, pe o bancă școlărească.

– Poftim, tovarășe Șirzad !

Trecînd pe lîngă Rustam, Șirzad observă că sprîncenele acestuia începuseră să joace, iar pe tîmplă îi ieșise la iveală o vinișoară albă, umflată. „Ceea ce am să spun va fi pentru Rustam, cu siguranță, o mare surpriză !" gîndea Șirzad, îndreptîndu-se spre pupitru. Poate însă că are și el îndoielile lui și nu e prea tîrziu să-l ajutăm !

Doar el a spus adineauri : „Trebuie să mergem înainte !" Se ştie că atunci cînd există în faţă un ţel spre care tind cu însufleţire, bătrînii întineresc, iar cei tineri capătă înţelepciune.

Toate aceste gînduri îi străbătură mintea şi, necăjit pe sine însuşi că nu ştiuse să-l convingă la timp pe Rustam de dreptatea lor, Şirzad începu tăios :

– Sînt întru totul de acord cu propunerea tovarăşei Kulieva. Într-adevăr, noi am greşit atunci cînd ne-am subapreciat rezervele interne, cînd am luat ca bază nu înfăptuirile fruntaşilor, ci mai degrabă poziţia codaşilor. Trebuie spus că, la noi, încă nu au dispărut, din nenorocire, brigăzi care lucrează fără tragere de inimă, care nu privesc înainte şi nu năzuiesc la nimic. Ne-am lăsat influenţaţi de poziţia acestor nepăsători care ne-au învins...

La masa prezidiului, Rustam se juca liniştit cu o cutie de chibrituri. Dar obrajii şi gîtul, toată faţa lui pînă-n creştetul capului, erau congestionate. Ochii săi parcă scînteiau duşmănos. „Lăudăroşenie de mucos fără experienţă !" aşa caracteriza el cele spuse de Şirzad.

Nici celor din sală nu le scăpă starea de spirit a lui Rustam. Şoaptele nu întîrziară : „Se vede cît de colo că preşedintele colhozului nu se are bine cu secretarul organizaţiei de partid..."

În sfîrşit, Rustam îşi pierdu răbdarea şi izbucni :

– Puişorule, chiar dacă o să spui la nesfîrşit „halva, halva", n-o să ţi se îndulcească gura ! Ca să faci, însă, halvaua, ai nevoie, puişorule, de făină, de nuci, de miere. Aşa şi cu cele douăzeci şi cinci de chintale ale voastre. Puteţi să vă repeziţi chiar la cincizeci de chintale – vorba aceea, ce-am avut şi ce-am pierdut ! Pentru curajul vostru, pentru îndrăzneala cu care vreţi să porniţi la treabă o să fiţi lăudaţi ! Cum să nu ! Dar încercaţi să culegeţi numai douăzeci de chintale şi veţi vedea cît e de uşor ! Ce o să mai asudaţi ! O să munciţi din răsputeri, o să vă spetiţi, şi, pînă la sfîrşit, o să vă căiţi de prostia pe care aţi făcut-o !

În sală se stîrni rumoare.

Ca vîrstă, Şirzad, putea fi desigur fiul lui Rustam – asta-i foarte adevărat ! Dar nu se vorbeşte aşa – în auzul tuturor şi încă la o adunare festivă – cu secretarul organizaţiei de partid !

Colhoznicii de la „Steagul roşu" erau obişnuiţi cu Kara Keremoglu care vorbea întotdeauna plin de cuviinţă şi nu ridica glasul în faţa nimănui. În ziua de azi nu-ţi arăţi năravul nici chiar în casa ta, cu atît mai mult nu-ţi dai arama pe faţă cînd eşti oaspete şi încă al unui colhoz străin.

Numai Iarmamed îşi întinse gîtul subţire şi, aplecîndu-se spre Rustam în rîndul întîi unde şedea, începu să chicotească : voia, în felul acesta, să-i arate lui Rustam-*kişi* că, el cel puţin, subscrie la tot ce spunea.

Acest rîs linguşitor îl scoase din sărite de-a binelea pe Şirzad, care continuă cu şi mai mult foc :

– Despre posibilitatea unei recolte de cincizeci chintale la hectar este încă prea devreme să vorbim – deşi eu, personal, n-am nici o îndoială că vom vedea şi asemenea recolte. Acum, însă, e vorba despre acei care, cu bună ştiinţă, vor să micşoreze cifrele de plan pentru ca, la toamnă, să se felicite, fără să se fi ostenit prea tare – despre acei cărora le e lene să se mişte...

– Ascultă, pe mine mă învinuieşti tu că sînt leneş ? îl întrebă Rustam.

– Dumneata, tovarăşe Rustam, te eschivezi de la o muncă încordată pentru obţinerea unei recolte bogate. Altminteri nu te-ai fi împotrivit celor spuse de Zeinab Kulieva, ci ai fi primit cu bucurie propunerea ei.

Întreaga sală urmărea cu respiraţia tăiată acest duel verbal. Colhoznicii de la „Steagul roşu" nu mai văzuseră de mult un asemenea lucru.

– B-bine, deci, m-am lenevit, m-am culcat pe-o ureche, spuse Rustam, lăsîndu-şi cu umilinţă capul în jos. Dar în cazul acesta ce spui de mai-marii noştri de la conducerea raionului ? Ei doar au citit contractul, l-au aprobat pe de-a-ntregul, fără nici o obiecţie.

Şirzad combătu şi acest argument care, la prima vedere, părea convingător unora din ascultători.

– Înseamnă că şi cei de acolo au greşit, că nici ei n-au ţinut seama de rezerve. Dacă cei de la raion studiau mai bine posibilităţile de care dispunem, nu puteau fi de acord cu un plan redus.

– Dar, puişorule drag, anul trecut cantitatea de bumbac, prevăzută în plan, a fost de douăzeci de chintale. Do-u-ăzeci, silabisi Rustam cifra, parcă ar fi maimuţărit pe cineva.

– Nu neg că există şi succese. Firește că da ! răspunse Şirzad, ridicînd din umeri. Numai că atunci cînd fiecare din noi ar privi stepa numai din prispa casei lui, atunci orice moviliţă ne-ar apare ca un munte uriaş. Dacă însă ieşi la cîmp şi cuprinzi cu ochii întreaga Stepă Mugană, atunci nu mai vezi moviliţa. Aşa-i şi cu cele douăzeci şi cinci de chintale la hectar. Pe hîrtie, şi pentru cei care şi-au pierdut încrederea în forţele lor, cifra poate fi impunătoare. Dar dacă ne apucăm de treabă, dacă ne suflecăm mînecile, se prea poate să culegem chiar mai mult.

Ultimele cuvinte ale lui Şirzad fură acoperite de aplauze. Nadjaf cel înflăcărat sări de la locul lui şi, dînd din mîini, răcni ca să-l audă toată sala :

– Dă-i înainte, prietene, dă-i, nu te lăsa !

Observînd privirile mînioase din ochii lui Rustam, Kara Keremoglu îşi dădu seama că oaspetele lui era pornit pe scandal şi neîndoielnic că va compromite şedinţa.

– O pauză de cincisprezece minute ! anunţă el. Apoi se ridică de la masă, îl luă de braţ pe Rustam-*kişi* şi îl pofti în camera din culise.

3

Pauza dură nu cincisprezece minute, ci mai bine de o jumătate de oră, timp în care Kara Keremoglu nu izbuti să înfrîngă încăpăţînarea lui Rustam, care se simţea jignit pînă în adîncul sufletului. Kara Keremoglu făcu apel la

înțelepciunea lui, îl rugă să-și plece urechea la părerea masei. Rustam, însă, o ținea una și bună, ca un copil mofturos și arțăgos.

– Dar noi doi, și eu și tu, nu sîntem masa ? Sîntem ! Sîntem și masă și conducători de mase.

Pînă la sfîrșit Kara Keremoglu plecă înciudat, părîndu-i nespus de rău că nu pusese la punct din vreme problema contractului la comitetul raional de partid.

Iar Rustam, străbătînd camera în lung și lat, gîndea că dacă toate acele lucruri ar fi fost spuse de la pupitru, de un colhoznic de rînd, ar fi fost cu totul altceva... Dar așa se întîmplă uneori. E de ajuns ca unul singur să bată din palme, că toată sala se grăbește să facă la fel și să strige „ura !"... În împrejurarea de față ar trebui să se audă cuvîntul cumpănit al unui om cu autoritate care să pună lucrurile la punct. Cine ar putea vorbi ? Iarmamed ? Și-ar bate toți joc de el ! Salman ? Pe el nimeni nu-l va crede. Vor spune că face tot ce poate ca să ajungă locțiitorul lui Rustam-*kișî*. Gîzetar ? Da, ea ar fi omul cel mai potrivit – e apropiată de Șirzad, e comsomolistă, și activistă pe tărîm obștesc. Și-apoi e prietenă cu Perșan, fata lui – doar au crescut împreună, e ca și cînd ar fi și ea fiica lui. Deci nu-l va refuza, își spunea el, îi va asculta rugămintea.

– Fata mea, i se adresă cu blîndețe Rustam, găsind-o în mijlocul mulțimii, nu crezi că ne-am făcut de basm ? De ce stai mută ca un pește ?

Gîzetar, isteață la minte, ghici viclenia președintelui și-i răspunse cu un zîmbet șiret :

– Și ce să spun ?

– Cum ce ? Ieși cu curaj înaintea oamenilor și spune-le tuturor că nu ne-am adunat aici ca să trăncănim în vînt !

Ochii ei căpătară o căutătură posomorîtă, dîrză. Și, înainte de a-i întoarce spatele, răspunse :

– Nu, unchiule, colhoznicii de la „Steagul roșu" pun în discuție probleme serioase și eu te-aș sfătui să nu te împotrivești, ci mai bine să fii de acord cu ei fără întîrziere. Tot ce-au spus este în spiritul hotărîrilor partidului.

Acest lucru l-am înțeles limpede. Ei privesc problema în spirit partinic, pe cîtă vreme noi...

Rustam-*kișî* oftă abătut și o luă înapoi spre scenă, în timp ce Kara Keremoglu anunță continuarea ședinței, dădu cuvîntul lui Rustam-*kișî*, președintele colhozului „Viața nouă", apoi își sprijini capul în mîini, privind foaia de hîrtie din fața lui și ascultînd cu vădită ciudă vocea răgușită, enervată, a lui Rustam.

– Cînd croiești ceva, măsori de șapte ori, dar de tăiat nu tai decît o singură dată ! Nu-i mare ispravă să arunci în vînt vorbe mari și să stîrnești aplauze. Dacă în toamnă colhozul nu-și va îndeplini angajamentul, ce-i pasă lui Șirzad ? Nu lui i se va cere socoteală. În fața raionului Rustam-*kișî* va fi tras la răspundere !...

„Ba da, și el, doar e comunist și secretar al organizației de bază", gîndi Kara Keremoglu.

– Nu va fi judecat el, ci eu ! continuă Rustam. Și nu va fi trasă la răspundere nici Zeinab Kulieva, ci bunul meu prieten Kara Keremoglu.

„De ce m-o fi vîrînd și pe mine în toată afacerea asta ? se gîndi, strîmbîndu-se, Kara Keremoglu. Știu eu să mă descurc și singur !"

– Fericit e omul care-și cunoaște lungul nasului ! Nu-s obișnuit să arunc vorbe-n vînt ! Dacă am zis ceva – răspund cu capul ! Anul trecut am recoltat douăzeci de chintale la hectar, iar acum prevedem douăzeci și trei de chintale. Oare asta nu se numește a merge înainte ? Mai mult decît atît nici nu avem dreptul să visăm azi ! Nu există pe tot întinsul Stepei Mugane, un singur colhoz care să ne-o fi luat înainte ! Rustam arunca cuvintele răspicat cu un deget al mîinii drepte vîrît sub curea, scoțîndu-și în afară pîntecul rotofei.

„Iar o să se aprindă discuția !" se gîndi Kara Keremoglu. Și, într-adevăr, Șirzad care se afla lîngă el strigă :

– Greșești, tovarășe Rustamov, asemenea colhozuri există ! Ar fi bine să citești mai cu luare aminte hotărîrile plenarei din septembrie.

– Le-am citit, puișorule, le-am citit chiar înaintea ta ! Nu face aici agitație, ci, mai bine, numește colhozurile care ne-au întrecut.

– Raionul Agdam, de pildă. Pe o suprafață de două sute zece hectare au recoltat, în medie, cincizeci și trei de chintale la hectar.

Prefăcîndu-se adînc mirat, Rustam își întinse mîinile vînjoase deasupra pupitrului.

–Dar, puișorule, noi unde oare trăim – în Agdam sau în Stepa Muganǎ ? La noi, iarna, noroiul e pînă la genunchi, iar vara – praf, arșiță, vînt uscat și fierbinte, pe cînd acolo-i raiul pe pămînt.

Aceste vorbe stîrniră aprobarea unora din cei prezenți.

– Așa-i, așa-i !

– La ce bun să ne comparăm cu cei din Agdam ?

„Comparația este întemeiată ! gîndi Kara Keremoglu care aștepta cu nerăbdare ca Rustam să coboare de la pupitru. Uite, ce-i trece prin gînd, să spună că-n Agdam e raiul pe pămînt !"

În acest timp, un bărbat care stătea în ultimul rînd lîngă geam, își îndesă căciula pînă peste sprîncene și strigă :

– Așa-i ! Nu ne putem înscrie cu mai mult de douăzeci și trei de chintale – la noi nu-i ca în Agdam.

Toți întoarseră capetele. Dintr-o parte a sălii se auziră proteste, iar dintr-alta aprobări. Kara Keremoglu îl rugă :

– Ascultă, nepoate Nuri, dacă ai ceva de spus, vino aici în față !

Rustam se bucură că, în sfîrșit, se găsea și în colhozul „Steagul roșu" oameni care-i împărtășeau părerea și, stăpînit de nerăbdare, așteptă ca nepotul Nuri, cu obrajii roșii, de parcă chiar în clipa aceea se sculase de la o masă îmbelșugată, să-și croiască drum din ultima bancă unde se găsea, pînă în față.

– Vreți să știți ce vreau să spun ? Iată ! Vreau să spun că oaspetele nostru a vorbit înțelept ce-a vorbit ! Tovarășul Kara Keremoglu nu rîvnește altceva decît să arate că-i cine știe cine, vrea să facă pe grozavul – strigă,

gesticulînd, apărătorul lui Rustam – dar de asudat va trebui să asudăm tot noi, numai noi !

Din cîteva locuri se auziră aprobări timide.

– Da, așa e ! Bravo ! Adevărat grăiește !

Mulți însă tăceau. Parcă nu se hotărîseră cui să se alăture.

Kara Keremoglu păli. Nici o mișcare însă nu-i trăda freamătul lăuntric. Spuse, apoi, cu ton liniștit :

– Bine, nepoate Nuri, bine ! Mai ai ceva de spus sau ai terminat ?

– Da, de terminat, am terminat. Nu spun mai mult. Bătrînul a judecat cu cap, iar tînărul pe care, iertați-mă, nu-l cunosc – și Nuri arătă cu degetul spre Șirzad – vorbește prostii. Nouă, oameni serioși, ni-e și rușine să-l ascultăm.

Nedînd nici o atenție zîmbetelor ironice din sală – căci niciunul din consătenii lui nu-l socotea om serios – Nuri se îndreptă spre locul său.

Cu o mină triumfătoare, Rustam se lăsă cu toată greutatea pieptului pe pupitru, socotindu-se stăpîn pe situație, încredințat că-i atrăsese de partea lui pe cei de față, dacă nu în unanimitate, pe cei mai mulți.

Și acum, cel mai bun lucru era să termine ce avea de spus fără a-l batjocori și înjosi pe Șirzad : i-ar fi fost rușine să se ia la harță cu un băiețandru, că doar el intrase în partid cînd Șirzad încă nici nu venise pe lume. Lucrul principal fusese făcut : adversarul e la pămînt, „cît despre rest vom vedea cînd vom ajunge acasă", își zicea el.

Cu un aer îndurerat, Rustam zise blînd :

– Înainte de a fi început să vorbești, fiule, se cuvenea să te sfătuiești cu cei mai vîrstnici decît tine.

– Problema asta ne privește pe toți. Aci, vom hotărî toți, laolaltă.

– O, fiule, cît de armonios ți-ar fi fost glasul dacă hrisovul pe care îl citești ar fi coranul ! îi răspunse glumeț Rustam. Dar dacă nu-i coranul – atunci ce facem ? Ne întoarcem acasă – și vorbim acolo ce-i de vorbit... Pînă ce

gospodina casei nu pune oala la foc, de unde să știm ce gătește ?

Gluma nu stîrni nici un haz. În sală se auziră murmure.

– Cu toții facem parte din aceeași casă !

– Dar ce, ați venit, oare, la străini ?

– Casa este aceeași și pentru unii, și pentru alții, doar conducerea e alta ! spuse Rustam. Pe mine, însă, conducerea colhozului m-a legat de mîini și de picioare, că doar în contract e scrisă cifra de douăzeci și trei de chintale. Atît – și nimic mai mult !

Rosti aceste cuvinte cu un aer foarte umil, pe un ton chiar tînguitor, de parcă ar fi vrut să se plîngă de unii membri ai conducerii care se arătau neînduplecați.

Gîzetar și Nadjaf nu se simțeau în apele lor pentru că, în tot ținutul, se știa că Rustam-*kișî* nu prea se arăta gata să țină seama de conducerea colhozului și că făcea întotdeauna ce-l tăia capul pe el. Șirzad nu întîrzie să se folosească de greșeala lui Rustam, ca să-i răspundă supărat :

– Aici e buba ! Vrei să măsori totul cu metrul adus de-acasă, mai departe de hotarul colhozului nu privești... Nouă, însă, ni-e dat să cuprindem cu privirile întreaga noastră casă, marea noastră casă...

– Și care-i casa asta atît de mare, fiule ?

– Patria ! Măreața noastră patrie – iată marea noastră casă !

– Bine spus, bine gîndit ! își zise în gînd Kara Keremoglu, urmărind cu interes hotărîrea cu care spunea Șirzad că dacă te înfunzi în căscioara ta, nu poți înțelege nici o iotă din viața care se desfășoară sub ochii tăi, că trebuie să trăiești viața tuturor colhoznicilor, a întregii republici, a întregului popor sovietic.

Și Rustam îl asculta, dar cu un zîmbet batjocoritor, plin de îndoială – stînd pe jumătate întors spre prezidiu. Numai cînd sala izbucni în aplauze și aprobări zgomotoase, Rustam tresări de parcă ar fi fost prins de umeri și tras în jos. În căutare de aliați, Rustam aruncă o privire în sală. Gîzetar și Nadjaf stăteau cu chipurile împietrite. Zeinab, revoltată, șoptea ceva femeilor de lîngă ea, care dădeau

din cap în semn că sînt de aceeaşi părere. E sigur că, în toţi aceştia, nu-şi putea pune speranţa. Doar Iarmamed nu-l slăbea din ochi, aruncîndu-i priviri de cîine credincios, care voiau să spună că el nu-l va părăsi în nevoie. Iar chipul teşit al lui Salman era de nepătruns. Parcă se tot gîndea pe malul cui să tragă barca, de partea cui să se alăture ca să rămînă cu un cîştig... „Unul ca ăsta te vinde pentru un blid de linte" îi trecu prin gînd lui Rustam care ridică mîna în semn că cere sălii să se facă linişte.

– Nici prin gînd nu-mi trece să-mi schimb părerea, să mă răzgîndesc, începu el ! Cuvîntul e cuvînt : nici un chintal mai mult !

„E timpul să intervin", îşi zise Kara Keremoglu cînd Rustam, roşu la faţă, asudat, se aşeză la loc.

Kara Keremoglu îşi dădea seama că trebuie să vorbească cu hotărîre, dar cumpănit. Chiar dacă-şi va spune părerea, acest lucru se cuvenea făcut în aşa fel încît să dea impresia ascultătorilor că le cerea sfatul şi sprijinul.

Şi Kara Keremoglu începu să vorbească cu vocea lui domoală. În sală se aşternu o linişte adîncă, colhoznicilor plăcîndu-le să-şi asculte preşedintele.

– Să nu vă mire, tovarăşi, că între Rustam-*kişi,* Şirzad şi Zeinab s-a iscat o discuţie atît de aprinsă. Problema este, între-adevăr, deosebit de importantă.

„Încălzeşte-i amice – da, încălzeşte-i bine ! parcă voia să spună zîmbetul ocrotitor al lui Rustam. Momentul e prielnic..."

– În împrejurarea de faţă nu ne putem feri de critică şi autocritică. Dar ce înseamnă autocritica ? Ea înseamnă rostirea părerii sincere, cea mai adevărată. (Rustam îşi dădu seama că acum va începe să vorbească despre el.) Dă-mi voie să-ţi vorbesc ca unui frate adevărat, spuse Kara Keremoglu, întorcîndu-se spre el.

– A, nu ! Nu ! protestă Rustam, ridicînd mîna. Dacă ar fi vreun folos de la un frate, atunci şi Alah şi-ar fi făurit unul. El însă, înţelept cum e, a hotărît, vezi bine, să rămînă singur.

În sală răsună un rîs singuratic, parcă ar fi fost mai curînd un zdrăngănit. Era al lui Iarmamed. Toți ceilalți tăceau și Rustam înțelese limpede că tonul glumeț pe care-l folosise nu era de loc bine primit de adunare.

Kara Keremoglu rămase cam descumpănit. Dar își veni repede în fire.

– Nu vrei să fii frate ? Bine ! Și prietenia o respingi ?

– Împotriva ei n-am nimic.

– Îți mulțumesc și pentru atît !... Și cu un prieten trebuie să vorbești deschis, fără ocolișuri, adică după obiceiurile și regulile autocriticii.

– De ce ai luat-o razna ? Treci la subiect ! îl rugă Rustam.

– Atunci ascultă ! Cele spuse de dumneata mi-au adus aminte o poveste din trecutul satului nostru de „nădragi albi". Trăia, la noi în sat, un oarecare Kerimbek. Bătrînii încă nu l-au uitat. Era încăpățînat ca nimeni altul : dacă spunea el că găina nu are decît un picior, trebuia să fii încredințat că toate găinile au numai un picior. Dacă spunea că laptele-i negru – negru rămînea ! Lumea întreagă dacă s-ar fi adunat să-i spună că n-are dreptate, mii și mii de cărți dacă și-ar fi deschis paginile ca să-i aducă dovezi că a greșit, totul ar fi fost zadarnic : Kerembek rămînea neînduplecat – găinile tot cu un picior erau și laptele tot negru... Într-o zi, țăranii tăifăsuiau între ei la bazar, întrebîndu-se care dintre dobitoace este cel mai folositor. Unul spuse : bivolul". „De ce ?" „Pentru că-i puternic și trage ascultător la jug". Altul spuse : „Vaca – pentru că dă untul gustos". Al treilea prefera berbecul – pentru că-i plăcea *șașlîkul*. Kerembek ascultă cît ascultă și își trînti și el părerea : „țapul". „Dar de ce țapul ?" a fost întrebat. „Așa zic eu !"

Sala începu să rîdă cu hohote. Izbucni o larmă nemaipomenită.

– Și pe mine mă asemuiești acelui bai ? îl întrebă Rustam pe Kara Keremoglu după ce sala se potoli.

– Firește că da ! răspunse cu sînge rece Kara Keremoglu. Gîndește-te și tu la tot ce se petrece, și judecă. Ți

se spune într-una : „Se pot strînge şi douăzeci şi cinci de chintale la hectar !" Şi tu îi dai zor : „Cuvîntul e cuvînt !" La prima vedere s-ar părea că asta-i curaj dar, în fapt, e vorba de acelaşi „ţap" din poveste. Ca să-ţi asiguri şi să-ţi păstrezi autoritatea trebuie să nu te sperii de adevăr, să nu te ruşinezi să-ţi recunoşti o greşeală. Iată, şi eu, vin în faţa adunării generale şi, cu capul plecat, îi spun : sînt vinovat, m-am lăsat convins de prietenul meu Rustam-*kişi*, am fost un fricos cînd am căzut de acord cu el să trecem douăzeci şi trei de chintale. Şi acum, privind mai bine cu ochii minţii, spun : Zeinab Kulieva are dreptate. De aceea propun să facem în contract o schimbare : să ne luăm la întrecere pentru obţinerea unei cifre medii – şi, apăsînd pe fiecare cuvînt, repetă : pentru cifra medie de douăzeci şi cinci de chintale la hectar. Iar dacă se va găsi careva să scoată mai mult – atunci cinste lui !

– Foarte bine, foarte bine ! strigară într-un glas Gîzetar şi Nadjaf, bătînd din palme.

– Salut şi eu propunerea din toată inima ! rosti răspicat Şirzad de la masa prezidiului.

Şi Iarmamed mormăi : „Şi eu !" dar întoarse cu grijă capul ca să-l audă numai vecinii, spre a adeveri, la nevoie, acest lucru, dar să nu fie văzut de preşedinte. Şiretul Salman îşi acoperi faţa, punîndu-şi batista la gură : se prefăcuse că strănută. Rustam îşi lăsase privirile în jos şi, smulgînd din faţa de masă un fir roşu de lînă, îl răsucea într-una, aşteptînd să se potolească aplauzele :

– Mă puteţi asemui, zise el, cu un ţap şi chiar cu un bai. Cum veţi crede de cuviinţă ! Toamna însă se numără bobocii : atunci se va şti cine-i baiul şi care-i adevăratul gospodar ! Ţineţi minte proverbul : „cine ia pe datorie, trebuie să dea înapoi" !

În sală se stîrni iar gălăgie. Unii loveau în podea cu picioarele.

Oricît de încrezut era Rustam, simţi, totuşi, că-i fuge pămîntul de sub picioare şi că, în nici un caz, nu poate atrage de partea sa simpatia oamenilor.

Doar Iarmamed aruncă președintelui aceeași privire slugarnică și îngînă :

– Așa-i !

Kara Keremoglu, care nu auzise bine ce a spus, se aplecă deasupra mesei și-l întrebă :

– Ai vrut să spui ceva ?

– Nu vrea să spună nimic ! răspunse Nadjaf în locul lui Iarmamed, împingîndu-l la loc pe scaun și dîndu-i un ghiont între coaste.

– Vă rog să țineți seama că noi avem conducerea noastră, adunarea noastră generală. Ne vom întoarce acasă, vom analiza lucrurile și ne vom pleca urechea la vocea masei, căută Rustam să-și găsească o dezvinovățire, zgribulindu-se de parcă îl trăgea un curent de aer. Se vedea că nu era în apele lui, că-l lua cu frig. Dar, mai presus de orice, se temea că, odată sosiți acasă, Nadjaf și Șirzad vor răspîndi prin sat vestea înfrîngerii lui din seara aceasta.

„Ba «ne plecăm urechea la glasul masei», ba «sîntem conducătorii masei» gîndi Kara Keremoglu. Încearcă să înțelegi cînd face pe șmecherul și cînd spune adevărul." Văzînd că ședința se prelungise peste măsură și că oamenii începeau să dea semne de oboseală, făcu propunerea ca, în contract, să fie prevăzuți indici diferiți : douăzeci și cinci de chintale la hectar pentru colhozul „Steagul roșu" și douăzeci și trei de chintale pentru colhozul „Viața nouă".

Așa se și hotărî.

La celelalte puncte ale contractului nefiind nici o obiecțiune, dezbaterile luară sfîrșit.

Politicos, ponderat, Kara Keremoglu îl luă de braț pe Rustam și, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat între ei îl întrebă :

– Ți-a plăcut Casa noastră de cultură ?

– Destul de frumoasă ! mormăi Rustam și îndată își spuse că, orice s-ar întîmpla, într-un an de zile va trînti și el cu orice preț un palat, pe care vecinii nici n-ar fi cutezat măcar să-l viseze.

– Ei, podul s-a reparat și mașinile voastre sînt aici ! spuse sfios Kara Keremoglu.

– Da, da, plecăm ! Am vorbit destul, ne-am certat destul, e vremea să mergem şi acasă, să ne apucăm de treabă ! răspunse Rustam.

– Ne-am certat ? întrebă prompt Kara Keremoglu cu un zîmbet abia furişat în colţul buzelor. Am avut o discuţie tovărăşească şi atît.

Camionul şi *Pobeda* aşteptau în faţa intrării principale a Casei de cultură. Comsomoliştii se îngrămădiseră lîngă maşini şi discutau ceva foarte aprins cu Şirzad. „Vorbesc despre acelaşi lucru" gîndi Rustam. Şirzad se apropie însă de el şi îi spuse cu totul altceva – anume că gazdele pofteau pe oaspeţi să rămînă la concertul brigăzii artiştilor amatori ai colhozului.

– Nu e mult de cînd m-aţi dojenit pentru trîndăvie şi acum voi sînteţi cei care cereţi distracţii ? Trebuie să muncim – nu să tăiem frunză la cîini ! îi reteză scurt vorba Rustam.

– Lasă-i să petreacă ! luă Kara Keremoglu apărarea tineretului. Ne-ar bucura ca şi dumneata, vecine drag, să rămîi la concert. N-ar fi de loc frumos să plecaţi. Iar seara poftiţi la mine, să cinăm împreună şi să ne desfătăm cu o *cihirtma* din cele mai gustoase.

– Atîta vreme cît peştele nu-i încă prins în năvod, rămîne mereu proaspăt. Amînăm ospăţul pentru la toamnă – atunci, *cihirtma* e şi mai gustoasă. Dacă voi, băieţi, vreţi să mai rămîneţi, nu vă opreşte nimeni – eu însă plec acasă !

Întinse gazdei mîna dreaptă, ca o lopăţică şi, cu paşi greoi, se îndreptă spre *Pobeda* sa. Lîngă maşină, îl aştepta Iarmamed care deschise larg portiera, invitîndu-l să urce.

– Poftiţi, tovarăşe preşedinte !

Rustam şovăi o clipă. Se uită cu dispreţ la Iarmamed care încremenise în faţa lui cu spinarea încovoiată într-o plecăciune. „Să plec, să nu plec se întreba Rustam. Cel mai bun lucru ar fi să rămîn..."

Cîteva clipe după aceea, scotea maşina în şosea şi suduind la hîrtoape gîndea : „Da, uite unde ai ajuns, bătrîne – îţi dau lecţii femeile şi flăcăii..."

Pe bancheta din spate a mașinii stătea zgribulit Iarmamed.

4

Cînd mașina președintelui se îndepărtă, Gîzetar exclamă :

– Ce zi am trăit ! Și adunarea, și clubul acesta și totul din jurul nostru... Parcă pînă azi n-am făcut altceva decît să dormim un somn greu ! Și eu care credeam că, într-adevăr, am făcut în colhozul nostru lucruri mari. Planurile ni le îndeplinim, ziceam, fiecare zi-muncă atîrnă greu, ce ne mai trebuie ?

– Oricît de ciudat s-ar părea, trebuie să recunoaștem că, de data aceasta, soțioara mea are dreptate ! spuse Nadjaf. Președintele nostru a început să prindă rugină. Și cei doi care-i cîntă în strună – Iarmamed și ăl de colo, arătă el spre Salman care sta la o parte și fuma absent – au ruginit și ei. Cînd eu mă avînt cîteodată în focul criticii și al autocriticii, voi vă găsiți să mă puneți la punct. Acum culegeți ce ați semănat chiar cu mîinile voastre. Prea l-am copleșit cu laude pe Rustam-*kișî*, prea l-am cocoloșit. Dacă strănută el – trebuie să strănute tot colhozul. A tușit cumva – trebuie și noi să tușim. Hei, Salman, nu te face că nu auzi ! Este sau nu este adevărat ce spun ? După ce-mi răspunzi, îi poți spune totul lui Rustam. Acum, însă, răspunde-mi : e adevărat, da sau ba ?

– Eu sînt contabil, tovarășî, și nu am în cap decît cifre, cifre și iar cifre ! răspunse, fistîcit, Salman. În principiu însă, sînt și eu, desigur, pentru dezvoltarea pe toată linia a criticii și a autocriticii.

Spunînd aceasta, se îndreptă în grabă spre grupul fetelor, începînd cu ele din mers o discuție plină de voie bună.

Comsomoliții își aruncară unul altuia priviri cu tîlc, parcă vrînd să spună : „a ieșit din încurcătură..."

Iar Şirzad – acelaşi Şirzad atît de tăcut şi de reţinut din fire care, în fiecare seară, tulbura liniştea satului cu *baiatî*-urile lui pline de dor, era, în seara aceasta, de nerecunoscut.

– Salman, îl chemă el pe contabil, cîte brigăzi şi cîte echipe avem ?

– Patru brigăzi şi douăsprezece echipe ! răspunse acesta fără să se mişte din loc. O brigadă, în treacăt fie spus, e a ta...

Şi, întorcîndu-se spre fete, ridică din umeri, vrînd parca să spună : nici aici nu te lasă-n pace !

– Ale cui au fost echipele care au cules, anul trecut, douăzeci şi cinci de chintale la hectar ?

– O să-ţi pregătesc mîine toate datele. Acum, sincer vorbind, nu-mi aduc bine aminte. Mîine îţi dau situaţia exactă ! răspunse Salman, după care luă fetele la braţ şi le însoţi pînă în sala de spectacol.

– Să mergem şi noi ! propuse Gîzetar. Acum începe.

În foaier, Kara Keremoglu îl opri pe Şirzad şi-l pofti la el acasă. Ce-au vorbit amîndoi pînă seara tîrziu, Salman n-a izbutit să afle, cu toate că, în drum spre casă, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-l descoasă pe Şirzad.

5

Se înserase de-a binelea cînd camionul, plin de noroi, intră în curtea administraţiei colhozului „Viaţa nouă". Cîinii lătrau ascuţit, fumul din vetre se simţea în aer, undeva departe, într-o ulicioară răsuna un cîntec trist. La ferestrele caselor se aprindeau, una după alta, suliţi de lumină.

Călătorii obosiţi şi frămîntaţi de gînduri coborîră din camion şi îşi luară rămas bun, fiecare dorind să ajungă cît mai repede acasă. Paznicul se apropie de ei şi le spuse că Rustam-*kişi* îi aştepta la el în birou.

Se simțea obosit chiar și neastîmpăratul Nadjaf. Gîzetar moțăise tot drumul iar Șirzad simțea, și el, că starea de încordare din cursul zilei trecuse... Nu era însă nimic de făcut : președintele o fi fost cu siguranță mai obosit decît ei, tinerii.

– Hai, băieți ! spuse Șirzad și toți se luară după el fără să crîcnească.

În biroul lui Rustam-*kișî* lampa fila. Președintele uitase, pesemne, sau i-o fi fost lene să ridice fitilul. Paltonul și căciula lui erau zvîrlite pe un scaun în neorînduială. Președintele ședea la masa de lucru cu capul sprijinit în palme : părea că pică de somn, dar, din încăpățînare, lupta cu oboseala și cu somnul.

– Ei, puiule, te-ai gîndit la felul în care te-ai purtat azi ? îl întrebă scurt Rustam pe Șirzad fără a se mai osteni să facă o introducere.

Acest ton de comandă avu darul să-l înveselească pe Șirzad. Răspunse însă liniștit, fără să se trădeze :

– M-am gîndit !

– Și ce concluzie ai tras, băiatule ?

– Concluzia la care am ajuns e că s-ar fi putut înlătura acel schimb de cuvinte, în fața a șase sute de spectatori.

– De acord ! aprobă Rustam, și, cu un gest larg îi pofti să ia loc pe Nadjaf, pe Gîzetar, pe preaplecatul Iarmamed și pe Salman, care părea indiferent la tot ce se petrecea în jurul lui. Tu ești vinovat de toate ! Da, tu ! repetă cu dispreț Rustam. Ai uitat de orice respect față de cei mai vîrstnici, ai uitat de disciplină și ai dat la o parte orice urmă de modestie. Puteați veni la mine înainte să-mi mărturisiți îndoielile voastre, să-mi cereți un sfat. Eu aș fi chibzuit, aș fi cîntărit lucrurile, și v-aș fi spus deschis părerea mea.

– Nadjaf ți-a spus părerea noastră, dar dumneata l-ai luat în rîs, l-ai privit ca pe un nebun, un măscărici, observă înciudat Șirzad.

– Așa și trebuia ! Să nu viseze cai verzi pe pereți. Trebuie să vă amintiți, între altele, că între două adunări generale, colectivul de conducere al colhozului e organul

suprem. Şi această conducere a luat, cu adevărat, poziţia cea mai justă.

– Ar fi bine să-ţi pleci mai des urechea la vocea acestui organ suprem.

– N-am nevoie de sfaturile tale ! Părul mi-a încărunţit muncind, nu ducînd o viaţă de trîntor. Mi-am dăruit toate puterile colhozului nostru. Toată priceperea ! Şi mă pricep eu, cît de cît, la ceva... Iaca, spuneţi-mi deschis, în faţă : credeţi voi că bătrînul Rustam e împotriva recoltelor bogate ? Şi, fără să mai aştepte răspunsul, continuă : Nu, nu credeţi ! Aşa ceva nici nu puteţi crede, că doar ştiţi prea bine că eu sînt pentru o necontenită sporire a recoltei de bumbac. Cum însă trebuie mărită producţia şi în ce proporţii, daţi-mi voie ca aceste lucruri să le ştiu eu mai bine decît voi. Sînteţi încă prea tineri ca să mă învăţaţi voi pe mine. Uite, peste vreo cinci ani, după ce şi voi veţi gusta din plin amărăciunile şi greutăţile, veţi înţelege toate acestea mai bine.

Rustam se purta ce-i drept cu ei ca şi cu proprii lui copii. Îi ştia din faşă, îi ţinea minte de cînd se jucau fără nădragi pe ei, îi văzuse cînd părinţii îi duceau pentru întîia oară la şcoala satului. Era obişnuit ca vorba lui să fie socotită ca venind de la un părinte, ca tot ce spune să nu se deosebească de povaţa părintească. Şi, chiar dacă el le vorbea cu blîndeţe şi cuvintele îi veneau pe buze, rostite cu căldură, din inimă, ele sunau pentru ei ca o poruncă aspră, vrednică a fi ascultată. Aşa se petreceau lucrurile an de an. De ce, oare, totul se schimbase deodată ?

– La vîrsta noastră, dumneata nu te socoteai un copil prost, nepriceput. Nici de răspundere nu fugeai. Atunci care e, îl întrebă Şirzad, greşeala mea ?

– Greşeşti cînd te înfierbînţi prea mult, băiatule Asta-i greşeala ta cea mare. Şi pe cei vîrstnici nu-i respecţi – şi ăsta-i iarăşi un păcat. Cînd eram tînăr, eu nu pregetam să scot căciula în faţa celor bătrîni.

Şirzad rămase o clipă pe gînduri, apoi răspunse :

– N-ai dreptate, Rustam-*kişi* ! Pe bătrîni eu îi respect. Acest respect nu trebuie să fie însă niciodată neprincipial !

Un respect prefăcut îi înjosește atît pe tineri cît și pe bătrîni. Și pe cel care respectă, și pe cel respectat. Dacă dumneata ai nevoie de un respect aparent, de ochii lumii, poți să-l ai pe de-a-ntregul, încheie Șirzad, arătîndu-i pe Iarmamed și pe Salman.

Contabilul întoarse capul în dreapta și în stînga, nepăsător de parcă nici n-ar fi fost vorba de el. Iar pe socotitor îl apucă de o dată un acces de tuse.

– Aha, acum înțeleg : v-a venit poftă să trăiți o viață nouă. Dar care trebuie să fie purtarea voastră nouă ? Rustam rosti cuvîntul „nouă" în așa fel, de parcă i se lipise de limbă o coajă de sămînță.

– Trebuie să fii întotdeauna sincer, cinstit și să-ți aperi cu dîrzenie părerea. Și nici nu e nouă această purtare, îi răspunse răspicat Șirzad. În ce mă privește, nu sînt de părerea președintelui, îi spun fără ocol acest lucru, nu sînt de părerea sa. Dacă sînt încredințat de un adevăr, chiar tata de-ar ieși din mormînt, tot nu m-ar putea face să-mi schimb părerea.

Discuția decurgea cu totul altfel de cum crezuse Rustam. Tînărul nesupus nu-i cerea iertare, nu se socotea de loc vinovat, ba, dimpotrivă, el era acela care se năpustise asupra președintelui cu o seamă de învinuiri.

– Toată vorbăria ta e demagogie curată.

– Iar dumneata ne jignești, tovarășe Rustam, pe nedrept ! îi răspunse Șirzad și se ridică de pe scaun, arătînd, prin aceasta, că nu mai era cazul să continue discuția.

– Fără tineret, nu vei izbuti niciodată să culegi nici douăzeci și trei de chintale ! adăugă Nadjaf.

Salman își dădu seama că nu va reuși să rămînă neobservat în colțul său. Se amestecă în vorbă și el cu un zîmbet siropos :

– Bătrînilor li se cuvine respect, iar tinerilor, libertate de inițiativă ! Bătrînii să aducă cu ei experiența și tinerii îndrăzneala. Asta e totul și nu-i cazul să ne certăm.

– Nu ți-am cerut încă părerea ! se răsti Rustam la el.

Chipul teșit al lui Salman rămase neclintit.

Gîzetar, care se așezase pe canapeaua de lîngă intrare, trecuse, de bună seamă, neobservată pînă atunci de Rustam. Se hotărî să se amestece și ea în vorbă :

– Nene Rustam, de fapt dumneata încă nici nu ne-ai explicat bine de ce nu ești de acord cu cifra propusă.

Blajină, dorea nespus ca Șirzad și soțul ei să se împace cu președintele colhozului.

– Ba, am explicat totul ! spuse Rustam, clătinînd din cap și scuturîndu-și coama părului încărunțit. Nu vreau să trec la raion drept un om ușuratec. Și-așa nu mi-au mai rămas multe zile ca să pot munci. Dați putința unui bătrîn să-și sfîrșească zilele cu cinste.

Rustam se aștepta întotdeauna, ori de cîte ori pomenea de bătrînețea lui, ca cineva să nu fie de acord cu el, și să-i spună : „ce fel de bătrîn ești dumneata !?...“

„Cînd o să îmbătrînesc și eu, gîndi pentru întîia oară Șirzad, privind părul albit al lui Rustam și chipul lui atît de brăzdat, cine știe, poate că anii au să mă silească și pe mine să mă odihnesc, să mă domolesc.“ Se rușină parcă îndată de el însuși : „Nu, eu n-am să cer ca toată lumea, ca însăși vremea să-și încetineze pașii o dată cu mine. Dealtfel, Rustam-*kișt* e încă voinic și sub sprîncenele lui cărunte ochii îi sclipesc, încă oglindesc îndrăzneală, voință, stăruință. Cu siguranță că nu trecerea anilor este de vină. Nu fără rost a pomenit Nadjaf de rugină. Uneori și niște brațe tinere ruginesc – să-l luăm, de pildă, pe Salman“.

– Ai citit cărticica asta ? îl întrebă Șirzad pe Rustam, arătîndu-i o broșură boțită cu coperta albă.

Fără să privească cărțulia, Rustam răspunse :

– Crezi că numai tu știi carte ? Desigur c-am citit-o.

– E foarte folositoare !

Uitîndu-se la broșură cu coada ochiului, Rustam desluși titlul „Să învățăm de la fruntași !“ și hotărî să-și certe copiii, pe Perșan și pe Garaș, cărora putea să le treacă prin cap să cumpere cărticica și pentru el.

– Ei, e timpul să ne culcăm ! spuse el întinzîndu-se și gemînd ușor. Duceți-vă pe la casele voastre ! E limpede

însă un lucru : n-a trecut decît o săptămînă de cînd Şirzad a fost ales secretar al organizaţiei de partid şi iată că şi-a luat nasul la purtare. De prea multă îngîmfare, nici nu mai simte pămîntul sub picioare.

– Vedem întotdeauna paiul din ochiul altuia, dar nu vedem bîrna din ochii noştri ! răspunse liniştit Şirzad, împingînd uşa şi ieşind din birou, urmat de ceilalţi.

Capitolul VII

1

Rustam-*kişi* nu-i lua în serios nici pe Şirzad, nici pe Nadjaf. Nu le acorda nici o atenţie. Nu credea că asemenea demagogi guralivi puteau să se bucure de autoritate printre colhoznici. La comitetul raional de partid şi la comitetul executiv raional nimeni nu-i cunoştea. Se putea oare încredinţa unor asemenea ţîngăi un colhoz atît de mare, cu atîtea gospodării anexe ? Bălăriile cresc, însă, mai repede decît grîul şi vorbele rele, odată rostite, nu stau pe loc – ele zboară. Dacă acum Şirzad şi Nadjaf vor începe să-l critice, critica asta nu se va sfîrşi cu bine ! Trebuie, deci, să le astupe cît mai curînd gura şi încă bine de tot. Mai mult decît „da, am înţeles", şi „ordonaţi" să nu crîcnească...

Rustam se simţea obosit. I se făcuse foame, dar, ieşind din birou nu se îndreptă spre casă, ci rămase locului lîngă poartă, privind posomorît spre clădirea administraţiei colhozului. Clădirea, cu două caturi, din cărămidă roşie, cu pridvor şi geamlîc părea mai frumoasă în lumina amurgului. În fundul curţii, magaziile scunde, lungi, deşi din chirpici, arătau totuşi trainice. De fapt, îşi spunea el, nu

de înfrumusețare se simte nevoie, principalul e ca hambarele să fie pline.

Cînd Rustam luase în primire colhozul, pe locul acela se întindea un maidan plin cu gunoaie. Administrația colhozului era instalată într-o căsuță veche, dărăpănată, magaziile nici nu existau. Privindu-le, simțea cum îi crește inima de mîndrie – dar nici amărăciunea nu putea s-o uite. Toate acestea, le-a ridicat, le-a clădit cu mîinile lui – cum să nu te mîndrești cu ele ? Era amărît însă pentru că tinerii care crescuseră sub ochii lui nu-i prețuiau munca.

Uitaseră – da, uitaseră ! – cum, cu foarte mult înainte de război Rustam luase pe umerii lui conducerea treburilor colhozului, atunci cînd pentru ziua-muncă se dădea o nimica toată. Vîntul șuiera a pustiu în hambare, secerătoarele ruginiseră sub cerul liber, pe unii aproape că nu-i puteai scoate la cîmp. Bătrînii botezaseră colhozul pe vremea aceea „baie femeiască" pentru că toată lumea făcea tărăboi, dar despre ce era vorba, pentru ce-l făcea, nimeni nu știa. De agrotehnică și asolamente, nici prin vis nu-i trecea cuiva.

Cînd se împărțise întîia oară cîte trei kilograme de grîu pentru fiecare zi-muncă, colhoznicii erau cît pe ce să-și poarte în brațe președintele. El, însă, răspundea prin glume :

– Păi, asta-i mult ?

Și clădirea administrației, și magaziile, Rustam le clădise după planurile întocmite de el – și tot el condusese lucrările pe șantier. Noaptea nu dormea, ziua uita să mănînce. Cînd plecase pe front lăsase colhozul într-o stare înfloritoare. Era liniștit, știind că nevestele și copiii ostașilor din sat plecați la luptă nu vor suferi de foame, că vor fi bucate îndeajuns pentru toți.

Cînd se întorsese în 1946, găsise colhozul sărăcit, zdruncinat. Ogoarele erau în parte salinizate, semănăturile năpădite de buruieni. Turmele de oi nu mai totalizau decît jumătate din numărul capetelor și ploaia curgea în grajduri.

Din înfloritorul colhoz de altă dată nu mai rămăseseră decît trei mii de oi și șase sute capete de cornute mari, printre care se numărau viței slabi, cu picioare subțiri ca fusul, vaci cu ugere lipite de burtă și boi triști, sălbăticiți de foame, stînd ziua întreagă culcați la umbră.

În ceeace privește lucrările agricole, situația era și mai jalnică. Bumbac nu fusese semănat decît pe o suprafață de trei sute de hectare și cereale pe șase sute cincizeci ; toată bostănăria încăpea pe un petec de pămînt nu mai mare de cincisprezece hectare, iar lucerna ocupa numai douăzeci de hectare.

Toate acestea se petreceau într-un colhoz care număra șapte sute de gospodării țărănești și care, potrivit actelor eliberate de stat, avea în folosință o suprafață de patru mii de hectare...

Cînd Rustam verificase situațiile prezentate de contabilitate se luase de cap : întregul venit anual nici nu ajungea pentru predarea către stat a cotelor obligatorii. Pe deasupra mai rămîneau de plătit și datorii de aproximativ un milion de ruble.

Totuși, colhozul supraviețuise pentru că oamenii își aduceau aminte de viața pe care o trăiseră înainte de război, și erau încredințați că, împreună cu Rustam, vor izbuti să îndrepte lucrurile. Chiar și acei mai șovăielnici veniseră la el și-i spuseseră : „Apucă-te de treabă și noi nu te vom lăsa, nu te vom face de rușine !"

În zilele acelea lui Rustam i se sfîșia inima, ca unui părinte care-și lăsase copilul printre străini și care, după multă vreme îl regăsise hoinar pe uliță, murdar și în zdrențe... Colhozul, acest colhoz căruia el îi jertfise atîția ani din viață, era gata să se năruie : casele rămîneau pustii, multe familii plecaseră la exploatările petrolifere, buruienile năpădeau culturile de bumbac, turmele de oi de rasă pură erau pe punctul de a dispare...

Chemat la comitetul raional de partid, i se încredințase din nou postul de președinte al colhozului.

Aceasta era voința poporului. Rustam primise sarcina încredințată. Și, din nou se simțise ca pe front : de data

asta lupta însă împotriva altor dușmani – recoltele slabe, paragina, sărăcia.

În fruntea brigăzilor și echipelor, pusese pe colhoznicii cei mai harnici și mai destoinici, pe cei mai respectați și mai cu experiență. Spre a trezi în sufletul oamenilor interesul pentru munca în colectiv, la prima adunare generală le spusese :

– Vă cer doar atît : spuneți „da" și ajutați-mă în muncă. La rîndul meu, vă făgăduiesc că hambarele voastre se vor umple cu grîne !

Din capul locului își îndreptase toată atenția asupra culturii bumbacului și a grîului, ramuri hotărîtoare în economia Stepei Mugane, începînd lupta împotriva salinizării unor porțiuni și pentru desțelenirea suprafețelor năpădite de lăstăriș.

Ținînd seama de numele lui Rustam, care se bucura de încredere, banca a deschis colhozului un credit cu care acesta a cumpărat două tractoare mici și trei secerători, putînd asigura curînd cu forțe proprii cositul fînului și prima grapă.

În 1950, Rustam izbutise să semene șapte sute de hectare cu bumbac și o mie cinci sute de hectare cu cereale. Numai viile aduseseră o jumătate de milion ruble venit. Păstorii s-au spetit inventariind șeptelul și, atunci cînd au isprăvit numărătoarea, s-a văzut că colhozul avea opt mii capete de oi și berbeci, și o mie cinci sute capete de vite cornute mari. Din partea comitetului raional de partid ca și din partea comitetului executiv raional, Rustam nu primea decît laude. La toate ședințele festive era ales în prezidiu și el se obișnuise atît de mult cu această cinste, încît se urca la masa prezidiului fără a mai aștepta să fie ales...

Multe femei, mai ales cele rămase văduve care, odată cu întoarcerea lui Rustam, scăpaseră de mizerie, îl respectau pînă la venerație, ca pe un proroc pogorît pe pămînt...

Dar ce, ceruse el locul acesta ? Glasul lui care, în mod obișnuit, era blînd, prietenos, începuse să aibă un ton de comandă. Dar nu pentru binele oamenilor își însușise el

acest năravaș autoritar ? Dacă i se aducea paltonul, dacă i se oferea scaunul, dacă i se aprindea chibritul pentru pipă, dacă i se deschidea ușa atunci cînd intra – oare toate acestea nu le merita ? Căci pentru ei se zbătea, pentru ei își storcea el vlaga – trebuiau să aibă și ei puțină grijă de el.

Și acum, Șirzad ce voia ? Adevăratul înțeles al cuvintelor lui cam ăsta era : ;Tu, Rustam-*kișî*, dă-te la o parte, lasă drumul liber, fiindcă puișorii de ieri sînt azi cocoși !" Asta-i recunoștința lor față de președinte, față de cel care le pusese colhozul pe picioare înainte de război, care-l făcuse să reînvie după război, față de omul care purta pe umerii lui întreaga răspundere, care-i crescuse și pe Șirzad și pe Nadjaf, și pe Gîzetar, și pe mulți alții...

Cu o mirare chinuitoare se întreba de ce oare erau nemulțumiți de el acești flăcăi pe care-i iubise ca pe copiii lui. Tocmai pentru că ținea la tineri, neînțelegerile cu ei îi pricinuiau amărăciuni.

„Oare nu vedeți și voi, nu știți, le spunea el în gînd, că n-am liniște nici zi, nici noapte, că toată viața mi-am închinat-o oamenilor ?"

Dar Rustam nu era supărat numai pe tineret. În adîncul sufletului său, simțea că nu-i prea mulțumit nici de el însuși. Cu siguranță că săvîrșise, și el, o greșeală. Dar, unde și cum ? Nu știa. Poate că nu trebuia să atîțe discuția asupra creșterii recoltei la hectar. Numai la gîndul acesta, Rustam simțea că revolta îi clocotea în piept ca un izvor țîșnit de sub stîncă... De bună seamă că va trebui să repare greșeala. Se cuvenea însă ca lucrul acesta să-l facă cu îndemînare și chibzuință pentru ca autoritatea lui să nu fie știrbită, să nu-și pună cenușă pe capul încărunțit !...

Paznicul încotoșmănat în cojocul lui de oaie se apropie de el, privindu-l cu mirare cum stătea încremenit în poartă, apoi se scărpină la ceafă și porni mai departe ca să-și vadă de treabă.

Lumina lunii lunecase dinspre pridvorul clădirii către hambare, împodobind pămîntul cu izvoade albastre-argintii.

Pe uliță, cîinii care lătrau amuțiră deodată, ca la comandă. Pesemne că-l recunoscuseră pe trecătorul ivit din întuneric.

Rustam privea curtea scăldată de razele lunii. Se gîndea că, nu întîmplător, fusese lăudat în ziare. Își aducea aminte de titlurile mari întinse pe primele pagini care ridicau în slăvi spiritul de inițiativă, exemplul valoros, operativitatea și calitățile de organizator ale președintelui de la „Viața nouă". În ziarul republican apăruse chiar, odată, și un articol al lui. E foarte adevărat că articolul fusese redactat de un tînăr dezghețat, cu o cămașă de mătase, cu gulerul larg descheiat la piept. Acesta discutase cu Rustam vreo douăzeci de minute, apoi primise de la Salman toate datele și cifrele trebuincioase, iar seara mîncase cu poftă în casa președintelui o *cihirtmă*, cinstind, totodată, cu o prețuire deosebită, băuturile servite la masă...

Părea că nimic nu se schimbase în răstimpul acestei ierni. Atunci de ce se năpustise tineretul asupra lui și nu mai dădea o para chioară pe toate meritele sale din trecut, repetînd necontenit : „mașini... mașini !"

„Și eu mă pricep ca și voi toți, țîngăilor, la mașini ! gîndea Rustam. Am văzut eu ce înseamnă mașină și pe front. Dar să încredințez fără nici un rost S.M.T.-ului avutul colhozului, asta n-o fac nici în ruptul capului !... Am văzut culturile de bumbac după recoltare cu mașina : mai bine de jumătate din recoltă a rămas pe tufe. N-avem încă mașini bune pentru culesul bumbacului !"

Toate aceste gînduri îl frămîntau într-atît încît, de furie, încleșta pumnii. „Păi, pentru ca țăranul să aibă pe masă o bucată de pîine, nu dau un pas înapoi, chiar dacă s-ar năpusti împotriva mea tot raionul !" În clipa aceea era încredințat că toți colhoznicii sînt de partea lui, toți care aveau experiența vieții, care simțiseră, pe pielea lor și darurile și vitregiile Stepei Mugane. Nu, hotărît nu – pe

oameni nu-i poţi amăgi, ei deosebesc întotdeauna pe cei care le apără interesele de cei care vor să aprindă focul pe maidane cu vorbe goale...

„Oare nu eu am clădit totul, nu eu i-am dat viaţă ? se întrebă din nou Rustam, îmbrăţişînd cu priviri de gospodar chivernisit hambarele, magaziile, clădirea administraţiei şi cîmpul, atît de cunoscute ochilor lui care sclipeau în lumina lunii".

„Acesta-i adevărul, adevărul curat ! păru a-i răspunde însăşi noaptea. Şi numai un mincinos sau un orb poate nega înfăptuirile dumneavoastră măreţe !"...

– Cine-i acolo ? strigă Rustam ducîndu-şi mîna la inimă, care-i zvîcni, deodată, trezit la realitate din lumea amintirilor ce puseseră stăpînire pe el.

– Umbra dumneavoastră ! se auzi vocea lui Iarmamed care ieşi de după pridvor. Am să vă urmez pînă la cea din urmă suflare. Am deschis gura ca să întăresc adevărul spus de dumneavoastră !

– Dar ce făceai aici ?

– Dumneavoastră gîndeaţi cu voce tare şi eu n-am îndrăznit să vă tulbur năvala gîndurilor atît de înţelepte...

– Pleacă acasă ! îi porunci Rustam. Aştept să mi se dea legătura cu S.M.T.-ul : vreau să ştiu dacă vine mîine dimineaţă al doilea tractor pentru semănăturile de primăvară.

– Daţi-mi voie să telefonez eu ! propuse socotitorul.

– Ai mîncat ?

– Nici prin gînd nu mi-a trecut ! răspunse parcă jignit Iarmamed. Nu-mi arde de mîncare, ba chiar mi s-ar opri în gît cînd ştiu că vă aflaţi încă la datorie. De mi s-ar lipi mateIe de foame, dar înaintea dumneavoastră nu plec de-aici !

Linguşelile lui Iarmamed erau tot mai grosolane şi mai neruşinate. Iarmamed nici nu-şi mai ascundea slugărnicia josnică. Dar Rustam, incoruptibilul şi cinstitul Rustam, nu mai putea să renunţe la serviciile lui plictisitoare.

Totuşi, de l-ai fi întrebat pe Rustam dacă-i plăceau „periuţele", ar fi răspuns, cu toată sinceritatea, că nici de la de-

părtare de un kilometru nu l-ar lăsa pe un lingău să se apropie de el. Iată ce lucruri se puteau petrece în viață !...

– Du-te și telefonează ! porunci cu răceală președintele, făcîndu-i loc lui Iarmamed să urce treptele pridvorului.

Aprinzîndu-și pipa, Rustam trăgea cu urechea la vorbele pe care socotitorul le ciripea la telefon :

– Parcă ar nunti șeful comunicațiilor. Ce-i larma asta ? Parc-ar răpăi o dairea și-ar zumzăi o *zurna*. [1] Duduiță, auzi, duduiță ! Eu n-am nevoie de muzică, dă-mi legătura cu directorul... Cum ? Nu s-a întors de la Baku ? Atunci, dă-mi, te rog, pe tovarășul Șarafoglu ! N-avem încotro, domnișoară, trebuie să-l trezești, să-l scoți de unde știi... Aici vorbește secretarul tovarășului Rustam... Aha... ai auzit de el ? Atunci e foarte bine !... Tovarășul Rustam trebuie să vorbească urgent cu tovarășul Șarafoglu !

– Ei, „cuiul lui Mamed" ! zise Rustam, intrînd în birou și luîndu-i receptorul din mînă. Stai jos – că tot nu te faci mai deștept dacă stai în picioare !

Iarmamed chicoti vesel, dar nu se așeză pe scaun ca nu cumva să dea dovadă că-i lipsit de respect.

– Să trăiești, tovarășe Șarafoglu, să trăiești ! Cum te mai simți ? Ei, n-ai voie să te îmbolnăvești – nu e bine ! spuse cu compătimire Rustam. Și eu, sincer să-ți spun, m-am mirat mult că nu te-am văzut la „Steagul roșu". Da, am semnat. Totul e în ordine ! mormăi Rustam privind cu coada ochiului spre ușa deschisă. Socotitorul înțelese și-o închise : „Cine știe, s-ar putea, ferească cel de sus, să tragă careva cu urechea". Ei, da, au fost unele neînțelegeri, da, au fost, fără asta nu se poate. Cînd ne întîlnim, o să-ți povestesc în amănunt. Acum, însă, am o treabă cu tine, prietene. Iartă-mă că te supăr și noaptea. Ia spune-mi : cînd îmi trimiți al doilea tractor ca să semăn grîu pe încă un ogor ?

– Ia te uită ce i-a trăsnit prin minte ! îi răspunse vădit supărat Șarafoglu. Dar de ce, azi, tractorul lui Kerim a stat de pomană, cît a fost ziulica de mare ? Nu puteți asigura de

[1] *Zurna* – instrument muzical caucazian cu coarde (n. ed.).

lucru unui singur tractor şi mai cereţi încă unul ? Nu, prietene, aşa nu merge. Acum, în toiul muncilor, tractorul trebuie să lucreze ca ceasul. Da, ca ceasul ! Bagă bine de seamă, dacă tractorul nu lucrează din plin nu mai primeşti încă unul ! Îmi cunoşti doar firea ! încheie Şarafoglu şi întrerupse legătura. În urechea lui Rustam pe care-l cuprinse amărăciunea năvăli iar sunete de zurna şi de dairea.

Rustam se năpusti asupra lui Iarmamed atît de ameninţător, încît acesta se trase spre uşă, gata s-o ia la fugă.

– De ce n-a lucrat azi tractorul lui Kerim ?

– N-a lucrat... vru să răspundă ceva socotitorul şi îşi dădu mîinile în lături a neputinţă.

– *Zahrimar !* [1] zbieră Rustam înăbuşindu-se de mînie. Te întreb : de ce n-a lucrat ?!

– Nu s-a adus apă. Nici sămînţă nu i s-a adus lui Kerim... A aşteptat cît a aşteptat şi s-a dus singur, pe jos, în sat. Pînă acolo, sînt dus şi întors aproape doisprezece kilometri. Pe deasupra s-a mai rupt şi o roată de la saca... şi-uite-aşa, a trecut ziua...

– Fir-ar să fiţi... De cîte ori v-am spus, de cîte ori v-am poruncit să aveţi grijă. Nu pot avea încredere în nimeni ! Rustam ridică din nou receptorul, suflă în pîlnie şi rugă, schimbîndu-şi tonul : „Tovărăşico, tovărăşico, dă-mi te rog casa tovarăşului Şarafoglu. Da' mai închide, te rog, aparatul dumitale de radio ! Şarafoglu ! Tot eu... Rustam ! Te asigur că aşa ceva nu se va mai întîmpla niciodată, fii liniştit ! Nişte zăpăciţi, prietene ! N-am lipsit decît o zi şi totul s-a oprit în loc. Trebuie, pesemne, ca de aici înainte să cer eu apa pentru tractorişti !... oftă el cu ciudă. Uite unde am ajuns ! Sînt meşteri cu toţii în demagogie, dar la treabă...

Iarmamed tresărea la fiecare cuvînt al preşedintelui. Dădea din mîini de parcă ar fi alungat un roi de ţînţari, căutînd, în felul acesta, să arate că toate învinuirile lui Rustam n-au nici o legătură cu el...

---

[1] *Zahrimar* – venin de şarpe. (în azerbaigiană). Aici, o înjurătură (n. ed. ruse).

– Demagogi – și încă ce demagogi ! continuă Rustam. Apoi, deodată, schimbă vorba. O să te informez cînd ne-om vedea. Te asigur, prietene ! Îți dau cuvîntul meu de cinste că, de azi înainte, am să controlez personal. Așa dar, îmi trimiți al doilea tractor ? Cînd, de dimineață ? Îți mulțumesc ! Și nu mai boli. Cînd am auzit că ești bolnav parcă mi s-a înfipt un cuțit în inimă. Vezi, fă-te sănătos ! Îți mulțumesc încă o dată. Să trăiești...

Rustam puse receptorul în furcă, își încrucișă mîinile la piept și, întorcîndu-se spre Iarmamed, îi făcu o plecăciune pînă la pămînt.

– Îți mulțumesc ! Mi-ai făcut un mare serviciu, nimic de zis !

– Dar ce vină am eu ? Asta-i doar brigada lui Hasan.

– Și Hasan e un afacerist ca și tine. O să vezi tu postul de contabil cînd ți-i vedea ceafa.

Aruncîndu-și paltonul pe umeri, Rustam își luă căciula și ieși cu pași mari.

Iarmamed îl ajunse din urmă în cerdac. Nu-și venise în fire. Tremura ca varga.

– Sînteți chemat la telefon.

– Cine mă mai caută ?

– De la raion.

Rustam înjură în gînd, crezînd că o să i se ceară vreo situație. Primăvara venise și conțopiștii se înviorașeră la primele raze ale soarelui. Rustam apucă mînios receptorul dar, auzind vocea lui Șarafoglu își dădu seama că greșise cu presupunerile lui.

Prietenul său îl întrebă cu o ironie neașteptată în glas :

– Hei, Rustam-*kișî*, dar tractorul nostru tot fără știrea ta a fost trimis înapoi din Sarîtorpak ?

Rustam înțelese numaidecît despre ce era vorba și-i răspunse în același ton, tot în zeflemea !

– Nu, tovarășe locțiitor de director, a fost trimis înapoi din ordinul meu personal. Noi n-am cerut nici un tractor pentru Sarîtorpak. Voi l-ați trimis acolo. Nu umbla cu cioara vopsită, prietene, tu nu te gîndești decît la interesele S.M.T.-ului !... Dă-mi voie atunci și mie să apăr interesele

colhozului. La Sarîtorpak avem un lot de porumb. Grăpatul nu este anevoios acolo şi-l voi face cu „D. T. 14" al nostru. Iese mai ieftin !

– Dacă ai fi procedat întotdeauna aşa, gospodăreşte, i-ai fi băgat în cofă de mult pe toţi din raion ! rîse fără răutate Şarafoglu.

– M-am învăţat minte şi eu ! răspunse tot atît de vesel Rustam şi puse receptorul în furcă.

Ieşi în curte, aruncînd încă o dată o privire dispreţuitoare lui Iarmamed care rămăsese în pragul uşii cu mîinile pe burtă, ca un cerşetor la intrarea în geamie.

În seara aceea, Sakina sosise acasă înaintea soţului ei şi se apucase să gătească. Era bucuroasă că atunci cînd va veni şi Rustam va avea la cină numai bucate gustoase.

Ziua, pe cîmp, stătuse de vorbă cu celelalte femei şi se bucurase că, şi ele, abia aşteptau să se apuce cu toţii de treabă, ca să cîştige bani buni şi întreg colhozul să înflorească tot mai mult. Cumetrele, care, în anii trecuţi, trăncăneau într-una despre preţurile pieţii, se potoliseră. În drum spre casă însă, Sakina fusese informată de unii binevoitori despre dezbaterile furtunoase care avuseseră loc la colhozul „Steagul roşu". Zvonurile au aripi. Ele zboară cu iuţeala fulgerului. Vorbele pe care le auzise o necăjiseră pe Sakina şi cînd îl văzu pe Rustam venind posomorît se descumpăni şi mai mult.

După cină, îi spuse, cu băgare de seamă, ca să nu-l supere :

– Of, *kişi*. Te-ai dus ca oaspete şi acolo ai pus la cale o adevărată bătălie. Pesemne că n-ai ceva mai bun de făcut ! Tu ţi-ai luat întotdeauna asupra ta greutăţile cele mai mari, nu te-ai speriat de muncă, n-ai fugit de ea ! De ce acum dai înapoi ?

Rustam se uită lung la ea, cu prefăcută naivitate. Ce bine le vede pe toate ! Cum a ştiut ea să-mi pătrundă în suflet numaidecît şi să scoată ghimpele din el !...

– Eu am rămas acelaşi ! răspunse el. Am fost, însă, legat de mîini şi de picioare de hotărîrea conducerii colhozului. Nu pot să nu ţin seama de documente – e vorba

de disciplină ! Zilele acestea vom avea o ședință a conducerii și, spre necazul lui Kara Keremoglu melcul ăsta negru, am să propun din nou – da, eu însumi am să propun revizuirea angajamentelor. Am să țin seama de voința oamenilor, așa cum îmi ceri tu. Ești mulțumită ?

– Chiar foarte mulțumită ! spuse rîzînd Sakina. Dar s-ar fi putut ajunge la asta și fără să te iei cu oamenii la trîntă !

2

Salman triumfa. În locul unei sărbători ieșise un scandal. Rustam se considera jignit de Șirzad. Perspectivele de viitor ale lui Salman crescuseră văzînd cu ochii. Dar firea bătrînului e schimbătoare. Își schimbă părerile, cum își schimbă cămășile. Să aștepte cu răbdare ? Dar cît timp îi trebuia lui Rustam ca să se gîndească – o lună, două, cinci ? Venise deci vremea ca cineva să-i mai sufle ceva la ureche. Și, de îndată ce Salman își dădu seama de acest lucru, îi și veni în minte chipul lui Kalantar-*leleș* : „Ar fi de ajuns ca omul ăsta să miște un deget și pe loc sînt locțiitor al președintelui."

A doua zi dimineața, Salman îi spuse lui Rustam că se duce să vadă cîmpul de sfeclă. Acolo stătu în grabă de vorbă cu colhoznicii și, apoi, se repezi pînă la comitetul executiv raional.

Avu noroc : Kalantar era singur în birou. Stătea cu ușa larg deschisă.

– Îmi dați voie, Kalantar-*gaga ?*

Kalantar nici nu ridică ochii de pe hîrtiile din fața lui și, cu mîna sa cărnoasă, schiță un gest care voia să spună : poftim !

Salman salută cuviincios și se opri cu mîinile pe spătarul scaunului. Nu se așeză pînă ce Kalantar nu înălță capul și-l întrebă mirat :

– De ce nu iei loc ? Cum merge treaba ? Sănătos, vonic ?

Abia acum Salman cuteză să se aşeze cu grijă pe scaun, punînd palmele pe genunchi şi încremenind în poziţia unui şcolar model.

– Despre mine-i vorba ? Cui îi pasă dacă un pîrlit de contabil e sănătos sau nu ?! Altceva-i cu dumneavoastră ! Fiecare clipă din activitatea dumneavoastră este nespus de preţioasă pentru întregul raion.

Această linguşire directă a lui Salman îl măguli pe Kalantar carę, în aşteptarea altor laude, zîmbi cu modestie.

– Dar eu n-am făcut nimic mai de seamă !

Salman îşi lovi palmele de genunchi.

– Păi dacă n-aţi fi dumneavoastră, tovarăşe şef, raionul nostru de mult s-ar fi rostogolit pe ultimul loc, ar fi rămas codaş pe republică ! Chiar şi respiraţia dumneavoastră are o influenţă binefăcătoare asupra semănăturilor – ca ploaia de primăvară. Nu degeaba oamenii se jură pe sănătatea dumneavoastră !

De plăcere, chipul lui Kalantar parcă dogorea ca o plăcintă unsă cu unt. De aîta mulţumire de sine înflorea ca un bujor.

– Aşa e, drăguţă, dar vezi... am şi eu duşmani... Unii nu mă pot suferi. Dar puţin îmi pasă mie de ei ! Reputaţia mea e bine stabilită ! Am cimentat în jurul meu activul de raion şi nimeni nu mă poate săpa... Ei, şi acum i-a spune-mi, ce vînt te aduce ?

Salman lăsă ochii în jos.

– Am venit să vă cer sprijinul. La noi, la stînă, spuse el cu vocea tremurătoare, se petrec lucruri revoltătoare. Mi-e teamă că nu vom putea îndeplini planul, nici la carne, nici la lapte. Asta înseamnă că nu vom traduce în practică directivele cele mai de seamă ale partidului.

Kalantar socotea că ştie tot ce se petrece în raion şi nu-i plăceau oamenii care-i aduceau o veste sau alta. De aceea îl întrerupse pe Salman cu vădită plictiseală !

– Ştiu asta de mult. Am şi găsit un nou responsabil pentru stînă. Dar, vezi bine, preşedintelui vostru nu-i e de loc pe plac candidatul meu.

– Acesta-i sfîntul adevăr !... răspunse prompt Salman. Propunerea dumneavoastră l-a scos de-a binelea din sărite pe Rustam ! Spune cui îi iese în cale : „Kalantar-*leleș* vrea să încredințeze oile colhozului unui lup cu două picioare !"

Kalantar își scărpină fruntea îngustă cu unghia, după obiceiul lui, răsuflă zgomotos pe nas și-l întrebă pe Salman aproape calm :

– Am auzit că la „Steagul roșu" v-ați certat !

Salman era gata-gata să spună că Rustam e un om grosolan, încăpățînat ca nimeni altul, mulțumit de sine, iar în ce privește calitățile lui de conducător, ele nu fac doi bani. Dar, observînd că celălalt tace cu un aer de nepătrunsă taină își spuse : „Dar dacă mîine au să se împace ?" Kalantar însă tăcea pentru că se gîndea cu încordare cum l-ar putea face pe Rustam să înghită pilula cea mai amară, așa cum numai el știa s-o pregătească, după rețeta lui...

Tăcerea se prelungi și Salman continuă mai pe ocolite :

– Rustam-*kișî* se bucură, e drept, de autoritate. E un președinte cu experiență, dar mi-e teamă că a îmbătrînit și nu mai înțelege în totul condițiile noastre actuale...

– Nu înțelege nimic – nimic ! A îmbătrînit, asta e ! întări cu înfumurare Kalantar spusele lui Salman, risipindu-i astfel îndoielile. E vremea să fie scos la pensie ! Dacă nu intervenim, atunci nu numai stîna se duce de rîpă, ci și întregul colhoz. Tu, băiatule, nu-l scăpa din ochi și dacă simți ceva, telefonează-mi imediat. Poți să-mi telefonezi și noaptea – acasă !

– Am înțeles, răspunse cu vădită supunere Salman, ridicîndu-se de pe scaun. După ce stătu puțin pe gînduri, adăugă precaut :

– Vreau să vă mai aduc la cunoștință că oricît l-ai zgîlțîi pe Rustam, nu obții nimic. E surd la orice critică. Dacă ar fi, însă, ajutat de un om cu adevărat capabil și energic...

– De un locțiitor ? întrebă Kalantar pe care vorbele lui Salman păreau că nu-l miră. Se gîndise și el la asta. Da,

e adevărat ! Iată, o să te numesc chiar pe tine locțiitorul lui. Provizoriu. Pe urmă vom mai vedea. Ei, ce spui ?

Salman se făcu alb ca varul.

– Tovarăşe Kalantar, dacă mă trimiteți la moarte sigură, nu şovăi : mă duc ! În dumneavoastră am o încredere nețărmurită. De aceea acum n-am să scot un cuvînt, dar să știți că nu-mi pregătiți o soartă prea uşoară.

Chiar şi pentru Kalantar era limpede că aceste vorbe fuseseră rostite numai din complezență. Descriind în aer, cu palma închisă, o linie unduitoare, continuă cu însuflețire :

– Salman, locțiitorul președintelui. Farhad-*gaga* la stînă. Minunat, va fi minunat ! Conducerea raionului va fi liniştită pe deplin în ce priveşte gospodărirea colhozului. Ei, şi-acum, du-te acasă liniştit ! Şi spune-i unchiaşului să treacă mai pe seară pe la mine.

Salman se foi :

– Cred că ar fi mai potrivit ca dumneavoastră personal să-l chemați. Ar putea bănui...

Kalantar-*leleș* se uită cu plăcere la chipul contabilului.

– Să știi că eşti isteț !... Sigur că ai dreptate, îl voi chema chiar eu.

Salman îl mai salută o dată şi, ajuns la uşă, îl rugă sfios :

– Poate că vă abateți sîmbăta ce vine şi pe la noi, Kalantar-*gaga*. Cinstiți-mi casa cu vizita dumneavoastră...

– Vom vedea. Acum du-te – şi fii cu ochii-n patru ! Şi zîmbindu-i cu bunăvoință îl lăsă să plece.

3

Cînd lui Rustam i se aduse la cunoştință că era chemat urgent de Kalantar Kelibiev, la comitetul executiv raional, se supără. „De acum încolo n-o să mă mai lase în pace ! Încep cu chemări ca să sfîrşească cu mustrări. Să-i fac pe plac ? Să-mi plec capul ? Să nu mă duc ? Atunci o să mă sucească în fel şi chip, că nici n-o să bag de seamă cînd

am rămas fără cap. Dar ce-o fi vrînd de la mine ? Mai bine se urca în mașină și venea la colhoz !"

Neavînd însă încotro, Rustam se îndreptă spre casă ca să-și schimbe hainele și să mănînce. Ascultîndu-i presupunerile și tînguirile, Sakina încercă să-l liniștească :

– Ascultă, *kișî*, cu firea ta bănuitoare ajungi să socoți toți oamenii drept dușmanii tăi cei mai aprigi ! Doar nu s-a petrecut nimic ! Președintele comitetului executiv vrea să stea de vorbă cu tine. De aia te-a chemat. Deci urcă-te în *Pobedă* și du-te. Ascultă tot ce-ți spune cu răbdare și dacă-ți dă un sfat bun, mulțumește-i. Sfaturile rele nu le lua în seamă. E limpede ca lumina zilei ! N-are decît să se încăpățîneze, să facă ce-o vrea – ce-ți pasă ?... Doar sînt pe lume oameni mai mari decît el și în grad și în putere. Comitetul raional de partid e la doi pași. Treci și pe acolo ! De vreme ce nu știi încă despre ce e vorba degeaba îți faci sînge rău și-mi faci și mie !

– Bine, bine ! Mă lipsesc de povețele tale ! mormăi Rustam ca să salveze aparențele, dar mulțumit, în fapt, de cuvintele nevestei sale.

Luîndu-l cu el pe Iarmamed care avea treburi urgente la bancă, plecă și, peste o oră, opri mașina în fața sovietului raional.

După ce se înțelese cu socotitorul la ce oră să se întîlnească, Rustam intră în biroul lui Kalantar. Aici, fără a aștepta să fie poftit se înfundă într-un fotoliu.

– M-am prezentat la ordinul dumneavoastră !

Această atitudine familiară a președintelui îl enervă pe Kalantar.

– Iertați-mă că v-am tulburat și că v-ați ostenit să veniți, dar n-am avut altă cale.

– Nu-i nimic, sîntem obișnuiți ! îi răspunse pe același ton Rustam. Despre ce anume e vorba ?

– Este vorba, Rustam-*kișî*, că a sosit vremea să te gîndești că ai îmbătrînit, să chibzuiești cum trebuie să te porți ! spuse amenințător Kalantar.

„Ptiu, că flecar mai ești" gîndi Rustam. Și, umplîndu-și pipa cu tutun, începu să spună pe îndelete că intrase într-o

perioadă grea, de muncă încordată, că începuseră semănăturile de primăvară : zi și noapte era nevoit să fie pe cîmp, să facă rînduială, să supravegheze lucrările, să dea îndrumări, să-i laude pe unii, să-i certe pe alții.

Stăpînindu-și cu greu un căscat, Kalantar îl întrerupse grosolan :

– Ai întîrziat o jumătate oră și acum te-ai pornit să-mi raportezi o seară întreagă ? Ajunge – ascultă ce spun eu !

Aspru și autoritar cu subalternii, Kalantar nu lua în seamă starea sufletească a celui cu care sta de vorbă. Nici acum nu se sinchisea cîtuși de puțin că Rustam se supărase de-a binelea.

Deodată scîrțîi ușa. Se ivi capul lui Iarmamed și apoi se auzi vocea lui rugătoare și behăită :

– Tovarășe Kalantar, fie-mi cu iertăciune, îngăduiți să dau președintelui nostru să semneze o hîrtie.

„Cine l-a mai adus și pe ăsta aici ?" se gîndi furios Rustam care tocmai voia să se scoale de pe scaun și să plece, arătînd acestui grosolan de Kalantar că președinții de colhoz nu sînt o apă și-un pămînt : că răbdarea lui are o limită. Acum însă, Rustam se gîndi că trebuie să fie mai cu luare-aminte...

– Dar ce-i graba asta, arde undeva ?

– Directorul băncii pleacă. Se grăbește și l-am convins cu greu să mă mai aștepte. Casieria se închide și rămînem fără bani ! explică Iarmamed, uitîndu-se slugarnic la Kalantar care îl privea de sus. Totuși, slugărnicia lui Iarmamed îi plăcu lui Kalantar-*leleș* care, devenind deodată înțelegător, îi îngădui :

– Dacă treaba e urgentă, poftim !...

Scoțînd hîrtia dintr-o geantă veche, ponosită, Iarmamed o puse pe masă în fața lui Rustam, aruncînd din nou, președintelui comitetului executiv o privire tot atît de slugarnică.

– Ei, cum merg treburile ? întrebă binevoitor Kalantar.

– Să fiți sănătos, tovarășe Kalantar, merg bine ! murmură Iarmamed, încrucișîndu-și mîinile pe pîntec și încli-

nîndu-se pînă la pămînt. Fie ca umbra dumneavoastră să treacă neîncetat pe zidurile caselor noastre.

Rustam abia se stăpîni să nu se răstească la Iarmamed. Kalantar apăsă de cîteva ori pe butonul soneriei şi-şi aţinti privirea spre uşă, dar nu se arătă nimeni. Sună din nou, ţîrîitul apăsat al soneriei se auzi prelung, dar nimeni nu se grăbea să vină la chemarea lui.

– Unde, naiba, s-or fi dus !?

– Ce doriţi, mă rog, tovarăşe Kalantar ?

– Un pachet de „Kazbek" ! răspunse Kalantar scoţînd din buzunar trei ruble boţite pe care le aruncă pe masă. De o oră am rămas fără ţigări...

Uitînd cu totul de directorul băncii care-l aştepta şi de casieria care se închidea, Iarmamed exclamă :

– Dar am eu bani, tovarăşe Kalantar ! Vă aduc imediat vreo zece pachete, să aveţi şi de rezervă !

Rustam tuşi, iar preşedintele comitetului executiv, ghicindu-i parcă gîndurile, mormăi : „Mă duc eu însumi să-i arăt trîntorului ăstuia de portar care îi e datoria..." Şi ieşi repede afară.

– Mare lingău mai eşti ! Măi, ce lingău ! îi spuse Rustam lui Iarmamed, măsurîndu-l cu scîrbă din cap pînă-n picioare. Hai, ia-ţi hîrtiile şi cară-te ! Vai de capul tău !

„Parcă nu mă gudur tot aşa şi pe lîngă tine !" se gîndi Iarmamed, strîngîndu-şi de pe masă hîrţoagele şi dispărînd din cameră.

Kalantar se întoarse, deschizînd din mers cutia cu ţigări. Se îndreptă încet, ostentativ, spre casa de fier care se afla într-un colţ al încăperii, de unde scoase o mapă, după ce zornăi cîtva timp cheile. Desfacerea mapei dură un timp îndelungat. Kalantar îşi dădea seama cît de enervat era Rustam şi hotărîse să-l mai chinuiască. În sfîrşit, scoase din mapă trei scrisori soioase, pe care începu să le citească una cîte una, grav, cu glas tare. După fiecare frază citită se uita întrebător la Rustam. În scrisori se spunea că Rustam-*kişi* se manifestase făţiş împotriva directivelor partidului în privinţa ridicării producţiei la hectar. Se mai spunea că, la colhozul „Viaţa nouă", situaţia era catastrofală,

că lucrările de pregătire a semănăturilor fuseseră compromise şi că preşedintele tolera furturile de oi la stînă...

– Cine semnează ? întrebă scurt Rustam.

– Ce importanţă are cine semnează ? Vocea poporului e vocea lui dumnezeu ! răspunse cu sînge rece Kalantar.

– Anonime, deci !

– Să zicem că da. Faptele sînt, însă, interesante.

Sprijinindu-şi coatele pe masa de lucru care ocupa jumătate din cameră, Rustam simţi că îl înăbuşă dezgustul faţă de acest om şi spuse cu hotărîre :

– Nu trei, ci trei sute treizeci şi trei de mii de anonime de-ar fi şi tot nu l-aş primi la stînă pe potlogarul ăla de Farhad !

Pumnul lui Kalantar căzu cu putere pe masă.

– Află, stimate preşedinte, că noi ştim să scoatem şi zeama din cei care ni se împotrivesc, de nu mai rămîne decît pielea şi oasele pe ei.

– Tot atît cît o să rămînă şi din ameninţările dumitale, *leleş* ! (Rustam nu se mai sfii să rostească porecla batjocoritoare pe care o dăduseră oamenii preşedintelui comitetului executiv.) Sînt bărbat în toată firea, mă înţelegi ? Şi la ameninţări, răspund cum se cuvine unui bărbat.

Kalantar era, în adîncul sufletului, un laş. Un laş josnic, un nemernic – văzînd că întîmpină rezistenţă, se înmuie.

– Uite, tocmai trebuie să pice tovarăşul Aslan. N-are rost să ne ciondănim !... Hai, dă-l afară pe Kerem, ia-l pe Farhad în locul lui şi pace bună. Ar fi timpul să ştii cine ţi-e prieten şi cine duşman !

Prinzînd curaj, Rustam izbucni în rîs :

– Despre oameni ca dumneata, se spune : fereşte-mă, doamne, de prieteni, că de duşmani mă feresc singur !

Tocmai în clipa aceea, Aslan intră în birou.

Kalantar-*leleş* făcu feţe-feţe. Sări de pe scaun şi alergă slugarnic în vîrful picioarelor în întîmpinarea secretarului comitetului raional de partid, strîngîndu-i mîna cu amîndouă mîinile. Rustam nici nu apucă să se scoale. Aslan veni la el şi-i strînse mîna politicos.

Aslan venise acolo de curînd. De statură mijlocie, uscăţiv, cu pielea albă, cu ochii negri, vioi şi pătrunzători, părea totdeauna îngîndurat, preocupat. La colhozul „Viaţa nouă" fusese de două ori : prima oară cu prilejul unei adunări generale cînd ascultase darea de seamă şi asistase la alegerile de partid şi, a doua oară, cînd participase la o şedinţă a conducerii colhozului. Aslan şi Rustam încă nu se cunoşteau bine, aşa că preşedintele colhozului „Viaţa nouă" se gîndi că Aslan nu-şi putuse face o părere despre el decît din cuprinsul rapoartelor oficiale sau luîndu-se după zvonuri şi – cine ştie ? – poate din anonime şi din bîrfelile lui Kalantar-*leleş*.

Prin colhozuri se spunea că Aslan era un om serios, care vorbea puţin şi nu se pripea să tragă concluzii, că nu accepta să ia masa în orice casă şi dacă intra într-o ceaihana însoţit de careva avea grijă să-şi plătească negreşit partea din consumaţie.

Urmărindu-l cu privirea pe Aslan care îşi scoase scurta de postav cafeniu şi şapca de aceeaşi culoare, aşezîndu-se la masă, Rustam se întrebă : oare venirea aceasta neaşteptată a secretarului raionului de partid era a bine sau a rău ?

– Ce-i nou, tovarăşe Rustamov ? Ce treburi te-au adus la noi, la raion ? i se adresă prietenos Aslan.

Rustam nu răspunse, mulţumindu-se să schiţeze un gest spre Kalantar care zîmbea dulceag. Ar fi vrut parcă să spună : „Să vorbească el !"

– Se auzeau din stradă strigătele dumneavoastră. Ce s-a întîmplat ? stărui Aslan. Pe dumneata te întreb, nu pe preşedintele comitetului executiv.

Kalantar răsuflă uşurat văzînd că Rustam tace şi că, deci, nu-l va trăda. Şi, în semn de recunoştinţă, îi aruncă o privire grăitoare, împături scrisorile anonime, le puse la loc în mapă şi legă cu grijă şireturile acesteia.

– .Se întîmplă multe şi pe la noi, tovarăşe Aslan ! spuse el mai pe ocolite. Azi ne certăm, mîine ne împăcăm. Fără asta, nu se poate – aşa-i slujba ! Ei, plecăm, ce zici ? Să nu cumva să întîrziem !

Şi Kalantar îşi căută şapca din ochi.

Pe Rustam, însă, îl fulgeră o bănuială : nu cumva, pe drum, Kalantar-*leleş* o să îndruge verzi şi uscate despre colhozul „Viaţa nouă" ? Mai bine era ca lucrurile să fie lămurite acum, pe faţă.

– Nu, nu pentru fleacuri ne-am certat ! începu Rustam cu vădită îndîrjire, scuturîndu-şi coama părului cărunt. Tovarăşul Kalantar îmi cere – mai bine zis, vrea să mă silească să angajez în postul de responsabil al stînei pe unul Farhad. Dumneata ai auzit, cumva, despre acest om ?

– Nu !

– În toată Stepa Mugană i s-a dus vestea ce tîlhar este. Nu i-a rămas un loc cît de mic pe frunte ca să i se pună pecetea ticăloşiilor pe care le săvîrşeşte.

– Şi dumneata ce-ai răspuns ? întrebă cu vădit interes Aslan.

– Eu am spus că Farhad o să intre la stîna colhozului „Viaţa nouă" doar atunci cînd o să-mi putrezească mie oasele în pămînt.

Kalantar începu să dezlege din nou mapa, dar se răzgîndi, hotărît pesemne să ţină anonimele drept rezervă.

– Vai, Rustam-*kişi*, rosti el pe un ton prefăcut, dojenitor, cum nu ţi-e ruşine să spui aşa ceva ? Dar de producţia la hectar nu spui nimic ? Ai uitat ? Doar ţi-am spus deschis că poziţia pe care ai adoptat-o în această privinţă este, în ultimă analiză, oportunistă şi exprimă neîncrederea dumitale faţă de hotărîrile Congresului al douăzecilea al partidului ! Ce legătură are acest lucru cu Farhad ? Nici nu merită să se vorbească aici prea mult de el !

Viclenia lui Kalantar îl scoase din sărite pe Rustam care tuşi zgomotos, pregătindu-se să se răstească la Kalantar. Aslan îl opri însă cu un gest al mîinii :

– Problemele acestea nu sînt atît de simple şi de uşoare cum vi se par. Numirea unui nou responsabil al stînei depinde, în întregime, de conducerea colhozului. Aslan tăcu o clipă, apoi adăugă : Uneori este bine ca o asemenea problemă să fie discutată chiar în adunarea generală a

colhozului. Dacă acest Farhad e un potlogar, atunci – desigur – el n-are ce căuta la stîna colhozului. Şi aici, în treacăt fie spus, eu am o încredere deplină în Rustam-*kişi*.

La auzul acestor cuvinte, Rustam aruncă o privire triumfătoare spre Kalantar care, de ciudă, se învineţise.

– Şi-acum să vorbim şi despre problema recoltei la hectar – şi despre contractul de întrecere încheiat cu colhozul „Steagul roşu". Firește, noi nu putem cere tuturor colhozurilor, fără nici o deosebire, îndeplinirea unor sarcini identice. Trebuie ţinut seama şi de sol, şi de regimul apelor, şi de gradul de salinizare a terenului. Fiecare gospodărie prezintă condiţii specifice – economice şi chiar psihologice. De aceea, sînt de acord că tovarăşii de la colhozul „Viaţa nouă" au dreptul să-şi stabilească ei înşişi planul producţiei agricole la hectar. Dar... – şi în colţul gurii lui Aslan flutură un zîmbet trist – dar la „Steagul roşu" discuţia nu s-a desfăşurat aşa cum s-ar fi cuvenit : Rustam-*kişi* şi-a însuşit, cu de la sine putere, dreptul de a rezolva el singur probleme atît de complexe care privesc interesele tuturor colhoznicilor. A încercat să-şi impună părerea în mod dictatorial. A vrut să taie nodul contradicţiilor prin ordine. Or, unui preşedinte de colhoz nu-i stă bine să dicteze ca un stăpîn. Asta ar însemna, tovarăşe Rustam, să-ţi îndepărtezi oamenii cei mai buni, oamenii cu iniţiativă, harnici, entuziaşti. În felul acesta vei rămîne singur-singurel !

Să rămînă singur, să se izoleze, să se depărteze de masă – ce cuvinte ciudate ! Rustam ar fi vrut să spună secretarului : pe vremea cînd pribegeam prin munţi şi văi, doar cu opinci în picioare, luptînd cu chiaburii, tu erai încă în faşă ! Dar gura lui nu putu să scoată nici un cuvînt. Expresia blajină, binevoitoare, întipărită pe chipul lui Aslan, avea asupra lui Rustam un efect liniştitor.

„Toamna se numără bobocii", gîndi el. Cînd va veni vremea ca roadele să fie împărţite, şi vom da cîte opt kilograme de grîne şi treizeci-patruzeci ruble de fiecare zi-muncă, atunci vei înţelege cine slujeşte poporul şi cum îl slujeşte... cine i se dăruieşte cu tot sufletul...

– Plecăm, ce spui ? întrebă Kalantar luîndu-şi şapca de pe pervazul ferestrei.

– Aşteaptă !... spuse Aslan. E limpede : cifrele rămîn cifre, iar oamenii, oameni. Chiar dacă Farhad ar fi omul cel mai cinstit de pe lume, curat ca lacrima, şi tot n-ar trebui numit la stîna colhozului „Viaţa nouă". De ce ? E simplu, Rustam-*kişi !* Pentru că în colhozul dumitale sînt mulţi oameni cinstiţi şi cu scaun la cap, în stare să conducă stîna. Uită-te bine la ei. Caută în mod realist să le preţuieşti calităţile. Să nu te sperie tinereţea lor. Doar şi dumneata ai fost tînăr atunci cînd ţi-au fost încredinţate treburile colhozului. Şi în anii aceia era poate mai greu să le duci la capăt. Sau, poate, mai uşor ? se întrebă Aslan şi tot el dădu răspunsul cu hotărîre : Nu, era mai greu !

Se ridică de pe scaun şi aruncîndu-şi pe umeri paltonul spuse : Să mergem !

În cerdac, sub cerul acoperit de nori negri, în timp ce Kalantar se ducea, posomorît, spre garaj, să scoată maşina, Aslan îl luă prietenește de braţ pe Rustam şi, privindu-i chipul încruntat, îi spuse cu glas scăzut :

– Eu nu-ţi impun nici o hotărîre. Gîndeşte-te însă bine şi sfătuieşte-te cu oamenii.

4

La trei zile după ce se întorseseră de la „Steagul roşu" Şirzad trecu, spre seară, pe la sediul colhozului „Viaţa nouă".

Iarmamed lucra la contabilitate, impunător, mîndru, cu ochelarii pe nas. Ţăcănea abacul, cufundat în teancuri de mape groase şi vrafuri de hîrtii.

Văzîndu-l pe secretarul organizaţiei de bază, socotitorul tînji mieros şi sări de pe locul lui, oferindu-i scaunul.

– Ce vînt te-aduce, tovarăşe secretar ?

– Stai, nu te osteni ! Am nevoie de unele cifre.

Iarmamed îşi scoase ochelarii de pe nas, îi şterse cu migală de mîneca hainei soioase şi, ocolind privirea lui

Şirzad, îi spuse că datele cu privire la producţia pe brigăzi şi echipe nu erau încă gata, că tocmai lucra la ele.

– Te-aş ruga să nu te mai osteneşti – ţi le aduc chiar eu acasă ! încheie Iarmamed dulceag.

– Nu-i nevoie ! Vezi-ţi de treabă. Dă-mi registrele fermelor zootehnice – le răsfoiesc aici şi-mi scot numaidecît datele trebuincioase.

– N-are rost, pe viaţa mea ! După o zi de muncă, ai şi dumneata nevoie de odihnă. De mult n-am mai auzit privighetoarea noastră cîntînd acele *baiatîi* minunate... Fac chiar azi evidenţa vitelor. Dacă va fi nevoie stau toată noaptea şi ţi-o aduc acasă. Datele cu privire la producţia agricolă au întîrziat din pricina preşedintelui. Ştii doar ce migălos e Rustam-*kişi*... A luat acasă toate registrele şi situaţiile. Lucrează la un plan grozav de sporire a rentabilităţii. (Socotitorul coborî glasul privind cu teamă în jur, deşi în toată clădirea cu două caturi nu se aflau decît ei.) Te asigur că mîine, dis-de-dimineaţă, ai în buzunar toate datele trebuincioase.

Şirzad ştia bine ce înseamnă la Iarmamed cuvîntul „mîine". Se putea ca acest „mîine" să fie peste o săptămînă. De aceea, politicos, dar hotărît, îi ceru să-i dea registrele şi situaţiile.

Iarmamed era între două focuri : fără aprobarea preşedintelui nu îndrăznea să destăinuie nimănui secretele lucrărilor de contabilitate. Mai ştii ce putea descoperi un ochi ager !? Dar nici să-l refuze pe secretarul organizaţiei de partid nu-i era la îndemînă. Ei, tot un drac ! Fie ce-o fi ! Şi Iarmamed, clipind jalnic, scoase din dulap registrele şi dosarele cu situaţii. Ridicîndu-şi ochelarii pe frunte, se uita cu teamă la Şirzad care, atent şi fără grabă, scria în carnetul lui de note, rînduri întregi de cifre. Omul ăsta n-avea astîmpăr ! Mai bine s-ar duce cu flăcăii să petreacă, să încînte fetele cu viersul lui de privighetoare...

– Cum merg treburile anul ăsta ? îl întrebă pe neaşteptate Şirzad.

– În ce privinţă, mă rog ?

– Cum stăm cu pregătirile pentru însămînțări ? Îndeplinim planul ?

– Slavă lui Allah, dacă oameni ca dumneata s-au apucat de treaba asta, înseamnă că-l vom îndeplini și depășì ! răspunse răspicat Iarmamed, fără să stea pe gînduri.

– Să știi că pe mine nu poți să mă prostești. Nu mai tot îndruga verzi și uscate ! îl repezi Șirzad.

– Nu spun decît sfîntul adevăr ! protestă socotitorul. Încrederea pe care o am în dumneata și-n Nadjaf e nemărginită. Sînt sigur că amîndoi o să-l băgați în viteză pe Rustam-*kișì*.

Șirzad nici nu luă în seamă ceea ce vorbea.

Socotitorul, însă, își dăduse drumul. Împroșcînd cu scuipat de jur împrejur, săltînd într-una de pe scaun, căuta să-l convingă pe Șirzad că grosolăniile și samavolnicia lui Rustam, de mult le stăteau în gît tuturor, dar că nimeni pînă acum nu avusese curajul să-i spună de la obraz că oțetul se acrise. Și iată că, acum, Șirzad deschisese focul, curajos, luînd poziție la adunarea de la „Steagul roșu" împotriva despotismului practicat de președinte. Cinste lui ! Din ziua aceea ținea neapărat să-l încredințeze pe secretarul organizației de bază de dragostea lui – această dragoste sporise, și acum era de o mie de ori mai mare ! Un lucru e însă ciudat, adăugă Iarmamed cu aerul că face o mărturisire : de ar fi fost un catîr în locul lui Rustam-*kișì*, nici el nu s-ar fi putut ține pe picioare sub povara învinuirilor pe care i le zvîrlise Șirzad în cap. Dar Rustam-*kișì* nici măcar nu se sinchisea ! Își continua politica de pînă acum. De aia e bine să ne amintim vorba din bătrîni : „Să nu dormi lîngă vulpe, că te sfîșie tigrul. Să nu pășești pragul în casa omului viclean, că rămîi fără picioare !..."

Iarmamed rosti proverbul cîntîndu-l parcă, de credeai că citește versete din coran. Lui Șirzad îi veni să rîdă – și toată mînia i se potoli. Pe un om ca Iarmamed nu-l puteai lua în serios ! Șirzad schimbă din nou vorba, revenind la tema gospodăriei colhoznice. Cifrele, Iarmamed le știa pe de rost. Le spunea fără a se poticni de fel. Dar cînd

era vorba să analizeze faptele și să tragă concluzii, clipea tîmp din ochi și limba i se împleticea în gură... Șirzad era încă nemulțumit. Și, pe măsură ce discuta, devenea tot mai clar faptul că problema sporului la recolta de bumbac pînă la treizeci – treizeci și cinci de chintale la hectar, se putea pune de pe acum, fiind o sarcină pentru anii imediat următori... De neconceput îi părea și rămînerea în urmă la bostănărie și în domeniul creșterii vitelor. Neobosit, Rustam-*kișî* se preocupase în fiecare an de cultura bumbacului și a cerealelor. Celelalte ramuri – dovadă cifrele ! – puțin îi păsa de ele !

Trecuse de mult de miezul nopții și lui Iarmamed i se lipeau pleoapele de somn. În sfîrșit, Șirzad închise carnetul cu însemnări, se sculă de pe scaun și spuse :

– Gata !... Pentru azi ajunge !

– Cum pentru azi ? exclamă speriat socotitorul. Odată a venit la noi un aspirant din capitală – avea nevoie de cifre pentru disertația de candidat – într-o singură zi a terminat toată treaba !

– Asta înseamnă că munca de partid e mai grea.

Plecară împreună. Noaptea era caldă și liniștită. Nici o lumină nu se vedea la ferestrele oamenilor. Căsuțele joase de țară păreau, în întuneric, niște colibe de păstori. Nori grei aducători de ploaie se îmbulzeau deasupra satului. Lui Șirzad i se păru că și aerul mirosea a ploaie. Și ploaia era necesară. Stepa Mugană își are năravul ei : dacă folosești umezeala din primăvară, strîngi o recoltă îmbelșugată. Dacă ai scăpat momentul pentru semănături, totul e pierdut !

Lui Șirzad îi treceau prin minte planuri îndrăznețe. El desprinsese, în lumina cifrelor, viitorul colhozurilor și, însuflețit, fără să-și dea seama, îi strigă lui Iarmamed care pășea alături de el, ca unui adevărat tovarăș de luptă :

– Nu e departe ziua cînd Stepa Mugană va fi un rai ! Kura și Arax au apă berechet ! Pămînt, cît vrei ! Zece luni pe an strălucește un soare călduros și binefăcător – ce-ți poți dori mai mult ?... Bumbac, grîu, zarzavaturi,

viță de vie, porumb, cirezi de vite, turme de oi, herghelii. Nu ai decît să asfaltezi șoselele – azi pline de praf și noroaie – să faci poduri și să aduci lumina electrică în colhozuri pentru ca toată stepa să sclipească noaptea cum sclipesc stelele pe cer !

Căscînd zgomotos, Iarmamed mormăi :

– Așa ar fi, dar...

– Dar ce ?

– Să-ți spun pe șleau : mare visător mai ești ! chicoti Iarmamed ! Pămîntul Stepei Mugane e numai sare ! Vara, praful înăbușă și omul și vita – iar iarna e ca terciul. Și dumneata ți-ai găsit aici „raiul pe pămînt !"

– Lucrul e greu, fără discuție ! replică Șirzad. Noi însă avem astăzi mașini – punem știința în slujba omului. Asta-i o forță, nu glumă !

Iarmamed își aminti de discuția în plină noapte dintre Rustam și Șarafoglu despre tractorul lui Kerim și mormăi molatic :

– Dă doamne, dă doamne...

Șirzad își dădu seama că era mai ușor să miști din loc o stîncă prăvălită în mijlocul drumului, decît pe viermele acela. Deodată, însă, Iarmamed înviorat de aerul răcoros îi atinse mîna.

– Ascultă, Șirzad, desigur nu-i treaba mea și nu fac bine că mă amestec. Totuși, mi-ești drag ca un frate și de aceea îți spun : degeaba îți tot bați capul cu cifrele astea. N-o să iasă altfel decît așa cum vrea Rustam-*kișî*. Iar dumneata și Nadjaf n-o să trageți decît ponoasele. Pînă la urmă, o să vă faceți de rîs. Ține minte ce-ți spun !

– Ia stai puțin ! N-am analizat adineauri amîndoi cifră după cifră și situație după situație ? Oare ceea ce dorim noi, nu este îndreptățit ?

În loc de răspuns, Iarmamed se întoarse și strănută de patru ori în șir. Folosea acest vicleșug ca un mijloc sigur, ori de cîte ori trebuia să răspundă la o întrebare pusă direct. Își suflă nasul în batista murdară și bombăni ceva nedeslușit.

– Spune totul cu curaj ! N-o să te dau în vileag nimănui !

Iarmamed ştia că putea să aibă încredere în Şirzad. Se ridică în vîrful picioarelor ca să ajungă la urechea lui şi-i şopti :

– Voi o să trageţi ponoasele căci asta-i firea preşedintelui : dacă a ţîşnit vreo idee bună din capul cuiva, apoi omul acela îi dă îndată de bănuit.

Şirzad rămase locului, mirat. Crezuse că Iarmamed vede totul prin ochii lui Rustam, că nu-l interesa nimic, că nu voia să se frămînte cu nici o problemă. Acum era limpede că socotitorul se descurca mai bine ca mulţi alţii în treburile colhozului, numai că tăcea, că nu voia să vorbească prea mult.

– Nu mă îndoiesc că ne aşteaptă necazuri, că vom avea destule neplăceri, răspunse Şirzad. Dar ce să facem, Iarmamed, ce să facem ? Am şi eu idei, proiecte. Cum pot renunţa la ele numai şi numai ca să-mi asigur o viaţă tihnită ? Asta nu mai poate fi numită viaţă. Să lîncezeşti ! Toată frumuseţea vieţii e lupta ! răspunse Şirzad cu convingere, cu pasiune.

Iarmamed fu copleşit din nou de piroteală, chinuit de somn. Căsca de mama focului. Ar fi vrut să se facă nevăzut într-o uliţă ca să ajungă cît mai repede acasă, cînd Şirzad îl opri.

– Deci tu vezi totul – şi ce e bun şi ce e rău !... Şi taci ! Cum poţi trăi astfel, nefericitule ?

– Iac-aşa ! şi nasul coroiat al lui Iarmamed parcă se mişcă dintr-o parte într-alta a feţei. Crezi oare că-i atît de uşor să trăieşti astfel ? Ha, ha ! Am şi eu uneori idei. E însă de ajuns ca Rustam să ridice ochii la mine şi să-şi zbîrlească puţin mustaţa ca să uit totul. După aceea, adesea sînt chiar bucuros că am uitat. E mai bine aşa ! Sînt mai liniştit ! Şi-apoi, mi se pare că toţi fac pe şefii ! Toţi mă privesc de sus. Numai tatăl tău – fie-i ţărîna uşoară ! stătea cu mine de vorbă de la om la om... Acum, toţi sînt şefi – ce mare scofală pot face eu cu ideile mele împotriva lor ? Ar trebui să ai un suflet de viteaz ade-

vărat, să ai în piept, o inimă de leu. La ce folos să am, şi eu, o părere !? Ar fi un lux de prisos !...

Ascultînd în plină noapte această spovedanie, în care se amesteca atît de straniu sinceritatea cu fariseismul, Şirzad se gîndea că viaţa era mult mai complicată decît i se părea lui pînă mai ieri. Îndatoririle unui brigadier i se păreau acum o joacă de copil, în comparaţie cu răspunderea secretarului organizaţiei de partid. De pildă acum : în faţa lui era un om vrednic de milă şi dispreţ, un om fricos, lipsit de personalitate. Şi el, Şirzad, trebuia să hotărască : ce atitudine să ia faţă de acest om, cum să se poarte cu el şi nu numai azi, ci şi mîine şi mai tîrziu, în viitor – pentru că, la urma urmei, el, Şirzad, era un conducător de oameni şi, deci, răspundea şi de nevolnicul din faţa lui.

– Natura, cînd l-a creat pe om, a aprins în sufletul lui o flacără de nestins, spuse Şirzad care uită parcă din nou cu cine stătea de vorbă. Glasul lui tremura ciudat. Dacă n-ar fi fost, în noi, această flacără, nu ne-am fi deosebit cu nimic de animale. Ea se asemuie soarelui – şi fără acest soare oamenii n-ar fi ieşit, acum o sută de mii de ani, din peşterile lor întunecoase. Această flacără din noi a descoperit electricitatea şi a descătuşat atomul. Ea se numeşte conştiinţă, inteligenţă, gîndire, raţiune. Cel care se teme să gîndească, îşi stinge el însuşi în suflet această flacără vie, sfîntă. Înţelegi, Iarmamed ?

– Înţeleg chiar foarte limpede, cum nu se poate mai limpede ! Dar înţeleg şi mai bine ce înseamnă să fii strivit sub cizma altuia, răspunse Iarmamed abia auzit.

Cine îl speriase într-atît pe acest om şi-l făcuse atît de lipsit de apărare ? De frică îşi făcuse din neprincipialitate un scut. Era oricînd gata să fie de acord cu cel mai puternic decît el – era gata să săvîrşească orice nelegiuire numai şi numai ca să cîştige un zîmbet binevoitor de la stăpînul lui vremelnic ! La urma urmei era el, oare, om sau vierme tîrîtor care se teme de lumină, vierme care roade tulpina florilor şi a ierburilor ? Aşa îl vedea Şirzad pe Iarmamed, spunîndu-şi că n-avea nici un temei să

umble cu mănuși cu el și că ar face bine să-l strivească sub picioare fără cruțare. Totuși, îi era milă de el, deși își dădea seama că Iarmamed n-o merita.

– Și ce, vrei să mă faci să trăiesc în această credință a ta, mă povățuiești să trăiesc fără conștiință, nepăsător la toate ?

– Îți jur pe cugetul meu că nu m-ai înțeles ! Îți doresc numai binele, tot binele !... Nu te lua la harță cu Rustam, te rog din tot sufletul ! E răzbunător. O să te poticnești și dumneata într-o zi, și, atunci, o să te izbească atît de năprasnic, încît n-o să-ți mai vii în fire pînă ai să închizi ochii. Ține minte : în mintea lui Rustam s-a strecurat bănuiala că ținteși să-i iei locul, că visezi să ajungi președinte.

Șirzad pufni într-un rîs vesel.

– Recunosc că te-am socotit, întotdeauna, un lingău. Uneori, însă, mi-era milă de dumneata. Dar, mai adesea, te disprețuiam. Gîndeam așa despre dumneata : „Iarmamed e un fricos – de teamă să nu-și ude izmenele, se adapă la mal !..." Acum însă văd că nu ești numai lingău – că ești diavolul curat ! Oameni ca dumneata nu merită să respire aerul curat al Stepei Mugane.

Iarmamed scrîșni din dinți de furie. Se opri cu îndrăzneală în mijlocul drumului și, dîndu-și larg brațele în lături, nu-l lăsă pe Șirzad să treacă.

– Unde te grăbești ? Așteaptă, ascultă ce am să-ți spun... Araxul poate curge înapoi dar în fața ta n-am să mă ploconesc. Nu mi-e frică de nimeni și cu atît mai puțin de tine !... Cine ți-a dat voie, ție, un băiețandru să-mi vorbești ca unui cîine de pripas ? Sînt om sovietic. Nu, nu sînt lingău. Rustam-*kișî*, mi-i drag, – îl iubesc, îl respect. Pe cîtă vreme tu, drăguțule, de te-ai chinui o sută de ani de aci încolo și n-o să fii niciodată ca Rustam !

Și el îl încleștă pe Șirzad care abia se smulse din mîna lui vîscoasă ca o gheară de broască.

– Zici că ești un om ? Un bărbat ? Atunci vorbește ca un bărbat, nu behăi ca o oaie !

Şi vorbind astfel, Şirzad sări sprinten şanţul din marginea drumului unde nimeri într-o băltoacă şi înjură. În clipa următoare se mistui în întuneric, spre furia lui Iarmamed care rămăsese în mijlocul drumului.

5

Frumoasă e Stepa Mugană în zori ! Înainte de răsăritul soarelui cîmpiile sînt cufundate într-o ceaţă alburie. E de ajuns să ieşi în pragul casei şi să sorbi aerul, cum ai sorbi vinul, că şi simţi o beţie dulce care, pentru o clipă, te ameţeşte... Vetrele fumegă în curţile ţăranilor, risipite printre livezi şi tufişuri, pe malurile Araxului şi ale Kurei, aroma pîinii proaspăt coapte trezeşte în suflet simţăminte sfinte, iar buzele tale şoptesc dragostea pentru meleagurile natale... Natura întreagă, înflorită, reînnoindu-se în primăvara fiecărui an, parcă îţi dă bineţe : „Bună dimineaţa, prietene !“ În clipele acestea, căsuţele cu acoperişuri joase, vetrele nestinse, mirosul fumului şi al pîinii, pămîntul cenuşiu care ţi se lipeşte de cizme – ţi se par de mii de ori mai scumpe decît toate bogăţiile pămîntului.

Şirzad însă care păşea anevoie pe uliţa plină de noroi, uitase cum, cu cîteva clipe mai înainte, stînd în pragul clădirii colhozului, admirase Stepa Mugană. Se ducea la Nadjaf. Atîta vreme cît mersese pe marginea drumului cu cizmele lui lustruite, fluiera voinicește, dar îndată ce trebui să treacă drumul prin glodul cleios, tăcu. „O, afurisită lene !“ îşi spuse abia trăgînd cizmele din noroi. În fiecare primăvară blestemăm noroaiele astea, dar cum se usucă, uităm totul.. Ni-e lene să ne îngrijim de noi înşine ! Dacă am face trotoare, dacă am pietrui drumurile. casele noastre ar fi mai curate şi duşumelele oglindă ! Ia uite ce case vechi, scunde şi întunecoase ! E ruşine s-o spunem, nu avem o baie în tot satul !“

Ieşi pe o toloacă unde îşi şterse grijuliu, cu un şomoiog de iarbă uscată, noroiul de pe cizme. „Cum îndurau bunicii noştri viaţa asta ?“ se întrebă el, gîndindu-se la ge-

neraţiile de ţărani care se născuseră, crescuseră, trudiseră şi muriseră pe acele meleaguri, fuseseră înghiţiţi de pămînt pentru ca, în locul lor, să vină un tineret care, la rîndul lui, îmbătrînea şi el – iar viaţa rămînea neschimbată. Nu se schimbase nici stepa, uscată cum era, cu pămîntul ei sărat, neroditor. Şi satele rămăseseră aceleaşi, fără grădini, iarna şi primăvara înecate de noroaie, iar vara învăluite în praf. „Cîţi oameni înzestraţi înotaseră prin noroiul acesta, pe cîţi nu-i înăbuşise praful ?“ Şirzad nu cuteza să învinuiască pentru toate acestea pe strămoşi care nu fuseseră decît nişte bieţi argaţi, trudind din zori pînă în noapte, cu mîinile şi picioarele pline de băşici sîngerînde. Ei îndurau foamea şi, desigur, nici nu bănuiau că poate exista o altă viaţă. „Noi, însă, noi ştim ce înseamnă o viaţă civilizată, o viaţă cu adevărat luminoasă ! gîndi Şirzad. De ce atunci ni-e lene să punem pomi, să facem grădini, să pietruim drumuri ?“

O voce ca un clinchet îl trezi la realitate, alungîndu-i gîndurile :

– Bună ziua, tovarăşe Şirzad.

Şirzad ridică ochii : era Maia

– Încotro, aşa, cu noaptea în cap ? o întrebă el.

– După apă ! răspunse Perşan, care se apropiase de Şirzad pe nesimţite, din urmă.

Pesemne că Şirzad părea tare descumpănit. Perşan izbucni în rîs – ba zîmbi chiar şi Maia, de obicei atît de reţinută.

– Fă-ne loc să trecem. Uite cum stă înfipt pe cărare ca un stîlp. Cu siguranţă că secretarul organizaţiei noastre de partid cugeta adînc. De aceea nu mai vede fetele care trec pe lîngă el, continuă Perşan, lăsînd jos de pe umeri ulciorul de alamă. Încă nu s-a crăpat de ziuă, continuă Perşan, că am măturat curtea şi m-am gătit. Acum mă duc după apă. Bine că a venit şi Maia cu mine. Îi place satul nostru şi-i încîntată de tot ce vede.

Şirzad nu prea credea că acelei fete de la oraş îi era într-adevăr pe plac satul lor murdar. Cine ştie ?! Poate că

în casa lui Rustam, totul era frumos și bine rînduit, așa că se simțea mulțumită.

Perșan surprinse zîmbetul neîncrezător al lui Șirzad și se aprinse :

– Nu crezi ? Spune adevărat : nu crezi ! Pesemne că nu-ți mai place casa lui Rustam. Asta înseamnă că vorbele tale dulci de altă dată nu erau decît fățărnicie. Da ? Să știi însă un lucru : inima Maiei e curată ca zăpada munților și dacă ea spune că-i place, așa e !

– Nu înțeleg în ruptul capului ce legătură au toate astea cu casa lui Rustam ? răspunse liniștit Șirzad. Dar de ce ne-am oprit în loc ? Să mergem – avem același drum...

Făcu loc fetelor să treacă înainte și porni în urma lor pe cărăruia bătătorită, aproape uscată, care ducea spre arîk.

– Da, e adevărat, Șirzad, îmi plac oamenii de aci ! spuse Maia, întorcîndu-se spre el. De altminteri, în general, satul vostru îmi place...

– Dar de ce „în general" ? întrebă Perșan, ciulind urechile.

– Păi fiindcă multe lucruri nu-i plac, zise Șirzad pe un ton puțin batjocoritor. Bănuiesc eu și ce nu-i place.

– Pe tine nu te-a întrebat nimeni. Ai putea să taci ! Are și ea gură, așa că poate vorbi ! se oțărî Perșan, luînd tonul ei obișnuit cînd vorbea cu el.

Maia, însă, nu se grăbi să-i dea dreptate cumnatei sale, ci sări în apărarea lui Șirzad.

– Vorbește, Șirzad ! Vreau să cunosc părerea dumitale.

– În primul rînd, asta ! spuse Șirzad, arătînd drumul plin de noroi pe care trecea un bătrîn cu barbă albă, legănîndu-se pe picioare ca un echilibrist pe sîrmă. Bătrînul se opri în mijlocul drumului. Părea că se gîndește : să se întoarcă, să meargă înainte ? Dar, zicîndu-și pesemne „fie ce-o fi" și abia trăgîndu-și picioarele din noroiul cleios, păși mai departe.

– Și în al doilea rînd ? întrebă cu interes Maia.

– În al doilea rînd...

Şirzad mărturisi fetelor părerea sa despre rînduiala din sat.

– Bunicii şi străbunicii noştri trăiau prost. Dar aveau şi scuzele lor ! începu Maia pe un ton grav. Noi, însă, ce scuze avem ? Mă mir că voi, tinerii, care v-aţi luat examenul de maturitate, v-aţi împăcat cu acest fel de viaţă, cu asemenea rînduieli.

Perşan schimbă ulciorul de pe un umăr pe altul, mişcîndu-şi mîna în sus şi-n jos ca să se dezmorţească şi spuse cu ciudă :

– Dacă voi, băieţii, n-aţi fi flecari, ci adevăraţi ighiţi, mai întîi de toate ne-aţi lua de pe umeri ulcioarele. Şi cînd te gîndeşti că trebuie să le cărăm în fiecare zi de vreo cinci şase ori încoace şi-ncolo... Şi dacă ne-am duce la un izvor cu apă limpede, tot ar mai merge, dar, aşa, cum e arîkul, plin de nămol !...

– E plăcut să auzi vorbe înţelepte ! răspunse flăcăul, bucuros de ardoarea pe care o punea Perşan în tot ce spunea. Cu atît mai mult cu cît, încă din clasa şasea, am învăţat cum se construieşte un bazin pentru filtrarea apei.

Perşan o luă pe Maia de mînă şi o trase înapoi spre sat, repetînd într-una :

– Să ne întoarcem acasă, surioară. Ce să ne mai chinuim dacă în bazinul lui Şirzad găsim apă curată şi proaspătă !

În primele clipe Maia nu înţelese despre ce era vorba. Apoi, trăgîndu-şi mîna şi îndreptîndu-şi ulciorul pe umăr îi spuse :

– Mai dă-mi pace, fluşturatico ! Şi eu care credeam că vorbeşti serios...

– Unde ţi-e bazinul ? Arată-mi-l, du-ne la el ! se năpusti Perşan asupra flăcăului care se fistîcise.

– Întreabă-l pe tatăl tău !

– Aha, pe tata ? Aşadar tata e de vină în toate ? Bine, bine... asta o s-o ţin minte ! Şi tu şi Nadjaf v-aţi obişnuit ca, la toate şedinţele să-l ponegriţi numai pe tata, dar cînd trebuie să puneţi şi voi umărul la treabă, daţi bir cu fugiţii ! Ţine minte, băiete : dacă mai spune cineva

cel mai mic cuvînt rău de tata, jur că în acest ulcior nu voi mai cără apă, ci sîngele lui !...

Şirzad nu ştiu ce să-i răspundă şi Perşan o luă pe Maia de braţ şi o trase spre arîk.

„Ce fire !" îşi spuse Şirzad speriat, dar şi încîntat în acelaşi timp. Maia apucă să întoarcă spre el capul şi, cu ochi surîzători, păru să-i spună că răbufnirea aceea era trecătoare, că nu făcea să se necăjească, că totul se va aranja.

Şirzad nu ştiu ce să-i răspundă şi Perşan o luă pe Maia făcînd pe nepăsătorul, de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat, spuse :

– Vezi, Maia, cine nu ţi-ar cunoaşte cumnata ar putea să creadă că e în stare să săvîrşească cine ştie ce ispravă !...

Sensul acestor cuvinte rămase pentru Maia neînţeles, dar Perşan se mînie atît de tare că zvîrli ulciorul în iarbă.

– În sat la noi nu văd un singur băiat cu care aş putea fugi fără binecuvîntarea părintească. De-ar veni să mă peţească şahul Iranului şi nu un flăcău din sat, n-aş da pe el nici măcar un fir de păr din barba tatălui meu... Chiar şi celui care o să-mi placă n-am să-i spun „da" pînă nu sărută de o sută de ori mîna tatălui meu.

Şirzad ridică ulciorul din iarbă, i-l dădu, făcu o plecăciune şi-i răspunse tot atît de făţiş :

– Dar de unde ai mai scos-o, că eu te-aş îndemna să fugi din casa părinţilor tăi ? Vreau doar să-ţi spun că astă seară are loc, la club, repetiţia cercului nostru muzical. Te rog să vii şi tu.

Oricît de ascuţită îi era limba, de data aceasta Perşan se cam fîstîci. Îl săgetă cu privirile şi luîndu-şi ulciorul porni sprintenă în jos spre apa arîkului, ce susura armonios printre pietre.

Şirzad se întoarse spre Maia :

– Te rog să vii şi dumneata. Pregătim un festival cum n-a mai văzut Stepa Mugană. Din păcate, cu dansurile stăm prost – n-avem cine să ne înveţe.

Maia rămase pe gînduri o clipă.

– E vorba de dansuri ? Bine, îmi iau eu sarcina asta !

– Minunat ! Poate că vine și Garaș.

Maia își luă rămas bun de la Șirzad și apucă mai bine ulciorul care i se clătina pe umăr. Se grăbi apoi să-și ajungă din urmă cumnata care și începuse să flecărească lîngă arîk cu niște fete adunate acolo, rîzînd cît putea mai tare ca s-o audă Șirzad.

Flăcăul nu se supără de loc și coti spre casa lui Nadjaf, fluierînd.

Cine știe de ce, el nu mai alegea acum drumul, ci lipăia curajos prin băltoace, împroșcînd noroiul.

6

Ușa galbenă a căsuței durată în piatră se deschise larg. În pridvor ieși în goană Gîzetar. Purta o rochiță veche, cu mînecile suflecate. Dădu la o parte burlanul samovarului in care clocotea apa, suflă cenușa de pe capac și ridică ușor, ca un fulg, samovarul, mare cît o vadră.

„Hm, așa e ea ! gîndi Șirzad despre Gîzetar, oprindu-se lîngă portiță. În mîinile ei, orice lucru are spor. Pe toate le face glumind, repede și cu voie bună." Cunoștea multe fete dezghețate, pline de viață, chibzuite, care, după ce se măritaseră, se potoliseră ca izvorul secat de arșiță. Gîzetar, însă, nu făcea parte dintr-acestea...

Gîzetar îi simți privirea și ridică brusc capul.

– A, Șirzad ! Dar de ce stai acolo ? Hai, intră. Nadjaf s-a întors abia acum de la cîmp. Luăm ceaiul împreună !

Din pridvor se vedea arîkul și fetele adunate cu ulcioarele pe umăr, printre care Gîzetar zări ușor rochia pestriță cu care era îmbrăcată Perșan.

– Mă rog lui Allah și dimineața și seara, rîse cu șiretenie Gîzetar, ca inima lui Rustam-*kișî* să se mai îmblînzească. Hai, intră mai iute-n casă !

Desigur Șirzad n-ar fi iertat nimănui o asemenea glumă, dar pe Gîzetar nu se putea supăra.

Auzind glasuri afară, Nadjaf ieşi cu părul vîlvoi să vadă ce este. Ilicul lui era larg desfăcut de i se vedea tot pieptul păros. Îi strigă lui Şirzad :

– Te-am căutat peste tot – pînă şi în cer şi, uite, te găsesc acum pe pămînt. Intră, vreau să stăm de vorbă.

– Crezi că am venit la tine doar să beau ceai ?

În timp ce Nadjaf se spăla în pridvor într-un lighean prins de un stîlp, fornăind atît de tare că se auzea pînă-n cameră, Şirzad se uita la Gîzetar care ştergea paharele şi punea pe masă farfuriile, untul, brînza, lipiile, simţindu-se pătruns de acea tihnită armonie casnică şi încercînd să şi-o închipuie pe Perşan pregătind gustarea de dimineaţă.

Nadjaf intră cu prosopul pe mînă şi dădu roată cu mîna, arătînd camera în care, afară de masă şi de patru scaune joase, plus cîteva fotografii pe pereţi, nu se mai afla nimic.

– Straşnic mobilată ! exclamă el. Ce zici ? Dar ce să-i faci ! N-am încotro ! Gîzetar-*hanum* cheltuieşte tot bănetul pentru înfrumuseţarea camerei de dormit. Sufrageriei – zice ea – nu i-a venit încă rîndul !

Şirzad nu răspunse îndată. Îşi amintea cum, tineri însurăţei încă, singuri puseseră temelia casei, singuri căraseră pietrele şi frămîntaseră lutul.

– Casa voastră mi se pare frumoasă ca palatul unui han. Nu visez decît un lucru : ca toţi colhoznicii să-şi facă – şi cît mai curînd – case tot atît de încăpătoare.

– Pentru vorbele astea îţi mulţumesc ! îi răspunse Nadjaf, trăgînd scăunelul mai aproape de masă. Principalul este ca ochii prietenului să nu fie pizmaşi...

– Nu vreau însă de loc să crezi că tot ce văd aici mă încîntă ! îl întrerupse Şirzad.

– Ce te nemulţumeşte ? Poate că nu-ţi sînt pe plac gazdele !

– Nu de gazde e vorba. Tu îmi placi şi pe nevasta ta o preţuiesc chiar mai mult. Dar e rău că atunci cînd aţi clădit casa nu v-aţi învrednicit să vă faceţi bucătărie şi baie.

– Locuim aici într-un sat, nu la Baku ! îi reteză Nadjaf vorba.

– Ba, are dreptate, da, da ! dădu Gîzetar din cap, turnînd ceaiul în pahare. Mi-i lehamite să tot gătesc la vatră, hăt departe în curte şi să mă spăl în lighean. Da, Şirzad are dreptate ca totdeauna. La toamnă cînd primim banii pentru zilele-muncă, le facem ! hotărî ea pe un ton autoritar.

– Vai şi amar de mine ! strigă Nadjaf apucîndu-se cu mîinile de cap. Mult bănet o să ne mai trebuie ! Doar şi de mobilă avem nevoie ! De unde atîţia bani ? Ei, frăţioare, aduci vrajbă în familie, *hanum* a mea a început să joace cum îi cînţi tu. Aşa nu mai pot trăi – te rog să te cari de aici !

Dar nici Gîzetar, nici Şirzad nu-l luară în seamă.

– Îmi place foarte mult aici la voi, continuă Şirzad, sprijinindu-şi bărbia în palmă, pentru că, în casa voastră, lîngă voi, mai trăieşte o fiinţă...

– De parte bărbătească sau femeiască ? întrebă Nadjaf bănuitor, gelos, şi înşfăcă fioros un cuţit de bucătărie.

– Uite, vezi, asta nu mai ştiu ! Ştiu însă că se numeşte Fericire. Da, Fe-ri-ci-re ! repetă Şirzad. Cum deschid uşa casei voastre, cea dintîi fiinţă care-mi iese în întîmpinare şi-mi vorbeşte este ea, fericirea.

– *Aşug !* Ce dulce ştie să vorbească *aşugul* nostru ! exclamă Nadjaf nespus de încîntat. Ştii însă cine a adus Fericirea în casa asta ? Ea, numai ea ! Şi o trase spre el pe Gîzetar care, fără să vrea, lăsă sfioasă ochii în jos.

– Hai, beţi-vă ceaiul că nu aveţi prea mult timp ! îi îndemnă Gîzetar, şi lunecînd din braţele lui Nadjaf luă o farfurie goală de pe masă şi o zbughi în pridvor.

7

Cînd cei doi prieteni ieşiră în uliţă, soarele se ivise de după norii cenuşii scămoşaţi şi totul în jur părea mai vesel. Poate că această impresie ţi-o dădea satul, pustiu în zo-

rii zilei, trezit de huruitul carelor și harabalelor, și de bătrînii care săpau pămîntul în grădini și, strîngînd grămezi de frunze veștejite și de iarbă uscată, le dădeau foc. Copiii ieșeau gălăgioși în curtea școlii, alergau de colo, colo, săreau și, în loc de minge, loveau într-o căciulă nu se știe a cui, făcută ferfeniță.

– Mergem pe jos ? propuse Nadjaf, care se simțea cam greoi după gustarea îmbelșugată.

– Așa n-o să facem nimic toată ziua, spuse Șirzad. Am atîtea treburi ! Uite-o pe mătușa Telly, cară îngrășăminte – ne duce ea pînă la cîmp !

Sări șanțul și făcu semn cu mîna. Harabaua, la care erau înhămați doi cai bine hrăniți, se opri.

Mătușa Telly strînse hățurile și se uită la cei doi flăcăi.

– Ne iei și pe noi ?

Mătușa arătă sacii cu îngrășăminte, ca și cînd ar fi vrut să spună : aveți loc pe ei berechet !

Cei doi prieteni se așezară cît mai bine pe saci și caii, frămîntînd noroiul, porniră încet cu harabaua care, în unele locuri, unde erau hîrtoape, se lăsa într-o parte și flăcăii erau siliți să se țină bine de saci ca să nu cadă. Mătușa Telly îi privea triumfătoare, parcă ar fi vrut să le spună : ei, iacătă, dragii mei, ce drumuri avem ! Și oasele-ți trosnesc cînd dai într-o groapă.

Lîngă arîk, mătușa opri caii, îi deshămă, și le atîrnă de greabăn traistele cu fîn ca să se mai odihnească și ei. Făcea totul cu mișcările repezite, bombănind mereu pe sub nas.

Nadjaf se duse cu Șirzad dincolo de arîk, pe cîmpul năpădit de buruieni.

– Admirați, rogu-vă, tovarășe secretar al organizației de bază : iată cum s-a pregătit colhozul nostru pentru însămînțările de primăvară. Pe ogorul ăsta n-o să strîngem nici douăzeci de chintale.

Șirzad dădu din cap. Nici nu și-ar fi închipuit că, la doi pași de vatra satului, rămăseseră chiar în coasta casei lui Rustam cîteva miriști neatinse după seceriș.

– Doar n-o fi peste tot așa... spuse, șovăind, Șirzad.

– Nu te lăuda, rogu-te, cu ogorul tău ! îl întrerupse prietenul lui. Ai în brigada ta femei harnice ca mătușa Telly și nevasta mea. Ele fac tot ce trebuie și singure. Acum hai și pe-aici...

Își trase prietenul spre un lăstăriș. Un timp, cei doi tineri înaintară, aplecîndu-se, dînd la o parte ramurile și sărind peste grămezi de lăstari tăiați. În sfîrșit, Nadjaf se opri într-o curătură, puse degetul la buze și șopti :

– Sst ! Împărțim pe jumătate ! Aici se află ascunsă încă de pe vremea lui Alexandru Macedon o comoară de galbeni...

Dădu la o parte cu piciorul o grămadă de frunze uscate care zburară luate de vînt și în fața ochilor lui Șirzad apărură, pline de rugină, intrate adînc în pămînt, un plug și o grapă. Rugina acoperise metalul ca o scoarță groasă.

Șirzad fluieră scurt. Gluma lui Nadjaf îl revoltă. Nu se putea să-ți bați joc chiar așa, de toate ! Era o crimă strigătoare la cer să vezi cum ruginește și piere inventarul colhozului !

– Isprava asta e, bineînțeles, a favoritului președintelui, a lui Husein – mutul, spuse Nadjaf.

Porniră mai departe pe cîmp. Unele ogoare erau năpădite de buruieni, altele nici nu fuseseră muncite. Pe alocuri nu se vedea nici urmă de îngrășăminte chimice sau de bălegar. Nadjaf tot încerca să-și înveselească prietenul, dar acesta nu scotea un cuvînt. Cu fiecare pas se posomora tot mai mult.

– Dar tu, ca secretar al organizației de comsomol, tu ce-ai păzit ?... Pînă mai deunăzi nu scoteai o vorbă despre toate astea ! spuse cu asprime Șirzad.

Nadjaf nu știu ce să răspundă. Va să zică, acum el era vinovat de toate ! De ce ? Doar nu lucrase acolo, iar despre buruieni și despre plugul ruginit îi spuseseră tractoriștii...

Se întoarseră în sat după amiază. Rustam stătea pe treptele pridvorului administrației. Vorbea cu niște col-

hoznici, strîmbîndu-se din pricina fumului pipei. Alături de el se afla și Salman.

Neobservîndu-l pe Șirzad, Rustam continuă să explice cu înflăcărare :

– Deci, cum am spus, lungimea de trei sute metri, și lățimea de cincizeci. Într-o săptămînă sîntem gata cu temelia. Zilele acestea vom primi proiectul din Baku, de la Uniunea arhitecților. L-am cerut telegrafic. Toată Stepa Mugană o să rămînă cu gura căscată.

Salman încercă să se gudure pe lîngă președinte, dar o nimeri ca Ieremia cu oiștea-n gard.

– S-ar fi putut lua proiectul, spuse el, de la Kara Keremoglu. Casa lor de cultură e foarte frumoasă și n-a costat prea mult. Am întrebat eu.

– Casa de cultură a lui Kara Keremoglu nu-i o casă de cultură, ci un coteț, o colivie pentru păsărele ! răspunse răspicat Rustam. Iar cînd unul din colhoznici începu să rîdă, rîse și el, mulțumit de sine. Casa noastră de cultură va fi mai înaltă și de două ori mai mare ! Va avea un cerdac care o să poată fi descoperit vara, iar pentru iarnă, o sală de teatru și de cinematograf ! Ce, ei au casă de cultură ? întrebă Rustam dîndu-și mîinile larg în lături a nedumerire prefăcută. Scundă, lungă, întocmai ca un grajd pentru vite. Hai, apucă-te de treabă ! îi porunci el lui Salman. Se sculă apoi de jos, gemînd surd, și tocmai voia să se îndrepte spre biroul său cînd îl opri Șirzad.

Rustam ascultă ce-i spune și, deodată, cuprins de nerăbdare, se încruntă.

– Ascultă ! Ocupă-te mai bine de ogorul tău – le știu eu pe toate...

– În cazul acesta convocăm o ședință restrînsă de partid ! îi răspunse calm Șirzad.

– Ei, bravo ! Ai și găsit timpul să convoci ședințe ! Trebuie să începem arăturile, nu să ne ocupăm de politica internațională ! Unde-i oratorul Nadjaf ?

Acest fel de a vorbi în fața colhoznicilor cu secretarul organizației de partid, nu era, în nici un caz, lucrul cel mai potrivit. Rustam își dădea seama de acest lucru, dar nu se mai putea opri. Se săturase de nesfîrșitele ciorovăieli cu Șirzad și cu Nadjaf. Cu un an în urmă putuse face față sarcinilor și fără sfaturile lor. Anul trecut fusese o recoltă bunicică și exista, în colhoz, și atunci, o organizație de bază. Dar secretarul ei din acea vreme, Suleiman, care trecuse la centrul raional, nu ieșea niciodată din cuvîntul lui.

Mustăcind de mînie, Rustam, se și urcase în pridvor, și deschisese ușa cînd auzi niște strigăte :

– Stai, stai !

În curte, dădu buzna mătușa Telly...

– Hei, așteaptă ! îi strigă ea lui Rustam, suflecîndu-și din fugă mînecile de parcă se pregătea să se ia la bătaie cu el. Unde ți-i cuvîntul dat, omule ? De cînd mi-ai tot făgăduit camionul să aduc cărămida ? Casa mi s-a năruit, nepoții îmi stau la stînă, în stepă, și eu încă din iarnă am cumpărat cărămida care zace de atunci la raion.

– Potolește-te, *arvad*. Te aud oamenii – mai mare rușinea ! Camioanele cară acum bălegar și îngrășăminte ! îi răspunse președintele.

– Ce rușine ! Mor de rușine, ce să zic ! Și mătușa Telly începu să strige și mai tare, urcînd treptele pridvorului ca să-l ajungă pe Rustam. Slugoilor le dai oricînd camioane, dar unei muncitoare de rînd nu-i poți da. „Bălegar, îngrășăminte !" îl maimuțări ea – mai mare rușinea ! Eu car singură bălegarul cu harabaua cît e ziulica de mare ! Chiar mîine trimit o plîngere la Baku.

– N-ai decît ! Plînge-te cît vrei ! Ai aici și unul care o să ți-o scrie – Rustam arătă spre Șirzad – el o să-ți aștearnă plîngerea cît ai zice pește ! Și, dînd-o la o parte, intră în clădirea administrației.

8

În ultimele zile, de cîte ori dădea cu nasul de Şirzad, Iarmamed îi făcea cu ochiul ca unui părtaş la rele şi-i şoptea :

– Eşti de unul singur, nu te poţi sprijini pe nimeni şi Rustam-*kişi* te va strivi, cu siguranţă că te va strivi... El ţi-a şi despicat în două umbra !

Pînă la urmă, Şirzad se sătură de aceste vorbe şi-l ameninţă pe socotitor :

– Dacă mai aud un cuvînt, te pun faţă-n faţă cu Rustam şi te silesc să repeţi toate ticăloşiile.

Iarmamed se făcu mic de frică. Cu chiu şi vai termină ce mai avea de făcut la contabilitate. Cifrele îi jucau în faţa ochilor, cînd amestecîndu-se şi luînd înfăţişarea unui văl cenuşiu, cînd risipindu-se ca boabele de mazăre

Iarmamed nu se dumerea de loc : „Doar nu-i doresc decît binele, numai binele ! Nu cumva Salman, năpîrca asta, i-a şoptit ceva despre cele petrecute în nouă sute treizeci şi şapte ? Nu, nu prea se pare !... Dacă l-aş fi rugat pe Salman să tacă, m-ar fi bătut pe umăr de nu ştiu cîte ori şi s-ar fi risipit în mulţime.

Seara, cînd nu mai era nimeni la sediul colhozului, Iarmamed simţi că nu mai poate să îndure neliniştea care îl apăsa. Şirzad era cu adevărat în stare să-i povestească totul lui Rustam, mai cu seamă că pusese ochii pe fata preşedintelui. Cum l-ar mai putea el privi pe Rustam ? Va trebui, cu siguranţă, să-şi strîngă bulendrele şi s-o şteargă nu numai din colhoz, ci şi din raion. Dar dacă ar fugi cît mai e vreme ? Că de nu, Rustam te vîră cu capul în putină şi scoate untul din tine, iar zerul rămas îl zvîrle la cîini... Da, aşa o să se întîmple !... Ei, naiv mai eşti, încrezător mai eşti în oameni, Iarmamed ! Totuşi, socoteala a fost, pare-se, bine făcută ! Dacă la adunare Şirzad l-a criticat atît de aspru pe preşedinte, ar trebui ca, acum, el să-şi plece urechea la orice clevetire împotriva lui Rustam. Salman face, şi el, la fel : trage cu urechea la toate zvonurile rău-voitoare despre preşedinte

și, în același timp, se gudură pe lîngă el. Dar nu greșesc oare înțelepții din sat care zic că poetul Șirzad nu-și ia ochii de la stele, de aceea se poticnește atît de des pe drum ?

Iarmamed rîndui hîrtiile în dulap, încuie ușa, și cheia, legată bine cu o cîrpă, o puse într-un loc știut, în pridvor. După aceea plecă acasă.

Aducîndu-și aminte că Șirzad e poet, mai prinse inimă : un poet nu se ține de denunțuri – îi e scîrbă de asa ceva !... După cîțiva pași, frica puse însă din nou stăpînire pe sufletul lui josnic. Secretarul organizației de partid poate scăpa o vorbă către prietenul lui, Nadjaf, și acesta către Gîzetar, nevasta lui. Gîzetar, la rîndul ei, îi poate spune bunei sale prietene, Perșan, și aceasta tatălui ei... Și atunci totul s-a dus pe apa sîmbetei...

Simțind că îi clănțăne dinții în gură, Iarmamed se văzu nevoit să-și sprijine bărbia cu mîna. Ulița era pustie, în case nu se vedea nici o lumină, domnea o liniște ca de mormînt. Doar noroiul clefăia sub picioare.

Poate că ar fi mai bine să se ducă la Rustam și să-și mărturisească vina. Să-i cadă la picioare cu lacrimi în ochi și să strige : iartă-mă, tu care m-ai ocrotit ! Am spus, pe seama ta, numai din nechibzuință, lucruri fără rost !... Nu întotdeauna limba face ce vrea mintea. Și rudele apropiate se bîrfesc între ele. Toată viața îți voi fi cel mai credincios cîine de pază – iartă-mă !

Dar dacă Rustam a și aflat totul ? Ce va trebui să facă ? Să nege – altă scăpare nu există ! Îi va spune că el, Iarmamed, este victima celei mai murdare calomnii. Cineva se răzbună pe el pentru devotamentul lui față de Rustam-*kișî*.

Simțind că s-a încurcat fără ieșire în propriile lui ițe, Iarmamed se sprijini de gard. I se tăiaseră picioarele. Ridică ochii în sus. Nori negri și groși zbîrliți și fugăriți de vînt, goneau ca o turmă de berbeci. Deodată un fulger orbitor despică cerul, luminînd o clipă căsuțele satului, șoproanele, maidanele și toată priveliștea aceea jălnică, atît

de jalnică, încît pe Iarmamed îl cuprinse deodată o deznădejde nesfîrşită.

Îşi dădea seama că nu era în stare să dea acum ochii cu Rustam. I-ar fi mai lesne să se prăbuşească aici lîngă gard şi să moară, decît să-i vadă chipul mînios, să-i audă vocea aidoma unui tunet. Ca înecatul care se prinde de un pai, nu-i rămînea decît să caute sprijin la Salman, să se roage de el să-i vină în ajutor. Salman o să-şi dea seama că s-ar putea să mai aibă nevoie de el, de Iarmamed. Ah, dar ce viclean este omul ăsta ! Ar fi în stare să înfigă pumnalul, învelit în vată, în spatele celui care-i stă în cale. Iarmamed însă nu-i va sta niciodată în cale ! Salman are atîta minte ca să-şi dea seama că un om ca el îi poate fi de folos.

Norii se lăsaseră şi mai jos, parcă apăsînd umerii lui Iarmamed. Îl striveau cu toată greutatea lor făcîndu-l parcă una cu pămîntul şi el simţi cum i se taie respiraţia... I se păru că cineva se furişa pe lîngă gard, că iarba uscată foşnea sub paşii lui...

– Hei ! Cine-i ? Cine-i acolo ? ţipă Iarmamed cu o voce sugrumată.

Şi, deodată, în întunericul nopţii, drept răspuns, văzduhul fu spintecat de un vuiet parcă stîrnit de sute de glasuri... Pietrele arîkului bubuiau smulse parcă de revărsarea apelor. Simţi că şi ultimul lui sprijin se clătina şi se prăvălea undeva în prăpastie.

Iarmamed nu era numai fricos, ci şi superstiţios. Cînd, în toate colţurile satului, începură să scapere, ca ochii lupilor, luminiţe la ferestre, îşi spuse : *djinni* [1] !... Numai în nopţile întunecate, cu furtună, djinnii ies de sub pămînt şi se ascund în tufele din marginea drumului, urlă ca şacalii, ţipă ca bufniţele şi-i strigă pe drumeţii rătăciţi. Uite, uite – chiar acum îl vor chema şi pe el...

– Iarmame-e-e-d !

---

[1] *Djinnii* – fiinţe fantastice întîlnite în folclorul arab şi al altor popoare din orient (n. ed.).

Cînd îşi auzi rostit numele, tot trupul i se încovoie şi el îşi astupă gura cu mîinile tremurătoare. Nu, nu trebuia să răspundă – să nu scoată nici un cuvînt. Poate că, în întunericul nopţii, djinnii nu-l vor zări, vor trece pe lîngă el, ocolindu-l. Se ştie doar că cel care răspunde este răpit de ele, robit pe veci, zvîrlit în iad şi supus unor chinuri nesfîrşite...

– Iarmame-e-e-d ! îl chemau jalnic djinnii.

Iarmamed aproape că-şi pierduse cunoştinţa. Părul i se făcu măciucă. Amintindu-şi de poveţele neuitatului său părinte-hogea, începu să murmure suspinînd :

– *Bismillah ! Bismillah !* În numele lui Allah, în numele lui Allah...

Şi minunea se făcu ! Vocile djinniilor amuţiră deodată. Scăldat de o sudoare rece, Iarmamed trase adînc aer în piept şi îşi veni în fire. Trebuia să dea fuga la Salman. Dar nu făcu un pas, că o umbră făcu de asemeni un pas apropiindu-se de el. Iarmamed o luă la fugă, poticnindu-se în întunericul nopţii. Dar necunoscutul alerga şi el, ţopăind cu cizmele lui grele, gata să-l ajungă.

Iarmamed zbura ca vîntul, dar urmăritorul lui se ţinea scai după el. Îi simţea în ceafă respiraţia fierbinte.

În sfîrşit, Iarmamed se năpusti ca o vijelie în curtea lui Salman. Bine că acesta nu avea cîini. Începu să bată în uşa scundă cu pumnii şi cu picioarele.

– Hei, mai încet, mai încet, tovarăşe, că doar am plătit bani buni pe uşă, răsună vocea somnoroasă a lui Salman, urmată de lipăitul picioarelor lui goale. Zăvorul zornăi.

Ţinîndu-şi cu mîna gulerul cămăşii de noapte, Salman apropie flacăra lumînării de chipul schimonosit al lui Iarmamed.

– Ce s-a întîmplat de eşti în halul ăsta ? Te-a fugărit vreun cîine turbat ?!

Din gura larg deschisă a lui Iarmamed ţîşni un scîncet ca de iepure încolţit. Intră în cameră şi se prăvăli pe divan gemînd.

– Naznaz, adu repede apă ! îi ceru liniştit Salman surorii lui. Nu vezi, omul ăsta îşi dă acuşi sufletul ! Dar bine, prietene, de ce eşti atît de nesocotit ? Ştii doar că ai destui duşmani – de ce te încumeţi să hoinăreşti pe uliţi la miezul nopţii ?...

– Ce s-a întîmplat ? întrebă Naznaz, ieşind de după peretele despărţitor, în cămaşă de noapte, cu un şal pe umerii durdulii, rumenă, cu trupul dogorînd după somn.

– Uite, asta n-o ştiu ! răspunse rîzînd Salman.

În vreme ce Iarmamed plîngea cu sughiţuri şi Salman îi dădea apă, căutînd să-l liniştească, Naznaz aprinse lampa.

– Mulţumesc, surioară, mulţumesc din toată inima ! murmură Iarmamed fără să-şi poată lua privirea vrăjită de la făptura plinuţă a fetei.

„Aha, iată ce te-a înviat din morţi !" gîndi Salman care avea spirit de observaţie.

– Du-te şi îmbracă-te ! îi spuse surorii lui. Altfel, Iarmamed nu s-ar mai putea dezvinovăţi în faţa judecăţii lui Allah.

– E păcat să rîzi de mine ! scînci Iarmamed, lăsînd ochii în jos. Omul s-a întors de pe lumea ailaltă, şi dumneata...

Salman se gîndi cîteva clipe, apoi îşi răsuci mustăcioara şi se duse după sora lui dincolo de peretele despărţitor.

– Să vezi ce-o să rîdem. Ia, adu sticluţa ceea cu „cinci stele" ! îi spuse el în şoaptă.

Pe masă apăru sticla, două ceşti şi plăcintă cu brînză. Iarmamed se mai învioră. Se răsucea pe divan, dar păstra încă întipărită pe faţă expresia spaimei.

– Hai, trage o duşcă şi vino-ţi în fire ! îl îmbie Salman, punîndu-i în mînă ceaşca plină.

– Oh, nu trebuia... protestă Iarmamed. Dar Salman, dîndu-i mîna la o parte, îl sili să bea.

– Încă o clipă şi m-ar fi ajuns – m-ar fi înhăţat de gît ! spuse Iarmamed grav, ceea ce nu-l împiedica de loc ca, strîmbîndu-se, să-şi înfigă dinţii în plăcintă.

– Să mai tragem o duşcă ! propuse gazda.

De data aceasta, degetele lui Iarmamed nu mai tremurau, apucară ceaşca cu mişcări sigure. Dădu de duşcă coniacul, scuipă voinicește... şi... parcă acum o văzu pentru întîia oară pe Naznaz. O privea lacom, cercetîndu-i picioarele groase în ciorapii lucioşi de mătase şi pieptul înalt, din pricina căruia rochia era parcă gata-gata să plesnească.

– Ei, ce s-a întîmplat ? îl întrebă cu cochetărie Naznaz, măgulită de atenţia lui.

– S-au întîmplat următoarele, Naznaz-*banum*. Am ieşit din birourile colhozului şi lîngă grădiniţa şcolii – o ştii, nu ? – am văzut, în întuneric, doi ochi uriaşi, lucind ca farurile unui camion de trei tone. Să fi fost un lup ? Să fi fost un cîine ? Am fluierat şi, deodată, un lup uriaş a şi fost lîngă mine din trei sărituri. Iarmamed mînţea cu însufleţire.

Prefăcîndu-se uimită, Naznaz bătu din palme :

– Ce interesant !

– Dar Allah mi-a venit în ajutor. Mîinile mele au găsit jos un pietroi pe care, cu toată greutatea lui, l-am zvîrlit în capul fiarei ! Lupul a făcut o săritură înapoi, peste gard, şi a dispărut, în întuneric, cu un urlet jalnic !

– Viteazule ! Ai mîncat, într-adevăr, o inimă de lup şi bine-ai făcut ! îl aprobă Salman, căscînd leneş. Şi acum spune-mi : pentru ce ai venit atît de tîrziu la mine ? Dar vezi, să nu minţi ! Iar tu, Naznaz, adu-ne cîte un pahar cu ceai.

Sora lui Salman ieşi în cerdac. Salman stătea în picioare cu mîinile în buzunarele pantalonilor. Cînd se ridica în vîrful picioarelor, cînd se lăsa înapoi, parcă s-ar fi dat în scrînciob. Toată înfăţişarea lui arăta că nu crede un cuvînt din cele povestite de socotitor.

Iarmamed schiţă un zîmbet linguşitor şi închise ochii, prefăcîndu-se că moţăie de somn. Această şmecherie nu avu, însă, nici un efect asupra lui Salman. Cu mîna lui puternică îl scutură zdravăn şi-i porunci :

– Spune adevărul !

Iarmamed întoarse capul spre a se încredinţa că Naznaz nu era prin apropiere şi răspunse cu vioiciune în glas :

– Un cîine a fost întrebat odată de cîte ori pe zi e bătut. „Depinde – răspunse el, săracul – de cîte ori mă întîlnesc cu fiul cățelei". Iac-așa și eu, prietene, mă întîlnesc, pentru a nu știu cîta oară, cu fiul cățelei și am dat de bucluc !

– Mai limpede – și mai pe scurt ! ceru Salman netulburat.

– Fie și mai pe scurt ! Pe Șirzad îl cunoști ? Pămîntul n-a scornit om mai primejdios ! Întreg tată-său !

– Ei, lasă la o parte trecutul și spune-mi mai bine ce s-a întîmplat ?

– Iată ! Lui Șirzad și lui Nadjaf – jur pe Allah – nu le mai ajungi cu prăjina la nas. Vor să pună mîna pe colhoz – Șirzad să fie președinte și comsomolistul locțiitor... Cunoști zicală : „Într-o trecătoare sălbatică, și vulpea poate fi bai". Au să adune în jurul lor toate neamurile și prietenii și au să jefuiască colhozul cît o să le poftească inima. Colhozul e o vacă bună de muls : pe fundul doniței mai rămîne întotdeauna cîte ceva...

Salman nu se clinti din loc. Ca și cînd n-ar fi înțeles aluzia, spuse cu răceală :

– Astea nu sînt fapte, ci numai presupuneri. Dacă n-ai fapte ia-ți căciula și șterge-o ! M-aș bucura dacă ai mai întîlni o dată lupul și ți-ar scoate, de data asta, mațele din tine !

„Mîrșav suflet !" își zise speriat Iarmamed, și, bîlbîindu-se, îi povesti tot ce vorbise cu Șirzad. Îi mărturisi că, în ce-l privea, nu avea destulă minte, se bătu cu pumnii în piept și se căi de unele păcate pe care nu le făptuise niciodată.

Salman holbă ochii.

– Ai vorbit, deci, împotriva lui Rustam-*kișî ?* Adevărat viteaz – n-am ce spune !... Și mai zici că ai mîncat o inimă de lup ! Nu știi, oare, că la furie, Rustam e mai primejdios ca o cămilă turbată ?

Iarmamed căzu în genunchi și ridică mîinile ca la rugăciune.

– Frăţioare, noi doi sîntem ca degetul şi unghia. Dumneata eşti degetul – încotro îl îndrepţi, într-acolo am să fiu cu ochii. Dacă smulgi unghia – e vai şi amar de deget pentru că va pătimi cumplit, căci unghiile se scot din carne !... Nu mă duce la pierzanie. Pentru dumneata înfrunt orice caznă !...

În clipa aceea intră Naznaz care, văzînd oaspetele în genunchi, era cît pe-aci să scape din mînă tava cu paharele pline de ceai.

– Ce-i cu el ?

– S-a îmbătat. Coniacul e prea tare, nu-l mai ţin picioarele, glumi Salman. Şi, ridicîndu-l de guler pe Iarmamed, îl împinse pînă la masă.

– Stai jos ! Găsim noi o portiţă de scăpare !

9

Bufniţa îşi face cuibul printre dărîmături. Liliacul nu îndrăzneşte să zboare decît noaptea.

Două săptămîni în şir, de cîte ori Salman îi întîlnea pe Rustam şi pe Şirzad, le zîmbea drăgăstos şi unuia şi altuia. Avea însă grijă ca nu cumva să scape un cuvînt de prisos. Cînd află, însă, de la Iarmamed că preşedintele era iar în harţă cu secretarul organizaţiei de partid, Salman hotărî : „a sosit ceasul !"

– N-aş fi crezut niciodată, îi spuse el încet lui Rustam, că Şirzad se va dovedi atît de nerecunoscător. Atîta vreme cît tatăl lui nu fusese reabilitat, era un miel blînd. Şi acum, uite-l, scoate ghearele. Bătrînii spun că şi tatăl lui era ţîfnos.

Amîndoi se aflau la administraţia colhozului. Uşa biroului era bine închisă şi, în camerele învecinate, nu mai era nimeni în afară de Iarmamed.

– Trăncăneşti prostii ! mormăi posomorît Rustam. Kasum Kengerli a fost unul din oamenii cei mai cumsecade. El ne-a arătat tuturor calea cea luminoasă, Oricum

s-ar purta fiul lui, pe el, pe Kasum Kengerli nu voi îngădui să-l hulească nimeni.

Deschizînd sertarul biroului, președintele scoase din el o hîrtie, trase din pipă cu atîta putere, încît tutunul trosni ca niște surcele uscate în focul din vatră și începu să citească cu luare aminte.

Salman tăcea, plin de respect, cu mîinile împreunate pe pîntec.

– Nu știu ce mai vrea omul ăsta. Mai bine ar fi stat liniștit locului ! izbucni, în sfîrșit, Rustam.

– Jur pe viața dumitale, nene Rustam, că nici eu nu pricep nimic. Te uiți la el, e brigadier – lucrează, nu lucrează, zilele-muncă merg. E și băiat chipeș și își poate găsi o mireasă bogată, dacă nu în colhozul nostru, la „Steagul roșu". Dumneata însuți ca președinte l-ai sprijinit cînd l-ai așezat alături și ai propus alegerea lui ca secretar al organizației de partid.

Salman se opri o clipă îngîndurat și, deodată, fața i se lumină de un zîmbet triumfător.

– Păi aici e buba – că Șirzad a fost ales secretar. Jur pe sănătatea dumitale, nene Rustam, că din momentul acela, băiatul s-a schimbat în rău. Vezi, mă rog matale, pregătirile noastre pentru semănăturile de primăvară nu-l mai mulțumesc.

Salman ar fi fost ispitit să debiteze și alte născociri dar, văzîndu-l pe Rustam atît de posomorît, tăcu.

Președintele îi aruncă o privire tăioasă și nu spuse nimic. Se aplecă deasupra hîrtiilor și începu să facă o serie de însemnări cu creionul roșu.

„E ca un armăsar nărăvaș, gîndi Salman. Te poate pocni cu copita tocmai cînd nu te-aștepți ! Ca să-l poți călări, trebuie să fii atent cînd îl strunești, s-o faci așa fel ca să nu te simtă !"

– Nu te supăra pe mine, nene Rustam, că ți-o spun dar socot de datoria mea să-ți atrag atenția că în problema semănăturilor de primăvară, Șirzad are dreptate, urmă contabilul cu vocea mieroasă.

Rustam își scoase pipa din gură și se uită la Salman printre gene, molfăind fără să scoată o vorbă.

– Da, nene Rustam, flecarul ăsta are dreptate ! repetă Salman cu curaj. N-ar fi rău să-i mai strîngi în chingi pe unii brigadieri. Și-au cam luat-o în cap, și-au pierdut simțul răspunderii.

– Ehei, văd că lovești cu ciocanul și-n potcoavă, și-n cui ! observă bănuitor președintele.

– Niciodată ! protestă Salman, simțind cu ciudă că i s-au înroșit obrajii. Eu bat chiar de la început în floarea cuiului... Nu doresc decît un lucru : ca în colhozul nostru treburile să meargă strună și ca dumneata, nene Rustam, să poți ține fruntea sus. Asta vreau și nimic altceva !

– Ca să pălăvrăgiți toți sînteți meșteri ! Ia să te văd că spui în fața lor : „Nu ne puneți bețe-n roate. Nu ne stingheriți, demagogilor, ca să muncim cinstit !... Atunci, da, ți-aș spune : «Bravo !»"

„Ia te uită încotro mă împinge... se sperie Salman – să fac pe ciocanul, să lovesc în capete. Și după ce-și face treburile, la gunoi cu mine ! Nu, nu se prinde ! Nu s-a născut încă omul care să-l ducă de nas pe Salman !"

– Cît de înțelepte îți sînt vorbele, nene Rustam, exclamă el cu vădită mîhnire în glas. Îmi pare însă rău că n-ai încredere în mine. Nu-mi place să mă bag ca musca în lapte. Dacă ai fi auzit măcar o singură dată cum i-am criticat, cu spume la gură, pe toți acești demagogi – bineînțeles, între patru ochi – cu siguranță că ai avea despre mine cu totul altă părere.

Mîhnirea întipărită pe chipul lui Salman îi plăcu președintelui care, mărinimos, se grăbi să-l încurajeze.

– Dacă nu aveam încredere în tine, nu te-aș fi poftit măcar la un ceai. Nici contabil nu te-aș fi numit. Doar mînuiești milioane și asta înseamnă ceva.

Șira spinării lui Salman se făcu, parcă dintr-o dată, fir de mătase, atît de ușor se îndoi într-o plecăciune umilă.

– Mulțumesc, nene Rustam. Nu voi uita niciodată binele pe care mi l-ai făcut. Pentru fiecare bănuț, există acte în

regulă. Să vină sute de revizori și nu vor găsi nimic. Bilanțul e curat ca oglinda !

Rustam se adînci din nou în hîrtii, căscă de cîteva ori și – în sfîrșit – întrebă distrat :

– Și ce voiai să-mi spui ?

„De-ar da boala-n tine !" îi ură Salman în gînd. „Nici nu vrei să asculți pînă la capăt !" Și, scoțînd din servietă o hîrtie frumos bătută la mașină o puse sub ochii președintelui.

– Semnează !

– Ce-i asta ?

– Cererea de împrumut la bancă : jumătate de milion. Pentru construcția Casei de cultură. La fondul indivizibil al colhozului nu avem o copeică. Trebuie să facem un împrumut.

Credincios obiceiului țăranilor, lui Rustam nu-i plăcea să aibe datorii. Voia-bună îi dispăru îndată. Învîrtea într-una hîrtia în mînă. Ba chiar o și mirosi.

– „Fondul indivizibil, fondul indivizibil !" mormăi el abătut. Cînd ne-o fi dat și nouă să avem cinci-șase milioane disponibile ?

– Ziua asta nu mai e departe ! zîmbi dulceag contabilul. Și cu ajutorul lui Allah o vei vedea în curînd. Cînd te-ai întors de pe front, colhozul era înglodat în datorii și, acum, banca ne oferă singură credite fără ca măcar să cerem : banii împrumutați lui Rustam-*kișî,* zic cei de acolo, nu sînt bani pierduți... Cuvintele astea le-a spus chiar directorul băncii. Iar la toamnă cînd se va calcula venitul în numerar, vor fi bani și pentru fondul indivizibil.

Rustam muie, șovăind, penița în cerneală și iscăli cu o mînă de parcă și-ar fi semnat propria sa condamnare la moarte. Scoase un oftat greu și spuse :

– Uf, nu-mi place să am datorii ! Fiecare bănuț împrumutat e ca o pată rușinoasă care-mi arde obrazul !...

Zvîrli cu scîrbă hîrtia care zbură prin aer ca un porumbel, dar Salman, cu îndemînarea unui animal de pradă, o prinse și o puse în servietă.

– Cînd se adună brigadierii, vino și tu ! îi spuse Rustam privindu-l țintă în ochi și îi făcu semn să plece.

Simțea nevoia să rămînă singur, să-și adune gîndurile, căci tot ce-i spusese Șirzad despre proasta pregătire a campaniei de însămînțări erau lucruri neașteptate pentru el. S-ar fi împăcat cu orice, dar să repete greșelile de anul trecut, asta nu, nici în ruptul capului... Oricît de supărat era pe Șirzad, simțea, totuși, în adîncul sufletului, că trebuia să-i fie recunoscător că-l prevenise din timp. De aceea Rustam dăduse ordin să fie convocați brigadierii, ca să nu se uite cît de grea este mîna președintelui. Ochiul adevăratului gospodar vede totul, chiar și cel mai mărunt lucru. Nimic nu-i scapă. Și Rustam voia cu orice preț să nu lase pe vecini să i-o ia înainte.

Așa încerca el să-și ridice moralul, privindu-și brigadierii care intrau în birou. Se simțea măgulit de respectul pe care i-l arătau, văzînd un semn al acestui respect atunci cînd vreunul își ducea palma la gură cînd tușea sau cînd își frămînta căciula în mîini cu sfială. „Binișor, binișor, porumbeilor, gîndea el. Să-ți respecți maimarele, e bine ! Dar numai cu respect nu mă duceți voi. E nevoie de fapte. Și dacă-i așa, vă mai arăt eu vouă cine sînt !"

Șirzad și Mahmud tocmai intrau și ei, cu pas sigur, ușor. Dădură, cu glas scăzut, bună ziua.

– Primăvara bate la ușă ! începu să vorbească Rustam privind grav pe cei prezenți. Fiecare brigadier să spună pe scurt ce are de spus despre pregătirile făcute de brigada lui pentru semănături.

Președintele își însemna în caiet, cu creionul roșu, tot ce-l interesa din fiecare raport prezentat de brigadă.

Ahmed, mărunțel, cu fața nebărbierită și ascuțită, declară din capul locului că nu știe să țină discursuri, dar dădu asigurări că oamenii din brigada lui vor face tot ce le stă în puteri ca să pregătească cele trebuincioase pentru începerea semănăturilor. Și asta în așa fel încît respectatul lor președinte să nu-și plece fruntea de rușine. Rustam ar fi vrut să-i strige : „Vorbește mai concret !" Dar tăcu. Dacă se va isca cearta de la început, nu va ieși nimic bun. Urmă-

torul, luă cuvîntul Hasan. Somnoros ca de obicei, acru din fire, acesta își aruncă privirile într-un caiețel, și nu mai ridică ochii de pe el. Rustam observă că brigadierul citea cifrele de plan privind recolta la hectar, dar tăcea chitic cînd era vorba să spună ce anume făcuse brigada lui.

– Stai, cît bălegar trebuie să care brigada a patra, a voastră ? îl întrebă deodată Salman.

– Șaptezeci de harabale, după plan.

– Și cît ați cărat ?

– Cum adică ? se prefăcu Hasan că nu înțelege.

– Te întreb : cît ați cărat ?

– Șaptezeci de harabale, după plan, am mai spus asta o dată...

– Nu după plan ! Întreb cît ați cărat pînă acum ? Pînă acum !

Hasan răsfoi caiețelul, își aruncă privirile spre tavan și parcă-i veni de sus o inspirație. Întrebă nepăsător :

– Ce te privește asta, Salman, dragul meu ? Cînd încep semănăturile, să-mi ceri ca pămîntul să fie bun și bine îngrășat.

Lui Rustam atît îi trebuia. Răbdarea sa era pe sfîrșite. Aruncă lui Hasan o privire atît de ucigătoare, încît ceilalți brigadieri schimbară, între ei, priviri speriate.

Președintele îi aminti lui Hasan că și anul trecut umblase cu șoalda, că atunci cînd se statornicise vremea bună și pe ogorul lui veniseră tractoarele și semănătorile, se constatase că nici nu se ostenise să care bălegar. Ce îndrăznise să mormăie, atunci, neobrăzatul de Hasan ? „Vom pune îngrășăminte pe trei rînduri și pămîntul o să primească tot ce are nevoie"... După aceea nu mai avusese timp să care îngrășăminte suplimentare și de pe ogorul brigăzii lui se strînsese cea mai slabă recoltă din colhoz. Cu ce obraz ne înfățișăm, în toamnă, la „Steagul roșu", dacă de pe-acum facem totul ca să pierdem întrecerea ? Nu se vede pic de simț al răspunderii !

Pe măsură ce Rustam vorbea, brigadierii se luminau la față : „Să vorbească, să-și verse năduful, își spuneau ei.

Dacă îl ia la rost pe unul din ei, ceilalți vor scăpa nescărmănați."

– În trei zile să se termine cu căratul bălegarului ! porunci scurt Rustam.

– Am înțeles, în trei zile terminăm ! Ba chiar în două. Îmi pun capul pentru asta ! spuse iute Hasan, vîrîndu-și caietul în buzunar, și încrucișînd mîinile la piept se pregăti să asculte mai departe discuția : furtuna trecuse !...

Privirea președintelui se opri asupra lui Husein-mutul. Acesta înțelese că-i venise rîndul și nu mai mișcă. Vorbi, sigur de el, că totul era în perfectă regulă, brigada lui fiind gata pentru campania de însămînțări și că, în ce-l privea, președintele putea fi liniștit. Ochii lui priveau țintă de pe fața negricioasă, ciupită de vărsat. În toiul discuției privea pe interlocutor drept în ochi, fără măcar să clipească, nespunînd nici „da" nici „ba". Iar în clipele deosebit de grele, cînd era strîns cu ușa la ședințe, se prefăcea că-i surd. Și, într-adevăr, era cam tare de urechea dreaptă.

– Iartă-mă, tovarășe Rustam, spuse Șirzad, dar mi se pare că ședința noastră se desfășoară prea dezorganizat. Toată lumea dă asigurări că lucrările au fost executate, dar dacă verificăm pe teren, vedem că nu s-a făcut nimic...

Apoi adăugă că în colhozul „Viața nouă" s-a încetățenit obiceiul ca pămîntul să fie lăsat neîngrășat. Acum, brigadierii se culcau pe o ureche, nu se mai îngrijeau să care bălegar, socotind irigațiile de ajuns, hotărîtoare. Dar pămîntul colhozului, chiar irigat la timp, își pierduse din rodnicie și rezervele lui erau, acum, îngrășămintele.

– Al cui e ogorul de dincolo de arîk, al tău ? îl întrebă el pe Husein.

Acesta îl privi drept în ochi, dar, ca de obicei, nu răspunse nici „da", nici „ba".

– Apăi să știi că, pe ogorul tău, nu simți miros de bălegar. Încă din toamna trecută zac acolo un plug și o semănătoare, ruginite, îngropate în pămînt ! Dacă vom continua așa, încheie cu indignare în glas Șirzad, compromitem toată campania.

– Tovarășul secretar al organizației de bază exagerează, ca de obicei ! interveni încet, dar răspicat Salman, voind să-l scoată din bucluc pe Husein și, totodată, să fie pe placul președintelui.

Dar, în situația de față, Rustam nu avea nevoie de o asemenea intervenție și făcu la adresa lui un gest disprețuitor.

– Îi scot ochii celui care compromite campania ! tună el, adresîndu-se brigadierilor. Cînd era vorba de muncă, Rustam nu-și prea alegea cuvintele. Unde s-a pomenit una ca asta, să compromitem semănăturile ?! Să nu plîngă mai tîrziu cei care vor avea de-a-face cu mine. N-o să țin seama de nici un merit din trecut !

– Aceste cerințe juste ale președintelui nostru trebuie îndeplinite ! spuse Șirzad. Mai e încă vreme ca greșelile să fie îndreptate.

Lui Rustam îi plăcu această intervenție a secretarului organizației de partid. De aceea, adăugă cu curaj :

– De aici înainte nu va mai fi îngăduită nici o greșeală. Iar pentru fiecare zi-muncă va trebui să plătim de două ori mai mult ca anul trecut.

– Colhoznicii îți vor fi recunoscători !

– Așa e ! întări Mahmud, brigadierul de la a șaptea.

– Trebuie să muncim cu temei și să nu ne ascundem în spatele angajmentului. Se vede cît de colo că Husein și Hasan vor să ne lege la ochi spuse Șirzad. A venit vremea cînd conducerea colhozului ar trebui să-și aducă aminte că răspunderea campaniei de semănături îi revine și ei.

– Dar ce amestec are în toată chestia asta conducerea colhozului ? întrebă strîmbîndu-se Rustam. Conducerea-i conducere și brigadierii sînt brigadieri !

– Nu-i chiar așa ! Succesul depinde, în primul rînd, de conducere ! obiectă Șirzad.

Salman socoti că sosise și pentru el momentul să intervină.

– Și eu repet că Șirzad vede totul în negru. Critică pe toată lumea dar nu scoate un cuvînt despre brigada lui.

Dacă nu mă înşel, are şi el o brigadă – şi încă una destul de mare.

Rustam îi mulţumi din priviri.

– Într-adevăr, mai bine ai vorbi despre brigada ta. S-ar putea crede că numai tu n-ai lipsuri ! Ce minunăţie ! Şirzad vru să răspundă îndată, dar preşedintele îl opri : Lasă, lasă ! Nu faceţi bîlci aici. Luaţi-vă carnetele şi scrieţi !

Începu să dicteze fiecăruia termenele de încheiere a muncilor de primăvară.

După ce brigadierii plecară, preşedintele semnă hîrtiile cu caracter mai urgent pe care i le prezentă Salman, încuie biroul şi dulapul, îşi curăţă pipa, făcînd parcă în silă totul, strîmbîndu-se, cu o mină care voia să arate că soarta unui preşedinte de colhoz nu merita să fie pizmuită.

– Te admir, nene Rustam, te admir cu adevărat, şi te privesc ca pe un zeu ! spuse Salman cu glas tremurător. Nu e nici un om de nădejde în jurul dumitale şi cu Şirzad o să mai ai încă mult de furcă, pe cuvîntul meu de cinste. Individul ăsta e cam suspect...

– Ei, lasă, lasă ! Am mai văzut noi mulţi ca el ! Rustam îşi simţea acum sufletul mai uşurat.

Sună telefonul : chema comitetul raional de partid.

– Tovarăşi dragi, spuse Rustam la telefon cu vocea unui om istovit, mătuşa Telly v-a indus în eroare. Nu, nu vreau să spun că trîndăveşte sau că fuge de muncă. Dar e o demagogă, o demagogă cu neputinţă de lecuit. Femeia asta defăimează pe toată lumea !

Absorbit de discuţie, Rustam n-o observă pe Telly care intrase în cameră.

– Tu eşti un demagog ! îi strigă ea. Nu vrei să-mi dai camionul, nu mi-l da, dar să nu cleveteşti !

„De unde naiba a apărut ?" se întrebă Rustam, astupînd cu palma pîlnia receptorului pentru ca ţipetele mătuşii Telly să nu fie auzite la comitetul raional de partid.

– Am înţeles ! Bine ! O să-i dau neapărat, da, neapărat ! strigă el în receptor şi, punîndu-l în furcă, se întoarse către Telly.

– Acum lasă-ne în pace ! Treci mai tîrziu !

– Cum să-i spun unui om care mă tot duce cu vorba ? Aştept de trei luni, casa mi s-a dărîmat de tot !

– Nu ţopăi ca o capră. La toţi li-i lehamite de tine. Te-ai făcut de rîs faţă de toată lumea ! îi spuse Rustam cu vocea lui groasă.

– Ba tu te-ai făcut de ruşine ! Cînd vorbeai cu secretarul comitetului raional miorlăiai ca o pisică şi acum faci pe lupul ! O să scriu la Baku, da, pînă la Baku o s-ajung ! nu se potolea de loc mătuşa Telly.

– O să-ţi dau camionul după ce-om termina cu semănăturile. În nici un caz mai devreme ! îi spuse hotărît preşedintele şi ieşi din birou.

10

Salman îl sfătui pe Iarmamed să stea de vorbă cît mai des cu Şirzad şi să-şi însemne în minte fiecare cuvînt al acestuia. „Este singurul mijloc să te mai salvezi !" îl povăţui el pe socotitor.

Iarmamed îndura cu răbdare toate ironiile lui Şirzad şi ale lui Nadjaf, şi după fiecare întîlnire cu aceştia se ducea în fugă la Salman ca să-i dea raportul despre toate cele auzite de la ei, după care primea, drept răsplată, de la Naznaz, un păhăruţ cu coniac.

În sfîrşit, Salman hotărî că sosise momentul să dea lovitura, că nu mai avea nici un rost să aştepte şi îl duse pe Iarmamed la preşedinte. Socotitorul se împotrivea, tremura ca varga, cerîndu-i lui Salman şi lui Allah îndurare. Noroc că, în plină noapte, pe uliţele satului nu întîlniră pe nimeni care să-i întrebe încotro merg. Iarmamed ar fi vrut să nu-l vadă careva că intră pe poarta casei lui Rustam, dar cîinele lup îi simţi de departe şi începu să latre.

– Îşi arată colţii cam boiereşte. Ne ia de sus, cu dispreţ şi are un gîtlej să juri că-i al preşedintelui în persoană ! spuse Salman.

Iarmamed se făcu mic de frică.

– Sst... cum poți să vorbești așa ?

– Se zice că stăpînul este, întotdeauna, mai milos decît sluga, îi răspunse Salman rînjind. Așa-i ! Și el împinse poarta care scîrții.

Se deschise o ușă și o suliță de lumină împunse întunericul. Se auzi vocea lui Garaș :

– Cine-i acolo ?

– Noi ! Tata-i acasă ? Și repezind lui Iarmamed un ghiont în coastă, Salman îi dădu o ultimă instrucțiune : Tu să-mi ții doar isonul. Atît ! Să nu vorbești singur ! Ești în stare să strici totul cu behăitul tău de țap.

Rustam se ivi în cerdac, cu bluză fără cingătoare și în cipici. Părea să fi fost trezit din somn sau, poate, își sorbea ceaiul.

– Ați adus vreo veste bună ? Intrați !

– Nu stăm mai mult de-o oră. Nene Rustam, avem de vorbit între patru ochi ceva foarte serios. Altminteri nici n-am fi îndrăznit să tulburăm odihna familiei dumitale, ocrotită de Allah ! răspunse Salman, urcînd treptele.

Dădu mîna cu el și-i șopti :

– N-ar fi mai bine să mergem la mine ?

– Socot că și casa mea e potrivită pentru o discuție serioasă ! glumi Rustam.

– Ni-i teamă să nu-i stingherim pe tinerii însurăței. Poate că...

– Hai, intrați ! stărui Rustam.

– Naznaz tocmai s-a întors de la Baku și a adus cîte ceva... mai gustăm ceva, mai vorbim... încercă să-l ispitească Salman, vorbind mai mult în șoaptă. Rustam însă, nici nu voi să audă. Îi împinse pe cei doi oaspeți în sufragerie și-l rugă pe fiul său să aducă ceaiul. Apoi, cu coatele pe masă, cu pipa între dinți, întrebă :

– Ei, ce veste, poveste ?

– Nici o veste ! se grăbi să răspundă Salman. Dimpotrivă, trebuie să vorbim despre lucruri bine cunoscute, despre campania de însămînțări și...

La auzul acestor cuvinte, Rustam tresări, o sprînceană i se arcui în sus spre frunte, dar Salman nu acordă acestui lucru nici o atenție. El prevăzuse, de-altminteri, că lui Rustam nu-i va fi de loc pe plac această introducere. Și, cu un surîs plin de modestie prefăcută îi spuse că, de bună seamă, s-o fi plictisit, i-o fi lehamite de atîta vorbărie despre semănăturile de primăvară. De aceea Salman îl încredința că n-avea de gînd să repete lucruri știute, că voia, cu toată modestia, să-i propună unele planuri concrete din care el să aleagă ce va socoti de cuviință...

La fiecare cuvînt al lui Salman, Iarmamed dădea din cap în semn de confirmare, își întindea gîtul lung ca de gîscan și se bucura văzînd ce deștept era prietenul lui. Firește, era mult mai bine ca discuția să înceapă cu probleme de muncă și apoi – așa, ca din întîmplare – să aducă vorba despre Șirzad.

– După ce s-a primit întrecerea cu colhozul „Steagul roșu", în colhoz a început o agitație în toată regula ! spuse Salman. Toată lumea nu vorbea decît de creșterea recoltei la hectar. Or, asta e – cum știi și dumneata – problema numărul unu în procesul de producție a colhozului.

– Nu-mi citi din șariat [1], știu și eu carte ! bombăni Rustam-kișI.

Salman nu se supără de loc, ci continuă cu vocea lui monotonă, ștearsă, răspunzînd că el nu-i hoge și nu citește din șariat, ci îndrăznește doar să atragă atenția prea-respectatului președinte asupra unor lucruri importante. De pildă, că, în loc de o sută de hectare semănate cu bumbac în cuiburi așezate în pătrat, mai e vreme să se semene două sute de hectare ; că șaizeci de hectare cu porumb pentru un colhoz atît de puternic ca „Viața nouă" este mult prea puțin și că, în direcția aceasta, planul poate fi dublat prin exploatarea pîrloagelor ; că, fineața e, an de an, mai slabă și dacă s-ar face gropi pentru însilozare, producția de furaje ar da mai bune rezultate.

[1] *Șariat* – culegere de norme religioase la musulmani (n. ed.).

Garaş intră în cameră, aducînd pe o tavă zaharniţa şi trei pahare cu ceai.

– Nu vreau să-ţi închipui, nene Rustam, că eu stărui ! spuse neliniştit Salman (în timpul acesta, se uită pe furiş la Garaş, gîndindu-se cum să facă pentru ca acesta să iasă din cameră). Altminteri, pînă la urmă, o să mă dojeneşti tot pe mine că m-am apucat să citesc din şariat... Dar la ce bun atîta vorbă ? Iată mai bine totul aşternut pe hîrtie.

Şi-i întinse lui Rustam un plan bătut la maşină, cu cifre, cu calcule şi date statistice, sub care scria : „Preşedintele colhozului..." pentru ca, Rustam să-şi pună semnătura pe el.

– Semnează, şi treaba s-a făcut ! Şirzad nu va mai putea spune că n-am valorificat toate rezervele ! adăugă Salman, rezemîndu-se cu spatele de perete şi privind triumfător spre Rustam.

Propunerile lui Salman i se părură lui Rustam foarte ademenitoare. „Ia te uită, de la un prost, poţi auzi o vorbă deşteaptă" gîndi el.

Într-adevăr, în zilele acelea toată lumea nu vorbea decît despre asemenea lucruri ! Hotărîrile plenarei Comitetului Central al partidului puseseră în mişcare, stimulaseră oamenii... Iar dacă era aşa – şi, într-adevăr, aşa era ! – atunci n-ar fi fost rău de loc ca preşedintele să ia cuvîntul la adunarea generală, făcînd propuneri pe care masa colhoznicilor le va întîmpina cu însufleţire.

– Bune propuneri... spuse Rustam, răsucindu-şi mustăţile şi se adînci în citirea planului.

Garaş puse paharele cu ceai pe masă, dar nu plecă aşa cum ar fi dorit Salman, ci se trînti pe divan ascultînd cu atenţie discuţia. Nu-i scăpă faptul că cei doi oaspeţi îşi aruncau cîte o privire, făcîndu-şi unul altuia cu ochiul.

Iarmamed profită de o clipă de tăcere şi mestecînd în gură o bucată de zahăr spuse :

– Dumneata, nene Rustam, eşti un om cumsecade şi drept, de aceea vreau să-ţi spun ceva. Şirzad şi trepăduşul lui, grăsunul Nadjaf, aceşti demagogi mîrşavi, s-au ţinut

scai de mine, arată-ne registrele contabilității, vrem să știm cum stăm cu fondurile... cu numerarul...

– Și tu le-ai arătat ? Vocea tunătoare a lui Rustam îl făcu pe Iarmamed să se încovoaie.

– Se poate una ca asta ? Cum, fără aprobarea dumneavoastră ? Mai bine aș fi murit pe loc, decît să le arăt. Zbierau, amenințau – eu, însă, am fost neclintit. Șirzad zicea că la noi în colhoz nu-i democrație, nu există o conducere colectivă, că Rustam a devenit un autocrat, că taie și spînzură. Și a mai spus ceva... mi-i teamă să și spun... despre cele o sută de hectare ! Toți au văzut doar că sămînța n-a încolțit. Șirzad însă, acest netrebnic, s-a coborît într-atît, că nu s-a ferit să vă aducă cea mai murdară calomnie... cum că grînele au fost furate... De cine ? De Husein și de președinte !

Iarmamed tremura ca varga. Nu mai putea vorbi normal, șoptea – sau mai degrabă chelălăia.

– Grînele au fost furate ?! Rustam își duse mîna în dreptul inimii și se făcu atît de alb la față, încît fiul său, speriat, se grăbi să-i aducă un pahar cu apă. Acum știu cine bombardează comitetul raional cu anonime, continuă el, dînd la o parte mîna întinsă a lui Garaș. Și S.M.T.-ul este bombardat cu aceleași vorbe !

Anonime ? Salman se apropie de Rustam. Dar al cui e scrisul ? Cred că-i un scris schimbat, că doar numai un nebun ticluiește anonime cu scrisul lui adevărat... Cît de nerecunoscători sînt ! Și după toate astea să mai ai încredere în oameni !...

Și trînti cu dispreț un scuipat în podea.

– Pe un dușman îl mai pot respecta, el luptă cu armele pe față, dar acești denunțători se ascund ca niște cîrtițe, se plînse Rustam. Dacă faci o asemenea ispravă, în scris, pune-ți numele ! Ți-ai găsit ! Nemernicii ticluiesc scrisori anonime ! Uite, mătușa Telly, cît de mult sînge rău mi-a făcut ! Da, dar ea a trimis contra mea la raion o scrisoare care cel puțin a fost semnată ! Și, pentru asta are toată prețuirea mea ! Salman, dă-i mîine camionul pentru toată ziua ! porunci Rustam.

Salman şi Iarmamed şi-au prelungit vizita la preşedinte pînă aproape de cîntatul cocoşilor. Garaş a umplut de trei ori paharele cu ceai. Cu o resemnare vrednică de toată lauda, Garaş făcea această treabă, atît de puţin măgulitoare pentru un bărbat, în locul stăpînei casei. În discuţie, însă, nu se amestecă de loc, în ciuda strădaniilor lui Salman de a-l atrage şi pe el.

În sfîrşit, oaspeţii, care nu mai conteneau cu mulţumirile şi tot felul de urări la adresa gazdelor, plecară spre casele lor. Ciinele lup lătră de cîteva ori, apoi, în urma celor doi se auzi zgomotul portiţei trîntită cu putere.

Rustam, cu lampa în mînă, se întoarse în sufragerie.

– De ce nu te culci, fiule ? îl întrebă cu blîndeţe pe Garaş.

– Nu-mi plac de loc oamenii ăştia ! N-ar trebui să-i laşi să-ţi intre în casă ! îl dojeni Garaş.

Rustam zîmbi cu îngăduinţă.

– Vorbeşti fără să cugeţi. Ei îmi sînt sprijinul cel mai sigur şi oamenii cei mai devotaţi... Nu vezi cum se grăbeşte să mă sape, Şirzad, prietenul tău ? Garaş ar fi vrut să-i spună că nu era de aceeaşi părere, dar Rustam îl opri. De mine n-ai grijă, adăugă el, ştiu eu cu ce fel de păsări am de-a face şi din ce cuib au ieşit... Ai nevoie de lampă ?

– Da, vreau să mai citesc puţin.

– Noapte bună !

Rustam puse lampa pe un scaun lîngă divan şi trecu în odaia lui de dormit. Se simţea obosit şi frămîntat. Îi era teamă că nu va putea dormi, că se va perpeli în pat, cu gîndul la vicleanul acela de Şirzad.

Sakina îl aştepta trează. Poate că nu adormise – sau, poate, fusese trezită de gălăgie.

– Ce să zic, ai nişte oaspeţi... spuse ea. Din pricina lor visurile mele liniştite sînt otrăvite de amărăciune.

Rustam era cît pe-aci să se răstească la ea : „Nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala !“ dar îşi aduse aminte că Garaş era alături. Te pomeneşti că se iscă altă ceartă. Nu putu însă să tacă :

– Dar ce, nu ți-e somn ? Ia explică-mi și mie ce amărăciuni îți otrăvesc visurile !

– Nu numai visurile, ci toată viața mi-o otrăvesc aceste două ajutoare ale tale – bîtlanul cela de Iarmamed cu picioare strîmbe și cioclul ăsta de Salman. Ăștia nu-s oameni, sînt duhuri rele !

– Spune rugăciuni, nevastă, închină-te, și diavolul va pieri din fața ochilor tăi ! îi răspunse Rustam, începînd să se dezbrace.

– Nu știu dacă ne-a intrat diavolul în casă, știu numai că din partea unor oameni care îți vin în casă pe furiș la miezul nopții, să nu te aștepți la bine... O să te rostogolești de-a berbeleacul cu Salman și cu Iarmamed, cu tot !

– Ei, dacă o să mă rostogolesc în prăpastie să știi că de fusta ta n-o să mă prind ! spuse Rustam, căscînd zgomotos și prelung.

În ultimele zile, Sakina observase că bărbatul ei îi vorbea pe un ton grosolan, zeflemitor, și își dădea seama cu durere că o dată cu tinerețea, se ducea din familia lor și liniștea, și buna înțelegere. Să fi pierit dragostea ce-i lega și, în locul ei, să se fi statornicit obișnuința. simplele îndatoriri, certurile ?

Cîndva bătrînele ziceau că și fără dragoste se poate trăi. Sakina își șterse o lacrimă care-i lunecă pe obraz și spuse :

– Dacă te prăbușești în prăpastie, eu n-am să te părăsesc ! Spune-mi, însă, de ce îți nimicești casa chiar cu mîinile tale ? Dacă în viață simți într-adevăr nevoia să te sprijini de ceva, atunci ține-te de-o stîncă, nu de o bucată de lut uscat.

– Și care crezi tu că-i stînca ceia ?

– Știi și tu ! Oamenii ! Și cu asta ți-am spus totul – la rest gîndește-te singur ! Ține minte însă că nici copiii tăi nu sînt alături de tine, ci împotriva ta !

Lui Rustam i se făcu milă de nevasta lui și se dojenea că nu avusese tăria să tacă. Încă din copilărie auzise, adesea, pe un vecin bătrîn care, făcînd scîrbit ochii mici, explica de ce nu se certase niciodată cu nevasta lui :

„cum începea cearta, îi spuneam : «odihnească-l, Allah, pe preacinstitul tău, părinte – tu ai dreptate !» Eu, însă făceam tot cum mă tăia pe mine capul." Amintirea acestui bătrîn înțelept îl înveseli și, acoperindu-se cu pătura, spuse și el :

– Odihnească-l, Allah, pe părintele tău cel drept, tu, nevestico, ai – ca întotdeauna – dreptate...

Nu trecu mult și începu să sforăie. Sakina continua să rămînă trează. Plîngea și se gîndea cum să-și readucă bărbatul pe drumul cel vechi, ferindu-l de nenorociri.

O vor ajuta, oare, puterile ?

Capitolul VIII

1

Garaș se trezi, o privi pe Maia care dormea alături și se gîndi că era omul cel mai fericit pe lume. Nevasta lui respira lin, aproape că n-o auzeai. Chipul ei alb era netulburat și senin, iar mîinile, gingașe, trandafirii stăteau întinse liniștit deasupra păturii.

Sfîntă e femeia luminată de strălucirea dragostei curate ! E minunată nu numai pentru că s-a născut frumoasă, dar și fiindcă atunci cînd o privești cu drag, cînd o asculți cum respiră, simți nevoia să fii mai bun decît ești, să ștergi lacrimile celui care plînge, să întinzi o mînă de ajutor celui căzut în nevoie, să alini sufletul oamenilor, dăruindu-le numai bine, să sădești pomi în stepă, să aduci apa în pustiu, să deschizi drumuri în munți, să clădești orașe noi ! Cămăruța ta, modesta ta cămăruță din casa părintească, se transformă, în clipele duioase ale dimineții, cînd îți privești nevasta, în tăcere, iubita, într-o pădure fermecată, plină de ciripitul păsărilor libere, de mi-

resmele florilor, de murmurul izvoarelor ce se rostogolesc din creştetele munţilor...

Temîndu-se să nu tulbure somnul liniştit al soţiei lui. Garaş nu făcea nici cea mai mică mişcare. Îşi arunca privirile cînd în tavan, cînd la fereastra poleită de cele dintîi raze ale soarelui şi, din nou, spre chipul Maiei.

În ajun, Maia avusese o zi grea, cu multe griji. Nu se aşezase bine în pat că şi adormise cu capul pe pieptul lat şi păros al bărbatului ei.

Seara o petrecuseră plăcut între ai casei. Rustam venise de la o consfătuire care avusese loc la comitetul raional şi fusese neobişnuit de vesel. Cînd era supărat de ceva sau jignit de cineva, parcă un vînt secetos ridica tot praful în jurul lui şi ochii îi fulgerau de mînie. Dar dacă lucrurile mergeau bine şi şefii se arătau mulţumiţi de vreo iniţiativă pe care o luase, atunci, şi acasă, vocea lui Rustam-*kişi* suna armonios ca un *tar* [1] bine acordat, care răspundea la cea mai uşoară adiere a vîntului.

Aşa fusese şi în seara trecută. Urcînd treptele cerdacului, spusese vesel :

– Nevestico, aroma *kiuftei* [2] făcută de tine trezeşte şi morţii din mormînt ! Adu mai repede bucatele la masă.

Bucuroasă, Sakina făcu cu ochiul copiilor.

– E în toane bune... Acum chiar dacă-i pun în *kiuftă* şi zece kilograme de sare tot o s-o laude. Ba e în stare să mai ceară încă o farfurie plină.

După masa îmbelşugată în mîncări gustoase, Rustam stătu încă multă vreme lîngă samovar, vorbind liniştit cu ai lui. Tot ascultîndu-l, începu şi Maia să vorbească. Povesti despre viaţa din institut, despre felul cum învăţase acolo şi cum îl cunoscuse pe Garaş... Rustam părea liniştit ca un rîu reintrat în vechea lui matcă, după ce se revărsase. Uitînd de pipă şi de besacteaua cu tutun – ceea ce era întotdeauna un semn bun – bînd ceai, un pahar după altul, vorbea despre toate – despre situaţia internaţională,

---

[1] *Tar* – instrument muzical (n. ed. ruse).

[2] *Kiuftă* – supă din carne de oaie (n. ed. ruse).

despre treburile colhozului, povestea amintiri din copilăria lui Garaș și a fiicei sale. Iar cînd începuseră să licărească stelele deasupra „Îngemănării apelor" Sakinei i se făcuse milă de tineri, pentru că atîta vreme cît Rustam stătea la masă, nimeni nu îndrăznea să se scoale : ar fi însemnat o încălcare a obiceiurilor familiei. Numai Perșan nu respecta acest obicei, ba alergînd în cerdac, ba privind pe fereastră, ba șușotind ceva la urechea Maiei.

– Ei, *kișt*, mai lasă puțin și pe mîine ! spuse Sakina, ridicînd samovarul aproape golit.

– Bine spui, nevastă ! rîse Rustam. Ajunge ! E timpul să mergem la culcare ! și se ridică de la masă, urînd tuturor noapte bună.

„De-ar fi întotdeauna ca acum, gîndea Maia, intrînd în camera ei. Nimic pe lume nu-i mai frumos decît o familie strîns unită !"

Garaș închise ușa, potrivi lumina și-și privi nevasta pătimaș.

– E frig ! șopti Maia, învelindu-se cu macatul.

– O să te încălzești îndată ! îi spuse Garaș tot în șoaptă. Și stinse lampa.

În cameră se făcu întuneric și, pe nesimțite, adormiră amîndoi. Garaș se trezi în revărsatul zorilor cînd cocoșul, bătînd din aripi, începu să trîmbițeze. Era încă prea devreme. Garaș aprinse lumînarea de pe noptieră și se uită la ceas. Trecuse de ora patru. Cocoșii vecinilor răspunseră, toți odată, primului apel – și curînd se potoliră. La urma urmei de ce să se mai ostenească, cînd la ora șase începea emisiunea de radio care avea să-i trezească pe toți cei care își începeau munca de dimineață ?... Liniștea îmbietoare la somn se așternu, din nou, pe întinsul Stepei Mugane...

Maia zîmbi în somn. Poate simțise, stăruind pe chipul ei, privirile drăgăstoase ale soțului său, poate voia cu surîsul acela să-i mulțumească pentru grija cu care trăsese macatul peste umerii ei trandafirii. Zîmbetul îi flutura pe buzele roșii ca cireașa, dar somnul o învăluia ca o mătase diafană.

Prin mintea lui Garaş trecu un gînd straniu, cumplit : dacă somnul nu era decît umbra morţii, prevestirea ei, şi această umbră atinsese deja fruntea Maiei ?... Un gînd absurd, blestemat, sfîşietor, chinuitor. Zguduit, simţi nevoia să se lipească de Maia. Îi puse încet capul cu cozile mătăsoase, răvăşite, pe mîna lui, şi ea, tot în somn, se strînse şi mai mult lîngă el. Pieptul i se înălţa şi se lăsa lin. În tăcerea adîncă a camerei, Garaş îi auzi bătăile inimii : nu era, pentru el, muzică mai frumoasă decît acest zgomot ritmic, regulat...

De dincolo de perete, din camera părinţilor, se auzea sforăitul zgomotos al tatălui şi oftatul adînc al mamei. Înainte, o dată cu venirea nopţii, în casa lui Rustam domnea o tăcere adîncă. Acum, însă, se vedea bine că părinţii începuseră să îmbătrînească. Garaş nu se gîndise pînă atunci că viaţa, luînd cu ea tinereţea, aducea părinţilor lui un somn greu, neliniştit şi sleirea treptată a puterilor.

Cugetînd pentru prima oară asupra acestui lucru, Garaş îşi dădu seama cît de neiertat de iute se obişnuise cu fericirea lui, cum începuse să socoată dragostea Maiei ca ceva firesc, aproape ca un simţămînt obişnuit, de fiecare zi.

Se lumina de ziuă. Garaş o privi atent pe Maia şi i se păru că seamănă cu mama lui, aceasta fiind, pentru el, încă din anii copilăriei, idealul frumuseţii femeieşti, culmea desăvîrşirii sufleteşti.

Maia oftă, deschise ochii şi atingîndu-i părul cu degetele, îl întrebă :

– Eşti fericit ?

– Da ! Răspunsul ţîşni din inima lui Garaş mai înainte ca el să fi avut timp să se gîndească la întrebarea pusă. Maia, însă, îl înţelese.

– În poveşti se spune că florile, pietrele păsările ştiu să vorbească, dar că nu fiecăruia îi e dat să le audă graiul, spuse Garaş. Adineaori, nu dormeam şi mi s-a părut că întreg pămîntul şi toată Stepa Mugană îmi spunea : „Priveşte-ţi nevasta, uită-te la ea, vezi cît e de frumoasă !"

– Dar pe mine de ce nu mă întrebi nimic ? Eşti sigur că soţia unui ighit ca tine trebuie să fie neapărat fericită ? întrebă Maia zîmbind.

– Nu, nu sînt sigur ! răspunse serios Garaş. Cîteodată, mă înspăimînt – mi-e frică de ceva... prea mare e fericirea mea !

Garaş îşi aminti de unele căsnicii care începeau cum nu se poate mai frumos. Soţii se iubeau, erau atenţi unul faţă de celălalt... Dar nu trecea mult şi se stîrneau învinuiri, certuri, tăceri apăsătoare, plictisitoare – şi totul se sfîrşea prin despărţire.

– Şi pe mine mă cuprinde uneori teama... şi mie mi-e frică de ceva... mi-era frică din primele zile... Dar de ce mi-e frică ? Nici eu nu ştiu... şi nici nu-mi pot explica. Mi-e teamă că nu sînt femeia cea mai potrivită pentru tine. Tu eşti puternic, voinic, uneori chiar brutal, şi eu atît de slabă... Ţi-aduci aminte cînd ne-am dus, întîia oară, în parcul de pe faleză ? Aveam în mînă un crin. Floarea aceasta mi-o dăruieşi tu. Maia oftă. Trandafirului i se spune – precum ştii – regina florilor. E frumos, e minunat, dar după ce e rupt, mireasma lui piere încetul cu încetul pînă nu se mai simte de loc. Parfumul crinului rupt este, însă, mai tare, mai îmbătător, mai puternic, numai să nu uiţi că are nevoie de apă în vază. Cînd ai început să-mi vorbeşti de căsătorie, aş fi vrut ca viaţa noastră să semene cu această floare... Apoi ne întîlneam tot mai des. Te-am îndrăgit şi, de fiecare dată cînd ne întîlneam, aşteptam să-mi dăruieşti un crin. Tu, însă nu-mi aduceai flori... Poate că tot visul acesta era o nerozie, o copilărie – dar eu visam un buchet de crini... De fiecare dată cînd ne întîlneam îmi spuneam că trebuie să-mi iau rămas bun de la tine, să ne despărţim... Voiam să-ţi spun că ţie îţi trebuie o soţie cu un caracter mai puternic, o femeie călită de arşiţa şi de furtunile Stepei Mugane... Credeam că ceea ce te atrăgea la mine era îmbrăcămintea mea de orăşancă... înfăţişarea mea, poate, deosebită de aceea a unei fete de la ţară... şi fiindcă eram ceva nou pentru tine voiai să fim mereu împreună. Cînd însă, vom fi mai mult

împreună, îmi ziceam... te vei plictisi şi farmecul noutăţii va dispare. Iată de ce mă temeam, dragul meu !... Nu ştiu dacă soţia ta e o femeie bună, dar sigur e că-i precum vezi, foarte sinceră.

– Cum de ţi-au trecut toate astea prin minte ? o dojeni Garaş.

– Nu te supăra ! îi răspunse Maia, punîndu-i degetele pe buze. M-am măritat, totuşi, cu tine. Înseamnă că tot ceea ce ţi-am spus n-a fost decît o teamă pe care o încearcă orice fată.

– Atunci de ce mi-ai mai pomenit acum de asta ?

– Pentru că, acum, putem vorbi în linişte... Pentru că în afară de dragoste, de pasiune şi de sîngele nostru tînăr, năvalnic, mai există familia – şi acest lucru, familia, dăinuieşte şi după ce se potoleşte sîngele, după ce se stinge pasiunea...

– Nu înţeleg !

– O să înţelegi îndată !... E rău, Garaş, că n-ai destulă carte – pentru că şcoala de mecanizatori nu-i o şcoală, ci un curs de calificare. Vei spune că diploma nu are nici o legătură cu fericirea în familie. Da, deocamdată aşa e. Dar mai tîrziu...

– Dacă înţeleg bine, mai înainte ţi-era frică să nu mă plictisesc eu cu tine şi, acum, ţi-e frică să nu te plictiseşti tu cu mine...

Maia căzu pe gînduri. Continuă să-i mîngîie părul şi mîna ei alunecă apoi pe obrajii lui tari ca două mere...

– Nu, acum nu mai mi-e frică de nimic. Să rămîi însă mereu aşa cum eşti. La fel de bun, la fel de blînd... pentru că eu nu pot suporta vorbe grosolane şi nici priviri aspre.

Prin sat, cocoşii începură din nou să trîmbiţeze, vestind zorile. Cea dintîi rază de soare lumină partea de sus a ferestrei.

– Hai, scoală, acum se trezesc ai noştri !

Garaş o opri :

– E încă devreme, mai stai puţin... Pe mine nu mă întrebi dacă mă tem de ceva ? Iată, să-ţi spun : nu mă

chinuie nici o teamă, poate doar numai o îndoială. Credeai că, din mîndrie, nu voi mărturisi că şi eu am o îndoială ?

– A avea îndoieli, nu înseamnă a fi slab. Numai sufletul celor neştiutori nu este frămîntat de îndoieli ! spuse Maia. Dă-i însă unui neştiutor libertate, şi va nimici totul – şi fericirea, şi familia, şi bunăstarea. Va săvîrşi atîtea nelegiuiri cît n-a visat nici Aga-Mohamed [1] !

Garaş nu ştia cine-i Aga-Mohamed dar se sfia să întrebe. Astfel, fără să vrea şi fără să-şi dea seama, Maia îi pricinuise o amărăciune.

Sărind din pat, Maia se uită la ceas, se privi în oglindă, îşi pieptănă părul şi, zgribulindu-se de frig, în odaia neîncălzită, se vîrî din nou sub macatul cald.

– O, ce cald e în pat !

– Îţi place ?

– Mai întrebi ?

– Cînd – în copilărie – îi ceream mamei încă un macat, îmi răspundea : „Băiatule, nu macatul te încălzeşte, ci o răsuflare vie şi caldă". Dar de a cui răsuflare vorbea, nu mi-a explicat. Ştii a cui e răsuflarea care ne încălzeşte culcuşul ?

– De unde să ştiu ? răspunse Maia, ridicînd din umeri. Şi, neputîndu-se stăpîni, izbucni în rîs. Ah, ce dragă mi-e mama ta !

Garaş o îmbrăţişă.

– Mi-era frică, mai cu seamă, că n-o să vă înţelegeţi. Îţi mulţumesc că, îndată ce ai cunoscut-o pe mama, ai preţuit-o. Se întîmplă atît de des ca nora să nu se înţeleagă cu soacra şi să se certe !...

– Dacă numai de asta te-ai temut, atunci poţi fi liniştit. Am îndrăgit-o pe mama ta din prima clipă. Văzîndu-l pe Garaş că tace, Maia continuă : Ia spune – mai e în inima ta vreo îndoială ? Te mai frămîntă ceva ?

---

[1] *Aga-Mohamed* – despot sîngeros, şahul Iranului între anii 1794–1797 (n. ed. ruse).

– Tu însăți ai spus că nu prea am fi potriviți, răspunse Garaș, fiindu-i nespus de anevoios să rostească aceste cuvinte. La noi în sat, orice flăcăuaș cu caș la gură a dat examenul de maturitate, și eu, om în toată firea, însurat, nu știu nici măcar cît știe un asemenea țînc.

Ar mai fi vrut să adauge că, peste un an – doi, Maia ar putea să întîlnească un profesor, un medic, sau un inginer – și că totul s-ar putea schimba : îl va părăsi, iar mai tîrziu și-ar aminti cu rușine că a fost nevasta unui mecanic necioplit de la țară...

Maia înțelese starea lui sufletească și i se făcu milă de el. Nu-i părea, însă, rău că începuse discuția. Mai bine acum să-și vorbească serios, cînd încă erau atît de atenți unul față de altul. Îi povesti lui Garaș despre o prietenă a ei, o frumusețe de fată, cu studiile terminate, care se măritase cu un șofer, respingîndu-i pe ceilalți admiratori. Trăiau amîndoi foarte bine, aveau o fetiță, și el urma la Universitate cursurile fără frecvență. Asta însemna că se poate conviețui chiar atunci cînd există pregătiri diferite. Este însă rău, și nedorit, ca bărbatul și nevasta să rămînă toată viața nepotriviți ca nivel de studii. Atunci, încetul cu încetul, se înstrăinează unul de altul.

Deși vorbele rostite de soția lui i se păruseră lui Garaș pline de înțelepciune, răspunse posomorît :

– Mai mult ca sigur că era un băiat capabil. Asemenea oameni nu rămîn multă vreme șoferi...

– Îl cunosc și pe el !... Nu-i o mare deșteptăciune. Pe tine te cred mult mai capabil să prinzi aripi.

– Dar am nevoie de cîțiva ani ca să-mi completez studiile ! spuse, cu melancolie în glas, Garaș.

– Acum, fie vorba între noi, n-avem de ce să ne grăbim ! îi răspunse Maia cu glas blînd dar hotărît, de parcă ar fi vrut să convingă de ceva pe un copil încăpățînat. Ești doar cel mai bun tractorist din raion – nu-i așa ? Chiar Șarafoglu spunea acest lucru și, după părerea mea, el e un om care nu prea aruncă vorbe-n vînt. Cum îți spun colhoznicii ? „Doctorul mașinilor" – așa te-au pore-

clit... Şi oamenii nu dau nimănui fără temei asemenea porecle. Crede-mă !

– Da, cred – şi-mi pare bine că te bucură, răspunse Garaş, frămîntîndu-se. Simţea că-i mai uşor să ari douăzeci de hectare la rînd pe cea mai călduroasă zi, decît să discuţi asemenea lucruri. Ţi-aduci aminte că ţi-am povestit despre un proiect al meu ? Era vorba de construcţia unei staţii de maşini şi tractoare. Atunci, cu un singur cuvînt m-ai făcut praf şi ai rîs de mine spunîndu-mi că mă apuc de o treabă la care nu mă pricep.

Maia rîse cu poftă.

– Dragul meu, îţi jur că te iubesc din ce în ce mai mult. Ai o inimă curată şi asta-i esenţialul. Restul, vine de la sine... Ştii ce mi-a plăcut la tine mai presus de orice ? Că eşti zgîrcit la vorbă. N-ai căutat să te arăţi altfel decît eşti şi nu voiai să-mi sucească capul cu vorbe măgulitoare. Vezi, ceea ce ar fi fost o scădere la alţii, ţie ţi-a fost de folos. Şi acum spune : ţi-a mai rămas în suflet vreo îndoială ?

Garaş zîmbi stingherit :

– Tata spune întotdeauna că aşa cum putrezeşte de sudoare o haină nespălată, aşa se destramă şi sufletul omului din pricina gîndurilor nemărturisite. De aceea să nu lăsăm ca asemenea gînduri să dăinuie în sufletul nostru.

Dar, deodată, zvîcni în el mîndria bărbatului, mîndria lăsată moştenire de generaţii, întărită de tradiţii şi obiceiuri. Încercă să pună punct discuţiei rîzînd forţat :

– Nu mi-e teamă de nimic ! Am glumit ! Şi, acum, e timpul să ne sculăm !...

Avea parte însă de o soţie care înţelegea totul îndată ce deschidea gura : îi strînse în mîini obrajii, îl privi direct în ochi şi-i spuse :

– Of, Othello, Othello !

– Dar ăsta cine-o mai fi ? îi scapă lui Garaş întrebarea.

– Eroul unei tragedii de Shakespeare. A tradus-o în azerbaigiană Djeafar Djeabarlî. Am cartea. S-o citim, într-o seară, împreună, lîngă samovar ! îi răspunse liniştită Maia. În sinea ei gîndi însă că, în afară de maşini, pe

Garaș nu-l interesa nimic altceva, că va trebui să aibă răbdare cu el, să nu-i rănească orgoliul.

– Dacă a tălmăcit-o Djeabarli înseamnă că-i bună ! spuse Garaș, ca să-și ascundă sfiala. Am văzut, și eu, de vreo zece ori și *Sevilla* și *Almaz !*

„E bine și atît !" gîndi Maia, dînd macatul la o parte și ridicîndu-se pe pat în capul oaselor.

În apele contopite ale Araxului și ale Kurei, se oglindea, lucind orbitor, soarele de dimineață și, cu fiecare clipă ce trecea, se revărsa tot mai multă lumină pe întinderile Stepei Mugane.

2

Maia se ocupa – în colhozul „Viața nouă" ca și în alte două colhozuri vecine – de problema apelor.

La direcția tehnică a sovietului raional i s-a spus, jumătate în glumă, jumătate în serios : „Nu admitem destrămarea familiei. Vei lucra aproape de căminul dumitale." Maia se simți, de la început, bine în cercul noilor ei tovarăși, tineri ingineri. Erau simpli și comportarea lor tovărășească, atentă, o făcea să nutrească pentru ei sentimente de recunoștință. E drept, era oarecum mirată că nimeni n-o întreba de soțul ei. Și doar îl cunoșteau pe Garaș, fiul lui Rustam-*kișî*...

I se dăduse un maldăr întreg de instrucțiuni și de directive cu privire la reparațiile și curățirea arikurilor, la regimul apelor și lupta împotriva terenurilor saline. Cu asta, îndrumarea activității ei viitoare luase sfîrșit.

„Va trebui să mă sfătuiesc mai des cu Rustam-*kișî*", își spuse ea.

Într-o zi călduroasă de primăvară, Maia se întorcea acasă pe jos, împreună cu inginerul Kafaroglu, un bărbat între două vîrste, blajin, puțin înclinat spre lenevie... El se tîngui tot drumul.

– Mare pacoste – colhozurile cer într-una apă. În fiecare ședință, la raion, fac gălăgie, urlă : „Apă, apă !" Dar

ca să învețe cum să folosească apa, asta n-o fac. Și ceea ce-i mai rău, nici nu vor să se osteneasc㠄 cît de cît ! Dar de ce îți spun eu toate acestea ! Să fii sănătoasă. O să ai de-a face cu ei și dumneata.

Maia se uită la întinderea nesfîrșită, galbenă-cenușie, a stepei. Privea arăturile proaspete, negre și catifelate, canalurile late ce dispăreau în depărtări, pomii ai căror muguri erau gata să plesnească și se gîndea ce frumos va fi totul peste o săptămînă, cînd vor înverzi ogoarele, cînd mugurii se vor deschide și frunzulițe verzi vor înveșmînta rămurelele...

Cînd să iasă pe drumul bătut, împrejmuit cu tufe înalte, Maia se opri locului. Știa că inginerul avea alt drum.

– Merg cu dumneata mai departe ! spuse el. Privește : arîkuri, de jur împrejur, tufe înalte – pe aici îți pot ieși în cale și lupii...

– Ce să-mi facă mie lupii ? rîse cu nepăsare Maia. Iau o piatră și le-o zvîrl în cap !

– Ei, nu vorbi așa !... (Inginerul avea față de Maia o atitudine ocrotitoare.) Eu vorbesc de lupi cu două picioare, căci pe cei cu patru picioare îi răpui ușor.

Maia avea însă o fire hotărîtă :

– Nu, nu ! În nici un caz, nu sînt de acord ! Sînteți obosit, așa că duceți-vă acasă.

Inginerul șovăi o clipă – Maia putea interpreta greșit stăruința lui. S-o lase însă singură, cînd era nou-venită prin partea locului și încă nu se obișnuise cu stepa ar fi fost primejdios pentru ea. Drumul era lung și...

Din mijlocul tufelor se ivi, pe neașteptate, un călăreț și cînd calul, zvelt, cu pieptul gălbui și cu o dungă sură pe frunte, sări ușor șanțul, Maia recunoscu în călăreț pe Salman, care ședea bine înfipt în șa.

Văzînd-o pe Maia alături de un bărbat necunoscut, Salman opri calul și sări jos. Purta o manta soldățească și, pe umăr, îi atîrna o armă de vînătoare.

Întinse Maiei mîna și chipul i se lumină de un zîmbet prietenos.

– În Stepa Mugană este lesne să vii, dar e greu să pleci !... Așteaptă să se coacă bumbacul și te vei obișnui pe meleagurile noastre, atunci toată stepa va fi a ta ! O să-i cunoști orice colțișor – de unde se contopesc apele Araxului și ale Kurei, pînă la cel mai mic canal de legătură.

– Urc-o pe cal și du-o acasă, îi spuse inginerul lui Salman, pe care îl cunoștea oarecum. Apoi, întorcîndu-se spre Maia, îi ură sănătate și-și văzu de drum.

Încă din copilărie Maiei îi plăceau caii. La manifestații urmărea cu atenție cavaleria ce se întorcea de la paradă – privind ce grațios pășeau pe asfalt caii frumoși, bine îngrijiți, cu picioare zvelte, sculptate parcă. O, ce plăcut era să mergi călare ! Și ce bine se nimerise că tocmai în ziua aceea îmbrăcase costumul de ski și paltonul albastru.

– Leagă-ți bine băsmăluța. Îndată ce pornim ai să vezi ce răcoare e ! îi spuse Salman, ajutînd-o să sară pe cal.

După drumul străbătut pe jos, obrajii Maiei se îmbujorară. Băsmăluța albastră, legată ca turbanul străbunicelor, îi strîngea părul bogat și privirile lacome ale lui Salman lunecau pe umerii ei frumoși.

Ușor, ca o pasăre, ceea ce nu se potrivea de loc cu făptura lui bondoacă și nearătoasă, Salman se aruncă în șa.

Calul zvîcni din loc, coti din drum spre lăstăriș, dar Salman îl mînă spre marginea drumului, unde era mai puțin noroi, slăbind frîul. Vîntul rece o izbea pe Maia drept în față. Deodată, fata se gîndi să facă inginerului un semn cu mîna, mulțumindu-i astfel pentru grija pe care i-o arătase. Se întoarse însă atît de brusc, încît se clătină, și Salman, cuprinzînd-o de mijloc, o strînse cu putere.

– Încet, încet, *hanum* ! îi spuse el cu jumătate de glas. Nu-i prea bine să cazi de pe cal. Ei, îți place plimbarea ?

– Visez așa ceva încă de cînd eram mică !

– Sînt bucuros că am putut contribui cu ceva la împlinirea acestui vis ! îi răspunse politicos Salman, apoi șopti ceva la urechea Maiei. Ea, însă, nici nu-l asculta, atît de

mult îi plăcea goana nebună a calului. Vîntul îi şuiera în urechi şi aerul jilav al stepei era îmbătător ca vinul nou...

Calul, cu spinarea întinsă ca un arc şi cu crupa vînjoasă, galopa de parcă nici n-ar fi simţit greutatea celor doi călăreţi.

Deodată începu să plouă mărunt, mai mult să burniţeze. Stropii de apă, învîrtejindu-se, acoperiră iarba şi pămîntul gol ca nişte mărgele argintii. Pe părul, pe sprîncenele şi chiar pe genele Maiei atîrnau picături sclipitoare.

– Nu ţi-e frig, *hanum* ? Să-ţi arunc pe umeri mantaua mea ?

– Nu, mă simt foarte bine !

Salman îi arătă, lîngă drum, un copac. Înveşmîntat în picături de ploaie, strălucea ca o arătare din basme.

– Priveşte-l cît e de frumos ! Nu-i nici rouă, nici ploaie – numai în Stepa Mugană poţi vedea această luminoasă burniţă de primăvară ! îi atrase atenţia Salman.

– Pînă acum nu mi-a fost dat să văd o astfel de minunăţie, îi mărturisi Maia. Ce bine îmi pare că te-am întîlnit !

– Şi mie îmi pare bine ! şopti Salman. A fost de-ajuns să te zăresc în depărtare şi inima mi-a zvîcnit de bucurie... Mama mea, sărmana, îmi spunea adesea : „Fiule, cată-ţi fericirea în drum. Dacă întîlneşti o femeie cu trup plinuţ şi cu faţa albă, continuă-ţi fără grijă drumul : te va însoţi norocul ; iar dacă întîlneşti o bătrînă uscăţivă, cu chipul ars de soare, atunci fiul meu, fă cale întoarsă : te paşte nenorocirea !" Nu mă dojeni, *hanum,* că dau ascultare acestor semne lăsate din bătrîni ! Le-am moştenit de la părinţi. Cred că şi dumitale îţi plac zicalele din popor şi că respecţi datinile, nu ?

– Dar de unde ai mai scornit şi asta ?

– Nu ? Ei, *hanum,* dumneavoastră orăşenii credeţi că la ţară trăiesc nişte sălbatici, nişte primitivi ! Nici nu vă trece prin minte că multe căciuli împodobesc capete de eroi mai curajoşi ca leii. Şi noi privim stelele cerului şi ochii femeilor frumoase, luminoşi şi curaţi ca stelele... Căutăm, în desişuri, nu numai potîrnichi, ci şi florile para-

disului. Şi în noi bate o inimă plină de dragoste pînă la uitarea de sine.

Salman vorbea curgător, cu prefăcută emoţie în glas, ca un şcolar silitor care a învăţat bine o poezie şi o spune pe dinafară. Maia nu dădu nici o atenţie cuvintelor lui, gîndind că e un flecar inimos, prietenos.

Calul se sperie, necheză ascuţit şi, făcînd o săritură într-o parte, muşcă zăbala, pornind în goană pe o cărăruie întortocheată ce se pierdea în lăstăriş.

Fără voia ei, Maia se lipi de Salman.

– Ce s-a întîmplat ?

– E un lup pe undeva, prin apropiere, în desiş ! o lămuri Salman cu liniştea unui locuitor al Stepei Muganę care cunoştea bine locurile. Mîndreţea mea de cal are un miros de ogar. Adulmecă primejdia din aer ca un gînsac sălbatec. Pentru nimic în lume nu l-aş schimba !

Calul îi scoase din lăstăriş, sări peste un arîk, şi Maia zări pe cîmp o turmă mare de oi şi de miei, în felurite culori – gălbui, cenuşii, cafenii – care, ba se împrăştiau prin stepă, ba se lungeau la pămînt, părînd nişte troiene murdare de zăpadă.

Pe cap cu o căciulă albă de miel şi, pe umeri, cu un cojoc, ciobanul păşea agale în mijlocul turmei, fluierînd încet şi zvîrlind mereu tot mai sus, în văzduh, ciomagul lui lung.

– Aha, hoţoaica ! Ia uite cum s-a furişat ! Şi eu credeam că-i un lup ! exclamă Salman, luîndu-şi arma de pe umăr. Ţin-te bine ! îi strigă el Maiei. Se auzi un pocnet surd. Calul începu să joace pe loc. Mieii, speriaţi, o luară la goană spre cioban, căutînd parcă apărare.

Răscolind cu copitele pămîntul jilav şi zvîrlind de sub picioare bulgări de noroi, calul se avîntă în desiş. Maia se agăţă şi mai tare de Salman, temîndu-se să nu cadă de pe cal.

– Ţin-te bine ! strigă Salman cît îl ţinu gura. Uite-o, blestemata, n-a fugit !

Sîngerînd cumplit, o vulpe mare, roşie, bîţîia din coadă şi zgîria cu ghearele pămîntul. Se tîra din răsputeri spre

tufe, horcăind, nădăjduind, pesemne, să-şi găsească, acolo, salvarea. Calul o izbi cu copita şi ea îşi muşcă laba în spasmele agoniei.

– Ce moarte grea ! oftă Maia, privind ultimele zvîrcoliri ale fiarei.

– Ia te uită cu cîtă dibăcie s-a furişat aproape de miei ! spuse Salman răsuflînd greu. Încă o clipă – şi mi-ar fi scăpat... Bine, o să te ajut eu să mori...

Îşi îndreptă calul, care nu voia să înainteze, spre vulpea rănită. Copitele o ţintuiră la pămînt cu un pîrîit prelung. Fornăind, calul îşi flutură coada şi sări din lăstăriş, de parcă i-a fost şi lui scîrbă că strivise animalul lipsit de apărare.

– Ce-ai făcut ? îl întrebă Maia. E ruşinos !

– Ce să-i faci ? răspunse rîzînd Salman. N-am pierdut încă nici un glonţ de pomană. Calul s-a speriat şi, în loc să nimeresc la cap, am lovit-o în burtă.

Ciobanul se apropie, apucă vulpea de coadă şi o tîrî spre stînă, înroşind iarba cu sîngele ei. Salman, lăudăros, îi povesti cum zărise vulpea de departe şi cum o răpusese dintr-un singur foc.

3

Maia călărea în tăcere. Era încă sub impresia cruzimii cu care Salman ucisese vulpea rănită. Dîndu-şi seama de starea de spirit a Maiei, acesta căuta, parcă, să se dezvinovăţească.

– Anul trecut, povestea el, mă întorceam o dată din Salianî şi mi-a ieşit în cale o vulpe care, tot aşa, stătuse la pîndă şi sfîrtecase un miel. Cine a văzut o singură dată un asemenea spectacol, nu-i va mai fi niciclnd milă de vulpe. Nu ! Ar sugruma-o cu mîinile lui ! Nu pot suferi vulpile pentru că am o inimă prea bună : mi-s dragi mieii ! Cuvintele acestea îi plăcură lui Salman atît de mult încît le repetă cu melancolie : Inima mea e prea bună, mi-s dragi mieii...

– Dar ciobanul n-are cîini ?

– Unii au. De obicei cîinii lupi sînt luaţi pe păşunile de munte pentru că acolo sînt lupi. Nu doresc nimănui să-i întîlnească în munţi !

– Colhozul nostru are multe oi ? întrebă Maia.

– Destule ! Curînd, va avea şi mai multe ! Rustam-*kişi* e un om chibzuit, un gospodar înţelept...

Folosindu-se de faptul că Salman, însufleţit de propria lui elocinţă, slăbise puţin dîrlogii, calul trecu la pas, mergînd pe o potecă ce şerpuia de-a lungul unei bălţi. Din cînd în cînd, se ridicau, din stufăriş, raţe şi gîşte care spintecau aerul cu aripile. Şi din nou se lăsa o linişte adîncă aidoma apelor acelui lac din stepă.

Deodată calul ciuli urechile, necheză şi trecu în trap săltat, tropăind pe poteca bine bătătorită.

– A simţit hergheliile. Aici iernează hergheliile şi turmele noastre, explică Salman.

Staniştea colhozului „Viaţa nouă" se găsea dincolo de stufăriş. Pe cîmp se înălţau cîteva şoproane şi magazii din paiantă pentru oi, şi trei corturi. De jur împrejur, grămezi de gunoi, cenuşă rămasă de la focuri, bălegar de oi. Într-un ţarc, îngrădit cu stuf, stăteau grămadă behăind mieii abia fătaţi. Tabloul îi plăcu nespus de mult Maiei. Printre şoproane forfoteau femei legate cu şaluri peste mijloc şi cu apărătoare de piele la genunchi. Copii murdari, ciufuliţi, părînd mai degrabă nişte pui de cioară, zburdau de colo, colo. Zărindu-i pe cei doi călăreţi, alergară în întîmpinarea lor. Ştergîndu-şi de şaluri mîinile goale pînă la cot, femeile lăsară lucrul, venind şi ele repede în urma copiilor.

– Hai să ne mai odihnim. Am cam obosit ! spuse Maia. De altfel, vreau să văd cum se trăieşte aici.

Salman se supuse cam în silă. Îi părea rău că slăbise dîrlogii calului, dîndu-i voie s-o ia pe unde voise el.

O fată cu ochi negri, de vreo treisprezece ani, stătea lîngă un cort înalt. Se deosebea atît de mult de ceilalţi copii, încît părea un mac înflorit stingher în mijlocul unui lan de grîu... Părul negru îi cădea unduind pe umeri, înca-

drîndu-i fața puțin ascuțită cu ochi scăpărători, iar buzele ei mari erau de un roșu aprins.

În timp ce copiii se înghionteau și șușoteau între ei, examinîndu-i pe Maia și pe Salman, fetița din fața cortului stătea nemișcată, cu capul sus, semeață. De fusta ei se agățase un băiețaș de vreo trei anișori, cu cămașa ruptă.

Maia se îndreptă spre fata cu ochi negri, care făcu un pas înapoi. Copiii se strînseră roată în jurul Maiei, cuminți deodată, așteptînd să vadă ce se va întîmpla.

– Bună ziua, fată cu ochi negri ! Cum te cheamă ?

– Chiar așa mi se spune : Garaghez [1], răspunse fata cu curaj.

– Numele-i cum nu se poate mai potrivit. Dar băiețașul cine-i ?

– Fratele meu.

Maia scoase o batistă ca să șteargă nasul copilului. Acesta, însă, se pitulă după fusta surorii lui și deodată izbucni într-un plîns ascuțit.

Din cort se auzi o voce slabă de femeie :

– Cine-i acolo ? Adu copilul încoace !

Ciobanii se apropiau de cort însoțiți de doi cîini uriași. Cîinii lătrau dînd să se năpustească asupra celor doi străini, iar ciobanii strigau la ei potolindu-i.

Responsabilul stînei, Kerem-ciobanul, cu barba lui neagră crescută pînă-n ochi, îi dădu binețe lui Salman, strîngîndu-i mîna. Ajutorul lui, un flăcău cu tuleie abia răsărite deasupra buzei de sus, se uită cu sfială la Maia și întoarse capul, fistîcit. După ce Salman spuse cine e Maia, ciobanii o salutară și pe ea, întinzîndu-i mîinile lor bătătorite, butucănoase.

Garaghez și fratele ei intrară în cort. Maia îi urmă. Într-un colț, pe un divan, zăcea o femeie cu părul cărunt, căzut pe umeri. Pe chipul ei palid se zăreau niște pete întunecate. Băiatul fugi spre ea plîngînd și i se lipi de piept. Maică-sa îl mîngîie pe păr, străduindu-se să-l liniștească.

– Cine stă aici ? întrebă Maia.

---

[1] *Garaghez* – fată cu ochi negri (în limba azerbaigiană) (n. ed.).

– Eu ! răspunse ciobanul cu barba neagră, luîndu-l în brațe pe băiețașul care plîngea. Asta-i familia mea. Numele meu și al familiei mele e Kerem. Dînsa e nevasta mea și ăștia-s copiii noștri. Nu urla, nu urla – că nu se cade ca unul de-ai noștri să plîngă ! îi spuse el băiețașului.

Dintr-un colț mai îndepărtat al cortului, se auzi deodată un scîncet slab. Maia tresări. Cînd ochii i se obișnuiră cu întunericul din jur, desluși un leagăn legat de un par. Copilul țipa tot mai ascuțit. Maia se apropie și își plecă privirile spre leagăn. În el erau doi prunci înfășați, culcați unul la picioarele celuilalt. Unul dormea liniștit, celălalt, încreținduși obrajii roșii, urla din răsputeri.

Maia îl luă în brațe pe micul gălăgios, care tăcu numaidecît, căutînd sînul... Garaghez îi puse în gură biberonul. Copilul începu să plescăie și închise ochișorii.

– Gemeni ?

– Da, gemeni, răspunse Kerem dînd din cap. Au cinci luni. Acesta-i Huri, spuse el, arătînd pe zurbagiul din brațele Maiei, iar celălalt – Peri.

Luă, apoi, cu multă băgare de seamă copilul din brațele Maiei și începu să-l legene. Cămașa lui Kerem, pantalonii și chiar barba lui, miroseau a seu de oaie și totodată a păr de cîine. Ciobanul îi plăcu Maiei. Părea un om cumpănit, serios, și i se citea pe chip blîndețea.

– E timpul să pornim spre casă – soarele apune curînd ! spuse Salman, nemulțumit că o adusese pe Maia acolo.

– N-avem de ce să ne grăbim. Mai e timp ! îi răspunse cu răceală Maia, apoi se apropie de bolnavă și, așezîndu-se lîngă ea, o întrebă cu blîndețe :

– Ce-i cu dumneata, surioară ?

Bolnava crezu că Maia e medic. Îi aruncă priviri pline de nădejde și-i spuse :

– Tovarășă doctoriță, m-aș așterne în pulbere pe drumul care v-a adus aici. Ajutați-mă ! Mi-e cald și capul îmi arde de parc-ar fi o buturugă de lemn pusă în vatră. De fierbințeală, mi s-a umflat limba în gură și buzele mi-au crăpat.

Salman fluieră prelung și, întorcîndu-se pe călcîie, se îndepărtă repede.

– Dă-mi termometrul ! îi ceru Maia lui Kerem. Unde e trusa de farmacie ? Aveți ceva împotriva febrei ?

– N-avem nimic pe-aici ! răspunse Kerem cu un aer vinovat.

– Cum n-aveți ? Trăiți în stepă, sub cerul liber ? Cum vine asta – aici e stîna colhozului sau stîna unui bai ? Cum este cu putință o asemenea ticăloșie ?

– Ce pot să fac ! răspunse Kerem. Zi de zi și noapte de noapte umblu cu turmele ba la munte, ba în stepă... Nu mai ai vreme să te gîndești la doctorii...

– Trebuia să cereți ! spuse răspicat Maia, ridicîndu-se. Să cereți la conducerea colhozului, președintelui, raionului de partid.

Kerem zîmbi stînjenit, dînd din mîini a neputință. Nu era obișnuit cu asemenea discuții. Cui să ceri ? Lui Rustam-*kișî ?*... Ar fi fost în stare să te ia la trei păzește de nu știai cum să fugi mai repede...

În cort, intră un om scund care se prezentă Maiei :

– Numele meu e Goșathan !

Maia își aminti că acesta era numele șefului secției de învățămînt. Adeseori, acasă, seara, Rustam-*kișî* pomenea de el, zicînd că era „mai încăpățînat decît toți încăpățînații."

– Iată, admirați vă rog ! i se adresă revoltată Maia. Dacă nu mă înșel, faceți parte dintre autoritățile raionale !

– Ce autoritate sînt eu ! răspunse Goșathan. Dacă aș fi eu șef... Iată, Salman este șef ! Ei, contabile, ia vino încoace !

Salman, care stătea lîngă cort, strîmbîndu-se dezgustat, aruncă mucul de țigară pe care-l stinse cu piciorul și se apropie de ceilalți. Auzise toată discuția și socoti necesar să ia apărarea lui Rustam.

– Vai, Kerem, Kerem ! Ar trebui să ai și tu obraz. De ce arunci toată vina pe seama președintelui ? Doar și el e om ca și tine – cu doi ochi, două mîini și două picioare... Președintele are pe cap bumbacul, cerealele, gră-

dinile de zarzavat, brigada de constructori – uite, acum a început construcția casei noastre de cultură care va costa vreo trei milioane de ruble ! Dacă ești fără cap, de ce arunci vina pe alții ?

– Ce frumos glăsuiești, răspunse Kerem, scuturîndu-și barba. Parc-ai citi din coran ! De cîte ori nu m-am plîns, chiar și dumitale ! Dar m-ai ascultat vreodată ? Ne-ai venit în ajutor cu ceva ?

– Eu nu fug de răspundere, răspunse Salman, schimbînd tactica. Toți sîntem vinovați. Iată, întreabă-l pe tovarășul Goșathan.

– Nu, nu ! Pe mine nu mă pune martor ! îl întrerupse acesta. N-ai fi de loc bucuros să auzi ce-aș spune. Peste tot voi spune că Rustam și cu dumneata nici nu-i socotiți oameni pe ciobani. Credeți că ciobanii pot dormi pe pămîntul umed și pe zăpadă, că ei nu trebuie, între altele, să vadă un film, iar copiii lor n-au nevoie să meargă la școală.

Pe același ton, Salman mărturisi că era de acord întru totul cu aceste cuvinte ale lui Goșathan.

– Eu ce-am spus ? Că responsabilul stînei are datoria să ceară pentru ciobani și trusă de farmacie și caravană cinematografică.

Calul necheză în dosul cortului. Salman răsuflă ușurat – și dispăru din nou.

Bolnava se mai liniștise. Maia o înveli cu sumanul lui Kerem și o mîngîie pe obraz. Ar fi vrut s-o ajute, cît de cît, pe nefericita femeie.

Garaghez aduse pe tavă cîteva cești cu ceai, le puse pe un preș așternut în mijlocul cortului dar, cu toate rugămințile lui Kerem, nici Maia și nici Goșathan nu putură sorbi o singură înghițitură.

– Credeți, poate, că n-am spus ? se tot tînguia Kerem. Am spus : „Ei, nene Rustam, avem aici cincisprezece copii de vîrstă școlară – zi, ce te costă să faci un internat în colhoz ? La urma urmei, hai să clădim la stînă o casă pentru iarnă ca măcar o dată la două zile să vie învățătoarea și pe la noi. Nimeni însă nu m-a ascultat !...

Goşathan îi răspunse cu un zîmbet trist ce flutură din nou pe buzele lui uscate, veştede.

– Cine e mai mare decît cămila ? Elefantul ! Cine e mai mare decît Rustam ? Comitetul raional de partid ! Într-acolo trebuia să-ţi îndrepţi paşii.

– Cine-mi pomeneşte aici numele ? răsună vocea groasă a lui Rustam. Perdeaua de la intrarea cortului se dădu la o parte şi apăru preşedintele colhozului „Viaţa nouă". Cînd îl zări pe Goşathan, făcu „hm" şi-şi răsuci mustăţile stufoase.

Goşathan, însă, fără a-i da atenţie, se aşeză pe preş şi luă o ceaşcă cu ceai.

4

După cum necheza armăsarul lui, Salman îşi dăduse seama că Rustam-*kişi* se afla pe undeva, pe aproape, cu iapa lui sură.

„Ei, drăcie, toate îmi ies pe dos ! înjură Salman. Măcar dacă aş mai avea vreme să-i dau de veste că Maia şi Goşathan sînt aici." Şi alergă în întîmpinarea preşedintelui.

În ajun, seara, Rustam fusese la Salman şi-i spusese să facă un drum la stînă. La urechile preşedintelui ajunseseră zvonuri că responsabilul stînei fura din oi, că făcea acte false pentru cinci-şase capete pe săptămînă, care pasămite, ar fi murit sau ar fi fost ucise de lupi, dar care, de fapt, erau vîndute. Salman trebuia să verifice evidenţa şi să stea de vorbă cu ciobanii.

– Am înţeles, am înţeles, îl încredinţase acesta pe preşedinte, punîndu-i în faţă, ca din întîmplare, un păhăruţ cu coniac.

Naznaz nu ştia ce să mai facă ca să-i intre în voie. Îi zîmbea într-una şi se uita în ochii lui.

Rustam adăugă că avea de gînd să plece la raion, să pună la punct cu şefii de acolo planurile noi, sporite, şi, în acelaşi timp, să vorbească în privinţa numirii lui Salman.

– Cît timp ai fost contabil, n-ai făcut doi bani. N-ai fost de niciun folos. Să vedem ce scofală o să faci ca locţiitor ! glumi Rustam şi se uită la Naznaz făcîndu-i cu ochiul.

– În orice loc mă pui, îţi sînt slugă credincioasă. Dacă-mi ceri, îţi jertfesc şi capul ! murmură Salman cu ochii plecaţi.

– Să ştii, nene Rustam, îi spuse zîmbind Naznaz, că Salman nu mai poate după dumneata, te ridică în slăvi. E într-una pe buze cu numele dumitale. Şi, servind oaspetelui o dulceaţă de coarnă, îi făcu, plină de sfială, o mărturisire : Cu un singur lucru nu sînt de acord : îţi spune bătrînul !

– Dar cum să-mi spună ? o întrebă cu interes Rustam.

– Ei, *kişi*, flăcăii de azi miros a mucegai, toţi. Dumneata arăţi mai tînăr ca ei – eşti falnic ca un stejar, ai mîini, braţe de voinic, şi atunci cînd îţi umfli pieptul, şi stînca ai prăvăli-o din munţi ! Nu eşti de loc bătrîn !

– De mult mi s-a rărit părul ! oftă Rustam. Am zbîrcituri, sufăr ba de o boală, ba de alta. E vremea să las locul tineretului.

– Ei, nene Rustam, nu te dau eu pe o sută de tineri. Eşti un leu, un adevărat leu ! exclamă Naznaz. Eşti ca rodul proaspăt din livadă !

Simţind că soră-sa sărise peste cal, Salman o ciupi pe furiş. Într-adevăr, Rustam se posomorîse. „Nu e nimic mai dezgustător decît un bătrîn care face pe tînărul" îşi zise el. Continuă apoi discuţia despre treburile colhozului.

Salman nu putu să închidă ochii toată noaptea. Se gîndea tot timpul : o să arate el ce poate după ce va fi numit locţiitor al preşedintelui. Se trezi tîrziu şi, fără să mai zăbovească, plecă în munţi, la stînă.

Auzind nechezatul armăsarului său care, pesemne, chema iapa sură, jucăuşă, a preşedintelui, Salman se sperie. Acum lui Rustam îi va trece prin minte că îi dă tîrcoale nurorii lui. Cam aşa e, a adus-o pe calul lui... Desigur, o plimbare cam suspectă. Trebuia să găsească neapărat ceva ca să iasă cu faţa curată din încurcătură.

Rustam şedea măreţ în şa. Pieptul şi crupa iepei erau numai sudoare. Se vedea bine că Rustam gonise ca vîntul. Ţinînd iapa de dîrlogi, Salman îl ajută respectuos să coboare.

– Cum se face, tovarăşe preşedinte, că n-aţi venit cu maşina ?

Rustam era bine dispus. Pesemne că drumul pe care-l făcuse la raion fusese încununat de succes.

– Pe un noroi ca ăsta cu maşina ? Dacă dumneavoastră, tovarăşe locţiitor de preşedinte, vă începeţi munca punînd asemenea întrebări prosteşti, atunci cu siguranţă că treaba nu va ieşi bine pînă la urmă. Ei, felicitări, felicitări !...

Salman se încovoie din mijloc, parcă ar fi vrut să facă o plecăciune în faţa lui Rustam sau să-i sărute mîna.

– Nu voi uita pînă la moarte !

– N-a fost de loc uşor, continuă Rustam, da, n-a fost de loc uşor să-i conving pe cei de la raion. Dacă n-ar fi fost preşedintele comitetului executiv raional s-ar fi putut să plec fără nici un rezultat.

– Tovarăşul Kalantar ? exclamă bucuros Salman, gîndindu-se, totodată, că va trebui, să-i mulţumească, să taie neapărat un berbec.

– Da, Kalantar, s-a arătat deosebit de înţelegător ! confirmă Rustam. A spus-o verde, în faţă : „Cînd cu promovarea lui Şirzad, am cedat. Rog ca în problema aceasta să ţineţi seama şi de părerea mea !"

– Mulţumesc, mulţumesc !

Rustam manifesta neîncredere faţă de toată lumea, fără excepţie. Nici nu se gîndea să-i dea lui Salman prea multă mînă liberă. „Deocamdată face pe mieluşelul blînd – îşi spunea el – dar cînd o să guste din putere, se prea poate să mă sape şi pe mine. Dacă o să se înhăiteze la raion cu fratele Kalantar şi-o să adune în jurul lui cinci-şase membri ai conducerii şi cîţiva brigadieri, n-o să fie prea bine de mine !"

– Ascultă, locţiitorule, crezi în Allah ? îl întrebă aspru Rustam.

Salman se fistîci o clipă, dîndu-şi seama că întrebarea îi fusese pusă cu tîlc... Răspunse în glumă cu curajul disperării.

– Acasă la mine, da, tovarăşe preşedinte ! Dar în birourile colhozului nu !

Rustam se încruntă.

– N-ar trebui să crezi nici acasă ! Între locţiitorul preşedintelui unui colhoz fruntaş, al celui mai tare colhoz din Stepa Mugană – şi acest Allah, lăsat moştenire de strămoşi, nu poate fi nimic comun !

– Am înţeles !...

Salman legă în grabă iapa şi, aruncîndu-i un braţ de fîn, îi spuse lui Rustam că, la stînă se afla un oaspete de la raion.

– Nu ştiu cum îi spune, parcă Goşathan !...

Preşedintele încremeni. Să fi ajuns zvonul despre furturi pînă la raion ? Atunci de ce-l trimiseseră tocmai pe Goşathan care era şeful secţiei de învăţămînt ? Ce legătură avea el cu asta ? Sau, poate, o fi cerut chiar el să fie trimis numai ca să-i facă în ciudă lui Rustam ?

– A venit pentru treburile lui. Copiii ciobanilor nu au şcoală, căută Salman să-l liniştească pe Rustam cînd îl văzu că se întunecă deodată. Şi Maia e cu el, adăugă el ca în treacăt.

– Nora mea ? Cum de a ajuns aici ?

Salman ridică din umeri şi explică în doi peri :

– N-aş putea spune cu precizie cum. Cred că a controlat arîkurile pe undeva prin apropiere.

– Ai dibuit ceva ?

Salman minţi fără să şovăie, spunînd că printre ciobani umbla zvonul că responsabilul stînei, Kerem, era cam lung de mînă.

Rustam se făcu foc. Orice s-ar fi spus despre el, dar se ştia că niciodată n-ar fi alergat după furtişaguri, fiind în stare să sfîşie pe oricine rîvnea la bunurile obşteşti.

– O să-i retez mîinile ! spuse el, şi se îndreptă spre cort.

5

Dînd cu ochii de Goşathan care-şi sorbea în liniște ceaiul, preşedintele colhozului, biruindu-şi enervarea ce-l cuprinsese, dădu binețe celor de față, se aşeză pe preş şi scoase pipa din buzunar. Garaghez îi aduse, şi lui, un pahar cu ceai. Cîteva clipe, nimeni nu mai scoase un cuvînt.

Deodată, bolnava – nevasta lui Kerem – gemu în somn. Ca un ecou, îi răspunse din leagăn, cu un plînset sfîşietor, Peri. În zadar îi dădea Garaghez biberonul – copilul plîngea tot mai tare, mai ascuțit.

– Aţi găsit unde să beţi ceaiul ! se strîmbă Rustam. Doar nu-i iarnă. Hai afară, avem ceva de vorbit ! îi propuse el lui Kerem.

Maia veni repede după el şi-i şopti că nevasta lui Kerem era greu bolnavă şi că trebuia chemat, fără zăbavă, un medic. Socrul ei îi răspunse liniştit că medicul va veni în ziua următoare. Maia stărui, spunînd că nici o oră mai mult nu se putea tărăgăna şi că bolnava avea congestie pulmonară.

– De unde să-ţi scot medicul, din pămînt ? o întrerupse Rustam. Nu i se întîmplă nimic – n-o asemui cu o fată de la oraş ca tine. Ţăranii sînt căliți.

– Dă-mi un cal. Mă duc eu după medic !

– Nu fiţi neliniştită, tovarăşă inginer. Medicul va fi aici peste o oră, cel mai tîrziu, se auzi vocea calmă, ca întotdeauna, a lui Goşathan.

Rustam întoarse capul spre el.

– Dar pe dumneata ce vînt te-a adus ?

– Ei, treaba mea, mă priveşte ! răspunse Goşathan fără să se tulbure.

Se apropie apoi de şoferul adormit în *Gaz*-ul lăsat nu departe de stufăriş, şi-l trezi.

– Repede, dragul meu, repede ! Du-te acasă şi ad-o încoace pe soția mea. Spune-i că-i vorba de o femeie grav bolnavă – să ia şi medicamente cu ea. Pe copii să-i ducă la o vecină – poate vom fi nevoiți să înnoptăm aici...

– Nu-i pentru prima oară ! răspunse șoferul căscînd, și porni mașina.

Soția lui Goșathan era medic la spitalul raional și șoferul era obișnuit cu asemenea însărcinări urgente.

Rustam nu mai acordă nici o atenție prezenței lui Goșathan. Se îndreptă spre țarcul de oi și constată că acolo era o murdărie cumplită, ceea ce nu putea fi de loc pe placul lui. Nu spuse nici un cuvînt, dar îi aruncă lui Kerem o privire plină de mînie. Pășind peste gardul de stuf, Rustam luă în brațe un miel cîrlionțat gălbui-auriu și-l mîngîie cu blîndețe. Chipul președintelui exprima de astădată o bunătate nespusă, fiind vădit că iubea mult animalele. Sperie alți trei mieluși care stăteau culcați la intrarea în țarc. Doi o luară sprinteni la fugă, iar al treilea se căznea să se ridice, dar nu-l ajutau puterile. Rustam se aplecă, îi pipăi picioarele, pîntecul, și-i cercetă ochii plini de puroi.

– E bolnav ? întrebă el.

– Nu, mă-sa nu-l primește și nu-i dă lapte ! răspunse Kerem.

– Înseamnă că trebuie să-i legi picioarele ! Ce, nu te pricepi ? Zootehnicianul a fost pe-aici ? îl întrebă răstit președintele. Altfel, mielul moare în două zile, se topește, Bagă de seamă, dacă se îmbolnăvesc mieii... răspunzi cu capul !...

Maia asculta uimită. Cum să mai înțelegi un asemenea om ? Mai adineaori se arătase cu totul nepăsător față de o femeie bolnavă și acum i se muiase inima din pricina unui miel prăpădit. Nedumerită, aruncă o privire lui Goșathan. Acesta, însă, cunoștea de mult firea lui Rustam și nu se mai mira de nimic. Se plimba netulburat pe lîngă țarc.

– Mare murdărie ! îl certa președintele pe Kerem. Am spus de o mie de ori că mieii trebuiesc crescuți în curățenie !

– Îi trecem mîine în țarcul nou.

– „Mîine, mîine..." îl îngînă Rustam. N-aveți grijă decît de burta voastră. Azi, va să zică, mieii trebuie să umble pînă-n genunchi în mocirla asta puturoasă ! Cum să mai

ai astfel o sută treizeci de miei la fiecare sută de oi ? N-o să putem păstra nici optzeci. Își dădu seama că discuția aceea fără ocolișuri avea loc în prezența lui Goșathan. Se năpusti, atunci, asupra acestuia : Și dumneata ai face bine să spui în față ce gîndești și nu să umbli apoi cu bîrfeli ca o muiere !

– Ei, Rustam-*kișî*, ce însemnătate are dacă-ți voi spune în față ce cred sau nu ?! Oricum ar fi, nu spun decît unul și același lucru. Și nu te mai aprinde atîta, îi răspunse nepăsător Goșathan. Nu mă sperii !

– Bine, răspunse tărăgănat Rustam, o să stăm noi de vorbă amîndoi !

– Să stăm de vorbă ? Foarte bine ! Poftim ! Dar chiar dacă n-o să stăm de vorbă, tot va trebui să răspunzi. Și, în treacăt fie spus, amenințările nu-și au aici locul...

– Înțeleg și eu că pe unul ca dumneata nu-l sperie amenințările. Omul ud leoarcă nu se mai teme de ploaie ! Uite, și ăsta-i la fel ! arată Rustam cu degetul spre Kerem. Vrednicul fecior al mătușii Telly nu mai are obraz ! Oile au început să-i crape în fiecare săptămînă... se răsfață omul, pesemne că s-a obișnuit să înfulece șașlîk din berbecii colhozului.

Kerem sări ca ars și zvîcni înainte. Maia se temu c-o să se năpustească asupra președintelui și c-o să se încingă o bătaie. Ciobanul, însă, se stăpîni, mulțumindu-se să spună printre dinți :

– Ești tare și mare, tovarășe președinte, dar nici dumitale nu-ți este îngăduit să jignești oameni cinstiți... Trimite o comisie de anchetă și dacă s-or adeveri clevetirile – pedepsește-mă. Iar dacă nu s-or adeveri, să nu-ți pară rău !... Atunci, țin'te bine !...

– O să controlăm, o să controlăm ! Să ții minte una și bună : chiar cu ajutorul lui Goșathan n-o să izbutești tu să-mi știrbești autoritatea față de oameni.

– Autoritatea ți-ai pierdut-o singur ! replică liniștit Goșathan. Ești orb și surd, nu te respecți și nu te prețuiești decît pe dumneata ! Să știi însă că oțelul, oricît ar fi de tare, și el se trezește !

– Limba ți-e mai lungă decît coada vulpii ! se oțărî Rustam și strigă :

– Aduceți pentru Maia un cal.

Maia se bucură că poate pleca. Se plictisise, asculta stînjenită cearta dintre socrul ei și cei din jur. Dacă n-ar fi fost Rustam, fără îndoială că ar fi rămas acolo să îngrijească bolnava, ar fi făcut tot ce i-ar fi stat în putere. O îmbrățișă pe Garaghez și, smulgîndu-și băsmăluța de pe cap, o aruncă pe buclele fetiței. Își luă, apoi, rămas bun de la Kerem și-i spuse că va mai veni, neapărat, să vadă ce-i face soția. Ar fi vrut să strîngă mîna lui Goșathan, dar se mulțumi doar să-și încline capul și să-i zîmbească.

Stînd în șa, Rustam observă această scenă de despărțire cu un zîmbet întunecat și ironic.

– În loc să asculți clevetirile, mai bine ai citi ciobanilor un ziar ! îi spuse el răstit lui Goșathan. Apoi, întorcîndu-se spre Kerem, îi porunci : vezi să se dea nurorii mele un cal mai liniștit.

Salman îi ajută Maiei să încalece. De față cu Rustam-*kișî* o atingea cu multă luare-aminte de parc-ar fi fost un vas cu vin de mare preț – nu cumva să-l spargă... Nu lăsă însă bine dîrlogii din mînă, că bidiviul blînd păși într-o băltoacă adîncă și-l stropi cu noroi. Mușcînd zăbala, începu apoi să joace pe loc.

Maia păli.

– Ce stai ca un bou ? îi strigă furios Rustam lui Salman. Ține-l de dîrlogi !

Salman nu aștepta decît atît. Apucă dîrlogii și calul se liniști. Sări apoi în șa și-i dădu ușor pinteni.

6

Rustam se gîndea totdeauna cu ciudă la însurătoarea fiului său.

Toată nenorocirea era că Garaș, un băiat blînd, îngăduitor, modest, care nu ieșise niciodată din vorba tatălui său, își alesese de nevastă o fată prea dezghețată și bună

de gură. Maia va pune repede șaua pe el și-i va porunci să meargă numai unde vrea ea. Pe deasupra, mai era și frumoasă !

Dacă această noră frumoasă ar fi fost o gospodină grijulie – s-o vezi că gătește de-ale gurii pentru bărbat, că împletește ciorapi de lînă pentru socru, n-ar fi fost nimic rău în toată povestea aceea. Dacă atunci cînd Garaș se întoarce obosit de la cîmp, nevestica lui frumoasă și îngrijită i-ar turna supusă apă să-și spele mîinile, dacă l-ar servi cu cele mai bune bucate cînd se așează la masă, n-ar fi nimic.

Dar Maia era dată naibii. Totul o interesa, în toate își vîra nasul ! Și meseria ei era de așa natură că trebuia să iasă tot timpul pe teren, între oameni. Dacă ar fi fost contabilă ar fi lucrat sub supravegherea lui Salman. O neastîmpărată ca asta, te pomenești că devine mîine-poimîine „activistă". Vocea ei va răsuna la diferite plenare și consfătuiri. O să fie trimisă – parcă vezi – la Baku, și, acolo, au s-o înconjoare desigur admiratorii : Cum o să se sfîrșească toate astea, numai cel de sus știe... Nu, la drept vorbind, asemenea gînduri n-au nici un rost. Maia este o fată cuminte, Rustam recunoaște acest lucru. Nu se uită la nimeni. Îi e credincioasă lui Garaș. Totuși, e femeie. O atenție mai stăruitoare din partea unui bărbat poate s-o tulbure chiar și pe ea. Rustam observase cu cîtă drăgălășenie îi zîmbise Maia lui Goșathan, cînd dăduse din cap în semn de rămas bun. Trebuia strîns bine frîul în mîini pînă nu era prea tîrziu. Garaș tot clipea ca un vițel, privind-o încîntat. Ehei, Garaș, să nu-ți muști degetele într-o zi.

Dînd pinteni iepei lui sure, președintele gonea prin stepă, bombănind într-una, tot ocărîndu-l pe Goșathan. Alături de el sălta armăsarul murg al lui Salman. De cîte ori privea chipul imobil, ca de piatră, al lui Salman, Rustam răsufla ușurat : unul ca el nu-și va îngădui niciodată să se uite la Maia mai mult decît trebuie. Salman o place pe Perșan. Visează să se înrudească cu el, cu Rustam, să-i intre în casă. Pentru ca Maia să fie ferită de orice ispită

ar trebui să fie înconjurată numai de oameni credincioși, ca Salman... Peste doi-trei ani, gîndi Rustam, cînd Maia va avea copilași, se va obișnui cu căminul ei. Pînă atunci o să se satură să tot cutreiere, singură, stepa – și va cere să lucreze într-un birou...

De sub picioarele iepei se avîntă, luîndu-și zborul, o pasăre cenușie. Iapa, speriată, se ridică în două picioare. Rustam îi dădu un pumn zdravăn între urechi și mormăi printre dinți : „Ptiu, blestemato !" Iapa, supusă, porni în galop.

Armăsarul murg îl purta ușor pe Salman, fără să fie strunit. Necheza mereu, părînd că roagă iapa jucăușă a lui Rustam să întoarcă măcar o dată capul. Salman tăcea : era emoționat de grija pe care i-o purta Rustam. Se gîndea că președintele se dusese pînă la raion pentru el și obținuse tot ce voise. El era, acum, locțiitorul președintelui colhozului „Viața nouă"... Da, de un asemenea ocrotitor trebuia să te ții agățat cu amîndouă mîinile. Acum nu-i mai rămînea decît s-o înduplece pe încăpățînata de Perșan, și să facă nunta cît mai repede... Dar, oare o iubea ? La acest lucru încă nu se gîndise pentru că el nu punea prea mare preț pe simțăminte.

Cînd o văzuse pe Perșan, pentru prima oară, inima lui nu tresărise. Nu hoinărea, seara, pe ulițele satului gîndindu-se la ea. Nu suferea, nu se simțea copleșit de singurătate dacă n-o întîlnea cu zilele sau chiar cu săptămînile, nu privea bolta cerului ca să vadă, în strălucirea stelelor, ochii ei surîzători, nu deslușea în ovalul lunei chipul ei, nu-i simțea răsuflarea în adierea răcoroasă a stepei. Era, însă, fiica președintelui colhozului. Cu ea trebuia, deci, să se însoare. Familia lui Rustam-*kișî*, înstărită, era binecunoscută și respectată în întreaga stepă și deci prindea bine să te înrudești cu ea. La umbra acestui stejar cu coama bogată, la umbra lui Rustam, se putea trăi în voie, se putea ajunge încă mai sus.

Pe Salman nu-l tulbura de loc faptul că-i plăcea mai curînd Maia, decît Perșan. Acum cînd Rustam-*kișî* se înălța semeț în șa, în fața lui, el se silea din răsputeri să păstreze

o expresie indiferentă. Dar, în sinea lui, gîndea : „Însoară-te cu fata lui şi petrece cu nora – apoi fă-te stăpînul întregii case. E drept, oare, ca un asemenea fruct dulce şi fraged să cadă în gura unui nătăfleţ ca Garaş ? Curaj ! Cu Maia o să meargă la sigur. Orăşencele nu sînt atît de mironosiţe ca fetele din sat. Nu va trece mult şi se plictiseşte ea de Garaş – ei, atunci, Salman, vine rîndul tău..."

7

– Tovarăşe Salman, de ce colhozul nostru n-are pînă acum electricitate ? îl întrebă pe neaşteptate Maia. Doar curentul din Mingheciaur trece pe aproape de noi.

Din prudenţă, Salman îi răspunse printre dinţi, cu toate că Rustam-*kişi* galopa în faţă şi nu se uita înapoi spre ei.

– Stimată *hanum,* multe lipsesc la noi. Desigur că sîntem vinovaţi şi, mai vinovat decît toţi, sînt eu. Socrul dumitale a început să îmbătrînească, nu mai are puterea de altă dată... Trebuie să recunosc – viaţa fără electricitate, nu e viaţă ! Lîncezeşti, nu trăieşti ! Îmi dau cuvîntul că în două luni, cel mult trei, aducem lumină electrică.

– Dar de ce nu v-aţi gîndit la acest lucru pînă acum ?

– Pomul nu creşte singur – trebuie udat. Şi cu lumina electrică e la fel : trebuie să se ocupe cineva de treaba asta, să alerge, să se zbată ! Şi nenea Rustam nu are decît două mîini, îl vezi, ba aleargă încoace, ba încolo – nu poate omul să se împartă în zece. Se ocupă de bumbac – vin la rînd grînele ! Acum, însă toate au să se îndrepte. Cu spirtiul dumitale de iniţiativă, *hanum,* cu munca mea, la toamnă satul nostru va lumina ca un soare electric întreaga Stepă Mugană.

– Am să te ajut cu plăcere ! spuse Maia. Vino la noi fără sfială. Voi socoti acest ajutor ca o sarcină de partid.

Poate că Rustam auzise vorbele nurorii lui sau, poate că iapa lui sură ostenise cu o povară atît de grea, fiindcă preşedintele o lăsă la pas.

– Despre ce vorbiți ? întrebă el.

– Nora dumitale, Rustam-*kișî*, a întrebat de ce nu avem electricitate în sat ! răspunse Salman.

– Se face ! O să avem și electricitate, o încredință Rustam pe Maia. Nu le putem face pe toate deodată. Mai întîi trebuie întărit colhozul. Uite, după ce vom avea un fond de două-trei milioane de ruble la bancă, aducem și lumină electrică. A fost greu, fata mea, să le fac de unul singur pe toate, să urmăresc totul. Și Allah a înălțat lanțuri de munți, fiindcă și-a dat seama că și unui munte îi e urît singur. Și eu am fost totdeauna singur, mereu singur.

– Salman spunea același lucru ! zise Maia cu naivitate.

– Ce, numai eu spun acest lucru ? O spune toată lumea ! Oricine știe că Rustam-*kișî* a reînviat colhozul nostru ! zise Salman.

– Nu-l maimuțări pe Iarmamed și nu mă face să roșesc la bătrînețe ! îl dojeni Rustam. Apoi, văzînd că Salman lasă ochii în jos, adăugă mai blînd : Felicită-l, fata mea, tovarășul Salman a fost numit locțiitorul meu.

– Asta-i minunat !

– Ce-i minunat în treaba asta ? oftă Salman fără să-și ridice ochii lăsați la pămînt. Mi-e teamă că n-o să pot face față, că n-o să fiu la înălțimea prețuirii atît de mari pe care mi-o arată nenea Rustam.

– Lasă asta, bombăni Rustam. Mai bine, ia spune, pe cine să trimitem în control la stînă !? Unul mai colțos ! Altminteri, Kerem e în stare să șteargă peste noapte orice urmă și n-o să te mai poți lega de el cu nimic.

– Nu văd pe unul mai bun ca Husein-mutul, răspunse pe loc Salman. Ăsta găsește în stepă un os de miel din care s-a făcut șașlîk acum doi ani !

Maia își aminti de cortul întunecos, gemenii în leagăn, soția bolnavă a lui Kerem, frumoasa Garaghez, și i se strînse inima.

– Kerem nu pare de loc un hoț ! spuse ea.

Aruncînd o privire chiorîșă spre nora lui care vorbea neîntrebată, Rustam îi porunci tăios lui Salman.

– Husein şi încă doi membri din comisia de revizie să înceapă controlul chiar la noapte. Scrisoarea anonimă ţi-o dau mîine. Dar să le spui să se mişte repede – să termine într-o săptămînă, nu mai mult.

– Am înţeles ! răspunse milităreşte Salman.

Rustam-*kişi* lovi cu biciul crupa iepei şi, aplecîndu-se înainte, porni în galop.

Maia se uită după el îngîndurată. Rustam-*kişi* îi părea o stîncă uriaşă prăvălită de furtună în mijlocul drumului. Stînca aceasta împiedica drumul multor trecători. Ei, însă, o ocoleau în tăcere cu toate că le venea peste mînă... Cum trăise biata Sakina toată viaţa cu un asemenea om ? Cînd vorbeşti cu Rustam-*kişi* simţi că te înăbuşi, de parcă în cameră, nu e aer destul. Şi cum strigă la subalterni ! Pînă şi un cal se bucură cînd stăpînul e bun cu el. Nevasta lui Kerem zăcea grav bolnavă. Pe el îl lăsase rece lucrul acesta. „Femeile din Stepa Mugană, spunea el, au o sănătate de taur." Adevărul e că, după părerea lui, dacă murea vreuna, nu era mare nenorocire. Nu se făcea gaură-n cer, pămîntul se învîrtea mai departe.

Maia îşi aminti de copacul secular din parcul institutului. Ramurile îi fuseseră smulse de furtună : toamna, frunzele îi cădeau de timpuriu, cînd alături de el totul era încă înveşmîntat în verdeaţă... A venit, însă, într-o bună zi un grădinar bătrîn, care i-a tăiat crengile putrede sau uscate, l-a răzuit, curăţindu-l de larve şi omizi, i-a uns scoarţa, i-a tuns coroana – şi minunea s-a făcut. Primăvara, copacul a întinerit – s-a îmbrăcat în frunze fragede...

Dar pe Rustam cine-l va ajuta să renască ? Poate că acest Salman ! Maiei i se părea că Salman e cu totul altfel decît socrul ei – inimos, atent şi blînd din fire... Dacă Rustam-*kişi* se va împrieteni cu un asemenea om s-ar putea ca Salman să exercite o influenţă binefăcătoare asupra lui şi multe lucruri folositoare să fie realizate în colhoz.

Armăsarul lui Salman mergea obosit, la pas, pe uliţa plină de noroi. Femeile care stăteau pe lîngă case începură să şuşotească :

– Ia te uită : Salman și nora lui Rustam pe același cal !...

– Asta nu-i femeie, e o podoabă la casa omului !

– Cînd frumusețea ei luminoasă intră-n casă, nu mai e nevoie de lampă !

Chipul îngîndurat al lui Salman parcă voia să spună că de vreme ce și socrul venea de la cîmp, nu trebia să se mire nimeni că nora lui era pe cal lîngă contabilul colhozului.

Rustam intră în curte și Perșan, care ieșise din casă, o chemă pe mama ei :

– Mamă, mamă ! Uită-te la tata – așa cum stă în șa, zici că-i leit Ker-Oglî [1]. Pentru dumneata, e cam primejdios să-l admiri... nu cumva să-ți vină amețeala...

– Mai taci din gură. Parcă văd c-o să-ți iasă bube pe limbă ! se oțărî în glumă Sakina.

Cîinele lup începu să latre și să-și zornăie lanțul. Îmboldit de stăpînu-său, armăsarul murg al lui Salman intră repede în curte.

Perșan se înveseli.

– Frățioare, frățioare ! strigă ea. Vino mai iute și vezi-ți nevestica călare. Parcă n-ar fi fată, ci ighit. Și bondocul de Salman abia se vede lîngă ea !...

Pălăvrăgeala fiicei lui nu-i plăcu lui Rustam. Unei fete de măritat nu-i stătea bine să îndruge vrute și nevrute.

Maia sări din șa, o îmbrățișă pe Perșan și alergă spre Garaș care tocmai ieșea din grădină. În clipa aceea i se păru nespus de chipeș – zvelt, cu pantaloni vătuiți, cu o cămașă galbenă, cu mînecile suflecate din pricină că mîinile îi erau mînjite de pămînt.

– Ce-ai pus ? Ceapă ?

– Nu, flori – crini albi.

Maia se ridică în vîrful picioarelor, îl luă de gît și îl sărută pe amîndoi obrajii. Ce atent și grijuliu era cu ea ! Nu-i uitase dorința de a avea crini albi în grădină.

---

[1] *Ker-Oglî* – erou din poezia epică populară azerbaigiană (n. ed. rusc).

Descumpănit, Garaş se desprinse gingaş dar ferm din îmbrăţişarea Maiei. În faţa părinţilor şi a unor oameni străini, asemenea drăgălăşenii, între soţi, nu prea erau la locul lor.

Aruncînd dîrlogii lui Salman, Rustam stătea în mijlocul curţii cu picioarele răşchirate în cizmele pline de noroi. Îşi chemă fiul şi, cînd Garaş se apropie, fără să se simtă de loc stingherit de prezenţa lui Salman, spuse iritat :

– Fiule, ai crescut mîncînd pîinea mea şi ai fost alăptat de Sakina, mama ta. Nu eşti singur pe lume ca atîţia alţii care nu ştiu unde şi sub a cui aripă au crescut. De aceea îţi spun fără ocol : cît nu e prea tîrziu, ia hăţurile şi ţine-le bine !

Şi, fără să mai arunce cuiva vreo privire, urcă treptele în cerdac.

8

Maia plîngea în hohote cu capul în pernele împrăştiate pe divan. Sakina şi Perşan o mîngîiau cum puteau. Maia se tînguia printre lacrimi.

– Cu ce sînt eu vinovată că mama nu a aprins lumînarea în ziua nunţii mele ? Că tatăl meu nu m-a binecuvîntat ? Aşa le-a fost soarta... Nu numai oamenii au părinţi, ci şi păsările, şi fiarele !

– Fetiţa mea, nu eşti cu nimic vinovată, linişteşte-te, şterge-ţi ochii frumoşi ! o mîngîia într-una Sakina. Socoate-mă pe mine drept mamă ! Să-mi piară zîmbetul de pe buze pentru toată viaţa dacă-mi eşti mai puţin dragă decît Perşan şi fiul meu. Nu lua seama la ce spune bătrînul. Munceşte din greu, e vlăguit – de-aia trăncăneşte ce-i trece prin cap. Mai tîrziu îi pare rău !

Perşan mîngîia mîna Maiei, şoptindu-i :

– Dacă nu te linişteşti, îţi jur pe viaţa fratelui meu că încep să urlu ca din gură de şarpe, şi n-am să mă mai mărit ! Pînă la sfîrşitul zilelor mele nu mai ies de-aici, din casă – şi de vină tu o să fii !

Garaş stătea în sălița întunecoasă, lîngă uşă, ascultînd. Simțea însă că nu va avea putere să treacă pragul şi să intre în cameră. Inima îi era sfîşiată de durere.

După ce se mai liniştise, Maia spunea mamei şi surorii lui povestea vieții ei, pe care el o cunoştea.

„...Cum aş putea descrie zilele copilăriei mele ?!"

Copilăria Maiei fusese, la început, luminoasă. Ierni geroase, viscole, nămeți înalți cît casele pe drumuri şi cărări ; furtuni de vară cînd tunetul cutremură pămîntul ; ploi nesfîrşite de toamnă, şuieratul vîntului şi codri întunecoşi cu copaci doboriți de furtuni, mlaştini de netrecut, răchițele şi merişori... – toate acestea o înconjuraseră din primele zile ale vieții pe fetița azerbaigiană născută într-un orăşel din împrejurimile Moscovei. Seara, tatăl ei se întorcea, îşi scutura de pe manta zăpada şi intra în casă. Gheibat-Kuli era ofițer. Înalt, chipeş, fetița îl admira. Inima îi zvîcnea cînd, urmărindu-i mişcările, vedea cum ascunde în dulap pistolul pus în toc. Cu un asemenea tată, Maiei nu-i era frică pe lumea aceasta de nimeni – nici de fascişti, nici de lupi !... Să încerce numai !... După tatăl ei sosea de la spital maică-sa, obosită dar bună, blîndă. Cînd îşi culca fetița, îngîna pentru ea cele mai frumoase cîntece azerbaigiene şi, aplecată deasupra pătuțului, răsucea pe degete părul ei mătăsos.

Mai tîrziu au plecat la Leningrad. Drumul i s-a părut fetiței o adevărată sărbătoare. Tatăl ei s-a jucat cu ea tot timpul. Maică-sa, însă – cine ştia de ce ! – era tristă ! Să fi fost mîhnirea despărțirii de locurile cu care se obişnuise – sau, poate, presimțirea războiului ce se apropia ?

Străbătînd cu maşina drumul prin pădure, micuța Maia îşi lua veselă rămas bun de la pini. Copaci falnici, să nu ne dați uitării ! Nu-i păruse rău cînd, pe peronul gării, tatăl ei îşi luase rămas bun de la tovarăşii lui. Fiu al Stepei Mugane avea fața smeadă şi era mai înalt, mai zvelt decît toți ceilalți. Îi scînteiau vesel ochii cînd privea, în goana trenului, pădurile, cîmpiile şi satele.

Şi la Leningrad au trăit zile fericite. Acolo maică-sa o luase pe genunchi, şifonîndu-şi rochia de sărbătoare, iar

tatăl ei, în uniformă nouă de paradă, încins cu o centură care scîrțîia, o ținea de mînă. Fotograful i-a rugat : „Zîmbiți, vă rog !“ Dar nici pe buzele tatălui, nici pe acelea ale mamei, nu s-a ivit un surîs. Pe chipul Maiei, în schimb, se citea fericirea...

Tatăl n-a văzut niciodată această fotografie. Chiar în seara aceea a plecat pe front. Iar toamna, cînd începuse școala, maică-sa a primit o înștiințare. S-a prăbușit cu fața în jos pe divan, a izbucnit în hohote de plîns și i-a spus Maiei că-i orfană.

– Nu plînge, nu plînge ! o mîngîa fetița. Tata o să-i nimicească repede pe fasciști și o să se întoarcă ! Iar ciorapii o să-i țes eu, așa că nu mai plînge, te rog.

Tatăl ei nu s-a mai întors. Mama își petrecea zilele și nopțile la spital. Avioanele dușmane zvîrleau bombe explozive incendiare asupra orașului – casele ardeau. Într-o zi, Maia a fost dusă la gară. Mai erau acolo mulți copii, cu mici rucsacuri în spinare și cu pachețele în mîini. Mamele, cu ochii plînși, se sileau să le zîmbească printre lacrimi. Mama ei a așezat-o pe o bancă într-un vagon. Și, dîndu-i ultima lor fotografie, i-a spus :

– Păstreaz-o cu grijă, fetița mea ! E ultima amintire de la tatăl tău și de la mine.

Trenul a pornit și mama ei a rămas pe peronul gării. Lucrul acesta era atît de înspăimîntător, încît Maia a început să plîngă în hohote și să lovească cu pumnii ei mici în fereastra vagonului.

Mama alerga după vagon, strigîndu-i :

– Nu plînge, floricica mea. O să ne revedem !

Trenul cu copiii din Leningrad a ajuns în Kazahstan. Maia ș-a continuat școala acolo. Cînd a trecut în clasa a șasea, războiul s-a sfîrșit. De la mama ei, n-a mai primit, însă, nici o veste.

După război, fetița a fost adusă la Kirovobad, unde a stat într-un cămin de copii, a terminat școala medie, și, apoi, Institutul de agronomie.

Fotografia – cea din urmă amintire de la mama şi tatăl ei – a pierdut-o în timpul acestor mutări dintr-un loc într-altul.

9

Garaş intră la Maia în odaie cu respiraţia tăiată.

– Hai, vino ! Vino mai iute ! îl chemă Perşan care stătea pe divan alături de Maia. Surioara noastră povesteşte atît de frumos !

Perşan îi făcu loc lui Garaş pe divan, punîndu-i jur împrejur perne moi.

– Ce povesteşti ?

– Viaţa mea ! răspunse Maia cu un zîmbet trist. Tu o cunoşti de mult !

– Acum, tocmai vorbeam despre altceva, o întrerupse Perşan veselă. Dacă ar trebui să mă mărit sau să rămîn fată bătrînă şi să ai tu grijă de mine...

– „Să te măriţi..." o îngînă Sakina crezînd că, poate, astfel o înveseleşte pe Maia. O plîng de pe acum pe soacra aceea care ar primi în casă o noră atît de fluşturatică ! Un bărbat mai acătării nici nu te lasă să te apropii de căminul lui...

– Ei, să se ducă la naiba toţi bărbaţii ! ţipă Perşan. Pot trăi şi fără ei ! Dar dacă m-oi mărita, nu iau decît unul care-i singur pe lume – să n-am pe cap un socru care să-şi bată joc de mine !

Maia zîmbi printre lacrimi şi, uitîndu-se la Garaş, spuse :

– Dacă aş avea un frate, l-aş îndemna fără nici o şovăială să te ia. Eşti o fată bună, Perşan – o fată foarte bună !

– Dacă n-ai frate, atunci măcar găseşte-mi un cunoscut de-al tău ! îi spuse rîzînd Perşan. Numai socru să n-am ! Cu condiţia asta ! Şi începe petitul cît se poate mai repede !

– Ce-i graba asta, *hanum ?* întrebă mirat Garaş. Adineauri te jurai că vrei să rămîi fată bătrînă.

– Fii sigur că un mototol ca tine n-aș lua ! îi răspunse chicotind Perșan.

„Ei, lucrurile parcă s-au liniștit", își spuse cu sufletul ușurat Sakina, ștergîndu-și ochii plini de lacrimi cu un colț al șorțului și ieși în sufragerie.

Rustam ședea la masă – buhăit, cu privirile încruntate, iar Salman stătea în picioare lîngă ușă.

– Deci mîine seară brigadierii să dea raportul despre pregătirile pentru semănăturile de primăvară, spuse Rustam. Și nu uita, adăugă el, comisia de control să plece de dimineață, la stînă.

– Am înțeles ! Altă dispoziție ?

– Deocamdată atît ! Du-te !

Salman îi salută pe Rustam și pe Sakina – aceasta din urmă îi răspunse cu răceală doar dînd din cap – și plecă.

Rustam nici nu ridică privirile, prefăcîndu-se că nu-și vede nevasta. Își curăță pipa, preocupat, fără grabă... Sakina aștepta ca bărbatul ei să scoată un cuvînt dar, văzîndu-l că tace, i se adresă dojenitoare :

– Vai, *kișși,* cum de-ai lăsat să-ți iasă din gură asemenea vorbe grele ?

– Mai bine ai învăța-o pe noră-ta buna-cuviință. Ar fi mai bine. Trebuie să aibe purtări cuviincioase. Avem și noi regulile noastre în casă și dacă nu vrea să le respecte – drum bun !

– Dar ce faptă nevrednică a săvîrșit nora noastră ? întrebă nedumerită Sakina.

– Și-a sărutat bărbatul în fața ta și a mea, și a unor oameni străini. Găsești că asta-i o purtare cuviincioasă ?

Sakina ar fi vrut să-i aducă aminte că, în urmă cu vreo douăzeci și cinci de ani, cînd tînărul Rustam nu era încă *kișși,* ci numai Rustam, a luat-o în brațe și a sărutat-o în grădină, de față cu toată lumea. Dar la ce bun să-i mai amintească... Kișși n-o să înțeleagă !...

– Sînt tineri ! încercă ea să explice. Sîngele le clocotește în vine. Chiar dacă fac greșeli, trebuie iertați. Noi doi ne-am trăit veleatul, acum e vremea lor ! Cine ne dă dreptul ca, din pricina unor fleacuri, să le otrăvim viața ?

Trebuie să ne arătăm înțelegători. Așa se cuvine unor bătrîni – ce să-i faci ! Dacă în casa noastră încep certuri, tinerii vor rupe toate firele care ne leagă de ei.

– Le vor rupe ? Cu atît mai rău pentru ei ! spuse necruțător Rustam. Iadul e al celui de sus și casa asta-i a mea, dacă nu mă înșel. Dacă o iapă își pierde potcoava pe drum, iepei îi va fi anevoie să alerge cu copita nepotcovită, dar drumului nici că-i pasă !

10

Garaș se trezi devreme. În cameră era aproape întuneric. Deasupra stepei, învăluită în ceață, zorile palide se îngînau cu noaptea.

Stătea pe pat, cu mîinile sub cap și se gîndea că în ziua aceea începeau din plin arăturile pe ogoarele întinse. Șarafoglu dăduse sarcină brigăzii lui să are din nou cam o sută de hectare. Dar în sectorul acela, semănăturile de toamnă încolțiseră și nu înțelegea de ce fusese inclus în planul însămînțărilor de primăvară. Treaba șefilor ! Tractoriștii aveau sarcina lor : să-și îndeplinească planul cît mai repede, să depășească normele și să facă economii la carburanți.

Își aminti de cele petrecute seara în ajun și de povestea Maiei – își aminti și cuvintele pe care le rostise Sakina, atunci cînd el stătea după ușă : „Nu te necăji, fata mea ! Socoate-mă pe mine drept mamă !"

Cînd cei doi tineri rămaseseră singuri și liniștea nopții se așternuse nu numai în casa lui Rustam, dar în tot satul, Maia îl întrebase însă tristă :

– Cum se vor sfîrși toate acestea ?

Garaș lăsase capul în jos și nu răspunsese nimic, deși era limpede că sosise vremea să se despartă de ai lui și să-și clădească propria lui casă.

Se îmbrăcă încetișor și, ca să nu-și trezească soția, ieși în ciorapi în cerdac. Aici își încălță cizmele, luă din dulap o felie groasă de pîine, puțin unt și o bucată de brînză.

Crezînd că, în casă, toată lumea dormea, coborî scara în vîrful picioarelor. Dar, în curte, îl văzu, deodată, pe tatăl lui şi, o clipă, rămase descumpănit.

Rustam era în cămaşă, cu cipici în picioare, cu obrajii plini de ţepii cărunţi ai bărbii. Stătea îngîndurat în mijlocul curţii, privind cerul cenuşiu.

Rustam nu putuse închide ochii aproape toată noaptea. Cînd se culcase, aţipise îndată ce pusese capul pe pernă. Dar curînd după aceea parcă cineva l-ar fi apucat pe neaşteptate de umăr şi l-ar fi zguduit, trezindu-l. Se răsucise în pat, zvîrcolindu-se pe o parte şi pe alta, se sculase, băuse apă, păşise de colo colo prin cameră şi se culcase din nou. Dar ca să poată dormi cît de puţin, îi fusese cu neputinţă.

Trezindu-se, parcă ar fi auzit un glas spunîndu-i cu asprime : „N-ai voie să dormi, gîndeşte-te la viaţa ta, la soarta ta !" „De ce n-am dreptul să dorm ? se mirase Rustam. Sînt un om cinstit, niciodată n-am mîncat pîine furată, toată viaţa am trăit-o în griji şi muncă." „E adevărat, n-ai furat ! încuviinţase glasul care-l trezise. Dar asta-i puţin. Tu nu cunoşti iubirea de oameni. Inima ţi-e de piatră şi lumea te ocoleşte." „Nu-i adevărat ! răspunsese el. Nu mă ocoleşte decît cel care ascunde gînduri rele." „Ba e adevărat ! stăruise glasul. În sufletul Maiei nu găseşti nici un gînd de acest fel, nici o pată, cît de mică. Dar ciobanul Kerem vrea să-ţi ia locul ?" „Dacă la control comisia va constata că e nevinovat, eu am să-i strîng mîna cel dintîi. Cu nora mea e, însă, altă poveste..." „Dar ai văzut cu ochii tăi : nevasta lui Kerem e bolnavă, copiii lui trăiesc în mizerie, în frig, neîngrijiţi. Cu ce sînt ci vinovaţi ? Dar dacă Perşan, fata ta, copilul tău atît de iubit ar zăcea şi ea tot aşa, într-un cort, zvîrlită pe o saltea zdrenţuită, ce-ai zice ? Spune, nu te tulbură acest gînd ?"

Pînă în zori, Rustam fu hărţuit de acea iscoadă nevăzută, care cunoştea în chip ciudat cele mai neînsemnate amănunte din viaţa lui, gîndurile lui cele mai ascunse. Cînd se crăpă de ziuă şi cele dintîi raze ale soarelui lu-

minară fereastra, Rustam dădu pătura la o parte și ieși în curte. Cine oare îl mustrase o noapte întreagă ? Să fi fost conștiința ?

Pe treptele scării care-i scîrțîiau sub picioare, se ivi Garaș care, cuviincios ca totdeauna, dădu tatălui său bună dimineața.

– Te așteptam ! îi spuse Rustam, și arătîndu-i un cocoș pestriț care fugărea un pui alb, speriat, porunci : Să-l tai chiar astă-seară. În oală cu el ! Nu vezi cum chinuie puii bătăușul ăsta ? A ciugulit pînă la sînge crestele cocoșeilor tineri. E un adevărat tîlhar de drumul mare.

Fiul îi răspunse scurt :

– Am înțeles !

Privindu-l cu oarecare simpatie pe bătăușul împintenat, îl puse pe fugă :

– Lua-te-ar naiba !...

Garaș simți că tatăl lui mai voia să-i spună ceva. Dar nu se cădea să întrebe. Trebuia să aștepte, cu răbdare.

Și, într-adevăr, Rustam îi spuse așa, parcă într-o doară :

– Ia *Pobeda* și du-te pînă la stînă. Nevasta lui Kerem e bolnavă. Urc-o în mașină și du-o la spital !

Garaș ar fi vrut să amintească tatălui său că peste o oră începeau arăturile. Dar fără să mai scoată un cuvînt, luă cheia de la magazia în care se afla mașina.

Capitolul IX

1

Perșan o rugă pe mătușa Telly :

– Cîntă-ne ceva, mătușă, să ni se umple inima de bucurie.

Mătușa Telly nu-i răspunse. Își strînse cămașa din cingătoare și-și potrivi fusta cu grijă deasupra ei. Cu aerul preocupat, o întrebă pe Gîzetar :

– De unde începem, tovarășă șefă de echipă ?

În felul acesta voia să dea a înțelege fetei președintelui că ieșiseră la cîmp nu ca să petreacă, ci să muncească.

– Să începem dinspre răsărit ! răspunse Gîzetar, privind soarele învăpăiat ce se înălța în zare. Razele lui aurii, care nu avuseseră încă timpul să se încingă, luminau întinderea stepei.

Fetele, cu rochiile lor multicolore de stambă puseră mîna pe cazmale și începură să sape pămîntul în preajma arîkurilor – acolo unde tractoarele nu puteau ara.

Perșan nu tăcea o clipă, nici cînd lucra :

– Tușă Telly, crezi oare că-ți șade bine matale să sapi ? Mai bine te făceai *așug*. Ți-ai fi prins *sazul* de umăr și ai fi colindat satele, înveselind oamenii cu cîntece.

– Eu mi-am trăit traiul ! mormăi mătușa Telly. Am îmbătrînit. Acum, nici lumina soarelui nu-mi mai este pe plac...

Înfigînd cazmaua în pămînt, Perșan se apropie repede de mătușa Telly, o îmbrățișă și-i sărută obrajii zbîrciți.

– Hai, fă-mi plăcerea și cîntă-ne ceva, te rog !

– Lasă-mă-n pace. Mi-e greu sufletul...

Mătușa Telly era femeia cea mai vîrstnică din echipă. Fetele o respectau, îi destăinuiau și amărăciunile și bucuriile lor. Le dădea întotdeauna sfaturi pline de înțelepciune, care însă, în treacăt fie spus, rareori erau urmate. Cînd era veselă, mătușa le distra pe fete, spunîndu-le povești și glume cu haz, și le atrăgea de fiecare dată luarea-aminte că povestea toate istorioarele acelea pentru ca fetele să tragă învățăminte de pe urma lor.

Viața mătușei Telly nu fusese ușoară dar, poate că niciodată n-o văzuse cineva atît de posomorîtă ca acum. De aceea pe fete nu le răbda inima : aruncară cazmalele și, făcînd cerc în jurul ei, o întrebară care mai de care ce se întîmplase.

– Mai bine nu m-ați mai întreba ! răspunse mătușa Telly, întorcînd capul și ștergîndu-și cu un colț al basmalei spălăcite ochii înlăcrimați. Băiatul – „băiatul" era fiul ei, Kerem, bărbosul – și-a pierdut cu desăvîrșire capul, nu

mai știe ce să facă : nevastă-sa e rău bolnavă, a căzut la pat, de copii nu mai vede nimeni. Cum o să poată micuța Garaghez s-o scoată la capăt cu cei doi gemeni !?

– Nu te necăji, tușă Telly ! Dacă vrei, vorbesc eu cu tata. Să trimeată mașina să aducem copiii în sat. Dacă vrei, du-te chiar dumneata după ei ! îi propuse Perșan.

Mătușa Telly izbucni mînioasă :

– „Dacă nu te duci la pădure după nuci – spune o vorbă din bătrîni – n-o să întîlnești diavolul..." Nu vreau să am de-a face cu tatăl tău ! Băiatul meu e în mare necaz și dumnealui trimite comisia de control la stînă ! Feciorul meu nu-i dintr-ăia care să se lăcomească la averea colhozului ! Nu o comisie, dar chiar o sută de comisii dac-ar veni, tot n-o să găsească nimic !

Vorbele mătușii Telly o mîhniră pe fata președintelui. Perșan nu îndrăznea să-și învinuiască părintele. Știa că în postul pe care îl ocupa el avea o mare răspundere. Cum putea să nu controleze munca subalternilor ? Dacă făcuse acest lucru, de bună seamă că existau temeiuri serioase. Dar, în același timp, Perșan încerca și un simțămînt de milă pentru mătușa Telly și, întunecîndu-se, se apucă din nou de lucru. Celelalte fete puseră și ele mîna pe cazmale.

Peste o oră, cînd soarele se ridicase în înaltul cerului, fetele, cuprinse de oboseală, așternură nu departe de arîk, foaia de cort, pe care se întinseră să se odihnească. Unele mestecau o bucată de lipie și beau lapte din sticla adusă de acasă, altele ațipeau sau îngînau un cîntec. Perșan stătea culcată mai în margine, cu mîinile sub cap și cu ochii închiși. O îndurerea nespus că Telly vorbise despre tatăl ei cu atîta ură ! Era foarte adevărat că ea însăși, avea, foarte adesea, motive să fie nemulțumită de el. Socotea însă că dreptul de a-l dezaproba îl avea numai ea și că acest drept se cuvenea exercitat numai în sînul familiei.

Se auzi huruit de motoare vestind apropierea unei mașini. Gîzetar, care tocmai măsura cu pașii pămîntul săpat, duse palma streașină la ochi și privi în zare, spre stepă.

– N-o fi cumva comisia ? Ia sculați-vă, strigă mătușa Telly. Altfel, Șirzad o să fie mustrat din pricina noastră. Se ridică și puse mîna pe cazma cea dintîi.

Deși comisia nu avea ce căuta pe acolo, totuși la un semn făcut de Gîzetar, fetele puseră și ele mîna pe cazmale.

La marginea ogorului, lîngă șosea, se iviră două mașini – o *Pobedă* și un *Moskvici*. Cîțiva oameni coborîră și se îndreptară spre ogor. Gîzetar privea cu atîta încordare, încît simți că o dor ochii. Deosebi printre alții silueta zveltă a lui Șirzad și pufni în rîs.

– Într-adevăr, iată-l și pe brigadierul nostru. Cum naiba l-a zărit mătușa Telly ? Se vede cît de colo că inima dă de veste altei inimi !

Fetele începură să rîdă cu poftă, punîndu-și basmalele la gură. Perșan spuse ghiduș :

– Da de unde ! Mătușa nu vrea decît să-i fie de folos brigadierului și să ia și o primă...

Mătușa Telly scuipă a lehamite... „Tare-i flecară fata asta !" își spuse ea. Înciudată, înfipse aprig cazmaua în pămînt, răsturnă un bulgăre mare pe care îl strivi între mîini, apoi se îndreptă din șale și răspunse :

– Da, vreau să-i fiu de folos !... Nu ascund !... Ce-ți pasă ție ? Flăcăul e chipeș, isteț... cu o singură privire cucerește inima oricărei femei ! Dacă aș avea cu zece ani mai puțin, află, fetițo, că te-aș lăsa fără el...

Perșan răspunse cu dispreț :

– Să fii sănătoasă ! Ia-ți odorul... nimeni n-o să-i ducă dorul...

Mătușa Telly clătină din cap.

– Dar unde o să găsești unul mai bun, fată oarbă ce ești !? Semeni cu taică-tău – nimeni nu v-ajunge la nas ! Dacă o să tot alegi, n-o să mai ai ce culege și rămîi cu buzele umflate, că doar flăcăul e frumos ca o floare de primăvară ! Și are o fire !... Iar sufletul îi e curat ca apa de izvor ! Un băiat ca ăsta își ține nevasta numai în alintări, dacă o iubește...

Fetele săpau mereu cu sîrg, rîzînd pe înfundate și șușotind. Perșan nu voi să rămînă datoare cu răspunsul :

– Ehei, mătușă, dacă în treburile inimii te pricepi atît de bine, atunci ia spune-ne, de ce ești văduvă de cincisprezece ani ?

– Nu-mi duce tu grija și nu schimba vorba, fată de președinte ! îi răspunse netulburată mătușa Telly. Bagă de seamă ca nu cumva miresei prea mofturoase să-i pună taică-său în față pe Salman cel cu mutra teșită și să-i spună : poftim ! ăsta ți-e ursitu !...

Perșan se fîstîci și rămase o clipă cu gura căscată. Nici Gîzetar nu-și cruță prietena, turnînd gaz peste foc.

– Da ce, Salman e de lepădat ? E bărbat ca toți bărbații...

– Ducă-se pe pustii ! icni mătușa Telly. Ăla nu-i bărbat – e brînză puturoasă în burduf !...

– Nu sînt de aceeași părere, mătușă ! replică Gîzetar, făcînd pe serioasa, dar neizbutind pînă la urmă să-și stăpînească rîsul. Într-adevăr, mai înainte era cam mieros și bleg, dar de cînd e locțiitor de președinte parcă-i mai semeț și mai fălos chiar decît Rustam-*kișî*...

Mătușa Telly se bătu cu pumnul în piept, și strigă oțărîtă :

– Să am încredere într-un om care s-a schimbat la față numai și numai pentru că stă călare pe un scaun la o masă cu telefon !? N-are decît să se hlizească oricît i-o plăcea, eu nu-mi schimb părerea : e un fățarnic ! Iar ca bărbat, nu face nici o ceapă degerată. În privința asta, să n-aveți nici un fel de îndoială !

Fetele se tăvăleau de rîs și dacă n-ar fi fost de față Gîzetar, care știa să le țină în frîu, cu siguranță că toate ar fi uitat să mai sape.

Perșan lovea cu furie pămîntul, cazmaua sclipea în mîinile ei vînjoase, arse de soare, bulgării se rostogoleau cît colo, broboane de sudoare îi alunecau pe frunte. Fără să se îndrepte de spate, își ștergea fața cu mîneca bluzei. Știa că Gîzetar nu-l avea de mult la inimă pe Salman. Dar cum de cuteza să vorbească astfel despre el – că doar

tatăl ei era destul de deştept să nu-şi ia un om cu două feţe ca ajutor. De aceasta Perşan era sigură.

Un lucru era totuşi ciudat ! Cu toate că Salman căuta totdeauna să facă oamenilor pe plac – acordînd avansuri, dînd învoiri gospodinelor ca să meargă la tîrg şi aprobînd cărămizi pentru sobe – printre colhoznici umbla tot mai stăruitor zvonul că fostul contabil era necinstit.

Rustam socotea acest zvon cu toată hotărîrea drept o simplă născocire a celor care-l pizmuiau pe Salman.

Bine, îl pizmuia unul, îl pizmuia altul – dar de ce să-l pizmuiască mătuşa Telly ? Cu mîinile ei bătătorite de munca neîntreruptă la cultura bumbacului în Stepa Mugană, ea nu putea rîvni să ia locul lui Salman !

Perşan se obişnuise să aibă o încredere neclintită în tatăl ei. Se certau, se supărau adeseori – dar avea o încredere nestrămutată în el, mai mare decît aceea pe care o nutrea chiar faţă de maică-sa. Ani îndelungaţi, fusese prietenă cu oamenii cărora tatăl ei le arăta prietenie şi-i disprefuise pe cei pe care inima lui Rustam îi respingea. Totuşi pe Sakina nu întîmplător o irita prezenţa lui Salman şi Garaş se posomora îndată ce intra el în casă...

Dusă pe gînduri, Perşan nu băgă de seamă că mătuşa Telly, sprijinindu-se în cazma, începuse un cîntec ticluit chiar atunci :

Turmele coboară de cînd veacul
Dinspre munţi spre pajişti, behăind.
Frate bun de te-ai făcut cu dracul
Un necaz te-aşteaptă orişicînd.

Perşan se aprinse deodată :

– Hei, mătuşă Telly, ia spune-mi de ce îţi stă tata ca un ghimpe în ochi ? o întrebă ea pe Telly.

– Încearcă şi tu să ghiceşti ! Eu n-am nici o slujbă, deci n-are de unde să mă dea afară. Cu treburi necinstite nu mă îndeletnicesc – deci nici aici n-are cum să se atingă de mine. O să-l scoată pe Kerem de la stînă ? Să fie sănătos, că de foame nu murim noi ! Băiatul meu a fost

cioban toată viața – și cioban o să rămînă ! Rustam nu mi-a făcut nici un rău – și nici nu-mi poate face. Dar nu-l am la inimă pentru că s-a îndepărtat de oameni, pentru că nu îi e milă și nu are grijă de ei ! Rău a făcut că l-a apropiat de el pe teșitul ăla de Salman, ascultă vorba mea, fato ! încheie Telly, subțiindu-și buzele cu tîlc.

– Și de ce, mă rog ? o întrebă Perșan încruntată.

– Păi de aia, că Salman o duce călare, lîngă el, pe nora binefăcătorului său și caută să-i facă pe plac... Da, să fii cu băgare de seamă...

Perșan zvîrli cazmaua din mînă și o întrebă cu glas dulceag :

– Cum se poate, bunicuțo, ca o femeie cu păr cărunt ca matale să vînture cu poalele fustei clevetirile satului ?! Din pricina unora ca matale, bietul Șirzad nu poate pune pe picioare, la noi în sat, un ansamblu de dansuri. E de-ajuns ca o fată să joace cu un băiat și să se ia de mînă că și începeți să pălăvrăgiți. După părerea matale, s-ar crede că o fată nu-i altceva decît o felie de halva. Hap ! și-ai înfulecat-o ! Așa-i ?

Prietenele o sprijiniră cu însuflețire pe Perșan. Dacă pînă atunci ele erau adeseori de partea mătușii Telly împărtășindu-i părerile și rîzînd de fata președintelui, acum toate luară apărarea acesteia.

– Așa-i, Perșan ! Așa-i !

– Din pricina uneia ca mătușa Telly nu poți face doi pași prin sat chiar la fratele tău bun că, îndată, gura lumii și începe să melițeze :

– Parc-am avea lanțuri la mîini de frică !

Gîzetar se amestecă în vorbă.

– N-aveți decît să sfărîmați lanțurile și să le zvîrliți cît colo ! Lăsați gurile rele să bîrfească, pînă n-or mai putea. Ei, și pînă una, alta, nu uitați că mai avem de lucru ! încheie ea, ridicînd puțin glasul.

Fetele se potoliră. Una dintre ele, însă – cea mai dezghețată – spuse cu amărăciune :

– Firește că Nadjaf n-o să dea ascultare la toate astea ! El e comsomolist... Dar mai sînt bărbați care nu-s ca

el. Își ține sub cheie nevasta și-o chinuie : ba că de ce ai vorbit cu unul sau ai zîmbit altuia, ba că ai mers împreună cu al treilea, iar – dacă se mîniază – te pomenești și cu un toc de bătaie pentru o nimica toată !...

– N-ai decît să-l plesnești și tu pe el... să-l plesnești peste fălci... da, pînă-i sar colții din gură... Atunci nici el n-o să mai poată mușca... N-o să-mi fie niciodată milă de o femeie care se lasă bătută !

Perșan se întristă. Prin urmare bîrfelile satului o ajunseseră și pe Maia. Îi era milă de fratele ei – cît ar suferi el dacă ar afla... Își amintea cum intrase Salman în curte la galop cu armăsarul lui murg, cum sărise Maia de pe cal veselă, plină de voioșie... Dar și taică-său venise cu ei... Atunci ce vină i se putea aduce Maiei ? Perșan aproape că strigă – și chiar atît de tare încît să fie auzită de toate prietenele ei :

– Ia spune, mătușă Telly, cum mai putem trăi sărmanele de noi, dacă și femei cu părul alb ca dumneata umblă cu bîrfeli ? Doar împreună cu Salman și cu Maia a venit și tata pe calul lui. Și Perșan aruncă o privire triumfătoare către fete.

– Fetița mea, eu nu scornesc bîrfeli ! oftă Telly. Așa am cumpărat-o, așa o vînd ! Iarmamed a povestit... Tatăl tău a venit cu ei de la stînă... asta-i adevărat... dar, vezi tu, pînă la stînă au venit numai ei doi.

Perșan nu știa acest lucru, de aceea își pierdu oarecum cumpătul. Gîzetar, însă, se amestecă în vorbă spunînd că mătușa Telly, ar fi trebuit să se rușineze de ce spune. Poate să umble Maia și o lună de zile prin stepă cu Salman, ce vede ea rău, neobișnuit în acest lucru ? Dacă soțul și soția au încredere unul în celălalt, n-au de ce să se amestece între ei străinii.

Nimeni nu mai scoase un cuvînt. Fetele lăsară capul în jos, săpînd parcă mai cu spor. Sfărîmau bulgării cu cazmaua și aruncau, din cînd în cînd, priviri curioase spre necunoscuții care pășeau pe ogorul semănat cu grîu de toamnă. Acum, printre ei, puteau fi lesne recunoscuți Șirzad și Rustam.

Deodată Şirzad se despărţi de grup şi se îndreptă spre locul pe care munceau fetele. Perşan simţi cum se înroşeşte la faţă. Iar mătuşa Telly, vrînd să-i plătească în felul acesta înfrîngerea suferită cu o clipă mai înainte spuse :

– Obrăjorii fetei preşedintelui s-au roşit ca macul de munte ! De ce oare ?

Perşan răspunse cu ciudă :

– Hei, mătuşă, mai bine spune că eşti îndrăgostită de brigadierul nostru şi pe noi, bietele fete, vrei să ne ponegreşti !...

Mătuşa Telly încrucişă mîinile la piept, aidoma unui *aşug* în mijlocul unei serbări, şi începu să cînte cu glas tare :

Mărul ce-n grădină-ţi creşte
E ca viaţa – va da roade.
Ah, privirea-ţi mă vrăjeşte
Inima din mine-o arde...

Şirzad se făcu că nu a auzit cîntecul. Dădu cu voioşie ziua-bună întrebînd, totodată, cum stau lucrurile în privinţa îngrăşămintelor.

Perşan făcu cu ochiul prietenelor ei şi, cu o voce de copil naiv, îi răspunse că tocmai de îngrăşăminte s-a cam uitat...

Lui Şirzad parcă i se lungi faţa.

– Cum vine asta ?! Şi în glasul lui răsunară cîteva note metalice. Atunci cum vom putea cîştiga întrecerea ?

– Dar de ce trebuie s-o cîştigăm ? Nu e neapărat nevoie s-o cîştigăm ! îi răspunse Perşan cu aceeaşi voită naivitate în priviri. Ce însemnătate are peticul ăsta de pămînt ? Chiar şi fără îngrăşăminte, tot o să crească ceva pe el ! Dar ce-i cu dumneata, tovarăşe brigadier ? Pari încruntat ! Cine te-a necăjit ?

– Se alintă, glumeşte cu tine ! N-o lua în seamă. Totul a fost făcut de mult ! îl linişti pe Şirzad şefa de echipă.

– Un brigadier priceput nu pune asemenea întrebări, spuse Perşan, el şi-ar fi dat singur seama că pămîntul e plin cu îngrăşăminte ca o plăcintă cu umplutura ei...

Ciudat ! Şirzad simţea că şi aceste glume ale fetei – oricît de înţepătoare erau – îi făceau plăcere. Aruncă spre Perşan o privire în care se citea limpede cît de dragă îi e şi, adresîndu-se tuturora, spuse pe un ton serios :

– Mîine vom face pe ogorul nostru o semănătură model. Fie ca toate suferinţele voastre să treacă asupra mea – mai cercetaţi o dată totul în amănunt. Poate că va trece şi pe aici comisia.

– Nu, băiete, mai bine toate suferinţele astea de care vorbeşti să se abată asupra capului ei ! zise mătuşa Telly, făcînd un semn spre Perşan care, drept răspuns, rîse cu poftă...

– Ehei, flăcăule ! Fetei îi fierbe sîngele în vine, adăugă bătrîna cu tot mai multă însufleţire, şi, vezi bine, nu poate fi ţinută în frîu... Nu s-o găsi oare nici un ighit la noi în sat s-o strunească ?

Şirzad se pregătea să părăsească ogorul, dar se opri locului, nehotărît.

– Ei, dacă n-ai curaj, mai împrumută de la prieteni ! îi dădu ghes Perşan.

Şirzad îşi făcu parcă dintr-o dată curaj – o prinse de umeri şi-o trase spre el. Şi aşa, îi îngînă, mai mult pe şoptite, cîntecul atît de cunoscut de toate fetele :

O, iubito, ofilită-i
Floarea ce-a bătut-o bruma.
Ce-l aud încă şi-acuma !
Minţile mi le-a luat rîsul,

Tîlcul cîntecului era atît de străveziu încît Perşan lăsă ochii în jos şi simţi cum inima îi bate repede, tot mai repede, din ce în ce mai repede. Prietenele ei – dar mai ales mătuşa Telly – începură să rîdă în hohote. De dincolo de arîk se auzi glasul batjocoritor al lui Salman :

– Ai şi găsit timpul potrivit, tovarăşe brigadier, pentru declaraţii de dragoste !...

Cu firea lui blajină, Şirzad luă aceste cuvinte drept glumă. Salman, însă, se apropie de el şi continuă cu un aer vădit grav :

– Ia raportează cum merg treburile ! Ogorul e gata pentru însămînţare ? Şi, în acelaşi timp, scoase din buzunar carnetul de însemnări, vrînd desigur să arate fetelor – şi, în primul rînd să vadă Perşan – că acum el era mai mare şi mai de seamă decît Şirzad.

– Cînd ordonaţi să prezint raportul ? întrebă Şirzad milităreşte. De altminteri, mîine la şedinţa biroului organizaţiei de partid vom asculta raportul preşedintelui privind problema semănăturilor. Şi dumneata, tovarăşe locţiitor, ar trebui să te pregăteşti.

Salman se dădu brusc cîţiva paşi înapoi de parcă cineva ar fi ridicat pumnul să-l lovească şi o porni de-a lungul arîkului, urmărit de rîsul vesel şi zgomotos al fetelor.

Iar mătuşa Telly lovindu-şi palmele de şolduri, chicoti :

– Vai, vai ! Iaca ce înseamnă să stai la o masă cu telefon... Bine a spus cine a spus : „Să nu-i dea Allah aripi cămilei – că-i în stare să sfarme norii..."

2

Sub dogoarea razelor soarelui, pămîntul se trezi din amorţeală. Zilele erau luminoase şi calde – fără vînt şi fără ploaie. Cîmpul, semănat din toamnă, se acoperise cu o velinţă verde şi pufoasă. Pe margini de drum, pe malurile arîkurilor, pretutindeni unde nu se năpustise lăcomia oilor, încolţise iarba verde.

Unii colhoznici socoteau că primăvara fiind timpurie, vremea era potrivită pentru semănăturile de cereale şi porumb, astfel ca totul să fie gata cînd va trebui semănat bumbacul. Alţii spuneau că timpul frumos nu va dăinui multă vreme, că frigul se va întoarce şi că nu era bine să se grăbească.

Întotdeauna se iscau primăvara asemenea discuții și trebuie spus că fiecare parte venea cu dovezi deopotrivă de convingătoare.

– Dacă te grăbești, spuneau unii, sămînța nu va încolți, va putrezi în pămînt și va fi nevoie ca ogorul să fie semănat din nou. Nici asta nu-i greu, să semeni din nou – dar plata unei zile-muncă nu va fi micșorată cum e și firesc ?

– Dacă însă ai întîrziat, atunci e mai rău ! spuneau alții. În pămîntul uscat, sămînța încolțește greu și crește încet, bumbacul va ieși firav de tot și nu va înflori la timp. Vine arșița verii și capsulele nu se desfac, rămîn verzi ! Atunci pentru toată brigada e rău de tot ! Recolta va fi jalnică și cîștigul o nimica toată !

– Dar dacă ai semănat la timp, iar pămîntul e bine îngrășat, și, pe deasupra, bine umezit, atunci orzul și grîul nu se mai îngălbenesc și, pe tufele de bumbac, capsulele plesnesc. Au să crească gogoși pufoase, albe ca neaua, ca niște porumbei albi. Munca oamenilor din brigadă nu a fost chiar istovitoare și recolta iese bogată ca în basme !

Șirzad îi asculta cu atenție și pe partizanii și pe adversarii semănăturilor timpurii. Se sfătui apoi cu cei mai vîrstnici și, după ce studie buletinele meteorologice pe o perioadă mai lungă, sfîrși prin a hotărî să înceapă semănăturile pe ogorul echipei conduse de Gîzetar.

La vreo două zile după aceea se duse să raporteze președintelui această hotărîre. Ori de cîte ori stătea de vorbă cu Șirzad, Rustam se încrunta și scotea de zor din pipă un fum atît de gros, încît nici ochii nu i se mai vedeau. Lucrurile se petrecură la fel și de data asta. În timp ce Șirzad vorbea, președintele pufăia de zor – neputîndu-se ști cu precizie dacă îl asculta pe brigadier sau nu.

– Bine, poți începe ! aprobă Rustam și trecu la rezolvarea hîrtiilor !

Șirzad era nespus de ispitit să-l scuture zdravăn pe președinte și să-i strige de la obraz : „Hei, bătrîne, trezește-te ! Ascultă bine ce-ți spun și numai după aceea dă-mi dezlegarea..." Dar tăcu. Din camera alăturată dădu un tele-

fon lui Șarafoglu, stăruind pe lîngă el să i-l trimită pe Nadjaf cu o semănătoare mecanică.

Peste două zile pămîntul era zbicit. Întregul ogor de șaptezeci de hectare era pregătit și sămînța selecționată bob cu bob.

Către seară se răspîndi prin tot colhozul vestea că pe ogorul lui Șirzad vor sosi a doua zi, dimineața, oaspeți din colhozul „Steagul roșu" pentru a vedea, pe teren, felul cum se execută angajamentul încheiat.

Încă din zori, ziua se vesti întunecată, cețoasă. Cu pieptar, cu cizme înalte în picioare, Nadjaf trebăluia în jurul semănătoarei, zorind fetele la lucru. Șirzad luă un pumn de pămînt moale, sfărîmicios.

– Parcă a fost cernut prin sită. Făină albă, calitatea întîi, nu alta ! Ei, fetelor, începem. Spor la lucru !

Aduseră un sac cu sămînță pe care-l deșertară îndată în căldări și, apoi, în lada semănătoarei. Perșan sălta sacul în mîini de parc-ar fi fost un firicel de iarbă. Șirzad îi admira îndemînarea și iscusința, îi privea obrajii îmbujorați și se gîndea că nu există pe lume fată mai frumoasă ca ea...

Îndată ce porni tractorul, se și iviră pe cîmp șefii cei mari – Rustam, Salman, Iarmamed – precum și oaspeții – Kara Keremoglu însoțit de Zeinab Kulieva, tot zveltă și frumoasă.

– Pășește ca o zînă... spuse Perșan oftînd. Nici nu-ți vine a crede că-i colhoznică. Parc-ar fi medic !

– Ei, fato, unde te uiți, nu vezi că risipești sămînța ? o dojeni mătușa Telly.

Deodată, Salman țîșni ca din pușcă în mijlocul ogorului făcînd semne cu mîna. Nadjaf frînă brusc, crezînd că s-a întîmplat ceva. Dar Perșan și mătușa Telly, care erau pe semănătoare, îi făceau și ele semne, dîndu-i să înțeleagă că totul era în perfectă ordine. Nadjaf trase din nou manivela și tractorul porni, duduind.

– Stai, stai ! Cu cine vorbesc eu ? zbieră Salman, continuînd să facă semne cu mîna. Cine v-a dat voie să semănați ? Prăpădiți sămînța de pomană !

Crezuse că brigadierul începuse semănăturile cu de la sine putere : prilej minunat pentru el să-l umilească pe Şirzad faţă de oaspeţi şi de Perşan, dovedind totodată lui Rustam-*kişi* că într-un asemenea om nu se putea în nici un caz avea încredere.

Rustam uitase cu desăvîrşire că, numai cu două zile în urmă dăduse el însuşi cuvenita aprobare.

– Chiar dumneata ai aprobat, nu mai departe decît alaltăieri ! îi aminti Şirzad.

Aruncîndu-şi privirea mînioasă undeva într-o parte, Rustam răspunse :

– Una a fost acum două zile, altceva e acum. Nu vezi ? Cerul se întunecă.

– Nu se întunecă nici un cer ! strigă Nadjaf de pe tractor.

– Uite, îndată se adună norii şi începe ploaia. Curată nenorocire ! Aşa că nu te grăbi ! continuă preşedintele.

Triumfător în urma acestei victorii, Salman se arătă revoltat în faţa tuturor.

Şi-o ia în cap ! Cum e cu putinţă asemenea nepăsare din partea unui brigadier ? Dar dacă la noapte geruieşte ?

Stînd pe platforma semănătoarei, Perşan nu ştia ce să facă. Ar fi vrut să ia apărarea lui Şirzad, a prietenei ei Gîzetar, pe care o vedea atît de amărîtă, să apere cinstea brigăzii din care făcea parte, dar nu se putea hotărî să se certe cu taică-său în faţa oaspeţilor.

Zeinab Kulieva îi scoase pe toţi din încurcătură. Ieşi înainte şi spuse răspicat :

– Martie e pe sfîrşite. Semănăturile pot fi începute fără nici o grijă. Ce geruri mai pot veni acum la noi în Stepa Mugană ? Cel mult se va mai răcori puţin vremea, dar de îngheţat pămîntul nici vorbă !

– Eu răspund de recoltă ! spuse hotărît Şirzad.

– Dar dacă totuşi dă un îngheţ ?

– În următoarele zece zile nu se prevede nici un îngheţ... De unde ştiu ? Din buletinul meteorologic !

Rustam izbucni în rîs.

– Știm noi bine ce poate buletinul meteorologic ! Dacă el zice „va fi soare", atunci fii sigur că vine ploaie ; dacă te vestește că va fi ploaie, atunci fii încredințat că te așteaptă arșița ! Ascultă, fiule, buletinul tău meteorologic cel mai bun sînt eu. Nu degeaba mi-a albit părul, și dacă ochii au început să mi se întunece, este pentru că au urmărit mereu norii și vînturile, pentru că au privit necontenit asfințiturile.

– O, cîtă fericire pe capul nostru fără să știm ! exclamă mătușa Telly. Ce nevoie mai avem de radio, de ziare ? Președintele nostru vede tot, știe tot !...

Rustam socoti că era faptă nevrednică pentru un bărbat să se ia la harță cu o femeie. Nici nu se osteni să-i răspundă, dar gîndi : „Așteaptă, te fac eu să-mi mături la ușă cu basmaua de pe cap !..."

– Noi am semănat două sute hectare, spuse blajin Kara Keremoglu, și nu ne pare rău. La drept vorbind, și eu aveam îndoieli, dar ea, și arătă spre Zeinab, luînd-o de braț, m-a îndemnat...

– Da, anul ăsta trebuie să lucrăm repede, spuse Zeinab. Tăcu un timp, furată de gînduri, apoi adăugă : Hotărît, nu e vremea de așteptat. Începeți, dragi vecini, cu curaj, și n-o să vă pară rău de loc.

– În afară de curaj, mai e nevoie și de bunul simț, dacă nu mă înșel, replică Salman chicotind, grozav de mulțumit de istețimea sa.

– Ei, taci din gură, nu te amesteca în vorbă cînd spune ceva surioara noastră Zeinab ! îl întrerupse autoritar, Rustam.

– Așa e, tovarășe Salman, așa e, stărui Zeinab Kulieva, care abia mai vorbea de obosită ce era. Pămîntul își prețuiește stăpînul dacă acesta e curajos și înțelept. Vîntul, zăpada, ploaia, arșița – ne sînt cînd prieteni, cînd dușmani ! Dacă te folosești cînd trebuie de vremea prielnică – toate acestea îți sînt prieteni. Ai întîrziat – îți sînt dușmani. Scoase un oftat adînc și adăugă : Asta am vrut să spun. Apucați-vă de lucru cu curaj, cu chibzuială !

Perşan vedea, pentru întîia oară, că tatăl ei stă sfios în faţa unei femei, că n-are curaj s-o întrerupă. „Ia să fi încercat Maia să-i dea un sfat ! Ce zarvă ar mai fi făcut... Cît de liniştită vorbeşte Zeinab, ce înţelept gîndeşte, ce chibzuite îi sînt cuvintele !"

Perşan se minună şi mai mult cînd auzi răspunsul dat de tatăl ei.

– Hai, băiatule, cu curaj, înainte ! Oaspeţii noştri sînt oameni cu experienţă, pricepuţi în ale agriculturii şi cu multă chibzuinţă. Cum s-ar putea să nu ţinem seama de sfaturile unor buni vecini ? Şi făcîndu-i lui Nadjaf un semn cu mîna, îi strigă : hai, dă-i drumul !

Tractorul porni duduind, trăgînd în urma lui semănătoarea.

Atitudinea lui Rustam îi uimise pe toţi cei prezenţi. Pricina era însă cum nu se poate mai simplă : nu era frumos să-i contrazici pe oaspeţi... Şi, afară de asta, nici el nu ştia ce să zică : era prea devreme pentru începerea semănăturilor sau dimpotrivă era timpul cel mai potrivit ?

Lăsîndu-i pe oaspeţi să treacă înainte, Rustam se opri lîngă Şirzad şi-i şopti la ureche :

– Prea ţi-ai luat, fiule, nasul la purtare ! Bagă bine de seamă : dacă va trebui să semănăm din nou, n-o să te speli de ruşine cu toate apele. Şi apoi oamenii vor rămîne fără pîinea lor cea de toate zilele...

Şi o porni grăbit înainte ca să-l ajungă din urmă pe Kara Keremoglu.

„A început să-mi fie lehamite de toate ! gîndi Şirzad. Rustam nu se lasă de-ale lui : nu vrea să primească nici un sfat de la alţii." Se gîndi dacă acest lucru merita să-l necăjească sau nu. „Merită oare să-mi fac sînge rău ? se întrebă el. Am brigada mea, griji sînt pînă peste cap, de strîns o recoltă bogată am să strîng fără doar şi poate ! Aş putea, deci, să stau deoparte şi să nu mă amestec în alte treburi. Ce, mă rog, sînt eu mai breaz decît alţii ? În brigadă sînt preţuit. Şi Gîzetar, şi Telly, şi chiar Perşan, aşa limbută cum e, dar harnică în muncă, şi alte fete m-ar sprijini oricînd, nu şi-ar cruţa puterile ca între-

cerea să fie cîştigată." De aici înainte, îşi spunea el, va arăta întregului colhoz cum trebuie să se muncească – va arăta acest lucru prin fapte, nu prin vorbe.

Nu apucă însă să facă decît cîţiva paşi pe ogor că îl năpădiră alte gînduri, cele de mai înainte apărînd fără rost, cu totul străine de el. De unde îi veniseră ? Ce să fie ? O oboseală înainte de vreme ? Să renunţe la luptă ? Nu, hotărît nu ! Acest lucru nu se va întîmpla !

– De ce ai rămas locului ? îi strigă Gîzetar. O scoatem noi la capăt şi fără tine – du-te cu oaspeţii, vezi ce se mai petrece în alte brigăzi. De vreme ce oamenii te-au ales secretar al organizaţiei de partid, trebuie să fii la curent cu toate treburile colhozului.

– Ai dreptate ! răspunse Şirzad, şi o luă la fugă după oaspeţi.

3

Tot mergînd, Rustam cîntărea din ochi pămîntul, lăsîndu-l pe Salman să se ocupe de oaspeţi. Nu-i scăpă nici o rîpă de la poalele dealurilor, se uită cu atenţie, vrînd să vadă cît se uscase pămîntul prin viroage şi cît crescuse iarba grasă prin şanţuri şi de-a lungul arîkurilor. Totuşi, nu izbutea să scape de o teamă – teamă de îngheţ.

– Dar oamenii aceia de ce stau ? întrebă mirat Kara Keremoglu.

– Cine stă ? răspunse Rustam, trezit pe neaşteptate din gînduri.

Nu văzuse că oaspeţii şi gazdele se apropiaseră de trei tractoare care stăteau nemişcate la marginea unui ogor întins. Salman tocmai dăduse oaspeţilor lămuriri cu privire la însămînţarea unei suprafeţe de optzeci de hectare cu grîu de primăvară.

Rustam nu ştiu ce să răspundă.

– Or fi terminat, poate, carburanţii ori au vreo pană la motor...

– Nu, nu prea pare aşa ceva. Tractoriştii nici nu se văd !

„Ce vulpe bătrînă ! gîndi Rustam despre Kara Keremoglu. I-a fost de ajuns o singură privire ca să bage de seamă tot ce se petrece în jur. Cînd am trecut pe lîngă ogorul cu grîu de toamnă, frumos, moale ca un pat de mireasă, parcă luase apă-n gură. N-a scos un cuvînt – n-a rostit nici o laudă. Şi aici s-a trezit numaidecît... „Rustam nu se îndoia cîtuşi de puţin că oaspetele său avea suflet pizmaş, că nu era un adevărat ighit ! Ce să fie ?! Poate că oamenii araseră jumătate din ogor şi se mai odihneau şi ei ! căuta să se mîngîie cu gîndul Rustam. Se lămuri însă numaidecît cînd nu văzu nici un fel de arătură. Pesemne că blestematul cela de Iarmamed uitase din nou să trimită apă pentru tractoare şi de-ale gurii pentru tractorişti. Nu-i vorbă că şi Salman e o poamă ! Pînă la urmă – îşi spuse el cu hotărîre – o să-i dau afară pe amîndoi, ca pe nişte cîini din geamie : „Luaţi-vă boarfele şi căraţi-vă la cîmp. Ajunge cît aţi huzurit cu pîinea colhozului, trîndăvind pe lîngă telefoane în birouri ! V-aţi îngrăşat ca pisicile din palatele hanilor care mănîncă numai *kiufta* – vi-i lene să mai deschideţi ochii, să vedeţi guzganii de sub nas..."

Mînia îl înăbuşea, i se oprise în gît ca un os de peşte – mai ales cînd îl zări chiar şi pe Garaş împreună cu toţi tractoriştii, tolăniţi la soare. Se învineţi de ciudă şi încleştă pumnii. „Uite pe cine am adus pe lume – numai cu mine nu seamănă, trîntorul ! Şi-a făcut de ocară tatăl şi încă într-o zi ca asta !..."

– Aţi obosit şi v-aţi întins la soare să vă odihniţi ? Aţi şi găsit timpul ! se năpusti Rustam la tractorişti.

Aceştia se ridicară în silă, scuturîndu-şi hainele.

– Ce vă holbaţi la mine ? V-aţi înghiţit limba ? De ce nu araţi ?

În sfîrşit, Garaş se hotărî să răspundă :

– Nu e voie !

– Cine nu dă voie ?

Deodată Rustam auzi în spate o voce puternică, bine cunoscută :

– Hei, Rustam, ce te răstești la tractoriștii mei, ce vină au ei ?

Rustam se întoarse brusc, cît pe ce să scoată un strigăt de mirare. Șarafoglu venea spre el, cu capul gol, cu fața îmbujorată de soare.

– Bună ziua, tovarăși. Mă bucur că vă văd pe toți la un loc. Șarafoglu strînse mîinile tuturor, zîmbindu-le prietenos. Pentru fiecare avea un cuvînt bun, pornit într-adevăr din inimă.

– Ei, vechiul meu prieten, i se adresă el lui Rustam, eu te socoteam un gospodar harnic, grijuliu, dar acum încep să mă îndoiesc de asta. Oare nu vezi pricina pentru care stau tractoarele ?

Ivirea neașteptată a lua Șarafoglu îl descumpăni de-a binelea pe Rustam. Ca să nu se facă de rușine, nu mai răspunse nimic, mulțumindu-se să molfăie din buze.

– Dar dumneata ai ghicit ? o întrebă Șarafoglu cu un aer șiret pe Zeinab Kulieva.

Zeinab se uită stînjenită, cu coada ochiului, la Rustam, și spuse :

– Nenea Rustam se preface că n-a observat. La ce bun să se facă arătura cînd nu s-au pus încă îngrășămintele ?

Rustam simți cum parcă i se luă o perdea de pe ochi. Dădu roată cu privirea întregului ogor. Într-adevăr, nu se zărea nici urmă de îngrășămînt.

O clipă, privirile lui întîlniră ochii lui Șirzad. „Ți-am atras doar atenția, dar n-ai vrut să m-asculți. Credeai că rîvnesc să-ți iau locul. Acum te poți încredința și singur cine te împunge cu coarnele din spate..." Cam aceste vorbe ar fi vrut să-i spună privirea lui Șirzad. Rustam însă, nu desluși tîlcul acestei priviri. Era sigur că brigadierul se bucura, și asta îl supăra cu atît mai mult.

Garaș era cuprins de un simțămînt de milă pentru tatăl său. Începu să vorbească cu glas surd, fără să poată ascunde emoția care pusese stăpînire pe el.

– Îndată ce am văzut că nu s-au pus îngrășăminte, am alergat în sat, dar mi s-a spus că ești la moară. M-am dus la moară, dar acolo mi-au spus că erai pe cîmp cu niște

oaspeți. Și, atunci, m-am văzut silit să dau de veste, prin telefon, tovarășului Șarafoglu.

– Așa-i, Rustam ! Doar știi și tu foarte bine că este interzis să se facă arături pe un pămînt neîngrășat cum trebuie. Există o dispoziție foarte strictă în acest sens. Mai bine să începi lucrul cu două zile mai tîrziu dar înainte de toate să îngrași pămîntul ! spuse Șarafoglu și adăugă : A cui e parcela asta ?

– A lui Husein-mutul ! răspunse prompt Iarmamed.

– A, e vorba de acel Husein căruia nu i-a răsărit sămînța pe o sută de hectare ?

– Chiar de el ! confirmă Rustam care-și spuse că tovarășul lui de arme era înzestrat cu o memorie foarte bună. Păcat însă că anii îi cam uscaseră sufletul, că nu mai voia să știe decît de serviciu. De ce nu vorbise cu el despre toată această poveste între patru ochi ?

– Unde-i brigadierul ? stărui Șarafoglu.

– La stînă ! E plecat acolo cu o comisie de control.

– Ați și găsit timpul ! exclamă, mirat, Șarafoglu și-l sfătui pe președinte să trimită tractoarele măcar spre parcela lui Șirzad ca să nu le lase fără treabă.

„Și despre Șirzad știe tot. Ce om, ce om !" gîndi speriat Rustam.

Șarafoglu fuma și vorbea liniștit cu Zeinab Kulieva și cu Kara Keremoglu, dînd să înțeleagă prin toată atitudinea lui că n-avea de gînd să dea o prea mare însemnătate acelei întîmplări neplăcute. Să fi vrut să-și încurajeze prietenul ? Rustam însă nu era omul care să-și ascundă supărarea și n-ar fi putut să fie vesel cînd avea o greutate pe suflet. Gata ! O să-și conducă oaspeții spre parcelele cele mai bune. Neplăcerile, însă, continuară. Nici nu ieșiră bine la șosea că Rustam și zări un automobil *GAZ* și, alături de el, pe Goșathan, pe Husein-mutul și pe Maia.

„Șopîrla asta mi se pune întotdeauna de-a curmezișul drumului !" gîndi Rustam despre Goșathan. Dar de ce s-o fi întors Husein ? O să fac din el îngrășămînt, să-l împrăștii pe ogor !"

4

Pînă să se însereze de-a binelea Goşathan continuă să umble în jurul cortului lui Kerem, privind nerăbdător spre şosea.

Spre seară turmele începură să se întoarcă la stînă. Goşathan urmărea cu privirea oile ce se îndreptau spre ţarcuri cu ugerele umflate de lapte. Berbecii veneau în urmă, mîndri, plini de ei. Behăind într-una, de cum intrau în stînă, oile şi mieii umpleau văzduhul cu hărmălaia lor. Cîinii ciobăneşti lătrau şi ei din cînd în cînd.

În sfîrşit, oile şi berbecii fură închişi în ţarcuri. Ciobanii îşi pregăteau, la focuri aprinse din vreascuri şi balegă uscată, masa de seară şi ceiaul fierbinte. Încetul cu încetul, zarva se potoli şi liniştea nopţii se aşternu pe tot întinsul Stepei Mugane. Se mai auzeau doar cîinii care mîrîiau şi lătrau furioşi de cîte ori se furişa prin iarbă cîte un şoarece de cîmp.

Pîlpîirile focurilor străpungeau întunericul. Cînd Goşathan întorcea ochii de la lumina lor, bezna părea atît de nepătrunsă de-ţi venea s-o pipăi cu mîna.

Deodată, la orizont luci o steluţă care se stinse îndată ca să se aprindă din nou, mai luminoasă. Se auzi huruitul înăbuşit al motorului şi Goşathan oftă uşurat : *GAZ*-ul se întorcea.

Maşina se opri în spatele cortului. Cîinii alergau din toate părţile. Kerem şi ciobanii reuşiră cu multă greutate să-i împrăştie.

Goşathan îşi ajută soţia să coboare din maşină. Melek, la fel de puţintică la trup ca şi bărbatul ei, se mişca greoi, în haina ei groasă.

– Uf, ce întuneric ! exclamă ea, dîndu-i lui Goşathan să-i ţină trusa. Cîinii ăştia nu muşcă ?

Luînd-o de braţ, Goşathan o însoţi cu grijă pînă la intrarea cortului.

– Cu copiii ce-ai făcut ?

– Selimi – *hala* o să doarmă la noi.

– Înseamnă că Sevie n-o să ațipească înainte de miezul nopții ! spuse Goșathan, clătinînd din cap.

– Nu, n-ai grijă ! N-o să le povestească nimic. Le-am spus să nu stea mai tîrziu de ora nouă.

– Și ești sigură că de la această depărtare te vor asculta ?

Garaghez aștepta în fața cortului. Tremura ca varga de frig, dar nu simțea că înghețase de-a binelea. În ochii ei, mărunțelul, neînsemnatul Goșathan părea un om mare, un adevărat erou – doar el trimisese mașina după medic.

În cort, lampa era pusă jos pe preș, cu fitilul micșorat și, în semiîntuneric, Melek nu putea s-o vadă pe bolnavă.

– Fetițo, unde ești ? Fă, te rog, lumina ceva mai mare. Garaghez ridică lampa de jos și Melek zări pe nevasta lui Kerem, zăcînd fără cunoștință. Alături de ea, dormea, ghemuit, băiatul.

Melek făcu un semn spre copilul din pat. Kerem înțelese și luă copilul în brațe. Băiețașul nici nu se trezi din somn.

Melek examină bolnava, șovăi cîteva clipe, apoi, mușcîndu-și buza de jos, spuse :

– Congestie pulmonară – sînt prinși amîndoi plămînii !

Goșathan nu se putu stăpîni, fluierînd ușor, parcă ar fi vrut să spună : „E grav !"

Cu răsuflarea tăiată, Kerem încercă să deslușească expresia de pe chipul doctoriței.

Rînduindu-și pe îndelete instrumentele în trusă, Melek aruncă o privire întrebătoare lui Goșathan. Era obișnuită ca, în toate împrejurările vieții, să ceară sfatul soțului ei.

Cei doi gemeni se treziră din somn și începură să plîngă, țipînd asurzitor. Garaghez se apropie iute de ei, îi puse jos pe preș și-i strînse în scutece.

– Viitori cetățeni sovietici ! spuse zîmbind Kerem, arătînd cu degetul spre cei doi gemeni. Și ei vor spori populația.

Doctoriței îi plăcu felul acesta de a fi al unui om care nu se lăsa pradă deznădejdii, voind să se mai îmbărbăteze pe sine și pe fiica lui cu o glumă.

– Nu te pierde cu firea ! îi spuse ea. Se va face bine – nu însă atît de iute. Îi facem penicilină, îi punem ventuze şi, pînă mîine dimineaţa, temperatura scade. Atunci o s-o putem transporta la spital. Se gîndi puţin şi adăugă : şi pe copii va trebui să-i ducem la creşă.

Peste o jumătate de oră totul era pus la punct.

Deodată cîinii începură din nou să latre pe toate glasurile.

Kerem înşfăcă arma de vînătoare.

– Alabaş... latră la lup ! îi explică el lui Goşathan şi se repezi afară din cort.

– Te rog din suflet, nu pleca, mi-e frică ! îl rugă Melek pe soţul ei, care voia să iasă după Kerem.

– De ce să-ţi fie teamă dacă eşti în cort ? o întrebă Goşathan.

– Mi-e frică pentru tine !

Goşathan clătină din cap în semn de dezaprobare şi, îndesîndu-şi şapca pe frunte, ieşi afară în întunericul adînc. Cîinii lătrau ici, colo prin stînă, iar de undeva din stepă se auzeau strigătele ciobanilor :

– Ţine-l, Alabaş ! Ţine-l bine !

– Înhaţă-ă-ă-l !

O lumină ţîşni din ţeava unei arme, străfulgerînd întunericul. Ecoul ei se rostogoli prin stufăriş. Nevăzut, în beznă, Kerem spuse cuiva cu vocea lui domoală :

– Nu trage, fiule, poţi lovi un cîine !

Se auzi un scheunat jalnic şi cîinii începură din nou să mîrîie cu toţii. Goşathan înţelese că se încăieraseră cu lupul. Haita se apropia tot mai mult de corturi. Hămăitul cîinilor, laolaltă cu răcnetele ciobanilor, parcă zguduiau toată stepa. Pesemne că drumul lupului spre stufăriş fusese tăiat de cîini şi acesta se năpustise spre stînă.

– Alabaş, ia-l de gît ! zbiera Kerem asurzitor.

În sfîrşit, cîinii tăcură. Ciobanii se întoarseră aducînd tîrîş un lup. În lumina felinarului, i se vedeau măruntaiele ieşindu-i din pîntecul spintecat.

Kerem scuipă a scîrbă şi porunci unui cioban mai tînăr să dea ciinilor cîteva hălci de carne, că doar meritau această răsplată...

Apoi, mîngîind spinarea uriaşului Alabaş, vorbi animalului cu blîndeţea lui obişnuită :

– Bravo ! Bravo ! Ai adulmecat de departe lupul, bravo ! Şi-i explică lui Goşathan că lupul coborîse din munţi, şi hămesit de foame, încercase toată seara să se furişeze spre turmă. În sfîrşit, crezînd că şi ciinii adormiseră, prinsese, pesemne, curaj şi se repezise în ţarcul oilor. Dar Alabaş nu dormea. Nu exista în toată Stepa Mugană pîndar mai ager ca acest ciine.

– Hei, Kerem, ce tot ţii oaspetele în vînt ? se auzi în întuneric, vocea tremurătoare a unui bătrîn. Ar trebui să-l ospătăm cu ceva – puţin şaşlîk şi nişte ceai.

– Ăsta-i moş Baba ! spuse cu glas scăzut Kerem. E unul din cei mai bătrîni ciobani. Dacă nu sînteţi obosit, haideţi la el. Îi place să stea de vorbă cu oamenii şi ţine minte multe poveşti...

5

Vîntul şuiera prin stufăriş. Pologul de la intrarea unui cort era izbit şi dat mereu la o parte. Focul se stinsese şi tăciunii, încă aprinşi, semănau cu nişte rubine ascunse sub cenuşă. Totul părea adormit pe întinderea Stepei Mugane. Dormeau mioarele, dormeau berbecii strînşi ca nişte ghemuri albe şi pufoase. Chiar şi ciinii păreau că dorm, lătrînd din cînd în cînd prin somn ca şi cînd ar fi vrut să arate că ei stăteau de veghe mai departe, că-şi cunoşteau îndatoririle... Luîndu-şi oaspetele de braţ, Kerem îl conduse înlăuntrul unui cort, păşind pe bîjbîite în întunericul de nepătruns.

– Aşa-i stepa ! Iertaţi-ne, vă rog... aşa-i stepa ! îi spunea el într-una cu aerul unui om care ar vrea să se dezvinovăţească.

– Soţia mea poate o să te ierte. Ea are inimă bună. Eu, însă, n-am de gînd să te iert ! îi răspunse Goşathan. Acum cînd bolnava se simte mai bine, hai să vorbim şi noi cu chibzuială... Uite, magazinele sînt pline cu paturi pliante, şi dumneata doar cîştigi destul de bine ca să-ţi poţi cumpăra vreo două-trei bucăţi – nu-i aşa ?

– Ciobanii nu mai simt duhoarea bălegarului de oaie, nasul lor s-a obişnuit cu el ! răspunse Kerem rîzînd forţat.

– Dacă peste o săptămînă n-o să văd în fiecare cort paturi pliante, nici nu-ţi mai dau bună ziua !

Kerem ştia că oaspetele lui nu glumea.

– *Baş usta !* [1] Să mergem !

Cortul, slab luminat de un opaiţ, adăpostea cîţiva ciobani tineri. Stăteau cu toţii pe piei de oaie şi tăifăsuiau, printre ei fiind şi mai multe fete. La ivirea oaspetelui se ridicară cu toţii, iar bătrînul cu barba albă, care şedea pe locul de cinste, rezemat de o pernă, se mulţumi să încline capul.

– Poftiţi, vă rog !

Şi arătă oaspeţilor locul de lîngă el.

Goşathan nu se simţea la largul lui cînd era nevoit să stea jos cu picioarele strînse cruciş sub el. Dar n-avea încotro. Se aşeză în această poziţie pe locul oferit.

Stăpînul cortului era, într-adevăr, impunător în bătrîneţea lui – cu barbă albă şi mustăţi nu mai puţin albe, cu părul bogat – alb ca zăpada. Ochii îi luceau sub sprîncenele şi între genele albe, asemenea unor izvoare, ce nu îngheaţă, printre nămeţii munţilor. Faţa îi era brăzdată de zbîrcituri adînci.

– Cum îţi place viaţa noastră ? îl întrebă bătrînul pe Goşathan. Şi fără să aştepte răspunsul porunci celui mai tinerel dintre ciobani : Fiule, eşti mai sprinten la picior, ia adu ceva de-ale gurii ! Apoi, continuă : Anul ăsta oile au fătat mai de timpuriu. Azi au fătat treizeci, şi printre mieluşele sînt douăsprezece gemene, voinice şi tari ca nişte nuci tinere.

[1] În traducere literală, „pe cap", dar cu semnificaţia „se va face !" „voi îndeplini întocmai !" (n. ed. ruse).

– Fie cît mai darnică primăvara ! ură Goşathan.

– Mulţumim pentru vorba bună, tovarăşe. Nu-i pe lume animal mai frumos şi mai trebuincios ca berbecul. El e, cu adevărat, podoaba stepei şi a munţilor. Dacă îi porţi de grijă, trupul i se acoperă cu carne şi lînă – carne cu grăsime din belşug pe ea şi lînă mai subţire ca mătasea. Laptele de oaie e, pentru cel însetat, ca apa de izvor – tot atît de dulce şi de aromat. O clipă, bătrînul căzu pe gînduri. Îşi netezi barba şi, cu o voce tremurătoare, slabă dar armonioasă, începu să cînte încet :

Tare gingaşă-i oiţa,
Nu-i nici laie, nici bălaie.
Ţi-s obrajii precum caşul
Ce-n felii bunica-l taie.

Goşathan care vroia să afle cît mai multe îşi apropie lampa şi, scoţînd din buzunar un carneţel, spuse :

– Să-mi dai voie să scriu cuvintele astea. Sînt vorbe de aur !

– Oricît de mult ai scrie, tot ai mai găsi la mine asemenea cîntece ! răspunse, lăudîndu-se cu naivitate bătrînul. N-ai afla în oraş atîta hîrtie ca să le aduni pe toate. Nici chiar la Baku. Comoara atîtor cîntece minunate se găseşte, fiule, în inima oamenilor.

– Cu atît mai mult se cuvin ele strînse ca să le cunoască şi cei care ne vor urma. Cîţi ani ai, moşule ?

– Dar de unde vrei să ştiu ? răspunse rîzînd bătrînul Baba, mulţumit de sine. Cînd am văzut lumina zilei, nu era pe-aici, cum i se spune acum „oficiu de stare civilă". Ştiutori de carte nu întîlneai în aule, [1] cale de-o poştă. Dacă m-aş osteni să socotesc bine, ar fi cam peste nouăzeci de ani... Sînt bătrîn dar nu mă dau pe ei toţi ! încheie el arătînd spre pîlcul de tineri.

– Ne gîndeam să-l însurăm, dar nu se învoieşte, glumi Kerem.

Ciobanii rîseră, şi ei, de glumă.

[1] *Aul*-sat în Caucaz şi Asia Mijlocie (n. t.).

– Ei, Kerem, de ce spui neadevăruri ? îl mustră moșneagul, clătinînd din cap. Am spus eu vreodată că n-o mai vreau pe frumoasa Telly ? Încă din copilărie eram îndrăgostit lulea de ea, dar mi-a răpit-o taică-tu.

– Maică-mea e, cum știi, activistă, dar din nenorocire e și cam bătăușă, și, la o adică, mi-e teamă că nu ți-ar mai rămîne nici un fir de păr în barbă.

Ciobănașul aduse lapte fierbinte într-o gălețică de lemn și șașlîk în frigări.

– Moșule, de multă vreme cutreieri stepa cu turmele ? îl întrebă Goșathan pe bătrîn, sorbind din pahar laptele gustos și gros.

– Taică-meu a fost cioban, spuse cu mîndrie moșneagul. Și bunicul, tot cioban. Iar eu, încă de la opt ani, am dus mieii la păscut, iar de la cincisprezece ani oile și berbecii. Toată viața mi-am trăit-o pe meleagurile astea, prin munți și în stepă. Nici o zi din viață n-am fost departe de turmă.

Pe măsură ce povestea, moșul se însuflețea tot mai mult. Își aminti cum, odată, îl apucase o furtună în munți și-și pierduse turma, cum altădată sugrumase cu mîna lui niște lupi.

– Acum patruzeci de ani în munții Kelibaogear m-am încăierat cu un tigru și i-am făcut seama.

– Arată oaspetelui ce amintire ți-a rămas de la el ! îl îndemnă un vecin, după care îl întrebă pe Goșathan : vedeți ce semn are pe obraz ?

Goșathan privi mai atent fața bătrînului și, sub barba lui albă, zări o cicatrice, aidoma unei cărări într-un lan de grîu dat în spic.

Ciobanii înfulecau bucățile de șașlîk cu atîta poftă, încît și Goșathan se simți ispitit să guste.

– Hei, unde-i fluierul ? Dar toba ? Nu mai fi amărît, Kerem ! îi spuse moșneagul. Trebuie să te bucuri că a venit doftorița și ți-a tămăduit nevasta. Hai, cîntă-ne ceva în cinstea doftoriței și a bărbatului dumneaei.

La un semn al lui, tinerii aduseră fluierul şi tobele. Kerem, însă, nu luă fluierul, ci îl întinse bătrînului, făcînd o plecăciune în faţa lui...

– Ehei, nu mai am eu răsuflare în piept ca să cînt, spuse acesta. Pe vremuri era altceva...

Duse, totuşi, fluierul la buze şi, în cort răsună un cîntec plin de alean, un vechi cîntec ciobănesc. Parcă tropăiau turme cu mii de oi, parcă şuiera vîntul stîrnind valuri de praf fierbinte, parcă lătrau cîinii, iar lupii vicleni se furişau în stufăriş, parcă trosneau focurile în faptul nopţii...

Moşneagul obosi repede, dădu fluierul înapoi lui Kerem şi se întoarse spre Goşathan :

– Ciobanul are doi prieteni credincioşi : cîinele şi fluierul.

Kerem începu şi el un cîntec, la auzul căruia sîngele curgea parcă mai repede prin vine şi picioarele săltau, ca pe arcuri. Bătrînul trăsese tobele mai aproape şi-l acompania. Tinerii începură să joace atît de îndrăcit, încît lui Goşathan i se părea că-i căzuseră de pe umeri cel puţin zece ani... Umbre uriaşe filfîiau pe pînza cortului, ciobanii se învîrteau neobosiţi, ţopăiau, alunecau ca pe un povîrniş, tobele răpăiau vioi – şi totul parcă se rostogolea atît de năvalnic, încît ţi se tăia răsuflarea.

În sfîrşit, fluierul tăcu. Jucătorii, istoviţi, se prăbuşiră pe blănile de oaie. Kerem abia îşi mai trăgea răsuflarea. Bătrînul spuse, netezindu-şi barba :

– Am auzit că Rustam-*kişi* a trecut azi pe la stînă. N-a mai fost cam de mult pe-aici. Apoi se întoarse spre Goşathan : N-ar strica să-i spuneţi să ne cumpere un radio. Fluierul şi toba sînt bune – n-am ce zice ! dar nu ştim nimic ce se mai petrece în lumea largă. Ne-am sălbăticit de tot aici, în stepă. Apoi, rămînînd puţin pe gînduri, moşneagul adăugă : Rustam-*kişi* e un om cinstit – de asta n-am ce spune ! E foarte cinstit – dar pielea lui seamănă cu carapacea broaştei ţestoase.

Goşathan ar fi vrut să afle în amănunt ce gîndea bătrînul cioban despre preşedintele colhozului. Socoti însă că

n-ar fi fost frumos din partea lui să-l tragă de limbă. De aceea îl întrebă cu totul altceva :

– Ia spune-ne şi nouă, moşule, cum ai făcut de-ai ajuns la vîrsta asta ?

– Nu-i nici o taină la mijloc ! răspunse bătrînul, ridicînd din umeri. Am trăit în stepă şi prin munţi. Ce să-ţi mai spun ? N-am pizmuit pe nimeni niciodată. Cînd puneam capul pe pernă nu mă frămîntam cu gîndul că vreunul se ridica mai sus, iar eu tot cioban rămăsesem, că altul s-a îmbogăţit, iar eu tot sărac am rămas... Adormeam îndată ce închideam ochii pentru că numai cel ce pizmuieşte n-are somn şi sufletul lui nu cunoaşte odihna. Ce să-ţi mai spun ? Nu mă îndopam cu şaşlîk mîncam mai nimic şi te miri ce. Mă spălam cu apa izvoarelor de munte şi trăgeam în piept aerul stepei. Ei, şi acum...

Îşi îngustă şiret ochii şi spuse :

– Acum, noapte bună ! E vremea să ne culcăm. Stelele au început să pălească pe cer...

6

Trezit din somn de behăitul oilor şi de hămăitul înverşunat al cîinilor Goşathan ieşi afară din cort. Se lumina de ziuă. Ciobanii îşi scoteau turmele din ţarcuri, învîrtind deasupra capului ciomegile lor lungi. Oile porneau, strînse una într-alta, de parcă le-ar fi fost frig. Cîinii adulmecau încolo şi încoace şi, dîn cînd în cînd lătrau, ca să se afle în treabă.

Cînd îşi văzu nevasta palidă, trasă la faţă, Goşathan nu se simţi la largul lui : el petrecuse cu ciobanii şi dormise buştean. Biata de ea, însă, nu închisese ochii toată noaptea... Melek îi spuse că temperatura bolnavei scăzuse şi că bătăile inimii erau mai regulate. Totuşi, era primejdioasă transportarea ei cu o maşină deschisă şi atît de departe...

– În cazul acesta, voi trimite maşina salvării ! hotărî Goşathan.

Cam la vreo zece kilometri de stînă întîlni, pe șosea, *Pobeda* lui Rustam, înțepenită de-a binelea într-o groapă cu noroi cleios.

Șoferul, cînd se suia la volan dînd drumul motorului, cînd cobora ca să pună sub roți vreascuri și brațe de iarbă uscată. Roțile din spate patinau însă pe loc, zvîrlind cît colo vreascurile de sub ele...

– Oprește ! îi strigă Goșathan șoferului său.

Aflînd că Rustam își trimisese fiul s-o ia pe nevasta lui Kerem și s-o ducă la spital, Goșathan nici nu mai știu ce să creadă : „Ciudat mai e și omul ăsta ! Ieri era într-un fel, azi e cu totul altul. Ca să vezi, de ce-i capabil *kișI !*" Opintindu-se tustrei, izbutiră, cu chiu cu vai, să scoată turismul din groapă, apoi ambele mașini porniră în goană spre stînă.

După ce scoaseră bolnava din cort și o urcară în mașină, atît Garaghez cît și băiatul începură să plîngă cumplit ! Izbucniră în țipete și gemenii, care pesemne că nu mai plînseseră de mult.

– Trebuie să luăm cu noi și copiii ! îi șopti Melek soțului ei... E cu neputință să-i lăsăm aici...

La început, Kerem nici nu voi să audă de un asemenea proiect dar, pînă la urmă, își dădu încuviințarea. Pe băiat, însă, nu-l lăsă să plece spunînd că trebuia să se obișnuiască cu viața aspră a ciobanilor.

O oră după aceea, nevasta lui Kerem era internată la spitalul raional iar gemenii duși la creșă. Garaghez nu voi să stea la familia Goșathan, ci se rugă să fie dusă la mătușa Telly, bunica ei.

– Va să zică la noi nu-ți place ! îi spuse Melek.

Fetița se lipi de ea, suspină, dar nu răspunse nimic. Goșathan mormăi printre dinți ceva despre nazurile muierilor, o așeză pe Garaghez, care se mai înveselise, în fundul mașinii, iar el se urcă lîngă șofer.

În fața clădirii unde se afla serviciul apelor, o întîlni pe Maia.

– Mergi spre casă ? o întrebă Goșathan. Hai, urcă !

Pe drum treceau, necontenit, harabale cu bălegar, cu îngrășăminte chimice și camioane pline cu sămînță. Maia se interesă despre toate, punîndu-i întrebări lui Goșathan. Începuse să se simtă de-a binelea băștinașă a Stepei Mugane.

– Da, peste o săptămînă, cel mult două, stepa noastră va înverzi. Ce frumusețe ! exclamă Goșathan.

– Vă place la țară ?

– Mai întrebi ? E, însă, cam ciudată această plăcere, aduce cu ea multe amărăciuni.

– De ce ?

– Pentru că nu poți rămîne nepăsător cînd te lovești la tot pasul de înapoierea care nu are nici o justificare, spuse cu tărie Goșathan. Ai fost doar la stînă ! Ai văzut ce-i acolo ? Ce să mai vorbim...

Maia nu se simți de loc la largul ei : piatra era zvîrlită în grădina lui Rustam.

– În orice caz, spuse ea, aici sînt mulți oameni de ispravă. Cu asemenea oameni poți muta și munții din loc.

– E adevărat ! Cu atît mai mult deci trebuie să avem grijă de ei. Uite, tocmai de acest lucru nu vrea să țină seama socrul dumitale ! răspunse, cu ciudă, Goșathan.

Deodată, Maia puse mîna pe umărul șoferului, rugîndu-l să oprească. Mașina fu trasă mai la marginea drumului, șoferul puse frîna și roțile sfîrîiră, înfundate în noroi. Maia sări jos și alergă spre un ogor semănat cu grîu de toamnă.

– Priviți cîtă nerușinare la unii oameni ! se plînse Maia lui Goșathan. Au dat drumul apei pe ogor și au plecat...

Goșathan coborî din mașină în silă. Se apropie de ogorul cu pricina și dădu roată semănăturilor. Într-adevăr, apa tulbure, plină cu mîlul unui vechi arîk inundase tot lotul. Pămîntul, sătul de atîta umezeală, nu mai absorbea apa care îl acoperea ca o baltă.

– Unde o fi omul care vede de irigații ? se întreba cu disperare Maia. În felul ăsta solul se transformă într-o mlaștină în toată regula.

Pe drum se ivi un omuleț îndesat, cu o căciulă neagră înfundată pe cap. Maia îl chemă. Omul se apropie fără să

se grăbească, legănîndu-se pe picioare. Se apropie agale şi privi ţintă, tăcut, în ochii Maiei.

– Dumneata ai grijă de irigaţii ?

Omul continua s-o privească ţintă în ochi. Îşi mută apoi privirea iscoditoare de la Maia la Goşathan – dar se încăpăţînă să tacă.

– Mătuşică, păi ăsta-i Husein-mutul ! îi şopti Garaghez.

– Aha ! Adică brigadierul. De ce aţi dat drumul la atîta apă pe ogor ?

– Prisosul de apă nu face rău niciodată ! răspunse lenevos brigadierul. Copilul nu creşte fără lapte de la mumă-sa şi nici grîul fără apă !...

– Asta nu-i adevărat ! strigă Maia. Sugacii se îmbolnăvesc de prea mult lapte. Şi cu pămîntul Stepei Mugane e la fel : apă puţină e o nenorocire, apă multă înseamnă o nenorocire şi mai mare.

Husein mormăi ceva, plescăind din buze.

Lui Goşathan i se păru că brigadierul se prefăcea că-i surd şi-i spuse mînios :

– Ce tot mormăi – doar nu eşti cu vitele la păscut...

– N-am de ce să mă iau la harţă fără rost cu o muiere ! răspunse, de data aceasta, grosolan, Husein. O supără apa ! Uită-te la ea !

– Păi chiar să te uiţi, răspunse tot mai revoltat Goşathan. În vale, pămîntul se transformă în mlaştină, iar pe povîrniş rămîn sărături. Goşathan ridică din umeri iritat. N-aţi învăţat pînă acum nimic ? Apele subterane din Stepa Mugană conţin multă sare şi sînt aproape de suprafaţă. Asta înseamnă că o irigaţie prea abundentă salinizează pămîntul. E limpede ?

– Bine ! Şi mai departe ?

– Mai departe, uite ce-ai de făcut : du-te şi adu-l aici pe cel care se îngrijeşte de irigaţii ! îi porunci Maia.

– Dar ăsta nu-i ogorul meu ! răspunse Husein, continuînd să-şi mişte fără rost buzele şi să molfăie.

– Dar colhozul nu-i şi al dumitale ? izbucni aprins Goşathan.

– Am eu, şi fără dumneavoastră, destulă bătaie de cap. Ogorul meu încă nici nu-i arat ! spuse Husein căscînd. Şi porni de-a lungul arîkului.

– Hei, unchiule, nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa ? strigă din maşină cu glas limpede Garaghez. În primăvară, pămîntul ăsta a trecut la brigada matale !

Întorcîndu-se spre ea, Husein-mutul şuieră :

– Tacă-ţi gura, fată de hoţ ! Taică-tău a dus de rîpă stîna colhozului !

Fetiţa simţi că se înăbuşă. Începu să plîngă cu suspine şi strigă mînioasă :

– Mînţi, mînţi ! Tatăl meu e om cinstit. Mîinile şi tălpile picioarelor îi sînt bătătorite de muncă. Noi nu mîncăm decît din pîinea noastră !

Goşathan îşi dădu seama că n-avea nici un rost să continuie discuţia şi propuse Maiei să pornească mai departe.

– Tovarăşe şef al secţiei de învăţămînt, mai bine ai sta de vorbă cu preşedintele nostru ! Iată-l că vine... e chiar el în carne şi oase, strigă Husein rîzînd zgomotos.

Această ieşire obraznică nu-l revoltă pe Goşathan, ci mai degrabă îl puse pe gînduri : „Ia te uită la el ! E mut, dar ştie să ţipe ! A aflat, pesemne, că relaţiile mele cu Rustam nu-s dintre cele mai bune, de aceea speră că preşedintele îi va lua apărarea. Şi se prea poate că va încerca să provoace scandal cu bună-ştiinţă."

Rustam se apropiase în timpul acesta de maşină şi arunca priviri bănuitoare spre nora sa, spre Goşathan şi spre fetiţa care plîngea. „Ce se petrece pe aici ?" se întreba el.

– Uite, tovarăşe preşedinte, şeful secţiei de învăţămînt se amestecă în treburile colhozului. Anulează ordinul dumneavoastră, se tîngui Husein. Cine-i aici stăpîn ? Cine ?

– Ce-i mitingul ăsta ? întrebă cu asprime Rustam. Şi tu, de ce nu eşti la stînă ?

– Cărăm îngrăşăminte, nu ne arde acum de stînă !

– O să vorbim noi și despre îngrășăminte. Acum, însă, continuă pe un ton de surdă amenințare Rustam, răspunde, ce se petrece aici ?

– Nu ne lasă să ne vedem de treabă, tovarășe președinte... Întrebați-l pe tovarășul șef, de ce își bagă nasul în arîkurile noastre ?...

Grosolănia brigadierului îi plăcu lui Rustam : se străduie bietul om, își spuse el, să facă ce poate și luptă cum poate cu dușmanii lui.

Sosi și cealaltă mașină, cu oaspeții, care, văzîndu-i pe Goșathan și pe Maia, îi salutară.

Rustam nu voia să se certe cu Goșathan față de martori și, în nici un caz, de față cu Șarafoglu. Dar nici nu putea admite să fie luat în tărbacă de acest demagog prăpădit...

Husein-mutul nu se astîmpăra :

– Să te plimbi cu mașina și să dai porunci, spuse el, asta-i ușor !

„Ei, Husein ăsta, gîndi Rustam despre brigadier, e de aur cînd tace, dar e piatră-nestemată cînd deschide gura !... Dă-i, izbește-l cu vorba pe acest șef al secției de învățămînt mai zdravăn decît l-ai izbi cu leuca în moalele capului. Dar pentru că pînă azi nu te-ai ostenit să aduci pe cîmp îngrășăminte, n-o să te iert, o să-ți trag o săpuneală să nu știi pe unde scoți cămașa."

– Ce-i mitingul ăsta ? repetă el și mai aspru.

Maia avea impresia că Goșathan își cam pierduse cumpătul și că nu știa ce aitudine să ia. Doar ea începuse discuția cu Husein-mutul.

– Privește și dumneata, îi răspunse ea lui Rustam, asta-i irigație ? E o crimă ! urmă apoi cu glas tremurător, întorcîndu-se spre Husein.

Lui Kara Keremoglu nu-i trebui mult ca să ghicească tot ce se întîmplase. Își înfundă piciorul în apă și cizma dădu de noroi. Deodată exclamă ca și cînd s-ar fi speriat cumplit :

– Dar ce ai de gînd, să te plimbi pe aici cu luntrea ?

Cei prezenți izbucniră în rîs, dar Husein răspunse cu același ton nepăsător :

– Lotul ăsta e în vale – ce, nu se vede ? Apa s-a și scurs. S-a adunat aici, dar, mai departe, pe ogor, totul e în regulă !

Lui Rustam nu-i plăcu de loc această încercare a brigadierului de a justifica irigația atît de prost făcută.

– Lasă pălăvrăgeala, îl întrerupse el pe Husein, arătîndu-i pumnul pe sub pulpana hainei.

Poate că Maia nu și-ar fi îngăduit să mai stăruie în fața atîtor oameni. Husein însă deveni necuviincios din cale afară. Rîdea sfidător, tot îndrugînd că el nu vede de ce inginera și șeful secției de învățămînt făcuseră atîta zarvă.

– Ia te rog, să nu faci pe prostul ! îi spuse Maia. Înțelegi totul – și încă foarte bine ! De pe bucata asta de pămînt nici măcar sămînța n-o scoatem... Cît despre recoltă, nici vorbă nu mai poate fi : să ne luăm gîndul de la ea... Și întorcîndu-se spre oaspeți urmă : Priviți, vă rog, arîkul... e un adevărat mormînt în care ar trebui îngropați mincinoși de teapa lui Husein-mutul !

– Arîkul ăsta e ca oricare altul ! răspunse acesta din urmă cu același sînge rece.

Zîmbind blajin, Rustam o rugă pe nora sa, să nu se întreacă cu gluma. Se apropie, apoi, de arîk și privi perecții năruiți. Mai jos, un mîl verzui acoperea tot fundul. Era lesne de înțeles că, în primăvară, canalul nici nu fusese măcar reparat.

Își dădea seama că asupra acestui lucru trebuia să-și spună, și el, cît mai deschis cuvîntul. Dar pînă să se hotărască, tot chibzuind și tot codindu-se, Șarafoglu strigă :

– Tovarășe brigadier ! Dumneata răspunzi de arîkuri. Află că peste o săptămînă-două n-o să mai aveți apă !

– O să-l dregem, răspunse Husein, schimbînd de data aceasta tonul. Azi-mîine sfîrșim cu îngrășămintele și ne apucăm să controlăm și să dregem arîkurile.

Acum, Husein vorbise deslușit și chiar cu chibzuială.

Rustam se bucura. Aruncă o privire către oaspeți de parcă ar fi vrut să spună : colhoz, de, nu le poți prevedea pe toate de-ai fi cu stea în frunte ! Bine că brigadierii știu să se descurce singuri și că țin seama de situație.

Șarafoglu zîmbi, însă, neîncrezător.

– Să știi, îl amenință el pe Husein, dacă în două zile nu termini cu îngrășămintele, nu primești un tractor de la mine ! Și, ca în treacăt, îi aruncă lui Rustam : Bagă de seamă, prietene, dacă treburile au să meargă tot așa mai departe, pierzi întrecerea !

Kara Keremoglu și Zeinab tăceau. Rustam încercă să strecoare o glumă :

– Nu te bate cu pumnul în piept prea devreme ! Mai avem înainte încă o seamă de lucrări – semănatul, plivitul, culesul... N-au fost aduse treizeci de harabale cu bălegar și o jumătate de hectar e plină cu apă. Ei și – nu-i dracul chiar atît de negru !... Facem noi socotelile cînd bucatele au să fie în hambare...

În sinea lui însă, cuprins de mîhnire și neliniște, Rustam se gîndi că prietenul lui bun cu care împărțise pîinea și suferințele frontului, se arăta tot mai des împotriva lui, nu-l sprijinea, nu-i lua niciodată apărarea așa cum, potrivit obiceiului, s-ar fi cuvenit între vechi prieteni. Cum aveau să se sfîrșească toate acestea ? Și, gîndindu-se la acest sfîrșit, nu-l vedea în culori trandafirii... Încerca să se convingă că o ceartă între ei ar fi fost cu neputință. În străfundul sufletului, simțea însă că o ruptură a legăturii lor prietenești era de neînlăturat.

– Poftim, vă rog, la masă, oaspeți dragi ! îi pofti el pe toți și pe buze i se furișă un zîmbet mai mult chinuit decît voios.

Șarafoglu își luă, însă, rămas bun, spunînd că mai avea o seamă de treburi urgente. Înainte de a pleca îl sfătui însă pe Șirzad să discute problema semănăturilor de primăvară la o ședință de birou a organizației de partid.

– Da, ne-am gîndit și noi la asta !... răspunse Șirzad.

Rustam se încruntă.

– Trebuie să muncim ! spuse el. Asta trebuie ! La ce bun să luăm acum oamenii de la lucru ?

– Dar nu-i luați de loc ! replică Șarafoglu, rîzînd blajin. N-aveți decît să faceți ședința pe cîmp. Poftiți-i și pe oaspeți ca să-și poată împărtăși și ei impresiile comuniștilor de la voi. Dar, la urma urmei, asta-i treaba voastră !...

7

Lui Rustam îi sunau toată ziua în ureche vorbele lui Șarafoglu : „pierzi întrecerea – o pierzi !" Kara Keremoglu, blajin din fire, nu făcea nici un fel de aluzii, dar spuse și el că cei din colhozul „Viața nouă" nu se prea pregăteau în vederea campaniei însămînțărilor de primăvară și că numai Șirzad se dovedea cu adevărat vrednic în această împrejurare.

După ce-și petrecu oaspeții, președintele se întoarse seara tîrziu la administrația colhozului. Aici, Salman, Iarmamed și Husein-mutul fumau în pridvor. Îndată ce-l zăriră pe președinte, zvîrliră mucurile din mînă, întîmpinîndu-l în poziție de „drepți".

Rustam trecu pe lîngă ei posomorît, fără să scoată un cuvînt. Deschise ușa biroului, își scoase haina, apoi căciula și le zvîrli pe canapea.

– Hai, intrați ! strigă el... Ce stați acolo ? Vreți să degerați ?...

Cei trei favoriți ai lui intrară în cameră, așezîndu-se toți pe canapea. Iarmamed dădu la o parte cu un respect deosebit căciula președintelui. Își încrucișă, apoi, pe piept, mîinile care semănau mai degrabă cu două lăbuțe de broască. Husein privea țintă în ochii președintelui, iar Salman, posomorît, își ducea mîna la gură, căscînd.

Tăcerea se prelungi pînă cînd – în sfîrșit – o rupse Rustam :

– Vă mulțumesc !

Cei trei schimbară între ei priviri nedumerite.

– Vă mulțumesc ! Da, vă mulțumesc, din toată inima ! Spunînd acestea, președintele le făcu de pe scaun o plecăciune adîncă.

– Dar ce s-a întîmplat, *kișt* ? îndrăzni Iarmamed să întrebe.

– Ce s-a întîmplat ? S-a întîmplat, vulpe vicleană ce ești, că m-am săturat de voi toți, trîntorilor ! M-am săturat mai abitir decît de ploile de iarnă și de seceta verii ! V-am spus de mii de ori că din Husein-mutul n-o să iasă niciodată un brigadier, că nu-i nimic de capul lui... Doar voi mi l-ați vîrît pe gît !

În vreme ce Rustam tuna și fulgera, amenințînd și ocărînd, Iarmamed și Husein aruncau spre Salman priviri rugătoare.

Nu mică le-a fost, însă, mirarea cînd Salman trecu la ofensivă.

– Dacă nu ești mulțumit de noi, îi răspunse el președintelui, atunci e simplu ca bună ziua : dă-ne afară ! Și asta cît mai repede ! Dumneata, tovarășe Rustam, m-ai ridicat, m-ai ocrotit ca un părinte și, pentru asta îți voi fi recunoscător pînă-n mormînt. Acum, însă, cred că e mai bine să ne despărțim. N-am alergat nici după grad, nici după leafă mare ! Dă-mi drumul și plec la Baku. Fac eu ce fac și-mi cîștig bucata de pîine !

– Ce tot îndrugi acolo ? întrebă Rustam oarecum descumpănit.

Salman își scoase, încet, batista din buzunar, își suflă nasul cu zgomot, apoi continuă cu și mai multă tristețe în glas :

– Șirzad dă îndrumări. Nadjaf poruncește în numele comsomolului. Mătușa Telly ne ponegrește și ea pe unde poate ! Apoi, viață-i asta ?

„E deștept foc diavolul ăsta – da, tare deștept" gîndi Iarmamed.

– Și, colac peste pupăză, șeful secției de învățămînt și-a luat prostul obicei, sub paravanul criticii și autocriticii, să vină toată ziua să ne împuie capul cu demagogia lui de doi bani !... Da, nene Rustam, noi sărim în apărarea du-

mitale – în apărarea dumitale și a colhozului... și care ni-e răsplata ? Îți citim în ochi că ne disprețuiești !

– Haide, haide !... strigă Rustam aproape mugind. Vorbești anapoda.

– De ce anapoda ? îi răspunse Salman pe un ton care voia să arate că fusese rănit de-a binelea. Dar, mă rog, ce anume s-a întîmplat ? Pe ogorul lui Husein, n-a fost adus încă bălegarul și un petic de pămînt de o jumătate hectar s-a transformat în mlaștină. Ei și ? E o nenorocire chiar atît de mare ?... Trimite-mă pe mine doar o zi la colhozul „Steagul roșu" și-ți jur pe tot ce am mai sfînt că o să descopăr de zece ori mai multe lipsuri ! Nu există colhoz fără lipsuri ! Știi care-i lucrul hotărîtor ? Unde se chiorăsc oaspeții – la lucrurile bune sau la cele rele ? Dacă o să ne pierdem atît de ușor capul din pricina unor fleacuri, atunci întreaga Stepă Mugană o să ne rîdă în nas !

La rîndul lui, Iarmamed înțelese fără zăbavă că-i venise și lui rîndul, să intre în horă.

– Preacinstite nene Rustam ! începu el după ce tăcu Salman. Dacă socoți că sîngele meu îți poate fi de folos, atunci varsă-l, te rog, picătură cu picătură, strop cu strop... Te știm cu toții un gospodar adevărat. Nimeni nu cutează să gîndească altfel... Toți ne străduim ca oamenii să fie mulțumiți. Lipsurile găsite o să le înlăturăm pe toate, neîntîrziat, îmi pun capul, și, la toamnă, steagul întrecerii o să treacă în mîinile dumitale.

Husein-mutul își privea președintele cu ochi de cîine credincios, plescăind mereu din buze.

– Dușmanii sînt cei care tulbură apele... da, dușmanii ! strigă Salman. Și anonimele se țin lanț...

La auzul acestor cuvinte, Rustam tresări. Într-adevăr, chiar în ziua aceea îi spusese Șarafoglu că mai primise o scrisorică. Pretutindeni numai dușmani. Te pomenești că și demagogul ăla de Goșathan primise vreun denunț. De-aia venise numaidecît să adulmece. Rustam avea desigur temeiuri să fie supărat pe oamenii lui. Dar unde ar mai putea găsi el asemenea oameni supuși, care să-i înghită

toate toanele, așa cum înghiți hapurile amare pe care le dă medicul. Îndură orice, fără să crîcnească. Acum Rustam le trăsese o săpuneală zdravănă și-o să le ajungă tot anul...

Făcînd încă pe furiosul, repetă că nu-i va cruța pe trîntori, că fiecare trebuie să-și suflece mînecile și să se apuce de treabă. Iar dacă va fi nevoie, se va răfui cumplit cu toți brigadierii... În ce privea controlul la stînă, acesta mai putea să aștepte. Într-adevăr nu era momentul prielnic : acum începeau semănăturile de primăvară.

8

În aceeași seară Rustam hotărî să facă rînduială și în casa lui. Se plimbă, la început, de-a lungul și de-a latul cerdacului, înfierbîntîndu-se tot mai mult. Apoi ceru soției sale să-i cheme pe copii. Sakina încercă să-l liniștească, spunînd că-i o oră tîrzie, că i se vedea pe față cît de obosit era el însuși – dar totul a fost în zadar. Rustam se dovedi neînduplecat.

Garaș și Maia ieșiră în silă din camera lor. Pe Perșan n-o chemă nimeni, dar veni singură. Se urcă pe divan cu picioarele și, sprijinindu-și capul pe umărul Maiei, spuse cu glas tare :

– Ai face bine, tată, să ne povestești ceva din timpul războiului ! se rugă ea. Nu știu de ce, dar la noi în casă e atîta plictiseală de la o vreme încoace...

Și se întinse, căscînd cu poftă.

Pentru asemenea vorbe nesăbuite, altădată Rustam ar fi luat-o la rost numaidecît. De data aceasta, însă, se mulțumi s-o fulgere cu privirea, trăgîndu-se de cîteva ori mînios de vîrful mustății.

Perșan nu dădu nici o atenție acestui gest...

Cu Garaș, însă, bătrînul vorbi aspru, spunîndu-i că fiii cu adevărat buni pun și ei mîna să ridice poverile ce apasă pe umerii părinților. În loc de asta el, Garaș, îi mai punea o povară în spinare.

– Dar, tată, eu ţi-am spus doar cum s-au petrecut lucrurile ! izbucni Garaş.

– Cuvintele tale cad ca sarea pe rana părintelui tău.

Discuţia lui Rustam cu nora fu mai lungă. Nu o dată o pusese în gardă, spunîndu-i că-i încă tînără, că nu cunoaşte bine viaţa şi că, din această cauză, trebuie să se poarte cu multă luare-aminte. Cine o pusese să se urce în maşina lui Goşathan şi să stea alături de acest demagog mîrşav ? Aşa ? S-a oferit s-o aducă acasă ? Dar dacă o poftea să intre cu el într-un restaurant, ar fi primit şi această invitaţie ? Doar Maia ştia ce părere are el despre Goşathan, despre firea lui vicleană, despre sufletul lui josnic. De ce nu pleacă urechea la ce-i spune socrul ei, de ce nu-i ascultă poveţele ? Maia nu-i numai inginer. Ea face parte din familia lor, e nora lui şi, ca atare, are datoria ca, întotdeauna şi-n toate împrejurările, să fie de partea lui, a socrului ei. Iar dacă observă unele lipsuri, lui trebuie să i le semnaleze şi numai lui.

– Familia mea aşa trebuie să fie !... Şi Rustam încleştă pumnul, agitîndu-l în aer. Da, aşa ! Nimeni să nu poată despărţi un deget de celălalt. Dacă unul din degete se desprinde singur, îl retez şi-l zvîrl cît colo...

– Nu înţeleg nimic... absolut nimic ! îi răspunse Maia.

– Mai lipseşte ca împreună cu mătuşa Telly să ticluieşti anonime împotriva mea ! zbieră Rustam. Dacă ai văzut că arîkul e stricat şi că Husein-mutul a făcut de capul lui irigarea ogorului semănat cu grîu, mie trebuia să-mi spui. De ce ai organizat un adevărat miting, în loc să vii la mine ?

Perşan nu se temea de tatăl ei, de aceea se încumeta să participe cu nepăsare vrednică de laudă la certurile familiei. În dorinţa ei de a abate discuţia, încercă să glumească, numai şi numai pentru ca harţa să se curme.

– Pe dumneata, tată, spuse ea veselă, ar trebui să te facă şah pe undeva, prin Orient, într-o ţară unde oamenii

trăiesc încă după obiceiurile feudale. Acolo ai fi la largul dumitale – n-ai îngădui nimănui să deschidă gura !...

Rustam trecu cu vederea și această necuviință. Se ridică de la masă și se adresă celor de față :

– Gîndiți-vă la ce v-am spus ! Noapte bună !...

După ce rosti aceste cuvinte, se îndreptă spre odaia de dormit.

Sakina și Perșan stăruiau pe lîngă Maia să nu ia seama la tot ce spunea bătrînul. Era obosit și nu știa nici el ce vorbește... Maia, însă, părea că n-are nevoie de nici o îmbărbătare. Părea calmă. Spunînd că o doare capul, se retrase în camera ei.

Cînd Garaș veni și el în odaie, Maia nu scoase un cuvînt. Se înfășurase în șal de parcă i-ar fi fost frig. Bărbatul ei nu izbutea să găsească nici el, în acea împrejurare, cuvintele potrivite.

În sfîrșit, Maia se hotărî să vorbească :

– Ascultă, Garaș ! Hai să ne mutăm de la bătrîni. Nu văd altă ieșire !

Garaș înclinase și el, nu o dată, spre această soluție. În clipa aceea, se simți însă neplăcut impresionat văzînd cu cît calm îi spusese soția lui aceste cuvinte. Sigur, ce-i păsa ei ?! Ea era o străină. El, însă, trebuia să-și părăsească familia – pe tatăl, pe mama și pe sora lui. Și oamenii din sat ce vor spune ? Viața de familie nu se rînduiește așa, dintr-o dată – plecarea din casa părinților e calea cea mai ușoară. Și, apoi, se cuvine ca bătrînului să i se arate mai multă îngăduință.

– Doar n-o să plecăm de-aici în toiul nopții. Acum culcă-te și dormi... bombăni el posomorît.

Maia simți că-i stă inima în loc de jignire. Oare Garaș, bărbatul ei, nu vedea că dacă ea răbda totul era numai pentru ca, în familie, să domnească liniștea și buna înțelegere ? Dar răbdarea are, și ea, o margine !

În noaptea aceea, patul li se păru rece.

1

Fiarele plugurilor răsturnau lostopane grele de pămînt înțelenit, brazde adînci rămîneau în urma tractorului. Garaș, la volanul tractorului, își rotea cu atenție privirile de colo colo. Era plăcut să vezi cum cu fiecare ceas, pămîntul înțelenit, năpădit ca de rîie de iarba aspră, spălăcită la culoare, se micșora tot mai mult, iar în urma tractorului se răsfira ca lîna de oaie pămîntul jilav, negru ca smoala... Bucuria de a ara pămîntul o avea în sînge. Îi plăcea să stea pe cîmp, ziua și noaptea, pe orice vreme – în plin soare sau sub ropotul ploii. Pentru un tînăr toate sînt plăcute !

De cealaltă parte a cîmpului care era pregătit pentru semănăturile de primăvară lucra Nadjaf pe tractorul lui. În depărtarea amăgitoare tractorul lui părea că stă încremenit locului.

Începuseră să are din zori și se înțeleseseră să se întîlnească la mijlocul ogorului, cel care va rămîne codaș trebuind să-l ospăteze pe învingător cu o strachină de pilaf...

– E sigur, spusese Nadjaf, că ori Gîzetar, a mea, ori Maia, a ta, una din ele va trebui să gătească pilaful.

„Da, cu o nevastă ca a ta, lucrul e ușor – nu e complicat, gîndi Garaș. Își aminti neînțelegerile din casă și simți o adîncă amărăciune în suflet. Putea el porunci Maiei să gătească pilaful ? Norocos om e Nadjaf – el nu-și pune niciodată asemenea probleme."

Dar alt fapt mai grav îl necăjea îndeosebi pe Garaș, întunecîndu-i viața. Unele guri rele dădeau a înțelege că Maia era prea prietenoasă cu bărbați străini...

Cu o săptămînă în urmă, el o întrebase așa, ca în treacăt :

– Care-i părerea ta, un tînăr se poate însura și apoi să ducă o viață liberă, de burlac ?

– Dacă atunci cînd nu era însurat, purtarea lui nu lăsa nimic de dorit, firește că da !

– Ție însă ți-ar plăcea dacă aș începe să fac curte altor femei ?

– Judeci la fel ca tatăl tău !

– Tata e un om drept și cu scaun la cap ! îi răspunse Garaș cu o notă de jignire în glas.

– Nu întotdeauna ! replică Maia. Știi că eu nu-i împărtășesc de loc concepțiile despre viața de familie. Aș fi dorit ca bărbatul meu să se dovedească independent și în gîndire, și în fapte. La drept vorbind, dragul meu, îmi dau seama că în ultima vreme tatăl tău e furios pe mine, iar tu, văzîndu-l astfel ai început să-i cînți în strună.

– Nu-i cu putință să-ți spună omul o vorbă că tu și răspunzi printr-un discurs întreg...

– Cîtuși de puțin !

După această discuție care-i lăsase un gust amar, Garaș hotărîse să stea toată săptămîna pe cîmp, alegîndu-și un lot din cele mai depărtate, și urmînd să doarmă chiar în cantonament.

– Bine ! spusese Maia cu răsuflarea tăiată, pălind, apoi oftase adînc.

Ca un făcut, vremea se scurgea nespus de încet. I se părea că nici nu merge pe un tractor, ci stă proțăpit pe o haraba hodorogită, trasă de boi. Serile în cantonament erau plicticoase, apăsătoare și dorul îl mistuia necontenit. Nici cîntecele, nici glumele flăcăilor nu-l distrau. Se simțea ispitit să lase tot și s-o pornească pe jos, spre sat, spre casă, la Maia...

Opri tractorul la marginea arîkului. Curăță cu un fier brăzdarele plugului de pămîntul cleios ce se lipise de ele ca un aluat. Își îndreptă apoi privirile spre Nadjaf și văzu că amîndoi străbătuseră distanțe egale.

– *Salam*, tovarășe, *salam* ! se auzi vocea plină de vioiciune a lui Șarafoglu.

Garaș își scoase în grabă mănușile mînjite de ulei și-i întinse mîna.

– Ce zici, pămîntul nu este prea umed ?

– E tocmai cum trebuie ! Îndată ce-l atinge plugul se sfarîmă singur. Se poate spune că ne zîmbeşte, tovarăşe locţiitor de director.

– Hai, daţi-i bătaie, vitejilor ! Hai, eroilor ! Să-l bucurăm cît mai curînd pe Rustam că S.M.T.-ul şi-a îndeplinit la timp angajamentul faţă de el.

Cîmpul răsună din nou de huruitul tractorului. Întorcînd capul, Garaş îl văzu pe Şarafoglu cum mergea de-a lungul brazdelor şi măsura adîncimea arăturii. „Toată viaţa e pe cîmp !" gîndi Garaş despre el. În ultima vreme, se simţea tot mai legat de Şarafoglu. Îi plăcea felul în care conducea el oamenii – fără zbierete, fără ton poruncitor, dar cu încredere în puterile lor, dîndu-le sfaturi cu adevărat înţelepte. Era plăcut să stai de vorbă cu Şarafoglu. După fiecare discuţie, Garaş se simţea mai îmbogăţit sufleteşte. Se întreba cu mirare de ce tatăl lui nu izbutea tot atît de uşor şi fără nici un fel de sîcîială să se poarte cu oamenii, să se apropie de ei.

Pe ogorul vecin, echipa condusă de Gîzetar grăpa de zor pentru ca pămîntul să păstreze umezeala de primăvară. Tractoristul îşi scoase căciula şi o flutură deasupra capului, făcînd semne prieteneşti lui Garaş de parcă ar fi vrut să-l întrebe : „Ei, cum merg treburile ?" Drept răspuns, Garaş îi făcu, şi el, un semn cu mîna : „Strună !"

Către amiază, se constată că Nadjaf rămăsese în urmă. Avînd o pană de motor trebuise să oprească tractorul. Nadjaf îl felicită pe învingător, rostind o frază care – se vedea bine – fusese pregătită dinainte :

– La muncă, toţi Rustamovii – şi tineri şi bătrîni – sînt lei !

În adîncul sufletului, Nadjaf era mulţumit că fusese învins, pentru că era mîncău şi nu se îndoia că dacă nevasta lui va găti pilaful se va linge şi el pe degete...

Tractoriştii trecură peste lotul pe care lucra Gîzetar.

– Ei, surioară, treburile merg cam prost ! îi spuse Garaş, clătinînd din cap. Mai struneşte-ţi bărbatul că altminteri nu-i mai rămîne din cîştig nici doi bani ! Şi-i povesti despre rămăşag şi despre pilaful pierdut de Nadjaf...

– Dacă n-aş fi fost eu, ehei, s-ar fi isprăvit de mult cu el, oftă adînc Gîzetar, privindu-şi duios bărbatul. Cît priveşte pilaful – mai aveţi răbdare : o să mîncaţi atunci cînd terminăm cu semănăturile. Deocamdată n-avem o clipă liberă !

Ca de obicei, Nadjaf începu să-şi ridice în slăvi nevasta !

– Tu eşti bucuria şi mîndria mea ! N-ar fi de loc rău să faci pilaful chiar pentru astă-seară.

– Uite ce, fă-ţi-l singur ! îi dădu voie Gîzetar mărinimoasă. Şi, auzind că o cheamă mătuşa Telly, alergă spre ea.

Mai tîrziu se văzu că un tractorist tînăr avea necazuri cu motorul şi Nadjaf rămase să-l ajute. Garaş, însă, se îndreptă, fluierînd, spre cantonamentul brigăzii – o *saklea* [1] durată în piatră, cu pămînt pe jos. În jurul saklei, pe iarbă zăceau zvîrliţi în neorînduială, saci cu îngrăşăminte chimice, butoaie cu carburanţi şi se înşirau cîteva harabale. Un cal sur, care ronţăia fîn cu poftă, stătea legat de un ţăruş.

În acea căscioară, urîtă şi neprimitoare, dormise Garaş toată săptămîna. Se întinse, amintindu-şi patul moale conjugal şi dorul de Maia se aprinse în inima lui cu o putere nouă ! De ce să se certe ? De ce ? Toate pricinile neînţelegerilor iscate între ei i se păreau acum lipsite de orice temei şi fără nici o însemnătate... fleacuri, pur şi simplu !

Intrînd în casă, Garaş încremeni locului : patul de lemn în care tractoriştii dormeau noaptea claie peste grămadă, de obicei acoperit cu piei de oaie, cu perne murdare, îşi schimbase cu desăvîrşire înfăţişarea. Saltelele, umplute cu fîn, erau acoperite frumos cu pături noi, pernele albe ca zăpada stăteau aliniate la căpătîi.

– Cine o fi făcut treaba asta ? întrebă cu glas tare Garaş.

Din spatele lui se auzi o voce sonoră :

– S-au găsit oameni buni s-o facă !

Întorcîndu-se pe călcîie, dădu cu ochii de Naznaz care-i zîmbea din pragul uşii. Avea, pe ea, un halat alb peste

[1] *Saklea* – casă ţărănească în Caucaz (n. ed.).

rochia de mătase și răspîndea în încăpere un parfum puternic.

– Ce mă privești așa ? Nu mă mai cunoști ?

Garaș n-o mai văzuse de multă vreme. O știa o fetișcană colțuroasă, uscățivă, iar, acum în fața lui, se găsea o femeiușcă împlinită, frumoasă, plinuță la trup și sigură de ea.

– Firește că te cunosc ! îi răspunse Garaș puțin tulburat. Dar cum ai nimerit aici ?

– M-a trimis frate-meu. Mi-a spus că toți oamenii sînt la cîmp și că trebuie să am grijă de ei – să le dau un primajutor, în caz de accidente. Mi-a încredințat și o mică farmacie ambulantă, cu o seamă de medicamente...

– Pentru asemenea treabă nu-i de loc păcat să ți se dea și ție zile-muncă ! îi spuse cu satisfacție Garaș, așezîndu-se la masa proaspăt spălată.

– Oriunde am lucrat, nimeni nu s-a plîns de mine ! spuse cu un zîmbet șăgalnic Naznaz.

– Poate mă pansezi și pe mine ! și Garaș îi arătă un deget oblojit în grabă cu o cîrpă murdară de ulei.

Naznaz ieși pe ușă, legănîndu-și șoldurile plinuțe și se întoarse cu trusa în mînă. La parfumul ei se adăugă și mirosul de iod. Cîteva clipe după aceea degetul lui Garaș era spălat cu alcool și pansat cu tifon steril. Tot aplecîndu-se, sînii moi ai fetei atingeau umărul tînărului, iar genunchii ei elastici, ca două mingi de cauciuc, se lipeau de picioarele lui.

„Ia uite cît de atentă e și cît de grijulie !“ își spuse Garaș, încercînd un simțămînt de recunoștință.

Ușa scîrțîi și, în cameră, intrară Nadjaf și Salman.

– Plăcută societate, n-am ce spune ! exclamă Nadjaf. O să creăm pentru tractoriști și pentru mecanici condiții cu adevărat civilizate de odihnă ! S-ar cuveni să se facă o fotografie – cu siguranță că ar apare în ziar. Naznaz, încă n-ai plecat ? Doar ți s-a sfîrșit concediul ! Pesemne că ești așteptată la Baku !

– Mi-am prelungit concediul, pe socoteala mea, răspunse ea. Salman nu m-a lăsat să plec, mi-a dat poruncă să am grijă de voi.

– Ai răbdare. La toamnă deschidem spitalul colhozului şi te aducem aici definitiv ! spuse Salman.

– Nu, asta nu ! M-am obişnuit cu viaţa civilizată de-acolo... aici aş muri de urît ! se tîngui Naznaz aruncîndu-i, totodată, o privire galeşă lui Garaş.

Viaţa civilizată de oraş însemna, pentru Naznaz, să se împopoţoneze cu rochii în culori ţipătoare, să zvîrle cu ghiotura pudră pe obraji, să verse pe ea parfumuri, să hoinărească pe bulevarde cu prietenele, să meargă seara la dans, să lege cunoştinţă cu bărbaţi bine.

– Aştept să-l însor pe Salman şi o şterg de-aici ! adăugă ea aruncîndu-i, din nou, lui Garaş, o privire cochetă.

– Bună treabă ! exclamă Nadjaf, scoţînd de sub pat un coş plin cu de-ale gurii şi punînd pe masă pîine, ouă, carne şi ceapă. Haideţi, să mîncăm, acuşi trebuie să ne apucăm din nou de treabă !

– Vin şi eu, numai să mă spăl pe mîini, strigă din uşă Naznaz, şi-l chemă pe Garaş :

– Hai, toarnă-mi apă... uf, că nepriceput mai eşti !...

– Du-te, du-te, supune-te ! îi strigă Nadjaf. Garaş, drept răspuns, îl fulgeră cu privirile. Totuşi, se duse.

După ce luară masa, Naznaz se duse şi ea pe cîmp cu tractoriştii. În halatul ei alb părea un trandafir înflorit pe arătura neagră ca de catifea. Nadjaf găsi printre tufişuri nişte violete pe care le oferi fetei, ducîndu-şi mîna la inimă şi făcîndu-i, în glumă, o plecăciune adîncă.

Naznaz îi mulţumi, mirosi florile, apoi i le întinse lui Garaş.

– Ia-le, drept amintire.

El le luă, privind temător în toate părţile – nu cumva era prin apropiere Gîzetar, care n-ar fi zăbovit să şoptească o vorbuliţă la urechea surorii lui şi aceasta să-i spună Maiei. Îşi dădea seama că Naznaz, provocătoare cu cochetăria ei, îl tulbura. Ca să se ferească de orice ispită, spuse prietenului său cu un ton preocupat :

– Să începem !

– Da, ar fi şi timpul, răspunse cu vioiciune Salman, care, în vreme ce sora lui îl asalta provocator pe Garaş, se ivise şi el, stînd de o parte, nepăsător. Pe lotul ăsta semănăturile le vom face în cuiburi aşezate în pătrat. Vom strînge cel puţin treizeci de chintale la hectar – şi încă bumbac de primă calitate. Oricum, daţi-vă silinţa, fraţilor, şi n-aveţi nici o grijă – primele vi le garantez eu !

Nadjaf îi răspunse :

– Nu ne dăm silinţa „oricum", ci ne vom da, cu adevărat, toată silinţa !

Tractoarele începură să duduie curînd şi porniră pe întinsul ogoarelor, răscolind cu brăzdarele pămîntul roditor al Stepei Mugane.

2

Cu fiecare zi ce trecea Maia era tot mai tristă. Altfel întrevăzuse viaţa de familie. Pentru ea, această viaţă însemna dragoste, bucurie, desfătare şi fericirea de a-l avea aproape pe soţul ei – fiinţa cea mai dragă şi mai dorită din lume. Casa lui Garaş o vedea numai armonie şi voie bună, răsunînd de cîntece şi discuţii calde seara lîngă samovar. Pe atunci nici nu i-ar fi trecut prin minte că zilele se vor scurge, unele după altele, monotone, că săptămînile se vor scurge, şi ele, tot atît de încet, de apăsătoare, că viaţa îi va hărăzi multe îndatoriri şi bucurii puţine...

Cînd eşti singură, de capul tău – totul e simplu ca bună ziua. Te pofteşte cineva – te duci ! Vrei şi tu să pofteşti vreun prieten, îl chemi şi nimeni nu zvîrle cu piatra în tine. Te îmbraci cum vrei şi dacă ţi-e lene şi nu-ţi mai vine să-ţi aşezi frumos rochia în garderob, n-ai decît s-o arunci pe pat. Într-o duminică îţi place să trîndăveşti mai mult ca de obicei, nimeni nu te opreşte ! Ai chef să asculţi muzică, întorci butonul la radio şi-o să-ţi cînte cît îţi pofteşte inima.

Dar dacă ți-ai legat soarta de cineva, ești silită să ții seama de gusturile și de dorințele lui. Dacă vrei să-ți facă pe plac, trebuie să-i faci și tu lui pe plac. E necesar să faci neapărat apel la răbdarea ta, la inteligența ta, și, de multe ori – hai, să le spunem lucrurilor pe nume – la șiretenia ta.

Nu este ușor să le faci pe toate acestea. Se întîmplă, însă, ca uneori viața să se dovedească și mai grea, cînd, de pildă, însurăței trăiesc în mijlocul unei familii, înlăuntrul căreia s-au statornicit de mult anumite rînduieli, cînd rudele socot de datoria lor să se amestece în treburi care nu le privesc.

În casa Rustamovilor, despotismul socrului era, pentru Maia, de neîndurat. La început s-a mirat – și totodată s-a speriat – văzînd că Garaș se împotrivește dorinței sale de a pleca din casa părinților lui și de a-și dura propriul lor cămin. De la o vreme, Garaș se schimbase, parcă. Devenise neatent față de ea și, uneori, chiar grosolan. Începea să creadă că, într-adevăr, lui i-ar fi trebuit altă nevastă – una care să mătură curtea și să curețe grajdul, care să răspundă la un cuvînt prin zece și, noaptea, în pat, să-l îmbrățișeze ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Dar, la urma urmei, cine știe, poate că el nici n-a iubit-o ? I se păruse doar că-i îndrăgostit și – gata ! – s-a însurat...

Maia se simțea cuprinsă uneori de neliniște, de spaimă. Tresărea, și se ridica repede din pat, ducîndu-se la fereastră, unde privea fără nici o țintă și se întreba : va putea, oare, trăi fără Garaș ? Dacă nopți de-a rîndul se gîndea numai și numai la el, însemna că ar fi fost cu neputință să îndure despărțirea. „Mi-e drag, îl iubesc ! repeta ea. De aceea, desigur, plîng de deznădejde pentru că nu-l simt lîngă mine !"

Deodată ușa se deschise fără zgomot și în fața ei apăru Garaș cu zîmbetul pe buze. Chipul lui era ars de soare, negru ca tăciunele. Luată prin surprindere, Maia alungă greu gîndurile zbuciumate care o năpădiseră și, privindu-l, zîmbi încurcată.

Garaş, însă, sigur că va fi întîmpinat altfel, că Maia îl va cuprinde în îmbrăţişări înflăcărate, se posomorî.

După cîteva clipe de tăcere Maia se hotărî să-l întrebe :

– De ce ai venit atît de tîrziu ?

– Am aşteptat să treacă vreun camion. Dar tu, de ce nu dormi încă ? Ce griji te frămîntă ?

– Aici totul e în perfectă ordine, treburile merg cum au fost orînduite ! glumi Maia cu vădită tristeţe în glas. Tatăl tău mă ocărăşte mereu...

Garaş strîmbă din nas. Mai auzise cîntecul ăsta !...

– Şi numai pentru fleacuri ! continuă Maia. Ştii doar că m-am obişnuit încă din copilărie să fac dimineaţa puţină gimnastică. În cerdac mi se părea că nu-i bine. M-am sfătuit cu mama şi am chemat tîmplarul ca să facă un colţ al pridvorului de lîngă camera noastră numai pentru mine. Cînd a venit tata, l-a gonit... Mie, însă, nu mi-a spus nimic, şi asta-i mai rău decît orice. Prevăd că pînă la urmă o să-mi pierd răbdarea şi vor începe certurile...

Garaş se simţea obosit de toate aceste tînguiri ale Maiei. Cu sau fără voie o compara cu Naznaz, care, aşa cum părea, era întotdeauna mulţumită, nu se plîngea niciodată, nu ducea dorul de nimic, nu se necăjea pentru fleacuri, străduindu-se să placă bărbatului, să-i facă pe plac...

– Uite ce-i, pe tatăl meu nu mai am cum să-l schimb – ar fi peste puterile mele. N-ai decît să intri în camera ta şi aici să ţopăi goală cum vrei şi cît vrei !

– De ce-mi vorbeşti cu atîta răutate ?

– Dar cum vrei să-ţi vorbesc ? Doar nu-s nici eu de piatră. O săptămînă întreagă am stat la cîmp, am dormit pe pămîntul gol, lîngă roţile tractorului şi, cînd vin acasă în goană ca să ajung cît mai repede, sînt primit cu văicăreli. E plăcut, n-am ce zice...

Maia îşi şterse cîteva lacrimi lunecate printre genele-i lungi.

– Bine, Garaş, de-acum înainte n-o să mai auzi un cuvînt. Şi-l întrebă cu o voce stinsă : Nu te culci ?

– Nu, dă-mi ceva să mănînc. Trebuie să mă întorc înapoi la cîmp ! minţi el.

Nădăjduia că nevasta lui va veni lîngă el şi-l va ruga ca în noaptea aceea să rămînă acasă. Maia, însă, obişnuită să respecte munca bărbatului ei, nici nu se gîndi să facă vreo obiecţie. Furios la culme, Garaş înfulecă ceva la repezeală şi o porni apoi încet spre şosea, unde spera să-l ia vreun camion.

Sosi la cantonament cînd se lumina de ziuă. Tractoriştii se treziră din somn, întîmpinîndu-l cu glume înţepătoare :

– Păcat să laşi acasă o asemenea mîndreţe de nevastă !

– Nu cumva ţi-a ieşit înainte o pisică neagră ? V-aţi certat ?...

Dimineaţa, Naznaz, puse paharul cu ceai în faţa lui Garaş, care privea în gol nedormit, posomorît. Mişcările fetei erau line şi zîmbetul duios. După ce-l lăsă să mănînce, îi schimbă pansamentul la deget şi Garaş se tulbură iar cînd simţi sînii ei moi atingîndu-i umărul şi obrajii...

Tractoriştii plecaseră. Naznaz rămase singură cu el. Îi simţea aproape buzele vopsite ţipător. În fiecare zîmbet al ei era, parcă, un îndemn, o chemare...

8

Razele fierbinţi ale soarelui care pătrundeau în geamlîc îl încălzeau şi-l mîngîiau pe Şarafoglu. Stătea lîngă fereastră încruntat şi căsca din cînd în cînd, ţinînd în mînă ziarul pe care îl citise abia cu cîteva clipe mai înainte. Pe genunchii lui moţăia un pisoi pufos ; îl găsise, cu două luni în urmă, la poarta S.M.T.-ului, flămînd, tremurînd de frig, şi-l luase la el.

De dincolo de uşă se auzi o voce :

– Se poate ?

– De ce nu ? Intră !... Şarafoglu lăsă cu grijă pisoiul jos, pe covoraşul de lîngă masa de scris şi zîmbi celui care intrase. Era Nadjaf. Aha, comsomolul ?! Ia loc, te rog !

Ca de obicei, vesel şi bine dispus, Nadjaf îi întinse o hîrtie.

– Ce-i cu asta ? Hai, stai jos !

– O comandă de tije pentru mașina de recoltat bumbac. E vremea să începem reparațiile ! Cu semănăturile, totul e în ordine, fiți fără grijă în ce ne privește, munca merge normal, după grafic ! Se mai întîmplă, din cînd în cînd, cîte o mică pană la motor – fără asta nu se poate... Reparațiile le facem noi înșine și deocamdată nu avem întreruperi în muncă. Nadjaf avea o voce sonoră și vorbea plin de vioiciune. Îi făcea plăcere că-i poate aduce lui Șarafoglu vești îmbucurătoare.

– Dar în colhozul vostru cum merge treaba ?

De data aceasta, Nadjaf răspunse cu glas stins :

– Păi, ați fost ieri pe la noi... Și ați văzut !

Șarafoglu nu stărui mai mult. Se aplecă deasupra mesei și semnă comanda.

– V-ați gîndit bine voi, comsomoliștii. În fiecare an ne facem iluzii că n-o să avem nevoie de mașini pentru culesul bumbacului înainte de august și că, deci, nu-i nevoie să grăbim reparațiile. Abia cînd capsulele de bumbac plesnesc, ne dumirim că mașinile sînt mai hodorogite decît harabalele vechi. Și pricina e ba că n-am avut timp, ba că am făcut prost socoteala, ba că am scăpat din vedere, ba că am uitat !... Șarafoglu adusese în așa fel vorba, încît să pară că nu de la el vine dispoziția, ci că înșiși comsomoliștii luaseră inițiativa începerii reparațiilor pentru campania de primăvară. Dumitale îți place mașina de recoltat ? îl întrebă el, așa, într-o doară pe Nadjaf.

Nadjaf sări în sus atît de brusc încît scaunul pe care stătea se răsturnă zgomotos.

– Tovarășe Șarafoglu, strigă el cu însuflețire, lovindu-se de trei ori cu pumnul în piept, în ce mă privește, eu sînt îndrăgostit de mașina asta... Pe cinstea mea : sînt îndrăgostit lulea ! Acum trei ani, cînd eram logodit cu Gîzetar, am zărit-o într-o zi, pe cîmp. Era arsă de soare și leoarcă de sudoare din creștet pînă-n tălpi, sărăcuța de ea. Culegea bumbacul cu mîna, trudea din zori pînă seara, vreme de șaisprezece ore... Și mi-am spus : unde-s oamenii noștri de știință ? Există doar Academia de Științe, profesori, cercetători, docenți !... Și-mi mai spuneam : „Ei,

tovarăşi savanţi, născociţi imediat o maşină ca să scutim fetele noastre frumoase de munca asta de robi..." Da, aşa mi-am spus – şi n-am avut dreptate ?

– Ba da, chiar foarte multă dreptate ! răspunse Şarafoglu, încîntat de însufleţirea cu care vorbise Nadjaf. Dar, vezi, maşina a fost creată, există şi, totuşi, au mai rămas oameni care nu vor s-o cunoască şi nu vor să lucreze cu ea.

– Li-e teamă ca nu cumva veniturile colhoznicilor să scadă. Preşedintelui nostru, lui Rustam, îi vom dovedi că şi el trebuie să ia în seamă maşina ! De aceea ne-am apucat de reparaţii din primăvară. Că doar aşa-i stepa : dacă maşinile nu-s reparate înainte de ivirea căldurilor, după aceea nu mai poţi face mare ispravă. Soarele dogoreşte stepa, o înfierbîntă, o face să clocotească – şi, atunci, numai la reparaţii nu ţi-e gîndul !...

Şarafoglu, ca băştinaş al stepei, ştia prea bine acest lucru fără să i-l mai spună Nadjaf. Totuşi, îi plăcea să-l audă de la tînărul acesta pe care-l asculta cu atenţie.

– Dar, tovarăşe Şarafoglu, maşina îşi face ea treaba ei, dar a rămas totuşi sapa, prăşitul, muşuroirea şi altele, care se fac tot cu mîna ! adăugă Nadjaf, răsfrîngîndu-şi buzele groase ca pentru a da cuvintelor un anume tîlc.

– Asta se poate lichida, spuse Şarafoglu, dar se corectă îndată : de fapt, e cam greu dar nu-i cu neputinţă. Îi vom convinge pe toţi colhoznicii că bumbacul trebuie semănat în cuiburi aşezate în pătrat, vom perfecţiona maşinile – şi atunci va putea dispare necesitatea sapei !

– Încearcă să-l îndupleci şi pe preşedintele nostru...

Şarafoglu îi răspunse zîmbind :

– Nu vreţi să-i daţi preşedintelui vostru nici o atenţie ?

Tînărul tăcu o clipă cam încurcat.

– Nu este bine, desigur, să nu dai atenţie unui om vrednic de respect şi cu experienţă ca el, continuă cu seriozitate Şarafoglu. Asta ar fi chiar o necuviinţă din partea voastră. E drept că nici nu trebuie să nu faci altceva decît să joci cum îţi cîntă el ! Ne-am înţeles ? Dacă da, atunci e foarte bine ! Acum fugi !...

Șarafoglu se așează din nou la fereastră, luă de pe covoraș pisoiul care începu să toarcă în brațele lui... și se lăsă furat de gînduri. Deci se terminase, porumbul fusese pus. Și trifoiul. Începea cea mai grea parte a campaniei : semănatul bumbacului. Deocamdată toate colhozurile din sectorul acela mergeau bine, nu se observa nici un codaș. Totuși, starea de lucruri de la colhozul „Viața nouă" îl neliniștea serios.

În timpul iernii, îl bucurase faptul că Rustam îi cerea rareori o mînă de ajutor. Șarafoglu nu prea îi avea la inimă pe președinții de colhozuri care se foloseau de toți prietenii cu funcții de răspundere ca să-și satisfacă anumite interese personale. Acum, însă, perioada însămînțărilor începuse și Rustam nu dădea niciun semn de viață. Torentul de scrisori anonime nu mai contenea. De altminteri, Șarafoglu nu rămăsese decît o singură zi la „Viața nouă" și putuse observa o seamă de lipsuri.

Socotea că, despre acest lucru, avea datoria să vorbească deschis cu Rustam. De aceea, îl chemase la el încă de dimineață.

Deodată sună strident un clacson. Șarafoglu se uită afară, pe fereastră. Rustam cobora din *Pobeda* lui.

Președintele colhozului „Viața nouă" nu se aștepta să-l întîlnească în curtea S.M.T.-ului pe Nadjaf. În sufletul lui se trezi obișnuitele bănuieli : „Iată de ce am fost invitat aici !" își zise el.

Intră în biroul lui Șarafoglu întunecat ca noaptea.

– Hai, fumează o țigară, odihnește-te, prietene necredincios ! îl pofti prietenos Șarafoglu. Și, pe urmă, povestește-mi cum merg treburile în colhozul tău.

Necredincios ? Da, desigur. Nadjaf a și reușit să-l ponegrească în fața lui Șarafoglu. Încruntat, Rustam își scoase punga de tutun. Degetele îi tremurau. Șarafoglu observă că, în primăvara aceea, multe fire albe se iviseră în părul prietenului său. Dar, în înfățișarea aspră a lui Rustam, în toată făptura lui vînjoasă, se putea citi o voință dîrză de a nu se supune anilor, de a birui bătrînețea.

– Nu mă întrebi dacă sînt mulțumit de colhozul vostru ?

Cu tonul omului jignit, Rustam răspunse, dînd din umeri :

– Ce rost ar mai avea să te întreb ? Totul e limpede, de vreme ce n-ai vrut să rămîi la masă. Voi ăştia, activiştii de la raion, sînteţi toţi la fel : nişte formalişti reci... !

Şi Rustam trase cu înverşunare din pipă, trimiţînd spre tavan un nor gros de fum.

– Eu îţi vorbesc ca unui prieten şi tovarăş de front ! îl dojeni Şarafoglu.

– Oricum ai vorbi faptele sînt aceleaşi !

– Va să zică tu eşti mulţumit cu situaţia din colhoz ?

Norul de fum se ridica tot mai sus spre tavan. Rustam nu răspunse. Atunci, Şarafoglu continuă :

– Socoteşti într-adevăr că toţi activiştii de la raion nu sînt altceva decît simple maşini fără suflet ? Nu spun că printre ei nu se găsesc şi asemenea oameni. Aceştia însă sînt puţini la număr, foarte puţini ! Ne vom strădui să nu mai fie nici unul... Şi tu munceşti într-un post de conducere, chiar dacă nu eşti la raion. Şi pe tine colhoznicii te învinuiesc, pesemne, de formalism şi neomenie.

– Asemenea păcate n-am !

Vocea lui Rustam avea accente de sinceritate.

– Zi, ţie nu-ţi găseşti nici o lipsă ?! întrebă ironic, Şarafoglu.

– Ei, prietene, n-ar trebui să răstălmăceşti aşa fiecare cuvînt ! Nimeni nu-i ferit de lipsuri. Nici Rustam nu-i cu stea în frunte. Dacă are o fire dificilă, treaba lui – asta n-are nici o legătură cu semănăturile de primăvară.

– Nu pot fi de acord ! îi răspunse Şarafoglu, clătinînd din cap. Există lipsuri de pe urma cărora suferă sute şi sute de oameni. Ţi-am atras atenţia asupra acestui lucru de cîteva ori. Astăzi, colhozul este o gospodărie mare, complexă, pe care n-o poţi conduce cu ochii legaţi, nu te poţi bizui pe propria ta experienţă, pe capul tău. Mă uit la tine şi mă întreb : cum e posibil să priveşti lucrurile cu atîta indiferenţă, să laşi să se vadă că ţi-a slăbit interesul faţă de muncă !... Nici pe oamenii tăi nu-i văd prea înflăcăraţi !

– Ai citit anonimele şi te-ai lăsat influenţat de ele ! răspunse cu viclenie Rustam.

– Nu neg : am citit anonimele şi cred că te-ar interesa să le citeşti şi tu. Şarafoglu scoase din casa de fier patru scrisori puse în plicuri boţite şi i le întinse. Eu însă, nu iau în seamă conţinutul lor, continuă el, observînd că Rustam se schimbase la faţă pe măsură ce le citea. Dar de impresiile personale trebuie să ţin seama ! Şarafoglu continuă rîzînd. Vezi, eu te credeam necăjit pentru că treaba nu merge bine şi cînd colo tu te-ai supărat pe mine fiindcă n-am rămas la masă... deci eu sînt vinovat !...

– Un proverb spune : „Mai abitir te superi pe cei pe care îi iubeşti !" mormăi Rustam.

Şi începu apoi să-l învinuiască, spunînd că-l cunoaşte prea puţin, că nu-l supără faptul de a-i arăta lipsurile, ci pentru că el, Şarafoglu, crede ce spun duşmanii lui. Ce duşmani ? Chiar şi Nadjaf, care abia acum cîteva clipe a ieşit din birou – poate că el însuşi e autorul anonimelor...

Şarafoglu îi răspunse imediat cu blîndeţe – parcă i-ar fi fost milă de Rustam care era orbit într-atîta de mînie :

– Greşeşti, prietene !... Nadjaf nici măcar nu ţi-a rostit numele. N-am vorbit decît despre unele probleme de muncă. N-ar trebui să ai atît de puţină încredere în oameni şi să gîndeşti astfel despre ei. Şi asta-i un soi de boală – un vierme al bănuielii se cuibăreşte în cîte un om care vede în jurul lui numai duşmani.

Rustam crezu imediat că Nadjaf nu avea nici o vină faţă de el. Totuşi, continuă să se tînguiască.

– Dacă ai şti cît de greu mi-e... Totul fierbe în mine, mă roade neliniştea. Numai griji zi şi noapte ! Muncesc din răsputeri şi, în loc de orice mulţumiri, aud numai de sforării şi de intrigi ! Nu mai pot ! Mai bine fac un raport şi plec din postul ăsta ! Rămîn simplu brigadier. Cred că şi tu ţi-ai da avizul ca să fiu eliberat de comitetul raional din postul de preşedinte.

Rustam se căi însă numaidecît că rostise acele cuvinte. Şarafoglu, însă, nu le dădu nici o atenţie.

– Ţi-aduci aminte, prietene, de zorii puterii sovietice cînd, după indicaţiile personale ale lui Lenin, aci în Stepa Mugană se săvîrşeau atîtea fapte mari ? Şarafoglu îi pusese această întrebare cu glas scăzut, lăsîndu-se pe spate şi închizînd ochii ca şi cum, stînd astfel, îi era mai lesne să vadă trecutul. Lenin i-a sfătuit pe comuniştii din Azerbaigiean să redea rodnicia pămîntului îmbibat cu sare, al Stepei Mugane, bătătorită de copitele turmelor de oi. Aici au poposit, cu cele dintîi brigăzi de constructori Kasum Kengerli şi Serghei Bagdatiev. Noi eram tineri pe atunci, şi tu, şi eu, dar cred că nu l-ai uitat pe Serghei ! Era slab, uscăţiv, şi cu mica lui bărbie ascuţită părea un băieţandru. Fiecare se întreba : cum va putea el îndura arşiţa stepei noastre ? Situaţia era grea. Aprovizionarea, ca şi cînd nici n-ar fi fost, banii nu mai aveau nici un preţ. Nu numai duşmanii de clasă, totul ne era împotrivă – ignoranţa, lipsa unei vieţi cu adevărat omeneşti, fanatismul religios. Oamenii cărau în spinare, la depărtări de zeci de kilometri, saci plini cu ciment, cu orez sau cu făină. Fiecare pas făcut era presărat cu morminte în care ne îngropam prietenii. Pe deasupra s-au ivit şi frigurile. Bagdatiev şi Kengerli au căzut, şi ei, bolnavi. Cu buzele crăpate de febră, stăteau întinşi pe paturile de scînduri, dar continuau să conducă munca pe şantier, unde n-a fost semnalat nici un fugar, unde nimeni n-a cerut să plece de la postul lui. Părinţii noştri şi prietenii mai vîrstnici decît noi nu scoteau un oftat, nu se tînguiau că sînt obosiţi. Şi atunci, mă întreb : cu tine ce s-a petrecut oare ? Care să fie pricina acestui moral atît de scăzut ? Ai obosit ? O să luăm legătura cu ministerul şi o să cerem să fii trimis într-o staţiune, la aer, să te odihneşti, să te înzdrăveneşti... Chiar dacă o fi să lipseşti o lună, ne vom strădui să facem cît de cît faţă treburilor fără tine. Cînd vii înapoi, cu forţe noi, o să te apuci iar de muncă...

Cuprins de emoţie, Rustam îşi asculta prietenul, lăsîndu-se pradă amintirilor unei tinereţi bogate în fapte îndrăzneţe. A fost însă de-ajuns ca Şarafoglu să spună – „să

facem cît de cît față treburilor fără tine" pentru ca Rustam să se simtă jignit și să alunge toate celelalte gînduri.

– Prea de timpuriu vrei să mă trimiți în mormînt, prietene ! Mai sînt încă viu ! spuse el. Dă-mi un răgaz de zece zile și dacă nu-mi va ieși colhozul primul pe raion, îți dau voie să-mi scrii chiar tu cererea de eliberare din muncă... Pot să plec ?

Se sculă și, legîndu-și punga la gură, o puse, împreună cu pipa, în buzunar, după care scutură firele de tutun de pe mîini.

– Fă ce crezi ! îi răspunse Șarafoglu, ridicînd din umeri cu un aer obosit. Și, deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva, îl opri : vreau să-ți mai spun ceva, prietene – gîndește-te la măsurile pregătitoare care trebuie luate pentru recoltarea bumbacului cu mașina.

Lui Rustam i se păru că, în aceste cuvinte, Șarafoglu strecurase cu îndemînare o dojană.

– E bună și mașina, dragul meu prieten, atunci cînd ea nu scade veniturile colhozurilor ! răspunse Rustam. Cere însă ministrului industriei să se gîndească și el la asta, să ne dea mașini bune care să culeagă temeinic bumbacul de pe cîmp, nu să-l împrăștie așa cum fac mașinile de-acum...

– O să-i scriu... îi scriu neapărat ! îl încredință Șarafoglu.

Telefonul sună melodios. Ducînd receptorul la ureche, Șarafoglu răspunse invizibilului interlocutor că Rustam-*kișî* nu plecase, că se afla încă la el, că terminaseră ce aveau de discutat și că președintele colhozului „Viața nouă" nu va zăbovi mult, va veni la comitetul raional de partid. Apoi puse receptorul în furcă și-l vesti pe Rustam că Aslan voia să stea de vorbă cu el.

4

Oricît încerca Rustam să fie liniștit, în adîncul sufletului simțea că în primăvara aceea situația nu era chiar atît de strălucită și că treburile colhozului nu mergeau chiar atît de bine cum i se părea lui...

De aceea chemarea neașteptată la comitetul raional de partid îl găsi nepregătit și-l dezorientă.

Fără să se uite în ochii prietenului său, îl întrebă în ce problemă anume credea că vrea să-i vorbească secretarul raionului de partid. Aslan îl chemase pe Rustam să treacă pe la el, așa, să mai stea de vorbă. Dar de unde știa Aslan că el se găsea la Șarafoglu ? E drept că Rustam nu făcuse din această vizită o taină. Șarafoglu îi zise însă, că trecînd chiar în dimineața aceea pe la Aslan, acesta îi spusese că-l așteaptă pe Rustam.

Rustam porni cu inima strînsă spre comitetul raional de partid.

Prima impresie pe care și-o făcuse despre Aslan cînd se întîlnise cu el în biroul lui Kalantar, fusese din cele mai bune. Se întorsese la colhoz încredințat că un asemenea om nu juca așa cum îi cîntau birocrații. „Se vede de la o poștă, își spunea Rustam, că e un om apropiat, înțelegător și că pentru el lucrul cel mai de seamă e dreptatea, cinstea, interesul general. Unul ca el va ajunge unde vrea – va da viață colhozurilor."

O săptămînă după aceea se petrecuse însă un eveniment care avu darul să-l dezorienteze pe Rustam, făcîndu-l să creadă că în felul de a fi al secretarului de raion exista totuși și o doză de răceală și de formalism.

Într-o dimineață, devreme, Rustam se îndrepta spre un ogor îndepărtat unde se făceau, pentru prima oară, semănături de bumbac. Deodată, întinderea învăluită în ceață, fu străbătută de nechezatul calului său care ciuli urechile. Rustam se ridică în scări și ducînd mîna streașină la ochi privi cu atenție în depărtare. Să fie oare un lup ?

Nu ! Nu era nici un lup. Nu departe, o gazelă sprintenă, bălțată păștea în vîlcea înconjurată de puii ei. Ce întîlnire neașteptată ! Acești vechi băștinași ai Stepei Mugane fugiseră din partea locului, alungați de huruitul tractoarelor și de larma automobilelor. Cum ai nimerit pe aceste meleaguri, gazelă frumoasă și sprintenă ?...

Inima de vînător încercat zvîcni în pieptul lui Rustam. Dădu bici calului. Gazela făcu o săritură și, cît ai clipi,

dispăru în lăstăriș, acoperindu-și unul din pui cu trupul ei. Al doilea, mai slab pesemne, se poticni și Rustam, aplecîndu-se în șa, îl prinse cu mîna lui vînjoasă. Puiul de gazelă tremura înspăimîntat. Inima îi zvîcnea năvalnic...

„Iată un dar frumos pentru un prieten !" își spuse Rustam, zîmbind mulțumit de dibăcia de care dăduse dovadă.

Sosind la cantonament, spuse pazniculuí să lege de o haraba puiul de gazelă, să-i dea puțină iarbă și să-l adape... „O, ce dar frumos !" își tot spunea el, admirînd micul animal, atît de grațios cu picioarele lui subțirele, atît de gingaș cu ochii lui umezi, bulbucați.

O oră mai tîrziu trecu pe acolo, cu mașina, Aslan. Era vădit că umblase mult prin arături. Nu numai ghetele, dar și pantalonii îi erau plini de țărînă umedă.

Adresîndu-se președintelui, îi spuse pe un ton admirativ :

– Ei, Rustam-*kișî,* ați arat și-ați semănat pe-aci cum nu se poate mai bine ! Ați făcut o treabă minunată ! Dacă lucrurile vor merge tot așa și mai departe, apoi e sigur că în ce privește producția bumbacului, o să-l întreceți pe Kara Keremoglu și dumneavoastră o să vă revină primul loc pe raion.

Fără să vrea, Rustam zîmbi plin de sine. Se luminară și chipurile colhoznicilor din jur.

– Fiți încredințat, tovarășe Aslan, că dacă ne-am dat cuvîntul, îl ținem ! răspunse Rustam cu demnitate. Iar în ce privește producția la hectar – nici o grijă ! Colhozul „Steagul roșu" a prevăzut în plan douăzeci și cinci de chintale la hectar – iar noi am hotărît în ședința de conducere să strîngem douăzeci și șapte de chintale !

– Am aflat asta din ziarul raional ! zîmbi Aslan, vrînd astfel să arate lui Rustam și colhoznicilor că era la curent cu mersul întrecerii. Dar, vorba ceea, continuă el, de scris e lesne, de îndeplinit e mai greu !...

– De aceea m-am ciorovăit la adunarea de la colhozul „Steagul roșu" ! îi aminti Rustam. Fără aprobarea oamenilor un pas nu fac. Cum spun ei, așa zic și eu !

– Foarte bine ! Ai toată dreptatea ! încuviinţă secretarul comitetului raional de partid. În clipa aceea observă puiul de gazelă. Se aplecă şi-l mîngîie pe frunte, pe blăniţa mătăsoasă, roşcată, care la atingerea mîinii tremura.

– Ce frumuşel e, ce frumuşel ! spuse Aslan, privind admirativ micul animal. Şi ce bucurie o să fie pentru copii.

– Primiţi-l, vă rog, în dar, ca un semn de respect ! Vi-l ofer din toată inima, spuse Rustam, grăbindu-se să dezlege puiul de gazelă. Apoi, îi strigă şoferului lui Aslan : Ia-l, băiatule, şi pune-l în maşină.

Şoferul comitetului raional de partid aruncă lui Aslan o privire întrebătoare.

– Ce ţi-a trecut prin minte, Rustam-*kişi ?* întrebă încet Aslan în faţa colhoznicilor, şi tonul lui aspru li se păru tuturor mai cumplit decît cea mai grea dojană. Procedînd astfel, am putea confunda curînd oile colhozului cu gazelele din stepă ! Se întoarse spre şofer şi-i spuse rece, scurt : „Leagă-l la loc !"

Rustam roşi înciudat. Era limpede că Aslan nu voia să cunoască altfel de relaţii decît acelea cu caracter oficial şi că nu voia să ţină seama nici de obiceiurile ospitalităţii...

Comitetul raional de partid era instalat într-o casă cu două caturi, împrejmuită de o grădină cu pomi tineri. Mai la o parte, legaţi de ţăruşi, stăteau doi cai înşeuaţi, cu cozile împletite. În curte se afla un *GAZ* cu roţile pline de noroi şi, lîngă el, un turism mic, curat, abia ieşit din garaj.

În antecameră, un tînăr cu o mustăcioară fercheşă – ajutorul secretarului – bătea la maşină. Văzîndu-l pe Rustam îi făcu un semn cu capul.

– Intră, intră ! Chiar acum a întrebat de dumneata.

Aşezat la masa de scris, Aslan îl asculta atent cu capul sprijinit în mînă pe omul din faţa lui. Rustam îl recunoscu : era Goşathan. Numai ăsta mai lipsea ! Aduse

cu el, desigur, stocul de clevetiri proaspăt adunate de-a lungul săptămînii.

– Cum merge treaba, tovarăşe Rustam ?

Secretarul se sculă de pe scaun şi-i întinse lui Rustam mîna lui mică, dar puternică. Descumpănit, Rustam se încurca în vorbă, tot ce voia să povestească despre mersul semănăturilor de primăvară era atît de nelămurit, încît frazele păreau fără cap şi fără coadă.

– Astea toate le cunoaştem din buletinul cu situaţia semănăturilor ! îl întrerupse Aslan, lovind cu podul palmei o hîrtie ce se afla în faţa lui, pe masă. Mai ştim că din păcate colhozul dumneavoastră a cam rămas în urmă. Cu siguranţă că tovarăşul Şarafoglu ţi-a vorbit despre acest lucru. Ceea ce pot iarăşi să-ţi spun de pe acum este că biroul comitetului raional de partid este încredinţat că tovarăşii de la „Viaţa nouă" vor birui greutăţile... În sfîrşit comitetul şi-a îndreptat atenţia spre o altă problemă.

În timp ce-l asculta pe Aslan, Rustam încerca să ghicească, după ton, dacă nu cumva Goşathan avusese timpul să săvîrşească vreo mîrşăvie. Secretarul comitetului raional de partid era însă de nepătruns.

– Partidul, tovarăşe Rustamov, continuă Aslan, acordă o însemnătate deosebită iniţiativei locale, iniţiativei creatoare a oamenilor muncii. Vreme îndelungată acestui lucru nu i s-a atribuit atenţia cuvenită. Colhozurile primeau dispoziţiile de la centru – acolo se hotărau asolamentele, soiurile de seminţe şi tot acolo se fixau şi termenele pentru muncile agricole. Acest fel de muncă şi-a trăit traiul. Astăzi, după cum ştii, partidul aşteaptă ca, ţinînd seama de condiţiile locale, colhoznicii să găsească ei înşişi cele mai sigure şi mai rapide căi spre belşug. Ia spune-mi, tovarăşe Rustam, dumneata te-ai gîndit la asta ?

La început, Rustam crezuse că va avea loc o discuţie obişnuită, în care se va pomeni tot despre semănături, despre irigaţii, şi nu se îndoise de fel că, aidoma tuturor secretarilor dinaintea lui, Aslan va începe prin a-i face morală, prin a-l ameninţa cu mustrarea şi cu alte multe necazuri ce se pot abate asupra capului său. Discuţia luăse,

însă, o întorsătură cu totul neașteptată și nu era de fel pregătit să-i facă față. Ca să cîțșige timp și să-și poată aduna gîndurile scoase din buzunar punga cu tutun.

– Îmi îngăduiți să fumez ?

Aslan își aruncă privirea spre o plăcuță atîrnată de perete pe care scria : „Nu fumați, vă rugăm !" și-i răspunse zîmbind :

– Dacă ți-e greu să reziști, fumează !

– Greu, nu ! De ce ? Omul poate să rabde. Rustam își puse punga la loc în buzunar și revenind la subiectul discuției începu să expună unele puncte de vedere ale sale cu privire la cultura porumbului, însămînțările de bumbac în cuiburi așezate în pătrat, la grădinile de zarzavat... Aslan asculta cu luare-aminte, își însemna cîte ceva din cînd în cînd și, în cele din urmă, îl întrerupse.

– Ideile dumitale sînt într-adevăr ademenitoare și au perspective mari în ce privește traducerea lor în viață. Sînt de acord cu ele. Vezi, însă, că aceste idei îi aparțin lui Rustam-*kișî* personal sau, în cel mai bun caz, conducerii colhozului. Dar ce propuneri sînt venite din masa colhoznicilor ?

Rustam se simți descumpănit. Îi era greu să recunoască faptul că nu se sfătuia cu oamenii, pentru că, sincer vorbind, nici nu prea simțea nevoia să le ceară sfatul. Răspunse în doi peri, spunînd că desigur conducerea colhozului ținea în evidență propunerile valoroase venite din rîndurile masei.

– Mai concret ! îl rugă Aslan.

Dar oricît își bătea Rustam capul să găsească ceva concret nu izbuti să-și aducă aminte decît cel mult de acea discuție pe care o avusese noaptea cu Salman.

Aslan socoti necesar să pună capăt tăcerii chinuitoare ce se lăsase :

– Vezi, treburile nu merg cum ar trebui... De ce ? Pentru că în planurile dumneavoastră nu sînt oglindite dorințele și cerințele oamenilor. Or, partidul ne învață că în primul rînd avem datoria să sprijinim inițiativele izvorîte din rîndurile maselor. Poporul e înzestrat și noi,

conducătorii, sîntem cu atît mai tari cu cît sorbim mai mult din înțelepciunea și experiența lui. Cîndva, părerea unui conducător era lege în întreg raionul și chiar pe întreg cuprinsul republicii. Știi foarte bine ce roade amare au fost culese de pe urma acestui fel de muncă. Un proverb spune : „Doi ochi văd bine, dar patru ochi văd și mai bine". Sînt unii conducători care au uitat de această înțelepciune a poporului, s-au situat deasupra lui și îl privesc de sus. Socotindu-se atotștiutori învață pe plugari să are, pe ingineri să facă mașini, pe petroliștii de la Apșeron [1] forajul, pe profesori, pedagogia. Și pretind chiar să fie aplaudați pentru aceste isprăvi, să li se strige „ura !", să fie ridicați în slăvi... Nu-i deci de mirare că asemenea conducători amețiseră de atîtea succese, că tot ce făceau ieșea prost, că, încălcînd legalitatea, erau pricina multor neajunsuri și că, pînă la urmă, s-au făcut de basm.

Rustam asculta și nu putea pricepe de ce Aslan îi vorbea cu atîta aprindere despre acei conducători care se rupseseră de mase. Considera că asemenea discursuri se potriveau celor suspuși și nicidecum unui președinte de colhoz care trăia chiar în mijlocul oamenilor.

Goșathan, care în tot acest timp nu scosese un cuvînt și ședea mohorît, se întoarse deodată spre Rustam și-i spuse :

– Nu te supăra, tovarășe Rustam că-ți spun ce cred drept în față : acolo unde oile și berbecii au mai mare preț decît oamenii, treaba nu poate merge bine oricît te-ai zbate.

Rustam ar fi vrut să răspundă, dar secretarul comitetului raional de partid îl opri cu un gest al mîinii și continuă :

– Președintele unui colhoz deține o funcție foarte serioasă, o sarcină de mare cinste. Sub conducerea lui muncesc sute de oameni. Roadele muncii fiecărui colhoznic depind în mare măsură de talentul și priceperea președintelui și cea mai de seamă cerere pe care aș adresa-o unui

[1] *Apșeron*, peninsulă în Marea Caspică, foarte bogată în zăcăminte petrolifere (n. ed.).

conducător de colhoz, ar suna așa : respectă omul, iubește-l, prețuiește-l, ai grijă de el !

Goșathan nu se putu opri să nu intervină din nou :

– Da, tovarășe președinte, dumneata nu respecți omul. Să luăm, de pildă, stîna ! Te întreb : au fost create acolo pentru ciobani măcar cele mai elementare condiții de viață ?

Rustam zîmbi :

– Kerem este nepăsător și leneș. Poate fi el socotit un om serios ? N-a fost în stare să-și facă rost, pentru el și pentru ai lui, nici măcar de un așternut curat. Cum termin cu semănăturile de primăvară mă ocup și de stînă, o să fac și acolo rînduială.

Vorbea și în același timp se simțea apăsat de privirile lui Aslan care parcă îl studia, îi urmărea fiece mișcare, fiece încruntare a sprîncenelor, fiece zîmbet. Pînă la urmă faptul acesta îl scoase din sărite.

– Tovarășe secretar, începu el, lumea crede întotdeauna că acrobatului îi e ușor să-și facă numerele. Sînt unii oameni care vin pe la noi, adulmecă sau ascultă povești și clevetiri, apoi se întorc acasă... Eu, însă, pînă ajung să cresc cum trebuie o oaie, cad de oboseală, ajung eu însumi ca un berbec îndobitocit. Întrebați-l, vă rog, pe tovarășul șef al secției de învățămînt ce are cu mine ? E foarte adevărat că ne-am certat cîndva, nu neg : dumnealui mi-a spus două vorbe mai mult decît trebuia – și eu patru... Recunosc : de asta sînt vinovat. Și dîndu-și brațele larg în lături, Rustam continuă : acum însă de ce nu mă lasă în pace ? Ba vine la stînă și adună în jurul dumnealui pe nemulțumiți, ba îl vezi hoinărind pe cîmp și organizînd mitinguri. Sînt sătul de toate astea ! Da, tovarășe secretar, m-am săturat !...

Pielea de pe gîtul lui Goșathan se înroși și năsucul lui ascuțit începu să freamăte. Aslan îi făcu un semn cu mîna de parcă ar fi vrut să-l liniștească.

– Văd că nu ne înțelegem, Rustam-*kișî* ! spuse cu blîndețe secretarul. Eu te-am chemat aici nu ca să te învăț cum se cresc oile sau cum se cultivă bumbacul. Acestea

sînt lucruri pe care dumneata le cunoşti mai bine decît oricare dintre noi. Dar sînt şi alte probleme în care eu mă descurc mai bine decît dumneata şi de aceea am dreptul să-ţi vorbesc fără ocol. Aşa ne învaţă partidul. Şi pentru un comunist, partidul e sfînt ! Am dreptate ?

– Pentru mine, partidul este de mii de ori mai scump decît pentru mulţi alţii care se bat cu pumnul în piept !

– Asta-i... foarte bine, dragă tovarăşe Rustam ! Prin urmare eşti de acord cu mine că există probleme mai importante decît creşterea oilor şi culesul bumbacului, mult mai grele decît cele mai grele probleme de viaţă... Vorbesc, după cum cred că ai putut să-ţi dai seama, despre atitudinea faţă de oameni. Gîndeşte-te ! Cum ar putea oare un preşedinte de colhoz, un director de uzină, un activist de partid, să îndeplinească hotărîrile Congresului al XX-lea dacă nu va şti să mobilizeze oamenii în jurul lui, să-i însufleţească ? Nu întîmplător am deschis discuţia cu dumneata despre iniţiativa maselor largi, despre sprijinirea şi promovarea iniţiativei creatoare a colhoznicilor.

Rustam nu se dădu bătut.

– Atunci, după părerea dumneavoastră, eu cu ce mă ocup ? Stau pe cîmp zi şi noapte ! Nu pot fi găsit niciodată în locuri umbrite, ferite de soare. Nu-mi precupeţesc, ca alţii, timpul şi n-am decît o singură grijă : colhozul !

Ca întotdeauna, Rustam era sincer în tot ce spunea. Asupra lui Aslan, însă, cuvintele lui nu făcură nici o impresie.

– Nu ai dreptate Rustam-*kişi,* nu ai dreptate dacă socoteşti că pe nimeni în afară de dumneata nu-l doare cauza pentru care lupţi. Nu cumva iei prea mult asupra dumitale ? Ce zici ? Ia-l drept pildă pe tovarăşul Goşathan. Dacă ar vrea, ar putea pleca chiar mîine la oraş unde ar avea un serviciu liniştit. Şi cu un salariu mai mare decît cel pe care îl are aici. I s-a propus doar un asemenea post. El, însă, a rămas aici. Şi eu cum am ajuns să fiu activist la acest raion de partid, că doar niciodată în viaţă nu m-am ocupat de problemele colhozurilor ?

„De aceea l-a luat pe Goşathan ca ajutor ! îşi spuse cu ură Rustam. Habar n-are de problemele colhoznice şi-şi pune nădejdea într-un demagog !"

Aslan parcă ghicea de ce ochii lui Rustam aveau o strălucire aspră, de oţel. Continuă însă tot atît de liniştit, pe acelaşi ton ca mai înainte :

– Am lucrat la Academia de Ştiinţe. Judecînd după toate eram apreciat. Soţia mea era profesoară la o şcoală medie. Copiii erau înscrişi la şcoală. Cum vezi însă am lăsat totul şi am venit aici... Să nu-ţi închipui cumva că a fost la mijloc vreo presiune, vreo constrîngere. Nu, eu singur am cerut să fiu trimis ! Şi aceasta pentru că soarta ştiinţei, căreia mi-am consacrat toţi anii vieţii, se hotărăşte aici în Stepa Mugană. Şi partidul luptă perseverent pentru ridicarea necontenită a agriculturii. În asemenea vremuri este înjositor pentru un comunist să se gîndească la bunăstarea sa personală.

„Dar ce-o fi ? Agronom ? Economist ?" se gîndi Rustam.

– M-a îndemnat să viu aici, în Stepa Mugană, continuă Aslan, un dor înflăcărat de luptă, de lupta ce se dă pe aceste întinderi nu numai pentru obţinerea unor recolte bogate, nu numai pentru un cules îmbelşugat de bumbac, dar şi pentru fericirea poporului...

Rustam încercă din nou un sentiment de stimă pentru acest intelectual venit de la oraş, care nu semăna de loc cu activiştii raionali cu care se obişnuise, cu care cînd se certa, cînd se împăca, fără a-i lua, în nici un caz, prea mult în seamă.

– Şi eu mă străduiesc ca toţi oamenii să trăiască fericiţi, tovarăşe Aslan ! răspunse Rustam, şi pentru prima oară în cursul convorbirii, în colţul gurii îi flutură un zîmbet.

Ajutorul lui Aslan se uită de cîteva ori spre uşă, tuşind, pesemne spre a aminti celor de faţă că, în camera de alături erau şi alţii care aşteptau...

Fără îndoială că discuţia s-ar fi terminat cu bine, paşnic. Goşathan, însă, cu firea lui încăpăţînată, nu ocoli ciocnirea cu Rustam.

– Vorbele rămîn vorbe ! Zboară ca luate de vînt. Situaţia colhozului trebuie examinată şi discutată într-o şedinţă de birou la comitetul raional. Şi Goşathan adăugă : împreună cu activul lărgit al colhozului.

Rustam parcă făcu explozie.

– Nu mă ameninţa ! Eu nu sînt fricos, nu mă sperii cu una, cu două. Puteţi face oricîte controale şi cercetări – mie nu mi-e frică !

Aslan bătu cu creionul în masă şi spuse că socotea binevenită propunerea lui Goşathan. Nimeni nu se gîndeşte, adăugă el, să-l ameninţe pe un om atît de stimat ca Rustam-*kişi*. Totodată îi spuse acestuia că va trebui să treacă neîntîrziat pe la comitetul executiv raional ca să primească de acolo o mică farmacie, cîteva paturi, un aparat de radio, şi o bibliotecă ambulantă, totul pentru stînă. Aslan adăugă că, în ceea ce-l privea, nu se îndoia o clipă că Rustam-*kişi* va proceda şi de data aceasta, cu operativitatea care-l caracteriza, dînd stînei o înfăţişare cu adevărat civilizată. Iar în legătură cu discuţia de mai înainte, Rustam ar trebui să chibzuiască bine şi să înţeleagă că fiecare perioadă îşi are necesităţile ei şi că oamenii numai atunci dau dovadă de înţelepciune cînd ţin seama de ele. Şi, în sfîrşit, să nu uite faptul că partidul este necruţător cu acei care se dovedesc lipsiţi de suflet faţă de oamenii muncii.

– Garantez că vom termina muncile la timp ! spuse Rustam. Şi, ridicîndu-se de pe scaun, adăugă : Numai să li se astupe răuvoitorilor gura ! Bombardează cu scrisori anonime S.M.T.-ul, ba, dacă nu mă înşel, şi ziarul.

Aslan se gîndi cîteva clipe apoi răspunse :

– Eu, tovarăşe Rustam, nu dau nici o importanţă anonimelor. Dar dacă pe dumneata te neliniştesc – ei bine, vom vedea ! Vom afla cine le ticluieşte.

Cuvintele acestea – oricît de ciudat s-ar părea – avură darul să-l liniştească îndată pe Rustam care părăsi sediul comitetului raionul uşurat sufleteşte. La plecare avusese un moment de şovăială : să-i întindă mîna lui Goşathan

sau nu. I-o întinsese totuși, dar, pe scară, și-o ștersese grijuliu cu batista de parc-ar fi atins o broască rîioasă...

Intră în primul magazin alimentar unde cumpără un borcan de dulceață de trandafiri, unul cu compot de fructe și trecu apoi pe la spital, rugînd o soră să dea pachetul soției lui Kerem. Întîlnind-o pe Melek în coridor, îi mulțumi pentru îngrijirea atentă pe care o dăduse bolnavei și nu-și trădă cu nimic sentimentele față de Goșathan.

Cînd intră în curtea casei sale se înserase de-a binelea. Trase cu desfătare în piept aroma *cihartmei* care fierbea pe vatră, dădu vesel bună seara Sakinei, așteptînd cu negrăită plăcere ceaiul în atmosfera pașnică a familiei. Din cerdac le zări, plimbîndu-se la braț prin grădină, pe Maia și Perșan.

– Ce-or șușoti ele acolo ? o întrebă încet pe Sakina.

– Ei, *Kișt*, ar trebui să fim bucuroși că fetele noastre s-au împrietenit...

– N-am nimic împotrivă ! Totuși, ar trebui să fii cu luare-aminte. Nu-i greu să îndemni la rele o fată. Dacă ne-ar fugi fata de acasă am suferi amîndoi. Știi doar că și doi cai dacă stau laolaltă în grajd încep să aibă aceleași năravuri... n-ai băgat de seamă ?

– Ai face bine să-ți lași nora în pace ! spuse Sakina, oftînd. O să ajungi ca atunci cînd îi spui tu un cuvînt, ea să-ți răspundă cu o mie...

Seara era liniștită, netulburată de nici o adiere. Maia auzi discuția din cerdac. Nu mai veni să bea ceaiul și se culcă devreme în patul ei singuratic pe care, în ultimele nopți, îl simțea atît de rece... Pe neașteptate, Garaș, care-și înfrînase mînia, veni de la cîmp. Maia îl întîmpină cu brațele deschise... Îi era teamă ca de moarte, nu cumva și această întîlnire să se sfîrșească printr-o ceartă aprinsă și Garaș să plece înapoi, în toiul nopții.

Dimineața îl întrebă însă fără să vrea, cu durere în glas :

– Dragul meu, ce-i fericirea ?

Știind parcă dinainte că i se va pune această întrebare, Garaș răspunse fără să se gîndească :

– În viața de familie, fericirea constă în alintarea și mîngîierea soțului de către soție cînd acesta vine acasă, în dragoste, în dezmierdările și duioșia ce i se arată.

5

Garaș rămase pe cîmp, din nou, o săptămînă încheiată, fără întrerupere. Nu avea o clipă liberă. Seara se prăbușea pe patul de scînduri frînt de oboseală și cădea într-un somn adînc.

Tractoriștii munceau din zori pînă-n noapte, arau pămîntul înțelenit, puneau îngrășăminte, semănau, grăbindu-se de teamă că vremea se va strica și vor începe ploile fără sfîrșit... Căci visul cel mai scump al plugarului din Stepa Mugană e ca semănăturile să fie sfîrșite înaintea anotimpului ploios.

Nadjaf nu rămînea cu muncile în urma lui Garaș, dar el izbutea să treacă și pe acasă. Uneori făcea pe jos doisprezece kilometri, iar în zori cînd tractoarele începeau să huruie, era prezent pe cîmp.

O dată, nu se putu opri să nu-și dojenească prietenul :

– Ia fă bine și mai du-te de-ți vezi nevasta că n-o să se întîmple nimic pe aici... am eu grijă !

Garaș plecă spre casă. Cînd coborî din camionul care-l adusese, ulițele satului erau pustii, învăluite în întunericul nopții. Ce fericit ar fi dacă Maia nu l-ar mai întîmpina bosumflată și nu l-ar mai pisa cu văicărelile ei. În primele zile după ce se luaseră parcă era cu totul alta !... Să aibă ea oare dreptate cînd spune că într-o căsnicie se ivesc cu vremea, neapărat, și zile în care soții se răcesc, se înstrăinează unul de altul ?

Gospodinele mulgeau vacile în grajduri și mireasma dulce a laptelui proaspăt, amestecat cu fumul vetrelor, se așternea pe iarbă.

Pe alocuri, pîlpîiau focuri. Berbecii și oile se înghesuiau în țarcuri, pregătindu-se pentru înnoptat.

Deodată, o mînă înşfăcă umărul lui Garaş. Acesta tresări.

– Te-am prins şi nu-ţi mai dau drumul chiar dacă strigi după ajutor !... Hai mai iute ! îi spuse vesel Salman care, nemaiaşteptînd răspunsul, îl trase peste drum spre poarta casei lui. Stai ! Nu fugi ! îi spuse el. Au venit noi instrucţiuni pentru brigăzile de tractorişti. Nu te-ai obişnuit încă să primeşti în fiecare lună cîte una ? Stăm cîteva clipe, bem un pahar cu ceai, îţi dau un exemplar din instrucţiuni şi apoi fugi acasă. Doar n-om lăsa instrucţiunile pînă mîine dimineaţă ! Mai ales că zilele astea, poate chiar mîine, plec la Baku să iau de la minister aprobarea comenzii de ciment pentru casa noastră de cultură !

Naznaz trebăluia afară, lîngă vatră. Obrajii i se rumeniseră şi o şuviţă de păr castaniu îi căzuse pe ochi. Îi zîmbi lui Garaş cu atîta gingăşie că inima tînărului tresări.

– Treceţi în odaie, *cihirtma*-i gata ! Hei, Salman, ajută-l pe oaspete să se spele pe mîini.

– Tu vezi de treburile tale muiereşti ! îi răspunse fratele ei cu prefăcută grosolănie în glas şi întinse mîna după cana de alamă plină cu apă.

Salman îşi conduse oaspetele în cameră. *Cihirtma*, gătită din carne de pasăre se şi afla pe masă. În spatele unei străchini stătea pitită o sticlă de coniac. Naznaz începu să-l cinstească din belşug pe Garaş. Fără să se sfiască, dădu pe gît un pahar întreg de coniac în sănătatea oaspetelui şi, în ochii ei, Garaş citi o chemare atît de limpede că simţi cum îl furnică spinarea...

Garaş nu bău decît un păhărel şi-l refuză pe-al doilea. Salman nu-l sili. El, în schimb, îşi turna pahar după pahar, mirîndu-se mereu : „nu ameţesc de loc !“ Pe neaşteptate, rîse zgomotos şi se adresă musafirului :

– Ridic paharul în sănătatea lui Rustam-*kişi*, părintele nostru ! Pe Rustam-*kişi* eu îl socot un adevărat părinte şi binefăcător. Să bem !

– În sănătatea tatălui tău trebuie să bei ! Şi Naznaz îi întinse lui Garaş, zîmbind, un pahar plin cu coniac.

– Nu beau, coniacul nu-mi place, are un miros nesuferit ! îi răspunse Garaş cu glas moale.

Lui Garaş, într-adevăr, nu-i plăceau băuturile alcoolice. Doar de sărbători şi atunci cînd, foarte rar, se petrecea vreun eveniment mai deosebit, bea un pahar cu vin. De altminteri, în acel vechi sat azerbaigian oamenilor nu le plăceau băuturile spirtoase şi, în treacăt fie spus, acest obicei e, din toate punctele de vedere, foarte bun...

– Nu te lua după miros ! Coniacul nu-i trandafir... Hai bea, fii bărbat adevărat ! Cum se poate, stărui Naznaz, să nu bei în sănătatea tatălui tău ?

Garaş bău şi curînd totul începu să i se învîrtească pe dinaintea ochilor. Simţea în piept o căldură plăcută, moleşitoare. Cînd i se puse în faţă, din nou, un pahar plin, nu mai avu tăria să se împotrivească. Salman nu mai prididea cu laudele la adresa lui Rustam-*kişi*. Se jura că în ce privea recolta la hectar colhozul „Viaţa nouă" avea să ocupe primul loc pe raion şi că meritul preşedintelui va străluci ca luceafărul de seară...

Naznaz turna într-una, cu dărnicie, musafirului, coniac. Nu trecu mult timp şi Garaş pierdu cu desăvîrşire socoteala paharelor. I se închideau ochii. La un moment dat o văzu pe Naznaz într-un capot de mătase ce foşnea la fiecare mişcare, şi nu în fustă, cu bluză, cum o văzuse mai înainte, deşi ar fi jurat că nici nu ieşise din cameră.

– În sănătatea ta ! bolborosi el cu curajul disperării. Mîinile îi tremurau şi vărsă coniacul. Naznaz îi şterse bărbia cu un şervet.

– Să nu crezi că-s beat ! izbuti el să bolborosească. Mintea mi-e limpede ca cristalul ! Mă duc acasă ! Salman însă nu se mai afla în cameră şi Naznaz puse o pernă pe divan şi stinse lumina...

Cînd Garaş îşi veni în fire, trecuse de miezul nopţii. În cameră, întunericul era de nepătruns. La început Garaş nu se putea dumiri : unde se găseşte ? Cînd însă o văzu pe Naznaz într-o cămaşă de noapte lungă, cu braţele goale, înţelese totul.

– Aprinde lumina ! o rugă el.

– Cum te simți ? Ai ameteli ?

Bîjbîind ca un orb, Garaș întinse mîinile și, ajuns la ușă, izbuti s-o deschidă larg. Înghiți cu nesaț aerul curat și, parcă dintr-o dată, mintea i se limpezi. Dezgustat, căută să alunge amintirile nopții.

– Cînd ți-o fi dor, mai vino ! o auzi el pe Naznaz, nepăsătoare, chiar prea nepăsătoare.

Garaș ieși în uliță.

Spre răsărit se crăpa de ziuă – dar pînă să se lumineze de-a binelea mai era mult... Să se ducă acasă ?... Maia îl va întreba : „Unde ai fost ?" Și el nu va putea să mintă. Va mărturisi totul. Și așa sînt neînțelegeri în familie...

Garaș o porni înapoi spre cîmp, tot încercînd să se consoleze singur : „Ce, mă rog, s-a petrecut ceva deosebit ? Am băut și eu mai mult decît se cuvine – ei și ? Care bărbat nu bea ? Și, la drept vorbind, nu s-a întîmplat nimic !"

Își simțea însă sufletul răvășit și greu ca plumbul...

6

Maia se trezi cu noaptea-n cap. De cu seară, Sakina îi pregătise un pachet cu pîine, cîteva ouă fierte și alte celea de-ale gurii.

– Bucatele, cît de multe ar fi, nu atîrnă greu ! era o vorbă obișnuită a Sakinei. Ca de obicei, și-a îmbrățișat cu dragoste nora, dorindu-i izbîndă în toate.

Pînă la amiază, Maia nu avu o singură clipă liberă. Făcu ocolul cîtorva ogoare, controlă felul în care se făceau reparațiile arîkurilor, îi îndrumă pe cei care udau ogoarele și numai cînd toți oamenii lăsară jos lopețile și se duseră la masă, simți și ea cît e de obosită și de flămîndă.

Se așeză la poalele unui dîmb acoperit cu verdeață fragedă. Era atîta liniște încît Maia auzi cum un șoarece de cîmp rostogoli în arîk un bulgăraș de pămînt uscat. Stepa, învăluită în tăcere, dogorea sub razele fierbinți ale soarelui.

Maia își puse geanta sub cap și întinse picioarele ca să se odihnească. Liniștea stepei îi suna în urechi ca un cîntec. Văzduhul uscat, dogorîtor, străpuns de razele strălucitoare ale soarelui, o legăna, o adormea. Ar fi vrut să stea așa, culcată, la nesfîrșit, în mijlocul acestei liniști însorite, să uite toate amărăciunile și necazurile ce n-o lăsau să închidă ochii noaptea. Și, încet-încet, liniștea aceea o cufundă într-un somn adînc...

Un călăreț care trecea prin dreptul arîkului o zări. Vrăjit parcă, trase zdravăn de dîrlogi și calul obosit se opri locului. Călărețul sări de pe cal fără zgomot, îi scoase zăbalele și-i dădu drumul să pască pe o pajiște. Pășind cu băgare de seamă pentru ca nici cel mai mic zgomot să nu se audă, se apropie de Maia și se așeză alături de ea.

Stătea tăcut fără să-și ia ochii de pe chipul ei plinuț, de pe trupul ei mlădiu întins la pămînt.

Deodată, Maia tresări. Deschise ochii și-l văzu pe Salman. Își trase fusta peste picioare, se ridică în capul oaselor și rîse puțin încurcată.

– N-am auzit nimic... Hm, cum m-a doborît somnul...

– Tocmai veneam de pe ogorul de primăvară ! îi spuse cu un zîmbet voit naiv Salman. Deodată, m-a orbit parcă o lumină pogorîtă din ceruri, aidoma unui curcubeu. Și te-am văzut, *hanum*, culcată pe iarbă... Nu-ți ascund că la început m-a cuprins spaima. Nu cumva e vorba de un leșin, o insolație ? Dar auzindu-ți respirația – dulce ca mierea – m-am liniștit și m-am hotărît să te păzesc.

Maia sări în picioare, își scutură iarba uscată și praful de pe fustă și-și luă geanta.

– E pentru a doua oară cînd ne întîlnim pe cîmp și de fiecare dată ai fost nespus de îndatoritor.

– Poruncește numai ! Îmi dau oricînd, în orice clipă, viața pentru dumneata ! exclamă cu foc Salman. Dar cînd o văzu pe Maia că se încruntă, contrariată, se grăbi să adauge cu aceeași sinceritate.

– Totuși, e cam imprudent din partea dumitale să dormi singură pe cîmpul ăsta pustiu !

– Pustiu ? Şi Maia arătă stepa : oamenii care irigau cîmpul se întorceau de la masă, harabale pline cu bălegar se înşiruiau pe drum stîrnind nori de praf. Pe un ogor vecin, colhoznicii ardeau iarba uscată. Şi, afară de asta, continuă ea, oamenii de aici sînt atît de buni, încît faci păcat dacă gîndeşti ceva rău despre ei.

– În faţa curăţeniei dumitale sufleteşti, *hanum,* îmi plec fruntea. M-am întrebat adesea dacă mai există pe lume femeie să-ţi semene, să fie dăruită cu atîta farmec, atîta gingăşie sufletească. Şi am ajuns la concluzia că nu există... Cît de fericit e Garaş... ! Şi Salman lăsă pleoapele să-i cadă, oftînd adînc, îndelung.

Maia îşi dădu seama că, spre marea ei ciudă, cuvintele acestea îi făceau totuşi plăcere.

Salman continuă :

– E curios, *hanum* ! Există oameni pe care, fără nici o mustrare de conştiinţă, îi poţi asemui animalelor : muncesc, dorm, mănîncă... apoi iar se culcă, iar se aşează la masă... şi te miri cum de le hărăzeşte viaţa toate bucuriile. Dar vorba ceea : şi-un ţap răpănos îşi astîmpără setea cu apa izvorului curat ! Există însă şi altfel de oameni – e drept, mai puţini la număr – care sînt frămîntaţi de îndoieli, vor să săvîrşească fapte măreţe, dar niciodată nu ating culmile fericirii şi părăsesc viaţa pradă dezamăgirilor. Iar dacă vreodată li-i dat ca fericirea să le surîdă şi întîlnesc în pădurea vieţii un izvor atunci, înainte ca să-şi atingă buzele lor fierbinţi de apa lui, îngenunche cu veneraţie în faţa izvorului dătător de viaţă...

– De ce vorbeşti astfel ? întrebă Maia mirată. Te plîngi ? Suferi din pricina unor dorinţi neîmplinite ?

– Da, *hanum !* Inima mea suferă şi mă doare.

– După Perşan cumva ?

Salman îşi pierdu cumpătul. Ochii îi fugeau în toate părţile şi Maia crezu că nimerise la ţintă.

– Dar i-ai vorbit vreodată ? I-ai spus ce ai pe suflet ?

– Ce să-i vorbesc ? se tîngui Salman. La toamnă o să trimit peţitori – ori albă, ori neagră ! Dacă ia inelul înseamnă că se învoieşte şi îi voi fi recunoscător pentru

acest lucru. Dacă-l refuză – îi voi mulțumi și atunci. Eh, *hanum,* și Salman își scutură capul în semn de deznădejde, nenorocirea e că am îndrăgit o femeie căreia niciodată nu voi îndrăzni să-i mărturisesc simțămintele.

– Nu prea pari atît de neajutorat, zise Maia, privindu-l cu îndoială, dar dacă-i așa, luptă ! Da, luptă pentru a-ți cuceri iubita – în viață nimic nu se obține fără luptă !

Salman, însă, se crispă ca de o durere cumplită și continuă trist :

– Nu, *hanum,* sînt un om pierdut, nu mai am nici o speranță...

Maia dădu din umeri și o luă pe cărare spre arîk. Salman, cu mîna pe dîrlogii calului, porni în urma ei și-o întrebă pe neașteptate :

– Dar de tractoristul dumitale ești mulțumită ?

Da, Maia era fericită ! S-o știe Salman și s-o spună și altora cît era de fericită, cît de mult se iubeau ei, ea și cu Garaș...

– Te cred ! continuă Salman, zîmbind cu înțeles. Altul în locul lui, ți-ar săruta mîinile și picioarele, un pas nu te-ar lăsa să faci singură...

De ce îi spune toate acestea ? Dacă Garaș nu doarme acasă, asta-i pentru că acum la colhoz se muncește pe brînci zi și noapte. E de lucru pînă peste cap ! Rustam-*kișî* nu îngăduie brigadierilor și tractoriștilor o clipă de odihnă, nici măcar să răsufle... El însuși muncește din răsputeri și cere celorlalți același lucru. Poate pretinde Maia acum ca bărbatul ei să lase treburile și să vină lîngă ea ? Și Maia simți nevoia să-l vadă pe Garaș măcar o clipă, să-l vadă chiar și de departe...

– Unde te duci ? îl întrebă ea pe Salman.

– Oriunde poruncești ! Sînt de dimineață în picioare, dar nu simt oboseala pentru că numai munca îmi stinge focul din piept. Dar dumneata, încotro ?

Maia se sfii să-i mărturisească lui Salman că vrea să-și vadă bărbatul și-l rugă s-o ducă pînă la ogorul lui Huseinmutul.

– Fac cum vrei, *banum*. Şi Salman o ajută să se urce pe crupa calului. Ţinîndu-se cu mîinile de umerii lui şi căutînd să nu-i atingă spinarea, Maia se străduia să se încredinţeze că felul lui de a se purta faţă de ea nu putea da loc nici unei bănuieli. Era, din partea lui, o simplă politeţe, el vrînd de fapt să intre în graţiile cumnatei sale, Perşan, şi sperînd că Maia va pune un cuvînt bun pe lîngă inaccesibila şi frumoasa fată a lui Rustam.

Liniştindu-se astfel pe ea însăşi, Maia îşi roti privirile pe cîmp, doar îl va zări pe Garaş. Meseria de tractorist i se părea plină de romantism. Ce fericit trebuie să te simţi cînd o maşină atît de puternică ţi se supune, fărîmiţînd pămîntul stepei, împietrit şi pîrjolit de soare, făcînd din el un pufuleţ uşor. Curînd, sămînţa zvîrlită de bărbatul ei va răsări şi va acoperi cîmpul cu un covor verde şi moale. E grea viaţa tractoristului în Stepa Mugană : pe arşiţă sau pe frig, pe ploaie torenţială sau cînd suflă vîntul rece ca gheaţa, el nu se ridică de pe şaua calului său de oţel ! Şi cîtă bucurie la vederea recoltei îmbelşugate ! În asemenea clipe, el uită oboseala nopţilor nedormite, petrecute departe de casă şi de iubită.

Soarele se apropia de asfinţit. Calul şarg mergea la pas cu capul în jos, căutînd să prindă firele de iarbă crescute pe marginea cărăruii. Maia şi Salman tăceau. În sfîrşit, în depărtare, în mijlocul ogorului se zări un tractor. Spre marginea lui ardea un foc în jurul căruia se adunaseră flăcăii. Flăcările licăreau firave în lumina soarelui ce apunea.

Pe întinsul stepei chiar şi un singur om care merge pe jos poate fi văzut de departe. Cînd calul obosit, leoarcă de sudoare, făcu un salt peste arîk cu cei doi călăreţi în spinare, toţi săriră în picioare şi veniră în întîmpinarea lor. Tractoristul opri motorul şi, în liniştea ce se lăsase, vocea Maiei îşi luă zborul, asemenea unei păsări :

– Garaş !

Garaş sări de pe tractor şi alergă spre ea, bucuros că o vede. S-a gîndit să vină... n-a putut îndura despăr-

ţirea... ce fată bună e ! Şi cît de vinovat sînt faţă de ea ! îşi spunea el.

Cînd se apropie însă de ea, auzi un glas plin de venin :

– Salman ăsta ştie să se descurce bine...

Maia descălecă, se ridică în vîrful picioarelor, îl îmbrăţişă pe Garaş cu mîinile ei fierbinţi şi închise ochii ; îşi simţea sufletul plin de dragoste. Deodată, însă, Garaş se desprinse mînios din îmbrăţişarea ei şi o dădu la o parte cu brutalitate.

Doar tatăl lui îi atrăsese atenţia că e ruşinos ca o femeie măritată să se plimbe cu flăcăi, călare, prin stepă. Ea nu voia să asculte, dorea să trăiască aşa cum o taie capul. Sfaturile unui ţărănoi nu au, desigur, nici o însemnătate pentru ea, o femeie cu carte ! Oraşul are obiceiurile lui, dar el, Garaş, nu se va împăca niciodată cu aceste obiceiuri dezmăţate.

– Ce mai faci ? îl întrebă ea. De atîtea zile n-ai mai dat pe acasă !

– Nu tăiem frunză la cîini – muncim ! îi răspunse Garaş tăios, privind-o ţintă. Maia se sperie de o asemenea primire.

Tractoriştii îi chemară şi pe ei lîngă foc. Vărsaseră o grămăjoară de sare pe un colţ de ziar. Scoteau cu un fier cartofii copţi din cenuşă. Întinseseră un cojocel pe iarbă – şi-i poftiră pe Garaş şi Maia să şadă jos pe el, unul lîngă altul. Nu-l uitară nici pe Salman, care fu poftit să ia şi el parte la modestul lor ospăţ.

Garaş se adresă unui flăcău mărunţel, care aducea mai curînd cu un băieţandru.

– Nu porneşte ?

– Nu, nu porneşte de fel ! răspunse acesta amărît, aproape plîngînd.

Bine că găsise pe cine să-şi verse necazul...

Şi Garaş îl ocări atît de cumplit, încît flăcăului îi dădură lacrimile. Îi porunci să prindă pe şosea vreo maşină de ocazie sau s-o pornească pe jos la S.M.T. Să facă ce-o şti, dar pînă dimineaţa motorul să fie reparat.

Maiei i se făcu milă de nefericitul tractorist, atît de pirpiriu şi de neputincios, în faţa lui Garaş care era înalt, cu umerii largi. Îi şopti la ureche lui Garaş că ar fi bine poate să-l trimită pe flăcău călare împreună cu Salman şi ea să înnopteze acolo.

– N-o să-i cadă picioarele ! îi răspunse aspru Garaş. Să-i fie de învăţătură pentru mai tîrziu... Trebuia să aibă grijă să nu i se strice tractorul... Şi Maia desluşi pe chipul lui Garaş aceeaşi expresie pe care o surprinsese în ochii lui Rustam-*kişi* atunci cînd vorbea despre nevasta bolnavă a lui Kerem.

– Îi dau eu un telefon lui Şarafoglu, să trimită piesele trebuincioase ! interveni Salman pe neaşteptate în apărarea flăcăului amărît. Îşi făcuse bine socoteala : Maiei îi plăcu desigur această atitudine plină de omenie.

Garaş nu răspunse nimic. Zvîrli în iarbă o coajă de cartof, îşi şterse mîinile de pantalonii murdari de ulei, se ridică de jos şi, cu paşi legănaţi, se îndreptă spre tractor. Nu aruncă nici o privire înapoi şi nici nu-şi chemă nevasta...

Maia se simţi groaznic de jignită. Avu însă tăria necesară să se ducă după el.

Vocea mînioasă a lui Garaş se auzi pînă la focul de vreascuri.

– Termin ce am de terminat şi vin. Nu te teme – nu fug nicăieri !

– Al cui e calul ? îi întrebă ea pe tractorişti, arătînd în direcţia unui cal negru legat de un paltin, lîngă arîk.

Doi tractorişti se ridicară de lîngă foc şi se îndreptară spre cal să-l aducă. Salman, cu faţa de nepătruns, o ajută pe Maia să pună piciorul în scară apoi sări şi el pe calul său şarg care, trăgînd spre casă, o porni în trap întins de cum ieşi la şosea.

Focurile aprinse, tractorul, chipurile vesele ale flăcăilor şi Garaş, bădăranul arţăgos, totul dispăru în întunericul nopţii. Salman se apropie de Maia, îşi lăsă calul la pas şi spuse cu o grijă bine cîntărită :

– Ei, *hanum*, şlefuitorul de diamante ştie să preţuiască nestematele, nu porcarul...

– Nu, nu-l cunoşti bine. Are suflet bun ! Era însă vădit că una spunea şi alta gîndea – pentru că în aceeaşi clipă suspină.

– Eu să nu-l cunosc ? rîse Salman. E foarte adevărat că nu m-am băgat în sufletul lui, dar ceea ce ştiu e că-i incult, necioplit şi ranchiunos – aşa îl cunosc încă de pe băncile şcolii. Cultura nu s-a prins de el. Cum se spune, ce-i pe dinafară, e şi pe dinăuntru – şi atunci îţi dai seama şi dumneata ce poate fi la el pe dinăuntru !... Atîta vreme cît îi mai clocoteşte sîngele în vine, mai izbuteşte să se stăpînească oarecum şi se gudură pe lîngă dumneata. Dar ce va fi cu el atunci cînd îi va trece ? O să înceapă să bată din picior, şi înger de-ai fi ! Şi cînd te gîndeşti că nu aveţi decît vreo două-trei luni de la nuntă... Ce o să fie cînd vor veni copiii...

– Nu-ţi dau voie să-l vorbeşti de rău pe bărbatul meu ! strigă Maia. Ceea ce faci e o josnicie !

„Ia te uită ce limbă ascuţită are !" gîndi el. Şi-şi ceru iertare.

– Nu pot suferi oamenii care îmi arată milă ! Ştiu eu şi singură cum să-mi orînduiesc viaţa.

– Am înţeles ! Dar eu nu pe dumneata te plîng, ci pe mine ! continuă să-i vorbească Salman, însoţind fiecare vorbă cu un oftat. Ce-mi pasă mie de toate Perşanele sau Merşanele, ori cum li s-o mai fi spunînd... Eu nu te iubesc decît pe dumneata ! Nu săvîrşeşti nici un păcat atunci cînd mărturiseşti o dragoste curată. Chiar dumneata ai spus acest lucru ! Îndată ce te-am văzut, inima mi s-a aprins ca o văpaie ! Necioplitul ăsta nu te preţuieşte, nu, el nu-i în stare să te preţuiască aşa cum se cuvine. Spune numai „da" şi plecăm de aici la capătul lumii. Rob îţi voi fi pînă-n ultima clipă a vieţii mele !

– Să-ţi fie ruşine ! îl întrerupse, mînioasă, Maia. Dacă nu taci, mă întorc numaidecît !

– Nu e greu să tac ! îi răspunse cu falsă îndrăzneală Salman. Şi într-adevăr nu mai scoase o vorbă pînă în

marginea satului. Dar cînd, la poarta casei, Maia sări de pe cal, Salman apucă dîrlogii şi, cu voce surdă, ca printre suspine, îi spuse : – Dacă toată lumea te-ar părăsi, să ştii că există totuşi un bărbat care te va primi oricînd sub acoperişul lui cu braţele deschise...

Ştia el bine ce se petrecea în casa lui Rustam.

Rustam-*kişi* rîdea în somn. Sakina se trezi. Cu sforăitul lui se obişnuise în decursul anilor, şi, aşa cum nu o mai supăra susurul monoton al ploii sau vuietul vîntului de toamnă, ori foşnetul frunzelor în grădină, sforăielile ritmice, cu sonorităţi egale, ale bărbatului ei n-o mai deranjau.

Dar acum rîsese şi îndată după aceea îl văzu zvîrcolindu-se în pat.

– Ei, *kişi*, mai dormi şi pe dreapta !

Rustam îşi ridică de pe pernă capul cărunt.

– Ce s-a întîmplat ?

– S-a întîmplat că nu-ţi mai ajunge ziua, cît e de mare. Pînă şi noaptea rîzi şi vorbeşti în somn, nici eu nu ştiu cu cine... Te-am rugat de atîtea ori ca atunci cînd vii acasă să laşi dincolo de pragul uşii necazurile şi certurile.

– Cît e ceasul ?

– Eu ştiu ? E încă noapte...

– Garaş n-a venit ? Ăsta zic şi eu flăcău ! Pînă nu cade din picioare nu-l poţi face să-şi lase munca... Dar nora noastră ? S-a întors tîrziu acasă ? De ce au chemat-o la raion ?

Rustam se trezise de-a binelea şi nu mai contenea cu întrebările.

– A venit seara, tîrziu. Spunea că a fost la o consfătuire pentru gospodăria apelor. A luat şi ea cuvîntul şi a fost lăudată... e deşteaptă foc, n-avem de ce ne plînge.

– N-a uitat pesemne nici de lotul mlăştinos al lui Husein, mormăi Rustam. Am cumpărat o ulcică cu oţet şi cînd colo era plină cu miere !... Cu cine a venit de la raion ?

– Spunea că au luat-o cu ei niște activiști care veneau spre colhoz.

– Cine anume ?

– Nu-mi aduc aminte... Un instructor de la raionul de partid sau, poate, de la comitetul executiv raional. Și șeful secției de învățămînt...

Rustam sări din pat și începu să se plimbe prin cameră.

– Au adus-o cu mașina ? Și zi, a fost și Goșathan ? Dar ce l-a apucat iară, că doar nu-și are neamurile îngropate în cimitirul nostru ! Vine prea des pe aici ! Mare vulpe !

– Liniștește-te ! A plecat mai departe, la „Kzîl Bairag" ! Dacă se duce pe teren, prin raion, înseamnă că are treburi. Alții se dau peste cap să le vină cîte un activist de la conducere !... De ce te tot frămînți atît ?

– De-aia fiindcă nora ta se plimbă în șeile altora și în mașini străine, asta-i... ! se răsti Rustam.

Găsi pe masă, mai mult bîjbîind, un pahar cu ceai răcit, sorbi din el și se culcă din nou, acoperindu-se pînă peste urechi. Dar tot nu izbuti să adoarmă. Îl chinuiau gînduri pe care ar fi fost bucuros să le alunge. Ba își aducea aminte de Husein-mutul care în ultima vreme se lenevise de tot, ba de nerușinatul demagog Goșathan, ba de Șirzad, și cu fiecare din ei se certa în gînd. Pe nesimțite însă îl cuprinse o toropeală ce nu semăna a somn ci era mai degrabă o repetare a zilei din ajun, apăsătoare, plină de jigniri și frămîntări.

Rustam vedea ca aievea sala ticsită de lume, de colhoznici. Mulți oameni stăteau în picioare printre rîndurile de scaune sau îngrămădiți la ferestrele deschise. Părea că de cînd fusese înființat colhozul nu se mai adunase atîta lume.

Rustam se aprinse de la început : mătușa Telly era aleasă să conducă dezbaterile adunării. Să încredințezi unei femei – fie ea comunistă, tot limbă lungă rămînea – să conducă o adunare atît de însemnată, nu era oare aceasta o adevărată nesocotință ? Și nu numai că fusese aleasă președintă a adunării generale, dar o cinsteau și cu aplauze,

de parcă în obținerea recoltei lor bogate ea ar fi fost fruntașă între fruntași...

„Ajunge ! Ajunge ! Doar nu sîntem la un miting ci la o adunare importantă !" strigă cu necaz Rustam, neputîndu-se stăpîni.

– Dormi, caută să dormi liniștit ! îi șopti plină de grijă Sakina.

Lui Rustam i se păru că mătușa Telly se apleca spre el cu grijă și-i netezea părul căzut pe frunte și pe ochi, spunîndu-i ceva.

„Începe odată, n-o mai lungi atît !" stărui Rustam.

Mătușa Telly îi dădu în sfîrșit cuvîntul. Dorind ca ședința să se desfășoare în liniște, fără scandal, Rustam arătă în raportul său, sincer și amănunțit lipsurile, dar căută să nu lovească în nimeni pentru ca relațiile lui cu oamenii să nu se înrăutățească și nici să-și mai facă dușmani de care, și așa, nu ducea lipsă...

...Auzind respirația egală a bărbatului ei, Sakina se liniști, adormind și ea. Rustam își continua cuvîntarea atît de amănunțit gîndită de parcă ar fi fost treaz.

„Pentru săparea unui șanț de derivație lung de douăzeci de metri a fost chemat la brigada a cincea buldozerul de la S.M.T. Mașina n-a lucrat mai mult ca două ore, și acest fleac de treabă a costat exact o jumătate tonă de lapte..."

Și din nou simți atingerea blîndă a unei mîini pe care o dădu brutal în lături cu umărul. Cine încerca oare să-l liniștească cu o mîngîiere de mamă ? Doar nu era mătușa Telly !...

„Această jumătate tonă de lapte a fost scoasă din buzunarul vostru, tovarăși colhoznici ! strigă cu înflăcărare Rustam-*kișî*. Dacă averea colhozului e risipită atît de ușor, atunci nu mai avem mult și ajungem la sapă de lemn ! Nici un ban nu va mai rămîne în casă pentru zilele-muncă !"

„Vedeți cum se îngrijește președintele de bunăstarea voastră ?" se gîndi el.

„Așa e ! Așa e !" se auziră voci din mulțime. oamenii aplaudau cu însuflețire. Dar, deodată, aceste strigăte care-i mîngîiau auzul, fură acoperite de trîmbițatul răgușit, asurzitor, metalic, al unui cocoș...

În concluzie, președintele colhozului „Viața nouă" își exprimă convingerea că toți colhoznicii își vor sufleca mînecile și se vor apuca cu rîvnă de treabă pe ogoarele colhozului, că vor înlătura grabnic lipsurile de neiertat care au fost constatate și vor face în așa fel ca primul loc să revină colhozului lor, nu numai pe raion, ci și pe tot întinsul Stepei Mugane.

„Vom strînge o recoltă bogată ca în basme și fiecare familie va primi, pentru zilele-muncă, cu mult mai mult decît anul trecut ! Vom umple hambarele cu grîne și bucate. Vom pleca la Baku după cumpărături cu camioanele. Vom trăi o viață cu adevărat îmbelșugată și fericită !... Dar pentru ca ziua-muncă să fie cît mai rodnică va trebui să ne dovedim cu toții gospodari harnici și păstrători. Da, să fim adevărați gospodari" încheie hotărît Rustam. Și coborî de la pupitru plin de voie bună, încredințat că vorbele lui vor fi urmate de aplauze furtunoase.

În club, însă, se așternu tăcerea. Oamenii, dezamăgiți, se priveau între ei, dădeau din umeri și zîmbeau ironic.

Președintele simți că-l ia cu frig. Îl străbăteau, îl furnicau fiori, îl dureau oasele.

– Ai dat jos pătura de pe tine ! îngăimă prin somn Sakina. Ce-i cu tine, tată ? Ce te tot zvîrcolești ? Hai, învelește-te ca lumea !...

Rustam nici nu-și trase bine pătura peste urechi că și simți cum dispare în depărtare, ca fumul, glasul cald al soției sale și în locul lui auzi chiar alături de el altul, străin, arțăgos, neplăcut.

Mătusa Telly se adresa pentru a treia oară adunării, întrebînd cine vrea să ia cuvîntul. Toți cei prezenți, însă, tăceau

„Hai, dragii mei ! îi îndemna mătușa Telly, vorbiți nu numai despre lipsuri dar și despre cei care sînt vinovați

de ele. Nu uitați să amintiți și de angajamentele individuale legate de întrecere. S-a înțeles ?"

De înțeles înțeleseră toți dar nici unul nu cerea cuvîntul. Pînă la urmă, mătușa Telly îl pofti la pupitru pe Nadjaf, poruncindu-i cu asprime să vorbească el, ca secretar al organizației de comsomol.

Acesta, bineînțeles, nu se pierdu cîtuși de puțin cu firea. Urcă la pupitru cu curaj. Era vădit că Șirzad îl dăscălise bine încă de cu seară ca să înșire niște demagogii ieftine...

Rustam-*kișî* ar fi dorit ca, după ce-și prezentase raportul, să ia cuvîntul Salman. Dar, gîndi el, poate c-ar fi mai bine să-și arunce în luptă ciracul mai tîrziu, cînd dezbaterile vor fi în toi, pentru ca acesta să-i dea gata pe toți bîrfitorii și intriganții, înfățișînd fapte, numai fapte adevărate.

Rustam-*kișî* abia izbutea să deslușească ce spunea Nadjaf de la pupitru. Parcă zicea : „Nu-l înțeleg pe președintele nostru, Allah mi-e martor că nu-l înțeleg !" Deodată se rostogoli de la pupitru ca o minge.

În locul lui urcă Mahmud, om muncitor, cu experiență, cinstit care, de-a lungul anilor, stătuse deoparte. Nu trecea pe la sediul colhozului săptămîni de-a rîndul. Începu să vorbească limpede și fără grabă despre situația din brigada lui și declară că sprijină cu toate puterile apelul făcut de Rustam în ce privea grija față de avutul obștesc.

„Președintele nostru, își începu brigadierul cuvîntul, are, desigur, lipsurile lui – asta nu neg. Totuși el se îngrijește fără preget de interesele colhozului și de cîștigurile colhoznicilor. Toate astea nu le uităm. Pentru asta trebuie să-l prețuim !"

Mahmud nu apucă să termine ce avea de spus că Gîzetar zbură spre pupitru asemenea unei păsări, începînd să-l dojenească pe Rustam – om în vîrstă, respectabil.

„Anul trecut, spunea ea, aproape întregul venit a fost împărțit pe zile-muncă. Cît despre fondul indivizibil al colhozului acesta a fost cheltuit pînă la ultima lețcaie. Și acum, ne-am înglodat în datorii ca să construim Casa de

cultură. Oare toate acestea să fie în interesul colhoznicilor ? Nu, nu, hotărît că nu !"

În continuare, Gîzetar declară cu fermitate că îl respectă din copilărie pe Rustam-*kişi* dar respectul e respect şi munca, muncă !

– Tovarăşi, închipuiţi-vă o clipă că Rustam-*kişi* ne-a urcat pe toţi într-o luntre şi s-a apucat să vîslească. Şi vîsleşte, smucind barca atît de tare că-i gata-gata să ne răstoarne. Oare nu avem datoria să-i spunem : „Mai încet, unchiule, fii mai cu grijă, că nimeni n-are poftă să moară înecat în Kura !..."

Toată lumea rîse cu poftă.

„Oh, mult şi-a mai frămîntat pesemne creierul ca să spună asemenea neghiobii ! Zi-i mai bine : minte de muiere, mai rău ca o minte de găină ! Uite ce-i veni. Să asemene colhozul cu o luntre şubredă şi pe preşedintele lui cu un vîslaş ! Nu văd în asemuirea asta nici cel mai mic grăunte de deşteptăciune."

Totuşi, flăcăii, îmboldiţi de Nadjaf şi de Şirzad, păreau entuziasmaţi. Aplaudau cît puteau mai tare, zbierau, făceau o gălăgie de nedescris.

„Adevăr-a-a-a-t ! Bravo, *hanum !*"

Tot atît de bine fu primită şi cuvîntarea pe care o rosti şeful de echipă Muradhan.

Rustam-*kişi* era om cinstit. El recunoscu că Muradhan vorbea documentat. Strecura însă anumite vorbe usturătoare şi uneori chiar cuvinte nepotrivite la adresa unor brigadieri mai vîrstnici, cu părul cărunt, faţă de care el, un mucos, trebuia să aibă respect.

Iată însă că la tribună se urcă Salman. Orice s-ar spune, acesta era un cîine cu adevărat credincios. Chiar dacă uneori făcea cum îl tăia capul, în schimb nu era omul care să te lase la ananghie. Ţineţi-vă bine, demagogi şi clevetitori, acuşi vă va pune pe fiecare la locul vostru !

Dar, spre ciuda lui Rustam-*kişi*, locţiitorul lui vorbea şovăind mereu. Se încurca la fiecare pas, se uita într-una în notiţele lui, ticluite dinainte împreună cu mărinimosul lui ocrotitor. Nu putuse învăţa oare pe de rost tot ce tre-

buia să spună ? Ar fi putut chiar să facă repetiții acasă în fața oglinzii ! Of, ce leneși, ce trîntori !... Toți caută ocrotirea lui Rustam, dar atunci cînd e vorba să-i vină și lui în ajutor, dau bir cu fugiții.

Salman fu aplaudat, dar aplauzele erau slabe, răzlețe, și el coborî de la tribună rușinat.

În clipa cînd i se dădu cuvîntul lui Șirzad, în sală se făcu o liniște desăvîrșită, plină de emoție, de nerăbdare înfrigurată.

Rustam se simți îndată rănit în mîndria lui. În sufletul său se iscă un simțămînt asemănător geloziei.

„În ce privește cultura bumbacului, cea mai de seamă, aș spune, sarcină de partid ce revine conducerii colhozului nostru, începu Șirzad, constă în a ușura munca manuală a oamenilor și, în primul rînd, a femeilor și fetelor. La acest lucru, tovarășul Rustam, președintele nostru, nu vrea să se gîndească !"

– La toate mă gîndesc, îl întrerupse cu aprindere Rustam-*kișișor*. Și cu o mișcare nervoasă a mîinii își șterse broboanele de sudoare de pe frunte.

– Te lupți cu necuratul ? Ce ai ? De ce te zvîrcolești așa ?! Ești leoarcă de sudoare ! îi spuse somnoroasă Sakina, privindu-i îngrijorată chipul schimonosit și ascultîndu-i respirația grea.

Rustam parcă nici nu auzise vocea ei îndepărtată. Numai pe Șirzad, numai pe el îl vedea și-l auzea. Degeaba îl întrerupea pe secretarul organizației de partid, fie cu observații batjocoritoare, fie cu zîmbete ironice. Degeaba !... Parcă nu mai cunoștea oamenii din sală. Aceiași colhoznici care, nu de mult, îl lingușeau, îl ridicau în slăvi, îi căutau privirea binevoitoare, acum, strîns uniți între ei, aprobau fiecare cuvînt al lui Șirzad, îl aplaudau, se declarau de acord cu el prin exclamații aprobative...

Dar ce s-a întîmplat ?... La pupitru nu mai e Șirzad, ci un cocoș voinic, bătăios, cu creasta roșie ca focul... Bătu din aripi, se umflă în pene și trîmbiță un „cucurigu" strașnic, cîntecul lui de dimineață.

De prin curțile satului îi răspunseră alți vestitori înaripați ai zorilor și, încetul cu încetul, începu să cînte din răsputeri o mulțime nesfîrșită de cocoși, dînd de veste oamenilor că noaptea se sfîrșise.

Sakina puse mîna pe umărul lui Rustam.

– Ești leoarcă de sudoare. Te-ai zvîrcolit toată noaptea. Scoală-te, *kișt*, s-a luminat, scoală-te !...

8

Rustam nu se lăsă mult rugat. Se îmbrăcă în grabă, își vîrî picioarele în cizmele moi, plăcute, se spălă pe față cu apa tulbure din arîk și își luă, chiar în curte, în picioare, lîngă vatră, gustarea de dimineață.

Poate fiindcă nu se răsese și țepii cărunți îi năpădiseră obrajii, sau poate fiindcă nu dormise, chipul lui Rustam părea obosit și trist. Sakinei îi era milă de el.

– *Kișt*, mai bine ai lua mașina decît să te zdruncini în șa ! îi spuse ea, văzîndu-l că scoate din grajd iapa sură.

Rustam clătină din cap cu îndărătnicie. Se urcă în șa, gemînd încetișor, dădu pinteni calului și o porni voinicește, pe poartă, în trap întins.

Mașina te imobilizează pe șosea, dar calul credincios te ajută să pătrunzi pînă în cele mai îndepărtate cotloane și să vezi cu ochii tăi cum se desfășoară munca.

Rustam hotărî să treacă la început pe la brigadieri și pe la șefii de echipe. Nu se îndoia că unii dintre ei mai dormeau încă sau, în cel mai bun caz, își sorbeau nestingheriți și senini ceaiul de dimineață.

Opri calul în fața casei lui Husein-mutul și-o strigă pe fetița lui, o gîgîlice cu cosițele zburlite și cu năsucul murdar, care ieșise în pridvor.

– Cheamă-l pe taică-tău !

Fetița se uită încruntată la temutul președinte :

– Păi e de mult dus la cîmp !...

Husein era tare lenevos și abia se îndura să-și scoale trupul soios de pe divan. Rustam cunoștea acest cusur al

Mutului, dar nu uita ce rezistent era și de cît devotament dădea dovadă. La nevoie, Husein putea fi împovărat de munci ca o cămilă, căreia îi arunci baloturi grele în spinare și te mai zvîrli și tu deasupra. Te va purta o săptămînă încheiată prin stepă, prin munți și văi, fără să ceară nici apă, nici mîncare.

Rustam își aminti, fără voie, cum numai cu cîteva zile în urmă, cînd apele Araxului și ale Kurăi parcă turbaseră din pricina revărsărilor de primăvară, sfărîmînd digul și năvălind furioase pe lotul pregătit în vederea însămînțărilor cu bumbac, Mutul se avîntase cel dintîi în lupta cu torentul. Muncise noaptea ca un bivol, fără să se cruțe, înfruntînd primejdii și aruncîndu-se fără teamă în vîrtejuri, cărase pe umeri neobosit sacii grei, plini cu pămînt.

Nici brigada lui nu rămînea în urmă. Curînd după aceea i-au venit în ajutor și comsomoliștii.

Chiar și mătușa Telly, cea cu limba atît de ascuțită, recunoștea curajul lui Husein.

– Husein numai să vrea, că răstoarnă și munții !

Președintelui nu-i rămînea decît să se bucure de acest avînt al oamenilor, de abnegația lor... Și pe cîmp, la fel, munca se desfășura deosebit de spornic ! Ce se petrecuse oare ? Însemna că adunarea generală răscolise sufletele colhoznicilor, le aprinsese inimile ! Dar pe Rustam îl rodea îndoiala : cine avusese darul să acționeze astfel asupra oamenilor, el, cu raportul lui prin care chema la aplicarea unui regim de economii și făgăduia zile-muncă bine plătite sau Șirzad cu vorbele lui înflăcărate ?

Trecu pe la Salman, apoi pe la Nadjaf și, la urmă, se duse la Șirzad și la ceilalți brigadieri. Constată că nimeni nu întîrziase, toți erau pe cîmp, că mulți dintre ei plecaseră de acasă o dată cu revărsatul zorilor.

Doar într-o singură curte zări un colhoznic încă buimac de somn care, auzind nechezatul vesel al iepei lui Rustam, se ascunsese într-un șopron.

Rustam fu nevoit să descalece, să-și lege calul de cîrligul porții și să scoată trîntorul din șopron, făcîndu-l de rușine în fața nevestei și copiilor lui.

– Faci pe bolnavul, ai ? Nu vezi ce burtă ţi-a crescut ? La toamnă o să fii primul la bani şi la grîne ! Iute, pe cîmp !... Bagă de seamă că te scot în faţa adunării generale ! Şi spune prietenilor tăi care-şi fac veacul prin ceainării că nici lor n-o să le meargă bine !...

Ieşind din sat, iapa plictisită de cît stătuse pe loc, o porni în trap săltat, îndată ce Rustam slăbi puţin frîul, ridicînd cu copitele colbul de pe drum, care se mai aşezase în timpul nopţii, şi trăgînd cu nesaţ în nări aerul răcoros al cîmpului.

Rustam întrecea mereu colhoznicele care se îndreptau spre cîmp, harabalele ce scîrţîiau sub greutatea bălegarului şi a grînelor de sămînţă cu care erau încărcate. Toţi îl salutau cu respect şi tuturor le răspundea la fel.

Soarele nu se înălţase încă prea mult deasupra liniei zmeurii a zării cînd Rustam opri calul lîngă un arik şi zvîrli dîrlogii lui Salman care venise în goană.

În cizmele lui înalte, cu bluza militară, cu buzunare, Salman semăna cu un brav şi disciplinat ostaş, ceea ce se vede, îi plăcea. La întrebările preşedintelui răspunse scurt şi răspicat.

Arbora din pricini anumite această exagerată conştiinciozitate...

Cu două zile mai înainte, Nadjaf îi oprise în drum pe Rustam-*kişi* şi pe locţiitorul lui care se îndreptau spre administraţia colhozului. Nadjaf le-a povestit că fostul şofer al colhozului, Aiaz Aliev, un experimentat cultivator de bumbac, hotărîse să are, să semene, să îngrijească şi să culeagă singur bumbacul pe o suprafaţă de douăzeci de hectare. Aceasta, ca să dovedească celor neîncrezători avantajele mecanizării.

– Un om atît de cutezător ar trebui sprijinit din răsputeri, spusese Nadjaf. Totuşi, i se pun cu înverşunare numai piedici !

– Cine face asta ?

– Locţiitorul dumitale !

Preşedintele îi aruncă o privire ameninţătoare lui Salman.

– Închipuiri prosteşti ! nu se sfii să răspundă Salman. Unde şi cînd s-a mai pomenit ca un singur om să facă faţă tuturor lucrărilor pe douăzeci de hectare... Aiureală curată !

Liniştit, în orice caz fără să strige ca să fie auzit de tot satul, Nadjaf arătă că planul lui Aiaz fusese analizat de comsomolişti, care se încredinţaseră că dreptatea era de partea lui.

Problema era, de fapt, simplă. Trebuia numai ca semănăturile să fie făcute în cuiburi aşezate în pătrat cu respectarea întocmai a indicaţiilor agrotehnicii înaintate. Aliev mai adusese o contribuţie – schimbase cuţitele la prăşitoare, ceea ce permitea curăţarea terenului de buruieni fără folosirea sapei.

„Minunată idee ! îşi spuse Rustam. Cum lucrează imaginaţia oamenilor !... În stepa noastră, unde fiecărui colhoznic îi revine atîta pămînt, realizarea unui asemenea proiect este o comoară. Dacă omul ăsta va izbuti, îl poleim cu aur de sus pînă jos ! Kara Keremoglu o să facă feţe-feţe cînd o să afle de inovaţia asta !"

Nebănuind de ce căzuse pe gînduri Rustam, Salman spuse grosolan :

– Miroase a aventură !...

De data aceasta o nimerise cu oiştea-n gard... De faţă cu Nadjaf şi cu colhoznicii adunaţi în jur, Rustam-*kişi* îi trase lui Salman o săpuneală în toată legea.

– Trebuia să te sfătuieşti cu conducerea colhozului – cu mine. Nu e îngăduit să tăiem aripile unui vultur, să frînăm iniţiativa unui inovator ! Dar Şirzad ştie de treaba asta ? se întoarse el spre Nadjaf, căruia îi şi înflori un zîmbet de satisfacţie pe buze.

– Fireşte că da !

– Trebuie să discutăm problema într-o şedinţă de birou a organizaţiei de partid.

– La acest lucru ne-am gîndit şi noi.

Salman, fără a lua în seamă privirile dispreţuitoare ale martorilor acestei ruşinoase înfrîngeri pe care o suferise, nu zăbovi mult, spunînd linguşitor :

– Ferească sfîntul ! Nici nu m-am gîndit să fac ceva fără să-ţi spun... Chiar azi voiam să-ţi raportez acest lucru şi să-ţi cer instrucţiuni.

Seara cînd prezentă preşedintelui hîrtiile cu caracter mai urgent pentru semnare, Rustam-*kişi* nu-l cruţă – îl zgîlţîi zdravăn din nou, ameninţîndu-l :

– Neam de cîine ! Nu te-ai aşezat bine pe scaunul locţiitorului de preşedinte, că ai şi început să-ţi iei lumea-n cap ! Te crezi mare mahăr, ţi-a intrat în cap că poţi să tai şi să spînzuri, ai ?

Salman îi jură credinţă, îşi recunoscu greşeala şi-i ridică în slava cerului neasemuitele virtuţi sufleteşti. Cu multă greutate îl potoli, asigurîndu-l că în viitor nu va mai rosti un cuvînt fără ştirea lui, nu va face un singur pas fără încuviinţarea lui.

Tractoriştii cuplară semănătorile, le umplură cu sămînţă şi motoarele începură să duduie.

Şirzad terminase semănăturile pe ogorul lui. Mai aveau de semănat cu mîna doar pe margini, unde tractorul nu putea pătrunde.

Văzîndu-l pe brigadierul Mahmud stînd pe semănătoare şi reglînd împrăştierea seminţelor, preşedintele îi strigă :

– Unde ţi-e brigada ? Văd că nu lucrează decît vreo cinci-şase femei.

Mahmud privi ţintă în ochii preşedintelui cu ochii lui limpezi ca cleştarul şi făcu un semn cu mîna spre sat, voind să spună că oamenii vor veni îndată.

– Au să vină, poate, la masă ca să înfulce pe nerăsuflate ! Glasul tunător, de bas, al lui Rustam răsuna ca un clacson de automobil. Să se scoale mai devreme. M-auzi ? Şi mai ai faima de brigadier cu experienţă !...

De pe ogorul lui Şirzad venea repede mătuşa Telly, ştergîndu-şi în fugă mîinile de poalele fustei.

– Ascultă, *kişi*, pînă-n sat sînt mai bine de opt kilometri ! îi spuse ea. Luceafărul de dimineaţă nici nu apucă să se ivească pe cer că noi şi sîntem în picioare. Şi doar trebuie să mai rînduim şi noi una alta pe lîngă casele

noastre. Pînă am ajuns aici uite unde s-a ridicat soarele, nu-l mai poți prinde cu mîna... Femeile cad din picioare, obosite de-atîta drum. Unele din ele își leagă copiii de spinare ca să-i aducă pe cîmp...

– Nu cumva vrei să-ți trag o linie de tramvai pînă aici ?

– La ce bun asemenea născocire ! Colhozul are o sută de harabale și șase camioane. S-ar putea foarte bine să ne aducă pe cîmp la lucru. În raionul Șamhor fiecare brigadă își are camionul ei, am văzut cu ochii mei.

– Acolo-i Șamhorul și aici Stepa Mugană ! Ne asemuiești pe noi cu șamhorenii ? rîse disprețuitor Rustam.

– Dar ce, șamhorenii au patru ochi în loc de doi ? Sînt colhoznici ca și mine, ca și tine ! Cine a spus că acolo colhozurile trebuie să fie mai breze decît al nostru ? Cine ?

– Auzit-ați ce i se năzare ? Și cu un gest larg al mîinii, Rustam îi îndemnă parcă pe colhoznicii din jur să rîdă de mătușa Telly. Nimeni însă nu-l sprijini.

Atunci președintele îl bătu pe Mahmud pe umăr și-i spuse :

– Dă-i drumul ! Demagogul ăsta-n fustă, melițează din gură mereu...

Mătușa Telly, însă, nu se fîstîci de loc. Luîndu-l de braț pe Rustam, îl duse pe ogorul din stînga șoselei. Aici, ea se aplecă, luă un bulgăre de pămînt, îl frămîntă între degete și – cine știe de ce – îl duse la nas, îl mirosi și deodată începu să zbiere :

– Unde ți-s ochii ? Nu vezi că aici nu-i țărînă, ci piatră !? Cine a grăpat ogorul ăsta ? Cum poți arunca sămînța într-un pămînt atît de tare ? Uită-te ce mărunțit e ogorul lui Șirzad – puf de lebădă, nu alta !

– Du-te și vezi-ți de treaba ta ! îi răspunse Rustam, abia stăpînindu-și mînia. Bine, să zicem că pămîntul nu-i afînat, dar nu urmează irigarea și îngrășarea lui suplimentară ? Dacă o să stăm ca să vină vremea frumoasă, o să tot așteptăm mult și bine și-o să ne facem de basm în toată Stepa Mugană.

Telly clătină din cap şi plecă, ameninţînd că va aduce acest lucru la cunoştinţa comitetului raional de partid.

...În jurul orei patru, după ce controlă toate ogoarele şi dădu îndrumările necesare brigadierilor şi şefilor de echipă, Rustam se întoarse la birou, mulţumit de sine. Îndată ce auzi că scîrţie podeaua sub paşii grei ai preşedintelui, Iarmamed ieşi repede de la contabilitate şi-i raportă lui Rustam că se ceruse prin telefon, din partea lui Kalantar-*leleş,* situaţia semănăturilor.

– Toată ziua nu vor decît procente ! se supără Rustam. Cîte am realizat azi ?

– Şaptezeci.

– Atunci comunică : şaptezeci la sută ! Să nu-ţi treacă prin cap să adaugi, că-ţi frîng gîtul ! Toamna se numără bobocii !

Rustam voi să vadă încă o dată proiectul Casei de cultură. Îşi închipuia cum va arăta măreţul palat al colhozului, închidea ochii de admiraţie, gusta de pe acum bucuria pe care o va simţi atunci cînd faima celei mai frumoase Case de cultură se va răspîndi în toată republica, cum vor veni la „Viaţa nouă" operatori de la cinematografie, scriitori, pictori, ziarişti... Examină din nou proiectul şi se declară nemulţumit de uşile prea scunde, urîte, nearătoase, ca de grajd...

– Şi mie mi s-au părut cam nepotrivite ! se declară imediat de acord Iarmamed.

– Dacă le facem mai înalte şi aplicăm pe canaturi mozaic din lemn, o să fie straşnice !

– Într-adevăr, straşnice ! întări Iarmamed, plecîndu-şi capul.

– Dar cu electricitatea ce se aude ?

Iarmamed o luă mai pe ocolite. Îi comunică răspunsul Ministerului Agriculturii în care se spunea că cererea trebuia adresată Ministerului Apelor, în acelaşi timp urmînd să se ceară în contul colhozului un proiect de la direcţia electrificării rurale... Pînă la urmă, Iarmamed se încurcă în explicaţii şi-i sugeră lui Rustam să plece la Baku unde va vedea, credea el, ce era de făcut...

– Mulțumesc pentru sfat ! răspunse ironic Rustam. S-au dus vremurile cînd așteptam la ușa unuia și altuia ore și ore în șir. Să-l trimitem pe Salman.

– Da, asta ar fi foarte bine – să-l trimitem pe Salman ! Cu atît mai mult cu cît el a făgăduit nurorii dumneavoastră că pînă la toamnă aducem sigur electricitatea în sat ! îi răspunse Iarmamed cu un aer nevinovat. Văzîndu-l pe Rustam că se încruntă, se bucură, veninos : îi plăcea nespus să pună sare pe rănile însîngerate ale cuiva.

Rustam se pregătea să plece, dar Iarmamed îl opri, spunîndu-i că sosise de la ciobani o scrisoare prin care dădeau de veste că, la stînă, mulsul era în scădere și că planul de predare a cotei de lapte nu putea fi îndeplinit.

Rustam înjură printre dinți. Da, controlul la stînă nu fusese dus pînă la sfîrșit – și acum trebuia să plătească oalele sparte... Bine, seara va lămuri și povestea asta și vor lua măsuri !

Umbrele copacilor se întindeau pînă peste drum, lungindu-se tot mai mult și amintind trecătorilor că seara nu era departe. Rustam simți că-i era foame și grăbi pasul. Cîinele lup îl întîmpină bucuros, mîrîind scurt, dînd din coadă și uitîndu-se țintă în ochii lui. Rustam îl mîngîie și urcă în cerdac. Nu era nimeni acasă. Luă cheia de sub preș și deschise ușa. Pe masă, erau puse în rînduială farfurii, cuțitul, lingura, ceapă și pîine : înainte de a pleca la cîmp Sakina avusese grijă să-i pregătească totul. Oala cu *bozbaș* era acoperită cu un fund de lemn. Rustam nu aprinse focul din vatră, ci lampa de petrol. Zvîrli de pe el cu nespusă plăcere bluza prăfuită și cizmele. Se spălă apoi bine și-și puse papucii și haina de casă. În oală, *bozbașul* începuse să fiarbă, răspîndind în toată încăperea o aromă ce gîdila plăcut nările...

După ce mîncă, Rustam se întinse, visînd un ceai aromat, dar îi era lene să aprindă samovarul. Ar fi vrut să se culce puțin, dar se gîndi că era prea devreme. Ceasul arăta abia ora șase. Nu de mult Garaș îi vorbise despre o carte nouă : *Colhozurile fruntașe din Azerbaigian.* Rustam o căută în raft. Parcă era un făcut : îi cădeau în mînă

doar romane rupte ferfeniță, citite și răscitite de fata lui, precum și cărțulii de *baiatî* ale *așugilor*.

Luă primul roman care-i căzu în mînă, se întoarse la masă și începu să citească mișcînd încet din buze. Cîteva clipe după aceea își lăsă capul pe mîini – și adormi...

9

– Ia te uită, doarme dus ! exclamă Perșan, dînd buzna în cameră. Se întoarse însă, imediat și amenință cu degetul pe cineva care rămăsese în cerdac.

– Așteaptă, așteaptă !...

Luînd de pe pervazul ferestrei o pană pestriță de cocoș, lungă și viu colorată, Perșan se apropie tiptil de masă și-l gîdilă pe tatăl ei după ureche. Rustam plescăi din buze, mormăi supărat și fără să se trezească dădu din mînă de parcă ar fi alungat o muscă. Rîzînd pe înfundate, Perșan plimbă pana pe gîtul zbîrcit al lui Rustam. Acesta se mișcă pe scaun și cartea îi căzu de pe genunchi, cu zgomot. Abia atunci se trezi și deschise ochii.

– Romanul ăsta-i cel mai bun somnifer ! strigă veselă Perșan, ridicînd cartea de pe podea.

– Ia tacă-ți gura ! Crezi, poate, că am timp de romanele tale ? o repezi încruntat Rustam.

– Nu zău, tăticule, nu prea te împaci cu alfabetul !

– Taci odată ! O să mă faci să te dau după primul venit care îmi va bate-n poartă !

Perșan strîmbă răsfățată din nas, parcă vrînd să spună : „Ce să-ți spun, m-ai speriat grozav !" Din cerdac se auzi vocea calmă a lui Salman.

– Pe cine vrei să măriți, nene Rustam, cu primul venit ?

– Iaca, chiar pe ștrengărița asta ! Intră, intră !

Făcînd cîteva plecăciuni din mers, Salman ghici cum intră în odaie ce anume căuta din ochi Rustam. Îi întinse imediat pipa, besacteaua și chibriturile.

– Încet, încet, pare-mi-se că treburile încep să meargă ! spuse Rustam, învăluindu-se într-un nor de fum albăstrui.

– Să meargă ? N-ar fi tocmai cele mai potrivite cuvinte. S-ar putea spune mai degrabă că totul e în ordine. Peste trei zile terminăm semănăturile şi dacă păstrăm ritmul ăsta pînă la toamnă, îţi vedem sigur portretul în *Pravda.*

Toată discuţia asta despre treburile colhozului o cam plictisea pe Perşan. Nemulţumită, se retrase în camera ei.

– Nu muncesc pentru răsplată şi nici pentru cinstiri ! răspunse cu hotărîre Rustam, spunînd şi de data aceasta purul adevăr.

– O să depăşim planurile cel puţin de două ori, o să clădim o Casă de cultură minunată iar spre toamnă aducem electricitatea în sat. Steaua de Aur în cinci colţuri o să strălucească pe pieptul cuiva ! stăruia Salman.

– Cu materialele pentru temelie cum merge ?

Salman desfăcu portharta petrecută peste umăr şi scoase de acolo un teanc de chitanţe şi frahturi.

– Semnează, te rog, un viramcnt de treizeci de mii de ruble. Vagoanele le-am obţinut, peste două zile aducem piatra pentru temelie. Dacă ai şti cît m-am zbătut, cît m-am milogit pentru vagoane ! Cît a trebuit să mă ploconesc...

– Să te ploconeşti ? întrebă nedumerit Rustam.

– Cam aşa ceva ! chicoti Salman.

Rustam se încruntă.

– Mai bine ai tăcea ! Bagă de seamă, nu cumva să-ţi iasă pe nas !

Salman zîmbi nepăsător.

– N-ai nici o grijă ! Ştiu eu ce am de făcut. Unuia-i dau ţigări scumpe, altuia îi fac o plecăciune şi întreb de sănătatea soţiei şi copiilor lui, pe altul îl poftesc la mine, la un ceai... N-ai ce-i face, asta e ! Trebuie să ştii cum să-l iei pe fiecare.

Se auzi o bătaie grijulie în uşă şi în cameră intră Iarmamed, mai mult strecurîndu-se pieziş.

– Am venit, îi spuse el lui Rustam, să vă amintesc de stînă.

– Mda, stîna asta o să ne dea mult de furcă ! îl sprijini Salman. Mi-e teamă că feciorul mătușii Telly și-a vîrît mîinile pînă-n coate în avutul colhozului. Te rog să mă crezi *kișt*, că eu și sora mea muncim amîndoi și totuși nu ne îngăduim să ducem un trai ca ei. E sigur că toți ai lui înfulecă din oile colhozului. Pe deasupra au început să-și ridice o casă nouă. Ceva e necurat acolo, ți-o jur, și-i păcat că am amînat controlul.

– Păcat, nepăcat, răspunse Rustam, gîndindu-se bine la fiecare cuvînt, acum trebuie să ne sfătuim și cu Șirzad !

Surprinși, Iarmamed și Salman, îl priveau nemișcați.

– Oricum, e secretar al organizației de partid, continuă Rustam. Să fie el responsabilul comisiei de control.

– Șirzad e jos ! comunică Iarmamed, lungindu-și sfios gîtul. Să-l chem ?

De ce o fi venit Șirzad ? Iarmamed nu putea ști. Îl zărise cînd trecea prin curte, împreună cu Maia, Perșan și Gîzetar. Însemnau ceva pe pămînt parcă s-ar fi pregătit să ridice o casă sau să construiască un grajd.

– Hai să mergem, să vedem ce mai pun la cale ! propuse Rustam. Și ieși în cerdac.

Într-adevăr, Șirzad, Maia și Gîzetar băteau țăruși în pămînt, întindeau o sfoară și făceau măsurători.

– Ei, tovarășe organizator de partid, i se adresă cu voce tare Rustam lui Șirzad, aplecîndu-se peste parmaclîc, a început iar să miroasă a fum la stînă. Și doar știi că nu iese fum fără foc... Ne gîndim să facem un control la fața locului. Cum vezi problema ?

Șirzad își șterse cu podul palmei sudoarea de pe frunte, se gîndi o clipă și răspunse cu hotărîre în glas.

– Kerem e un om cinstit. Îmi pun capul pentru el. Firește că trebuie controlați și cei cinstiți. Numai că nu-i bine să arunci ocara asupra oamenilor înainte de a se face controlul. Asta n-ar fi frumos.

Rustam îi răspunse că dacă mătușa Telly făcea într-una demagogie și se îndeletnicea cu denunțurile, era mai mult ca sigur că și feciorul ei o pornise pe aceeași cale, că toată

familiuța avea cusururi. Șirzad ar face bine să citească și el ce spun ciobanii.

Șirzad citise declarația. Se vedea cale de-o poștă că scrisul stîngaci era prefăcut, cu greșeli făcute înadins, cu nume născocite ! Nici nu erau în colhoz ciobani cu asemenea nume. Aveau de a face cu o anonimă în toată legea.

– De mania bănuielilor nu suferim, ăsta-i lucru știut de toată lumea ! observă liniștit Salman. Dar să iei sub aripa ta ocrotitoare pe cineva, înainte de a-l verifica bine, nici asta nu se cade ! Ciudat lucru : orice ar face mătușa Telly și feciorul ei, tu le iei întotdeauna apărarea...

Aceste vorbe aveau darul să risipească, așa cum de altminteri și urmărise Salman, toate șovăielile din sufletul lui Rustam.

– Sînt sigur că Kerem e cu musca pe căciulă. Trimite imediat la stînă o comisie de control ! îi porunci el lui Salman. Pe cine ? Pe Husein-mutul, pe Iarmamed și bineînțeles, pe unul din colhoznicii de rînd... Acționează ! încheie el tăios.

Și coborînd din cerdac, o întrebă pe Maia ce tot săpa în curte.

Maia se aprinse la față și, cu vocea tremurătoare de emoție, îi povesti că comsomoliștii hotărîseră să facă chiar în vara aceea, cîte o bucătărie, o baie și un closet, în fiecare curte.

– Acțiunea asta, preciză ea, se va numi „campania comsomolistă pentru o viață civilizată". Acum studiem cum pot fi făcute cît mai repede, mai bine și mai avantajos...

– Dar buna-cuviință nu intră în vederile noastre despre viața civilizată ? o întrebă Rustam. Eu n-am nevoie de subotnice aici. În curtea mea știu eu ce să-mi clădesc și ce nu !

Maia păli deodată și, zvîrlind lopata din mînă, se răsuci pe călcîie și plecă în grădină.

Cine știe de ce, Perșan aruncă toată vina pe Șirzad.

– Numai din pricina îngîmfării tale se petrec toate astea... Tu îl aţîţi pe tata împotriva noastră.

Pe chipul teşit al lui Salman înflori un zîmbet de triumf...

10

Oricît de mult se străduia Maia să-şi facă curaj, oricît încerca Sakina să pară veselă, privirile ei pătrunzătoare îi ghiceau frămîntările.

Maia căuta să plece la muncă mai devreme decît toată lumea, se întorcea cînd se lăsa întunericul, străbătea lanurile, obosind cît mai mult, îşi găsea treburi pe la direcţie, totuşi supărarea parcă fugea după ea fără să-i dea o clipă răgaz. Atîta vreme cît Maia se afla între oameni, prin grădini, pe lîngă arîkuri sau pe ogoarele cu culturi de bumbac înverzite, îşi uita nefericirea. Îndată însă ce rămînea singură cu ea însăşi, inima i se strîngea, şi ea simţea parcă o durere surdă, sîcîitoare...

„Timpul vindecă totul" se spunea cîndva. Totuşi timpul nu poate aduce uşurare oricui.

„Cu ce sînt eu vinovată ?" se întreba ea cînd se culca, îmbrăţişînd perna lui Garaş.

Îndată după aceea îşi dădea seama că n-o s-o cuprindă somnul. Atunci sărea din pat, umbla prin cameră încolo şi încoace, se oprea la fereastră şi iar se întindea pe divan, încercînd să adoarmă. Toate lucrurile din camera aceea – şi oglinda, şi florile din glastre, şi lumînările, pe jumătate arse, din sfeşnicul de aramă – toate îi aminteau de prima noapte cînd, plină de speranţe, îşi spusese : „Aici vei fi fericită cu bărbatul tău !"

Maia căuta adesea să se convingă că ea era vinovată că suferă atît, că-şi născocise singură amărăciunile, că totul se reducea la obiceiul femeilor de a exagera lucrurile, ştiut fiind că bărbatul ei muncea zi şi noapte pe cîmp şi că toţi tractoriştii trăiau şi munceau la fel ca el. Cîte nu se pot întîmpla într-o zi ? Aşa, de pildă, să fie obosit peste mă-

sură și, din această pricină, să-și simtă nervii prea întinși : sau să aibă neplăceri la ei, la S.M.T. și, din această cauză, cînd vine necăjit acasă, să vorbească grosolan sau nepăsător cu nevasta lui. Nu trebuie să pui totul la inimă ! Desigur că lucrurile se vor petrece la fel și în primăvara viitoare : ca și ceilalți tractoriști Garaș va înnopta în stepă, nu va dormi în așternutul moale de acasă, ci pe un pat de lemn sau, poate, direct pe brazda proaspăt răsturnată...

În cămașă de noapte și cu picioarele goale, Maia se apropie de fereastră. Ascultă atentă liniștea ce se așternuse peste sat. Pieptul îi zvîcnea, inima îi bătea scurt și apăsat. Ascultă încordată foșnetul cel mai mic, așteptînd din clipă în clipă să audă o bătaie în ușă și Garaș să apară în prag. Doar de atîta vreme nu mai dormise noaptea acasă ! Venea, uneori, în zori să-și ia cîte ceva de-ale gurii, schimba în grabă cu ea cîteva vorbe și pleca repede, spunîndu-i că-l aștepta camionul în ulicioară.

În sat se cam observaseră lipsurile acestea prelungite ale lui Garaș. Gurile rele începuseră să bîrfească, să șușotească. Oamenii clătinau din cap. Maia își dădea seama că acea situație ciudată nu putea dăinui, că trebuia să se sfîrșească într-un fel sau altul !

Doar se iubiseră !... În închipuirea ei, Maia vedea iubirea ca o stea luminoasă, lucind în sufletul omului – o stea curată ca apa izvorului de munte, o stea a cărei strălucire nu se stinge niciodată !...

Maia știa firește că uneori se întîmpla ca o fată și un băiat să se îndrăgostească nebuni unul de altul dar, după două-trei luni de convietuire, să se răcească, să se înstrăineze și legătura lor să se destrame.

De ce-l alesese ea pe Garaș ca soț ? Pînă atunci nici nu se gîndise să-și pună această întrebare. În adîncul sufletului, Maia simțea că Garaș avea vădite calități – era un tînăr curajos, cu judecata sănătoasă, și-și respecta cuvîntul dat... Sau poate că ea se înșela ? Nu, hotărît nu – el nu putea să-i înșele așteptările, el se va întoarce acasă...

Deodată observă o umbră lunecînd pe uliță și trecînd fără zgomot pe sub ferestre. Cîinele-lup lătră scurt de parcă s-ar fi găsit în fața unui cunoscut. Maia își aruncă hălatul pe umeri și, desculță cum era, ieși repede în cerdac. Sforăielile lui Rustam, vijelioase, întretăiate, răsunau în toate colțurile casei. Cîinele-lup își zornăi lanțul, lătră scurt din nou și începu să dea din coadă. Parcă ar fi vrut să-i spună Maiei : „E careva de-ai casei... Nu-ți fie frică... Deschide"...

Fără să simtă pămîntul sub picioare de bucurie, Maia parcă zbură pînă la portiță și întrebă rîzînd :

– Tu ești, Garaș ?

Pe neașteptate însă se sperie, auzind vocea insinuantă a lui Salman :

– Eu sînt, *hanum*... eu. Rătăcesc pe uliți ca scos din minți, somnul fuge de mine !... Deschide !... Doar să te văd și plec apoi cu toată umilința...

Maia nu izbuti să scoată un cuvînt și fugi glonț spre casă. Urcă treptele și, ajunsă în odaia ei, se zvîrli în pat. Era atît de speriată că și dinții îi clănțăneau în gură.

Cîinele-lup începu să urle deodată cu furie și Rustam se trezi.

– Ce-i cu cîinele, nevastă, a turbat ?

– Nu-i nimic. Un trecător... Dormi... hai, dormi liniștit mai departe.

– Garaș n-a venit acasă, nu ? Nu prea îmi place băiatul ăsta, parcă a început să-și facă de cap.

Sakina își dădea seama și ea că era ceva în neorînduială, dar hotărî să ia apărarea lui Garaș.

– Primăvara întotdeauna-i așa ! Are mult de lucru !

– Bine, bine, dar nevasta lui tînără tînjește în pat. Ar putea să-și dea seama că-i mai bine să vină acasă s-o vadă, așa cum veneam eu – coboram de pe pășunile din munte în fiecare noapte !

Sakina oftă.

– Ehei, într-un fel eram noi, altfel sînt ei... La ce bun să ne mai amintim ? Acum, însă, barem tu să te arăți mai înțelegător și mai blînd cu fata. Mereu o certi și strigi la

ea... Crezi că-i bine ce faci ? Acum, chiar tu ai hotărît să faci o baie ca să se spună că cea dintîi baie a făcut-o Rustam...

Lui Rustam nu-i erau pe plac aceste observaţii ale Sakinei. Se întoarse cu spatele, ascunzîndu-şi faţa în pernă.

Maia, pe jumătate adormită, visa, înghiţindu-şi amarul lacrimilor. Se făcea că se află într-o grădină necunoscută unde înflorise o lalea uriaşă, asemănătoare unei coroane regeşti. Maia întinse mîna s-o rupă, dar nu putu ajunge la ea. Laleaua parcă plutea – ba se depărta de ea, ba se ascundea în iarbă. Maia întinse amîndouă mîinile, se aplecă înainte cu tot corpul şi...

În clipa aceea cineva o prinse în braţe. Cu ochii încă închişi, recunoscu mîinile lui Garaş. Se întinse spre el şi-i şopti :

– Tu ? Tu eşti ?

Şi îşi aminti chinul nopţilor nedormite, aşteptările, lacrimile... Lunecă din îmbrăţişarea lui şi-l întrebă :

– Unde ai dispărut toată săptămîna ?

Garaş se dădu înapoi, îşi ascunse ochii şi răspunse cu o linişte prefăcută :

– Unde să fiu... parcă nu ştii ? Pe cîmp !

– Vrei un ceai ?

– Mulţumesc ! Mama nu dormea, mi-a dat ea de mîncare şi mi-a făcut şi ceaiul. Hai, dormi ! E tîrziu !

Cu toate că dormeau alături, ea îşi aminti în noaptea aceea, cuvintele unei prietene pe care o ocolise fericirea : „Mai cald e mormîntul decît patul unei căsnicii lipsite de mulţumire".

Maia se trezi devreme. Garaş dormea pe spate, cu muşchii încordaţi, cu pieptul păros înnegrit de arşiţă. Mîna întinsă peste macat părea trunchiul unui brad tînăr, iar degetele încleştate parcă ar fi sugrumat un pui de lup...

Maia trecu peste soţul ei care dormea la marginea patului. Îşi aruncă pe umeri halatul şi ieşi în cerdac. Soarele se ridicase pe cer dar, învăluit într-o pîclă uşoară, nu dogorea. Azurul cerului i se părea Maiei tot mai luminos cu fiece clipă ce trecea. Se sprijini cu coatele de parmaclîc

şi-şi aruncă tăcută privirile spre grădină. Caişii îşi presăraseră pe pămînt petalele florilor. Ici-colo, se ascundeau printre frunze, fructe mititele tari şi cărnoase, acoperite cu puf. Păsările începuseră să cînte cu sfială printre ramuri de parcă peste noapte uitaseră melodiile şi acum îşi încercau vocile... Maia coborî în grădină, se apropie de stratul cu lalele, plivi buruienile şi scurmă în jurul florilor pămîntul jilav, reavăn. „Lalelele vor înflori curînd şi, culese în buchete uriaşe, ele îşi vor împrăştia parfumul în camera mea !" gîndi ea şi parcă îşi simţi sufletul mai uşor. Începu să facă exerciţii de gimnastică în grădina împrejmuită cu tufe, respirînd adînc aerul proaspăt al dimineţii.

Nu mai dorea să se întoarcă în camera care, acum, i se părea rece. Se aşeză pe bancă, cu spatele spre cerdac, sub un cais rămuros. De aici se auzeau, în cerdac, paşii bărbatului ei, care coborî în curte şi se spălă în lighean, bălăcindu-se zgomotos, după care urcă din nou treptele...

În sfîrşit, veni în grădină. Maia se întoarse. I se păruse că el păşea tiptil – aşa cum fac oamenii care se simt vinovaţi de ceva. N-o îmbrăţişă, nu-i spuse nici măcar „bună dimineaţa". Îngîndurat, îi adresă cîteva cuvinte :

– Ei, am plecat ! Cred că diseară am să mă duc la S.M.T. aşa că să nu mă aştepţi !

– Tu nu mai ai casă ?

– Ţi-am spus doar, bîigui Garaş, ocolindu-i privirea, că am de lucru pînă peste cap.

– Dragul meu, mai bine mi-ai spune ce s-a întîmplat, zise Maia punîndu-i mîinile pe umeri. Vorbeşte deschis, mă frămîntă o seamă de gînduri, sînt atît de chinuită !

– Nu s-a întîmplat nimic. Dă-mi pace ! se răsti Garaş şi, cu o mişcare bruscă, făcu aşa ca să-i cadă de pe umeri mîinile ei.

– Ia seama ! Nu mai pot să îndur toate astea !

– Da-a, nu mai poţi să înduri ?

Jignită, zguduită de gestul şi de vorbele lui, Maiei i se păru că Garaş ridicase deasupra capului ei un pumnal ascuţit pentru ca astfel, dintr-o singură lovitură, să taie

toate firele care-i uniseră. El se stăpîni însă, dar nici nu lăsă în jos tăişul acelui pumnal...

Se îndepărtă cu spinarea încovoiată, fără a mai întoarce capul.

Maia simţi că i se taie picioarele şi se sprijini de un copac.

La doi paşi de ea, crinii puşi de Garaş sorbeau cu lăcomie razele soarelui ca să se întărească mai repede şi să crească, deschizîndu-şi petalele gingaşe, pline de rouă, înmiresmate, parcă sculptate în marmură albă...

„Şi cînd te gîndeşti, îşi spuse ea, ce puţin timp e de cînd a sădit Garaş florile acestea !"

Capitolul XI

I

Dacă priveşti dimineaţa din cerdac peste casele din sat acoperite cu şindrilă sau cu ţiglă, vezi, dispărînd departe în zare, cîmpuri verzi, mănoase, văgăuni, dîmburi şi viroage, canaluri şi arîkuri, parcă desenate cu linia şi iarăşi ogoare, ogoare nesfîrşite...

Soarele Stepei Mugane devine cu fiecare zi ce trece tot mai fierbinte şi aerul tot mai uscat. Iar sub dogoarea razelor soarelui, pămîntul se întinde învăluit în ceaţă, aburit parcă, umflat de seva roditoare.

Fiecare sămînţă, zvîrlită în pămînt, îşi înfige rădăcinile în brazde şi încolţind, se înalţă în sus spre soare, legînd spic bogat... Ochii lui Rustam nu se săturau niciodată de o asemenea privelişte. Privea firul de grîu care-şi îndrepta tulpina parcă spre înălţimile cerului, prinzînd culoarea aurului, contempla porumbiştile şi rîndurile drepte ale culturilor de bumbac – şi, foarte adesea, Sakina era silită

cînd îl vedea că nu poate să se despartă de acea privelişte ce-i desfăta ochiul, odihnindu-l şi înviorîndu-l pentru munca ce-l aştepta, să-i aducă aminte că fusese chemat la administraţia colhozului, că iapa se plictisise tot aşteptîndu-şi cu şaua pe ea călăreţul.

Munca se întetea tot mai mult. Împrăştierea îngrăşămintelor suplimentare trebuia urmărită cu atenţie, de asemenea irigarea ogoarelor şi praşila. Acum, cînd zilele care hotărau soarta recoltei erau numărate, Rustam nu-şi îngăduia nici sieşi, nici oamenilor, o clipă de răgaz.

Trecea dis-de-dimineaţă pe la birourile colhozului, semna situaţiile pe care le întocmea Iarmamed pentru forurile de la raion, situaţii pe care nu avea vreme nici să le citească bine – apoi pleca la cîmp unde rămînea pînă seara tîrziu. Cînd se întorcea în sat, calul se clătina de oboseală, îi cădeau în praf bale albe.

În ziua aceea lucrurile se petrecură aidoma. Semnă hîrtiile la contabilitate, dădu dispoziţie brigadierului Hasan să mai adauge îngrăşăminte pe ogorul cu bumbac de la răscrucea şoselei, ascultă raportul lui Salman cu privire la construcţia Casei de cultură şi mormăi printre dinţi către cele două bătrînele care-l aşteptau la uşă : „N-am vreme, sînt grăbit !" Ieşi în curte şi-şi luă calul de dîrlogi. În timpul acesta de după gard se auzi vocea tinerei Gîzetar :

– Mătuşică, binecuvîntat fie-ţi părul alb ! Du-te şi-i vorbeşte dumneata !

– Nu, fata mea, nu ! Hai şi tu, să-l luăm în focuri cu două guri, că-i mai bine decît cu una ! răspunse mătuşa Telly.

Rustam scuipă înciudat şi, hotărît să treacă la ofensivă, se răsti :

– Ce v-a apucat ? De ce vă plîngeţi ? Tocmai cînd e nevoie mai mare de muncă voi vă ascundeţi după zaplaz ?

– Aoleu, mi-e ruşine de părul meu alb ! Omul ăsta are patru urechi, aude şi iarba cum creşte !... Mătuşa Telly intră în curte, trăgînd-o după ea pe Gîzetar, care se împotrivea din răsputeri. Telly începu să-i explice lui Rustam

că era repausul de prînz și că lotul lor se afla pe aproape. Apoi adăugă : E vorba de-o treabă grabnică, care te privește și pe tine !...

Rustam le pofti pe cele două femei în birou. Telly se opri în mijlocul camerei și-și împreună mîinile pe pîntec. Pe chipul ei se putea citi aceeași bucurie răutăcioasă și vicleană pe care o vezi în ochii unei pisici care a reușit să dea de urma unui șoarece. Gîzetar se opri lîngă ușă, lăsă în jos privirile rușinate și-și acoperi fața cu șorțul.

– Hai, vorbește mai repede, nu vezi că n-am timp ? se răsti Rustam.

– Păi dacă n-ai timp, atunci află una și bună : păzește-ți feciorul, nenicule ! i-o trînti neînfricata mătușă Telly.

Gîzetar scoase un țipăt ușor. Obrajii i se înroșiră și o podidiră lacrimile, iar Rustam simți că i se urcă sîngele la cap, că se înăbușă.

La toate se aștepta : ca Telly să sară în apărarea lui Kerem, să-i spună că Garaș lucrase prost la bumbac, dar felul cum îi vorbise mătușa Telly și sfiala tinerei Gîzetar, îi deschiseră ochii. Simți că de data aceea era vorba de cu totul altceva, de un lucru mult mai grav...

Temîndu-se să nu fie auzit din camera alăturată, Rustam spuse cu glas scăzut :

– Nu zbiera ! Explică omenește, lămurește-mă, nu înțeleg nimic !

Mătușa Telly dădu din umeri :

– Ce să mai înțelegi ? Feciorul tău a făcut de rîs tot satul ! Dacă fata-i orfană, dacă-i străină de aste locuri și-ai primit-o în casă, înseamnă că feciorul tău poate să-și bată joc de sufletul ei ? Gîndește-te și tu dacă după isprava asta a lui s-ar mai găsi vreo fată de la oraș să se mărite cu vreun flăcău de la noi ! De ce l-ai lăsat să nenorocească o fată frumoasă ca o floare ?

Rustam dădu din mîini ca și cînd ar fi alungat de lîngă el o găină.

– Te-ai aprins de parcă te-a pălit soarele în moalele capului !... Apoi, întorcîndu-se spre Gîzetar, o rugă : Hai, fata mea, lămurește-mă tu cel puțin ! Ce vrea femeia asta

de la mine ? Și-așa îmi face destul sînge rău cu anonimele ei !

– Ești nedrept, nene Rustam ! îi răspunse Gîzetar. Mătușa Telly e o femeie cinstită. La ea, cum se spune, ce-i în gușă și-n căpușă ! Dacă vrea să scrie ceva, își pune semnătura, n-are nevoie de anonime ! Dacă am venit acum la dumneata, e fiindcă ne este o milă de Maia, că ne dau lacrimi cînd ne gîndim la ea. Cu cine și-a schimbat nevasta legiuită fiul dumitale ? Nu știi ? Nu cumva înadins a vîrît-o Salman pe soră-sa în așternutul lui Garaș ?

– S-st !... Afară de-aici ! zbieră Rustam, șuierînd printre dinți și ridicînd pumnii. V-ați pus în gînd să-mi ponegriți familia !? N-o să vă meargă !

Ca prin minune, mătușa Telly se liniști dintr-o dată. Luînd-o pe Gîzetar de mînă, îi spuse :

– Hai să mergem ! Nu vrea să ne asculte, treaba lui... tot el o să se căiască mai tîrziu...

Ieșind, dădură cu ochii de Salman, Husein-mutul și Iarmamed. Tustrei se pregăteau să intre în biroul președintelui.

După fața stacojie a mătușii Telly, înțeleseseră că între ea și președinte se schimbaseră cuvinte tari și-și aruncară priviri îngrijorate. „Bine am mai nimerit-o ! parcă vroiau să-și spună. Asta își spintecă și feciorul la mînie !"

Rustam rămăsese singur. Se plimba de-a lungul odăii, trăgîndu-se de mustăți. Inima lui de tată îi șoptea că, totuși, mătușa Telly nu spusese decît adevărul.

Mîndria lui era însă rănită. Nu putea să se împace cu gîndul că vestea aceea cumplită i-o adusese Telly, muierea aia pe care n-o mai putea suferi. „E o ponegrire – o ponegrire murdară și josnică ! căuta el să se liniștească. Încearcă să arunce cu noroi în Garaș ca să-și scape de rușine fiul !" Dinspre ușă se auzi vocea liniștită a lui Salman.

– Se poate intra ?

– Intrați ! Ce-i pe la stînă ? Chiar acum mătușa Telly se jura că feciorul ei e un îngeraș ! spuse Rustam.

Aruncîndu-le o privire, Salman le făcu semn prietenilor lui să șadă pe canapea. El, însă, rămase în picioare, lîngă

masă şi scoase din porthartă un teanc de hîrţoage, vîrîndu-şi nasul în procesul-verbal întocmit de comisie.

– Dacă asculţi ce îndrugă feciorul ei ai putea să crezi că, la stînă, lupii şi oile pasc laolaltă şi se îndrăgesc foc unii pe alţii. Dar, mă rog, ce-ar putea ea să spună ? Să recunoască făţiş că feciorul ei e un hoţ neruşinat ?

– Haide, nu-mi mai scoate sufletul ! se tîngui preşedintele. S-a furat ceva pe-acolo ?

– Hm ! Nu s-a furat ! făcu Salman cu dispreţ. S-a jefuit în toată regula, ca în codru ! Jaf curat, ziua-n amiaza mare ! Dar voi ce tăceţi ? se răsti el pe neaşteptate la Husein şi Iarmamed, de ce nu spuneţi pe faţă ce aţi aflat acolo ?

Husein-mutul îl privi blajin pe preşedinte, drept în ochi, plescăi, ca de obicei, şi se mulţumi cu atît.

În locul lui, luă cuvîntul Iarmamed. Tremura din cap pînă în picioare. Se bătea cu pumnii în piept, împroşca scuipatul din gură, ţipa, apoi bolborosea istovit cuvinte neînţelese. Se jura pe capul preacinstitului Rustam că toţi ciobanii erau uimiţi, văzîndu-l pe Kerem atît de lacom, cît înfulecă şi cum nu se mai satură... Iarmamed flutura în faţa lui Rustam tot felul de acte : iată, mieii ăştia au murit de îngheţ ; iată şi trei berbeci – ăştia au căzut în rîu de pe un mal rîpos ; iată, şi molima a năpădit turma. Numai în luna ianuarie au pierit optzeci de oi – actele-s făcute după declaraţiile lui Kerem. Ciobanii n-au văzut în ochi nici urmă de pielicică... Cincizeci de miei cică au pierit de îngheţ, lăsîndu-i cu limbă de moarte lui Kerem să trăiască încă mulţi ani în belşug...

Şi buzele subţiri ale lui Iarmamed se schimonosiră într-un rînjet viclean.

Rustam observă acest rînjet şi izbucni :

– Nu mai face pe măscăriciul, neobrăzatule ! Ţi-ai găsit şi clipa potrivită ! E de plîns, nu de rîs ! se răsti el la Iarmamed, care oftă adînc şi-şi luă o mutră pocăită.

– Aveţi dreptate, ca întotdeauna ! Îţi vine, într-adevăr să plîngi cînd vezi asemenea jaf deşănţat... Au mers pînă

acolo că au tăiat un berbec de treizeci de kilograme pentru un ospăț în cinstea șefului secției de învățămînt..

– Lui Go-șat-han ? silabisi Rustam.

– Sigur că da.. se amestecă în vorbă Salman. Nerușinații au întocmit chiar un proces verbal cum că s-a năpustit un lup în țarc și a sfîșiat coada berbecului cu carne cu tot... Ei, să nu-ți vină să rîzi ? Și ciobanii caută acum să se dezvinovățească, spunînd că au crezut ce le-a spus Kerem și de-aia au iscălit și ei procesul verbal...

La auzul acestor cuvinte, Husein plescăi din buze atît de tare încît tresăriră toți.

– I-am spus lui Kerem ! continuă Salman. Pe ce te-ai bizuit, nenorocitule ? Goșathan s-a ghiftuit și a șters putina. Acum, pe tine o să te pună în frigare și o să te părpălești ca șașlîkul. Dacă vrei să asculți părerea noastră, Rustam-*kișî*, apoi îți spunem : așa nu mai poate merge ! Kerem trebuie scos din muncă imediat și trimis la stînă un om de nădejde în care să ne încredem ca în noi înșine.

– Și pe cine să trimitem ? întrebă Rustam, uitîndu-se la actele prezentate de Iarmamed.

După o scurtă șovăială, Salman îi propuse președintelui să-l trimită pe Husein, aruncîndu-i acestuia o privire cu coada ochiului.

Pe neașteptate, Rustam ciocăni cu degetul într-o semnătură pusă pe procesul-verbal atît de ponosit, de parcă l-ar fi mestecat cineva, privitor la atacarea turmei de către un lup.

– Ia stai ! A cui e iscălitura asta ? Parcă-i a bătrînului Baba ! Pe el îl cunosc bine, bătrînul ăsta nu-și pătează părul alb cu vorbe mincinoase.

– Păi noi am verificat doar ! răspunse jignit Salman. A fost nebun lupul ăla să-și vîre capul în țarc seara cînd peste tot erau cîini ?

– Nu face pe deșteptul ! Lupul flămînd îl atacă și pe om ! spuse Rustam ridicînd glasul. Și citi din nou procesul-verbal. Pe chipul lui apăru o expresie de neîncredere.

Văzînd că președintele șovăie, Salman îi făcu cu ochiul lui Husein și acesta, plescăind iar din buze, spuse rugător :

– Rustam-*kișî*, uite ! Dacă-mi spui : „Mori, Husein !" eu te ascult și mor. Dar de stînă nu pot răspunde la bătrînețele mele. Că de pe acum n-am decît o singură grijă – să ajung seara acasă și să dorm liniștit.

– Nu la interesele tale să te gîndești, ci la interesele colhozului ! îl dojeni Salman. Și cu aerul că i se plînge lui Rustam adăugă : Ce oameni ! Sînt în joc mii de capete de vite și lui nu-i arde decît să doarmă liniștit, și o mărturisește fără rușine, trîntorul ! Ai răbdare, o să te trimită Rustam-*kișî* la stînă ca să mai urci puțin pe la pășunile din munte, să mai dai jos din osînză...

– Adevărat, Husein, cum de nu ți-i rușine ? îl întrebă Rustam, amenințîndu-l cu pipa stinsă pe care o ținea în mînă. Fiecare nu are grijă decît de sufletelul lui și nu se gîndește decît cum să ciupească, pe ici, pe colo, cîte ceva ca să-i fie lui bine ! Mîine pleci să iei stîna în primire ! încheie el deodată poruncitor.

Rustam nu observă mulțumirea de sine cu care Salman se uită la prietenii lui.

– La conducerea brigăzii, spuse Salman, o propunem pe Gîzetar, iar în locul ei, ca șefă de echipă, pe mătușa Telly. Cu asta mai închidem gura celor cărora le place să critice. Dacă ele nu vor reuși să facă față, atunci n-avem ce face – să le fie de bine ! Și, adăugă el, pasămite în treacăt, cei de la comitetul raional de partid vor fi și ei mulțumiți pentru îndrăzneala de care am dat dovadă promovînd femei în posturi de conducere...

Propunerea îi surîdea lui Rustam.

Clipind jalnic, Husein-mutu spuse :

– Pentru dumneata, Rustam-*kișî*, sînt gata să-mi dau viața. Dacă trebuie să iau stîna în primire, atunci îndepărtează-l pe Kerem de acolo. Tîlharul ăsta o să mă sape, o să mă bage în mormînt. El o să fure, și eu o să răspund. Nu, cu așa ceva nu mă învoiesc !

– Nu te întreabă nimeni dacă te învoiești sau nu ! se răsti Rustam. Îndată însă i se făcu milă de el și adăugă : Bine, îl mutăm pe Kerem la bumbac – să mai asude și el la sapă ! Acolo o să învețe să mai rîvnească la avutul

colhozului ! Dispuse ca procesul-verbal încheiat de comisia de control să fie trimis la procuratură şi fără măcar să dea ziua-bună, ieşi pe uşă.

Cîteva clipe după aceea, Rustam gonea spre cîmp călare pe iapa lui sură.

2

Aparent, în casa lui Rustam nu se schimbase nimic. Ca şi mai înainte, totul sclipea de curăţenie. La prînz, toată familia se găsea adunată în sufragerie. Seara, şedeau în jurul samovarului şi fiecare îşi sorbea încet, în linişte, ceaiul. Apoi, toţi se retrăgeau în odăile lor, urîndu-şi unul altuia, cu multă cuviinţă, noapte bună. În realitate, însă, o tristeţe grea se cuibărise în familie. Fiecare simţea apăsarea unor cumplite frămîntări. Chiar şi Perşan se potolise – cîntecele ei vesele nu se mai auzeau. Afară vremea era călduroasă, dar în casă parcă ar fi şuierat vîntul. Toţi păreau înfrigurati, se zgribuleau, pe toţi îi chinuiau durerile de cap, iar Maia era scuturată de friguri.

După ce gîndise îndelung, după multe şi multe nopţi nedormite, Maia înţelesese o serie de lucruri : că Rustam, cu toată asprimea lui, nu-şi putuse îndupleca fiul ; că, deşi se zbătuseră din răsputeri, nici mama, nici sora nu izbutiseră să îmbunătăţească relaţiile dintre Garaş şi ea : că, în toate acestea, vinovată era o femeie necunoscută care-i prinsese bărbatul în mreje. Maia îşi dădea seama că Garaş se zăpăcea ori de cîte ori se întîlneau, de parcă l-ar fi frămîntat mustrări de conştiinţă. Îi era teamă să privească în ochii soţiei şi mamei lui şi născocea într-una pricini ca să poată pleca de acasă.

Sub razele dătătoare de viaţă ale soarelui, înfloresc primăvara trandafirii, încîntînd ochiul şi răspîndind în jur mireasma lor îmbătătoare.

Aidoma trandafirilor, înfloresc şi femeile pentru care vine primăvara dragostei, cînd sînt cu adevărat fericite,

simțindu-se iubite, dorite. Parcă, cu fiecare zi ce trece, se fac mai frumoase, tot mai frumoase...

Dar, oare, e greu să rupi petalele unui trandafir îmbobocit ? Desigur că nu – și nu-i nevoie de mult timp pentru o asemenea ispravă. E de ajuns să bată doar o clipă vîntul rece și aspru de miazănoapte pentru ca petalele colorate să se risipească în zbor ca niște libelule – și neîntrecutul farmec al trandafirului a pierit.

Maia simțea cum i se strînge inima, cum îi pălește fața cu fiece zi ce trecea, cu fiece zi de înjosire. Nu-l mai întreba nimic pe soțul ei, nu mai vorbeau, iar cînd Garaș venea acasă se apuca să-și întocmească raportul, deși îl putea scrie și altădată.

Garaș tăcea și el. O singură dată doar, cînd să plece, luă mîna nevestei lui și-i șopti : „Maia". Se opri, însă, brusc, dădu deznădăjduit din mînă și fugi.

Garaș încerca să se consoleze singur : „Nu sînt nici primul, nici ultimul !" Cunoștea și alți tineri care treceau lesne de la nevastă la ibovnică și se simțeau minunat. Totuși, îndată ce se trezea dimineața, mustrările de conștiință îi chinuiau sufletul tulburat, zbuciumat. Se încredința tot mai mult că niciodată nu va mai avea un prieten atît de credincios, de devotat și de apropiat ca Maia. Însemna să săvîrșești o fărădelege dacă o asemuiai cu Naznaz. Acest lucru, însă, Garaș nici nu îndrăznea să-l facă. E drept că în apropierea acesteia se simțea nestînjenit : era stăpînul ei absolut, nu-i dădea nici o socoteală, ea nu-l întreba nimic și nu-l plictisea cu vreo rugăminte.

Grea era în primăvara aceea viața în casa familiei lui Rustam. Și pentru Maia, dar și pentru Sakina. Cînd șoaptele cumetrelor din sat ajunseseră la urechile ei, la început nu le dăduse crezare. Dar zilele treceau și văzînd cum fiul ei se înstrăina de casă, cum își ocolea nevasta, cum, din pricina amărăciunilor îndurate, nora ei pălea în obraz, se topea văzînd cu ochii, înțelese că Garaș era într-adevăr vinovat.

Să-i spună lui Rustam, să-i ceară ajutorul ? O să dezlănțuie un tărăboi groaznic. Te pomenești că Rustam o să

se năpustească cu gîrbaciul asupra lui Garaş. Şi aşa, în ultimele zile Rustam era întunecat, nu-şi lăsa pipa din gură şi totul de pe el – şi mustăţile, şi pielea, şi cămaşa – erau îmbibate de duhoarea tutunului stătut.

Într-adevăr, Rustam nu-şi găsise locul toată săptămîna. Cîtă vreme era la cîmp, urmărind cum încolţeşte bumbacul, porumbul, dînd dispoziţii în dreapta şi stînga, certîndu-i pe brigadieri, uita de toate cîte-s pe lume, trăind doar cu gîndul la recoltă. Dar cum rămînea singur – fie în maşină, fie călare pe iapa lui sură – îi revenea în minte discuţia pe care o avusese cu mătuşa Telly şi cu Gîzetar. Dacă i-ar fi vrut răul, nu i-ar fi spus. Ar fi bîrfit în spate, în voie, bătîndu-şi joc de părul lui cărunt. Da, mătuşa Telly nu spusese decît adevărul !

Într-o zi veni mai devreme acasă. Aruncă de pe el hainele prăfuite, leoarcă de sudoare, şi se aşeză la masă, în cerdac. Grădina era cufundată într-o linişte adîncă. O frunză nu se mişca. De pe întinsul stepei nu ajungea la el nici o adiere de vînt. În livadă, vişinele începuseră să se rumenească. Pe Rustam însă nu-l bucura priveliştea livezii, îşi arunca privirile peste coroanele pomilor, trăgîndu-se de mustaţă şi bătînd toba cu degetele în tăblia mesei.

Sakina veni cu braţele încărcate cu farfurii de tot felul şi cu castroane.

– Unde-s ai noştri ?

– Maia se odihneşte, fata ta n-a venit încă de la cîmp, şi Garaş... mamei îi tremură glasul cînd rosti numele feciorului ei... Garaş n-a venit încă nici el...

– Cînd o să binevoiască derbedeul ăsta să ne cinstească cu prezenţa lui ? Cheamă-l şi ceartă-l bine ! îi spuse Rustam, rupînd o lipie în două. O să ajung, adăugă el, să-l înşfac de guler şi să-l zvîrl afară din casă !

– Ei, *kişi*, mai bine ar fi să-i vorbeşti tu ! oftă Sakina. Eu nu mai am putere s-o scot la capăt cu el.

– Ba ai s-o scoţi la capăt foarte bine ! Unde e nora ?

– Unde să fie ? În camera ei – ori citeşte rapoarte, ori plînge ca o văduvă îndurerată.

– Acum e de prisos să mai plîngă ! spuse Rustam tăios.

– Dar cu ce e ea vinovată ? îi răspunse Sakina, ştergîndu-şi cu şorţul ochii umeziţi, înroşiţi de lacrimi. Şi tu îi mănînci zilele, cînd ea, sărăcuţa are inima atît de zdrobită.

Rustam căzu pe gînduri, apoi privind undeva în gol spre livadă, spuse surd :

– N-ai dreptate cînd crezi că nu mi-e şi mie milă de ea. Da, mi-e milă de ea şi mă mîhneşte supărarea ei. Cheam-o să-i vorbesc. Începem să zidim baia – doar a ei a fost ideea ! Să vină să-mi dea o mînă de ajutor.

După masă, Rustam coborî în grădină, unde şi fuseseră ridicate, cam la doi metri deasupra temeliei, zidurile de cărămidă ale băii. Maia veni şi ea curînd, cu şalvari şi cu o bluză închisă la culoare ; o bucura mult faptul că socrul ei o chemase în sfîrşit. În curte o auziră rîzînd pe Perşan care tocmai se întorsese de la cîmp. Peste cîteva clipe veni şi ea să ajute la construcţie.

În ultimele zile, Maia slăbise, se trăsese la faţă. Sub ochi avea cearcăne vineţii. Ca să n-o jignească cu mila lui, Rustam începu cu o însufleţire exagerată :

– Hai, fetiţele tatii, să ne apucăm de lucru ! Dacă ne-am pus în gînd să ne civilizăm, apoi să ne străduim – cea mai civilizată casă din sat să fie a Rustamovilor ! Baia asta să fie darul pe care nora noastră ni-l face nouă, bătrînilor.

Începură să trebăluiască. Maia îi dădea lui Rustam cărămizile, Perşan amesteca varul cu nisip, iar Rustam zidea, vorbind atît de una şi de alta, încît Sakina, apropiindu-se de el, se minună că bărbatul ei avea atîta chef de sporovăială...

– Înălţăm zidurile cu încă un metru, punem ţevile şi săptămîna viitoare – de-om trăi şi-om fi sănătoşi – ne apucăm să facem acoperişul...

Maia neobişnuită cu atîta bunăvoinţă din partea socrului ei, fu cuprinsă de o tristeţe şi mai mare. Ar fi trebuit să pară veselă, să zîmbească, să-i răspundă şi ea în glumă. Oricît se străduia însă, nu izbutea să scoată o vorbă.

Cînd se întunecă şi fură nevoiţi să întrerupă munca, Maia se retrase în camera ei, pretextînd că o doare capul. Se întinse pe divan fără să aprindă lampa şi rămase aşa într-o stare de toropeală.

Auzi un scîrţîit uşor. Nu se putea înşela. Garaş urca treptele cerdacului... Acolo, îşi scoase cămaşa, se descălţă de cizme şi se spălă – ligheanul şi ulciorul cu apă i le adusese Perşan – apoi trase cu zgomot scaunul înspre parmaclîc şi se odihni în cerdac pînă tîrziu, gustînd liniştea şi răcoarea nopţii.

Maia era chiar bucuroasă că Garaş nu intrase în cameră. Ce şi-ar mai fi putut vorbi ? Cum să se uite unul în ochii celuilalt ? Să se prefacă senină, să-l lase să creadă că nu-i ajunsese la ureche nimic din cele petrecute – nu se mai putea...

Curînd, ieşi şi Sakina în cerdac. Rămase în picioare, cu mîinile încrucişate la piept şi-şi privi feciorul cu asprime.

– Nu-i bine ce faci ! Nu-i bine de loc !... zise ea întretăiat. Ai o nevastă ca o floare. Ai adus-o de la oraş, vezi de ea, îngrijeşte-o ! Ce se petrece cu tine ? Hai, spune ! Să chibzuim împreună, să hotărîm ce-i de făcut.

Maia asculta cu răsuflarea tăiată. Inima îi bătea atît de tare încît simţi deodată nevoia să-şi pună mîna la piept. Parcă o împingea o forţă nevăzută şi Maiei i se părea că dacă n-o s-o ţină îi va sări din piept. Ce răspuns va da Garaş mamei sale ? Mai bine i-ar mărturisi că iubeşte o altă femeie !... I-ar fi fost cumplit de greu să audă acest lucru, dar adevărul, fie el cît de crud, ar fi fost mai bun decît o minciună în doi peri. Era timpul ca toate aceste îndoieli să fie curmate. Un răspuns cinstit al lui Garaş i-ar fi eliberat pe amîndoi : fiecare să meargă pe drumul lui, să-şi urmeze soarta ! Poate, însă, că totuşi Garaş va izbucni în rîs şi va spune : „Dar cine a scornit toate bazaconiile astea ? Sînt istovit de prea multă muncă – asta-i toată pricina !"

Bărbatul ei însă tăcea – tăcea cu încăpăţînare.

– Nu există familie în care să nu fie din cînd în cînd şi hărţuieli ! continuă cu blîndeţe Sakina. Se ivesc neîn-

ţelegeri, neplăceri. Azi iart-o tu pe ea, mîine te va ierta ea pe tine... Spune-mi, ce te roade ? Nu te ascunde de mine. Cine ştie, părinţii îţi pot veni în ajutor !

– Cu ce ne poţi ajuta mamă ? răspunse Garaş supărat. Lasă-mă în pace. Zău, ar fi bine nici să nu mai vin pe acasă. Ea mă tot dojeneşte şi, acum, vii şi dumneata să-mi baţi capul...

Rîsul lui prefăcut avu darul să confirme bănuielile mamei : conştiinţa băiatului ei nu era curată. Sakina ar fi iertat fiului ei orice, poate nu îndată, dar i-ar fi iertat totul, afară de minciună. Şi cînd Garaş, imitîndu-l, desigur fără să-şi dea seama, pe tatăl lui, curmă brusc discuţia, ridicîndu-se şi vrînd să plece, ea îl opri :

– Ascultă ce-ţi spun. Să nu ne pătezi casa ! Zîmbetul unei străine ţi s-a părut mai dulce ca acela al soţiei tale ? Să ştii însă că mierea asta este amestecată cu otravă – din această pricină ai înnebunit ! Într-o zi ai să plăteşti tare scump dulceaţa asta... Noi – tatăl tău şi cu mine, am îmbătrînit. Dacă nu întorci spatele acelor uşi murdare ce ţi se deschid noaptea, o să te urmărească blestemul nostru. Nici tatăl tău, nici mama ta nu-ţi vor îngădui să le necinsteşti bătrîneţea !

Garaş nu răspunse nimic şi Maia îşi dădu seama că Sakina nu se înşelase : el era, într-adevăr vinovat, dar n-avea curajul să-şi mărturisească vina.

Maia ar fi vrut să iasă în cerdac şi să-i strige : „N-am nevoie de tine, fătarnicule !" Şi, apoi, să părăsească, pentru totdeauna, casa asta. Ceva o opri însă. Muşcă din marginea şalului ca să nu-i fie auzit geamătul şi continuă să stea culcată pe pat...

Sakina, cu inima ei de mamă, nu se putut stăpîni şi, înghiţindu-şi lacrimile, continuă :

– Gîndeşte-te că-i orfană... În tine şi-a pus toate speranţele. A venit pe meleaguri străine pentru tine şi tu o chinui ! Ce vor spune oamenii ?

„N-am nevoie de pomană !" gîndi Maia îndurerată.

Dinspre cerdac nu se mai auzea o vorbă. Sakina plecă, lipăind din papuci. Garaş îşi sprijinise capul de parmaclîc

şi tăcea. Se căia din tot sufletul c-o lăsase pe mama lui să plece fără a-i mărturisi că şi el suferea, că-i venea să urle ca lupii în pădure... „Cum de m-am vîrît în povestea asta ?“ se întreba el însuşi fără să poată găsi un răspuns. Se apropie de uşa camerei lui, rămase puţin locului, apoi coborî încet scara, ducîndu-se în curte.

Dacă ar fi intrat, Maia nu l-ar fi izgonit. L-ar fi iertat...

„Nu mă iubeşte, nu mă iubeşte ! repeta ea, frîngîndu-şi degetele. Dar dacă pleacă şi se duce la cealaltă ? Să îndur, să rabd, sau să-l părăsesc pentru totdeauna ?“ Din fericire, auzi cum Garaş se duse în grădină şi se culcă pe un divan vechi, cu arcurile rupte, pus încă din primăvară sub caisul rămuros...

Pe cer se ivi o lună rotundă ca pavăza unui viteaz din timpuri străvechi. Razele ei scînteiau, împroşcînd stropi verzui acolo unde se întîlneau apele celor două rîuri, Araxul şi Kura. Maia îşi aminti de noaptea cînd intrase întîia oară în acea cameră...

Un vis frumos, numai un vis i se păreau acum toate gîndurile ei naive de fericire. Sau poate nici nu fusese aievea seara aceea a nunţii ei şi nici visurile luminoase !

Luă macatul de pe pat şi se culcă, îmbrăţişînd perna cu amîndouă mîinile. Cînd se trezi, zorile abia mijeau. Garaş nu mai era în grădină – plecase la cîmp. Maia se îmbrăcă şi-şi rîndui lucruşoarele în geamantan. Pereţii odăii însă, parcă nu-i dădeau voie să plece, şi ea îşi spuse că trebuia să se liniştească. Nu putea părăsi casa fără a avea o ultimă explicaţie cu Garaş.

3

Trecuse demult de miezul nopţii cînd Garaş sări la cotitura drumului din camion şi o porni pe uliţa prăfuită a satului. În case, luminile erau stinse şi satul părea pustiu, cufundat în întuneric. Poteca ce ducea spre casa lui Salman trecea peste un maidan năpădit de buruieni. Garaş se opri locului, nehotărît. De o săptămînă încheiată nu mai

dăduse pe acasă. Nu-i întîlnise, pe cîmp, nici pe taică-său, nici pe sora lui. O luase pe cărare cînd deodată în întuneric, răsunară nişte glasuri gălăgioase. Nu voia să fie întîlnit pe maidan şi, ghemuindu-se, se ascunse printre buruieni.

Doi bărbaţi, clătinîndu-se pe picioare, mergeau pe marginea drumului. Se auzi vocea necunoscută a unuia din ei.

– Dacă Maia-*hanum* rămîne nevasta acestui necioplit de tractorist încep să cred în minuni.

– Jur pe sănătatea matale, frate Kalantar, spuse Salman, care nu se vedea în întuneric, că Stepa Mugană n-a mai văzut asemenea frumuseţe. E un înger, nu altceva – un înger în carne şi oase dar şi înţelepciunea întruchipată.

– Este, mi-am dat şi eu seama de asta, prietene. Da ai văzut cum a dansat ? Ptiu, nu te mai săturai privind-o ! Şi cu siguranţă că...

Garaş nu desluşi ultimele cuvinte ale lui Kalantar. Ridicîndu-şi capul din buruieni îi văzu, pe preşedintele comitetului executiv raional şi pe Salman, cotind îmbrăţişaţi în ulicioară.

O clipă după aceea se aşternu tăcerea. Garaş ieşi în drum. Nisipul îi scîrţîia sub talpa cizmelor. Prin urmare, îşi spunea el, astă seară a avut loc, la clubul colhozului un program artistic dat de echipa de amatori şi Maia a dansat fără încuviinţarea bărbatului ei, şi-a arătat fără ruşine bărbaţilor străini, deci şi lui Kalantar, care era beat turtă, picioarele goale, mai sus de genunchi... Frumos tablou – n-am ce spune ! Să presupunem că încă nu m-a înşelat – dar nu e timpul pierdut ! „Tu cum te-ai încurcat cu Naznaz ? Ce, ea crezi că e sfîntă ? se întrebă Garaş şi gîndul acesta nu-l putea linişti nicidecum. Cînd goneşte pe şosele tolănită în vreo maşină străină, cînd călăreşte prin stepă în şaua unui bărbat ! Asta nu-i ceva întîmplător... Ştie să se prefacă, nu glumă ! Mereu îl învinuieşte şi nu o dată a făcut aluzii la divorţ. Da, avea dreptate tata, foarte multă dreptate. Ar fi trebuit, de la început, să ţină hăţurile mai strîns.

Şi aşa, încercînd să se dezvinovăţească, dar tot mai mînios pe nevasta lui, Garaş ajunse acasă. Întuneric peste tot ! Urcă treptele cerdacului şi dînd uşa de perete intră în camera lui. Şi acolo, întuneric de nepătruns. Aprinse un chibrit. Patul era nedesfăcut şi fereastra închisă. Deci Maia nu se întorsese încă. Furia îl orbi.

– S-a destrăbălat în toată regula !

În cameră era zăpuşeală. Garaş trase de gulerul bluzei. Un nasture se rupse şi căzu jos. Nici nu se mai stăpînea. Tropăind cu cizmele pe podea, ieşi în grădină. Mama lui care avea de obicei somnul uşor, de data aceasta – cine ştie de ce – nu se trezi...

Musculiţele roiau în frunzişul învăluit în întuneric. În depărtare se auzi ţipătul ascuţit al unei bufniţe – lui Garaş i se păru atît de înfiorător, încît simţi cum îl furnică spinarea. Deodată un cărăbuş uriaş îl lovi în frunte. Garaş înjură.

– Uf, blestemată lighioană !

– Eşti în grădină, Garaş ? Cu cine vorbeşti ? întrebă Maia care intra pe poartă. Vocea ei era atît de blîndă, atît de limpede şi de senină încît Garaş se fîstîci, i se tăie răsuflarea.

– De ce n-ai venit şi tu ? Gîzetar nu ţi-a spus că astă-seară avem festival ? îl întrebă ea, apropiindu-se. A fost un mare succes. Era atîta lume !... S-a aplaudat şi am fost felicitaţi, nu glumă... Iată că poţi cînta *baiatî* fără să mai hoinăreşti pe uliţe !... Preşedintele comitetului executiv raional a rostit o cuvîntare, ne-a mulţumit. A strîns mîna tuturor artiştilor.

– Ţi-a strîns-o şi ţie ?

– Firește !

– Asta mai rămăsese, ca fratele Kalantar să strîngă mîna nevestei mele. A avut şi el, în sfîrşit, plăcerea asta ! Acum o să te poţi plimba şi în maşina lui !

Garaş rîse batjocoritor. Maia, însă, îi răspunse atît de calmă, încît îl descumpăni.

– Ştii ce, cred că ar trebui, o dată pentru totdeauna, să ne explicăm. Tu eşti nemulţumit de unele lucruri – eu

sînt nemulțumită de altele. Mai mult : chiar revoltată ! Dacă sînt vinovată cu ceva, spune-mi, dar și eu am să-ți spun cu ce ești tu vinovat. Hai în casă !

– Acolo-i zăpușeală ! răspunse Garaș ca să nu i se vadă tulburarea.

– Nu-i nimic, e mai bine acolo. Sînt lucruri pe care nici mama ta nu trebuie să le audă. Și așa se vorbește prea mult despre noi în sat.

Și Maia își aminti de privirile – unele compătimitoare, altele veninoase – ale femeilor, pe cîmp, de toate întrebările lor : „Ce-i cu Garaș ?"... „Nu mai doarme acasă ?"... „Da ce zice socrul ? Nu îi e milă de dumneata ?"... „Te-ai certat cu bărbatul dumitale ?"

Garaș o apucă brutal de braț și o sili să se așeze pe divanul de sub cais.

– Ți-am spus că acolo-i zăpușeală ! Hai, zi-i tot ce ai pe inimă. Și așa mi-e lehamite !

Grosolănia lui o revoltă pe Maia pînă în adîncul sufletului.

– Înainte de orice, explică-mi de ce îți faci de cap ?

Pe buzele lui Garaș flutură un zîmbet răutăcios.

– Hm ! Cunosc pe unul Gaidar-Kuli. Nu de mult s-a despărțit de nevastă-sa deși are trei copii cu ea. De ce ? Iată de ce ! De cîte ori venea acasă, ia nevasta de unde nu-i ! „Am fost la club." Sau : „M-au chemat la raion." Ori : „Am întîrziat la ședință !" Altădată : „Mi s-a dat încă o sarcină obștească"... și așa mai departe. Asta a durat pînă într-o bună zi cînd Gaidar-Kuli, văzînd că nevasta lui nu e nevastă ci dracu mai știe ce, i-a tras o înjurătură și s-a despărțit de ea.

– Ce grosolan ești ! îi scăpă Maiei și, scîrbită, se dădu de o parte.

– Ce să-i faci, asta e ! Nici eu, nici Gaidar n-am umblat pe la școli înalte. Și ar fi timpul să înțelegi că un bărbat, cînd se însoară, face lucrul ăsta ca să aibă în casă o gospodină, o femeie blîndă și grijulie, care să-l întîmpine zîmbind și să-i pună paharul cu ceai pe masă fără să zăbovească prea mult...

– Așa-a ? întrebă ironică Maia. Înseamnă că o nevastă trebuie să stea închisă în casă, nu ? Să fie o cadînă într-un harem ? Așa ai vrea ? Dacă astea ți-au fost socotelile, atunci află că ai greșit și că te-ai cam încurcat în ele. N-am să renunț nici la munca, nici la libertatea mea. În ce privește familia, căminul, mă leagă de ele fire trainice...

– Din pricina asta nu stai acasă și hoinărești cine știe pe unde... Te porți ca o... ca... Garaș se încurcă, nu îndrăzni să termine fraza, să rostească cuvîntul care-i stătea pe limbă.

– Cum mă port ?...

– Plimbă-te mai puțin, nu te urca în fiecare zi în mașini străine și pe caii altora.

Învinuirile lui Garaș i se părură Maiei atît de stupide, încît îi venea să rîdă, deși parcă i-ar fi fost mai ușor să plîngă.

Tăcură amîndoi.

– Amintește-ți, Garaș, ce i-ai spus tatălui tău după ce ne-am luat ! murmură Maia, punînd mîna ei fierbinte pe palma lui bătătorită... De unde știu ? De la Perșan. Sora ta se mîndrea cu tine, te lăuda, și eu eram tot atît de mîndră în dimineața aceea de bărbatul meu.

Garaș ridică din umeri, parcă voind să spun : atunci totul era simplu și clar, dar acum ițele s-au încurcat în așa fel, că nici un înțelept nu le-ar mai putea descurca.

– Hai să zicem că am greșit, încuviință el șovăielnic.

– Nu, nu ! îi răspunse Maia cu însuflețire. Ai avut întru totul dreptate. Din păcate însă, e lesne să vorbești despre adevăr, dar pentru a-l traduce în viață îți trebuie o voință de fier, o inimă bună și, bineînțeles, o minte întreagă.

– Slăbește-mă, te rog, cu dăscăleala ! se aprinse Garaș. Eu am nevoie de o nevastă, nu de o învățătoare.

Maia se făcu că nu aude și continuă cu aceeași stăruință :

– Cînd ne-am căsătorit, speram să găsesc în tine un prieten, un tovarăș... Credeam că tu îi vei înlocui, într-o măsură, pe tatăl și pe mama mea.

– „Un prieten, un tovarăș", o îngînă el grosolan. Înainte de orice trebuie să păzești cinstea soțului, nu să te...

Nu putu să termine, speriat el însuși de gîndul care-i trecu prin minte.

Maia păli. Tot sîngele parcă îi pierise din obraz. Lucrurile erau acum limpezi. Garaș se răcise, se înstrăinase complet, îl pierduse pentru totdeauna.

Și, izbucnind în plîns, intră în casă.

Garaș făcu fără voie cîțiva pași în urma ei. Lîngă cerdac, însă, se opri. De ce să se țină după ea ? Iar dojeni, iar lacrimi, iar mustrări – pentru ce ? Poate chiar în clipa aceasta, după ușa altei case, ascultă, cu răsuflarea tăiată, dacă nu se aud cumva pe uliță pașii prietenului drag, o femeie bună, dezinteresată. Ea îl va îmbrățișa, îl va strînge la pieptul ei. Ce-i păsa de bîrfelile și blestemele oamenilor ! Bucuroasă îndură pentru el orice caznă numai să-l aibe totdeauna alături...

Ea nu-l întîmpină nici cu dojeni, nici cu supărări, nici bosumflată – e întotdeauna veselă, primitoare, plină de gingășie...

Parcă un resort îl împinse pe Garaș din spate. Se îndreptă furiș spre poartă. Din cerdac, răsună însă pe neașteptate vocea maică-si, rece ca gheața :

– Încotro ?

– Am treabă la brigadă !

– Vino înapoi ! Gîndește-te bine ce faci pînă nu-i prea tîrziu ! Nici o lacrimă nu rămîne neplătită – ține minte ! Vino înapoi la nevasta ta.

„Ei poftim ! Se ține scai de mine !" gîndi cu ciudă Garaș căruia îi era totuși frică să se uite la mama lui. Sakina tremura ca varga. Lacrimile o înăbușeau. „Viață-i asta ? se tot întreba Garaș. Ești legat de mîini și de picioare !"

– Mamă, îndură-te măcar dumneata, lasă-mă în pace. Și așa mi-e lehamite de toată lumea !

Inima maică-si tresări. Niciodată nu-i vorbise Garaș cu atîta asprime. Mai avusese prilejul să fie supărată pe fiul ei și pînă atunci. Dar supărarea nu ținea mult. Încerca să-l dezvinovățească și-l ierta. Acum, fiul ei, copilul ei cel

mai mare, părea nu numai necuviincios, grosolan, dar și înstrăinat, nesuferit de înstrăinat...

Garaș puse mîna pe clanță cînd, deodată, în fața lui se ivi taică-său, desculț, în cămașă de noapte. Mustața îi era zburlită, părul cărunt i se ridicase vîlvoi în creștetul capului, mînia îi scutura trupul voinic.

– Nu-ți ajunge că ne-ai necinstit și pe noi, că te-ai necinstit și pe tine ? se răsti Rustam cu vocea sugrumată de furie. Nu-ți ajunge că-ți bați joc de o orfană, îndrăznești acum să fii necuviincios și cu mama ta ?

Și-i trase o palmă cu atîta putere, încît Garaș se clătină pe picioare.

Înspăimîntată, Sakina scoase un țipăt.

Ieșind valvîrtej pe poartă, Garaș o porni spre stepă și dispăru în întuneric.

În noaptea aceea, Naznaz își aștepta zadarnic iubitul...

4

Cînd, cu fața trasă ca după o boală lungă, lividă, Maia coborî cu geamantanul în mînă, Sakina și Perșan pregăteau în cerdac masa de dimineață, iar Rustam scosese *Pobeda* din garaj și trebăluia pe lîngă ea.

Rustam își întîmpină nora cu o neobișnuită căldură. Maiei i-ar fi fost mai ușor dacă socrul ei ar fi privit-o aspru pe sub sprîncene, așa cum o privise de atîtea ori pînă atunci.

– Mamă dragă, spuse Maia, adresîndu-se Sakinei, trebuie să plec pentru o săptămînă la colhozul „Steagul roșu". Au semănat un lot de pămînt desțelenit care nu a fost prea bine cercetat înainte. Cîteva hectare s-au salinizat pentru că irigația a fost prost făcută. E nevoie de o supraveghere atentă, zi de zi și noapte de noapte.

Îi era peste puteri să spună adevărul, deși toată noaptea se pregătise pentru această discuție. Cînd însă ochii ei întîlniră privirea atît de înțelegătoare a Sakinei, cînd văzu că e întîmpinată atît de cald de Rustam, se pierdu cu

firea și minți. Era prea tîrziu să-și mai schimbe hotărîrea. Orice punte de împăcare cu bărbatul ei fusese tăiată.

Abia în clipa aceea observă Sakina trusa albastră, geamantanul în învelitoare albă și paltonul cafeniu, larg, al Maiei. Își aminti cum intrase Maia în casa ei ca noră, cu toate aceste lucruri – și înțelese totul...

– Te rog din suflet, fetița mea, nu pleca ! îi spuse Sakina, rostind anevoie cuvintele. Oricît de grele ar fi treburile care te așteaptă la „Steagul roșu" tata te va duce zilnic acolo cu mașina și te va aduce înapoi. Altfel pentru ce ne-am cumpărat *Pobeda ?* adăugă ea aruncînd către Perșan o privire rugătoare ca s-o ajute și ea.

Perșan, însă, își pierdu cu desăvîrșire cumpătul. Ba lua o farfurie de pe masă, ba o punea la loc, ba își mototolea între degetele tremurătoare baticul de la gît.

Stăpînindu-și lacrimile, Maia răspunse :

– Nu, măicuță dragă, e mai bine așa... și pentru mine, și pentru dumneavoastră.

Rustam înțelesese totul, dar nu voia să i se vadă tulburarea. Urcă în cerdac și luă geamantanul.

– Nu, nevastă, spuse el Sakinei pe un ton hotărît, munca e mai de preț ca orice pe lume. N-o face să se răzgîndească. Las-o să plece ! O voi încredința lui Kara Keremoglu care va avea grijă de ea. Dacă e nevoie ca lotul cu pricina să fie curățat și irigația pusă la punct, înseamnă că lucrul e într-adevăr necesar și că trebuie neapărat să plece.

Cu buze parcă de gheață, Maia o sărută pe Sakina care rămase locului ca împietrită. O îmbrățișă apoi pe Perșan care vărsa lacrimi fierbinți și fugi spre mașină, temîndu-se că de va rămîne o clipă mai mult, va începe și ea să plîngă.

– Luați barem ceva în gură ! strigă Sakina după ea. Maia, însă, clătină din cap. Rustam, dintr-o dată, frămîntat de griji, spuse că avea mai multe treburi, că își va însoți mai întîi nora la „Steagul roșu", iar pe urmă se va duce la raion pentru unele lucruri grabnice și că va prînzi

acolo... Perşan spuse că nu-i mai arde nici ei de mîncare, zvîrli şervetul pe un scaun, lăsă farfuriile încă neşterse pe masă şi plecă la cîmp.

Rămasă singură, Sakina nu se mai stăpîni şi începu să plîngă. În sfîrşit, recăpătîndu-şi cumpătul, duse cîinelui toate gustările rămase, puse farfuriile în dulap, închise uşa de la intrare cu cheia, pe care o ascunse sub preşul din cerdac – ascunzătoare pe care de altminteri o cunoştea tot satul – apoi plecă şi ea la cîmp. Cînd muncea, uita toate necazurile şi amărăciunile.

Seara, în loc să vină acasă, se duse la Şirzad. Sora lui se îmbolnăvise de curînd şi maică-sa plecase cu ea s-o interneze la spitalul raional. Înainte de a pleca, bătrîna o chemase pe Sakina şi o rugase :

– Ai grijă în lipsa mea de Şirzad. Am să-ţi fiu veşnic recunoscătoare. Nu se pricepe la nimic în ale gospodăriei. Nu ştie nici unde-i o farfurie sau un pahar...

Trebuia să aibă grijă nu numai de Şirzad dar şi de Djeiran, o vacă de rasă adusă cu vreo doi ani mai înainte din regiunea Iaroslavsk. Fireşte că nici prin gînd nu i-ar fi trecut Sakinei s-o refuze.

Rustam, însă, se supărase că nevasta lui îşi luase pe cap grija nesuferitului de Şirzad. Totuşi, ţinînd seama de vechiul obicei al sătenilor azerbaigieni de a se ajuta unul pe altul la nevoie nu spusese nici un cuvînt.

Acum, ori de cîte ori avea un ceas liber, Sakina trecea – fie către seară, fie în timpul zilei – pe la Şirzad. Mătura ograda, dădea nutreţ şi apă vacii, apoi îi gătea şi lui ceva de mîncare.

„Casa lăsată de izbeliște e ca moara fără apă", gîndea ea în timp ce deretica.

Văzînd că Şirzad întîrzie, Sakina mai zvîrli cîteva vreascuri pe focul care se stingea în vatră şi, luînd-o prin grădinile de zarzavat, se îndreptă spre casă.

Pobeda stătea, plină de praf, în mijlocul curţii. Rustam se spăla, scuipînd şi pufăind. Luînd prosopul curat din mîinile Sakinei, care tocmai sosise, Rustam o vesti că va

pleca dis-de-dimineaţă la Baku, pentru o săptămînă. Voise să-l trimită pe Salman, dar se răzgîndise.

– Cu contractul pentru construcţia uzinei electrice, s-ar fi descurcat Salman, nu mă îndoiesc, spuse Rustam, dar trebuie să trec şi pe la Uniunea Cooperativelor de Consum ca să obţin un credit pentru cherestea şi ţiglă. Comitetul raional de partid mi-a dat dezlegarea să mă duc.

– Dacă ţi-a dat dezlegare comitetul raional, atunci drum bun şi izbîndă în toate ! îi răspunse Sakina, care se şi duse să-i pregătească lucrurile trebuincioase pentru drum.

Sakina se bucura pentru întîia oară că Rustam avea să lipsească de acasă o săptămînă : era un simţămînt nou, neaşteptat pentru ea, dar şi amar totodată...

5

Cireada intra încetişor în sat învăluită în pulberea roşietică şi înăbuşitoare a şoselei. Văcarul pocnea mereu din bici mînînd vacile care nu se grăbeau de loc, atrase de iarba înaltă, grasă, din şanţuri.

Sakina deschise poarta, căutînd-o din ochi pe Djeiran, vaca cea frumoasă.

– Bună seara, mătuşă Sakina ! îi strigă văcarul. Pe chipul lui negru ca smoala, ars de soare, străluceau două şiruri de dinţi de o albeaţă sclipitoare. Ce veşti sînt de la stăpîna ăstei case primitoare ?

– Bună să-ţi fie inima ! îi răspunse Sakina. Deocamdată nici o schimbare în bine. De ce ai venit azi atît de tîrziu ?

– Aşa-i cînd păşunea e bogată – nu mai poţi scoate vacile din iarbă ! explică omul.

Uriaşă, parc-ar fi fost o sobă lată, vaca cea aurie se desprinse de cireadă şi, călcînd greu, se îndreptă spre poarta casei.

– Ce crezi, fiule ? O mai avea mult ?

– O să fete chiar săptămîna asta. După semne, mă bate gîndul că viţică o să fete...

– Mulțumesc pentru vestea cea bună !

Obosită, Djeiran își frecă capul de umărul Sakinei, care îi îmbrățișă gîtul, mînînd-o spre grajdul din chirpici, proaspăt dat cu var. Mîngîind părul mătăsos al vacii, Sakina îi vorbea într-una.

– Uf, e greu cu burta mare în ultimele zile, nu ? Hai, culcă-te mai iute și hodinește-te...

Djeiran parcă înțelese vorbele Sakinei. Își trecu limba caldă și aspră peste mîna ei.

Sakina îi puse în față un braț de fîn înmiresmat și se așeză pe o buturugă sub dudul rămuros. Amurgul îi aducea înapoi gîndurile triste. Ziua, pe cîmp, printre oameni, timpul trecuse fără să-și dea seama. Seara, acasă, întotdeauna găsea de lucru. În gospodăria lui Șirzad, rămas singur, nu avea mult de trebăluit : să-i pregătească cina, să pună la fiert apa în samovar și în cele din urmă să adape vaca. Grea era căldarea plină cu apă... astma începuse să-și arate colții... Trebuia să-l aștepte pe Șirzad, să ducă el căldarea cu apă.

Stînd fără treabă în curtea altuia gîndurile triste o năpădeau vrînd, nevrînd. Nu voia să se mai înșele pe sine însăși spunîndu-și că Maia se va întoarce. Era limpede din prima clipă că nora le părăsise casa pentru totdeauna. Ce se va întîmpla acum cu Garaș ? L-o fi vrăjit oare ticăloasa aceea ? Înainte, cumetrele se sfiau să vorbească pe față. Acum însă, după plecarea Maiei, mătușa Telly țipa cît o ținea gura la fiece colț de uliță că Rustamovii și-au bătut joc de o biată orfană...

Întîlnindu-se mai des cu Șirzad în ultimele zile, Sakina și-a dat seama că și el și Nadjaf se răciseră de Rustam-*kișî*, se îndepărtaseră de el. Sfătuitorii lui buni erau acum, pișicherul de Iarmamed și Salman, cel cu fața teșită. O, cît de lingușitori îi vorbesc președintelui, dar în spatele lui, de bună seamă se țin de matrapazlîcuri... De n-ar aduce pe capul bărbatului ei cine știe ce năpastă !...

Colhozul terminase însămînțările de primăvară. Începuse prașila și cei de la raion erau mulțumiți de Rustam-*kișî*. În orice caz, Kalantar-*leleș* era mulțumit. Zilele trecute

venise la Rustamovi în casă. Se ospătase cu o *cihirtma*, băuse votcă după pofta inimii şi nu mai contenea cu laudele la adresa gazdei.

Rustam se înfumurase din nou, ridicase iar nasul sus. Nu era bun decît cu cei care se aplecau, smeriţi, în faţa lui. Iar pe cei care i se arătau potrivnici, era gata să-i împungă ca un taur întărîtat. Tare-i era frică Sakinei să nu se sfîrşească rău toate astea.

Nenorocirea, care se întrezărea, îi părea acum Sakinei de neînlăturat.

Ce să facă ? Ştia că o discuţie cu bărbatul ei se va sfîrşi cu cearta obişnuită. Să se ducă la comitetul raional de partid ? Nu, nu-i în stare să facă aşa ceva. Cine ştie cine va fi însărcinat cu cercetarea la faţa locului. Dacă vine tocmai un duşman de-al lui Rustam ? S-ar folosi de prilej ca să se răfuiască cu el, să-l facă de ruşine şi în loc să-l ajute, ar zvîrli în el cu noroi şi i-ar pune genunchiul în piept. Nu, cu asemenea gînduri n-ar fi de mirare să te apuce toate năbădăile – mai bine să plece acasă cît mai repede !...

– Unde o fi Şirzad ? Vaca trebuie adăpată şi el nu vine de loc ! gîndi Sakina cu glas tare.

– Ai nevoie de apă, mamă ? Ţi-aduc eu !

Sakina întoarse capul şi dădu cu ochii de Perşan.

– De ce ai venit ? S-a întîmplat ceva ? A sosit vreo telegramă de la tata ?

– Nu, am venit şi eu aşa ! Explicaţia fetei nu părea prea convingătoare şi ea se grăbi să adauge : Vreau să iau o carte de la Şirzad – nu s-a întors încă ?

– Încă nu ! Să intrăm în casă. Aprinde lampa că-i prea trist aici.

Fata se sfii să intre în casa lui Şirzad. Luă căldarea de toartă şi se duse la bazinul de apă s-o umple.

„Iacătă ce harnică vrea să se arate gîndi Sakina. Parcă aici, în curtea asta, şi-a scăpat din deget inelul de logodnă. Nimic de zis, e băiat bun Şirzad şi dacă steaua ei şi steaua lui s-ar uni, eu una aş fi fericită !..."

Perșan adăpă vaca, îi puse fîn în iesle, apoi aruncă în vatră cîteva vreascuri. Toate le făcea repede, cu tragere de inimă și cu spor.

– Ești inimoasă ca tatăl tău ! o lăudă Sakina. Și Rustam-*kișî* are, așa ca și tine, inimă bună și-i săritor.

– Așa-i făcut omul pe lumea asta ! răspunse Perșan cu înțelepciune, așezîndu-se lîngă mama ei sub dud.

Deodată dădu cu ochii de Șirzad care se oprise buimac în poartă. Își potrivi repede cu multă grijă pe trupul zvelt rochia neagră cu marginile înflorate, care o prindea atît de bine.

– Bună seara, mătușico ! dădu binețe cu sfială Șirzad. Dacă nu mă-nșală ochii, lîngă dumneata o văd pe...

Sakina nu se simțea mai puțin tulburată decît Șirzad : poate că Perșan n-ar fi trebuit să vină acolo.

Perșan, însă, spuse rîzînd :

– Brigadierul nu-și mai cunoaște colhoznicele ? Bine te mai lauzi !...

Lui Șirzad i se părea că totul în jurul lui se luminase, că totul era mai frumos ca niciodată, parcă ar fi înflorit în preajma lui niște trandafiri minunați...

– Bine ai făcut că ai venit ! exclamă el cu voioșie. Poftim în casă...

Perșan, însă, îi răspunse cu nepăsare că nu venise decît ca să-i ceară o carte – uitase cum îi spune : despre fruntașii din colhozurile Azerbaigianului sau cam așa ceva... Avea nevoie de ea Rustam-*kișî*.

– Nu cumva e vorba de cartea „Probleme noi – cerințe noi" ? o întrebă Șirzad, aducîndu-și aminte că, de mai multe ori, președintele se lăudase că citise cartea asta. Acum, însă, era sigur că nici nu se uitase vreodată prin ea... Ei, mai bine mai tîrziu decît niciodată ! Poftim, spuse el, întinzînd-o fetei, numai să nu-i mărturisești că ai luat-o de la mine că nici nu mai pune mîna pe ea...

– Află că eu nu ascund nimic tatălui meu. Mă înveți să-mi păcălesc părinții, ai ? Auzi, mamă, ce mă îndeamnă să fac ?

– Ei, fetițo, mai taci din gură ! îi strigă Sakina.

– Mulțumesc pentru carte. Și acum trebuie să plec acasă ! îi spuse înțepată Perșan lui Șirzad. O dată ajunsă la poartă, adăugă : Cred, mamă, că tot stînd la taifas cu acest tînăr, nu uiți că ai și dumneata casă și familie ?

Și izbucnind în rîs, o luă la fugă pe ulița întunecoasă.

Sakina își dădu mîinile în lături a neputință și oftă adînc, iar Șirzad, cu un zîmbet luminos pe față, în care totuși se putea desluși o urmă de tristețe, se așeză acolo unde se afla, pe ultima treaptă a scării ce ducea în cerdac, și-și întinse picioarele obosite în cizmele de pînză, pline de praf.

De ce întîrziase ? Muncă multă, ca de obicei, apoi fusese și o comisie de la raion să controleze cum mergeau lucrările la bumbac, cum stăteau cu prașila. Dacă au fost mulțumiți ? Flăcăul tăcea încurcat, cu privirile undeva, în altă parte... Știa că pe Sakina o îndurerau insuccesele lui Rustam dar nu avea curajul s-o mintă.

– Nu, mătușică, n-au fost mulțumiți. Pe multe ogoare, semănăturile au fost făcute la mari distanțe, tufele de bumbac sînt rare și scunde... Șirzad spusese înadins „pe multe ogoare" și nu „în multe brigăzi" pentru ca Sakina să nu creadă că el vrea să se laude. Pe loturile ce-i fuseseră încredințate lui, situația bumbacului era, după părerea comisiei, chiar foarte bună.

– Dar voi ce păziți acolo ? îl întrebă Sakina dojenitoare.

– Nu te supăra mătușă dar întrebarea asta ar fi bine s-o adresezi altcuiva.

– Păi și pe el am să-l întreb ! Dacă ești secretarul organizației de partid înseamnă că tragi la ham alături de Rustam și trebuie să răspunzi de el ! precizează Sakina.

Șirzad dădu din umeri. El nu fugea de răspundere, ar fi vrut să-l ajute pe președinte ! Dar ce să-i faci, dacă fiecare cuvînt al lui îl scotea din sărite pe acesta ?

Sakina aduse salteaua, așeză perna și plapuma, apoi, întorcîndu-se la Șirzad, se așeză alături de el, oftă și îi spuse cu un aer îngîndurat :

– Îți pregăteam, fiule, masa de seară și ochii nu mi se luau de la apusul soarelui... Fierbinte și strălucitor, parcă nu se grăbea de loc să ne părăsească. A venit însă vremea și a trebuit să scapete dincolo de zare. Cu toate că a apus, știm că mîine va răsări iar și ne va dărui din nou lumina lui binecuvîntată. Dar noi, oamenii, cum vom mai viețui după apusul nostru ? Vom învia, vom fi iarăși tineri și puternici ? O asemenea minune, în lumea asta, încă nu s-a întîmplat. Fiecare dintre noi își are viața lui – cu zorile, amiaza și asfințitul ei. Fericiți cei care în clipa apusului lor sînt pomeniți cu recunoștință. Și vai de toți aceia pe care îi urmăresc blestemele oamenilor !... Tu, fiule, ești încă foarte tînăr și viața îți pare cu totul altfel decît îmi pare mie, o femeie bătrînă... Pe Rustam, bărbatul meu, cine-l poate cunoaște mai bine ca mine ? Zeci de ani ne-am pus capetele pe aceeași pernă. Este îndărătnic, știu ! Dar e un om cinstit – poți să mă crezi ! Caută să nu-l superi, să nu-i stîrnești mînia, ai grijă cum îl iei cînd te apropii de el și totul va fi cum nu se poate mai bine.

Șirzad se gîndi că și el își avea demnitatea lui. Dacă membrii de partid din colhoz îl aleseseră ca secretar, și Rustam avea datoria să țină seama de acest lucru. Dar, nedorind să pricinuiască nici cea mai mică supărare Sakinei, îi răspunse cu prefăcută vioiciune :

– Ai dreptate, mătușă Sakina, după noi nu mai rămîne decît numele nostru fără o pată pe el și faptele noastre cele mai bune. Știi doar, mătușă, că viața nu mi-a fost ușoară. Dacă și eu aș fi trăit altfel, cine știe...

– Tu nu ți-ai ridica nasul nici cînd ai avea haina cu cusături aurite ! îl întrerupse Sakina.

– Cine știe, cine știe ! Șirzad își lăsă ochii în jos. Bătrînii spun că pe unul îl orbește bogăția, pe altul – faima, pe un al treilea, puterea. Trebuie să-ți spun în față, mătușă Sakina, că în ultima vreme Rustam-*kișî* s-a îngîmfat. Nici nu te mai poți apropia de el. Socoate că mai deștept ca el nu e nimeni în tot raionul.

– Sînt de părerea ta, fiule, sînt întru totul de părerea ta ! Dar acum ce-i de făcut ? Să-i întoarcem cu toții spatele ? Poate că mai nimerit ar fi să încercăm să-i deschidem ochii, să-l păzim de rătăcire ! Să nu-l lăsăm la bătrînețe să alunece pe un drum greșit.

Șirzad căzu pe gînduri. Privindu-l, Sakina își făcu mustrări că-și aruncase nefericirea ei și pe umerii acestui flăcăiandru căruia tocmai acum i-ar fi stat mai bine să se bucure din plin de viață, că doar puține bucurii îi fuseseră dat să guste în copilărie...

– Mă duc să-ți aduc ceaiul... zise ea.

6

Sakina întîrzia lîngă vatră. Șirzad se tot gîndea la vorbele ei. În mintea lui stăruia și îl uimea ce-i spusese ea – că omul își străbate doar o singură dată drumul vieții. Iată un lucru la care el nu se gîndise niciodată. Și cît era de adevărat ! Acest drum al vieții nu ducea decît spre apusul ei, spre veștejirea omului, spre anii bătrîneții. E cu neputință să te oprești, să faci cale întoarsă spre tinerețe, da, drumul acesta nu-l faci de două ori...

Luînd din mîna Sakinei paharul cu ceai, Șirzad spuse :

– Dacă ar ști omul dinainte cum trebuie să trăiască ca să nu se teamă de rătăciri, să străbată fără frică drumul vieții, să păsească drept, cu încredere !... Lucrul ăsta, însă, este cu neputință. Mătușă Sakina, ai făcut ceva în viață, după care ți-a părut rău, ai făcut un lucru pe care să nu ți-l poți ierta ?

Sakina închise ușor ochii, de parcă toate gîndurile i se întorseseră spre trecut.

– Desigur că da, băiatule ! Acum vreo douăzeci de ani, m-am sfădit cu o vecină. Și i-am spus, atunci, asemenea vorbe veninoase că sărmana femeie a plîns de supărarea pe care i-am pricinuit-o. S-a întîmplat că numai

după trei zile de la acea întîmplare, secera morții i-a curmat viața. De atunci mi s-a părut că și în mormînt o să duc cu mine durerea asta. Lucrul cel mai cumplit, băiatule, este să te căiești de o nedreptate pe care ai săvîrșit-o.

Mișcat de sinceritatea mătușii Sakina, pe care se obișnuise s-o cinstească întocmai ca pe mama lui, Șirzad începu să-și amintească de propriile lui păcate. Văzu, ca aievea, chipul îndurerat al mamei sale care, cîndva, scuturîndu-i din buzunar fire de tutun îi spusese :

– Aș fi în stare să fac orice pentru tine, fiule, dacă ai zvîrli otrava asta blestemată ! se rugase ea de el. Șirzad însă, pe atunci elev în clasa a noua, și ca atare făcînd pe grozavul după prima lui țigară, îi răspunsese maică-si cu grosolănie, aproape zbierînd :

– Lasă-mă-n pace, știu eu bine ce am de făcut, nu mai sînt un copil !

Și ieșise trîntind ușa după el, lăsînd-o pe maică-sa cu lacrimi în ochi.

Peste o săptămînă, uitaseră și el și ea întîmplarea asta. Șirzad nu se obișnuise cu tutunul – îi era greață ori de cîte ori lua țigara în gură. Acum însă după trecerea atîtor ani i se părea că lacrimile încă nu se uscaseră în ochii maică-si, că-i picurau pe obraji...

– Simt uneori, mătușă Sakina, că mîinile îmi sînt pline de sînge și că mama nu mă va ierta niciodată ! mărturisi el cu glas scăzut Sakinei.

Întunericul îi învăluise pe amîndoi așa că Sakina zîmbi plină de îngăduință, fără teamă că-l va jigni pe Șirzad.

– Ei, băiatule, ai o fire ciudată, spuse ea. Dacă te frămîntă asemenea fleacuri, înseamnă că nu în zadar ai venit pe lume. Și dacă te-ai născut cu o inimă atît de miloasă, ai grijă să nu nedreptățești oamenii. Fii darnic cu binele în viață... Nu degeaba se spune : „S-a prăpădit boul – i-a rămas pielea ; moare viteazul, îi rămîne faima !" Ferește-te însă de oameni răi. Nu împărți pîinea cu întîiul venit care-ți iese în cale. Nici prea multă încredere în oameni nu-i bună – și lucrul ăsta îl văd la Rustam.

Şirzad nu înţelese numaidecît ce legătură era între ceea ce vorbiseră ei şi Rustam. Dîndu-şi seama de acest lucru, Sakina stătu o clipă la îndoială, dar pînă la urmă hotărî să-i vorbească pe şleau, să-i mărturisească fără ocol că Iarmamed căuta să cîştige prietenia lui Rustam, să-şi asigure încrederea lui, să-i intre pe sub piele.

– Pentru nimic în lume să nu-l laşi să se apropie de el. Toată lumea e pornită împotriva lui Iarmamed şi, din totdeauna, gura norodului adevăr grăieşte.

Şirzad îşi spusese şi pînă atunci că nu era bine să-i nedreptăţească pe Iarmamed şi pe Salman, să-i bănuiască în stare de fapte murdare. Acum, însă, se căia că putuse fi atît de naiv. Nu întîmplător aceşti linge-blide se străduiau prin toate mijloacele să-i intre lui Rustam-*kişi* pe sub piele. Şirzad îi asemuia cu acele buruieni grase care se lipeau de tulpina bumbacului şi-i sugeau toată vlaga. Era nespus de greu să smulgi buruiana aceea din rădăcină ! Trebuia să sapi adînc, să munceşti din greu, să răstorni tot pămîntul din jur şi adesea să arzi chiar tufa de bumbac pentru ca buruiana să nu năpădească şi alte tufe vecine. Dacă însă laşi ca rădăcinile buruienilor să se întărească, să se împletească în pămînt, totul e pierdut, întreg lotul s-a dus !

– Mătuşă Sakina, o întrebă Şirzad cu naivitate, ai încercat să vorbeşti despre toate acestea cu Rustam-*kişi* ?

– Crezi, băiatule, că eu sînt oarbă şi mută ? răspunse, zîmbind jignită, Sakina. Îi spun în fiecare zi : ai grijă să te sprijini pe oameni, pe mase, căci atunci chiar dacă te-ai poticni vreodată, nu te prăbuşeşti.

– Fără sprijinul oamenilor, o susţinu Şirzad, oricine se prăbuşeşte.

– Cu o singură mînă nu poţi nici să aplauzi ! continuă Sakina.

Într-adevăr, o mînă singură poate să şovăiască o clipă, cînd prinde buruiana să se întrebe : nu cumva nu e buruiană ci o plantă folositoare ? Pentru a smulge buruienile vătămătoare e nevoie de puterea a mii de mîini, a acelor mîini înţelepte, întemeiate pe experienţa vieţii, în-

credințate de drptatea căreia îi slujește. Oricine știe că ceea ce nu vede un ochi, descoperă lesne o sută de ochi. Acest adevăr e limpede și pentru un simplu colhoznic. Dar mintea unora care țin în mîini puterea îl înțelege abia într-un tîrziu și foarte anevoie.

– Mătușă Sakina, spuse Șirzad, bucuros că ea era atît de sinceră, complicat mai e sufletul omului ! Uneori se întîmplă ca un om să fie socotit pierdut, un om pe care nu-l mai poți aduce pe calea bună. Și, totuși, mai tîrziu se dovedește că n-a fost așa – că-i un om de treabă. Iar altul, după înfățișare pare deștept nevoie mare și meșter în toate cele. Dar ajunge să-l cunoști mai bine ca să-ți dai seama că-i un netrebnic.

– De-aia, se vede, e bine să nu te bizui doar pe părerile tale, să nu te îndepărtezi de oameni ! îi răspunse Sakina. Pe un vițel rămas singur în stepă, și un iepure îl sfîșie...

În vorbele ei, Șirzad vedea toată înțelepciunea țărăncii azerbaigiene care trăise o viață grea, care niciodată nu mințise, avusese întotdeauna sufletul curat și nu rostise decît adevărul, care nu se lăcomise la bunul altuia și nici nu pizmuise belșugul celor care-l aveau, care nu se înfruptase decît din roadele muncii ei. Da, era vădit că aceste cuvinte ieșeau din sufletul unei femei care trăia pentru fericirea bărbatului și a copiilor, a familiei sale.

Sakina continua să-i vorbească lui Șirzad cu aceeași tristețe în glas. Îi spunea că Rustam începuse să îmbătrînească, că mai mult de vreo cinci ani nu va mai putea munci. După aceea se va da în lături și va face loc celor tineri. Un om tînăr, ca Șirzad de pildă, va trebui să gospodărească atunci colhozul, să conducă oamenii. Încă de pe acum, Șirzad avea o muncă de mare răspundere. Ar fi deci bine dacă el și Rustam s-ar ajuta unul pe altul. Atunci toți colhoznicii ar fi alături de ei și, laolaltă, ar putea răsturna și munții. Cînd treburile sînt urmărite de ochiul ager al tuturor, atunci cei necinstiți nici n-ar îndrăzni măcar să scoată capul. Atunci, președintele colhozului și secretarul organizației de partid ar putea fi pe

deplin liniştiţi – n-ar dispare nici un miel în stepă, n-ar putea fi furat nici un bob de grîu. De ochiul oamenilor nu poate fi ascuns nici acul în carul cu fîn...

– Ei, acum e vremea să plec şi eu acasă, să dau de mîncare copiilor şi să-i culc, glumi Sakina. Aş vrea să te rog ceva, Şirzad...

Deodată se înroşi la faţă şi se sfii să urmeze.

– Spune, spune, mătuşă Sakina. Ştii doar foarte bine că dumneata eşti pentru mine ca o a doua mamă...

– Dacă ai cumva drum, din întîmplare, pe la colhozul „Steagul roşu" zise Sakina, caut-o pe Maia. Spune-i că noi – eu şi Perşan – sîntem tare amărîte. Roag-o să treacă măcar pentru un ceas pe la noi !

Şirzad i-ar fi putut povesti că mai zilele trecute, el, Nadjaf, şi Gîzetar, tustrei stătuseră de vorbă cu Garaş şi-l dojeniseră pentru nesocotinţa lui. Se sfii să pomenească însă despre aceasta, mulţumindu-se să-i răspundă printr-o făgăduială :

– Mîine trec sigur pe-acolo şi am să-i spun neapărat !

Sakina plecă spre casă. Tulburat de cele vorbite cu ea şi copleşit de gînduri, Şirzad rămase îndelung pe scara cerdacului fără a aprinde lampa. Îşi simţea sufletul împăcat, mulţumit.

În zori, cînd cea dintîi rază a soarelui trase pe cerul curat, ca luciul unei nestemate, o linie groasă şi roşie ca focul, Şirzad puse şaua pe cal şi porni în galop spre stepa înfloritoare, al cărei pămînt reavăn îi gîdila nările cu mireasma lui. Gîndurile şi simţămintele înălţătoare care-l însufleţeau, se preschimbară deodată în năzuinţe măreţe – dorinţa de a munci, voinţa de a lupta, hotărîrea de a învinge...

Stepa Mugană, înveşmîntată în păşunile ei multicolore şi în lanurile verzi ale grîului ce dăduse în spic, îl chema aidoma unei mame blînde, iubitoare.

Ridicîndu-se în scări, Şirzad îmbrăţişă cu privirea ageră stepa nesfîrşită. Îi zări pe colhoznici ieşiţi la muncă şi încercă un simţămînt de mîndrie că şi el era alături de ei... Iar cînd, în mijlocul femeilor şi fetelor înnegrite de

soare, vesele, însufleţite, o văzu pe Sakina, îşi aminti de cele vorbite cu ea în ajun şi, în gînd, îi mulţumi din suflet pentru sinceritatea şi înţelepciunea ei. Peste o clipă însă gîndurile lui despre ea, despre această femeie atît de curată la inimă, se împletiră cu toate gîndurile lui despre toţi ceilalţi oameni.

„O, poporul meu, sprijinul meu, nădejdea mea ! sunară ca un vers dintr-un cîntec gîndurile tînărului. Numai tu eşti viaţa mea, numai alături de tine simt bucuria vieţii. La răscruce de drumuri tu eşti cel care mă iei de mînă, mă sprijini să nu alunec şi să nu cad. Căldura sufletului meu îţi aparţine ! Din porunca ta am înălţat palate, proslăvind Azerbaigianul nostru ! Urmîndu-ţi voinţa săpăm canale, ridicăm oraşe, împădurim întinderi nesfîrşite, deschidem spre adîncul pămîntului drumuri care duc spre bogăţiile lui fără număr. Tu, poporul meu, m-ai însufleţit în lupta pentru dobîndirea belşugului de roade ale acestui pămînt. În cele mai grele clipe, tu nu m-ai părăsit. Cînd cei slabi şi şovăielnici, cînd mişeii şi ticăloşii mi-au întors spatele, tu ai rămas alături de mine. Să-ţi fie pururi credincios, să preţuiesc mai presus de orice, supus, năzuinţele tale, să fiu smerit în faţa ta, să nu las ca în sufletul meu să se furişeze trufia ! Iată, aceasta mi-e credinţa !..."

7

Iarba crescuse năvalnic. Era înaltă pînă la brîu şi atît de înmiresmată ! Cosaşii, în rînduri drepte, foşneau pe pajişti, mişcîndu-se ritmic, lăsînd în urmă mici grămezi de iarbă încă verde. Văzduhul adia numai miresme de fîn proaspăt cosit. Şirzad era mulţumit văzînd cît de spornică fusese munca în dimineaţa aceea. Curînd descoperi însă la o parte, o cositoare care nu lucra. Chipul i se întunecă.

– De ce stă mașina ? îl întrebă el pe unul din cosași.

Acesta își șterse cu mîneca sudoarea de pe frunte și dădu din umeri.

– S-a stricat ceva... mecanicul a coborît la gîrlă. A spus că vine îndată !

„Ce oameni ! se supără Șirzad. Să-și lase mașina în toiul muncii. Cu cositoarea am fi terminat treaba în două zile !"

Și, grăbind pasul, se îndreptă spre rîu. Ciulinii înalți i se agățau cu încăpățînare de genunchi, oprindu-l locului, de parcă i-ar fi spus : nu te grăbi, frățioare !... Între locul unde se cosea și gîrlă, oile pășteau pe o pajiște întinsă. Cu priviri de bun gospodar, Șirzad urmărea în largul stepei oile ce se împliniseră tot păscînd iarba fragedă și berbecii cu grăsime în jurul cozilor. Ciobanul al cărui chip era încadrat de o barbă deasă dădu binețe secretarului organizației de partid.

– Să-ți sporească avutul ! îi ură Șirzad. Cum e noul vostru responsabil, vă place ?

Ciobanul își scoase căciula din cap, se scărpină la ceafă și-și clătină barba cam încîlcită.

– La de-alde astea să se gîndească ăi de sus, șefii !...

În vorbele ciobanului, Șirzad desluși o dojană ascunsă și se simți vinovat că nu luase la vreme apărarea lui Kerem...

– Pe mecanic nu l-ai văzut ?

– Pe Nadjaf ? Păi iată-l, vine cu căldarea ! răspunse ciobanul care învîrti biciul și se îndreptă spre oile lui.

Nadjaf suia cu căldarea în mînă pe cărăruia ce șerpuia pe malul rîpos al Kurei. Mergea încet, oprindu-se din cînd în cînd ca să pună căldarea, gîfiia și se ștergea pe față de sudoare.

– Hai, mișcă mai iute ! Dacă și pe tine trebuie să te zoresc, atunci toată munca poate să se oprească în loc.

Nadjaf puse căldarea jos și oftă. Obrajii cărnoși îi erau încinși ca jăraticul.

– Cum, draci împielițați, nu puteți face într-un fel ca mașinile să nu se strice ? se răsti Șirzad. Fiecare clipă e

aur. Doar ești conducătorul comsomoliștilor și de la tine trebuie să ia exemplu.

Numai Gîzetar izbutea să-l scoată pe Nadjaf din ale lui – și asta nu întotdeauna. Cuvintele brigadierului nu avură nici un efect asupra lui !

– Unde-s eu, totul e în ordine ! îi răspunse Nadjaf calm, cu zîmbetul pe buze. Ai văzut-o pe Maia ? E colo, lîngă turnul silozului.

Șirzad nu-l mai ascultă pînă la capăt. Se îndreptă grăbit spre silozul așezat pe un dîmb, iar Nadjaf luă căldarea și o porni în susul rîpei. „La ce bun să te amărăști, își spuse el zîmbind, ziua-i lungă, soarele-i încă sus, tractorul merge ca ceasul, norma o s-o depășim – și Gîzetar a făgăduit să pregătească pentru masa de seară, o *cihirtma* ! Frumoasă-i viața !...."

Șirzad se și apropiase de silozul terminat de curînd, unde, într-un necontenit du-te-vino, femeile aduceau pe tărgi și în coșuri lintiță, rogoz, ciulini și buruieni. O zări de departe pe Maia, și-i făcu semn cu mîna.

Maia, palidă, fără vlagă, zîmbi sfios și se apropie de el.

– Dumneata ai telefonat bunicuțului Kara Keremoglu ? Ce s-a întîmplat ?

– Uite ce s-a întîmplat : să nu uiți că deocamdată, ești în evidența organizației comsomoliste de la noi ! îi răspunse cu voită voioșie Șirzad. Deși Nadjaf e cam leneș la treabă, dar într-o bună zi, mai devreme sau mai tîrziu, tot o să te găsească !

Era vădit că Maiei nu-i ardea de glume. Zîmbi forțat. Fără o altă introducere, Șirzad îi comunică rugămintea Sakinei.

Maia rămase pe gînduri. Aruncă o privire tristă undeva spre stepă, apoi, cu un gest hotărît, își scutură buclele.

– Mă duc la ea, pe ogorul pe care lucrează și o să vorbesc acolo. Dumneata unde te duci ?

– Merg și eu într-acolo ! minți el, dîndu-și seama că Maia avea să se simtă mai bine dacă va fi și el de față la întîlnire.

Trecură pe lîngă tocătoarea de nutreț, lăsară în urmă lotul de bumbac și ieșiră la drum. În aer stăruia un iz de praf, de ulei și balegă de oaie. În depărtare se ivi un camion în care se afla o femeie cu pălărie de paie cu boruri largi. Praful stîrnit de roțile mașinii se ridica în valuri, așezîndu-se în șanțuri și pe tufele din marginea drumului, Șirzad și Maia se dădură la o parte. Totuși mașina opri brusc. Gîzetar își dădu pălăria pe ceafă și strigă tare :

– Hai, suiți-vă !

Întinse mîna Maiei, în timp ce Șirzad sări sprinten, așezîndu-se pe baloturile cu îngrășăminte chimice.

– Vai, draga mea Maia, ce greu îmi vine ! începu Gîzetar atît de firesc, parcă s-ar fi despărțit cu cîteva clipe mai înainte. M-au numit brigadier în locul lui Huseinmutul, cu toată împotrivirea mea. Satrapul ăsta și-a pus și el semnătura pe numire ! spuse ea arătînd spre Șirzad care zîmbea. Loturile lui Husein au fost arate cu întîrziere, semănăturile s-au făcut de mîntuială și au ieșit rare de tot. Sînt frîntă de oboseală – ba mai trebuie îngrășat pămîntul, ba prășit, ba stropit, ba irigat !...

– În schimb, viața e frumoasă ! o consolă Șirzad.

– Într-adevăr, prietenă dragă, totul va fi bine pînă la urmă îi spuse Maia, îmbrățișînd-o cu căldură. Nu există muncă să n-aibă spor de pe urma mînuțelor tale harnice.

– Mînuțe ! o îngînă Gîzetar pe Maia, măgulită totuși de compliment. Astea nu-s mînuțe – ci labe !

Și-i arătă mîinile ei vînjoase, înnegrite de soare, bătătorite și zdrelite. Șirzad se gîndea că și Perșan avea mîini la fel. Lui, însă, îi erau mai dragi decît mînuțele fragede, cu unghii roșii ale unor fete trîndave de la oraș.

Mașina scutura la hîrtoape, și Gîzetar o sprijinea pe Maia. Deodată o împinse în brațele lui Șirzad și începu să bată, cu toată puterea, în cabina șoferului.

– Ce s-a întîmplat ?

Șirzad nu înțelegea ce se petrece.

– Nu vezi cum s-a îngălbenit ? I s-a făcut rău !

Şi lovi, din nou, în cabina şoferului, de data asta atît de tare, încît acesta speriat, opri imediat şi sări jos.

Îndată după el, din cabină apăru măreaţă şi mătuşa Telly, căreia îi fu de ajuns să arunce o privire spre Maia ca să priceapă ce se petrecuse cu ea.

– I-a venit ameţeală ! explică Gîzetar.

– Ar trebui să-i scoatem ochii prietenului tău Garaş ! îi strigă mătuşa Telly lui Şirzad. Dacă nu mă înşel, feciorăşul preşedintelui mai este încă în evidenţa comsomolului – nu ?

– Da, mătuşico, ai dreptate ! răspunse încet Şirzad, gîndindu-se mînios la Garaş.

Maia fu ajutată să coboare din maşină. O culcară pe iarbă. Ochii îi erau închişi şi buzele crăpate păreau încleştate. În cabina şoferului se afla o sticlă cu apă rece. Gîzetar udă o batistă şi i-o puse pe frunte. Maia deschise ochii, şi făcu o mişcare.

– Stai liniştită ! îi porunci Gîzetar.

– Nu mai stau. Mi-a trecut. Maia încercă să se ridice. Mă simt bine.

– Ce să spun, nu prea se vede că te simţi bine ! mormăi mătuşa Telly, tot aruncîndu-i priviri mînioase lui Şirzad. Urcă-te în cabină şi spune şoferului să te ducă în grabă la colhozul „Steagul roşu". Baloturile le dăm jos aici şi le-om căra noi.

Aşa au şi făcut.

Maia fu dusă de braţ spre maşină şi mătuşa Telly, holbîndu-se fioros, spuse şoferului să ocolească orice groapă cît de mică ca nu cumva s-o zdruncine pe sărăcuţa fată – altminteri, dacă nu va asculta porunca, va fi rău – şi nu numai de el, dar şi de maică-sa şi de taică-său, de surori, de fraţi şi de toate neamurile lui...

Şoferul dădea din cap la fiece cuvînt al mătuşii Telly : era vădit că nu ţinea s-o întărîte...

– Odihneşte-te bine – nu vezi că eşti istovită de tot ? o rugă Gîzetar pe Maia.

– Duminică venim să te vedem ! făgădui în încheiere mătușa Telly. Și multe bineți drăguței de Zeinab și unchieșului Kara Keremoglu.

Mașina porni.

Șirzad simțea că i se uscaseră de sete și buzele și gîtul. Luîndu-și rămas bun de la Gizetar și de la mătușa Telly, plecă spre tabără.

Acolo, la masa întocmită din scînduri, Salman își sorbea ceaiul cu nesaț. Șirzad se așeză lîngă el, luă termosul și-și turnă și el ceai. Nu-și spuseră un cuvînt multă vreme. În sfîrșit, Salman nu mai putu răbda și-l întrebă :

– Ei, ce noutăți mai sînt ?

Secretarul organizației de partid îi răspunse printr-o altă întrebare :

– Cînd pleacă sora ta ? Parcă i s-a terminat de mult concediul !

– Ce te privește pe tine ce face soră-mea ? răspunse Salman, zbîrlindu-se ca un cocoș gata să se încaiere.

– Mă privește. Naznaz e infirmieră și-i trecută pe schema unui spital. E vremea s-o ia din loc de-aici, sau să intre în colhoz și chiar de mîine să iasă la plivit bumbacul. N-are de ce să se mai învîrtească pe aici ! Pansează un deget și apoi cît e ziulica de mare se vaită că-i obosită. Concedii de șase luni nu există – în orice caz eu n-am auzit încă de așa ceva !

Salman își dădu seama că nu întîmplător provocase Șirzad discuția.

– Soră-mea are de gînd să iasă la cîmp și fără să-i spui tu ! Săptămîna asta mi-a fost cam rău și am rugat-o să stea acasă ca să mă îngrijească. Liniștește-te ! Și bagă-ți bine în cap, urmă amenințător Salman, eu, ca să zic așa, n-am să-ți fac temenele !...

Șirzad păli și, sărind în sus, împinse cît colo masa șubredă.

– Și tu, loc-ți-i-to-ru-le, ia seama ce-ți spun : e timpul să-ți înfrînezi sora, mă înțelegi ? De altminteri ar trebui să te gîndești și la conștiința ta !

Nu mai spuseră nimic nici unul, nici altul. Dar totul era limpede pentru amîndoi : nu mai era cazul să-şi vorbească pe ocolite – între ei începuse lupta deschisă.

8

A doua zi Nadjaf veni la Şirzad cu noaptea în cap şi-l trezi. O ceaţă deasă se mai învolbura încă prin viroage.

Şirzad îşi privi intrigat prietenul. Ce l-o fi făcut să vină la el aşa devreme ? Nadjaf îi spuse că, în ajun, comsomoliştii hotărîseră să facă trotuare pe uliţele satului şi aveau de gînd ca în fiecare seară, după ce se întorceau de la cîmp, să lucreze cîte două ore.

„Bravo vouă ! Să fie într-un ceas bun ! Dar ca să aduci vestea asta nu era nevoie să te grăbeşti chiar atîta ! gîndi Şirzad. Eu stau şi-mi frămînt mintea cum să descurc tevatura dintre Maia şi Garaş şi cum să-i fac mai repede vînt din colhoz deşuchiatei de Naznaz !"

Nadjaf, însă, vorbea cu atîta însufleţire, încît Şirzad se ruşină de gîndurile sale şi sprijini cu toată căldura hotărîrea comsomoliştilor.

– Ne-am obişnuit, zise Şirzad, să înotăm prin noroaie pînă peste cap. Ce, la oraş trăiesc altfel de oameni ? Numai ei au nevoie de străzi asfaltate, noi nu ? Cînd am sădit puieţii, mulţi proroceau : „au să se usuce !"... Şi iată, precum vezi, nu s-au uscat ci, dimpotrivă, au atît frunziş că peste trei ani n-o să mai vezi cerul. O să fie umbră deasă, răcoare, aer curat...

– Deci, eşti şi tu de acord ? se bucură Nadjaf.

– Cum să nu fiu ?

– Goşathan a vrut să te vadă. A dormit la noi în sat. O fi a bine că vine atît de des pe aici ?

Şirzad nu împărtăşea bănuielile prietenului său.

– Se apropie examenele. Anul şcolar e pe terminate. E firesc să treacă pe la noi.

După ce luară gustarea de dimineață, Nadjaf plecă la cîmp iar Șirzad se îndreptă spre școală, gîndindu-se că Goșathan dormise pesemne la director.

Clădirea școlii cu un singur cat, cu ușile vopsite în albastru, luminoasă, cu ferestre late, avea o înfățișare din cele mai arătoase. Șirzad o privi cu vădită admirație : cînd Rustam se apucă de o treabă, gîndi el, apoi o face ca lumea. Cu o asemenea școală se poate mîndri și un oraș. Nu departe, pe un teren nivelat, se înălțau grămezi de piatră cioplită. Acolo urma să se înalțe Casa de cultură. Rustam își pusese în gînd să facă în ciuda lui Kara Keremoglu și a tuturor președinților de colhoz din Stepa Mugană, să ridice o clădire frumoasă să-ți ia ochii...

La Baku, Rustam ajunsese pînă la miniștri și le descrisese cu atîta foc ce frumoasă va fi Casa de cultură, încît primise materialele necesare fără multă greutate. Veneau vagoane pentru colhoz, unul după altul – cu ciment, cu țiglă, cu țevi pentru încălzire centrală și pentru instalația de apă.

Dus pe gînduri, Șirzad nu băgă de seamă că Goșathan se apropiase de el.

– Permite-mi să-ți strîng mîna, tovarășe secretar.

– N-ați dormit la școală ? se miră Șirzad.

– Am și în sat mulți prieteni – pe mătușa Telly, de pildă. Și Goșathan zîmbi.

Șirzad deveni atent. „Înseamnă că Goșathan auzise multe despre Rustam, că doar mătușa Telly le spunea toate pe șleau... Și bine face ! Dacă acoperi putreziciunile, duhoarea se răspîndește repede.Gospodina vrednică scutură bine și din vreme șuba care a stat mult în cufăr, o întinde la soare, o curăță de praf, o bate ca să nu se cuibărească în ea moliile."

– De ce v-ați sculat așa devreme ? întrebă el.

– Întotdeauna mă scol în zori ! îi răspunse Goșathan. Am trăit toată viața ca învățător la țară și de la țărani mi-am însușit deprinderea înțeleaptă : să mă culc cum se lasă amurgul și să mă trezesc cum se ivesc zorile ! Unde mai pui că mă trezesc și tot felul de gînduri !

Şirzad întrebă cu prudenţă :

– Treburile colhozului nostru vă dau cumva nelinişti ?

– Dar dumneata eşti mulţumit de ele ? Parcă nu-mi vine să cred ! Şi pe buzele subţiri ale lui Goşathan lunecă un zîmbet şiret. Aş dori să stăm de vorbă despre unele probleme ! continuă el cu seriozitate. Învăţătorii te ajută ? Nu pe dumneata personal, firește, ci dacă ajută organizaţia de partid şi comsomolul.

Şirzad se aştepta la orice – să-l mustre pentru că pe ogorul lui Husein semănăturile ieşiseră rare, să-i aducă aminte că prăşila trebuia grăbită, numai la o discuţie despre şcoală nu se gîndise.

– Învăţătorii noştri sînt oameni de treabă. Lumea îi respectă. Trăiesc, însă, nu ştiu de ce, cam la o parte de oamenii satului. Învăţătoarele tinere, care sînt comsomoliste, vin regulat la adunări, plătesc cotizaţia, dar mai mult decît atît parcă nu fac ! Directorul nu prea arată tragere de inimă, nu este membru de partid şi e greu să exerciţi asupra lui vreo influenţă.

– E destul de simplu !... Hai la şcoală ! propuse Goşathan.

Pînă la începerea lecţiilor mai era o jumătate de oră. Şcoala era încă goală. Dar în grădina de zarzavat doi băieţi, mînjiţi cu ţărînă, trebăluiau pe lîngă răsadurile de pătlăgele roşii. Directorul, îmbrăcat cu o haină mototolită, cu gulerul ridicat, se plimba tăcut prin curte, posomorît, îngrijorat. Îi salută rezervat pe Goşathan şi pe Şirzad. Se vedea că nu se aştepta să iasă nimic bun de pe urma acestei vizite.

– Ce faci aici ? întrebă Goşathan.

– Sădesc flori ! răspunse cu o ironie tăinuită directorul.

Băieţii schimbară priviri între ei.

Goşathan dădu din umeri, şi deodată fără să se sfiască, îi îndreptă gulerul şi cu vîrful unghiei îi scutură de pe haină un fir de praf.

– Doar nu-i ger ! îi spuse el. Vrei să rîzi de mine, crezi că nu ştiu să fac deosebire între pătlăgele roşii şi crizanteme ? Mai mare ruşinea ! Hai în cancelarie !

Pe cît de frumoasă era şcoala pe dinafară, pe atît de murdară şi lăsată în paragină pe dinăuntru. Prin colţurile coridorului zăceau grămăjoare de gunoi, pe pereţi atîrnau tablouri şi afişe pline de praf. Directorul căsca, se zgribulea înfrigurat şi-i răspundea lui Goşathan fără chef. Gazeta de perete ? Cum să nu fie ? Există ! Dar au fost luate ieri articolele vechi şi nu s-a primit încă nici unul nou. Din canapeaua ruptă care se afla în cancelaria directorului curgea talaşul. Pe ferestre zăceau reviste, maldăre de ziare, şi teancuri de caiete. O pată mare, întunecată, se întindea pe tavan ca o vînătaie.

– Acoperişul e spart, spuse netulburat directorul. Acum două săptămîni am trimis preşedintelui un raport oficial... pînă azi, însă, n-a trimis pe nimeni măcar să vadă.

– I-ai fi putut aduna pe elevii din clasele mari, pe comsomolişti, şi făceai cu ei reparaţiile ! îl sfătui Goşathan cu o politeţă batjocoritoare, rostind cuvintele tărăgănat.

– Iau act de indicaţiile dumneavoastră şi le voi îndeplini ! răspunse respectuos directorul înclinîndu-se.

– Poate că tovarăşul Şirzad ar putea face rost de ceva ţiglă pentru şcoală ! adăugă Goşathan pe acelaşi ton înţepător.

Şirzad se fîstîci.

Cînd, însă, veni vorba de note şi de frecvenţa elevilor, directorul şcolii se învioră. Cifrele îi curgeau din gură ca fasolea dintr-un sac găurit. Goşathan însă îl asculta distrat.

– Deci absolut toţi copiii de vîrstă şcolară vin la şcoală ?

– Da, desigur ! Sută la sută, conform cu ordinele dumneavoastră ! exclamă voios directorul.

– Dar copiii ciobanilor ?

Directorul se opri brusc, fiind silit să recunoască faptul că într-adevăr copiii ciobanilor nu mai veniseră încă din primăvară la şcoală.

– Dar nici iarna n-au venit ! oftă Goşathan.

Uşa se deschise larg, scîrţîind din balamalele ruginite. Intrară două învăţătoare tinerele şi un învăţător bătrîn, cu

barba albă, pieptănată cu grijă. După ce aceştia îi salutară pe cei de faţă, Goşathan li se adresă :

– Tovarăşi, lucraţi fără tragere de inimă, fără interes, cu nepăsare !

– V-aş ruga să nu generalizaţi ! răspunse directorul, enervîndu-se deodată. Sîngele i se suise în obraz. Anumite fapte izolate nu vă dau încă dreptul să aruncaţi asemenea învinuiri asupra întregului colectiv de învăţători.

– Să avem iertare... scuzele mele !... replică Goşathan dîndu-şi mîinile în lături. Am vrut doar să vă amintesc cît de dăunătoare e nepăsarea. Învăţătorul delăsător, indolent, seamănă leit cu acel sărman derviş despre care, pe bună dreptate, a spus poetul : „De i se dă de pomană e bucuros, iar dacă nu-i ocărît, e mulţumit şi cu atît !"

Învăţătorul cel bătrîn voia să spună ceva dar, pătruns de regulile unei vechi bune-cuviinţe, nu îndrăzni să-l întrerupă pe Goşathan.

– Tovarăşe Goşathan, prinse el în sfîrşit momentul, aveţi întru totul dreptate. Peştele are, într-adevăr, sînge rece iar prin vinele omului indolent nu curge sînge, ci zeamă de prune...Dar vă rog să mai ţineţi seama de un lucru – nu sîntem noi singurii vinovaţi că ne-am rupt de viaţa clocotitoare a colhozului... Vinovat este şi acest tînăr – în treacăt fie spus – fost elev al meu ! Şi bătrînul învăţător arătă spre Şirzad. Niciodată n-a dat pe la noi şi cred că nu greşesc cînd afirm că nici azi n-ar fi venit dacă nu l-aţi fi adus dumneavoastră... Iată de ce ne-am înfundat între cei patru pereţi ai şcolii şi lîncezim năpădiţi de păienjeniş.

Tinerele învăţătoare, plinuţe, rotunde la faţă, cu obrajii rumeni pe care străluceau nişte ochişori naivi, dădeau din cap în semn de aprobare.

– Iar pe directorul nostru, degeaba îl ocărîţi ! continuă bătrînul învăţător. E venit de la oraş unde a terminat, de curînd, institutul. Nu cunoaşte viaţa de la ţară şi aici se simte străin. Am dreptul să vorbesc deschis despre acest lucru pentru că mă ciondănesc cu dumnealui dacă nu în fiecare zi, măcar o dată la două zile... Doar ştiţi că

fostul profesor de rusă și germană a dat bir cu fugiții – n-a mai putut sta. Un an întreg a colindat prin case unde era primit rece, a tînjit și nu și-a făcut nici un prieten... Cine-i de vină ? Nu-l scutesc de răspundere nici pe Rustam, dar și dumnealui, spuse bătrînul învățător arătînd din nou spre Șirzad, putea să-i treacă prin minte să-l fi chemat pe tînărul profesor alături de el și prietenii lui, în mijlocul tineretului din sat.

Șirzad simți că intră în pămînt de rușine.

Se auzi o bătaie sfioasă la ușă și, în cancelarie, intră mătușa Telly, trăgînd-o după ea pe Garaghez, care era plînsă, amărîtă. Mătușa Telly puse în fața directorului școlii o ulcică acoperită cu o cîrpă și zise cu arțag ·

– Fac orice pentru dumneata, dar primește-mi fetița asta într-o clasă, oricare ar fi ea. Ei, chiar dacă fata șchioapătă la aritmetică nu te uita la asta că-i doar isteață la minte – din zbor le prinde pe toate.

Goșathan zîmbi iar Șirzad înțelese că de dimineață avusese loc o discuție serioasă în casa mătușii Telly.

Se auzi sunînd clopoțelul de pe coridor. Învățătoarele și bătrînul plecară spre clase.

– Of, mătușică ! o dojeni pe Telly Goșathan cu mîhnire, după ce ușa cancelariei se închise în urma învățătorilor. Ești șefă de echipă, activistă și aduci directorului plocoane ! E bine ce-ai făcut ?

Se auzi glasul micuței Garaghez, ca un piuit.

– Ți-am spus eu, bunicuțo, că n-o să primească ! și lipindu-se de mătușa Telly, își ascunse fața în nenumăratele cute ale fustei ei.

– Du-te în clasă ! spuse directorul fetiței. Vin și eu numaidecît !

Garaghez chiui de bucurie. Sări într-un picior și o zbughi afară, fîlfîindu-și în pragul ușii poala rochiței albăstrii.

– Să fie într-un ceas bun ! îi ură Goșathan. Ei, trebuie să plec și eu.

Mătușa Telly îi făcu semn lui Șirzad să iasă în coridor și acolo îi șopti :

– Mă duc la cîmp. Necazurile tale să cadă asupra mea ! Ai ceva porunci de dat ?

– Parcă dumneata nu ştii ce-i de făcut ? Dă-i bătaie la prăşilă.

În timpul acesta, Goşathan vorbea în cancelarie cu directorul şcolii spunîndu-i să-i poftească la el chiar în seara aceea pe Şirzad, pe Nadjaf şi pe toţi învăţătorii ca să stea de vorbă cu ei, să se sfătuiască. Doar din pricina stării acesteia de toropeală, spunea Goşathan, nu e greu să te îndobitoceşti de-a binelea, nu altceva. Directorul, roşu la faţă, îl încredinţă că va îndeplini dispoziţiile primite. Goşathan însă îşi dădea seama limpede că fără un statornic ajutor din partea lui Şirzad treaba nu avea să meargă ca lumea la şcoală.

În uliţă, Goşathan îl întrebă pe Şirzad dacă nu putea fi convocată pentru una din zilele următoare o adunare de partid. Şirzad îi răspunse că adunarea urma să aibă loc chiar a doua zi, seara, dar că Rustam ceruse să fie amînată pentru sîmbătă.

– Zi-i Rustam şi pace ! zîmbi ghiduş Goşathan. A cerut amînarea şedinţei pentru că situaţia brigăzilor se va îmbunătăţi mult peste trei zile şi el va apare în faţa comuniştilor într-o lumină din cele mai favorabile... Nu-i nimic ! Poate fi şi sîmbătă – nu ne goneşte nimeni din spate ! spuse Goşathan, după o clipă de gîndire, apoi adăugă : Vino diseară să stăm de vorbă cu învăţătorii. Trebuie dezmorţiţi – atunci vei avea şi dumneata în ei un sprijin de nădejde. Spune-i şi lui Nadjaf să vină.

Printre zidarii care lucrau la temelia Casei de cultură se ivi făptura masivă a lui Rustam şi răsună ca un clopot vocea lui groasă, tunătoare. Trăgea cuiva o săpuneală zdravănă... Observîndu-i pe Goşathan şi pe secretarul organizaţiei de partid, Rustam strigă fără să se mişte din loc.

– Şeful secţiei culturale s-a îndrăgostit de-a binelea de colhozul nostru. Ce diavoli te aduc pe aici tovarăşe ? Bumbacul merge bine, grînele au dat în spic, bostănăriile sînt în floare... Ce ne mai pregăteşti ?

– Nu mai face spirite... Mai puține înțepături... că te poți înțepa și dumneata ! îi răspunse Goșathan, apropiindu-se de el.

– Tare aș vrea să știu, întrebă răspicat Rustam, ce etichetă, rogu-te, ai pregătit să ne-o lipești pe frunte ?

– Mai bine ți-ai aduce aminte de ce-a lăsat în urmă Husein-mutul. Semănăturile sînt rare – știi doar !

– N-ai dormit toată noaptea ca s-o descoși pe mătușa Telly ? Și, acum te legi de cîteva hectare nenorocite ! Foarte bine. Acum dumneaei n-are decît să aducă îngrășăminte suplimentare. Rustam își vîrî palmele sub cingătoarea care-i strîngea pîntecul. Era mulțumit că-l putuse umili în fața zidarilor pe Goșathan. În focul enervării însă nu observă cu cît respect și simpatie îl priveau aceștia pe șeful secției de învățămînt.

Deodată, președintele colhozului îl văzu pe o ulicioară pe Kerem, mergînd cu un aer nespus de abătut. Rustam se umflă în pene ca un curcan :

– Hei, ce umbli hai-hui ?

Kerem îi răspunse cu o îndrăzneală și o îndîrjire pe care numai un om jignit de moarte le poate avea :

– Nu fii caraghios, tovarășe Rustam, nu face pe oameni să rîdă. Eu m-am născut crescător de oi – asta mi-a fost viața : la stînă... N-am umblat niciciînd după posturi grase... așa că pot munci și ca cioban de rînd...

Rustam își scoase căciula și-și arătă ceafa.

– Uite, cînd o să-ți vezi ceafa, atunci te mai duci la stînă... Deocamdată muncești la sapă.

– Te mai rog o dată : nu face pe caraghiosul... Și întorcîndu-se spre ceilalți doi le spuse : Tovarășe Goșathan, frate Șirzad, cum îl puteți lăsa să făptuiască o asemenea nelegiuire ? Ce credeți – sînt și eu om sau vită ?

Rustam nu se osteni să-i mai adreseze vreun cuvînt – doar articulă o exclamație plină de dispreț : „E-eh !, aruncînd apoi o privire aspră spre Iarmamed care se apropiase și el între timp. Acesta înțelese de îndată dorința lui Rustam. Se repezi la conovățul de care era legată iapa sură a președintelui.

Şirzad încă nădăjduia că Rustam va da ascultare rugăminţii ciobanului. Chestiunea era limpede şi toată cearta aceea nu avea nici un rost. Văzînd însă că Rustam sare în şa, se îndreptă spre el.

– Există doar o conducere a colhozului ! îi aminti el cu o asprime în voce pe care pînă atunci Rustam nu o auzise la el. Cererea lui Kerem trebuie analizată într-o şedinţă a conducerii – acest lucru îl cere însuşi principiul muncii în colectiv care, după cum ştim, nu a fost încă desfiinţat. De ce te încumeţi să rezolvi asemenea probleme în fugă ?

Preşedintele rămase o clipă descumpănit, dar imediat i-o reteză scurt :

– N-am timp să fac şedinţe în toiul muncilor... Dacă pentru fiecare cerere trebuie să convocăm cîte o adunare, atunci ar fi mai bine să chemăm un hoge ca să cînte prohodul recoltei...

Spunînd acestea, şi îndemnă iapa, dar Şirzad o apucă de dîrlogi :

– Acesta-i ultimul dumitale cuvînt ?

– O să se ducă înapoi la stînă cînd o să-şi vadă ceafa ! Şi îndată se răsti la Şirzad : dă drumul calului !

– Bagă de seamă, pînă la urmă să nu te căieşti ! îi răspunse încet Şirzad.

Rustam se străduise să nu se certe cu secretarul organizaţiei de partid faţă de oameni. Dar acum, turbat de mînie, nu se mai putu stăpîni şi, făcîndu-i cu ochiul lui Iarmamed, îi strigă ca să-l audă Şirzad :

– Bine am mai ajuns... Mucoşii de pînă mai ieri au început să ameninţe !...

Îşi îndesă căciula peste urechi şi o porni galop spre stepă unde, aruncîndu-şi privirile de-a lungul cîmpului verde şi plin de rod, socoti cam cît bumbac va recolta, cîte grîne va avea la treier – şi se linişti.

Pe margini, iarba crescuse înaltă, plină de sevă. Rustam slăbi frîul şi se ridică în scări. Privi cu atenţie ogorul din faţă : pămîntul era bine afînat şi curăţit de buruieni. Nu prea departe, nişte colhoznice lăsaseră sapele jos şi vor-

beau ceva cu mare aprindere. Președintele strîmbă din nas : „S-au pus muierile pe trăncăneală – acum s-a apucat tot satul să-l judece." Văzînd-o însă printre femei și pe Sakina se rușină de bănuielile lui.

„Acolo unde e ea, totu-i în regulă !" își spuse Rustam și, dînd pinteni calului, o porni spre drum.

Dacă ar fi întors capul în clipa aceea ar fi văzut că femeile îi făceau semn cu mîna, fluturînd batistele, și ar fi auzit-o pe Sakina strigînd :

– Rustam, vino-ncoace ! S-a întîmplat ceva !

Rustam era însă departe. Mătușa Telly rîse de Sakina :

– Cînd e călare pe cal, bărbatu-tău e semeț foc ! L-ai îngrășat bine, n-am ce spune. Bagă de seamă ca de atîta bine să nu-i vină-n minte să se lege de vreo muieruscă tinerică...

Femeile izbucniră în rîs. Sakina nu scoase însă un cuvînt. Asemenea vorbe nu-i plăceau de fel – mai cu seamă în starea ei sufletească de acum. Se lăsă pe vine și se uită cu atenție la o tufă de bumbac bogată, gata să înflorească.

– Ce frumusețe, dar cînd privești mai bine ți se rupe inima ! se tîngui ea curățînd de pe o frunză petele negre lăsate de gîndacul răufăcător. Întoarse frunza și continuă să curețe cu mîna păianjenișul. De-l lași așa o zi-două, toate tufele ți le mănîncă...

– Sakina-*hala !* se văicări o tînără cu obraji bucălați. Lighioana asta a nimicit aici toate lăstarele...

Sakina se apropie repede de ea. Frunzele late erau pe alocuri pline cu bășici, semănînd cu niște arsuri sîngerii. La cea mai ușoară atingere, frunzele se desprindeau și cădeau jos, dezgolind tufele.

Inima Sakinei se strînse. Mergea de-a lungul brazdei examinînd cu atenție fiecare tufă. În clipa aceea era aidoma unui medic cu experiență care nu pune temei pe înfățișarea vioaie a bolnavului. În primele zile, gîndacul care-și țese pînza se ascunde pe partea umbrită a frunzelor. Dacă nu-i stîrpit la timp, întreg lotul e amenințat de distrugere.

După o jumătate de oră, Sakina și mătușa Telly constatară că dăunătorul se întinsese pe aproape cinci hectare de pămînt. Nu mai era vreme de pierdut ! O fată mai dezgheţată fu trimisă îndată la cantonament ca, de acolo, să dea de veste lui Șirzad prin telefon despre primejdia care pîndea culturile.

Fără a zăbovi, brigadierul aduse cu un camion baloanele cu soluție de pucioasă și apă de var, mulțumindu-i Sakinei din toată inima.

– Peste cinci zile toată recolta ar fi fost pierdută !

Trebuiau stropite tulpinile și frunzele de dedesubt. Oricît de greu îi veni lui Șirzad, înalt cum era, să se tîrască pe pămînt aproape în patru labe, cu balonul în spate, nu plecă, însă, de pe cîmp pînă nu fu stropit tot lotul.

Cînd lăsă jos balonul de pe umeri, se întunecase de-a binelea. Se îndreptă din șale. Simțea că amorțise și-l durea tot trupul. Dar și femeile, și fetele, mai ales Sakina și mătușa Telly, cădeau din picioare, frînte de oboseală. Nici ele nu lăsaseră lucrul, nu se tînguiseră, deși fiecare avea destule treburi de făcut acasă.

Șirzad avusese grijă să prevină din vreme șoferul, și camionul aștepta la marginea șoselei. Tînărul însoți femeile pînă-n sat și nu uită să le mulțumească din toată inima.

Perșan nu sosise încă de la cîmp. Sakina intră în casă. Nu-i fu greu să ghicească, după mina posomorită a lui Rustam că îi era foame, fiind gata, gata să-și iasă din sărite. Cînd văzu însă fața pămîntie a nevestei lui, ochii înfundați în orbite și vinele mîinilor umflate, Rustam se sperie :

– Sakina-*hanum*, unde ai fost pîn-acum ? o întrebă el cu un tremur în glas.

Aflînd de ravagiile făcute de gîndac, Rustam vru să dea fuga la administrația colhozului, să adune lumea. Sakina, însă, îl liniști : Șirzad dăduse de veste tuturor brigadierilor și acum se stropeau toate culturile, iar în zori acțiunea de stîrpire va continua...

– Îți mulțumesc, nevestico ! îi spuse Rustam, și adăugă : Halal flăcău Șirzad, nu s-a pierdut cu firea !

– Ți-e foame, tătucule ?

– Nu-i nimic... mai aștept. Mîncăm împreună o *kiufta,* Știi cum spuneau bătrînii : „turchestanul e bun proaspăt – și *kiuftaua* bine fiartă."

9

Cu firea lui blîndă și visătoare, Șirzad trebuia să facă mari sforțări ca să ignoreze tot felul de piedici, să lupte pieptiș de fiecare dată cu președintele colhozului.

Chibzuise îndelung asupra atitudinii lui Rustam și ajunse la concluzia că nu mai putea tărăgăna lucrurile. Înfumurarea președintelui – își spunea el – e în stare să facă pe orice om cu inițiativă, mai mult decît nepăsător față de muncă. Nimic nu poate fi urnit din loc cînd oamenii nu pun toată inima și n-au inițiativă în muncă. Dacă va mai dăinui mult situația aceasta, colhozul „Viața nouă" se va pomeni codaș pe toată Stepa Mugană.

Pentru interesele celor mulți, Șirzad trebuia să-și înăsprească inima și, la nevoie, să fie neînduplecat. Pentru un comunist, un secretar al organizației de partid alt drum nu exista.

Hotărî să se ducă la comitetul raional de partid, să ceară sfat și ajutor. „Le voi spune fără ocol : de unul singur nu-l pot struni pe președinte... nu sînt în stare."

La raion, curajosul ighit se zbuciumă atît de mult tot timpul cît îi povesti lui Aslan despre îndărătnicia lui Rustam, încît secretarul comitetului raional de partid îi oferi, zîmbind, un pahar cu apă și-i spuse :

– Hai, liniștește-te, te rog !...

– Vă rog să mă credeți că n-am venit să mă plîng ! îi spuse cam stînjenit Șirzad, ținînd paharul în mînă nedumerit – ce nevoie avea el să bea acum apă minerală ?...

Adică, da, desigur, am venit să mă plîng... pentru că orișice răbdare are margini... înțelegeți-mă, vă rog...

– Te înțeleg, te înțeleg ! îl asigură Aslan, dînd din cap.

– Rustam-*kișî* parcă-i orbit. Dacă nu mă credeți, întrebați-l pe tovarășul Goșathan... el a văzut cu ochii lui...

– Nu, nu-i nevoie să-l întreb, cred tot ce-mi spui !

În drum spre comitetul raional de partid, Șirzad se gîndea că după ce îl va asculta, Aslan va întocmi îndată o comisie de anchetă pe care o va trimite la colhoz. Apoi, îi va convoca, pe el și pe Rustam, la raionul de partid, la o ședință de birou și amîndoi vor fi siliți să spună, fără nici un ascunziș, de nici un fel, toate neînțelegerile care-i despart. Le va face cunoscut, desigur, concluziile comisiei și le va citi rezoluția. Așa se petreceau lucrurile întotdeauna. Aslan, însă, avea pesemne alte obiceiuri.

– Mai mare rușinea ! îi spuse în sfîrșit Aslan enervat. N-ai vrut să te plîngi dar ai transformat toată discuția într-o lamentare deznădăjduită. Dar cine ești dumneata la urma urmei ? Ești secretarul organizației de partid a colhozului iar Rustam e un membru ca oricare altul al acestei organizații. Și dumneata n-ai găsit altceva mai bun de făcut decît să ceri comitetului raional de partid să se ocupe de neînțelegerile dintre dumneavoastră fără să cunoască și părerea celorlalți comuniști din colhoz, dîndu-i la o parte. Spui că Rustam nu vrea să țină seama de colectiv. Dar dumneata oare, nu faci la fel ? Ai vrut să-l domolești pe bătrînul Rustam, dar cînd ai văzut că nu reușești ai fugit glonț la raionul de partid. Cum poate fi calificat acest fel de a proceda ? A te sprijini pe colectiv, înseamnă să știi să-i folosești forța și influența. Dacă președintele ar fi fost criticat, așa cum e normal, de organizația de partid, atunci astăzi ar fi venit el la comitetul raional de partid, recunoscînd justețea criticilor ce i-au fost aduse. Sau, s-ar fi putut plînge că i s-a făcut o nedreptate, cerînd să fie anulată hotărîrea adunării generale a organizației de partid. În acest caz, comitetul raional s-ar fi amestecat în treburile dumneavoastră, spunîndu-și cuvîntul cu toată greutatea.

Şirzad lăsă capul în jos. Asculta ce-i spunea Aslan, se simţea ruşinat, dar nu-i părea rău că venise. Fără această discuţie ar fi bîjbîit în întuneric multă vreme încă. Acum însă, se simţea mai tare, mai liniştit, mai sigur pe el.

În drum spre casă, se gîndea să convoace imediat o şedinţă de birou, iar apoi o adunare generală a organizaţiei de partid. Chibzuind însă bine, renunţă la această idee, încredinţat că o asemenea adunare ar avea un caracter cazon... Socoti că va fi mai potrivit să-l poftească pe Rustam la el şi, în prezenţa a doi-trei activişti, să aibă amîndoi o discuţie tovărăşească. Şirzad nu dorea să se răzbune pe Rustam, să se răfuiască cu el, ci să-i deschidă ochii, arătîndu-i greşelile, abaterile.

Aflînd intenţia lui Şirzad şi a altor comunişti de a sta în seara aceea de vorbă cu el, în prima clipă Rustam hotărî să nu se ducă. După aceea însă gîndindu-se că s-ar putea spune că i-a fost teamă, veni la ora opt precis la club, unde era aşteptat de Şirzad, de mătuşa Telly şi de Ahat, un bătrîn cu barbă albă.

„Bine cel puţin că pe mucosul de Nadjaf nu l-au mai chemat !" se gîndi Rustam, îndesîndu-şi pipa cu tutun şi întrebînd în zeflemea :

– Pentru care anume treburi de seamă ne-am adunat ?

– Treburi avem pînă peste cap şi, într-adevăr, toate-s de seamă ! răspunse Şirzad. Şi nu numai atît – dar nu suferă amînare. Primăvara, ţăranul – vorba ceea – n-are timp nici să se scarpine. De asta e bine să lucrăm în bună înţelegere unii cu alţii, aşa fel ca lucrurile să se facă cum trebuie şi la timp. Din păcate, relaţiile dintre biroul organizaţiei de partid, ba chiar dintre întreaga organizaţie şi preşedintele colhozului sînt de aşa natură încît lucrurile nu merg spre buna înţelegere reciprocă, nu merg spre o unitate de vederi, ci spre dezbinare. De aceea ne-am gîndit să stăm tovărăşeşte de vorbă cu Rustam-*kişi* pentru ca toate neînţelegerile să fie lămurite...

– Vă rog să nu-mi răpiţi timpul care, acum, e foarte preţios ! tună Rustam. N-ai vreme nici măcar să răsufli. Hai, spuneţi-vă deschis toate nemulţumirile, iar dacă aşa

ceva nu există, atunci mă ridic și plec. Puteți sta aici și fără mine – chiar pînă mîine dimineață.

Șirzad oftă.

– Și noi am muncit la cîmp toată ziua, îi spuse el. Și noi sîntem obosiți. Nici noi nu vrem să stăm aici pînă dimineața. Te sfătuiesc, totuși, tovarășe Rustam, să nu uiți că ești comunist și ca atare, fă bine și te poartă față de noi ca un membru de partid.

– Aș vrea să știu : am luat cuiva pîinea de la gură ? răspunse disprețuitor Rustam. Am jignit, oare, pe cineva pe nedrept ? Ascultați vorba mea – degeaba împroșcați oamenii cu noroi !

Roșu de mînie, Rustam privi chiorîș spre mătușa Telly, bănuind că bătrînica ardea de nerăbdare să-și descarce sufletul. Nu se înșela : mătușa Telly nu întîrzie să ia cuvîntul.

– Cine aruncă în tine cu noroi, Rustam – cine ? Ți s-a spus liniștit că dacă ești comunist, să nu umbli pe pămîntul sovietic cu nasul sus ca baii de altădată, că te paște ceasul rău și atunci îți rupi și mîinile și picioarele...

– Hai, mai tacă-ți gura, *arvad,* nu mă scoate din sărite ! Poți să țipi cît ăi vrea, că pe feciorul tău tot nu-l mai las să pună piciorul la stînă. Să știi asta ! Degeaba m-am tot ciondănit cu Kalantar două luni pentru el... Gata ! S-a terminat ! Știa el ceva, Kalantar, cînd mă sfătuia : „Scoate-l pe Kerem de la stînă !"

Astfel Rustam – un om sincer întotdeauna – își călcă de astă dată pe cuget și toți și-au dat seama de aceasta.

– Cui îi cînți în strună ? Lui Kalantar-*leleș* ! strigă înciudată Telly. Ți-ai și găsit omul !

Rustam încercă s-o intimideze pe mătușa Telly.

– Dacă ești atît de grozavă, du-te și te plînge la comitetul raional de partid !

– Păi o să mă duc ! De ce să nu mă duc ? Și la Baku o să mă duc, ba chiar și la Comitetul Central ! Mie toate ușile au să mi se deschidă. Kalantar al tău nu are decît un gînd – cum să facă să oploșească pe lîngă stîna noastră pe ticălosul cela de Farhad !

– Şi Farhad şi Kerem sînt din acelaşi aluat ! răspunse cu dispreţ Rustam. Una şi cu una fac două – ţine minte : Kerem n-o să mai calce pe la stînă !

– Eu n-am deschis vorba despre fiul meu ! răspunse mătuşa Telly care, obişnuită cu grosolăniile lui Rustam, îşi păstra sîngele rece. Kerem este, şi el, membru al colhozului nostru ! continuă ea. Să hotărască deci colhozul dacă rămîne cioban sau se duce la bumbac. Dacă oamenii vor spune : „Du-te şi ară pămîntul !", o să se ducă. Dar aici n-am venit pentru feciorul meu...

– Ba tocmai pentru el ai venit ! se răsti Rustam. Tu ai pus la cale toată zarva asta. Numai limba ta otrăvită a vîrît între noi zizania. Cine ne-a adus aici dacă nu mătuşa Telly ?

– Ah, *kişi,* ce urît e să învinuieşti un om pe nedrept ! îi răspunse Telly şi cu un aer obosit îşi întoarse privirea spre ceilalţi.

Şirzad îşi dădu seama că trebuia să intervină.

– Aţi fost chemaţi amîndoi – şi mătuşa Telly şi dumneata, tovarăşe Rustam – de mine, ca secretar al organizaţiei de partid. Şi v-am chemat nu ca să vă certaţi – că şi aşa avem destule certuri !... Am vrut să vorbim deschis, de la suflet la suflet. Dacă acest lucru nu ne va reuşi, atunci numai dumneata, *kişi,* vei fi vinovat. Dumitale o să-ţi pară rău : te vom chema în faţa biroului şi, apoi, în faţa adunării generale.

– Nu mă tem de hotărîrile voastre – cunosc eu drumul la comitetul raional de partid. Rustam se ridică de pe scaun, arătînd astfel că-i era lehamite de asemenea discuţii.

Bătrînul Ahat tresări deodată şi-l apucă pe Rustam de braţ.

– Ce se petrece cu tine, prietene ? Noi te socotim un tovarăş de-al nostru şi te-am chemat să-ţi spunem în faţă greşelile, abaterile de care te faci vinovat. Doar nu-ţi vrem răul !... Şi nu te-am chemat pentru vreo răfuială. Uite, nici măcar proces-verbal nu întocmim. Comuniştii pot găsi întotdeuna o limbă comună cu un comunist –

nu-i așa ? Vrei să punem problemele astea care ne frămîntă în discuția adunării generale astfel ca nu numai colhozul, ci și întreg raionul să afle de neînțelegerile noastre ?

– Da, vreau ! declară Rustam fără să stea prea mult pe gînduri. Nu mă speriați cu adunarea generală. Cînd știu că am dreptate – o am ! Convocați adunarea generală chiar mîine – bătrînul Rustam va ști să spună oamenilor ce trebuie.

– Bine, mîine convocăm biroul organizației de partid ! spuse Șirzad. Sînteți liber, tovarășe Rustam.

„Nu le-a mers ! Adunarea generală mă va susține pe mine, nu pe Șirzad !" gîndi Rustam și plecă spre casă triumfător.

Speranțele nu i s-au realizat. Ședința de birou a ținut trei ore și a fost furtunoasă. Nimeni nu i-a luat apărarea.

Cînd Șirzad a propus ca membrul de partid Rustamov să fie sancționat cu mustrare pentru îngîmfare, pentru lipsă de spirit autocritic și pentru rupere de masa colhoznicilor, toți cei prezenți au fost de acord.

Dar nici aceasta nu l-a adus la realitate pe Rustam.

– Comitetul raional o să infirme hotărîrea voastră, a amenințat el. Veți vedea ! De cîte ori se întîmplă să greșească nu numai conducătorii, dar chiar și o întreagă organizație cînd se lasă dusă de nas de demagogi ! Nu s-a născut încă omul să mă îmbrobodească pe mine...

10

Seara tîrziu Sakina stătea în cerdac și cîrpea rufe. Își simțea sufletul greu. Neînțelegerile în familie continuau Rustam primise o mustrare pe linie de partid, Garaș nu se împăcase cu nevasta lui. În ultimele zile, Rustam nu-și mai găsea locul. Era dezorientat ca un conducător de caravană rătăcit în deșert. Uneori, Sakina căuta să-i găsească lui Rustam o scuză, dar nu reușea, și se gîndea cu

tristețe că pe Rustam îl puteai frînge, dar nici pomeneală să-l schimbi. Așa era firea lui,

În adîncul sufletului, Sakina era mîndră de curajul cu care înfrunta Rustam viața. Îi plăcea cînd îl vedea că nu se lasă niciodată pradă deznădejdei, că întîmpină cutezător orice primejdie.

De fapt, același sentiment de admirație îl nutrea nu numai Sakina. Mulți oameni din sat îl lăudau pentru firea lui neînfricată. Dar asta nu făcea fericită familia lui Rustam.

Doar Perșan o mai bucura pe Sakina. Fata era isteață, nu se pierdea cu firea în clipe grele, știa să aprecieze just oamenii. Uneori își mai făcea ea mendrele – dar cînd se poate răsfăța o fată dacă nu în anii tinereții ei ?....

Fata stătea la masă, lucrînd la niște hîrtii de contabilitate. Sakina se uită la ea, zîmbi și-i spuse încet :

– Cheamă-l pe tata – ajunge cît a țesălat calul. Spune-i că trebuie să stăm de vorbă. Să nu pleci că și de tine am nevoie.

Perșan nu se mișcă din loc. Întoarse capul spre cerdac și strigă tărăgănat :

– Ta-tă...ă...ă...

Sakina se încruntă.

– De strigat știu și eu să strig. Ți-i lene să te duci pînă-n curte ? Hai, du-te și cheamă-l !

Perșan strigă, de data aceasta și mai tărăgănat, mai tînguitor :

– Ta-tă ! Ta-tă... tă...tă...ă...ă... !

Rustam se ivi în ușa grajdului. Ciufulit, ținea în mînă țesala cu care curățase calul, mustățile îi erau pline de firicele de paie și avea mînecile cămășii suflecate.

– Ordin de la comandamentul suprem – te prezinți în fața mamei numaidecît ! strigă răspicat Perșan.

Cu cît era mai grea situația, cu atît Rustam se arăta mai încrezut, mai sigur de sine. Se duse să se spele pe față, își curăță haina și, netezindu-și mustața, urcă treptele cerdacului. Adresîndu-se nevestei lui, spuse :

– Ce ordine îmi dai, nevastă ? Te ascult.

Sakina nu-i răspunse imediat. Făcu ochii mici, trecu firul de aţă prin urechea acului, rupîndu-l apoi la un capăt cu dinţii. Deodată, însă, acul începu să-i joace în mînă...

– Cum se poate să primeşti mustrare ? îl întrebă ea, abia stăpînindu-se să nu plîngă. Cum s-a putut întîmpla un asemenea lucru ? Eu cred că trebuie să te duci la raionul de partid şi să ceri eliberarea din postul de preşedinte al colhozului. Cere altă muncă, mai uşoară... Ai îmbătrînit – nici eu nu întineresc... Barem restul zilelor cît om mai avea de trăit să fim liniştiţi !... Perşan îşi adună hîrtiile, pregătindu-se să plece. Mama ei, însă o opri aspru : Stai ! îi strigă ea. Acum eşti destul de mare ca să înţelegi !...

Rustam privi îndelung grădina învăluită în pîcla înserării.

– Ce-ţi trece prin minte ! spuse el cu sufletul la gură. Să mă opresc la jumătatea drumului, tocmai acum cînd am pus la cale treburi atît de însemnate ? Mi s-ar rupe inima...

– Tu ai început... Au să sfîrşească tinerii ! îi răspunse Sakina, făcînd eforturi să pară liniştită. Aşa e de cînd lumea... un plugar pune în pămînt sămînţa, altul culege rodul...

Rustam rîse cu amărăciune :

– Nu te teme, nevastă – nu te teme. Aşa cum am venit pe lume, aşa o să-mi sfîrşesc zilele ! Am trăit fără să-mi fie frică de nimeni, şi aşa o să mor ! Nu-mi voi pleca în faţa nimănui capul cărunt. Nu va trece o săptămînă şi o să-i fac pe demagogii şi sforarii ăştia să înghită ei cîte o mustrare de-o să le rămînă în gît ! Mă duc chiar mîine la comitetul raional de partid.

– Dar eşti sigur, tată, că acolo ţi se va lua apărarea ? se amestecă Perşan în vorbă cu îndrăzneală.

– Tu ai face mai bine să taci ! se răsti la ea Rustam. Să-ţi vezi lungul nasului !

– Jur pe sănătatea matale, tătucule, că de la matale am învăţat să mi-l ţin sus !... Să încheiem între noi o con-

venție : nu ne încredem în cei cărora nu le ajungi nici cu prăjina...

Rustam i-ar fi putut lesne porunci să-și țină gura, dar se stăpîni. Sakina însă o mustră din priviri.

– Bine, bine, mamă ! Nu te uita așa la mine că nu-mi pasă ! spuse Perșan cu un calm de invidiat. Dacă la raion tata o să cîștige cauza, să-mi cumperi un batic de mătase.

– Dar dacă o să-ți rup urechile ? o întrebă Rustam.

Perșan fugi în sufragerie. Aruncă, de acolo, o privire spre taică-său și Rustam desluși atîta dragoste în ochii ei că i se strînse inima.

– Nu fiți neliniștite, dragele mele. Totul se va aranja. Plec curînd la Baku și o să aduc de acolo, și ție mamă și căpriței ăsteia, cele mai frumoase baticuri...

A doua zi de dimineață, Rustam plecă la raionul de partid, vrînd să vorbească el cel dintîi lui Aslan despre mustrarea primită. Cuvîntul, oricît de mult adevăr ar închide în el, își pierde puterea de convingere cînd trece din gură-n gură, așa cum se tulbură izvorul de munte care se prăvălește în vale și-și amestecă apa cu nisipul... Era de ajuns să întîrzie cît de puțin și cine știe ce minciuni se mai scorneau pe seama lui.

Sprintenul Salman însă, i-o luase demult înainte. După ședința de partid, îi telefonase lui Kalantar.

– Bucurați-vă ! Rustam a fost scuturat zdravăn. L-au făcut de rîs în toată Stepa Mugană. Și încă a avut noroc că i s-a dat doar o mustrare... Putea fi chiar exclus din partid. Ar fi fost foarte simplu...

Kalantar-*leleș* cunoscut ca un om lipsit de scrupule se simți străbătut de fiori în fața unei asemenea perfidii.

– Da tu de ce te bucuri ? Ți-ai pus în cap să ajungi președinte ?

– Jur că mi-e destul ce sînt prin bunăvoința dumneavoastră. Nu doresc mai mult ! îi răspunse Salman pe ocolite. Am vrut doar să vă spun că pe bietul bătrîn l-au opărit cum nu se poate mai rău. Acu o să înțeleagă în

sfîrșit, ce înseamnă să nu asculți de sfaturile lui Kalantar-*leleș*.

„Ce flecar afurisit ! gîndi Kalantar. Dacă ascultă careva convorbirea ?“ Furios, îi șuieră printre dinți :

– Mulțumesc, fii liniștit, drăguță. N-o să uit asta – da, n-o să uit... eu țin seama de tot... Telefonează-mi întotdeauna cînd ai ceva... nu te teme.

Rustam se mai spăla încă acasă la el, pregătindu-se de plecare, cînd Kalantar năvăli ca o furtună în biroul lui Aslan.

– Ați aflat ? La colhozul „Viața nouă“ e tărăboi mare. Se sfîșie ca lupii !...

Aslan îl asculta trist, amărît, cu gîndurile aiurea. Bucuria veninoasă a lui Kalantar nu-i plăcu.

– Dar ce se petrece acolo ? îl întrebă el în silă.

– Rustam a adunat în jurul lui un număr de colhoznici iar Șirzad, mucosul•cela încrezut, și-a strîns și el prietenii – și iac-așa s-au luat la harță între ei. Se mănîncă de vii unii pe alții. Pe cuvîntul meu, nu cred c-o să mai putem scoate de la ei ceva bumbac... O să ducă de rîpă colhozul cel mai puternic din raion.

Aslan se crispă și-și frecă tîmplele cu palma.

– Dumneata ce propui ?

– Concluzia se impune de la sine. Propun să fie amîndoi chemați în fața biroului comitetului raional de partid, să li se tragă o săpuneală zdravănă... și apoi bineînțeles să fie scoși amîndoi din muncă. Amîndoi. Vorbind astfel, își propti coatele pe masă, și apropiindu-și de Aslan fața asudată îi șopti : În ce mă privește, n-am încredere în nici unul – bineînțeles din punct de vedere politic.

Secretarul comitetului raional de partid îl asculta și își dădea seama tot mai mult că nu întîmplător încercase Kalantar să plaseze pe prietenul său Farhad la stîna colhozului „Viața nouă“. În cazul acela Rustam știuse să se țină bine, rezistînd la presiunile lui.

Aslan tăcu o vreme. Își frecă tîmpla care-l durea și-i răspunse cu răceală :

– Situația din colhozul „Viața nouă" o cunosc. Nu se poate spune că e vorba de intrigi, de atitudini neprincipiale. Dacă ne-am situa pe o asemenea poziție, n-am face decît să agravăm greșelile lui Rustam-*kișî* și, poate, pe ale lui Șirzad. Nu sînt cîtuși de puțin de acord cu afirmația că ne putem îndoi de cinstea lor din punct de vedere politic și nici de devotamentul lor.

Kalantar era încredințat că Aslan nu știa ce se petrece la colhozul „Viața nouă". Acum însă, își dădea seama că e foarte bine informat. Pare un om șters și cînd colo ia te uită ce șiret e !

– Cum vedeți conflictul dintre președinte și secretarul organizației de partid ? întrebă cu prudență Kalantar.

– Asupra acestui lucru trebuie gîndit serios. Concluziile pripite nu ar duce la nimic bun. După cîte-mi pot da eu seama, dumneata nu-l prea ai la inimă pe Rustam. Așa-i ? Ți-aduci aminte de discuția aprinsă pe care ați avut-o pentru postul de responsabil al stînei ? Nu cumva de-aici a pornit tot ce se întîmplă ? Unui activist sovietic, însă, nu-i stă bine să fie ranchiunos.

Kalantar făcu o mină de om jignit. De ce să fie acuzat fără nici un temei ? El nu se gîndea decît la un singur lucru – la recolta din anul acela. Neînțelegerile dintre Rustam-*kișî* și Șirzad aveau să ducă de rîpă colhozul. Și Kalantar-*leleș* continuă insinuant :

– Ar trebui să profităm de momentul acesta prielnic și să-l scoatem pe Rustam de la conducere.

– De scos nu-i greu, dar pe cine să punem în locul lui ?

– Pe Salman ! răspunse Kalantar fără a șovăi o clipă. Ar fi un bun președinte. Ne-ar face pe plac în totul și oricînd...

– Ei, tocmai de acest lucru mi-e teamă !

Kalantar-*leleș* retractă cu o grabă suspectă :

– Salman sau altul – eu nu insist... dar așa nu mai poate continua !

În ultimele zile, Aslan se gîndise și el dacă n-ar fi bine ca Rustam să fie înlocuit. Totuși, ce-l făcea pe Kalantar să stăruie atît de mult în privința aceasta ? Aslan obser-

vase că președintele comitetului executiv raional căuta să-și căpătuiască prietenii în posturi de conducere și că nu-i putea suferi pe acei care gîndeau cu capul lor și-l înfruntau. Desigur că Salman făcea parte din clica lui Kalantar-*leleș*. Acest lucru trebuia ținut în seamă. După război, Rustam muncise în cele mai grele condiții și făcuse tot ce era cu putință omenește pentru propășirea colhozului. Nici acest lucru nu trebuia uitat :

– O să punem problema aceasta în discuția biroului comitetului raional ! încheie scurt Aslan, dîndu-i lui Kalantar să înțeleagă că poate pleca.

Cînd i se spuse că venise Rustam și că dorea să-i vorbească, Aslan dădu dispoziție să nu mai fie primit nimeni. Ținea să stea de vorbă cu bătrînul între patru ochi, fără martori. Acum, Rustam putea fi numit cu adevărat bătrîn. Tras la față, mai negricios ca niciodată, în ochii lui duși adînc în fundul capului nu mai pîlpîia focul de odinioară...

Aslan îl întîmpină cu bunăvoință :

– Ia loc, tovarășe Rustam !

Rustam se apropie de masă încet, gînditor, parcă vrînd să ghicească dacă și ajunsese totul la urechea secretarului comitetului raional de partid. Fața lui Aslan era însă de nepătruns și Rustam îl întrebă cu deznădejde în glas :

– Ați auzit ?

– Cea mai iute pasăre fără aripi e tot cuvîntul ! îi răspunse Aslan, zîmbind. Firește că am auzit. Ce fel de secretar aș mai fi, dacă n-aș ști ce se petrece în fiecare organizație de partid ? Nu știu ce crezi dumneata în privința asta – a fi informat este un merit sau o lipsă ?

– Consider că hotărîrea biroului organizației e nejustă, spuse repede Rustam, rușinat de umilința la care fusese supus, și cer ca ea să fie anulată de îndată. Iată : am albit ! și-și trecu o mînă tremurătoare prin țepii argintii de pe obraz și bărbie. Puteți să mă credeți – dacă aș fi îmbătrînit în sindrofii și chefuri n-aș fi venit aici ! Am luptat pentru partid, am săpat arîkuri în Stepa Mugană, am luptat pe front, am trudit pentru colhozul nostru. Și iată, acum, drept răsplată, mi se dă mustrare. Pentru

întîia şi cea din urmă oară cer şi eu ceva în viaţă – ca aceşti copilandri să fie traşi de urechi, să li se dea o lecţie ca să ştie şi ei ce înseamnă măsura şi bunul simţ !

Lui Aslan îi era milă de Rustam, dar încerca şi un simţămînt de ciudă împotriva lui, văzîndu-l că nu e în stare să înţeleagă cît de mult se schimbase viaţa. Putea să accepte el propunerea lui Kalantar de a-l scoate din muncă pe Rustam ? Acesta părea încă în plină vigoare, era îndrăzneţ, stăruitor, vînjos, energic. Cum putea fi scos la pensie un asemenea om ?

– Hotărîrea au luat-o nu nişte copilandri, ci membrii biroului unei organizaţii de bază şi care se bucură de încrederea deplină a partidului ! căută să-l lămurească Aslan cu blîndeţe.

– Totuşi cei ce au votat, sînt nişte copilandri !

– Au mai votat şi mătuşa Telly şi bătrînul Ahat. Nici ei nu ţi-au luat apărarea. La acest lucru te-ai gîndit ? Noi n-avem dreptul să nesocotim hotărîrea unei organizaţii de bază.

– Deci o confirmaţi ? întrebă Rustam cu glas stins.

– Nu cunosc încă părerea biroului comitetului raional. Eu personal cred însă că organizaţia de bază a colhozului are dreptate. Nu sînt însă sigur, urmă Aslan, dacă biroul comitetului raional va fi de acord cu mine.

– Şi cînd se întruneşte biroul ?

– Nu-i nici o grabă. Dumneata vezi-ţi de treabă mai departe. S-ar putea ca după o vreme însăşi organizaţia de partid a colhozului să-şi schimbe hotărîrea. Acum totul depinde de dumneata...

Rustam se învioră.

– Sînt doar încă în plină putere ! răspunse el. Şi cu mustrare şi fără, mai pot încă munci – de asta, tovarăşe Aslan, nimeni nu trebuie să se îndoiască. Bătrînul mai are destulă vlagă în el. Dar, cît de cît, tot se cuvine să li se dea peste nas demagogilor.

Pe chipul lui Aslan flutură un zîmbet abia perceptibil. Naivitatea lui Rustam îl făcea să rîdă – dar îl şi necăjea.

– Despre cine vorbeşti ? Despre autorii anonimelor ?

– Chiar şi despre ei.

– O să-i pedepsim ! răspunse hotărît Aslan.

– Nu trebuie cruţaţi nici copilandrii care aţiţă vrajba în colhoz.

– Vezi, asta nu ţi-o pot făgădui. Închipuie-ţi că aceşti copilandri îmi plac şi încă foarte mult ! spuse Aslan zîmbind din nou.

– Ce-aţi găsit să vă placă la ei ? se revoltă Rustam. Nu vedeţi ce departe au ajuns lucrurile ? Eu, preşedintele colhozului, n-am voie, vezi doamne, să-l schimb din slujbă pe Kerem care s-a ţinut de matrapazlîcuri. Ieşi-le-ar, lui Kerem şi mătuşii Telly, atîtea bube cît bine le-am făcut... Vă rog un lucru, tovarăşe Aslan : dacă îndrăzneşte Kerem să vină aici, daţi-l pe uşă afară !

– Vezi, asta n-aş putea s-o fac ! îi răspunse de îndată Aslan cu un aer vinovat. Pînă ce nu-şi spune cuvîntul judecata, Kerem rămîne pentru mine un colhoznic cinstit ca toţi ceilalţi.

– Dar chiar Kalantar-*leleş*...

– De cînd ai început dumneata să joci cum îţi cîntă Kalantar ? îl întrerupse Aslan. Asta nu-ţi face cinste !... Eram tare mîndru de dumneata – le spuneam tuturor : priviţi-l pe Rustam-*kişi*, el îşi are convingerile lui. Dacă socoate că un colhoznic trebuie apărat, pune la punct pe orice şef ! Aşa şi trebuie să fie orice preşedinte de colhoz !...

Rustam lăsă capul în jos.

– Acum du-te acasă ! încheie blajin Aslan. De problema stînei ne vom ocupa noi. Dumneata, însă, munceşte, luptă, şi caută să acţionezi fără să-ţi calci pe inimă, fără viclenie ! De altfel nu prea eşti meşter în d-alde-astea.

Toată ziua, Rustam a fost în cea mai bună dispoziţie. În drum spre colhoz, îşi netezea mustaţa cu un aer ţanţoş, privind încolo şi încoace, plin de el. Totuşi rămăsese cu mustrarea ! Acum însă acest lucru nu-l mai apăsa ca pînă atunci.

Capitolul XII

1

Soarele fierbinte al Stepei Mugane dogorea tot mai necruțător. Pămîntul însetat se brăzda cu crăpături șerpuitoare, fructele se coceau în livezi, cositul fînului se terminase, orzul fusese strîns și, pe lanurile de grîu, începuse secerișul.

În timpul unor astfel de munci aprige, S.M.T.-urile constituiau sprijinul principal al colhozurilor. Privind cu încîntare ogoarele îmbelșugate, oamenii gîndeau plini de speranțe : „Șarafoglu nu ne va lăsa – ne va sări în ajutor !"

Lui Șarafoglu nu-i plăcea, în general, să fie chemat acasă cînd era vorba de treburile serviciului. El socotea că dacă fiecare om din colectivul său răspundea cum se cuvine de munca ce-i fusese încredințată, dacă activitatea în ansamblu era bine rînduită, toate problemele puteau fi perfect rezolvate ori la S.M.T. ori pe cîmp.

În ultimele zile însă toate se schimbaseră. Cînd Șarafoglu nu era la S.M.T. putea fi găsit la un colhoz. Iar dacă nu era la sediul colhozului atunci cu siguranță că trebuia căutat pe cîmp. Și noaptea, cît de tîrziu, așa obosit cum venea acasă, telefoanele insistente îl sculau din pat. Îi telefona ba combainierul cerînd o echipă volantă de reparații pentru că o piesă se stricase și mașina stătea – ba un președinte de colhoz care se plîngea că i se pîrjolește grîul și cerea o combină. „Măcar pentru o zi !"

Cînd îi telefonau colhozurile – mai ales cele depărtate – telefonistele nici nu mai ascultau pînă la sfîrșit despre ce e vorba – dădeau imediat legătura cu casa lui Șarafoglu.

Om cu multă stăpînire de sine, organizat în muncă, Șarafoglu nu se plîngea de loc : asculta cu atenție pe fiecare, chiar zîmbind prietenos oricui i se adresa.

Aslan nu era mulțumit însă cu această stare de lucruri.

– O să strici oamenii, tovarășe Șarafoglu. E revoltător să alerge după dumneata pentru orice fleac.

– N-ai nici o grijă ! se dezvinovățea Șarafoglu. Nu fac, în nici un caz, treburile altora. Sîntem în toiul muncilor !... Închipuie-ți, dacă văd că telefonul nu mai zbîrnîie ca de obicei, încep să fiu neliniștit și mă năpădesc tot felul de gînduri rele : s-o fi întîmplat vreo nenorocire și mi se ascunde ? Dacă mă scoală telefonul chiar în toiul nopții parcă mi-e mai ușor pe suflet. Firește că sînt și dintr-aceia care te bîrîie la cap de pomană cînd ți-e lumea mai dragă... Dar nu pot ca, din cauza lor, să închid ușa în fața celor mulți care bat la ea.

Tatăl lui Șarafoglu fusese un învățător care predase vreme de peste cincizeci de ani într-o școală elementară. Încă înaintea revoluției, acesta colinda satele, descoperind copii capabili și sîrguincioși, pe care, apoi, cu încuviințarea părinților, îi trimitea la oraș – la Baku și Gandju – ca să învețe carte.

Mulți foști elevi ai bătrînului învățător ajunseseră conducători de seamă ai Azerbaigianului sovietic și-și legaseră pentru totdeauna soarta de Partidul Comunist. Unicului său fiu știuse să-i inspire dragostea și devotamentul față de poporul său și de Puterea sovietică, educîndu-l în spiritul dragostei de muncă, al răbdării și dîrzeniei.

Cînd intrase în comsomol, Șarafoglu îi spusese tatălui său :

– Plec la țară. Vreau să-ți continui munca !

Bătrînul se bucurase.

– Vrei să te faci învățător, băiatul tatii ? Vrei să lupți împotriva neștiinței și înapoierii – acești dușmani de veacuri ai poporului tău ?

– Nu tată, nu m-ai înțeles. Vreau să lupt împotriva sărăciei – un rău mai primejdios decît neștiința. Voi săpa canale adînci de irigație ca să potolesc cu apă curată veșnica sete a Stepei Mugane.

Bătrînul își binecuvîntase feciorul și Șarafoglu se încolonase în rîndurile constructorilor Stepei Mugane celei

noi. Făcea drumuri și canale, clădea noi așezări, sădea grădini, planta păduri, urmînd totodată cursurile fără frecvență ale Institutului agrotehnic. Tatăl lui închisese ochii pe vecie, fericit că fiul său pornise pe drumul cel bun. Între timp, Șarafoglu fusese primit membru al Partidului Comunist.

Se însurase cu o învățătoare, o fată frumoasă, bună, blîndă. După trei ani, venise pe lume o fetiță – Gheiarcik – cu ochii limpezi și glasul sonor de porumbiță. Șarafoglu își iubea mult soția și fetița, dar o cumplită nenorocire s-a abătut asupra lui. Soția i s-a îmbolnăvit și viața i-a fost curmată. Șarafoglu s-a văzut silit să încredințeze fetița spre îngrijire soacrei lui.

Cînd, uneori, Șarafoglu glumea sau rîdea, nimeni nu bănuia ce eforturi făcea ca să pară vesel, nu ghicea cît de amară era viața acestui văduv singuratec.

În zilele secerișului, Șarafoglu putea fi văzut, din zori și pînă la ivirea celor dintîi stele, pe arii, între oameni, lîngă combine și tractoare.

Situațiile pe care le primea îi aminteau mereu de colhozul „Viața nouă". Șarafoglu căuta însă să nu se gîndească la Rustam. După multe ciocniri și discuții aprinse aștepta cu răbdare să primească de la prietenul lui un telefon.

Prietenul însă tăcea...

Rustam hotărîse să strîngă recolta cu propriile lui forțe. Își dăduse cuvîntul că nu-i va cere lui Șarafoglu combine în plus. „Nu-i om acela care nu-și amintește de prieteni decît la nevoie", gîndea Rustam, și interzisese cu strășnicie brigadierilor să pomenească măcar de vreun ajutor suplimentar din partea S.M.T.-ului.

Totuși, într-o seară, cînd Rustam împreună cu brigadierii își bătea capul de unde ar mai putea scoate vreo zece cosași ca să-i trimită pe cîmp, Salman nu se putu stăpîni :

– Dar de ce ești atît de neînduplecat, Rustam-*kișî* ? Ne-am istovit de atîta muncă, sudoarea curge pe noi și-

roaie ! Ce te-ar costa dacă ai ridica receptorul şi i-ai cere lui Şarafoglu să ne trimită două combine ?

Rustam rîse dispreţuitor :

– Ei, cap sec ce eşti ! îi răspunse el în hohotele de rîs ale brigadierilor. Cînd o să înţelegi şi tu o dată că statul ne-a dat mai multe maşini decît e nevoie ? Nenorocirea noastră vine de-acolo că nu ne pricepem să le mînuim cu cap, să le folosim cu socoteală. Pe front, Şarafoglu şi cu mine am împărţit bucata de pîine. Eram prieteni buni. Şi acum, crezi că ar trebui să fug după el şi să-i strig : scapă-mă ? Asemenea lucruri nu-s în stare să facă decît oameni ca tine sau ca Husein-mutul. Eu, însă, om bătrîn cum sînt mai am şi obraz. Uite ce zic : e mai greu să lucrezi la S.M.T. decît la noi în colhoz. Spre S.M.T. se întind mîini din toate părţile : „dă-ne ! fă-ne !" Există colhozuri care, dacă nu sînt ajutate la vreme, s-a zis cu recolta. Nu rămîne nici urmă ! Eu, un comunist, nu pot uita de colhozurile rămase în urmă. E o ticăloşie să trăieşti după acea normă de viaţă care glăsuieşte : „totul pentru mine, de ceilalţi puţin îmi pasă !" Asta se numeşte – spuse Rustam silabisind cuvîntul – in-di-vi-du-a-lism, ego-ism – ai priceput ?

Salman nu înţelese nimic. Gîndi : „Se umflă-n pene ca un bai scăpătat din Karabah şi în timpul acesta pe ogorul lui Husein are să se scuture tot grîul". Dar, cu făţărnicia care-l caracteriza, spuse :

– În faţa minunatului dumitale suflet, eu îmi plec cu respect fruntea. Asemenea idei, pline cu adevărat de mărinimie, nu pot lua naştere în mărginita mea minte. Îmi vine să iau condeiul în mînă şi, ascultîndu-ţi glasul, să scriu o carte despre înţelepciunea omenească.

– Fiecare să-şi vadă de îndeletnicirea lui sau, cum se spune, fiecare cîine cu blidul lui, răspunse Rustam !... Există, la Baku, o Uniune a scriitorilor. Să scrie cei de acolo cărţi, iar voi plecaţi pe cîmp, în schimbul de noapte.

Şi astfel discuţia a fost curmată.

În zadar îşi făcea curaj bătrînul. Căldura era cumplită – o căldură încă necunoscută chiar şi în Stepa Mugană. To-

tul dăduse dintr-o dată în pîrg. Trebuia să înceapă secerișul – și nu pe rînd, ca de obicei, ci pe toate loturile deodată. Rustam scoase oamenii din brigăzile de la bumbac, și chiar pe unele mulgătoare de la stînă. Totuși, la seceriș, în situația generală pe raion, colhozul își pierdu locul al treilea pe care-l deținuse pînă atunci, alunecînd pe locul al șaptelea.

Față de această situație, Șarafoglu nu mai ținu seama de orgoliul lui Rustam și puse mîna pe telefon. Președintele colhozului „Viața nouă" nu era însă de găsit nicăieri. Șarafoglu află numai că, în noaptea aceea, Rustam dormise pe cîmp, în cantonament.

„Nici el nu doarme și nici pe alții nu-i lasă să închidă ochii. Îmi cunosc eu prietenul – trebuie să fie frînt, gîndi cu ciudă Șarafoglu și dădu imediat dispoziții ca două combine să fie trimise din colhozul „Zorile" în colhozul „Viața nouă", atrăgînd atenția combainierilor că mașinile vor trebui să lucreze douăzeci și patru de ore fără întrerupere.

Totuși era neliniștit. După ce semnă cîteva hîrtii urgente, hotărî să plece el însuși la Rustam.

În timpul acesta pe coridor se auzi o voce cunoscută de femeie. Șarafoglu scoase capul pe ușă și dădu cu ochii de Maia.

Avea o frumoasă bluză albă, era sveltă, chipeșă și numai ochii îi oglindeau frămîntarea lăuntrică. Șarafoglu avu impresia că Maiei îi părea acum rău că venise.

O salută prietenos și o pofti în birou unde o așeză într-un fotoliu.

– Cum merge treaba, fata mea ? Apoi, amintindu-și de zvonurile care-i ajunseseră la ureche în legătură cu despărțirea ei de Garaș, o întrebă : Te gîndești, cumva, să părăsești stepa noastră ?

Maia ridică semeț capul și vocea ei răsună cu energie.

– Se poate una ca asta ? Dimpotrivă ! Simt Stepa Mugană cu fiece zi tot mai aproape de sufletul meu. Am îndrăgit-o pentru toată viața. Aș vrea atît de mult să fac ceva mai de seamă pentru ea...

– Ce anume ? o întrebă prudent Şarafoglu, bucuros că supărările nu reuşiseră s-o frîngă pe această tînără atît de plăpîndă la prima vedere.

– Mi-e greu să spun ce anume... şi după o clipă de gîndire, Maia continuă : Ştiţi doar mai bine ca mine că fiecare sat, fiecare colhoz îşi are particularităţile lui, grijile şi necazurile proprii. De aceea aş vrea să fac ceva temeinic pentru aceşti oameni : să le aduc apă, lumină electrică, să clădesc pentru ei case prevăzute cu toate înlesnirile, să le înfiinţez biblioteci, cluburi, case de cultură, să le organizez cercuri artistice...

Încă de la prima lor întîlnire, lui Şarafoglu îi plăcuse această fată. Acum însă cînd o văzu cît de însufleţită era de dorinţa de a construi, de a crea pentru o viaţă tot mai bună a oamenilor, se gîndi din nou cu ciudă la Rustam care n-o lua in seamă. Leacul cel mai bun împotriva amărăciunilor este, de bună seamă, munca însufleţită. Şarafoglu ştia acest lucru din propria sa experienţă. Cuvintele Maiei îi răscoliră sufletul, îndemnîndu-l să vorbească despre el, despre viaţa lui în Stepa Mugană.

– Cînd văd hăt departe luminile becurilor electrice, începu Şarafoglu, cînd aud murmurul şi clipocitul apei în arîkuri, mă cuprinde o bucurie atît de caldă încît mi se pare, uneori, că mi-au fost dăruite toate bogăţiile lumii. Şi asta pentru că în toate aceste lucruri este şi o părticică din sufletul meu, în toate văd o parte din rodul muncii mele. În asemenea clipe, inima îţi bate tinereşte, cu avînt, cum a bătut mai acum un sfert de veac, şi parcă îţi vine să crezi că niciodată nu va veni bătrîneţea...

Maia rămase gînditoare şi nu mai scoase un cuvînt.

– Spune, fata mea, o întrebă Şarafoglu, ai venit cu vreo treabă ?

Maia nu-i răspunse îndată. Privind în gol, îşi şterse buzele cu batista şi-şi trase răsuflarea.

– Tovarăşe Şarafoglu, spuse ea într-un tîrziu, am venit cu o rugăminte care o să vi se pară ciudată... Ştiu ce sentimente aveţi faţă de Rustam-*kişi*. Sînt sentimente de respect, de prietenie. Recolta la colhozul „Viaţa nouă" e

minunată. Oamenii, însă, nu vor izbuti s-o strîngă la timp. Vor fi, deci, pagube. Or, Rustam-*kişi* se încăpăţînează şi nu vrea să vă ceară ajutorul. Toţi de-acolo mi-au vorbit despre acest lucru. Li s-au trimis două combine, dar una aproape că stă degeaba – mereu se strică...

Uşurat parcă de un gînd chinuitor, Şarafoglu îi răspunse zîmbind :

– Ai făcut bine că ai venit. Rustam a uitat că atunci cînd copilul nu plînge maică-sa nu-i dă să sugă. O să-l ajutăm, firește, o să-i venim în ajutor !

Maia se ridică din fotoliu, dar Şarafoglu o opri. I se păru deodată că, în faţa lui, se afla într-o situaţie grea nu Maia ci Gheiarcik, fata lui dragă. O putea lăsa oare să plece fără s-o îmbărbăteze ca un părinte ? Şi Şarafoglu o întrebă cu blîndeţe :

– Ce mai face Garaş ? Soţul dumitale muncește într-adevăr admirabil ! Maia tăcu. Şarafoglu nu aşteptă însă răspunsul : Am auzit că nu vă prea înţelegeţi.

– Eu nu sînt cu nimic vinovată ! răspunse Maia, stăpînindu-şi anevoie lacrimile. Îl privea însă pe Şarafoglu drept în faţă, deschis şi cu mîndrie.

– Şi acest lucru îl ştiu ! dădu din cap Şarafoglu, părîndu-i-se din nou că vorbeşte cu Gheiarcik. Te-aş ruga însă un lucru. Iată : părinţii şi bunicii noştri îşi trăiau viaţa molcom. Peste capetele lor au trecut bucurii şi necazuri, fericiri şi nefericiri – şi ei au agonosit o înţelepciune pe care ne-au lăsat-o moştenire. Şi această înţelepciune ne spune că nu există familie fără certuri, fără neînţelegeri, aşa cum nu există şi nu poate exista pădure frumoasă fără uscături. Nu te grăbi să iei o hotărîre ireparabilă. Nu te pripi.

Maia simţea că se sufocă. Era încredinţată de sinceritatea lui Şarafoglu, totuşi ceva nelămurit o împiedica să-i vorbească deschis, să-i mărturisească pînă la capăt toate simţămintele ei.

Şarafoglu o conduse pînă la uşă, spunîndu-i la despărţire :

– Oricînd ai avea ceva să-mi spui, la orice oră din zi sau din noapte, casa mea ți-e deschisă. Vino la mine, și la bucurie și la necaz !

2

Aslan venea adesea prin colhozuri. Vorbea cu oamenii, îmbărbătîndu-i, luptînd laolaltă cu ei împotriva salinizării solului ca și împotriva secetei. Era însuflețit de un avînt înălțător și se gîndea că poeții numesc simțămîntul acesta inspirație. De bună seamă că în privința aceasta nu se înșela.

Cu prilejul acestor ieșiri pe teren, Aslan simțea mai viu bucuria creației, se încredința de forța muncii sale, de forța muncii întregului popor care-și făurea o viață nouă.

Se împrietenise cu mulți colhoznici și această prietenie era din cele mai strînse și mai trainice. Lui Aslan îi plăceau oamenii care, în aparență încăpățînați, luptau cu dîrzenie pentru părerile lor – și-l scîrbeau slugarnicii care, la orice cuvînt al lui, al secretarului comitetului raional, răspundeau :

– Am înțeles... da, da !... Am înțeles, să trăiți !

Acești oameni meschini, behăind ca oile, se supuneau întotdeauna orbește îndrumărilor pe care le dădea, dar lucrau fără tragere de inimă, își făceau treburile de mîntuială, fugind de răspundere, acoperindu-și netrebnicia cu acte, cu rapoarte, cu hîrțoage...

Aslan știa că oamenii cu care era silit să discute pînă răgușea și în fața argumentelor cărora, pînă la urmă, trebuia uneori să cedeze, cărora nu le era teamă de nimeni, nici de dumnezeu, nici de dracul, care criticau deschis greșelile comitetului raional de partid sau ale comitetului executiv al sovietului raional, în fond erau tocmai aceia care îl ajutau pe el, care puneau cu rîvnă umărul la învingerea greutăților de care se lovea și el.

Dacă vreodată voia să laude pe careva, Aslan spunea :

– E un comunist adevărat !

Asemenea comuniști adevărați – judecați după concepțiile, după convingerile și după cinstea lor sufletească – erau, potrivit părerii lui Aslan, oameni ca Șarafoglu, Goșathan, Șirzad, Kara Keremoglu.

Pe Rustam, încă nu știa cum să-l caracterizeze...

Ceea ce-l supăra mai mult la el și-l făcea să fie cu ochii în patru, era faptul că președintele colhozului „Viața nouă" se înconjura de lingușitori ca Salman și Iarmamed.

La prima vedere s-ar părea că secretarul comitetului raional de partid nu avea de ce să se preocupe atît de mult de un om mărunt ca Iarmamed. Mai sînt și alți oameni pe lume care, aidoma lui, tot atît de mărunți și de neînsemnați, stau aplecați deasupra hîrțoagelor, își primesc salariul la fiecare chenzină, nu sînt însuflețiți de nicio năzuință, nu-i interesează nimic, habar n-au de nimic...

Totuși, gîndurile lui Aslan se întorceau de multe ori la Iarmamed. Dacă urmăreai mai atent comportarea acestui îndemînatic linge-blide, puteai descoperi o portiță care ducea în bîrlogul unde ședeau ascunse fiare mult mai primejdioase...

Aslan era un om calm și greu ar fi putut cineva să-i zdruncine echilibrul. Totuși, tresări și el cînd într-o zi văzu umbra lui Kalantar pe cărarea ce ducea spre bîrlogul fiarelor

„Nu, nu-i cu putință ! își spuse el. Kalantar ocupă un post prea înalt, i s-a arătat atîta încredere ! Trebuie să fii sau un prost sadea, sau un mare ticălos ca să te înhăitezi cu Iarmamed."

Experții constataseră că cele douăsprezece anonime trimise din colhozul „Viața nouă" la instituțiile raionale fuseseră scrise de mîna lui Iarmamed. Odată informat asupra concluziilor puse de experți, Aslan îl chemă pe contabil la comitetul raional de partid.

În timp ce Iarmamed, tremurînd ca varga, alb ca varul, stătea cu gîtul întins, întîmpinîndu-i și petrecîndu-i cu privirea lui plîngăreață pe toți cei ce intrau în camera de așteptare a secretarului comitetului raional de partid, Aslan

discuta cu Kalantar, cu Şarafoglu şi Goşathan despre recoltarea grînelor pe etape.

La un moment dat, în birou intră ajutorul secretarului. Uşa rămăsese deschisă. Aslan îl văzu în antecameră pe Iarmamed.

– Ştiţi cine ne bombarda cu anonime din colhozul „Viaţa nouă" ? întrebă Aslan.

Şarafoglu şi Goşathan se uitară miraţi unul la altul. Prea era neaşteptată întrebarea. Kalantar-*leleş* strecură însă ironic printre dinţi :

– La ce bun să ne ocupăm de atari fleacuri într-un asemenea moment de mare răspundere ?

Fără a-i răspunde, Aslan îl rugă pe secretarul său să-l poftească înăuntru pe Iarmamed.

Acesta trecea prin chinurile iadului şi, în cumplita lui desperare din care nu mai vedea nici o ieşire, încetase chiar să mai ceară îndurarea celui de sus.

Nu se putea spune că Iarmamed intră în biroul lui Aslan, ci mai mult se tîrî înăuntru, ca un şarpe. Picioarele îi erau moi, ca de vată, spinarea încovoiată, buzele îi tremurau.

– Ia loc ! i se adresă cu răceală secretarul comitetului raional de partid.

– Ar fi din partea mea o necuviinţă să stau jos în faţa unei persoane atît de sus puse... bolborosi Iarmamed.

Kalantar-*leleş* îl trase de mînecă.

– Ia loc şi ascultă ce-ţi spune tovarăşul Aslan.

– Mă declar dinainte de acord cu orice mi-ar spune prearespectatul nostru secretar al comitetului raional de partid ! declară Iarmamed.

Aslan scoase dintr-un sertar al biroului o mapă cu nişte hîrtii şi acte. N-o deschise. O puse în faţă şi întrebă :

– Îl cunoşti bine pe Rustam ?

– Cum să nu-l cunosc – suflet mărinimos !... E doar preşedintele !...

– Ce părere ai despre el ?

Iarmamed se sperie. Își aminti discuția pe care o avusese în aceeași dimineață cu Salman care îi spusese ca să-l liniștească : „Să nu-ți fie frică. Nimeni nu te trimite la răcoare – statului nu-i convine să hrănească pe gratis un mîncău ca tine. Pesemne te cheamă ca de obicei în interes de serviciu." Lui Salman îi dădea mîna să facă pe filozoful acasă, în timp ce la comitetul raional de partid trebuia să se descurce el, Iarmamed. Dacă-i vorba de destituirea lui Rustam, atunci va trebui să dea în el cît poate, să-l ponegrească fără milă. Dar dacă s-a hotărît o promovare a lui într-un post înalt pe plan raional ?

– Acest lucru, dumneavoastră îl cunoașteți mai bine ! răspunse Iarmamed, continuînd să ocolească privirile secretarului. Nu-i de o minte slabă ca a mea să dezleg asemenea probleme. Omul care stă prea aproape de jeraticul încins orbește. Mai bine vezi de departe...

Stăpînirea de sine a lui Aslan îi mira nespus pe Șarafoglu și pe Goșathan. Multe le fusese dat să vadă în viață, dar cu unul ca Iarmamed părea că se întîlneau pentru prima oară.

– Tovarășe Iarmamed, începu Aslan cu vocea lui calmă, egală, iată ce vreau să-ți spun. Noi îl socotim pe vechiul comunist Rustam-*kișî,* un om corect, cinstit. Un om ca el nu se atinge de avutul poporului. Dar s-ar putea să greșim. Te rog să ne ajuți.

– Chiar așa-i ! încuviință Iarmamed dînd din cap. Nu întîlnești în tot ținutul un om atît de cinstit ca Rustam-*kișî*... un suflet atît de curat...

– Apoi vezi !... Și noi am primit o anonimă prin care ni se dă de veste că Rustam a sustras din stîna colhozului trei berbeci, că i-a vîndut pe piață și cu banii luați pe ei a cumpărat pentru nevasta și pentru fata lui o seamă de găteli ! Aslan deschise mapa și-i întinse lui Iarmamed o scrisoare.

Ca să cîștige timp și să-și adune puterile, Iarmamed își puse pe nas ochelarii – o pereche de ochelari cu ramă de metal, legați cu sfoară – își apropie apoi ochii de hîrtie și clătină din cap, copleșit parcă de mîhnire.

– Ce scris neciteț ! Blestemată fie muma care a dat naș-
care unui asemenea zmîngălitor !

– E adevărat ce scrie ? îl întrerupse Aslan, ridicînd glasul.

– Cîte slove, atîtea minciuni murdare ! exclamă Iarmamed. Mîinile să i se usuce celui care a scris ticăloșia asta !

– Iarmamed ! îi răspunse Aslan cu dezgust, noi știm sigur că scrisoarea asta este opera dumitale !

– Pe sănătatea dumneavoastră că n-am scris-o eu ! protestă Iarmamed, dîndu-și mîinile în lături. Numai un nebun ar putea ridica mîna asupra binefăcătorului său – așa cum e Rustam-*kișî* pentru mine. Ce, eu nu știu că Rustam-*kișî* se bucură de încrederea comitetului raional de partid ? Atunci, ce interes aș fi avut să scriu așa ceva ?

Kalantar, cu aerul cel mai indiferent, își curăța unghiile cu un briceag.

– Ia mai lăsați-l în pace, săracul ! îl sfătui el lenevos pe Aslan. Dacă protestează atît de aprins, înseamnă că n-are nici o legătură cu anonimele...

Atît îi trebui lui Iarmamed ca să prindă curaj.

– Oameni buni, Allah mi-e martor că sînt străin de acest lucru, dar am dușmani cu ghiotura care și-au pus în gînd să mă ducă la pierzanie.

Aslan ridică de pe masă mapa cu scrisorile și-i spuse :

– Sînt douăsprezece anonime. Și toate ticluite de mîna dumitale. Predau acest caz procuraturii !

Iarmamed căzu în genunchi și, ridicînd mîinile, începu să ceară îndurare :

– Tovarășe Aslan ! Dumneavoastră sînteți îndrumătorul, învățătorul meu ! Da, eu sînt de vină, eu le-am scris – și nu douăsprezece scrisori, ci șaptesprezece. Restul s-or fi pierdut pesemne la poștă. Pedepsiți-mă, ucideți-mă, dar nu mă dați pe mîna procuraturii. Am o boală fără leac, tovarășe Aslan – să scriu denunțuri. Ce să-i faci ? Unul bea, nenorocitul, pînă cade sub masă, altul joacă, amărîtul de el, cărți la desperare, al treilea – înțelegeți dumneavoastră – cu femeile... Cu prăpăditul de mine e altă poveste – mă apucă o mîncărime de degete că nu mai pot

să rabd și scriu denunțuri forurilor superioare. Nu pentru mine o fac – ci tot pentru cauza poporului ! Lasă, îmi zic, să mai verifice pe cutare sau pe cutare, să se convingă toți, o dată pentru totdeauna, că este nepătat. Iarmamed, ca un besmetic, se clătina pe picioare, parcă ar fi bocit un mort. Iar dacă lucrurile se adeveresc, atunci înseamnă că am demascat un tîlhar – deci numai în interesul poporului m-am străduit...

Șarafoglu și Goșathan îl priveau fără să scoată un cuvînt. Li se părea că pe podea se zvîrcolea un scorpion ucis de propriul lui venin...

– Ieși afară ! Imediat ! îi porunci Aslan.

Iarmamed sări în sus de bucurie. Nu-i venea să creadă că scăpase și se uita speriat în toate părțile.

– Iată ies... ies... preamilostive tovarășe ! bolborosea el. E o boală !... O boală în toată regula... Dar o să mai fiu lăsat în colhoz ?

– Asta numai colhoznicii pot să hotărască, răspunse Aslan.

După ce ușa se închise în urma denunțătorului, secretarul comitetului raional oftă adînc. Avea impresia că se rătăcise pe o noapte întunecoasă, că dăduse peste mormane de gunoi rău mirositor care era cît pe ce să-l înăbușe cu duhoarea lui. „Cine o fi scos-o din gunoi pe năpîrca asta, cine-l învățase să-i otrăvească pe cei din jur cu răsuflarea lui respingătoare ?“ se întreba Aslan.

– Nu înțeleg totuși un lucru, spuse Șarafoglu, apropiindu-se de fereastra deschisă și trăgînd cu nesaț în piept aer curat, de ce l-ați iertat ?

– Vezi, tovarășe Șarafoglu, unul ca ăsta e a cincea roată la căruță. Noi trebuie să dibuim căpeteniile, îi explică Aslan. Hai să revenim acum la treburile noastre, să vedem cum rînduim recoltarea pe etape.

Autorul principal în afacerea aceasta e Salman ! spuse deodată Goșathan. Iată de cine ar trebui să se ocupe mai de aproape procuratura... și mai e cineva.

Deodată Kalantar-*leleș* scoase un țipăt. Lama briceagului cu care-și curăța unghiile alunecase, intrîndu-i în carne. Toți întoarseră capul. Kalantar își sugea degetul, zîmbind mieros.

3

Unui om orgolios, abil și necinstit atît îi trebuie : să ocupe un post mai de seamă. Îndată se dezlănțuie cu o energie turbată, caută să intre cît mai bine sub pielea șefului dar, în același timp, face tot ce-i stă în putere ca să-l doboare, să-l nimicească și să-i ia locul. Toate mijloacele sînt bune, numai scopul să fie atins : adevărul și minciuna, cinstea și potlogăriile, noblețea sufletească și ticăloșia. Dar, așa cum viermele de mătase își țese fără odihnă propriul său giulgiu, și carieristul își sapă mormîntul cu propriile sale mîini, cu o îndîrjire deosebită.

După ce s-a văzut locțiitor al președintelui, pe Salman l-a cuprins o pornire de nestăvilit – mai puternică decît patima cartoforului, mai nestăpînită decît pasiunea pentru femei și chefuri : setea de putere și de popularitate. I-a întunecat mintea și i-a trezit cele mai nesăbuite pofte, cele mai arzătoare visuri. Socotea nu numai firesc că Rustam îl făcuse locțiitorul lui, dar era chiar supărat că se cam întîrziase cu această înaintare a lui în grad, că nu-l apreciase mai demult. Sosise acum momentul, își spunea el, să cîștige timpul pierdut și să devină președinte, cît mai curînd, fără întîrziere. Pentru aceasta trebuia să adune în jurul lui numai oameni devotați, gata oricînd să săvîrșească pentru el chiar fapte vitejești, chiar crime. Deocamdată izbutise să închege, fie prin vicleșuguri, fie prin măguliri sau amenințări, un grup de oameni combativi. Față de cei șovăielnici și fricoși se arăta energic, impulsiv, exigent ; față de cei mîndri, nesupuși, ceda el, se lingușea : pe cei lacomi de bani îi ispitea cu cîte o momeală grasă, trimițîndu-i, de pildă, pe ogoare unde, cu mai puțină osteneală puteau fi lesne obținute mai multe zile-muncă ; pot-

logarilor le dădea să înțeleagă că el știa de trebușoarele lor necurate, dar că era dispus să tacă dacă și ei vor ști să-i dea ascultare...

Toți acești ticăloși, slugarnici, îi înălțau osanale, mergeau din casă în casă, spunînd oamenilor că însuși Allah îl binecuvîntase pe Salman să ocupe un post de conducere...

Salman începuse să observe că unii colhoznici manifestau față de el o vădită încredere, că aveau o atitudine respectuoasă. În mintea lui, aceasta însemna că în curînd va putea pune mîna pe tot colhozul. Pentru asta îi trebuiau prieteni și ocrotitori la raion. Acolo, însă, nu conta deocamdată pe nici un sprijin, în afară de acela al lui Kalantar. Ce să facă !? Să arunce praf în ochii forurilor superioare cu recolta îmbelșugată a colhozului și, în felul acesta, să-și cîștige reputația unui om destoinic și serios.

În ultimele zile, Salman era îngrijorat, văzînd că pe unele loturi secerișul grîului mergea încet, că Șarafoglu plecase încruntat și nemulțumit din colhozul lor, că la stînă nu exista nici o rînduială... „Ajunge să slăbesc frîul și trîntorul de Husein ca și vulpea aceea de Iarmamed sînt în stare să se ducă amîndoi pe copcă și să mă tragă și pe mine la fund după ei !" gîndea Salman. Chemîndu-i la el, le trasc o săpuneală atît de zdravănă încît cei doi prieteni ai lui holbau ochii, mirați : nu cumva îl aveau în față pe Rustam, întinerit, deodată, redevenit flăcău ?

Cîteva zile în șir Husein și Iarmamed munciră bine. Curînd însă, iar se lăsară pe tînjeală. Cînd, la stînă, producția de lapte scăzu, Salman se sperie de-a binelea. Nu avea nici o încredere în colaboratorii lui, cum de altfel nu avea încredere în nici un om de pe lume, în fiecare văzînd un trădător. Ori de cîte ori era nevoie, Iarmamed îl scotea pe Husein basma curată, punînd la dosar cu seninătate acte justificative ; ba că laptele s-a stricat, ba că unii ciobani nepricepuți au scos oile la păscut pe izlazuri arse de soare, fără fir de iarbă.

„Dacă s-au înțeles între ei, sînt pierdut !" își spuse Salman. Propunîndu-l pe Husein ca responsabil al stînei, el

își făcuse socoteala să taie și să spînzure la stînă ca pe moșia lui taică-său. O înțelegere tainică între responsabilul stînei și contabil ar fi fost primejdioasă : dacă erau prinși, trimiși în judecată, Salman se făcea și el de rușine, toată lumea știind că Husein fusese recomandat de el.

Hotărît, trebuiau luate măsuri – și încă imediat !

Profitînd de faptul că Rustam plecase la raion, Salman se duse cu Iarmamed la Husein.

Dînd cu ochii de oaspeți nepoftiți, lui Husein i se lungi fața. Netulburat, Salman rugă pe nevasta lui Husein să rămînă afară, lîngă vatră, încuie ușa, și încrucișă brațele la piept, se opri în fața lui Husein și-l străpunse cu o privire sfredelitoare :

– Ia spune, ce ai de gînd să faci, lipitoare ?

Potrivit obiceiului său, Husein-mutul duse mîna pîlnie la ureche. Cu un aer senin, tîmp, se uită în ochii lui Salman, scoțînd din buze cunoscutul lui plescăit.

– Lasă, lasă ! Îți cunosc eu năravul – ești surd cînd nu-ți convine ceva dar atunci cînd îți convine auzi pînă și iarba cum crește ! se răsti la el Salman, scos din sărite.

Iarmamed își dădu seama, de îndată, după ton, că discuția avea să fie deschisă, aspră, necruțătoare – ceea ce-l făcu să se gîndească ce anume poziție să ia.

– Da, da, Salman, ai dreptate ! La stînă nu e totul în ordine, ar trebui să se ia măsuri de urgență...

Husein izbucni deodată în rîs.

– Precum văd ești un fricos și jumătate. Cum nu merge ceva, cum îți pierzi capul ! îl înfruntă el pe Salman.

Obrăznicia lui Husein îl mînie foc pe Salman. Ia uite, tîlharul, îl luase sub aripa lui ocrotitoare și acum încerca să-i sară în cap, lui, binefăcătorul său... Față de Rustam ar fi fost în stare să sărute și pămîntul pe care călca acesta, dar în fața lui, a lui Salman, se obrăznicea. Nu, așa nu mai merge. V-ați găsit voi nașul !...

Lovind cu pumnul în masă, Salman spuse cu un rînjet dulceag.

– Uite ce-i, prieteni ! Ce a fost între noi pînă acum s-a sfîrșit. Acum ne desparte un zid pe unul de altul. Și el

închipui cu degetul pe fața de masă trei cercuri : fiecare cu ograda lui... Toate socotelile dintre noi au fost încheiate. Nu am nevoie de oameni care nu știu să prețuiască prietenia. Nu am decît o viață de trăit și n-am găsit-o pe stradă. Țin la ea, așa că uitați-l pe prietenul vostru Salman. Nu vă fie, rogu-vă, teamă de el. Potlogăriile voastre nu le vor afla nici apa nici pămîntul, dar ce se va întîmpla de acum încolo, asta-i treaba procurorului, nu a mea !...

Iarmamed simți că încep să-i clănțăne dinții în gură, că-l străbat fiori prin tot trupul... Nu sfîrșise bine cu anonimele, își spunea el, și acum altă poveste cu procuratura...

În zadar încerca Husein-mutul să se convingă că Salman se prefăcea doar, ca și cînd ar fi jucat teatru pe scena clubului – peste o clipă simți și el că-l trec toate sudorile. Ăsta are năravul broaștei țestoase, își spuse el... e în stare ca, fără să stea mult pe gînduri, să înfulece țeasta propriului său frate. Cu un asemenea om trebuie să te porți cu luare-aminte, cu multă viclenie !...

Oftînd amărît, Husein răspunse cu un aer jalnic :

– Dar ce s-a întîmplat, frățioare ? Dacă-i vorba de autoritatea ta, apoi jur pe capul copiilor mei că te recunosc ca stăpîn, deși ești mai tînăr decît mine. Iar cît privește potlogăriile, așa ceva nu s-a întîmplat, asta în primul rînd, iar în al doilea rînd...

– Cum, adică nu s-a întîmplat ? Salman se aplecă peste masă și-i șopti la ureche : ce-i cu cele cincisprezece tone de sămînță ? Dar cu laptele stricat ?...

– Păi asta voiam și eu să spun. În al doilea rînd și Husein-mutul clipi naiv, copilărește... În al doilea rînd... vreau să spun că de furat s-a furat... Dar am furat împreună, deci răspundem împreună. Așa ne-a fost înțelegerea... Și pentru asta, nu trebuie, frățioare, să te înfierbînți, să-ți ieși din fire și să trăncănești vrute și nevrute... Toate cîte au fost și cîte n-au fost le-am făcut toți trei, împreună : tu, tu – și-l arătă cu degetul pe Salman, apoi pe Iarmamed, și lăsîndu-și ochii în jos cu prefăcută modestie, încheie : și eu ! Mînă-n mînă, umăr la umăr, ca frații.

Salman începu să fugă de colo, colo prin cameră, cu pumnii încleștați de furie.

– Și ce vrei acum de capul meu ? Eu sînt locțiitorul președintelui. Ori executați ordinele mele fără să șovăiți, ori... Nu, prieteni, așa nu mai merge ! Prietenia-i prietenie, dar cînd eu intru peste voi, să vă sculați în picioare și să nu îndrăzniți să vă băgați nasul în biroul meu fără să bateți la ușă. De-aci înainte, fără aprobarea mea nici să strănutați nu mai aveți voie !

– Așa o să fie ! Așa ! răspunseră veseli, într-un glas, amîndoi, și Husein și Iarmamed. Și, pe furiș, își aruncară unul atuia priviri veninoase.

– Și planul de stat nu cumva să nu-l îndeplinești în fiecare zi și întocmai ! îl amenință Salman pe Husein. Dacă lipsește lapte, îl cumperi din banii tăi. La toamnă stîna trebuie să ocupe locul întîi pe raion.

– Pe viața copiilor mei, iacă-tă, ți-o jur : de mîine o să dau cîte o tonă de lapte peste plan.

„Însemnează că în zece zile ăștia au furat zece tone de lapte" socoti Salman și dădu din cap a dojană.

– Care va să zică, le spuse el, ați hotărît să împărțiți ciubucul între voi, fără mine ? Halal prieteni !

Husein se înecă.

– N-a ieșit nici un ciubuc – dar cînd o fi, îți spunem noi : știi doar că în orice negustorie nu dai totdeauna bani pe șin celor cu care lucrezi. Cîștigul se împarte treptat, cu țîrîita. Fără asta nu se poate. Prinzînd curaj, Husein adăugă sigur pe sine : Bem un coniac ?

Salman refuză invitația și plecă, luîndu-l și pe Iarmamed care se cam pierduse cu firea.

Pe ulița întunecoasă, Salman îl îmbrînci pe Iarmamed într-un gard și-i spuse :

– L-ai văzut pe tîlharul de Husein ? A furat cincisprezece tone de sămînță calitatea întîi și acum vrea să mă scoată și pe mine părtaș. Ce zici de ticăloșia asta ? Mi-a căzut în genunchi, s-a tăvălit la picioarele mele : „Iartă-mă, se ruga, fie-ți milă de mine și de copiii mei !" Și după ce l-am iertat, după ce s-au ticluit acte în regulă că semănă-

turile au degerat, cutează să spună că isprava asta a făcut-o împreună cu mine ! „Împreună !“ Auzi ! Într-un asemenea om nu poți avea încredere – atîta îți spun : fii cu ochii în patru !

Ascultîndu-l pe Salman, Iarmamed gîndea : „Bestia asta vicleană mă pune la încercare sau spune adevărul ? Dacă se înțelege cu Husein, s-a zis cu mine !“ Și Iarmamed îi spuse cu un zîmbet mieros pe buze :

– Nu te frămînta, mutul ăsta ți-e credincios.

Salman se îndoia de acest lucru. De aceea, privindu-l drept în ochi, îl întrebă :

– Ia spune-mi, nu cumva ați căzut amîndoi la înțelegere ?

Iarmamed se prefăcu atît de jignit, încît era gata-gata să plîngă.

– Doar tu mi-ai făcut trampa cu el. Dacă n-ai fi vrut tu, nici o coajă de pîine n-aș fi împărțit cu el...

Pierzînd orice nădejde de a mai afla ceva, Salman o lăsă încurcată.

– Hai, du-te și te culcă... Dar dacă...

Nu-și sfîrși fraza. Se mulțumi să-și termine gîndul plescăind din buze și, cu un deget, făcînd un gest care închipuia tăierea gîtului.

„O să fie nevoie să ticluiesc și contra ta o anonimă dar, de data asta, nu la raion, ci de-a dreptul la Baku !“ își spuse cu hotărîre Iarmamed, îndreptîndu-se pe întuneric spre casă.

Lui Salman nu-i destăinuise tot ce se petrecuse la comitetul raional de partid. I-a spus că fusese chemat pentru niște chestiuni financiare și că nu era nimic neliniștitor. Se părea că Salman îl crezuse. Dacă nu l-a crezut și doar s-a prefăcut că-l crede ?

„Mi-ar trebui neapărat o mașină de scris pentru denunțuri. Trebuie să-mi cumpăr una !“

Și Iarmamed socoti salvatoare ideea aceasta care-i trecuse prin minte.

4

După o zi de muncă lungă și grea, cînd talgerul roșu al soarelui, învăluit în pîclă, începuse să se întunece, femeile și fetele din brigada condusă de Gîzetar se întorceau în sat. Mergeau tăcute, cu sapele pe umeri. Obrajii li se îmbujoraseră de atîta drum. Fetele ar fi micșorat cu dragă inimă pasul și s-ar fi odihnit cu plăcere pe marginea drumului dar femeile măritate erau grăbite : acasă le așteptau treburile gospodăriei – să aducă apă din arîk, să aprindă focul în vatră, să pregătească cina, să spele copiii și să-i culce.

Pe Perșan tăcerea în care mergeau începu pînă la urmă s-o plictisească.

– Ei, mătușă Telly, ce tot salți ca un gîscan – ce mers mai e și ăsta ? o întrebă ea cu un aer nevinovat.

Mătușa Telly își vîntură fusta lungă, cu crețuri, și se opri locului.

– Eu am cam terminat cu săltatul – acum mai saltă și tu, fată de președinte ! o sfătui ea mai în glumă, mai în serios.

Fetele pufniră în rîs.

– Zău, stărui Gîzetar, fără să zîmbească. Cum faci de lungești așa gîtul și-ți legeni spatele ca o rață pe apă ?

Fetele izbucniră în hohote de rîs. Pe mătușa Telly, însă era greu s-o scoți din ale ei. Cu un aer săgalnic își ridică puțin fusta și legănîndu-se din umeri și șolduri, își văzu de drum, cu pași mărunței.

– Iacă – așa trebuie să meargă o adevărată *hanum !* explică ea fetelor care se înecau de rîs. Voi însă nu faceți decît să goniți, să goniți ca nebunele de parcă v-a luat casa foc ! Mătușa o ciupi pe Perșan de obrazul ei fraged și rumen ca piersica. Cînd o să mergi și tu așa, atunci toți flăcăii din sat or să se prăpădească după tine ! De-aș fi avut un fecior neînsurat, îl învățam eu cum să te răpească.

– Eu, însă, i-aș rade capul pînă la piele feciorului matale, i-aș atîrna un ștreang de gît și l-aș trimite acasă la maică-sa ! încercă Perșan să scape cu o glumă.

– Asta o spui acum ca să-ți faci curaj. Dar cînd ai încăpea în ghearele unui flăcău nărăvaș, atunci să te aud !

– Uf, mătușico, de ce prezici numai rele ? sări Gîzetar în ajutorul prietenei sale. Chiar matale spuneai doar că dragostea e dulce ca șerbetul...

Mătușa Telly pufni în rîs disprețuitoare.

– „Șerbet" o îngînă ea. Cînd ăi trăi și tu cît am trăit eu, o să afli ce gust are șerbetul ăsta. Apoi, după ce stătu puțin pe gînduri, adăugă : Bineînțeles dacă fata președintelui nostru și-a găsit vreun băiat sfios ca o fată – atunci de bună seamă că dragostea o să i se pară ca șerbetul.

– Dar n-am găsit pe nimeni ! îi răspunse Perșan și-i întoarse spatele.

Cîteva clipe merseră fără să scoată un cuvînt. Mătușii Telly îi era greu să se stăpînească, să nu melițeze. Se uită la Perșan și aruncîndu-i o privire cu tîlc îi spuse :

– Nu te cordi să-mi răspunzi... Că acuși arunc asupra capului tău cel mai greu blestem...

– Și care-i cel mai greu blestem ? vru să știe Gîzetar.

Părerile începură să curgă din toate părțile.

– Să rămîi fată bătrînă !

– Să nimerești o soacră rea !

– Dar sînt și soacre bune ? întrebă mirată cea mai tînără dintre toate, o fetișcană aproape.

Mulțumită că nu mai era obiectul discuției, Perșan se gîndi cu cîtă dragoste își primise mama ei nora în casă.

Mătușa Telly însă n-o slăbi pe Perșan. Se apropie tiptil de ea și, deși-i șopti la ureche, șuieră destul de tare ca să fie auzită de toată lumea...

– O să nimerești o soacră atît de rea că-n fiecare scaun o să-ți înfigă un cui, în pat o să-ți pună o furcă, o să te răsucească atît de-o să te facă ghem și-o să te împingă cu mătura să stai numai în colțul odăii... Și pe bărbatul tău o să-l cicălească pînă cînd o să semene vrajba între voi. Atunci dragostea n-o să-ți mai pară șerbet !...

Bătrîna își puse apoi mîinile în șolduri și începu să joace pe loc și să cînte, stîrnind cu fusta ei lungă colbul de pe drum.

Soacră, soacră, poamă acră,
Bună ești de gură, soacră !
Doar cînd vine fecioraşul
Iei tingirea și fărașul...

Perșan o aplaudă.

– Bravo mătușico ! Precum văd, îmi cunoști bine soacra. Uite, să știi că, spre mirarea tuturor, eu o să mă mărit cu un flăcău care are o mamă, cum se spune, iute din fire. Dar n-o să treacă nici o lună și soacră-mea o să se facă, în mîinile mele, mielușel.

Chipul, rotund ca o tavă, al mătușii Telly deveni dintr-o dată serios.

– Credeți că nu, fetelor ? Eu una cred că chiar așa o să se întîmple. De fata președintelui nostru, oricare soacră o să fugă cît o s-o țină picioarele. Fata asta ar trebui să se ducă la oștire, să tragă cu tunul !... Asta nu-i fată, ci tunar !...

Tot vorbind și rîzînd, nici nu-și dădură seama cînd ajunseră în sat, atît de scurt li se păruse drumul prăfuit și bătut de soare. La marginea satului, fetele se potoliră și fiecare se îndreptă spre casa ei. Gîzetar însă se opri în fața unei cocioabe pe jumătate năruită, lîngă care creștea, singuratic, un dud. Acolo trăia văduva Badam. Bărbatul ei se întorsese de pe front schilod și, după ce zăcuse cîțiva ani, murise. Mătușa Badam rămăsese cu trei copii. Cît timp putuse munci își mai încropise nevoile, dar în primăvara aceea, spre nefericirea ei, se îmbolnăvise, căzînd la pat.

Gîzetar trecu prin grădina de zarzavat. Răsadurile năpădite de buruieni nu erau stropite și verdețurile începuseră să se veștejească. Acolo ar fi fost muncă pentru toată seara. Gîzetar știa că o așteptau destule treburi și acasă. Apoi Nadjaf avea să vină obosit, flămînd și trebuia să-i

dea de mîncare. Gîzetar intră în cocioabă să vadă ce face bolnava. Îi spuse c-o să vină mai tîrziu cu cîteva comsomoliste să-i spele copiii şi să-i rînduiască grădina.

– Îţi mulţumesc, drăguţo ! îi răspunse mătuşa Badam şi ochii i se umeziră.

Ieşind din nou în uliţă, Gîzetar văzu că Perşan şi mătuşa Telly nu se despărţiseră, că încă mai tăifăsuiau.

– Hei, ia staţi puţin ! le strigă Gîzetar. Hai să venim descară la mătuşa Badam, să-i dăm o mînă de ajutor.

– Ai o inimă de aur, zău aşa ! îi spuse Telly. Dacă e o dreptate pe lume, apoi trebuie să ajungi preşedinte de colhoz... Nu-i aşa ? o întrebă ea pe Perşan care înţelese unde bătea mătuşa Telly. Şi ea îi răspunse fără să stea mult pe gînduri :

– N-ar fi de mirare ! În stepă sînt multe colhozuri şi Gîzetar ar putea fi foarte bine preşedinte la unul din ele – e foarte firesc !

Mătuşa Telly rîse cu poftă.

– E deşteaptă foc fata preşedintelui nostru ! A întors-o cum i-a venit bine !

5

Rustam fusese chemat la Baku, la Ministerul Agriculturii. Salman plecase la stînă, la Husein, şi se înfundase acolo. Nimeni nu mai urmărea munca la bumbac a brigadierilor şi a şefilor de echipă. Unii mai nepăsători, părăsiseră cîmpul, ducîndu-se să-şi dezmorţească oasele în răcoarea ceainăriilor sau să colinde bazarele.

Văzînd această situaţie, Şirzad îşi dădu seama că trebuiau luate măsuri, că fiecare ceas, fiecare zi erau preţioase şi-i adună în grabă pe comunişti şi pe comsomolişti cărora le aminti că ei aveau nu numai răspunderea propriei lor munci dar şi a întregii recolte. Hotărîră cu toţii ca în fiecare zi să apară în brigăzi foi volante-fulger : se vor distribui premii pentru depăşirea normelor, se vor acorda zile libere numai femeilor măritate – gospodinelor,

iar bărbaţii şi tineretul în general – fete şi băieţi – vor lucra fără întrerupere şi vor dormi tot timpul campaniei în cantonament.

Munca se desfăşura, pare-se, destul de bine. Şirzad, însă, era nemulţumit. Ce socoteală e asta ? se întreba el. Rustam plecase şi disciplina parcă se şi dusese pe apa sîmbetei. Deci nu se face treabă decît atunci cînd preşedintele zbiară şi muştruluieşte !... Totul se face prin urmare – de frica lui ? Aşa nu mai merge ! Într-un asemenea colhoz, cu atîtea gospodării anexe, fiecare colhoznic trebuia să-şi cunoască sarcinile, să muncească întotdeauna cu sîrguinţă, nu de frică, ci pentru că aşa îi dictează conştiinţa.

Într-o dimineaţă trecu prin faţa căsuţei mătuşii Telly, o cocioabă parcă intrată în pămînt de veche ce era ! Hotărî să-i treacă pragul. Mătuşa Telly trebăluia lîngă vatră. Cînd îl observă pe secretarul organizaţiei de partid, îl întîmpină prietenoasă :

– Fii bine venit şi să ai parte de sănătate ! Poftim, intră ! Pregătesc îndată de-ale gurii pentru copii şi plecăm împreună.

Aplecîndu-şi capul, Şirzad intră în cocioabă. Înăuntru era cam întuneric. Doar cîteva raze de lumină străbăteau prin ferestruici. Pe jos era lipit cu lut şi aşternute preşuri ţesute în casă. Peste saltele şi pe pereţi erau puse velinţe. Într-un leagăn, dormeau gemenii, iar Kerem, cu obrajii plini de ţepi, şedea posomorît jos, pe pămînt, cu fiul său, aşteptînd să li se dea mîncarea de dimineaţă. Garaghez rînduia farfuriile pe preş.

Şirzad le dădu bineţe, urîndu-le toate cele bune. Văzu ce se petrecea acolo şi îl cuprinse ciuda. „Iată ce mentalitate ! Ce moravuri ! îşi spunea el. Mama copiilor e în spital şi, cu toate greutăţile prin care trec, Telly şi Kerem se codesc să ducă gemenii la creşă. Le e ruşine de ce se va vorbi, de clevetirile cumetrelor din sat care vor spune : «Mari pramatii, bunica şi tatăl care-şi lasă copiii pe mîinile altora – ei nu pot să-i îngrijească ?».“

Mătuşa Telly intră în odaie cu o oală din care ieşeau aburi. Îl întrebă pe Şirzad cu o dojană în glas :

– De ce nu şezi ? Ce vezi, asta e ! Ăsta-i avutul nostru ! Nici scaun pe care să stai n-avem ! Ei, dacă ne-ar da un camion, am aduce în două zile piatră şi s-ar putea ca pînă-n toamnă să ridicăm casă nouă...

– Nu te necăji, mătuşă ! spuse Şirzad şi se aşează lîngă Kerem.

La poartă se opri un camion şi, din el, coborî Salman care, profitînd de lipsa lui Rustam, folosea camionul pentru drumurile lui. Auzind la stînă că Şirzad se apucase să facă ordine, să introducă o disciplină severă în muncă, locţiitorul preşedintelui veni fuga în sat ca nu cumva să scape din mîini asemenea chestiune.

Salman nu se aştepta să-l găsească pe secretarul organizaţiei de partid la mătuşa Telly. El începu să strige grosolan, chiar înainte de a păşi pragul casei.

– Ei, mătuşico, la muncă ! E vremea să ieşi la cîmp, nu să trîndăveşti acasă. Bumbacul nu aşteaptă... şi mai trimite-ţi la muncă şi pe trîntorul cela de fecior...

Lui Kerem i se urcă sîngele în obraz, dar se stăpîni şi oftă adînc.

Salman trînti uşa de perete şi dădu buzna în casă. Cînd îl văzu pe Şirzad parcă îi rămase vorba-n gît. Rîse puţin descumpănit şi încercă să explice, pasămite, cum stau lucrurile.

– Uite, prietene, cu ce trebuie să mă ocup : să mîn oamenii la muncă.

– Nu cumva ai greşit adresa ? îl întrebă Şirzad. Dacă nu mă înşel, tocmai mătuşa Telly salvează de la pieire moştenirea lăsată de Husein, fratele tău de cruce.

Telly îşi cuprinse obrajii în palme şi, cu vocea ei ascuţită, începu să zbiere :

– Ai, ai, ai !... Ia te uită cum se îngrijeşte bietul nostru Salman să nu se piardă bumbacul. E o plăcere să-l vezi. Ai face bine s-o trimiţi la muncă înaintea tuturor pe surioara ta cea grăsană, că o ţii în casă la trîndăveală ca pe o juncă în grajd !

– Te rog să nu te atingi de familia mea, se aprinse Salman, şi fără a mai da ziua bună ieşi pe uşă.

Șirzad îl ajunse aproape de poartă.

– Să programezi imediat un camion pentru mătușa Telly. Ai înțeles ? îi spuse el tăios.

Salman tăcea încurcat – Rustam-*kișt* poruncise să nu se dea pentru nimic în lume camionul „demagogului cu fustă".

– I-aș da, prietene, din toată inima, dar înțelege și tu situația : toate mașinile sînt împrăștiate în diferite locuri de muncă și nici pe ea, pe mătușa Telly, n-o putem lua de la treaba ei. Cred că tu, cel dintîi, nu m-ai lăuda pentru asemenea ispravă...

– Pentru asta chiar că te-aș lăuda ! îl liniști Șirzad. Ai mașini de rezervă, piatra ar putea-o căra comsomoliștii, am face un subotnik pentru asta. Și, întorcîndu-i spatele, strigă la fereastra deschisă : De mîine începem să-ți facem casă, mătușă Telly. Pregătește *chihirtma,* cam pentru vreo douăzeci de oameni, sau cum s-ar spune pentru organizația noastră de comsomol...

Mătușa Telly nu știa cum să-i mai mulțumească.

Tocmai atunci veni în goană paznicul de la sediu să-i spună lui Șirzad că-l chema la telefon raionul de partid.

Cînd auzi de departe la capătul celălalt al firului vocea lui Aslan, puțin schimbată din pricina distanței, dar ca de obicei prietenoasă, inima tînărului începu să bată cu putere.

– Cum merge treaba, tovarășe secretar ? Nu s-a clătinat disciplina în lipsa președintelui ? Fii cu ochii în patru : pe dumneata te tragem la răspundere ! Bravo – știm că ați stîrpit gîndacul acela atît de vătămător ! Da... știu... știu... acum fiți cu luare aminte și la loturile învecinate.

Stînd călare pe scaun, Șirzad țipa în pîlnia telefonului :

– Aseară iar le-am atras atenția cu hotărîre tuturor brigadierilor noștri. N-aveți nici o grijă ! În fiecare zi sînt pe teren peste tot !

– Asta-i foarte bine ! Altceva – aci, la noi, se organizează pentru duminică un seminar. Nu va ține decît o zi și vor participa toți secretarii organizațiilor de bază din

colhozuri. Va veni un lector din Baku. Vino neapărat şi dumneata cam în jurul orei zece dimineaţa.

– Mulţumesc, tovarăşe secretar, şi pentru invitaţie şi pentru că v-aţi ostenit să-mi telefonaţi. Vin sigur !

Punînd receptorul în furcă, Şirzad ieşi afară din sediul colhozului. Îşi simţea energia sporită şi hotărîrea mai dîrză ca înainte. Peste o jumătate oră, călare pe un trăpaş de nădejde, cutreiera ogoarele cele mai depărtate de la hotarul colhozului „Steagul roşu". Pretutindeni lucrau cu spor, fără vorbă multă, femei şi fete, în rochii care păreau de departe, pe fondul bumbacului în floare, nişte maci de munte presăraţi pe o pajişte verde.

6

Rustam se întoarse de la Baku, plin de voie bună. Nu contenea să povestească că fusese la teatrul de operă unde se reprezentase „Ker-Ogli". Adusese şi unele daruri : două perechi de pantofi de lac, bluze colorate, două baticuri de mătase.

– Împarte-le cu noră-mea pe din două ! îi spuse fiicei sale care, de bucurie, sări într-un picior şi intră în camera ei, ca să vadă cum îi stau darurile aduse.

Rustam adusese Sakinei un *kelegai* [1]. Amintindu-şi însă de nora lor, ea era atît de mîhnită încît, după ce îi mulţumi pentru dar puse şalul în scrin, fără a avea curiozitatea să vadă cum e şi cum îi stă.

Întorcîndu-se în sufragerie, Perşan se apropie de tatăl ei şi-şi puse capul pe umărul lui.

– Altceva ce-ai mai adus ?

– Cel mai preţios dar pentru colhoz – un nou profesor de rusă şi germană ! răspunse grav Rustam. M-am dus direct la ministrul învăţămîntului. Pot spune fără să mă laud că m-a primit îndată ce am fost anunţat... M-a privit însă oarecum bănuitor : „Pe cine vrei să înscrii la Universitate, bătrîne, m-a întrebat el – pe feciorul sau pe fiica

[1] *Kelegai* – şal mare de mătase (n. ed.).

dumitale ? Eu i-am răspuns : „Copiii mei îmi seamănă : şi-au luat examenul de maturitate, dar au rămas în colhoz !" N-a mai scos un cuvînt. S-a bucurat, a dat ordin să mi se aducă un ceai. Şi cînd a auzit că avem nevoie de un profesor a examinat împreună cu mine nişte liste – ne-am uitat cît ne-am uitat în ele amîndoi şi am pus ochii pe un flăcău din Karabak. Un şoim, nu alta ! În cei cinci ani cît a urmat institutul, îl lăuda Rustam pe noul profesor, n-a luat nici o notă mică. Fruntaş pe toată linia. E fecior de ţăran – înseamnă că se pricepe şi în muncile colhozului. Cînd am terminat cu treaba asta, ministrul m-a întrebat : „Ei, alte dorinţe nu mai ai ?" Aveam de bună seamă o poftă nebună să-i fac un pustiu de bine demagogului celuia de Goşathan şi...

Sakina bătu din palme şi spuse speriată :

– Ah, *kişi !* Cum se poate să faci una ca asta ? Mai mare ruşinea ! Nu şade bine...

– N-am făcut nimic ! continuă Rustam. Mi-am muşcat limba şi mi-am spus : „Nu-i frumos să strici impresia. O să vin acasă şi o să mă socotesc eu cumva cu acest demagog primejdios !"

– Tată, se amestecă în vorbă Perşan. Tu pe toţi îi vezi demagogi, pe toţi îi crezi duşmani...

– Hop şi ea de colo !...

Salman îşi făcu şi el apariţia. Îl salută respectuos pe Rustam, urîndu-i bun sosit, şi-l îmbrăţişă. Cîtă vreme vorbi de mersul muncilor şi de treburile colhozului, Sakina răbdă cît răbdă. Dar îndată ce aduse vorba de dispoziţia „ilegală şi revoltătoare" a secretarului organizaţiei de partid de a se da un camion mătuşii Telly, nu se mai putut stăpîni şi-l întrerupse :

– Destul ! Opreşte-te !... Omul a sosit obosit de la drum şi încă nu şi-a venit în fire... Mîine va fi la birou şi acolo o să-i raportezi totul !

– Are dreptate. Hai, Salman, du-te acasă ! îi spuse Rustam, făcîndu-i un semn cu mîna. E bine să laşi faţa să se răcorească întîi şi-apoi să te speli cu apă rece !...

Salman dădu din umeri, făcu o mutră nemulțumită și plecă.

Rustam gustă din bucatele îmbelșugate puse pe masă, sorbi ceaiul aromat și se culcă. Cîteva clipe după aceea sforăiturile lui aprige făceau să se cutremure pereții casei...

Sakina strînse masa și ieși în curtea învăluită în beznă. Doar lumina lămpii care ardea în camera fiicei sale cădea pe pămînt într-un cerc luminos, roșietic. Deodată tresări, zărind sub dudul din curte un om în cămașă albă și pantaloni de pînză. Anevoie putu Sakina să-l recunoască în întuneric pe Garaș.

– Pe cine aștepți acolo ? îl întrebă ea cu răceală.

– Am venit numai pentru o clipă, mai am treabă la brigadă ! răspunse Garaș privind în jur.

– Și eu am treabă cu tine ! Stai jos ! îi porunci Sakina cu o asprime în glas pe care Garaș n-o auzise niciodată la mama lui. Apoi, întorcîndu-se spre cerdac strigă : „Perșan, vino încoace cu lampa !"

Perșan aduse lampa cu gaz și o puse pe o măsuță șubredă. Tocmai vroia să se îndepărteze cu sfiala pe care se cuvenea s-o aibă o fată bine crescută, dar mama ei o opri :

– Stai și tu jos ! Nu mai ești copil – acum trebuie să împarți cu noi și supărările. Poate c-ai să știi să-ți ajuți mama cu un cuvînt sau cu un sfat bun.

Perșan avea pe ea o cămașă albă de noapte, lungă pînă la glezne, și un șal pe umeri. Ridică disprețuitoare capul și răspunse cu îndrăzneală :

– Nu vreau nici măcar să stau alături de acest nerușinat.

Garaș se dădu un pas înapoi. Mușchii obrajilor începură să-i joace. Nu îndrăzni să se certe cu sora lui și o rugă sfios pe maică-sa :

– Mai bine altă dată, mamă... dă-mi voie să plec acum...

– Nu, șezi ! se răsti Sakina. Cînd o să mai putem sta de vorbă ? Atunci cînd viața o să ni se năruie de-a binelea ?

Din întuneric se auzi deodată vocea îngrijorată a lui Salman :

– Nu cumva l-ați văzut pe Garaș ? Uf, ce bine că te-am găsit ! Hai iute la administrația colhozului... a venît tovarășul Kalantar și vrea să aibe o discuție foarte serioasă cu tehnicienii... Ar fi vrut să-l trezească din somn și pe Rustam-*kișî,* dar l-am convins să renunțe... i-am explicat că nu se cade... e om bătrîn, abia a venit de la drum...

Față de Salman, Garaș simțea un adevărat dezgust, chiar în prezența mult doritei Naznaz. De data aceasta însă, Salman îi apăru un adevărat înger salvator pogorît din ceruri...

Sakina nu mai îndrăzni să-și oprească fiul și Garaș se îndepărtă repede spre poartă.

Cînd ajunseră în ulița întunecoasă, Salman își petrecu brațul pe după gîtul lui și-i șopti la ureche că Kalantar-*leleș* îl aștepta, obosit de alergătura lui din timpul zilei prin atîtea colhozuri, la el acasă, în grădiniță și că în timpul ăsta Naznaz trebăluia pe lîngă vatră...

Garaș știa că toți prietenii lui Salman fuseseră parcă aleși pe sprînceană : toți erau murdari la suflet, lacomi de bani, necinstiți. Acum însă nu-i mai ardea să se gîndească de ce îi spunea Salman președintelui comitetului executiv al sovietului raional „Kalantar-leleș" subliniind astfel intimitatea relațiilor dintre ei. Bine că scăpase de mama și de sora lui fără a mai avea vreo explicație cu ele. Deci va putea să nu se mai gîndească la nimic pînă mîine dimineață... să nu se mai frămînte, să nu mai sufere...

Sub dudul rămuros, Iarmamed, tot fluturînd într-una un șervet, alunga muștele care roiau în jurul lămpii atîrnată de un ciot al copacului.

– Bine-ai venit ! Ia loc, ia loc ! îl întîmpină el pe Garaș și, în timp ce-i oferea scaunul, ștergea praful de pe el cu șervetul din mînă. Vine îndată și Kalantar-*leleș*... se spală... ce om e... dacă aș avea o sută de vieți, jur pe Allah că aș fi în stare să le dau pe toate pentru el !... Iarmamed suflă cu putere spre o gînganie care bîzîia sub

nasul lui Garaş: Uf, blestemată lighioană, na! Să mai zbîrnîi şi de acum încolo!...

– Pentru cine ţi-ai da şi o sută de vieţi? întrebă rîzînd Kalantar care se ivi din întuneric. Mînecile suflecate ale cămăşii îi scoteau la iveală mîinile albe şi cărnoase, iar cămaşa descheiată la gît dezvăluia şi ea pieptul gras, fără un fir de păr. Chipul lui, cu ochii negri uşor bulbucaţi şi cu sprîncenele stufoase, îmbinate la rădăcina nasului, nu era urît. Dar pe Kalantar îl sluţeau picioarele scurte şi pîntecul rotofei. Se apropia, ţinînd-o de braţ, pe frumoasa Naznaz împopoţonată cu un halat multicolor.

Iarmamed luă cu nespusă grijă prosopul ud de pe umărul lui Kalantar.

– Dacă ai fi spus că n-ai cruţa nouăzeci şi nouă de vieţi, pe care nu le ai – ei, da! te-aş crede, continuă Kalantar, dar în ce priveşte cea de-a suta viaţă, aia care-i a mătăluţă, mă cam îndoiesc! rîse zgomotos Kalantar încîntat de gluma lui. Kalantar nu-i amintise niciodată lui Iarmamed despre discuţia din biroul lui Aslan. Socotea, pentru orice eventualitate, că era mai de folos să menţină relaţii bune cu un asemenea ticălos slugarnic, gata să săvîrşească orice nemernicie.

Glumele dezmăţate ale lui Kalantar nu-i plăceau lui Garaş, iar cînd Kalantar îl întrebă: „Ei, ce mai faci, urmaş al lui Rustam-*kişi*" se întunecă la faţă şi nu mai scoase un cuvînt.

De altminteri, Kalantar nici nu-i cerea să-i răspundă. Zvîrlea întrebările aşa, dispreţuitor, pur şi simplu. Sărea de la una la alta, rîzînd cu zgomot de propriile lui glume, considerînd pesemne că acest fel de a fi se cuvenea doar celor sus-puşi, neputînd fi îngăduit unui om simplu, de rînd.

– Am auzit că Rustamovii ştiu să joace straşnic table, spuse Kalantar. O să vedem noi acum – da, o să vedem!

Iarmamed îşi şi luă picioarele la spinare, fugind după table. Neostenindu-se măcar să-l întrebe pe Garaş dacă vrea să joace, Kalantar se ocupa de Naznaz, pe care o aşeză lîngă el, strîngînd-o de mijloc.

– N-ai să răcești, sufletelule ? Seara e friguroasă, îi spuse el.

„E cu putință ca bondocul ăsta să-i placă ?" gîndi Garaș cu o dureroasă nedumerire, văzînd cum Naznaz își pusese capul pe umărul oaspetelui.

Cînd Iarmamed aduse tablele, Kalantar îi spuse lui Garaș :

– Începe tu, tractoristule !

– Nu știu să joc table ! răspunse Garaș.

– Minte ! minte ! țipă pițigăiat Naznaz. De cîte ori m-a bătut și pe mine... m-a făcut și marț !...

Kalantar nu mai stărui, dînd din mînă de parcă ar fi alungat o muscă ce i se lăsa pe obraz.

– Atunci scoală ! Ți-am făcut cinstea să te poftesc să joci cu mine și n-ai vrut... Iarmamed – hai, joacă tu !

– Pot îndrăzni eu să mă măsor cu dumneavoastră, *leleș ?*

Luă totuși zarurile și se așeză pe scaun.

Naznaz rîdea cu poftă, aținîndu-i pe jucători. Kalantar muta piesele cu o repeziciune uimitoare, admirîndu-și mișcările. Garaș vedea ce prost, ce irațional juca președintele comitetului executiv al sovietului raional și totuși cîștiga...

Și Kalantar observă că e lăsat să cîștige, dar nu protesta de loc. Era obișnuit să cîștige el întotdeauna partidele... Nici prea deștept, nici prea prost, știuse întotdeauna să se înfrupte din bunătățile vieții. Pentru postul de președinte al comitetului executiv raional fusese propus întîmplător de cineva, altcuiva, care nici nu se ostenise măcar să stea de vorbă cu el, să-l scruteze mai atent. Ori de ctîe ori erau luate în discuție probleme economice importante se eschiva de la discuții, evita să-și spună părerea. Se mărginea la simple exclamații care nu spuneau nimic : „a, da !", „firește", „desigur", „fără îndoială !"... La toate ședințele, vota „pentru". Dacă nimerea însă în minoritate, se grăbea să strige cît îl ținea gura că fusese indus în eroare... Kalantar avea chiar un certificat de absolvire a unui institut pedagogic, dar nu știa

să scrie corect nici în azerbaigiană, nici în rusește, și niciodată nu semna o hîrtie care nu era contrasemnată de ajutorul lui.

Bucuros că-l bătuse pe Iarmamed și încîntat de laudele linguşitoare ale tinerei Naznaz, Kalantar își exprimă dorința de a juca și cu Salman care se făcuse între timp nevăzut. Garaş observase de mult la el acest obicei : ori de cîte ori venea cîte un oaspete, Salman lăsa pe capul surorii lui toată bătaia de cap, iar el dispărea, pitulîndu-se în vreun cotlon mai întunecos.

Salman fu în sfîrșit găsit și începu să joace cu Kalantar. Firește că numai după cîteva clipe se și declară învins, zvîrlind cu ciudă zarurile.

– Hai să jucăm amîndoi, frumoaso ! Vrei ?

Fără a face prea multe mofturi Naznaz puse mîna pe zaruri. Garaş însă, nemaiputînd răbda, ieşi din întuneric.

– Ei, tractoristule, ai prins curaj ? rîse de el Kalantar. Hai, dă-i drumul ! Aruncă zarul și zise : cinci !...

– Spune, tovarăşe, ce treabă ai cu mecanicii ? întrebă Garaş și vocea îi tremura de mînie. Vreau să plec.

– Ia uită-te la el ! exclamă Naznaz. Nu înțelege de glumă !

– Ce-i cu tine, băiete ? Liniștește-te ! sări în sus Salman, parcă proiectat de un resort, și încercă să-l cuprindă pe după umăr.

Kalantar în schimb se simți jignit :

– Face pe grozavul dumnealui ! Nu vrei, nu juca – ia loc pe laviță ! Ia te uită ! Hai, nu mai ține nasul sus ! Află că n-am decît să ridic un deget și l-am și zvîrlit cît colo pe taică-tău din postul lui de președinte. Se găsesc și alții în locul lui, n-ai grijă !

Pierzîndu-și stăpînirea de sine, turbat de furie, Garaş luă zarurile și le zvîrli în fața îngîmfată a lui Kalantar.

– Sălbaticule ! se răsti la el Naznaz.

Luat pe neașteptate, Kalantar se clătină pe picioare, o apucă pe Naznaz de mînă și o trase spre el. Căzîndu-i în brațe, Naznaz continua să țipe tot mai ascuțit.

– Mitocane ! Mojic ce ești !

Garaş însă n-o mai auzea. Omul ale cărui haine sînt cuprinse de flăcări fuge de el însuşi... Şi Garaş alerga în clipa aceea spre stepa învăluită în întunericul nopţii, vrînd să fugă parcă de el însuşi, de mustrările lui de conştiinţă, de ruşine...

Capitolul XIII

1

Năpădit de iarba deasă, arîkul tivea aidoma unui chenar verde loturile de bumbac. Apa clipocea, vrînd parcă să aducă aminte oamenilor că arîkul e viu. Apropiindu-se de mal, Şirzad îi asculta susurul cu desfătare.

Tufele de bumbac, înalte aproape de două palme, se acoperiseră cu frunze. În depărtare huruia tractorul şi, în urma lui, femeile, cu basmale multicolore, retezau cu sapa buruienile rămase. Lîngă arîk, o fată care avea pe cap o pălărie de paie cu panglică verde, amesteca îngrăşămintele chimice cu bălegar, după care arunca amestecul în apa ce se scurgea spre culturile de bumbac.

Era Perşan.

Apropiindu-se de ea, Şirzad îi ură :

– Niciodată să nu ştii ce înseamnă oboseala...

Perşan nici nu întoarse capul, poate de ruşine fiindcă braţele ei goale erau mînjite pînă-n coate de bălegar, sau poate pentru că era prea cufundată în muncă.

– Ai spus ceva ?

– Am spus : „să fii fericită !"

– Ceva mai de soi nu puteai născoci ? murmură fata.

Sărind peste arîk, flăcăul ridică o lopată de jos şi începu să zvîrle bălegarul în apă. Văzîndu-l, Perşan, arţăgoasă

cum era, nu mai putu răbda. Ochii îi scînteiau. Luîndu-i lopata din mîini, o aruncă cît colo.

– Tovarăşe brigadier, vezi-ţi de treaba ta ! N-am de loc chef să împart cu tine zilele-muncă.

– Nu vreau decît să-ţi arăt cum se fărîmiţează bălegarul.

– Asta o ştiu eu de mult – fii fără grijă ! îi reteză ea vorba. Iar dacă n-ai într-adevăr ce face, pune mîna pe sapă şi dă ajutor femeilor, că spinarea li-e frîntă de oboseală.

Şirzad făcu ochii mici şi o zări, de-a lungul şirurilor strîmbe de tufe, firave, pe Gîzetar care mărunţea pămîntul cu îndîrjire.

– Ţi-e milă de prietena ta ? Ea are bărbat tractorist. Să se ostenească el dacă vrea să-şi scutească nevasta de muncă.

– Şi tu ce vrei ? Să stai de o parte fără să faci nimic ? îl întrebă Perşan rîzînd batjocoritor. Ce tot stai aşa, de lemn ? Dacă n-ai nimic de făcut, zi-i un cîntec sau spune niscaiva poezii ! M-aş mai înveseli şi eu puţin.

Perşan zvîrlea mereu bălegar în apa arîkului, care curgea spre ogoarele din vale. Munca aceasta istovitoare nu o liniştea însă de loc. Şirzad se aşează aproape de malul arîkului. Privea cu încîntare fata şi se gîndea că în pieptul ei bătea o inimă tot atît de bună ca şi a maică-si. Iar în ce privea firea ei încăpăţînată, neclintită, aspră – aceea o moştenise de la taică-său... Dacă o fată ca ea îndrăgeşte pe careva – apoi îl va îndrăgi pentru toată viaţa...

– Dar ce, vrei să te veseleşti ? Nu-ţi place aici ? Sau ai necazuri ? o întrebă Şirzad prietenos, cu blîndeţe.

Perşan mai mult pufăi decît răspunse. Se îndreptă spre arîk, se spălă pe mîini şi răspunse cu tristeţe în glas :

– Garaş ne-a făcut de rîs – da, ăsta mi-e necazul. Mama nici nu mai doarme – nopţi întregi nu închide ochii. Poţi crede ? A îndrăgit-o pe Maia atît de mult, încît o iubeşte mai mult chiar decît pe mine. Şi, deodată, drept încheiere, strigă tăios : Să mai ai încredere în bărbaţi !...

– Nu toți bărbații sînt la fel.

– Fratele meu Garaș era omul cel mai bun, cel mai cinstit și cu sufletul atît de curat ! strigă Perșan. Dacă și el s-a purtat cum s-a purtat cu nevasta lui, la ce te mai poți aștepta de la alții ?

Șirzad înțelese că nu era momentul să apere cinstea sexului masculin. Ar fi fost zadarnic, fără nici un folos. Ar fi putut să-i mărturisească deschis că o iubește, că el n-o va atinge nici cu o floare, că ea era pentru el cea mai dragă și mai dorită dintre femei. Dar tăcu. Se ridică în picioare și-și aruncă privirile peste întinsul stepei. Tractorul se oprise. Femeile puseseră sapele pe umeri ca ostașii armele și se îndreptau una după alta spre cantonament.

– Și acum, pleacă ! Mă duc să mănînc ceva ! spuse Perșan, așezîndu-și buclele ieșite din basma. Își scuturâ praful de pe fustă și se îndepărtă. Cînd ajunse însă dincolo de arîk, se opri locului și fără să se uite la Șirzad, îi strigă :

– Hai, vino și tu ! Ți-ajunge să tot hoinărești flămînd pe zăduful ăsta. O să te ospătăm la noi cu ce s-o găsi.

În cantonament era o gălăgie asurzitoare. Femeile așternuseră în pridvor, unde se simțea o adiere răcoritoare, fețe de masă și puseseră pe ele de-ale gurii, aduse de acasă : lipii, ouă, unt, brînză. Perșan și brigadierul Șirzad fură întîmpinați cu voioșie, cu glume și rîsete.

Mătușa Telly care, în fusta ei încrețită părea un cocean de varză uriaș, curăța un ou de coajă. Deodată o rugă pe Gîzetar :

– Am uitat să-mi iau sare de acasă, porumbițo, dă-mi și mie puțină de la tine !

– Ehei, mătușico, nu prea mai ai ținere de minte ! De cînd ești șefă de echipă, faci tot felul de boroboațe, o ațîță veselă Perșan.

– Află că ținerea de minte mi-am învelit-o într-o basma ca s-o dau în dar unuia care și-a uitat de îndatoririle lui de familie, răspunse Telly, cu un zîmbet senin.

Se făcu tăcere. Toate fetele știau că Garaș mînca în camera alăturată a cărei ușă era larg deschisă.

Perşan întinsese mîna să ia o bucată de lipie dar şi-o trase îndată înapoi. Era supărată cumplit pe Garaş dar socotea că, faţă de oameni, avea datoria să-i ia apărarea.

– Ah, mătuşico, ce dulce ţi-era graiul cînd ne cîntai cîte un *baiatî* !... Acum, însă, din gură nu-ţi ies decît vorbe amare ca fierea.

– Gura mea cea dulce ţi-o aduc în dar ţie, fata mea, şi te poţi folosi de ea. Tu dai dreptate la toată lumea, dar adevărul amar nu-l spui nimănui...

Se amestecă în vorbă o femeie voinică, ale cărei braţe muşchiuloase o făceau să pară un adevărat luptător de circ.

– Am văzut-o aseară în preajma arîkurilor pe nora voastră. Era galbenă, sărăcuţa, ca frunzele în toamnă. N-o fi cumva bolnavă ?

– N-o mai zăreşte de loc omul, s-a făcut nevăzută ca luna la ramazan [1] ! adăugă o vecină. S-o fi mutat, poate, de tot în colhozul „Steagul roşu" !

– Acolo, preşedintele-i om mai bun la suflet ! spuse veninoasă o fată, ascunzîndu-se în spatele altora.

Perşan făcea feţe-feţe. Văzînd-o cît suferă, Gîzetar, căreia i se făcuse milă de ea, spuse cu asprime :

– Gata ! V-aţi dat drumul la gură – nu vi-e ruşine ? ...Dacă Maia a mai slăbit e doar fiindcă munceşte mult la Kara Keremoglu unde s-au îmbibat de sare un mare număr de hectare... Şi doar ştiţi că asta nu-i de glumă !... Mai bine aţi vorbi cu locţiitorul preşedintelui despre nevoile voastre... şi ea făcu semn din cap spre Salman, care tocmai se apropia călare pe un murg.

Salman descălecă şi zvîrli dîrlogii paznicului, apoi se urcă în pridvor cu pas voinicesc, urînd tuturor poftă bună.

– Mulţumim ! răspunse Gîzetar. Mulţumim şi poftim la masă, numai că, din păcate, nu avem nimic gătit. Aşa mîncăm noi toată vara. Dumneata însă, nu eşti obişnuit cu asemenea bucate, şi poate să ţi se oprească în gît !...

[1] *Ramazan* – sărbătoare religioasă la musulmani (n. ed. ruse).

„Uf, blestemată muiere ! Mai rea de gură chiar decît mătușa Telly !" gîndi în sinea lui Salman, strîmbîndu-se. Găsi însă îndată riposta cuvenită : făcu un semn spre Șirzad care ședea alături de Perșan, și tocmai lua o bucată de lipie dată cu unt, pusă pe fața de masă. Era înciudat, văzîndu-i alături, atît de aproape unul de altul. Dar nu-și dădu gîndurile pe față, ci spuse cu un zîmbet forțat, în colțul gurii :

– Pe secretarul organizației de partid să-l trageți la răspundere. Asta-i prima lui datorie : grija de oameni. Eu sînt mulțumit dac-o s-o pot scoate la capăt cu ridicarea Casei de cultură și cu tragerea cablului electric în sat.

Auzind vocea lui Salman, Garaș ieși din cameră și se îndreptă spre tractorul lui.

– Da, ar fi timpul să se gătească mîncare caldă în cantonament ! se declară Șirzad de acord. Firește, nu neg de loc că și eu sînt vinovat în treaba asta. Am pus pe umerii femeilor și fetelor noastre o povară prea grea. Mă mir cum de fac față.

Perșan își dădea seama cu mirare că aproape o sufoca ura care mocnea în ea împotriva lui Salman. Totul era la el respingător : și zîmbetul cleios, cu tîlc, și vocea tărăgănată care curgea ca o șuviță de vin dintr-o ulcică, și portharta ofițerească ce-i atîrna pe umăr, și nemăsurata lui încredere în sine... Ca să-i facă sînge rău puse în mîna lui Șirzad, pe care îl descumpănea atîta drăgălășenie din partea ei, un ou răscopt gata curățat și o bucată de lipie dată cu unt.

– Hai, mai ia și tu ceva în gură că fără mamă te-ai jigărit de tot ! îi spuse fata pe un ton cam aspru, cum e în general obiceiul fetelor de la țară cînd vorbesc cu iubitul lor față de străini. Dacă-ți pui nădejdea în Salman, apoi parcă te văd întins repede între patru scînduri... Ce, nu se găsesc în colhozul nostru și carne, și verdețuri, și zarzavaturi, și grăsime, și unt ?... O farfurie cu supă cît ar costa ? Șaizeci de copeici, cel mult ! Ba poate chiar

cincizeci – și banii s-ar putea opri la sfîrșitul lunii din avans. Ar fi atît de lesne !...

Din toate părțile izbucniră exclamații și aprobări.

– Așa e !

– Propunerea-i înțeleaptă !

– Hai, Salman, făgăduiește c-o să te ocupi de asta !

Salman se înclină netulburat :

– După cum vorbești, *hanum,* s-ar putea crede că ești membră în comisia de revizie. Să știi că la iarnă, la alegeri, te propun deputată în sovietul raional... În ce privește mîncarea caldă, făgăduiesc că va fi pregătită – chiar cu începere de poimîine, că de mîine nu mai e cu putință.

Pe drumul de căruțe se apropia o mașină mică, săltînd la hîrtoape și stîrnind valuri de praf. Salman recunoscu *Pobeda* lui Rustam și se repezi îndată spre ogorul mătușii Telly.

Ajuns acolo, începu să umble în sus și în jos, dînd ordine în dreapta și în stînga, prefăcîndu-se că e cufundat în muncă, nevoie mare...

Lovind cu sapa, femeile fărîmițau bulgării de pămînt în jurul tufelor mai plăpînde și smulgeau buruienile. Munceau cu tragere de inimă și cu spor, fără să scoată un cuvînt : culturile erau atît de slabe că pe toate le durea inima.

– Merge încet, foarte încet ! strigă Rustam încă de departe și nemulțumirea i se citea pe față. Ați putea să vă mișcați mai iute ! Tufele sînt firave de tot – se vede de la o poștă că nu au avut îngrășăminte.

Vocea lui Rustam suna de data aceasta neobișnuit. Se vedea că e obosit, dar și dojana era vădit nemeritată, ceea ce mătușa Telly nu putea îndura...

– Facem toate sforțările, ne străduim din răsputeri și acum tot noi ieșim vinovate ? Halal de noi – îți mulțumim. Nu cumva lotul ăsta-i al lui Husein-mutul, ciracul tău ? Nu ți-am spus eu doar de atîtea ori că lingăul ăsta își bate joc de sămînță ? Acum vrei să mă înșfaci pe mine de guler ?

Rustam își scoase șapca și se șterse pe față cu batista.

– Uf, că mare scandalagioaică mai eşti ! îi strigă el mustrător.

Şirzad apăru şi el. Lovi cu vîrful cizmei în pămîntul întărit, scorţos, şi se declară de acord că echipa condusă de mătuşa Telly nimerise într-adevăr un lot din cele mai grele. Adăugă însă că dacă va fi udat cu apa din arîk, amestecată cu bălegar, tufele se vor înviora, se vor întări.

– Ai înţeles ? o întrebă dispreţuitor Rustam pe mătuşa Telly.

– Am înţeles, dar nu ştiu dacă ai înţeles şi tu că mîinile ne sînt frînte de-atîta săpat ! răspunse piţigăiat mătuşa Telly. Unde-s maşinile care stau grămadă în curtea S.MT..-ului ? Hai, spune-ne : unde-s ?

Preşedintele se trase de mustăţi şi cu mare greutate se stăpîni să nu suduie. Apoi se îndreptă tăcut spre maşină.

2

Se înserа. Cerul nu mai avea culoarea lui albăstrie, ci una verde-închisă, de parcă se oglindeau în el cîmpiile şi livezile. Spre apus, soarele purpuriu trăgea de-a lungul zării brazdele adînci ale asfinţitului.

Şirzad păşea pe cărăruia şerpuitoare dintr-un lan cu tulpinişe înalte de grîu. Toată ziua şi-o petrecuse prin bostănării, în grădinile de zarzavat şi de-a lungul porumbiştilor. I se bucura inima văzînd cum creşteau grînele, ale căror tulpini se umflau de sevă, cît de minunate erau roadele... Totuşi, nu izbutea să încerce un simţămînt deplin de mulţumire. Pe fiecare lot, ochiul lui descoperea cîte ceva din urmele unei munci făcută de mîntuială. Pesemne că oamenii nădăjduiseră să-i ajute pămîntul şi soarele Stepei Mugane. E drept, pînă la o anumită vreme pămîntul şi soarele stepei îi scoteau din încurcătură. Totuşi, în colhoz existau încă rezerve de forţe omeneşti iar parcul de maşini al S.M.T.-ului nu era folosit din plin.

În plus, brigadierii nu respectau adesea regulile agrotehnice. Deci, prea multe motive de bucurie nu avea...

Cărarea se desprinse din lanul de primăvară, pătrunzînd apoi într-un lăstăriș. Mirosea a praf dinspre drumul de țară alăturat. Șirzad mergea tot mai încet...

Abia cînd se întorsese maică-sa de la oraș, își dăduse seama cît de mult îi lipsise îngrijirea ei. Mătușa Sakina fusese deosebit de atentă cu el – totuși nu era de-ai ei, mîinile ei nu-l îngrijeau ca pe ai ei... Deodată, inima începu să-i bată iute, tot mai iute, năvalnic, parcă ar fi simțit mireasma izmei ce creștea pe malul arîkului. Numai de dorul mamei fusese el mistuit oare? Gîndurile nu-i zburau și într-altă parte? Cu glas scăzut, atît de scăzut de parcă s-ar fi temut că poate fi auzit, începu să cînte un *baiatî*. O clipă după aceea se însufleți. Cîntecul îi zbura tot mai năvalnic de pe buze și lanurile de grîu, legănate de adierea vîntului, parcă rămăseseră și ele deodată nemișcate, vrăjite de cîntecul lui Kesmia-Sikosta :

Prietene, umple-mi paharul cu vin,
Paharele leagă frăția !
De nu vrei cu pace, de-ți place venin,
Sorbi-vom veninul din el, vrăjmășia...

Deodată cineva sări din stufăriș. Șirzad se simți prins de umeri și tras vijelios înapoi. Auzi și o voce care strigă : Hop ! Suava mireasmă a florilor de cîmp, răsuflarea fierbinte care-i mîngîia ceafa, rîsul sonor – totul îi spunea cine se furișase pe urma lui. Nu făcu nici o mișcare de împotrivire și, prefăcîndu-se că se prăbușește la pămînt, o prinse în brațe pe Perșan și o ridică în sus...

Un șirag împletit din maci roșii înconjura gîtul fetei. Florile roșii îi împodobeau și marginile pălăriei de pai

Istovită, parcă fără un strop de vlagă în ea, Perșan se lăsă în brațele lui.

Din depărtare se auzea clacsonul unei mașini. Perșan tresări. Șirzad o lăsă jos. Ea își îndreptă rochia și pălăria, făcu ochii mici și parcă abia trăgîndu-și răsuflarea, îl întrebă :

– Te-ai speriat ?

– De ce să mă sperii ? Toată seara asta am aşteptat o minune !

– Te rog să nu minţi... să nu minţi ! îl struni fata. Dar cînd Şirzad încercă s-o ia în braţe, se feri de el.

– Stai un pic... o rugă el.

Perşan însă şi trecuse drumul, alergînd în jos pe povîrnişul unei rîpe. Şirzad o luă la fugă după ea...

La răscrucea şoselei se oprise, albă de praf, *Pobeda* lui Rustam. Acesta îi dădea lui Salman ultimele dispoziţii pentru viitor : să doarmă în cantonament, nu să dea pe acolo doar spre prînz cum făcea de obicei. Fireşte că lui Salman nu-i prea venea la îndemînă să-şi frîngă oasele pe un pat de scînduri, dar îşi aduse aminte că de acolo putea s-o şteargă lesne la stînă, la Husein-mutul.

Dus pe gînduri, Rustam îi urmări cu privirea pe Şirzad şi pe Perşan, care trecuseră ca două umbre în depărtare, dispărînd îndată, apoi spuse :

– Asta e ! Cum a împlinit fata şaisprezece ani... poftim... trebuie s-o măriţi... cu primul ţîngău care-i iese în cale !...

Salman nu-şi mai găsea locul de bucurie. Fiindu-i însă teamă să nu-l supere pe Rustam, aduse vorba pe departe.

– Ei, nene Rustam, în afară de surioara mea dragă, nu mai am pe nimeni pe lume !

– Şi ce vrei să spui cu asta ?

Salman lăsă ochii în jos ruşinat şi oftă adînc, de parcă l-a săgetat pe neaşteptate un junghi în inimă. Îi spuse încet, aproape în şoaptă că încă de mult visa să devină fiul iubitor al lui Rustam, să-i ţină în puf fata, să se îngrijească de bătrîneţele respectaţilor ei părinţi.

De la Rustam te puteai aştepta la orice, nu numai la sudalme dar şi la niscaiva pumni. Din prudenţă, Salman se dădu cîţiva paşi înapoi. Rustam îl ascultă liniştit. Nu se putea opri de a nu face o comparaţie. Şirzad era un încăpăţînat. Nu şi-ar fi ieşit din ale lui nici chiar faţă de taică-său, dacă acesta ar fi înviat. De cînd fusese ales secretar al organizaţiei de partid devenise însă şi mai

turbat. Să te înrudești cu un asemenea om neînduplecat însemna să-ți zvîrli propria ta fată în flăcări... Salman avea o fire blîndă, era supus, își cunoștea lungul nasului, știa să-i respecte pe cei mari și să ceară ce trebuia de la cei mici. Unul ca ăsta ar fi sluga fetei sale și a lui. Gurile rele vor spune atunci că, numindu-și ginerele locțiitor, Rustan a făcut din colhoz o moșie, o moștenire de familie ! Ei, și ? N-are decît să se mute în alt loc de muncă. Dar, mă rog, unde-i primejdia dacă ginerele rămîne pe locul lui ? Ptiu ! Niciodată nu le poți închide gura demagogilor și flecarilor...

– Crezi că ea te-ar vrea ? întrebă Rustam cu o blîndețe neașteptată în glas.

– O, vai de mine ! Nu mi-ar trebui decît încuviințarea dumitale ! răspunse Salman, minunîndu-se el însuși de curajul lui.

Rustam căzu din nou pe gînduri.

– Ia spune, ai cîntărit bine totul sau gîndul ăsta năstrușnic ți-a venit chiar acum în minte ? Bagă bine de seamă ! Dacă peste o lună o faci să verse o singură lacrimă te poți socoti de pe-acum pe lumea cealaltă... că eu n-o să îngădui așa ceva.

– Ce tot spui, nene Rustam ? Dar ce, mă cunoști de ieri, de alaltăieri ? Ai auzit cumva vreo vorbă urîtă despre mine ? Îmi ești părinte și ocrotitor, iar eu voi fi robul fetei dumitale !...

– Nu, băiatule, nici așa nu-i bine ! îl sperie schimbăciosul Rustam. Eu nu-mi dau fata după un bărbat care vrea să-i fie rob. Un asemenea bărbat nu face nici o ceapă degerată. Să-ți prețuiești nevasta, s-o ocrotești, dar să-i fii stăpîn, să ai tu ultimul cuvînt în casă.

– Dar eu ce-am spus, nene Rustam ? exclamă Salman, frîngîndu-și mîinile la piept. M-am zăpăcit în toată legea, explică el, am vrut doar să spun că îți rămîn dumitale rob... cum vezi, spun și eu ce-mi vine pe limbă...

Năpădit de gînduri, Rustam trăgea de zor din mustață, în timp ce Salman își mișca buzele fără să scoată un cuvînt.

– Bine, trimite peţitori. O să vă logodim, iar la toamnă o duci în casa ta ! îi spuse Rustam. Şi, fără să mai asculte mulţumirile lui Salman se sui în maşină.

3

Maia nu vorbea nimănui de nefericirea ei – nimănui nu i se plîngea de soarta ei. Izbutea doar să zîmbească celor pe care îi întîlnea şi ştia să aibă aceeaşi atitudine liniştită faţă de fiecare. Numai atunci cînd rămînea singură cu ea însăşi lăsa să-i curgă în voie lacrimile. Somnul îi era zbuciumat de visuri chinuitoare – cele dintîi întîlniri cu Garaş, sosirea ei în Stepa Mugană – trăia totul aievea. Şi atunci cînd se trezea din visurile grele, plîngea încet, fără zgomot, acoperindu-se cu pătura ca să n-o audă Zeinab...

Zeinab însă, care-i oferise Maiei adăpost în casa ei, ştia tot ce se petrece în sufletul tinerei femei, dar nu pomenea nimic despre acest lucru. Şi ea străbătuse cîndva un asemenea drum al durerii fără mîngîiere şi-şi dădea seama cît de cumplit este să rămîi singură în nenorocire. Ea însă mai ştia un alt lucru pe care-l învăţase de la Kara Keremoglu – anume că nu-ţi poţi alina durerea decît prin muncă, că nimeni nu-ţi poate îndulci cu vorbe amarul, oricît de blînde ar fi ele...

Într-o zi, cînd se întoarse de la cîmp, Zeinab o găsi pe Maia culcată pe divan cu faţa în jos, plîngînd.

– Ce-i cu dumneata ? Nici nu s-a înserat bine şi te-ai şi culcat ? o întrebă ea cu voioşie, dar cu inima strînsă de durere. Hai în grădină să stropim răsadurile...

Maia sări repede de pe divan, rîzînd puţin stingherită.

Pînă să se lase întunericul, amîndouă pliviră şi stropiră zarzavaturile. La sfîrşit, Zeinab o rugă pe Maia să rupă cîteva fire de ceapă, cîţiva castraveţi, salate şi ridichi pentru masa de seară.

– Lucrezi cu îndemînare ! o lăudă ea. Parcă ai fi țărancă din moși strămoși. Să rupem și puțină izmă. Miroase minunat, o punem pe masă... Raghim, hai să mănînci !

Băiatul răspunse, dar întîrzia. Nu se mișcase toată ziua de lîngă vaca ce fătase în grajdul de paiantă, acoperit cu stuf. Nu-și mai lua ochii de la vițelul auriu, cu o dungă albă pe gît, ca un colan.

Zeinab și Maia se văzură silite să se ducă după el în grajd, unde îndată ce intrară nu mai scoaseră un cuvînt, urmărind cu privirile cum vaca își lingea vițelul, cum acesta creștea parcă văzînd cu ochii și cum încerca să se ridice pe picioruşele subțiri ca trestia.

– E viţeluşă, se lăudă Zeinab, și încă de rasă ! Dacă o să semene maică-si, va fi bună de lapte. Deodată își aduse aminte pentru ce a venit. Hai la masă, Raghim – acum vine unchiul Kara s-o ia pe Maia. Azi ai de făcut lecția cu cei de la irigație, nu ?

– Dar e încă prea devreme ! răspunse Maia.

– Tatăl meu spunea întotdeauna : de muncit să muncești iute, dar de mîncat, e bine să mănînci încet. Eu, dacă mănînc în grabă, mi se oprește mîncarea în gît !...

Băiatul fugi din grajd, se spălă repede în apa arîkului și o clipă după aceea ședea cuminte la masă, în pridvor.

Nici nu apucară bine să se așeze cu toții că se și auzi glasul plăcut al lui Kara Keremoglu.

– Zeinab, Maia ! Unde sînteți ? S-a adunat lumea !

Zeinab oferi oaspetelui o farfurie de pilaf gătit cu mărar.

Kara Keremoglu refuză. Abia luase masa. Mărturisi însă că ar bea cu dragă inimă ceva acrișor, răcoritor. Le sfătui, pe Zeinab și pe Maia, să nu se grăbească : ascultătorii așteptau, mai fumînd cîte o țigară, mai pălăvrăgind, și cu ocazia asta se mai odihnea și el pe banca de sub dud.

Maia aduse președintelui o pială [1] cu ovdug [2]. Kara Keremoglu își potoli setea și, ștergîndu-și buzele cu mîneca, exclamă :

[1] *Pială* – o ceașcă mică, fără toartă (n. ed.).

[2] *Ovdug* – lapte acru subțiat cu apă (n. ed. ruse).

– O, ce minunăție ! Un adevărat elixir al vieții ! Îți mulțumesc din inimă, fata mea ! Ai făcut o mare plăcere unui bătrîn ca mine ! Nu vă grăbiți – oamenii nu fug nicăieri, pentru o lecție bună așteaptă pînă se întunecă. Apoi își întinse obosit brațele și adăugă : Ehei, dacă n-ar exista pămînt salinizat, Stepa Mugană ar fi neprețuită !...

Oamenii o așteptau pe Maia, stînd jos, pe pămîntul gol, lîngă administrația colhozului. Îi ascultau cuvintele cu atîta atenție, încît Maia se simți stingherită : nu știa cum să-i răsplătească pentru tragerea de inimă pe care o arătau. Recunoștea însă că nu avea încă prea multă experiență și că tot ce învățase din cărți nu întotdeauna se dovedea de folos în condițiile din Stepa Mugană. Încetul cu încetul se înfiripă o discuție la care luau parte toți cei prezenți și Maia trebuia să răspundă nu numai la întrebările care priveau solul și tehnica irigării, dar și despre energia atomică, despre uneltirile cercurilor imperialiste de peste ocean, despre extracția țițeiului din fundul mării. Știa că toți aceștі oameni munciseră toată ziua în arșița nemiloasă, și, totuși, nu plecau. Îi puneau mereu alte întrebări, una mai neașteptată decît alta. Maia era bucuroasă, văzîndu-se în stare să stîrnească la oameni atîta interes, o sete atît de mare de noi cunoștințe. Vocea ei prinsese putere, răsuna ferm și în clipele acelea fata era atît de frumoasă, încît dinspre gard unde ședeau flăcăii se auzeau mereu oftaturi adînci...

Cînd se întoarse acasă, se așternuse o liniște adîncă. Lumina lunii țesea pe dușumea chilimuri albăstrii. Se auzea răsuflarea ritmică a lui Raghim. Maia se culcă și, în acea liniște a nopții, se simți atît de singură, încît izbucni în hohote de plîns...

Deodată desluși zgomotul pașilor ușori ai unor picioare desculțe care se apropiau. Zeinab, în cămașă lungă de noapte, se așeză lîngă ea pe marginea divanului și o îmbrățișă, strîngînd-o cu putere la piept.

– Nu, nu trebuie să mă mîngîi... Știu cît ești de bună, dar nu mă mîngîia, șopti Maia. Cine mai are acum nevoie de mine ? Dacă aș fi avut un bărbat care s-ar fi

întors din război schilod, aș fi fost fericită... Și ea își puse mîna la gură, de parcă se înăbușea în hohote de plîns. Da, chiar dacă el n-ar fi avut nici adăpost și nici un ban, ba nici chiar o bucată de pîine în traistă, tot aș fi fost fericită. Dar acum pe cine mai am eu ? Fără părinți, fără un suflet apropiat, departe de locurile pe care m-am născut, inima mi-e zvîrlită la picioarele altei femei. Ce rost mai are pentru mine viața ?

– Ascultă-mă, Maia, îi răspunse Zeinab. Ești încă tînără, ești o fată cu știință de carte, ai văzut lumea, ai și minte mai multă decît o muiere de la țară ca mine. Am străbătut și eu drumul durerii. Crede-mă, acest drum duce spre niște porți negre care atunci cînd se închid în urma ta nu te mai poți bucura de căldura soarelui, nu mai vezi lumina lunii, și nici pe oameni. Ai spus adeseori că viața înseamnă dragoste. Dar oare numai dragostea bărbatului e adevărata dragoste ? Ia gîndește-te bine ! Ai o muncă frumoasă, ești respectată, ești prețuită. Oare dragostea de muncă nu-ți dăruiește, și ea, fericirea ? Pleacă-ți urechea la murmurul arîkurilor și nu uita că avem nevoie de tine ! Dar dragostea de pămîntul natal ? Și tu și eu iubim luna de pe cer, și grădinile în floare și cîmpurile verzi. Doar în toate acestea, ne găsim deopotrivă fericirea...

Zeinab o îmbărbătă pe Maia multă vreme, vorbindu-i cînd mai aspru, cînd cu blîndețe. Încetul cu încetul, Maia își redobîndi liniștea. Zeinab nu plecă de lîngă ea decît după ce îi auzi respirația ritmică și o văzu dormind adînc.

Se revărsă o dimineață însorită. Zeinab trebăluia grijulie prin curte, vorbindu-i Maiei sfătos și cu voie bună, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

Cît timp se află pe cîmp, Maia nu avu vreme să se gîndească la ea. Alerga, fără întrerupere de pe un ogor pe altul, de la un arîk la altul.

Veni acasă tîrziu. N-o întîmpină nimeni : Zeinab și băiatul se duseseră pesemne la Casa de cultură.

Maia nici nu intră bine în camera ei, că şi simţi îmbătătoarea mireasmă a unor flori. Aprinse lumina şi zări pe masă un buchet mare de lalele în toate culorile, asemenea unui curcubeu ivit după ploaie şi furtună pe cerul stepei. Apropiindu-şi faţa de ele, închise ochii.

Înseamnă că pe lume mai era cineva care-şi aducea aminte de ea, care o iubea !...

Soarta hărăzise Sakinei bucuria de a avea doi copii. Dacă ar fi avut zece la număr, ar fi fost şi mai fericită. Să-ţi porţi pruncul în pîntec, să-i dai viaţă şi să-l hrăneşti cu propriul tău lapte – poate fi oare bucurie mai mare ?

Sakina spunea că orice mamă este o mîndrie pentru poporul ei, e podoaba pămîntului pe care trăiesc oamenii. Glasul unui copil – fie că acesta era al ei sau al altcuia – făcea ca inima ei să încerce o duioasă tresărire...

O dată cu trecerea anilor, Sakina începuse să-şi dorească nepoţei, repetîndu-şi vorba din popor : „Copiii tăi sînt dulci, dar copiii copiilor tăi sînt şi mai dulci". După ce se însurase Garaş, ea şi începuse să aştepte clipa cînd se va apleca deasupra leagănului unui nepoţel. De multe ori se gîndea cum îi va spune bărbatului ei : „Ei, *kişi,* ar trebui să faci cinste că dacă nu azi dar mîine-poimîine o să-ţi spunem bunicuţule !"

Părăsind casa Rustamovilor, Maia luase, o dată cu ea, şi aceste speranţe ale Sakinei.

Dacă Maia s-ar fi dovedit nevrednică de dragostea ei, Sakina ar fi petrecut-o la plecare cu inima uşoară. Ea însă o îndrăgise pe nora ei cu tot sufletul şi ori de cîte ori şi-o amintea simţea amarnic durerea despărţirii de ea.

Într-o bună zi, Sakina îi spuse hotărît bărbatului ei că voia s-o vadă pe noră-sa.

Rustam tocmai se pregătea să-şi bea liniştit ceaiul de seară cînd nevasta lui începu discuţia tam-nesam.

– Cine ştie cum o să se sfîrşească povestea asta şi mai vii şi tu să mă bîzîi la cap ! răspunse el oţărît.

– Eu, *kişi,* pot să-ţi spun dinainte cum o să se sfîrşească. Femeia destrăbălată numai credincioasă nu poate rămîne. Pune ochii pe altul şi-l părăseşte pe Garaş. Altfel

nu poate fi. Chiar dacă Garaş îşi încropeşte altă căsnicie, cu altă femeie, eu n-o scot din inima mea pe Maia, o s-o socotesc tot fata mea.

Rustam se crispă chinuit şi răspunse că nu avea vreme să se gîndească decît la un singur lucru : cum să plivească mai repede bumbacul. În clipa aceea nu lucra decît o combină şi trei stăteau stricate. Mereu acelaşi lucru !

Oamenii au fost trimişi la păioase şi bumbacul era cît pe ce să fie pîrjolit de soare. De aceea au fost aduşi numaidecît înapoi la bumbac. Şi acum rămîn nesecerate păioasele care se trec. Un preşedinte are mii de griji pe cap şi ea, Sakina, îi spune o poveste asemănătoare celei despre aşugul Garib [1]...

– Mihnirea îmi sfredeleşte inima, îmi stă ca o piatră pe suflet ! se plînse Sakina. Cu cine oare să-mi împart durerea dacă nu cu tine ?

– Ei, sigur, peste necazurile pe care le am pe cap se mai adaugă şi năzbîtiile copiilor. Rustam se aprinse atît de tare că vărsă ceaiul pe faţa de masă. Nădăjduiam că atunci cînd au să crească mari vor fi un sprijin pentru părintele lor. Şi iată unde am ajuns ! În loc ca necazurile să ia sfîrşit, ele nu se mai termină ca firul de aţă, de al cărui capăt nu dai oricît l-ai desfăşura...

– Nu te mai frămînta atît, *kişi !* îl povăţui nevasta. Totul o să fie iar cum a fost, în deplină rînduială...

Calmul soţiei sale îl scoase pe Rustam de-a binelea din sărite :

– Ba te tîngui, ba îmi dai poveţe. Vorbeşte pe şleau, ce vrei ? se răsti el la Sakina.

– Scoate maşina din garaj şi du-mă la „Steagul roşu". Îmi văd nora şi mă întorc.

Rustam nu răspunse. Îi arătă luna care împrăştia o lumină blîndă peste creştetele copacilor.

– Acum luna se ridică cam devreme ! spuse senină Sakina. Mai e destul timp pînă la noapte... E ceasul cel

[1] *Aşug-Garib* – erou al unei cunoscute legende în care-i vorba de doi îndrăgostiţi : Garib şi Senem (n. ed. ruse).

mai potrivit. O s-o găsim cu siguranță acasă pe Maia – ziua nu poți da de ea...

Văzînd că n-o va putea scoate la capăt, Rustam spuse că merge și el la colhozul „Steagul roșu" unde trebuie să se vadă cu Kara Keremoglu și să-l scuture zdravăn. I-a spus de atîtea ori să-și mustruluiască colhoznicii să nu mai arunce gunoaie în arîkuri, în susul apei !

– Ei, *kișt*, dacă vrei să mergi cu ciomagul în mînă, mai bine rămîn acasă ! oftă Sakina.

Rustam își puse mîinile în cap. Uf, nesuferită e semințta femeiască ! Acum vrea să-l învețe cum să se poarte cu oamenii... Chibzui cîteva clipe și-și liniști nevasta, încredințînd-o că nici prin gînd nu-i trecea să facă scandal. De altfel nici Keremoglu nu era omul căruia să-i placă cearta. Îi va spune totul, vezi doamne, în glumă... Aflînd unde plecau, Perșan se rugă s-o ia și pe ea la Maia. Ar fi fost foarte lesne s-o înșface de coade și s-o trimită la culcare dar Rustam, pufăind zgomotos pe nas, fără a spune un cuvînt, se duse să scoată *Pobeda* din garaj.

Fata alergă în grădină și strînse un braț cu lalele încă pline cu picături de rouă.

Se auziră bătăi în poartă.

– Allah să ne dea vești bune ! zise Rustam, apoi se răsti la cîinele lup care mîrîia și se duse să vadă cine a bătut, tîrșîindu-și bătrînește picioarele.

În uliță aștepta Kerem.

– Tu mai lipseai ! mormăi Rustam, dar nu îndrăzni să încalce datina și se dădu la o parte, făcînd loc oaspetelui să intre.

Kerem se uită la mașină, apoi la Sakina care se îmbrăcase ca de sărbătoare, și la uriașul buchet de lalele pe care-l ținea în brațe Perșan.

– Văd că n-am nimerit bine, dar am să fiu scurt... Am copii, trebuie să-i hrănesc, să-i cresc, lasă-mă să mă duc înapoi la stînă...

– Încă nu ți-a venit mintea la loc ? Iarăși vechiul cîntec ? întrebă Rustam pe un ton amenințător.

– Am bătut la poarta dumitale la vreme de seară... nădăjduiam că răcoarea să-ți mai moaie sufletul... Vreau

să știu și eu, oare crezi în dreptate, Rustam-*kișî* ? Mi-am petrecut toată viața pe pășunile din munte... acolo vreau să și mor !

Rustam lăsă capul în jos. Își aminti de discuția pe care o avusese în aceeași zi prin telefon cu Aslan, secretarul comitetului raional de partid, care se interesase cum se desfășurau muncile cîmpului. Aslan îi spusese că se așteptă pentru zilele următoare o arșiță năprasnică și că, deci, fiecare clipă trebuia bine folosită, ca irigările să se facă neapărat și cu multă chibzuială, fiecare picătură de apă fiind prețioasă. În încheiere, îl sfătuise să se ocupe și cu treburile de la stînă, sfătuindu-l printre altele, să-l trimită înapoi pe ciobanul Kerem. Rustam încercase să se explice, spunînd că vechiul responsabil fusese schimbat atunci cînd hotărîseră să se ocupe serios de stînă, să întărească, așa cum se cuvenea, conducerea... Cu tot hîrîitul și zbîrnîiala firelor de telefon, îi ajunsese pînă la urechc rîsul scurt, neîncrezător, al lui Aslan. Secretarul comitetului raional de partid nu era convins deocamdată de necesitatea acelei schimbări, socotind că lucrurile trebuiau cercetate mai în adîncime și lămurite. „Ce să mai cercetezi ? se mira Rustam. Totul e limpede ca ziua !" Și, își zisese că pesemne fusese ticluite împotriva lui alte anonime.

În timp ce Rustam tăcea, Kerem își netezea barba. privind mohorît peste capul președintelui pe întinsul stepei scăldate în lumina lunii.

– Hai, *kișî*, nu te încăpățîna ! îi șopti Sakina. La ce bun să-ți faci noi dușmani ? Numai faptele bune sporesc cinstea oamenilor !

Rustam se trezi parcă dintr-un somn adînc și întrebă tăios :

– Spune-mi : o să muncești cinstit sau te-apuci iar de prostii ?

– Vorbele astea îmi ard inima ca fierul înroșit ! răspunse Kerem oftînd. Ți-aș vorbi așa cum se cuvine, dar mă oprește vîrsta dumitale ! O să vină însă ea ziua cînd vei deschide ochii și-ți vei da seama de fapta rea pe care ai săvîrșit-o.

Rustam îi răspunse, zîmbind cu îngăduință :

– Dacă aș fi ținut ochii închiși, nici n-aș fi băgat de seamă cînd ai fi dus stîna la pieire.

– Nene Rustam, dumneata ești un om cinstit – nu știu cine te-a amăgit. Îți bați joc de sufletul meu, mă înfierezi pe nedrept. O să plătești lacrimile copiilor mei !

– Bine, bine ! Du-te la Husein-mutul ! îl întrerupse Rustam. O să-ți dea el o muncă. Dar bagă-ți bine mințile în cap – și Rustam încruntă fioros sprîncenele – dacă mai faci demagogie să nu-ți pară rău. Năravul ăsta îl aveți tot neamul vostru – să vă băgați nasul unde nu vă fierbe oala și să ticluiți anonime.

Ciobanul își aținti o clipă privirile în ochii președintelui dar nu scoase un cuvînt, apoi își înfundă șapca pe ochi și ieși pe poartă, în uliță.

Perșan îl ajunse din urmă lîngă poartă și-i întinse cîteva lalele.

– Ia, pentru Garaghez, nene !... Te rog să i le dai.

Pe buzele lui Kerem înflori un zîmbet.

– Mulțumesc, ești o fată bună... Mulțumesc !...

Peste o jumătate de oră, *Pobeda* lui Rustam se opri în fața casei Zeinabei Kulieva. În sat era o liniște adîncă. Razele lunii țeseau pe iarbă parcă niște băltoace ce prinseseră o pojghiță de gheață albăstruie.

– Ce să zic, bine ne-am mai ales și noi timpul ! mormăi Rustam coborînd din mașină. Kara este la al treilea somn – nici cu sunete de zurna nu-l mai trezești ! Și ducîndu-și mîinile pîlnie la gură strigă : Surioară Zeinab, bucuroasă de oaspeți ?

Ecoul puternic al vorbelor lui se rostogoli peste grădini. Nu răspunse însă nimeni. Se întoarse către Sakina și Perșan care stăteau lîngă mașină și-și dădu mîinile în lături. În timpul acesta se deschise o fereastră și în cadrul ei apăru chipul somnoros al lui Raghim care-și freca ochii cu pumnii.

– Pe cine căutați ? Pe mama ? E încă la cîmp, la seceriș...

– Fratele Kara căznește din greu ca să fie pus la ziar, spuse în zeflemea Rustam. Ia spune, băieţaş, da tuşica Maia unde-i ?

– Unde să fie ? Controlează irigaţia ! răspunse Raghim, părînd că chibzuieşte adînc. Deschise apoi gura într-un căscat şi închise fereastra.

5

Maia stătea în pridvor cu faţa cufundată în buchetul de lalele.

Deodată, treptele scîrţiiră şi Perşan se năpusti valvîrtej spre ea.

– Ce dor mi-a fost de tine ! Tu însă ne-ai uitat, se vede, şi pe mama şi pe mine. Fără să-i mai aştepte răspunsul, Perşan continuă : tata şi mama s-au dus la cîmp să-l caute pe Kara Keremoglu şi eu m-am hotărît să te aştept în grădină chiar dacă ar fi fost nevoie să stau pînă dimineaţa, numai şi numai să te văd... Cum o mai duci pe aici ? Nu te-ai plictisit ?

Maia zîmbea fără să scoată un cuvînt. Se simţea bine lîngă Perşan, se bucura că s-au întîlnit, dar în ochii ei cu gene lungi ca nişte aripi era întipărită tristeţea.

Cînd Rustam şi Sakina se întoarseră de pe cîmp le găsiră pe amîndouă stînd pe scara pridvorului, acoperite cu un şal larg şi vorbindu-şi în şoaptă.

– Fetiţa mamei, strigă Sakina şi-şi strînse nora la piept, neputîndu-şi stăpîni un suspin. Maia tresări, simţind pe obraz o lacrimă fierbinte.

Rustam îşi salută cu multă cuviinţă nora şi îndată începu să tune şi să fulgere împotriva lui Kara Keremoglu : Hm ! Parcă fără el n-ar fi ştiut lumea ce-i secerişul de noapte !... I-a trăsnit prin cap să-i dea lui lecţii, cînd strămoşii lor ştiau de secerişul de noapte şi acu o sută de ani. Da, secerau şi noaptea – ei şi ? Ce-a ieşit din asta ? Decît să-l bată la cap, gîndea el, cu asemenea demagogii, mai bine

ar fi spus oamenilor lui să nu arunce gunoaiele în arîkuri. Ce credeți că i-a răspuns demagogul ? „Ar trebui să faci un filtru !" Asta i-a răspuns, ca și cum el, Rustam, nu știa ce trebuie să facă și fără să-l învețe Kara Keremoglu.

– Hai, oprește-te, îl rugă Sakina, dă-mi voie și mie să spun un cuvînt. Fetița mamei ! o întrebă ea pe Maia, cînd vii înapoi acasă ?

Genele lungi ale Maiei se lăsară în jos ca și cum ar fi vrut să ascundă sclipirile febrile ale ochilor. Simțea o recunoștință nespusă față de Rustam și de Sakina pentru că nu-i zgîndăreau rănile, nu-i puneau întrebări supărătoare, pentru că îi arătau aceeași căldură și delicatețe sufletească. Dar la ce bun să se mai întoarcă în casa lui Garaș ?

– Asta nu e cu putință, încercă ea să explice, mai ales că-i nevoie de mine aici, fiindcă irigația nu-i de loc mulțumitoare și va mai dura mult pînă va fi pusă la punct.

Chipul brăzdat al lui Rustam fu luminat de un zîmbet triumfător. La el, în colhozul „Viața nouă" nici un hectar nu se salinizase. Iată ce înseamnă ochiul atent al gospodarului ! Cu cît va sta mai mult aici nora lui, cu atît mai umilit se va simți Kara Keremoglu, omul ăsta atît de îngîmfat. Neasemuit de grav, o struni pe nevasta lui care tot stăruia pe lîngă Maia.

– Nu se poate, așa ceva nu-i cu putință acum, bătrînico ! Munca e mai presus de orice. Oricît de mult ai simți lipsa norei noastre în casă, sînt de acord cu hotărîrea ei. Are simțul răspunderii față de muncă și, pentru aceasta merită toate laudele.

–Ce să fac ! exclamă Sakina dezarmată.

Perșan spuse părinților ei că vrea să rămînă să doarmă la Maia, iar dimineața se va duce direct la cantonament cu o ocazie. Rustam și Sakina se uitară unul la altul, oftară amîndoi și-și dădură încuviințarea.

Cîteva clipe după aceea huruitul mașinii pieri în depărtare. Liniștea învălui din nou ulițele satului. Perșan o și luase pe Maia în grădină, nelăsîndu-i o clipă de răgaz. Cînd îi întindea un pumn de vișine pe care le culesese

din pom, cînd o îndemna să admire împreună strălucirea lunii, cînd o lua de braț și-i șoptea la ureche :

– Ascultă, auzi ? Un flăcău cîntă iubitei lui un *baiatî*. Tare aș vrea să știu cine-i fericita care-l ascultă ? Ah, ce n-aș da să ascult și eu un *baiatî* minunat la poartă casei noastre !

– Ți-a venit vremea să te măriți ! Clocotești, nu alta ! îi spuse Maia care se simțea îmbătrînită alături de o fată plină de voioșie ca Perșan. Maia invidia dorința arzătoare a acesteia de a fi iubită și de a iubi. Ascultînd-o, Maia oftă și spuse : nu te lăsa pradă celei dintîi impresii. Cît de bun ți s-ar părea băiatul, ai grijă să te încredințezi dacă inima îi e cinstită. Cîntărește-i bine gîndurile, judecă-i bine sufletul... Noi, fetele, sîntem încrezătoare pînă la prostie. De aceea plătim apoi amăgirile cu lacrimi.

Din vorbele ei răzbătea tînguirea lăuntrică : Maia își plîngea propria-i soartă. Perșan își simți inima, atît de bună, de înțelegătoare, zvîcnind : „Trebuie s-o îmbărbătez pe Maia, trebuie neapărat". Și Perșan, inspirată, bine intenționată, începu să mintă :

– Maia mea dragă, îți jur pe viața mea că după ce ai plecat, pentru Garaș au început adevărate chinuri. A slăbit, s-a uscat, abia se mai ține pe picioare... El te iubește și acum, te iubește ca un nebun. Mai zilele trecute m-a luat cu el în grădină și și-a deschis sufletul. Cu ochii în lacrimi, mi s-a plîns : „La pămînt să văd prăbușite casele ticăloșilor – că le-am crezut clevetirile și am supărat-o pe Maia !..."

Perșan era sincer încredințată că rostea cel mai curat adevăr și că de ceea ce spunea depindea fericirea fratelui ei și a Maiei. Luă mîinile Maiei și, ducîndu-le la pieptul său, continuă :

– Mîine mergem acasă ! Știi ce a spus Garaș ? „Dacă într-o zi cînd m-aș întoarce de la lucru aș regăsi-o pe Maia în odaia noastră, aș fi gata să cred că mai există minuni pe lumea asta... Nu-i comoară mai scumpă ca Maia mea." Așa vorbea. Ia spune, vii ?

Maia înțelese că din tot ce înșirase Perșan, un cuvînt nu era adevărat. Nevrînd s-o jignească, însă, îi spuse cu blîndețe :

– Hai să ne culcăm... Noaptea e cel mai bun sfătuitor al omului. Mîine trebuie să plecăm amîndouă la muncă.

Puseră o pernă pe dușumea, se culcară și adormiră îmbrățișate.

Către dimineață, cînd pămîntul și copacii sorb încă răcoarea nopții, somnul este negrăit de dulce. Deodată, Perșan se trezi brusc de parcă ar fi îmbrîncit-o cineva. Presimțirea unei amenințări puse stăpînire pe ea. Ridicîndu-se în genunchi, privi pe fereastră. În grădină, sub un cais umbros, Salman și Raghim își vorbeau în șoaptă. „Cine dracu l-a adus aici ?" gîndi Perșan și, ascunzîndu-se după flori, începu să-l pîndească pe Salman. Să fi venit la Maia ? De ce nu l-o goni ca pe un cîine de pripas ? Un simțămînt de dușmănie se iscă în sufletul fetei. O zgîlții pe Maia care dormea liniștită și-i spuse cu un zîmbet veninos :

– Hai, scoală, scoală ! Ți-a venit un oaspete... Bagă însă de seamă să nu afle că sînt și eu aici...

– Ce oaspete ? întrebă speriată Maia. Aflînd că Salman era în grădină, căzu pe gînduri. Se culcă din nou, acoperindu-se pînă peste cap cu pătura. Imediat însă sări în sus. N-o fi vorba de vreo lucrare urgentă ? S-o fi salinizat iar vreo bucată de pămînt !

Presupunerea aceasta o liniști pe Perșan. Salman era doar locțiitorul președintelui. Și asta era cu putință – venea și în miez de noapte să ia din pat pe cîte un om de care avea nevoie. Pe Rustam nu-l sculau în toiul nopții ? Perșan se înveseli din nou. O ajută pe Maia să se îmbrace, iar cînd cumnata ei ieși în pridvor își alese locul cel mai potrivit la fereastră ca să vadă bine ce se petrece afară.

Cu mîinile la spate, Maia coborî din pridvor și îl întrebă cu răceală pe Salman, care sărise în picioare :

– Ce te aduce ?

Salman făcu întîi cu ochiul lui Raghim care, pesemne, înțelesese despre ce era vorba, căci o luă la fugă și scoase de sub o tufă un coș și un pachet, întinzîndu-le Maiei.

– Surioara mea a fost la oraș și a adus în coșul ăsta cîteva dulciuri. Și-aici, o bucată de postav pentru un palton – e un postav minunat. Ți le dăruiesc din toată inima ! și făcu o plecăciune.

– Pleacă imediat de aici ! îi porunci Maia răspicat.

Salman făcea fețe-fețe. Se dădu un pas înapoi bolborosind ceva neînțeles. Maia însă, repeta mereu și din ce în ce mai tare :

– Ieși afară !... Dacă nu pleci de bunăvoie, strig și trezesc toți vecinii.

În ochii ei se putea citi o furie atît de cumplită, că Salman abia mai avu vreme să fugă spre portiță, fără să uite însă de coș și de minunatul lui postav...

Tremurînd ca varga, lividă la față, Maia se întoarse în cameră. Perșan se aruncă de gîtul ei, scoțînd țipete de bucurie.

– Pe cuvîntul meu, praf l-ai făcut – bufniță ce e !

6

Lui Rustam i se aduse vestea că era așteptat la administrația colhozului de Aslan, Șarafoglu și Goșathan. Plecă imediat în întîmpinarea oaspeților, căutînd să ghicească pricina pentru care veniseră toți trei deodată.

Era bucuros că se va întîlni cu prietenul lui de pe front. Nici venirea secretarului raionului de partid nu-l neliniștea. După cît credea el, în privința recoltei totul era în ordine. Dar de ce venise Goșathan ? Pesemne că tot ca să scormonească ceva, să descopere vreo bubă !...

Dacă secretarul raionului de partid îi va arăta soarele care se ridicase sus, în înaltul cerului, și-i va spune : „Ei, tovarășe președinte, cam prea multă odihnă !“ îi va răspunde că venise la ora trei de la secerișul de noapte. Secerișul de noapte îl organizase nu din pricină că și

Kara Keremoglu făcea același lucru sau din pricina stăruințelor lui Șirzad, ci pentru că așa îi spunea experiența și mintea lui proprie.

Zărindu-l de departe, Aslan veni în întîmpinarea lui și-l întrebă cu totul altceva :

– Vai, tovarășe Rustam, ai cearcăne adînci sub ochi. Cînd dormi dumneata ?

– În toiul secerișului nu prea îți arde de dormit. Nici să te piepteni nu mai ai timp ! răspunse rîzînd președintele.

– Totuși, chiar în toiul secerișului ar trebui să respecți cu strictețe anumite norme de viață ! stărui Aslan. Ca întotdeauna, le faci singur pe toate, n-ai încredere în nimeni. Și doar nu mai ești tînăr – trebuie să te cruți...

Secretarul comitetului raional de partid purta o cămașă de mătase și o haină de pînză, călcată fără cusur. „E lesne să-i judeci pe alții – gîndi Rustam – dar dacă ai merge ca mine prin stepă, să vezi cum te-ai înnegri de praf." Gîndurile acestea nu erau cîtuși de puțin juste. Aslan colinda raionul chiar și în toiul verii – zi și noapte era pe drum. Rustam știa acest lucru, dar nu-i putea ierta că-l îndemnase să-l trimită pe Kerem înapoi la stînă.

În timp ce Rustam, Șarafoglu și Goșathan își dădeau binețe, secretarul raionului de partid se apropie de colhoznicii adunați în fața administrației și se adresă unui moșneag cu barba rară și gălbuie.

– Ai ceva, vreo plîngere, moșule ?

„Lovitura vine întotdeauna dinspre partea ferită de vînt !" își spuse Rustam posomorît.

– Mă plîng de mata – da, de mata, tovarășe ! răspunse bătrînul Ahat, fără să stea mult pe gînduri.

Izbucniră toți în rîs. Mai tare decît toți rîdea însă Rustam : „A trecut și asta cu bine !" gîndi el ușurat.

Dar bătrînul continuă :

– Da, pentru că pe mata nici nu te vedem pe aici și doar ești cel mai mare pe raion și cel mai de frunte...

– Asta-i tot ?

– Dar ce, e puțin lucru ?

– Nu, moşule, nu-i de loc puţin ! îi răspunse serios Aslan. Sînt, într-adevăr, vinovat. Aş putea spune, ca să mă dezvinovăţesc, că raionul nostru e foarte mare, că eu caut să cercetez în primul rînd colhozurile rămase în urmă... Sînt totuşi vinovat – adăugă el, dînd din umeri – şi o să ţin seama în viitor de ce-mi spui. Învinuirea e grea, ştiu asta – dar e bine meritată... Mai ai ceva ?

Bătrînul se gîndi, zîmbi cu tîlc, şi, drept răspuns, întrebă :

– Cît timp ai de gînd să stai pe la noi ?

– În orice caz o zi întreagă, cît e ea de mare.

– Bine, atunci trec să te văd diseară.

Bătrînul îl salută şi se îndreptă spre poartă, sprijinindu-se cu greu în toiag. După el porniră şi ceilalţi colhoznici.

Voia bună a lui Rustam se scutură ca păpădia în vînt. Schimbă o privire cu Salman. N-avea însă încotro : cu şefii trebuie să te porţi aşa cum se cuvine. Zîmbi forţat şi întrebă :

– Cu ce începem, cu păioasele sau cu bumbacul ?

Vorbele bătrînului Ahat îl puseseră pe gînduri pe Aslan. Făcînd ochii mici, dădu îndrumările necesare lui Şarafoglu şi Goşathan cu privire la activitatea lor din acea zi : aceştia se vor ocupa cu treburile lor, iar el va căuta să cunoască viaţa colhoznicilor şi să le vadă casele.

Rustam îl privi pe secretar cu îngăduinţă. Unul ca ăsta nu se ţine mult pe picioare ! Clima Stepei Mugane e aspră şi el nu-i prea solid... La viitoarele alegeri o să cadă sigur !

– Va să zică, tovarăşi, ne-am înţeles : la ora şapte fix ne întîlnim la administraţia colhozului ! spuse Aslan.

Lui Rustam i se păru că dincolo de aceste cuvinte se ascundea urzeala unei intrigi pusă pare-se dinainte la cale, că oamenii aceştia îi pregăteau o surpriză neplăcută...

Aducîndu-şi aminte de anumite principii tactice, Rustam îi spuse cu voce tare lui Şarafoglu pentru ca, în felul acesta, să ia inamicilor iniţiativa şi s-o treacă în mîinile sale.

– Uită-te, te rog, pe malul Kurei și admiră-ți combina : o oră lucrează și cinci stă de pomană !

– Știu asta ! L-am trimis azi dimineață pe Nadjaf s-o repare ! răspunse calm Șarafoglu.

Cîteva clipe după aceea Rustam îi arătă lui Aslan Casa de cultură în curs de construcție. Înviorat la față, se tot lăuda, dînd amănunte asupra frumuseților viitoarei clădiri.

– Asta-i, fără îndoială, o realizare frumoasă. Dar la toamnă colhozul va trebui să plătească bani, nu glumă – cinci sute de mii de ruble ! observă, în treacăt, secretarul comitetului raional de partid. Ia spune-mi, cu plata zilelor-muncă cum stăm ? Dar cu fondul indivizibil ?

– N-aveți nici o grijă ! răspunse Rustam. Datoriile vor fi achitate și vom vărsa la fondul indivizibil peste un milion de ruble. De unde vom avea bani ? Anul ăsta colhozul va face atîtea grîne, încît prietenul Kara Keremoglu o să ne pizmuiască grozav. E drept că, pe alocuri, bumbacul nu-i tocmai în regulă – primăvara a fost neprielnică...

Președintele oftă mîhnit. În sinea lui, se gîndea : „Mai bine să recunosc din capul locului – vorba ceea : să pregătesc terenul."

Pe șantier munca era în toi. Se înălțau zidurile. Cărămizi, piatră cioplită, nisip, saci cu ciment stăteau la îndemînă. Rustam tot gesticula, explicînd unde va fi biblioteca și cît de mare era sala de festivități. O scenă ca asta, spunea el cu mîndrie, nici la Baku nu există !...

Aslan rîse blajin.

– Lucrul cel mai important e ca această Casă de cultură să nu stea goală douăzeci și nouă de zile pe lună.

Rustam se simți atins. Răspunse prompt că în colhoz fusese alcătuit un colectiv de artiști amatori care dăduse chiar de curînd un foarte frumos festival. Tovarășul Kalantar a fost de față și a rămas mulțumit.

– Toate-s bune ! încuviință Aslan. Dar de ce la acest festival artistic băieții au dansat între ei și fetele la fel ?... Și pe scenă le era rușine să se țină de mînă ?

Rustam căzu pe gînduri : „Oi fi eu șiret, își spuse el, dar secretarul ăsta de raion mă întrece !...

De după un colț de zid se ivi mutrișoara ascuțită a lui Iarmamed care se ascunse imediat.

Rustam fremătă din nări și strigă :

– Ei, ce stai la pîndă ca vulpea la găini ?...

Iarmamed se apropie făcînd o plecăciune după alta, cînd spre președinte, cînd spre Aslan, stîrnind praful de pe jos cu picioarele lui care ba se îndoiau, ba se dezdoiau.

– Contabilul nostru ! îl prezentă Rustam. E rușinos ca o fetiță și, pe deasupra, om cumsecade, cinstit, de înțeles...

– Nu cumva l-a născut acea fată de padișah care nu făcea baie în mare pentru că se rușina de peștii de sex masculin ?... – întrebă în bătaie de joc Aslan, care tresări parcă de scîrbă.

– Da, într-adevăr, e rușinos, e sfios nevoie mare ! îl tot apăra Rustam fără a se uita la el și semnîndu-i, în timpul acesta, un teanc de hîrtii.

– Ei, Iarmamed, cum mai stai cu bolile ? îl întrebă Aslan.

– Sînt copleșit de o cumplită mîhnire – și trupească și sufletească.

– O să te lecuim noi, Iarmamed, te lecuim cu siguranță.

– Fie ca vorbele pe care le rostiți să aline, cu voia lui Allah, toate durerile. Și Iarmamed făcu o plecăciune pînă la pămînt.

Aslan izbucni deodată într-un adevărat hohot de rîs. Apoi, dînd din mîini, se îndreptă repede spre mașină.

Rustam nu înțelese nimic din discuția aceea enigmatică. Se încruntă și, dînd înapoi contabilului mapa cu hîrtii, se uită aprig la el, strigîndu-i : piei din ochii mei !...

Ajungîndu-l din urmă pe secretarul comitetului raional de partid, acesta îi făcu o observație.

– Ce obicei e ăsta, să semnezi corespondența din mers, la repezeală ? Ți-ar putea strecura o hîrtiuță, să te căiești

toată viața ! Ține minte : „Un viteaz întrece pe altul prin prudență".

Rustam căută să-l liniștească : oamenii lui știau cu cine au de-a face. De aceea, înainte de a-i prezenta hîrtia cea mai neînsemnată, au grijă să controleze, să verifice fiecare rînd, fiecare cuvînt sau cifră.

Aslan nu mai stărui.

Rustam își luă inima în dinți și declară solemn că în cinstea celei de a treizeci și noua aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, colhozul își ia angajamentul să-și îndeplinească planul la toți indicii, să predea sută la sută cotele către stat, să termine construcția Casei de cultură, să aducă în sat conducta de apă și cablul electric.

Aslan tăcu și de data aceasta. Cînd se apropiară însă de mașină, îl întrebă pe neașteptate :

– Rustam-*kișî,* ce-ai face dacă ai afla cine e autorul anonimelor ?

– L-aș strînge de gît și l-aș ține așa pînă cînd ar ieși și sufletul din el ! mîrîi răgușit Rustam.

Chipul lui, tonul, vorbele pe care le rostise erau atît de fioroase, încît Aslan se dădu fără voia lui, instinctiv, un pas înapoi și-i spuse doar atît :

– Ei, haide, haide !

7

Era în toiul căldurilor de vară. Stepa, pîrjolită de arșiță, părea o uriașă piele de cămilă. Iarba mai creștea doar pe ogoarele pe care ajungea irigația. Scaeții se întindeau la soare cu o încăpățînare de care numai ei puteau da dovadă. Lăstărișul de lîngă drum, acoperit cu un strat gros de praf, era cenușiu. La prima vedere, drumul părea drept și neted, căci praful așezat pe toată lungimea lui astupa toate hîrtoapele. Numai un șofer cu experiență, obișnuit să circule de colo, colo, ca acela de pe mașina lui Aslan, știa să frîneze necontenit, simțind din instinct fiecare groapă. Prin geamul lăsat al mașinii pă-

trundeau nori de praf roșietici, înăbușitori. Rustam îl rugă pe șofer să-l ridice : mai bine să curgă sudoarea pe ei decît să-i înece praful. Rustam și Salman stăteau în spate. Respirau greu, ștergîndu-și sudoarea cu mînecile. Batistele erau ude leoarcă.

Se opriră la substația de transformatori care se construia sub supravegherea lui Salman. De acolo, Salman trebuia să cerceteze loturile cu bumbac. Cînd mașina ajunse în dreptul unui lot cu tufe rare și ofilite, Aslan opri mașina pe neașteptate. Deschizînd ușa, sări în praful gros, pînă la genunchi...

„Goșathan să-i fi spus despre bumbac ?" se întrebă Rustam, urmîndu-l totuși pe Aslan cu curaj.

Aslan nu se interesă însă de loturile cu bumbac. Sări sprinten peste un arîk năpădit de buruieni și se îndreptă spre un pîlc de femei. Acestea se vînzoleau în jurul a doi băieți care loveau aprig pămîntul cu sapele, strigînd cît îi ținea gura :

– Încă o dată, dă-i la cap, la cap !

– Ucide-l, taie-l cu sapa, blestematul !

Apropiindu-se de cei doi băieți văzură, încolăcit pe iarba bătătorită, un șarpe destul de mare. Copiii îl și tăiaseră în două cu sapa dar fiecare bucată în parte, respingătoare, se tîra, juca parcă pe loc, sălta, tremura.

Aslan dădu ziua bună femeilor, le spuse, în glumă, că sînt fricoase și le povățui să se ducă la arîk să se spele.

Mai la o parte, sub un cort înjghebat la repezeală, se îmbrăcau, unul pe altul, doi copilași în cămășuțe scurte.

Aslan se încruntă.

– Ce, nu aveți creșă aici ?

Salman se grăbi să explice : creșă exista – se afla la vreo zece kilometri de acolo, în clădirea cantonamentului central. Se apropie de ei o femeie cu obrajii scofîlciți, albi, de bolnavă, care nu avuseseră încă vreme să fie arși de soare. Rustam o recunoscu pe nevasta lui Kerem numai după această paloare a feței, neobișnuită în Stepa Mugană.

„Neamurile diavolului ! gîndi el. Pînă cînd o să mă tot împiedic de ăştia ?!"

– Mda, da, dădu din cap Aslan şi, în acest gest, era mai mult decît o dojană. Îi făcu lui Rustam un semn cu degetul, întrebîndu-l parcă dacă nu credea că o creşă ar fi fost, în acel moment, mai importantă decît strălucitoarea Casă de cultură ? Frumos, chiar foarte frumos – scena va fi mai mare decît acelea ale teatrelor din Baku... totuşi...

– Ascultă-mă şi pe mine, frate ! începu nevasta lui Kerem, ducîndu-şi palmele la obrajii ei supţi. De două zile am ieşit la muncă şi-mi las aici gemenii... Uite, toţi sînt martori. Dacă aş fi întîrziat numai o clipită, şarpele l-ar fi muşcat pe Guri. Am auzit sîsîitul viperei – nici acum nu-mi dau seama cum ! Am alergat spre el şi-am văzut cum Guri se tîra spre şarpe şi şarpele către el... Am ţipat de s-a cutremurat stepa. Mulţumesc băieţilor care au venit în fugă şi-au ucis şarpele...

– De ce nu eşti în echipa soacrei dumitale ? se miră Rustam. Ţi-ai fi putut duce copiii la creşa de acolo...

– De unde să ştiu eu, nene Rustam, unde să mă duc ! la dreapta sau la stînga ? Conducerea m-a trimis aici !... răspunse nevasta lui Kerem cu un aer vinovat.

Rustam îşi şterse buzele uscate şi, cu o linişte care lui Salman i se păru prevestitoare de furtună, dădu asigurări că peste două-trei zile vor fi instalate creşe în toate cantonamentele de cîmp.

– Pentru hotărîrea dumitale, meriţi toate laudele ! îl felicită prompt Aslan care-l crezu pe cuvînt. Un asemenea om nu trage pe sfoară, gîndi el. Cînd şi-a luat un angajament, şi-l îndeplineşte. Ei, acum arată-mi semănăturile ! spuse el, sărind peste un hat.

Rustam zîmbi oarecum stînjenit şi îl opri, încredinţîndu-l că nu era nimic care să merite a fi văzut. Tufele sînt mici, cam ofilite şi, pe alocuri, sarea reapăruse la suprafaţă.

– Meriţi laude şi pentru această sinceritate ! îi spuse Aslan.

Pe lotul cu semănături de primăvară, unde lucra combina, secretarul se lumină la față. Pe chipul lui bronzat se putea desluși o expresie visătoare. Lanul de grîu cu tulpinițe vînjoase și spicul bogat, se ridica întocmai ca un zid. Rustam frecă în palme un spic, suflă pleava și cercetă unul după altul boabele mari ca niște alice gălbui cum e chihlimbarul.

– *Sarî bugda,* mîndria pămîntului azerbaigian, minunat grîu ! Bravo, Rustam-*kișî,* halal gospodar !

– Nu-i mare lucru ! spuse cu prefăcută nepăsare Rustam. Să mergem în urma combinei prin mijlocul lanului – acolo să vedeți boabe mari. Se aplecă și smulse cîteva firișoare de iarbă verzuie pe care le arătă lui Aslan.

– Rochița rîndunicii ! Iarbă gustoasă și leac minunat pentru oi. Dacă lași numai o noapte turma pe cîmp și mulgi dimineața oile, nu mai uiți gustul laptelui cît trăiești !... Kerem ciobanul...

Rustam se opri la jumătatea frazei. Aslan se prefăcu că n-a auzit și-și flutură șapca spre Nadjaf care ședea la volanul combinei.

– Flăcăul ăsta-i spirt, nu altceva !

– Da, e băiat bun. Se poate spune că el a salvat lanul ! se declară de acord Rustam. Dacă mai întîrzia o zi, grîul s-ar fi scuturat cu siguranță.

Privirile lui îmbrățișau cu pasiune întinderea cîmpului. Combina se îndepărta spre marginea lanului. Camioanele care încărcau grîul păreau mici ca niște jucării.

Școlari și școlărițe strîngeau spicele căzute în urma combinei.

Șirzad o opri pe Garaghez și i-o prezentă lui Aslan.

– E sora gemenilor Guri și Peri. Uite ce harnică e ! Și-a umplut șorțul cu spice.

Aslan mîngîie buclele încîlcite ale fetiței.

– Tu ești Garaghez ? Melek și Goșathan mi-au vorbit des despre tine.

Soarele dogorea fără milă. Cămășile, leoarcă de su-

doare, se lipeau de trupuri. Rustam ridică ochii spre cer și se tîngui :

– Iadul pe pămînt – adevărat iad !

– Nenea Rustam nu-i mulțumit de ce-i scris în stelele zodiacului ? rîse Aslan.

– Dar ce, ai pricini să fii mulțumit ? Stepa noastră n-are nevoie de atîta lumină, nici de atîta căldură. Omul a învățat să descătușeze atomul, să scoată țiței din adîncul mărilor, să zboare în înălțimile cerului cu iuțeala sunetului. N-ar fi rău ca oamenii noștri de știință să cerceteze cum s-ar putea ca o parte din dogoarea asta a soarelui s-o mai dăm și vecinilor, ca de pildă celor din raionul Kelibadjar.

– Se va întîmpla și asta, spuse Șirzad dînd din cap, și încă foarte curînd.

– Ești sigur ? îl întrebă Rustam în zetlemea.

– Mai mult decît sigur ! Fii liniștit, ajungem noi și acolo. Savanții noștri au și început să lucreze în direcția asta.

– Da, e adevărat, am citit și eu așa ceva ! confirmă Aslan.

Rustam îl trase spre el pe Salman și-i ciocăni fruntea cu degetul.

– Uite unde poate ajunge mintea din hîrbul ăsta ! Mai că te trec fiori de atîta minunăție...

8

Era spre seară, către orele șapte. Cînd se mai potoli dogoarea zilei, oamenii se adunară în curtea administrației colhozului. Goșathan și Șarafoglu ședeau sub un plop umbros tăifăsuind cu învățătorii satului. Cînd Aslan și Rustam se apropiară, toți se sculară în picioare și-i salutară.

– Uite, o să stăm de vorbă aici la aer curat.

Rustam se crispă. Deși grîul salvase situația, nimeni nu putea ști cum se va desfășura discuția. Dacă secreta-

rul raionului de partid va începe iar cu critici, cu observații, cu mustrări ? În cazul acesta – își spunea el – mai bine era ca lucrurile să se petreacă fără martori.

– Ştrengarii din sat o să vină aici, la joacă, aşa că ne-ar cam stînjeni.

– Nu face nimic ! răspunse Aslan. Îi vom ruga cu binişorul să plece.

Fură aduse scaune, bănci, unii se aşezară chiar pe pămîntul gol, încrucişîndu-şi picioarele sub ei.

Discuția începu în liniște, pașnic. Aslan relata celor prezenți impresiile culese, lăuda grînele de pe ogoare, recolta minunată care ascundea în ea bogăția și fericirea colhozului. Cu bumbacul însă se schimba situația. Aici lucrurile nu stăteau atît de bine. Mai era încă timp ca să se cîştige ce se pierduse. Se mai puteau împrăştia îngrăşăminte peste cele prevăzute. Dovada acestui lucru erau roditoarele loturi ale lui Şirzad, unde tufele crescuseră aşa cum trebuia, rămuroase, cu capsule grele şi dese. După părerea lui Aslan, brigada condusă de Şirzad avea să înregistreze cea mai bogată recoltă, şi în grîne şi la bumbac. În ce privea situația la bostănării și la grădinile de zarzavat lucrurile stăteau prost de tot și era greu de presupus că în asemenea condiții, cînd nici o irigare a terenului nu mai putea fi de folos, această situație avea să se mai îndrepte.

– Aţi întîrziat ! spuse Aslan.

Rustam îl asculta pe secretarul raionului de partid, şi, cînd se întuneca, cînd zîmbea sau, înciudat, muşca ciubucul pipei.

– Desigur, continuă Aslan, colhozul „Viaţa nouă" va face un pas înainte în acest an. În nici un caz însă un pas prea mare... Rezervele neasemuit de bogate ale colhozului nu au fost folosite ca în anii trecuți, toată atenția conducerii şi a brigadierilor a fost îndreptată spre bumbac şi grîne, iar creşterea vitelor şi grădinăritul au cam fost părăsite.

În timp ce Şarafoglu spuse cîte maşini pentru recoltarea bumbacului urmau a fi date în toamna aceea de S.M.T.,

colhoznicii şuşoteau şi-şi dădeau cu cotul. In sfîrşit, se ridică bătrînul Ahat. Se sprijini în toiag şi spuse :

– La noi în colhoz nici pomeneală nu-i de critică şi autocritică !

La auzul acestor cuvinte, Rustam tresări. Suflă cu atîta putere în pipă, încît cenuşa se ridică în sus ca apa unei fîntîni arteziene.

– Mai departe ! Nu mai ai nimic de spus în plus ? întrebă Aslan.

Bătrînul se aşezase la loc pe pămîntul gol, cu picioarele sub el. Îşi mîngîie barba şi nu mai scoase un cuvînt.

Mulţimea adunată încuviinţă întru totul cele spuse de moşneag.

Deodată sosi în goană o maşină din care parcă ţîşni Kalantar. Arborase o expresie de nepăsare gravă, aşa cum se cuvine unui preşedinte de soviet raional. Se apropie repede de cei prezenţi.

Salman îi oferi locul lui.

– Mi s-a telefonat de la Baku că rămînem în urmă cu cotele la lînă. Am fost nevoit să dau o raită pe la stînă ! spuse Kalantar, frecîndu-şi ochii buhăiţi.

Nimeni nu-i telefonase din Baku. La stînă însă, unde era Husein-mutul, fusese într-adevăr, se ospătase zdravăn cu *şaşlîk*, trăsese binişor la măsea, apoi făcuse un popas în casa preaprimitoarei Naznaz, după care se tolănise, dormind la răcoare, în grădină, sub un dud.

– Bine, bine ! spuse în silă Aslan, întorcîndu-i imediat spatele.

Kalantar însă, voind pesemne să fie în centrul atenţiei generale continuă fără ruşine.

– Tovarăşe Aslan, voiai să informezi conducerea colhozului şi pe Rustam-*kişi* personal cine este autorul anonimelor ?

Ce-l făcuse pe Kalantar-*leleş* să stîrnească tocmai în ziua aceea discuţia despre anonime ? Voia oare să se descotorosească de Iarmamed, ca de un om de nimic sau – cine ştie ? intenţiona numai să-l sperie şi, în felul acesta, să-i fie şi mai slugarnic ?...

Lui Aslan îi trecu un nor negru prin față. Schimbă cîteva priviri cu Șarafoglu și cu Goșathan.

Discuția se învîrtea în jurul recoltei. Mai trebuia amintit și de fondul indivizibil... Protestul bătrînului care spusese că nici nu se pomenea de autocritică în colhozul „Viața nouă" abia fusese auzit. Kalantar se amesteca în vorbă nu din întîmplare : se vedea bine că se pregătise temeinic pentru asta, că-și adunase puterile ca să spună ce avea de spus și că se sfătuise dinainte cu prietenii lui...

Colhoznicii săriră în picioare, începînd să lărmuiască. Rustam simți că-i năvălește sîngele în obraz – fața i se făcu stacojie de parcă ar fi fost mînjită cu suc de vișine...

Secretarul raionului de partid îl întrebă pe Rustam :

– Cam cine crezi dumneata că a bombardat cu anonime ?

Rustam răspunse fără a sta mult pe gînduri :

– Cine să fie ? Mătușa Telly și feciorul ei ! Apoi, uitîndu-se țintă cînd la Șirzad, cînd la Nadjaf care stăteau rezemați de plop, tăcu. Îndată însă adăugă cu aprindere : poate c-or mai fi și alți inși suspecți...

Din mulțime izbucni pițigăiat mătușa Telly.

– Lua-m-ar moartea o dată – poate că atunci o să mă lași în pace !

Aslan zîmbi calm și o struni.

– Sst !... Și, întorcîndu-se spre Salman, îl întrebă : Dumneata pe cine bănuiești ?

– Eu nu pot spune nimic precis !... bîlbîi acesta, temîndu-se parcă să ridice ochii, și-și netezi mustața fercheșă cu degete tremurătoare.

– Bine, bine ! Aslan se ridică în picioare și spuse pe un ton aspru : Cel care a scris anonimele să mărturisească el însuși în fața oamenilor...

Nimeni nu mai scoase un cuvînt. Se făcu atîta tăcere, încît nu se mai auzi decît bîzîitul slab al unui țînțar în frunziș.

– Sînt aici, eu sînt !... înălțimea-voastră !... spuse Iarmamed, ieșind din mulțime în vîrful picioarelor, cu gîtul subțirel întins.

Rustam simți că-i amorțesc picioarele, că i se înfig în pămînt. Mătușa Telly se năpusti asupra lui ca un vultur de pradă, îl înșfăcă de umeri și-i zbieră la ureche.

– Nu ți-am spus eu să te ferești de scîrnăvia asta ?

– Nu-ți fie rușine, hai, vino, vino încoace – se răsti Aslan cu dispreț la Iarmamed. Cere-ți iertare. Repetă ce ne-ai spus la comitetul raional de partid.

Iarmamed își înghiți cu greu scuipatul care-i stătea în gît. Tremura ca varga și bîiguia într-una aceleași cuvinte pe care le credea salvatoare.

– Înălțimea-voastră, orice om își are lipsurile lui. Unuia îi place peste măsură vinul, altuia jocul de cărți, al treilea fumează țigară după țigară... Eu nu mă pot dezbăra de ispita asta, să scriu anonime. Așa mi-e firea...

– Ptiu, cîine ce ești ! răcni Rustam. Dintr-o săritură fu lîngă el și-l înșfăcă de gît cu amîndouă mîinile. Iarmamed chițăi ca un iepure în gura leului și nu mai lipsi mult să-și dea sufletul...

Cu greu îl scoaseră cei prezenți din mîinile lui Rustam. Dinții lui Iarmamed clănțăneau amarnic și picioarele i se tăiaseră.

Nadjaf, pe care cei dimprejur abia izbuteau să-l țină, se repezi la Iarmamed, strîmbîndu-se de parcă ar fi vrut să-l scuipe din cap pînă-n picioare.

– Te tîrai pe burtă în fața dumnealui și-n același timp îi săpai mormîntul ! Cum de rabdă pămîntul un asemenea om ?

Toți se vînzoleau, toți țipau, toți amenințau ridicînd pumnii. Aslan însă rămăsese calm și numai din cînd în cînd i se ivea în colțul buzelor un zîmbet amar. Ridică mîna și ceru oamenilor să se liniștească. Apoi se întoarse spre Iarmamed :

– Te întreb pentru ultima oară. Ai de gînd să mai faci și de aici încolo isprăvi de-astea ?

– Să mi se usuce mîna dreaptă dacă o mai pun vreodată pe condei ca să scriu, gemu Iarmamed, iar dacă o voi face cu stînga, și stînga să mi se usuce.

– Și acum, tovarăși, îi întrebă Aslan pe colhoznici, îl iertăm ?

În numele tuturor răspunse Rustam :

– Blestemată fie ziua cînd l-am așezat la masa mea și am împărțit cu el bucata de pîine. Să-l iertăm ? Nu ! Afară cu el ! Și să fie osîndit pentru calomnie !

Din toate părțile izbucniră strigăte de mînie :

– Bine zice !

– Așa e !

– La judecată cu el ! La judecată !

Chiar și bătrînul Ahat bătea cu toiagul în trunchiul plopului și, căscînd gura, cu un dinte singuratic și negru în ea, țipa laolaltă cu toți.

– Să-l înecăm în Kura !

Kalantar hotărî să spună și el o vorbă. Se ridică încet, își scoase în afară pîntecul rotund, rotofei și, cu vocea lui baritonală și catifelată, spuse grav :

– Sînt întru totul de acord cu voi, tovarăși ! Trebuie să-i înfierăm pe denunțători. În același timp, însă, nici nu trebuie să umflăm prea mult povestea asta. Să zicem ca el, că-l gîdilau degetele și a ticluit cîteva scrisori... Îi retezăm ghearele, îl punem la punct, îl facem de ocară, dar să nu-l izgonim încă din colhoz. Ar fi o exagerare – o vădită exagerare. Noi trebuie să educăm oamenii, nu să-i dăm în judecată tam-nesam... Nu, nu, tovarăși, munca noastră cu cadrele trebuie făcută cu răbdare, cu chibzuială.

– Prin urmare, dumneata, tovarășe Kalantar, socoți că mai poate rămîne contabil ? întrebă Rustam uimit.

– Ei, de ce neapărat contabil ? întrebă Kalantar, dînd din umeri, sigur de sine. Să-l trimitem în munca de jos, bine supravegheat și aspru controlat...

Rustam nu putea înțelege atitudinea lui Aslan. Secretarul comitetului raional de partid nu ridicase un moment glasul și, cînd vorbise, făcuse acest lucru cu blîndețe... Uite cu cine își găsise el să fie blînd ! Dacă Iarmamed nu merita să fie înecat, să fie strivit în picioare merita ! Și pe un asemenea ticălos îl luase sub aripa lui !... Fusese

prea îngăduitor cu el în toate ! Îi venea să-şi pună cenuşă pe capul lui cărunt şi, de ruşine, s-o ia la fugă în stepă... Se mira şi se supăra încă şi mai mult cînd îl auzi pe Aslan declarîndu-se de acord cu propunerea lui Kalantar ca Iarmamed să fie trimis într-o muncă de jos, rămînînd totuşi în colhoz.

– Vrei să munceşti ? îl întrebă Aslan.

„Uite ce-i mai trece prin minte ! se gîndi Rustam. Mai vrea să ştie şi ce dorinţă are acest denunţător ticălos. Cu siguranţă că dacă anonimele îl priveau pe el, pe Aslan, altfel ar fi vorbit acum. Aşa, stă de o parte pentru ca lumea să spună : «Ei, că bun la inimă mai e secretarul raionului de partid... îi trece repede !...» Dar, lasă, după alegerile viitoare e sigur că nu mai rămîne el în postul ăsta !"

– Dacă respectatul şi preastimatul nenea Rustam ar îngădui, spuse sfios Iarmamed, mai mult în şoaptă, atunci m-aş duce să lucrez la stînă.

De scîrbă, Rustam trînti cît colo un scuipat.

– Nu-ţi sînt nici un fel de „preastimat" ! N-am să-mi iert pînă la moarte că am cinstit cu încrederea mea pe unul ca ăsta !

„Precum se pare, la stîna unde-i Husein-mutul se fac potlogării, de vreme ce tîlharul ăsta cere să fie trimis acolo..." gîndi Aslan. Şi el îi sfătui stăruitor pe colhoznici să-i îndeplinească dorinţa lui Iarmamed.

– Lăsaţi-l la stînă să se reabiliteze, să se pună iar pe picioare – dacă bine-nţeles va reuşi ! Ce părere ai, Salman ?

Salman, însă, nu putea fi găsit nicăieri. După ce Iarmamed îşi recunoscuse isprăvile, Salman socotise că era mai cuminte să se afle cît mai departe de păcatele săvîrşite şi se ascunsese între gard şi grajd, unde fuma într-una, ţinîndu-şi ţigara în pumn.

Careva din mulţime îi zări însă spinarea teşită şi strigă după el. Vrînd, nevrînd, Salman se văzu silit să se întoarcă la adunare.

Atitudinea blajină, atît de neașteptată, a lui Aslan față de denunțător, îi dădu curaj lui Salman. Poate că naivitatea secretarului raionului de partid era vecină cu prostia și-i va fi ușor să-l joace pe degete ! Existau și asemenea șefi...

– Hotărîre mai înțeleaptă și mai mărinimoasă nici că se putea. Salman îl înșfăcă pe Iarmamed de ceafă și-l încovoie pînă atinse pămîntul cu nasul. Mulțumește că s-au milostivit de tine !...

– Firește că noi dorim ca hotărîrea pe care o luăm să fie cea mai bună, îi spuse Aslan lui Salman, privindu-l țintă. Hotărîrea maselor e cea mai dreaptă. Dacă nimeni nu are nimic împotrivă, socotim problema rezolvată. Nu-i așa, tovarășe Rustamov ?

Rustam tăcea, încruntat. Ei, dacă n-ar fi fost acolo Aslan s-ar fi răfuit cu Iarmamed așa cum știa el. Oaia rîioasă nu trebuie lăsată în turmă. Dacă milosul ăsta de Kalantar vrea neapărat să educe cadrele, n-are decît să-l ia la el pe Iarmamed – nimeni nu s-ar supăra. Dar nu îndrăzni să se ridice împotriva hotărîrii luate de secretarul raionului de partid. Făcînd o mină obosită, dădu din mînă de parcă ar fi vrut să spună : faceți ce vreți !...

Aslan mai vorbi ceva cu mătușa Telly, îi dădu cîteva sfaturi lui Șirzad, apoi se îndreptă spre mașină. Toată lumea îl însoți cu dragoste. Bătrînul Ahat se înduioșă la vederea denunțătorului și declară :

– Nu avem dreptul să socotim pe nimeni pierdut cu desăvîrșire. O să-l mai punem la încercare pe Iarmamed și o să fim cu ochii pe el.

Cînd ajunse la mașină, Aslan îl întrebă pe Kalantar-*leleș* încotro merge. Acesta îi spuse că voia să se ducă încă o dată, la stînă, chiar în seara aceea, ca să-i stimuleze pe colhoznici la predarea cotelor de lînă înainte de termen.

– O să înnoptăm în cantonamentul central ! anunță Aslan.

Îndată ce mașina se depărtă, Kalantar zîmbi plin de sine. Mîngîindu-și pîntecul încins cu o curea lată, li se adresă cu dispreț lui Rustam și lui Salman :

– Precum văd, v-aţi pierdut cu firea ! Şi mai vă credeţi bărbaţi. Dacă n-aş fi fost eu să vă scot din încurcătură v-aţi fi făcut de rîs ! E un lucru pe care ar trebui să-l preţuiţi !

– Da, tovarăşul Aslan joacă tare ! mărturisi Salman. Toată ziua ne-a frecat ridichea – oriunde s-ar duce nu vede decît lipsuri...

– Să-ţi fie ruşine ! răcni Rustam şi o porni spre casă fără să-şi mai ia rămas bun de la Kalantar.

În maşina care ajunsese pe uliţa satului, stîrnind nori de praf în urma ei, se iscase, în timpul acesta, o discuţie aprinsă : Şarafoglu şi Goşathan erau oarecum contrariaţi de faptul că Aslan se dovedise atît de bun şi de iertător. Amîndoi îi preziceau că se va căi amarnic pentru blîndeţea pe care o arătase faţă de Iarmamed.

– Răbdare, tovarăşi, răbdare ! îi domoli el. După părerea mea, Iarmamed a spus adevărul, afirmînd că sămînţa a fost furată. Dar cine-i hoţul ? El nu-i ! Cu atît mai puţin Rustam !... Şi atunci, iată ce mă gîndesc : trebuie să fim cu ochii în patru, să-i observăm cu atenţie, să-l urmărim pas cu pas pe Husein-mutul, dar, mai ales, pe Salman.

Kalantar-*leleş* plecă să ia cina la Salman unde rămase şi peste noapte. Într-adevăr, la ce bun să mai umble pe întuneric prin hîrtoape şi să înghită praful stepei ?...

9

Profeţiile Sakinei nu se adeveriseră. Naznaz nu întorsese spatele lui Garaş. Ce-i drept, nici la Kalantar nu renunţase. Nici preaînţeleapta mătuşă Telly, cu toată agerimea minţii ei, nu pricepea cum izbutea ea să le facă faţă la amîndoi...

Bineînţeles că înfumurata Naznaz îşi dădea seama prea bine că era mult mai avantajos să ajungi nevasta preşedintelui comitetului executiv al sovietului raional decît a unui simplu tractorist. O dată îi şi spusese lui Kalantar că era timpul să legalizeze legăturile dintre ei.

– Nu te grăbi, *hanum !* În cîteva luni îți găsesc eu un bărbat să nu-i ajung nici la degetul ăl mic... Nunta, eu ți-o fac !

Pierzînd orice nădejde că s-ar putea mărita cu Kalantar, Naznaz își concentră din nou toată atenția asupra lui Garaș. Era de ajuns ca acesta să deschidă gura pentru ca ea să-i ghicească orice dorință și i se arăta slugă credincioasă. Cînd pleca la cîmp, lua cu ea cele mai bune bucate, îl ospăta și-i potolea gelozia, încredințîndu-l că burduhănosul Kalantar era bătrîn, că-i putea fi tată.

Se și vedea cum se va mărita cu Garaș, cum se vor tolăni amîndoi în mașina albastră a lui Rustam, cum vor sosi la Baku și vor închiria la hotelul *Inturist* o cameră cu baie, cum se vor plimba pe bulevarde, intrînd în fiecare magazin, iar seara, distrîndu-se la teatre și benchetuind în diferite restaurante. Pretutindeni vor merge cu *Pobeda* albastră pentru care, de bună seamă, vor angaja un șofer – altminteri nici că se putea... Mașina se oprea în fața Operei. Garaș, într-un costum grozav, își ajuta soția să coboare din mașină. Iar ea, într-o rochie foșnitoare de mătase grea, în picioare cu ciorapi străvezii din nylon și la urechi cu cercei cu briliante, străbătea foaierul cu chipeșul ei bărbat la braț... Toată lumea se uita după ei... O luau drept nevasta unui profesor și prietenele ei se îmbolnăveau de pizmă. Ea, însă, nici nu le lua în seamă. Sau, mai bine, o să le salute – dar atunci cînd n-o să vrea, n-are decît să treacă pe lîngă ele, făcîndu-se că nici nu le vede...

Aflînd că Maia se mutase definitiv la Zeinab, Naznaz își înteți speranțele chiar atunci cînd femeile din sat îi spuseră că Sakina nu renunța la nora ei și că se dusese chiar s-o vadă. Naznaz izbucni în rîs. Nu ducea ea dorul soacrei, n-o să-i rămînă datoare cu nimic... N-are decît să se ploconească în fața acelei orășence jigărite, ea însă n-o să-l scape pe Garaș din mînă...

Grozav s-a mai bucurat cînd Salman i-a spus că Rustam îi dăduse voie să trimită peținori. Scoțînd dintr-o ascunzătoare o sumă de bani, acesta o trimise la oraș după cum-

părături. Naznaz scăpără din ochi ca un lup. De acum înainte pe gîtul Sakinei va apăsa un laț așa cum se cuvenea : un capăt va fi ținut de fratele ei, iar celălalt se va afla în mîinile sale. Numai o mișcare să facă și-o sugrumă... Uite așa !

Cu banii lui Salman, cumpără o verighetă, un șirag de perle și cercei – neuitînd, bineînțeles, să-și facă și ei parte.

– Cînd o vedea darurile, fata președintelui o să înnebunească de bucurie... Cînd trimitem petitorii ?

Pipăind cu degete tremurătoare bijuteriile aduse, Salman spuse :

– Nu te grăbi ! Rustam e cal bătrîn, dar mîndru. Cînd nu te-aștepți, te aruncă din șa și te lasă să te uiți după el cu ochii zgîiți... Lasă-l să mai fiarbă în zeama lui, să vadă că nu ne dăm în vînt să ne înrudim cu el, să hotărască el ziua...

Cînd, însă, Iarmamed fu demascat, Salman se simți pierdut. Îi spuse soră-si să facă de îndată bagajele, să împacheteze totul și să se pregătească de plecare. Naznaz nu mai înțelegea nimic. Nu pricepea ce era nevoie de atîta grabă. Fratele ei înjura și blestema pe toți moșii și strămoșii lui Iarmamed, frîngîndu-și mîinile, neștiind cum să iasă din încurcătură.

– N-ai văzut cît e de nătîng ? îl întrebă scurt Naznaz.

– Nu învinuiesc pe nimeni ! recunoscu Salman. Cunoști zicala : „Vrei să ai un măgar pe lîngă casă, rabdă – chiar cînd îți zvîrle și cîte o copită !" Ce mai pot face acum cînd au descoperit mîzgălelile lui Iarmamed ? Rustam tot mă învinuia : „Tu mi l-ai vîrît pe gît !" Iar comitetul raional de partid nu slăbește din ochi o clipă colhozul. Lucrul e limpede : Aslan a dormit chiar în cantonament. S-au dus acolo, la el, și Șirzad, și Nadjaf. Cînd mă gîndesc ce-or fi vorbit pe socoteala mea îmi îngheață sîngele în vine !

– Să-l țină Allah sănătos pe bunul nostru frate Kalantar ! oftă Naznaz cu evlavie.

– Dar dacă-l scot și pe el ?

– Nu se poate !... Nu vezi cîți secretari de partid s-au perindat, și el a rămas pe loc, neclintit ca o stîncă...

– Da, dar cu Aslan nu-i mai merge ! își întrerupse Salman sora. Dacă ar fi fost Kalantar atît de tare, nu trimiteau încoace un contabil de la oraș. În cazul cel mai rău, mă puneau pe mine în locul lui. Și cine a cerut acest lucru ? Desigur că numai comitetul raional de partid. Și contabilul ăsta mi se pare cam suspect... scormonește prin arhivă tot timpul, zi și noapte !...

– Nu cumva... Naznaz tăcu brusc. Pînă atunci nu se întrebase niciodată de unde avea fratele ei atîția bani. Îmi torn gaz pe cap, și-mi dau foc ! țipă ea pe neașteptate.

Salman, era obișnuit cu asemenea scene ale surorii lui și-și păstră calmul.

Cugetînd la toate acele întîmplări atît de îngrijorătoare și de triste, Naznaz ajunse la o concluzie : nu exista o soluție mai înțeleaptă decît ca fratele ei să se logodească imediat cu Perșan, iar ea să-l îmbrobodească tot mai mult pe Garaș, legîndu-l cît mai strîns de ea. La adăpostul unui vestit președinte de colhoz, al unui vechi comunist ca Rustam, ei se vor mai putea bucura o vreme de sprijinul lui Kalantar, vor fi feriți de primejdii.

– M-aș duce să le fac o vizită Rustamovilor ! propuse ea. Salman se luă de cap și șuieră :

– Vezi-ți de treabă ! Și-așa au ajuns felurite zvonuri la urechea lui Rustam ! M-a și amenințat : „Mai ține-o din scurt pe soră-ta !"

– Trebuia să-mi iei apărarea, să-i spui ce josnice și murdare sînt toate clevetirile alea ! Numai printre oameni atît de înapoiați ca la noi sînt cu putință asemenea bîrfe ! O să mă plîng lui Kalantar-*leleș*. El nu va îngădui să mă jignească nimeni !

– Taci odată ! zbieră Salman. Ori faci tot ce poți ca să divorțeze Garaș, ori ia-o din loc la spitalul tău !

Naznaz se aruncă pe divan, desperată. Își dădea seama că nu mai era timp de pierdut – că trebuia să se grăbească. A doua zi cutreieră tot colhozul, nădăjduind să-l întîlnească pe Garaș. Cînd văzu însă că nu dă de el cu nici

un chip, puse cîțiva pui la tavă, tăie o bucată de pîine, alese cu grijă diferite legume și rîndui totul în geanta sanitară cu crucea roșie pe ea. Chibzui apoi o clipă și adăugă o sticlă de coniac, înfundată...

Se întunecase. Naznaz, gătită țipător, pudrată atît de mult încît părea albastră, împrăștiind în jurul ei un parfum dulceag, așteptă la răscrucea drumului și opri primul camion care se ivi.

– Te rog, ia-mă și pe mine și du-mă pînă la Garaș... Se pare că un tractorist și-a prins mîna într-o roată...

Șoferul văzu crucea roșie pe geantă și crezînd că e soră de ocrotire, o duse direct pe cîmp.

Garaș lucra pe combină : era hotărît să facă în noaptea aceea două norme. Își ieși din sărite cînd o zări pe Naznaz la marginea lanului. Strîmbînd din nas, dădu volanul ajutorului său și sări jos. Combina își continua drumul ca o imensă corabie ce plutea peste stepă...

– Ce s-a întîmplat ? Ce cauți aici ? o întîmpină Garaș cu voită grosolănie.

Pieptul ei tare sălta, cînd în sus, cînd în jos. Îi zîmbi galeș, dîndu-și ochii peste cap.

– Pleacă imediat !... zbieră Garaș.

– Bineînțeles că n-o să rămîn aici peste noapte ! îi răspunse Naznaz, prefăcîndu-se mîhnită și îndurerată. Dar vreo cinci minute nu poți să stai cu mine ?

Garaș își întoarse privirile spre combina care se îndepărta, aproape dispărînd în întuneric. Avea ca ajutor un băiat de nădejde, sîrguincios, pe care îl lăsa adesea pe mașină, ca să se obișnuiască să lucreze singur. Se îndreptă spre marginea ogorului unde Naznaz, sub o salcie, lîngă arîk, începuse să trebăluiască, rînduind pe un ziar bucatele aduse, fără să uite sticla cu coniac.

– Nu-ți fie teamă. Nu te vede nimeni ! E întuneric de-a binelea ! îi spuse ea cu un zîmbet pe buze, întinzîndu-i o pială plină cu coniac.

Mirosul de pui fript gîdila nările și Garaș simți deodată că-i este foame. Refuză cu hotărîre să bea : avea de lucru toată noaptea și nu voia să se simtă amețit... Naznaz

nu mai stărui. Sfîșia puiul cu mîna, dîndu-i lui Garaș bucățile cele mai gustoase.

– Nu mai pot ! Mi-e rușine să mai ies pe uliță. Sfîrșește, te rog, cu povestea asta că mi-e sufletul dornic să duc și eu o viață liniștită !...

– Despre ce poveste anume e vorba ?

Drept orice răspuns, Naznaz îl sărută. Garaș simți cum îl trec fiori din cap pînă-n picioare. Totuși o împinse cît colo.

– Nu mai pot trăi fără tine ! M-ai făcut de rușine în tot satul, ți-ai bătut joc de numele meu cinstit. Ce să fac acum, în halul în care m-ai adus ? Hai, fă formele de despărțire cît mai iute. Trecem pe la oficiul de stare civilă și ne-om înjgheba și noi vatra noastră...

Toate acestea, Naznaz mai mult le șoptea, ținîndu-l pe Garaș sub căldura îmbrățișărilor ei.

Dar firea semeață a lui Rustam se trezi deodată în fiul său. Acesta se smulse din îmbrățișările fierbinți ale femeii și-i strigă :

– Cară-te !...

Și se îndepărtă.

Naznaz, cuprinsă de furie, îl ajunse din urmă și-i înșfăcă mîneca, repetînd într-una cît o ținea gura :

– O să te omor... și o să-mi fac și eu seama !... Asta s-o știi !

– Am înțeles ! Acum lasă-mă-n pace !

– Aha, așa ? Și Naznaz ridică mîna ca să-l plesnească. Garaș, însă, apucă să se dea la o parte, îi prinse mîna și i-o strînse atît de tare, că ea căzu în genunchi.

– Aoleu ! Ajutor, mă omoară ! țipa Naznaz, tîrîndu-se prin praf și zgîrîindu-și fața cu unghiile. Garaș însă o și luase la goană spre combină.

Auzind zbieretele ei, fetele care mergeau pe șosea, în drum spre casă, veniră în fugă.

Satul vui toată noaptea de zvonuri și de clevetiri ce nu mai conteneau...

Rustam gusta cu nespusă plăcere dintr-un pepene verde, zemos și dulce. Chiar și în decembrie, cînd oamenii din

Stepa Mugană uitau de gustul pepenelui, pe masa lui Rustam încă se mai ivea, cînd și cînd, conservat într-un anumit fel, cîte un pepene verde, proaspăt de parcă ar fi fost smuls chiar atunci de pe vrej și adus din bostănărie.

Din pepenele uriaș nu mai rămăsese decît jumătate. Rustam se gîndi că era mai cuminte să nu mai mănînce sau să mai facă o pauză...

– Fata mea, o strigă el pe Perșan, aplecîndu-se peste parmaclîcul cerdacului – cheamă-ți prietenii să guste și ei din pepene...

Perșan trebăluia în curte împreună cu Gîzetar și cu Nadjaf. Tustrei făceau ultimele lucrări la baie. Prins de-atîtea treburi și necazuri care se abătuseră pe capul lui, Rustam uitase făgăduiala de a construi cea dintîi baie în sat. Acum însă, cînd fata lui ceruse ajutorul prietenilor ei, nu mai știa ce să facă : să-și arate bucuria sau să mormăie printre dinți...

– Venim îndată, tată !... Numaidecît !

Ca de obicei, Rustam voia să intre în sufragerie să-și ia pipa. Dar Sakina, care tocmai venea, îl întoarse din drum.

– Ai fumat destul. Pieptul îți hîrîie și-ți șuieră ca o locomotivă. Nu vrei să asculți ce-ți spune medicul ?

Rustam se supuse.

Perșan aduse lampa din sufragerie, îi șterse sticla și-i îndreptă fitilul cu chibritul :

– Tată, cînd o să avem și noi lumină electrică ? întrebă ea. A început să-mi fie lehamite de lampa asta cu gaz !

– Întreabă-l pe Salman. Cu toate că-l priviți ponciș, zîmbi Rustam în zeflemea, să știți că atunci cînd va fi și pe aici lumină electrică, al lui va fi meritul, numai al lui.

Gîzetar, care venise după Perșan, se arătă a nu fi de acord cu cele spuse de Rustam.

– Electricitatea-i a statului, banii ai colhozului și stîlpii îi punem noi, comsomolștii – așa că n-aveți de ce să-l ridicați în slăvi pe Salman.

Mustățile stufoase ale lui Rustam se zbîrliseră.

– Nu-l ridică nimeni în slăvi. Orice ați spune, băiatul ăsta se străduie cît poate, își dă silința să facă un lucru folositor. Și-acum vreți să-l legați cu lanțuri de Iarmamed. Degeaba ! El avea încredere în acest tîlhar. Dar și eu am avut încredere în el. Deci sîntem amîndoi vinovați.

– Cu Iarmamed povestea nu-i încă terminată, nene Rustam ! spuse Nadjaf, așezîndu-se la masă, și avînd grijă să-și aleagă cea mai mare felie de pepene. O să mai vorbim despre asta mîine, la ședința de birou a organizației de partid.

Rustam își ațintì încruntat privirile nedumerite pe chipul blajin al lui Nadjaf cînd deodată se auzi o bătaie în poartă, urmată de vocea pițigăiată a lui Kalantar :

– Ei, *kișt*, bucuros de oaspeți nepoftiți ?

Perșan se luă cu mîinile de cap.

– Nu-l pot suferi pe bondocul ăsta lăudăros. Hai în grădină !

Și tinerii o luară la fugă.

Cînd îl văzu pe Kalantar, lui Rustam i se păru că-l opărise cineva cu apă fiartă. Și Sakina rămase descumpănită – niciodată nu se aștepta la nimic bun din partea lui Kalantar. Ce vînt l-o fi adus ?

Tăceau toți. Nu-i puteau spune în nici un caz unui oaspete : ieși afară ! Călcîndu-și pe inimă, trebuiră să-l primească.

În urma lui Kalantar care și luase o poză gravă, triumfătoare, urcară treptele cerdacului încă doi bărbați și două femei. Una din ele, înaltă și grasă, ducea o tavă acoperită cu o fîșie de mătase mărginită cu ciucuri.

Rustam și Sakina schimbară priviri între ei : peținori !...

Tava fu pusă, solemn, în mijlocul mesei : oaspeții se așezară în jurul ei fără a scoate o vorbă. În sfîrșit, femeia cea voinică rupse tăcerea.

– Iată ce vrem să-ți spunem, nene Rustam. Nucu-i înalt și falnic – dar roadele nu le păstrează pentru el. Aveți și dumneavoastră o fată – și vi-e scumpă ca o comoară. Dar străbunii noștri spuneau că fata e un oaspete în casa părintească. Mai devreme sau mai tîrziu, o ia bărbatul la

vatra lui. Datoria părintelui se cunoaște : el trebuie să vegheze ca nu cumva fata să greșească, apoi s-o dea după un om vrednic și de treabă.

– Tocmai de un asemenea om e vorba ! o întrerupse pe peţitoare unul din bărbaţi, cu buzele groase, lung cît o zi de post... Aș fi putut-o eu cuceri pe nevastă-mea cu mutra asta a mea atît de frumoasă ? Ea însă a îndrăgit firea mea – și nu-i pare rău...

Peţitoarea prinse din zbor ultimele cuvinte.

– Fața bărbatului nu-i un blid cu miere – nu ea îmbogățește și înveselește viața de familie. Lucrul cel mai de seamă la bărbat e mintea și destoinicia lui de a cîștiga bucata de pîine...

În grădină se auzea fiecare cuvînt. Nadjaf o atinse cu cotul pe Perșan și rîse cu tîlc :

– Peţitori, ai ? Ei, felicitările mele !

– Dar cine o fi mirele ? Nu ne-ai spus nimic, de ce te-ai ascuns de noi ? o întrebă Gîzetar încet.

În cerdac discuţia continua cu aceleași formule tradiţionale, cu aceleași chibzuite cîntăriri ale fiecărei vorbe, cu aceeași alegere de cuvinte rostite cu gingășie... Kalantar, însă, ar fi vrut să sfîrșească mai repede. Gazdele nu aduseseră nici ceaiul – așteptau pesemne, să audă numele viitorului mire... Atunci, Kalantar întinse mîna lui Rustam cu o bărbătească hotărîre :

– Hei, cu voia dumitale, să ciocnim un pahar pentru Perșan și pentru Salman cel orfan. E o pereche minunată, nu te mai saturi privindu-i...

Sakina scoase un ţipăt. Se ridică în picioare, dar căzu numaidecît înapoi pe scaun. Rustam se făcu roșu ca focul...

– Felicitări ! Felicitări ! repetă Nadjaf la urechea peţitei, în grădină. Bravo, cum văd, ați pus totul la cale ! Dar ce facem cu poetul și cu cîntărețul nostru ?

Pe Gîzetar o înecа revolta.

– Ai așteptat cît ai așteptat, te-ai chinuit cît te-ai chinuit și ai nimerit cum nu se poate mai bine – peste un vierme bălos. N-am ce zice ! O căprioară s-a îndrăgostit de un vierme... Uite-l, e și el pe-aici... se fîţîie pe lîngă

poartă... Asta înseamnă că voi între voi v-aţi înţeles. Ei, dacă aşa ni-e vorba, să ştii că piciorul meu n-o să-ţi mai calce pragul.

Perşan zîmbi cu mult tîlc, ceea ce o sperie pe prietena ei.

– Da, ne-am înţeles între noi. O să vedeţi !...

Kalantar stăruia ca afacerea să se termine cît mai iute. Rustam, nehotărît cum nu-i era niciodată obiceiul, se codea, spunînd că şi nevasta lui trebuia să-şi spună părerea, iar Sakina se mulţumi să dea din mîini ca şi cînd ar fi vrut să spună că nu ea e aceea care poate hotărî.

– Ce părere pot să am eu ? Socot că mai cuminte ar fi să întrebaţi fata.

Perşan urca tocmai treptele cerdacului. Dădu seară bună oaspeţilor şi fără ca măcar să aştepte tradiţionala invitaţie trase cu mîna învelitoarea ce ascundea ploconul pus pe tavă. Privi cu atenţie honciul [1]. Nu se atinse de nici o acadea. Întrebă însă de verighete şi dacă ei îi fusese adus în dar şiragul de perle.

– O, ce frumos e ! Desigur că-i de preţ, nu-i aşa ? Ei bine, primesc !

Peţitorii, cuprinşi de bucurie, şoşoteau. Kalantar răsuflă uşurat şi ceru gazdelor, potrivit obiceiului, să fie servit cît mai repede ceaiul dulce...

– Încă puţină răbdare, vă rog ! strigă Perşan cu cochetărie. Mai aşteptaţi o clipă ! Nu vedeţi că ceea ce-i mai de seamă în asemenea clipe lipseşte ? Şi strigă cît o ţinu gura : Salman, Salman, hai, vino încoace !

Rustam, nici nu-şi credea ochilor. Şi-o fi pierdut fata mintile de-atîta bucurie ? Şi Perşan îl trăgea spre cerdac pe Salman, care zîmbea drăgăstos, dar şi cu neîncredere...

– Ah, cît eşti de frumos şi de chipeş, ursitul vieţii mele !... Şi apucînd jumătatea de pepene scobită cu cuţitul i-o îndesă zdravăn în cap. Poftim, iată şi darul meu de nuntă ! O cunună cum numai pe capul şahului străluceşte !

---

[1] *Honciu* – amestec de dulciuri orientale, pus întotdeauna pe o tavă, acoperit, în mod obişnuit, cu o învelitoare din material scump (n. ed.).

Ca să știi altă dată să nu mai trimiți peținori fără să ceri dinainte încuviințarea fetei !

Pe obrajii și pe gîtul lui Salman curgea șiroi zeama de pepene, pătrunzînd pe sub gulerul cămășii lui de mătase, albă ca zăpada. Salman se învîrtea buimac de parcă ar fi tăbărît pe el un roi de albine. Era atît de caraghios, încît Gîzetar și Perșan nu se putură stăpîni să nu rîdă cu hohote. Uitîndu-se unii la alții, izbucniră în rîs și peținorii și gazdele. Rîdea și Kalantar, deși făcea totodată eforturi deznădăjduite să nu piardă nimic din înfățișarea lui gravă...

Capitolul XIV

I

În marginea ogorului, lat de aproape doi kilometri, arîkurile se întindeau ca niște șanțuri adînci, șerpuitoare, revărsîndu-și apele undeva mai la vale, în canalul colector. Acolo, pămîntul salinizat începea să fie spălat. Maia controlă arîkurile și, văzînd despre ce e vorba, ceru oamenilor de la lucrările de irigație să adîncească pe-alocuri albia. Nori scămoșați, destrămați, stăteau neclintiți pe cer, asemănători unor grămezi de bronz. Razele arzătoare ale soarelui nemilos pîrjoleau pămîntul.

Din arîkul principal se dăduse drumul apei – o apă tulbure, plină cu mîl. Pămîntul crăpat o absorbea lacom, înnegrindu-se și burdușindu-se. Apa venea mereu și, curînd, solul ajunse în stare de saturație. Malurile arîkului din vale începură parcă să lăcrimeze – de pe marginea lor se scurgeau picături de apă de un albastru-verzui.

„Asta-i otrava pămîntului, gîndi Maia, otrava solului Stepei Mugane. Ea arde recoltele și osîndește stepa la pieire !"

Săruri minerale dizolvate se scurgeau o dată cu apa arîkului.

Maia mergea de-a lungul malului. Purta pe cap o pălărie de pai cu boruri late, care-i ferea chipul de arşiţă. Se simţea bine singură ! Rustam nu venise – el ar fi dat porunci, s-ar fi amestecat în toate... Printre colhoznici se auzise că el şi Şirzad fuseseră chemaţi pe neaşteptate la comitetul raional de partid şi că Salman se dusese la stînă.

Maia se gîndi că chiar dacă ar fi venit, tonul de comandă al lui Rustam n-ar fi folosit la nimic. În ultima vreme, de cîte ori o vedea, se purta blajin cu ea, ba parcă avea chiar un aer de uşoară vinovăţie.

Văzînd că spălarea terenului decurgea normal, Maia se îndreptă spre malul Kurei pe care se înălţau nişte stoguri mari de fîn care aruncau o umbră deasă pe păşunile cosite, parcă te-ar fi poftit să te odihneşti în umbra lor. Erau cele mai dogoritoare clipe ale unei zile de vară cînd pînă şi şerpii se pitulau, şuierînd, sub pietre. Mai puteai răsufla, mai izbutea să-ţi judece mintea numai dacă te vîrai într-un cotlon cît de cît umbrit sau în locuri unde mai răzbătea dinspre rîu o adiere. În ultimul timp, Maia obosea repede, picioarele o dureau şi simţea adesea bătăi năvalnice de inimă. Pe înserat oboseala o doborî şi se bucură cînd un şofer cunoscut o duse cu maşina de la colhozul „Viaţa nouă" la colhozul „Steagul roşu".

Maia nu uita nici de pămînturile colhozului „Viaţa nouă". Apărea adesea şi acolo, supraveghea lucrările de irigare, de curăţire şi de întreţinere a arîkurilor. Avea în fiecare echipă prietene care îi arătau la timp un teren sau altul unde, ici, colo, plantele se veştejeau şi solul se saliniza sau arîkul ameninţa să se năruie...

Femeilor şi fetelor le era milă de ea. Bărbaţii o priveau cu respect. Tinerii îi vorbeau bucuroşi dar nici unul din ei nu şi-ar fi îngăduit vreo atitudine necuviincioasă. Maia se gîndea adeseori că nimeni nu se dovedeşte mai credincios şi mai modest admirator al frumosului ca un om al muncii. Dar şi Garaş se născuse şi trăise într-o asemenea familie. Atunci, ce se petrecuse cu el ? Poate că nici n-o iubise.

Cu toate se obișnuia, cu toate se împăca, dar nu putea să uite clipele fericite ale dragostei lor. Iubise și fusese iubită. O voce tainică îi șoptea tot mai stăruitor să-și ierte bărbatul, pentru viitorul lor, în numele dragostei care nu murise, care trăia și acum în sufletul ei. Femeia care voise să-i ia locul fusese alungată din sat în chip rușinos. Bărbatul ei nu-i spusese niciodată că n-o mai iubește. De ce stătea el acum în cantonament ? De teamă ? Sau, poate, de rușine nu știa unde să se ascundă ? ! Poate că nici nu ar fi trebuit să părăsească casa Rustamovilor ! Nimeni nu-i spusese să plece ci, dimpotrivă, Sakina și Perșan veniseră la ea și o rugaseră să se întoarcă acasă. Dar nu putea trăi într-o casă rece ca gheață, fără dragoste, fără mîngîieri !...

– Surioară dragă, strigă Raghim, năvălind în cameră cu un manual de geografie în mînă, iar vorbești singură ? De ce ?

Ferestrele erau deschise și Zeinab, care mulgea vaca în staul, strigă fiului ei :

– Las-o în pace pe Maia ! Mai bine du-te și culege cîteva mere.

Zis și făcut ! Peste cîteva clipe, în fața Maiei se și afla o farfurie plină cu mere, ca niște cești de porțelan, multicolore. Raghim aștepta să i se aducă laude. Maia mușcă curajoasă dintr-un măr, străduindu-se să nu se strîmbe de acreala lui. Mai mult, ea îi spuse :

– O, cît e de zemos !

Băiatul se lumină la față, gata să sară în sus de bucurie.

– Merii ăștia i-am altoit cînd eram încă în clasa a patra... Nu-i așa că merele-s minunate la gust ?

– Da, într-adevăr, sînt foarte bune. Ia spune-mi, ce vrei să te faci ?

– Să-ți spun adevărul ?

– Firește că da ! Nu trebuie să spui decît adevărul !

– Și n-o să rîzi de mine ?

– De ce să rîd – ce tot spui ! Raghim îi plăcea Maiei. Era ager la minte, sprinten în mișcări, plin de gingășie față

de mama lui. „Ce n-aș da să am și eu un asemenea băiat!" acesta era visul ei în nopțile de nesomn.

– Vreau să mă fac inginer hidrolog ca și dumneata! șopti băiatul. Mama se plînge mereu de terenurile îmbibate cu sare – ba că semănăturile pier pe ogoare, ba că merii se usucă în livezi. Dumitale nu ți-e teamă de terenurile astea. Ai știut să le învingi! Eu însă vreau ca nu numai pămîntul colhozului, ci toată Stepa Mugană s-o curăț de sare. Nu mă crezi?

– O, ce minunat țel! Dar cît de greu e el de atins! îi spuse cu seriozitate Maia. Eu îți doresc succes, Raghim!

De la poartă se auzi vocea lui Kara Keremoglu.

– Acasă-i gazda?

Raghim alergă în întîmpinarea oaspetelui. Îl însoțiră pe bătrîn în pridvor și-l așezară într-un fotoliu. Ștergîndu-și mîinile cu șorțul, Zeinab se repezi, gîfîind, spre vatră. Kara Keremoglu, însă, o opri și o rugă să nu se ostenească, încredințînd-o că nu va sta prea mult...

Apoi, luînd cartea de geografie din mîinile lui Raghim, îl întrebă:

– Ai vrea să lucrezi la bumbac?

– Bucuros, răspunse cu părere de rău Raghim. Dar învățătorul se supără: „Colhozul are planul lui, zice el, dar și școala are planul ei. S-au obișnuit să ia elevii de la lecții și anul școlar să înceapă cu întîrziere..."

Kara Keremoglu rîse cu blîndețe.

– Dreptatea e de partea lui, băiatule! Fugim ca de ciumă de mașini care recoltează bumbacul și vrem să tragem foloase din munca școlarilor. Ei, începînd cu anul acesta, gata, s-a terminat. Învățați, creșteți și îmbogățiți-vă mintea cu cît mai multă știință de carte! Ia arată-mi acum unde-i Stepa Mugană!

Raghim desfăcu o hartă, arătă stepa și, cu o unghie murdară, merse de-a lungul unei fîșii înguste, verzi.

– Iar partea aceasta a Stepei Mugane, de dincolo de rîu, se găsește în Azerbaigianul de sud.

– Arazul ? întrebă cu tristețe în glas Kara Keremoglu. O, nu pot privi liniștit într-acolo fără ca inima să nu-mi sîngereze.

Maia nu înțelegea ce se petrece în sufletul lui.

– Aveți neamuri dincolo de graniță ?

– O bună parte din inima mea !

– Unchiul Kara are acolo mormîntul mamei și a surorii dumnealui !... spuse fără să-și dea seama Raghim.

Mama lui clătină din cap și îl trase de mînecă.

– Vorbește mai puțin... prea multe știi !

Kara Keremoglu se trezi din visare.

– Și e mare Stepa noastră Mugană ?

Raghim privea încurcat.

– Asta încă n-am învățat !... răspunse el.

Maia îi sări în ajutor :

– Întreaga Stepă Mugană care se întinde la poalele munților Talîș are o suprafață de șapte sute de mii de hectare, din care șase sute de mii se află în partea noastră, iar o sută de mii în Azerbaigianul de sud.

Ochii lui Kara Keremoglu se măriră, se rotunjiră, admirativi : cifrele acestea le știa din copilărie, dar nu voise să arate că le cunoaște.

– O-o, ce nemărginite-s meleagurile noastre. Nu le poți cuprinde cu ochiul, iar de vrei să le dai roată călare, îi cad copitele și celui mai bun trăpaș... Știți, însă, de ce pămîntul Stepei Mugane e alb ca părul cărunt ? Există o legendă în care se spune cum s-a îmbibat sarea în el – o legendă făurită de popor...

Raghim sări în sus de bucurie.

– Hai, unchiule Kara, povestește-ne-o, te rog ! Mamă, Maia, veniți să auziți și voi !

Zeinab veni repede cu o față de masă albă ca zăpada. Kara Keremoglu o așeză pe scaun mai mult cu forța, iar Maiei îi făcu un semn cu mîna să stea jos, apoi oftă :

– Azi, mă simt vioi începu el... Bine, o să vă spun legenda pe care a născocit-o poporul acum o mie – poate chiar acum o sută de mii de ani. Și, închizînd ochii pe jumătate, parcă s-ar fi lăsat în voia visului, zîmbi și în-

cepu : În vremi străvechi trăia pe aici un trib agvan : toți oameni curajoși, buni, cinstiți. Căpetenia tribului avea o fată, pe numele ei Mugan. Cîtu-i lumea de largă nimeni nu se putea măsura cu ea nici ca înțelepciune, nici în frumusețe. Tribul număra o sută de mii de fete, dar nici una nu-i semăna. Tribul mai număra și o sută de mii de flăcăi, unul și unul, toți viteji, unul mai chipeș ca altul, unul mai îndrăzneț decît altul, și fetele se temeau să privească în ochii acestor o sută de mii de flăcăi, pentru că frumusețea lor mîndră, bărbătească, le tulbura mințile. Ighiții tribului nu se uitau însă la nici o fată pentru că toți erau îndrăgostiți numai de Mugan. O sută de mii de flăcăi erau gata să-și arunce inimile la picioarele ei. Iar Mugan, zi de zi, an cu an, îmbobocea tot mai mult – ca o floare negrăit de gingașă și de înmiresmată. Inima ei, însă, rămînea liniștită – nici unuia din cei o sută de mii de flăcăi nu-i arăta cel mai mic semn că-l prețuiește mai mult decît pe altul. Atunci sfatul bătrînilor tribului a jurat să nu îngăduie ca fata să se mărite cu careva. Și aceasta pentru că cei o sută de mii de flăcăi ar fi ucis pe cel care i-ar fi devenit mire. L-ar fi ucis pe el și toate neamurile lui. S-ar fi iscat cea mai sîngeroasă vrăjmășie, s-ar fi ucis oamenii tribului între ei, și acel mare trib ar fi pierit de pe fața pămîntului. Soarta, însă, a hotărît altfel ! Fiul căpeteniei unui trib vecin, Mulas, aflîndu-se la vînătoare, o zări lîngă un izvor pe Mugan cea cu fața luminoasă și se îndrăgosti de ea pe vecie, iubind-o așa cum pămîntul iubește apa, și fulgerul întinsul cerului. Și minunea se făcu... Inima frumoasei răspunse la chemarea lui Mulas, cel îndrăgostit cu atîta înflăcărare și, tăinuind totul tatălui ei, mamei ei, căpeteniilor tribului și celor o sută de mii de flăcăi, Mugan fugi cu iubitul. Au fugit pe cai iuți, prin locuri nebătute de piciorul omului, fără nici un drum de caravane, fără nici o cărăruie... Și, cînd ajunseră, Mulas o strînse la piept și, purtat parcă de aripile visului, îi șopti frumoasei Mugan :

– Soarele se va stinge cîndva pe cer, dar dragostea mea pentru tine, frumoasa mea Mugan, nu se va stinge niciodată !

Au trecut zile, au trecut ani. Îndrăgostiții nu mai știau nici de foame, nici de sete. Se îmbătau de dragoste, desfătîndu-se în mireasma iubirii. Părea că fericirea lor nu va avea sfîrșit. Dar după vară vine toamnă, răsăritului îi urmează asfințitul. Tot așa scad și se usucă rîurile fericirii. Într-o zi, Mulas băgă de seamă cu groază că buzele iubitei lui se uscaseră de sete și că ea nu mai putea rosti nici un cuvînt. „Așteaptă ! îi spuse el. Mă întorc îndată !" Și, părăsindu-și iubita, își îndreptă pașii spre izvorul dătător de viață.

Au trecut zile, luni, ani în șir... Mulas nu s-a mai întors. Un balaur de pe locurile acelea se năpustise asupra lui cu o falcă-n cer și cu alta-n pămînt și-l înghițise. Mugan plîngea, se zvîrcolea și gemea într-una. În ochi nu-i mai secau lacrimile. Durerea îi mistuia sufletul. Frumosul și bogatul ei păr albi și se împrăștie, acoperind stepa întreagă, ca o promoroacă. Lacrimile nemîngîiatei Mugan curgeau pe întinsul stepei, pătrundeau în pămînt. Toată această sare a amărăciunii se aduna în rîuri, curgînd spre mare în căutarea mult doritului Mulas... Dar Mulas nu s-a mai întors...

Caravanele treceau pe aici, venind din țări îndepărtate, dinspre miazăzi. Văzînd pustiul acoperit cu un păr cărunt de femeie, cuprinși de teamă, călăuzii cămilelor făceau cale întoarsă. Și stolurile de păsări călătoare, care se duceau spre miazănoapte, venind din țări calde, treceau pe aici, dar își luau zborul spre alte meleaguri cînd vedeau pămîntul crăpat de sete, așa cum erau crăpate buzele frumoasei Mugan. În sfîrșit, poposi prin părțile acestea un bătrîn *așug* care, văzînd inima nefericitei mistuită de dragoste și de sete, împrăștiată ca praful în stepă, nu s-a înspăimîntat și n-a făcut cale întoarsă. Îl cuprinse, însă, o milă nesfîrșită de sărmana îndrăgostită și alcătui, în amintirea ei, un cîntec de dor.

O sută de mii de fete și o sută de mii de flăcăi au făcut să răsune acest cîntec, iar cînd au îmbătrînit cu toții și au plecat pe drumul cel fără de întoarcere, au venit altă sută de mii de fete și altă sută de mii de flăcăi care au

făcut același lucru : au cîntat povestea și au tot cîntat-o. Și așa fi-va în vecii vecilor – cîntecul nu se va stinge niciciînd, dăinui-va de-a pururi pe buzele tuturor... Și acest cîntec se numește : cîntecul Muganei.

Kara Keremoglu lăsă capul în jos și multă vreme nu mai scoase un cuvînt. Adînc mișcați, Zeinab, Maia și băiețașul nu îndrăzneau să tulbure liniștea ce se lăsase în acea seară fierbinte. În stepă, departe, dincolo de sat, lunecau umbre albastre, tot mai întunecate...

– Mulțumesc, unchiule Kara, spuse încet Maia. Din această clipă am îndrăgit și mai mult locurile astea ! Vreau să vă aduc un lucru la cunoștință : Raghim al nostru și-a luat drept țel al vieții să scape pentru totdeauna Stepa Mugană de sare.

– Iată un țel măreț ! se bucură bătrînul. Pentru această faptă, atît de folositoare poporului, îți aduc laude. Să nu te dai în lături de la greu, să nu-ți fie teamă, să fii întotdeauna îndrăzneț. Kara Keremoglu se ridică. Ei, e timpul să plec spre casă, iar voi, fetelor, odihniți-vă !

Își trecu apoi degetele prin părul mătăsos al băiatului care, de bucurie, nu-și mai găsea locul.

2

Ocolind stogurile de snopi din marginea ogorului, Maia era cît pe-aci să scoată un țipăt. Salman, care-și legase murgul de un țăruș, ședea tolănit pe o căpiță de fîn înmiresmat. Mîinile și picioarele lui erau rășchirate, cizmele scoase din picioare și cămașa descheiată.

Maia ar fi vrut să se întoarcă și s-o ia la fugă, dar nu mai avu timp.

– A ! *Hanum !* Bună ziua ! spuse liniștit Salman, de parcă nimic nu s-ar fi petrecut între ei, de parcă Maia nu l-ar fi gonit și nu l-ar fi jignit. Ia loc, te rog. Odihnește-te ! Eu vin de la stînă. Am simțit deodată că de căldură mi se topește creierul. Mi-am spus că trebuie să mă odihnesc puțin și, totodată, să mănînc ceva. Aci e

minunat ca pe păşunile din munte. Ia loc, şi serveşte-te din ce s-o găsi. Şi el dezlegă o bocceluţă albă din care scoase o bucată de carne prăjită, o pîine şi ceva legume.

Maia îi mulţumi, dar nu luă nimic.

– Ai auzit, cred, şi dumneata, cum şi-au bătut joc de mine, continuă Salman, scoţînd dintr-o desagă de sub şa o sticlă. Îmi dai voie ? Numai o pială, aşa, de poftă !

– Nu... Nu-ţi dau voie !... spuse Maia cu asprime în voce.

– Ce să-i faci, n-am încotro. O să beau şi fără voie, spuse pe un ton plîngăreţ Salman şi dădu pe gît o piala plină cu coniac. Beau, aşa, de inimă rea !... explică el. O, ce cumplită e durerea mea ! Cît de nemîngîiată !... Îţi jur că Naznaz e o fată cu totul neştiutoare, ca un copil în fașă. Nu s-a făcut cu nimic vinovată faţă de dumneata ! Zadarnic a fost ponegrită !... Dar Perşan, fata asta cochetă fără pic de suflet, îmi făcea ochi dulci, îmi dădea tîrcoale, căuta să mă prindă în mreje !... O-o-f ! şi Salman duse sticla la gură. Licoarea ameţitoare începu să-i gîlgîie în gît.

– Trebuie să plec ! spuse Maia şi se întoarse, vrînd să-şi vadă de drum. Salman, însă, o opri cu desperare şi îi strigă :

– Îţi cer iertare, *hanum*, iartă-mă, mii de scuze ! „Şi măgarul cunoaşte – vorba ceea – gustul mierei !" Ceea ce ţi-am spus înainte, îţi repet şi-acum : pentru fericirea dumitale, sînt oricînd gata să-mi dau şi viaţa ! Maia, durerea mă înăbuşă !...

– Încetează ! Taci ! îi strigă Maia. Strîmbîndu-se dezgustată, străduindu-se să pară liniştită, să n-o ia la goană, ea se îndreptă spre malul arîkului. În clipa următoare Salman se năpusti asupra ei ca un urs turbat. O înşfăcă de umeri şi o trînti la pămînt. Maia îşi adună toate puterile şi începu să se zvîrcolească, nădăjduind că va putea scăpa din strînsoare, în timp ce Salman, duhnind a alcool, îi apăsa cu genunchiul picioarele strînse.

– Să ştii... că ţip !

– Țipă, țipă ! încuviință mărinimos Salman. N-o să te audă nimeni, toți mănîncă acum la cantonament... Hai, nu te mai împotrivi ! Mă însor cu tine !... Jur pe ce am mai sfînt că mă însor... O să plecăm apoi împreună la Baku, la Ghiandju, în Kazahstan... Unde vrei, acolo ne ducem !

Izbutind să-și elibereze mîna dreaptă, Maia îi izbi cu toată puterea obrazul teșit, puhav. Privirile lor se întîlniră o clipă și Maia deslușì în ochii lui acea expresie de fiară pe care i-o mai zărise cîndva, atunci cînd călcase vulpea rănită de moarte.

Stepa era învăluită într-o liniște grea, apăsătoare, înăbușitoare. Nu se auzea nici cel mai mic foșnet, nici o mișcare nu se deslușea în zare. Doar apele rîului susurau molcom, în vale. Maia își dădu seama că nimeni n-o poate scăpa. Izbutind să-și tragă piciorul de sub genunchiul lui, îl izbi cu atîta putere în pîntec încît Salman se rostogoli cît colo.

Maia sări în picioare. Părul ei era ciufulit și fusta sfîșiată. O luă la fugă în jos, spre malul rîului. „Mai bine mor !" îi fulgeră prin minte. Salman, însă, o și ajunse din urmă și o înșfăcă cu mîinile lui puternice ca turnate în oțel. Maia reuși însă și de data aceasta să scape din strînsoarea lui și îl îmbrînci cît colo. Salman căzu și se rostogoli la vale, cu gura plină de țărînă.

Maia dezlegă calul, sări în șa și animalul odihnit fugi cu ea ca vîntul.

3

Cu mîinile încrucișate pe pîntec, mătușa Telly privea după mașina de recoltat bumbacul, a cărei trompă largă absorbea din capsulele plesnite fulgii de bumbac albi ca spuma.

– Vorbele mele nu-s în stare să tălmăcească bucuria pe care o simt. Dacă mîine mi se va spune că oamenii au învățat să zboare în lună și înapoi, voi crede fără să

mai scot un cuvînt. Ce mașină minunată ! Încîntată, mătușa Telly nici nu observă că gîndea cu voce tare.

La cotitură, Șirzad opri mașina. Sări jos și se apropie de ea.

– Îți place ?

În loc de orice răspuns, mătușa Telly se mulțumi să bată din palme a admirație.

Pe malul arîkului, Nadjaf, cu capul dat pe spate, bea apă dintr-un ulcior de lut înfășurat în cîrpe ude ca să nu se încălzească.

– Lui să-i mulțumești, spuse Șirzad, făcînd un semn cu capul spre prietenul lui. De cu primăvară, el și cu Șarafoglu s-au ocupat cu repararea și punerea la punct a combinelor.

Potolindu-și setea, Nadjaf puse ulciorul la umbră, sări peste arîk și îmbrățișînd-o pe mătușa Telly strigă :

– O, ce-mi văzură ochii ! Iat-o, în sfîrșit, și pe frumoasa Telly mulțumită !...

Din dosul tufelor înalte se iviră chipurile zîmbitoare ale fetelor care culegeau bumbacul de pe rămurelele joase, unde mașina nu putea ajunge cu trompa ei.

– Ce s-a întîmplat ?

– S-a întîmplat un lucru mare, strigă Nadjaf, anume că mătușa Telly a început, în sfîrșit, să creadă în atotputernicia minții omenești !

Mătușa Telly îi dădu peste mînă.

– Ia fă bine și nu cleveti ! Întotdeauna i-am ținut la mare cinste pe cărturari.

Perșan se apropie în fugă și, făcînd cu ochiul prietenelor ei, spuse :

– Și pe cine socoți matale cărturari, mătușico ?

– Chiar și pe tine ! Încă de-acum doi ani eram sigură că tu o să înfunzi capul lui Salman într-o coajă de pepene verde ! îi răspunse prompt Telly. Mă vei întreba, de ce ? Să-ți spun : pentru că aveam încredere în deșteptăciunea ta !...

Perșan nu știa ce să facă. Să rîdă laolaltă cu prietenele ei sau să se supere ? În timpul acesta, Telly își strînse

fustelc care foşneau ca stuful în bătaia vîntului şi îşi îndreptă paşii spre un lan mai îndepărtat de bumbac unde lucra, pe o combină, Garaş. După ce o rupsese cu Naznaz, care părăsise satul cu ruşine, Garaş devenise nespus de ursuz : oricine ar fi încercat să-i vorbească, nu primea de la el nici un răspuns. De mătuşa Telly, însă, greu puteai scăpa. Îşi încrucişase mîinile pe pieptul ei voinic şi, netulburată, mergea în urma combinei, fără să-şi ia ochii de la Garaş.

Pînă la urmă, flăcăul nu se mai putu stăpîni. Opri motorul şi sări jos, dar mătuşa Telly, cu cruzimea unui chirurg ce se pregătea să deschidă un abces, spuse :

– Ascultă sfatul ce ţi-l dau... Dacă îl urmezi, sau nu – te priveşte !

– Spune ce vrei, dar pe scurt ! o pofti Garaş şi încleştă dinţii atît de tare, încît muşchii îi jucau pe obrajii arşi de soare.

Mătuşa Telly aruncă în săculeţ un cocoloş de bumbac, îşi şterse mîinile şi începu să povestesacă cu glasul ei subţirel.

– „Odată, un flăcău, încă necunoscător în ale vieţii, a găsit în apele oceanului un mărgăritar de o frumuseţe rară şi de o neobişnuită greutate. Îl trecea dintr-o mînă într-alta şi-l răsucea pe toate feţele. În jurul lui, pe nisip, se aflau risipite mulţime de scoici în toate culorile. Erau atît de lucitoare că-ţi luau ochii. Mărgăritarul, însă, nu avea nici o culoare – parc-ar fi fost un cocoloş de brînză. De aceea, flăcăul, netot cum era, zvîrli mărgăritarul şi luă din nisip scoica cea mai strălucitoare. De bucurie, fugi spre casă atît de iute că nici picioarele nu şi le mai simţea.

Tufele de bumbac se mişcau. Fetele, cu răsuflarea oprită, se furişau din toate părţile.

– Drumul pînă acasă era, însă, lung. A alergat flăcăul cît a alergat, un ceas, apoi încă un ceas şi, deodată, simţi că scoica începe să răspîndească o duhoare putredă. A sosit acasă şi a povestit totul maică-si care zvîrli cît colo scoica puturoasă, apoi porunci fiului ei : „Du-te înapoi

chiar acum și caută mărgăritarul !" Flăcăul, însă, se încăpățînă și nu vru s-o asculte. „Cum să-l mai găsesc ? spuse el. Drumul e lung, sînt obosit și mi-e rușine de oameni..." Maica lui se supără foc. „Dar cînd ai zvîrlit mărgăritarul, îi spuse ea, nu ți-a fost rușine de oameni ? În genunchi să te tîrîi, dar trebuie să-l găsești !"

Garaș își aminti că același lucru i-l tot spuseseră Șirzad și Gîzetar. Zîmbi cu amărăciune. „E lesne să strigi celui împotmolit în mlaștină : hai, sări de-acolo !... Dar de ce să te prinzi, unde să găsești un sprijin ?"

– Ia spune-mi, mătușico, cum să mă duc să iau înapoi mărgăritarul ? întrebă Garaș cu o voce tremurătoare.

– Uite-așa : te duci ! Mătușa Telly dădu din umeri, parcă mirîndu-se că Garaș îi punea această întrebare. De ce să nu-ți iei inima în dinți ? Ei, te-a descîntat vrăjitoarea ceia, ți-o fi făcut farmece din buruieni și te-ai lăsat amăgit... Dar pînă la urmă ai fugit de ea... De ce te-ai oprit acum la jumătatea drumului ? Așa că eu mi-am făcut datoria și ți-am spus ce am pe suflet – acum e treaba ta să hotărăști ! Ei, dă-i drumul la treabă !

4

După peținul său atît de nereușit, Salman își spuse că vinovat de toate nu era decît Rustam. El îl încurajase dinadins, ca apoi să-l poată umili. Și, dînd din umeri – un obicei pe care îl avea de multă vreme – sufletul i se aprinse de o ură neîmpăcată împotriva președintelui. Dacă ar fi trebuit să dea foc tot satului pentru a-l înjosi pe Rustam, n-ar fi șovăit o clipă – de-ar fi fost să cunoască chinurile temniței : căci acestea nu erau mai cumplite decît umilința îndurată ! Numai să se poată răzbuna !...

Într-o zi, Rustam se duse cu Salman pe un lot mai îndepărtat de bumbac.

Terenul se găsea între două arîkuri din cele mai adînci. Gogoșile pufoase de bumbac se zăreau aidoma unor fulgi

de nea în potire albe. În timpul acelei săptămîni fuseseră călduri cumplite şi capsulele plesniseră, dar nu se desfăcuseră încă.

– Un adevărat ocean de bumbac ! exclamă bucuros Rustam. Se poate începe culesul cu maşina pe mai bine de zece hectare ! Şi voi, cu mintea voastră neghioabă, credeaţi că bumbacul încă nu s-a copt !

Salman ridică nervos din umăr :

– Capsulele nu s-au deschis încă. Nemaiavînd interes să-l linguşească pe preşedinte, îi vorbea în silă, stăpînindu-se cu greu să nu fie obraznic.

– Nu s-au deschis, dar au plesnit ! Asta n-o vezi ? N-ai cap ? Nu-ţi dai seama ? Căldurile sînt în toi !

– Căpăţînă cam seacă ! glumi Salman tot în silă.

– Străbate cîmpul de la un capăt la altul şi unde vezi gropi porunceşte să le astupe, spuse Rustam. Eu telefonez la S.M.T. să ne trimită maşinile de cules bumbacul. Dar ce-i cu tine ? Ce te-ai blegit aşa ! Auzi ce-ţi spun ?

– Am auzit !

Urmărindu-l cu o privire grea şi duşmănoasă pe Rustam care sări în şa, Salman trînti un scuipat în urma lui.

– Uite, curînd are şaizeci de ani, dar în şa se ţine ca un flăcău. Diavolul ăsta roşu nu mai îmbătrîneşte. Ajunge suta – dacă nu l-o trăsni careva cu o măciucă în moalele capului...

Şi, tîrîndu-şi picioarele, o porni alene pe cîmp.

Nu departe de un podeţ îngust aruncat peste arîk îl opriră două femei şi un bărbat cu nasul mare şi cu ochii jucăuşi. Femeile se uitară întîi spre Salman apoi spre omul cu nasul mare şi-şi strînseră buzele.

– Ei, ce-i cu voi ? întrebă morocănos Salman.

Drept răspuns, cele două femei scoaseră cîte un oftat.

– Hai, ştergeţi-o la treabă !

– Iaca, noi tocmai despre treburi vrem să vorbim ! Salman-*aga* începu Bahar, omul cel cu nasul mare. Adevărat e oare c-o să vină aici o maşină ?

– Să zicem că da ! Ce te priveşte pe tine ?

Femeile se aprinseră.

– Cum nu ne privește ? Dacă am lucra cu mîna n-am cîștiga mai mult ?

– Sigur !... rîse răutăcios Salman. Tot anul n-ați tăcut decît aliș-verișuri prin bazar, ați palavragit prin ceainării și acum la cules v-ați pus în gînd să scoateți gologani și să faceți minimul de zile-muncă. Șirete mai sînteți ! Acum să vă văd pe unde scoateți cămașa !

– Frate Salman ! Dacă Rustam te-a îngenuncheat, ce sîntem noi de vină ? cîrîi nevasta lui Bahar. Îi iubești fata ? Răpește-o ! Puțini ighiți sînt pe la noi ? Vorbește cu doi-trei dintre ei – răpește-o într-o noapte, pe întuneric, și înghesui-o într-o căpiță de fîn. A doua zi dimineață vine chiar Rustam să te roage să te însori cu ea ca să-i speli rușinea...

– Ce tot trăncănești, muiere, răcni Salman – dă sfaturi de astea feciorului tău !... Eu n-am poftă să putrezesc în pușcărie !

– Ce pușcărie, Salman-*aga*. Aci miroase mai degrabă a nuntă ! spuse Bahar cel cu nasul mare. Bizuie-te pe noi, n-ai nici o grijă... O să te ajutăm noi !... Iar pe cîmpul ăsta lasă să lucreze femeile noastre. Și dacă mașina ceia este atît de iscusită, atunci las-o să strîngă resturile, și noi o să știm să te mulțumim cum se cuvine...

„La nevoie și trîntorii ăștia pot fi de folos !" își zise Salman. Și, ridicînd din umăr, se tîngui :

– Ce-s eu, tovarăși ?! Elefantul e mai mare decît cămila și Rustam e mai tare decît locțiitorul lui. Lui puțin îi pasă de interesele voastre. Nu visează decît una și bună : să culeagă bumbacul cu mașina, cît mai repede, ca să fie lăudat de cei din Baku – ce, voi nu știți ce-i poate pielea ?

– Oo, ho ! ho ! răspunse Bahar pe același ton de văicăreală. Dar cîteodată stăpînii răi au pe lîngă ei ajutoare milostive. N-ai decît să faci un singur semn cît de mic și toate muierile o să vină fuga la cules. Pînă dimineață nu mai rămîne o gogoașă pe tufe. Și noi o să te ridicăm în slăvi !

– Bine, fie ! Şi acum, cară-te ! se răsti Salman cu prefăcută supărare. Dar, după cîţiva paşi, se opri şi spuse ca în treacăt : Podeţul e cam şubred... nu prea mai e sigur ! Maşina ar putea să cadă în arîk. Ce ziceţi, n-ar trebui reparat ?

Şi se îndreptă, în grabă, spre cantonamentul de cîmp...

5

Ştergîndu-şi faţa de sudoare cînd cu batista, cînd cu mîneca, obosit, Rustam izbuti cu chiu, cu vai să ajungă la lotul tinerei Gîzetar. Acolo, însă, văzînd oameni, făcu sforţări să pară mai înviorat.

– Văd că aici aveţi multe capsule deschise. Daţi-vă silinţa cît puteţi ca să terminaţi culesul pînă nu se strică vremea !

– Doar nu lucrăm pentru stăpîn, ci pentru noi ! răspunse cam oţărită Gîzetar. Abia ne mai ţinem pe picioare. Cît la sută am făcut pînă acum ?

– Nouăzeci şi cinci la sută ! Dacă dăm zor, îndeplinim planul într-o săptămînă. Nu care cumva să mă faceţi de ruşine la spartul tîrgului ! Tot jupuind berbecul – să nu ciopîrţiţi carnea din jurul cozii !

Mătuşa Telly se îndreptă din şale şi întrebă cu tonul ei batjocoritor de totdeauna :

– Dar Kara Keremoglu cum stă ?

– Ce ai tu cu Kara ? îi răspunse Rustam. Mai bine ai grijă de echipa ta. Văzînd însă că mătuşa Telly nu se lasă şi aşteaptă răspunsul, adăugă cu greu : a făcut cu trei la sută mai mult !

Mătuşa Telly oftă amarnic.

– Pămîntul lor e mai gras ! căută Rustam să dea o explicaţie. Socoteala îi ieşi însă prost, pentru că mătuşa Telly îi aminti de terenul salinizat unde iubita lui noră alerga ca la foc...

„Ce limbă otrăvită !“ îşi zise iritat Rustam. Şi ca să scape de gîndurile neplăcute ce-l năpădiseră, se aplecă

și începu să culeagă fulgi de bumbac de pe ramurile de jos, pufoase și subțiri.

Gîzetar se uită la el cu milă.

– Mergi mai bine după treburile dumitale, nene Rustam. Aici, om ști noi să ducem lucrurile la bun sfîrșit, nu te-om face de rușine...

Rustam își simți îndată spatele înțepenit. Se îndreptă cu greu din șale și-și șterse fruntea cu poala cămășii.

Era toamnă, dar în Stepa Mugană arșița nu scădea de loc. Doar către seară, după apusul soarelui, se mai simțea puțină răcoare. Amurgul se lăsa devreme și stepa se acoperea cu o perdea deasă de pîclă. Frunzele începuseră să se veștejească și, scorojite, căzdeau în iarbă. Dar și iarba se ofilea și se usca încetul cu încetul. Culturile de bumbac erau încă verzi. Totuși, și acolo, tufele, rărite și zgribulite, își strînseseră ramurile. Ar fi fost curată nenorocire dacă ar fi căzut peste noapte bruma sau dacă s-ar fi pornit o ploaie. Atunci bumbacul își pierdea din calitate – și planul nu mai era îndeplinit.

Din pricina arșiței și a neîntreruptei încordări, Rustam îmbătrînise în ultimele săptămîni văzînd cu ochii. Mustățile îi albiseră... Sub ochi îi apăruseră pungi, gîfiia și, adesea se vedea silit să se așeze jos ca să poată răsufla mai în voie. Nici cu colhoznicii nu mai vorbea ca odinioară... Nu mai poruncea – acum vocea îi era rugătoare – nu mai dădea dispoziții, ci încerca să lămurească pe unul sau pe altul.

Mătușa Telly spuse cu tristețe :

– Anii, se vede, îl pun pe fiecare la locul lui !...

Spuse acest lucru fără ocol, direct și, de data aceasta, Rustam tăcu, întorcîndu-și fața.

Ieși din culturile de bumbac și măsură stepa cu privirea. Deodată, suflă o rafală de vînt rece, din miazănoapte, iscat în creierii munților. Tufele se clătinară și iarba uscată parcă se învioră. Colhoznicii răsuflară ușurați. O, ce bine ! Dar mai încolo, pe maidanul din spatele cantonamentului, unde se afla mașina de egrenat, se ridică un vîrtej de praf și oamenii care munceau dispărură,

parcă, după o perdea de ceață. Apropiindu-se, Rustam auzi o tuse înecăcioasă și văzu chipurile și hainele oamenilor pline de praf și gunoi.

Rustam făcu un semn cu mîna și mașina se opri.

– De ce înecî oamenii în praf ? îl întrebă cu asprime pe mecanic.

– Doar nu eu stîrnesc praful ! răspunse el. Așa se întîmplă întotdeauna !

– Ba nu ! Nu întotdeauna ! Întoarce mașina în direcția vîntului ! porunci Rustam și, de data aceasta, vocea îi era atît de blîndă încît colhoznicii rămaseră uimiți. El, cel dintîi, puse umărul, apoi alții îi veniră în ajutor și întoarseră mașina. Acum vîntul ducea cu el în stepă volbura de praf și oamenii răsuflau în voie.

– Așa trebuia să faceți de la început ! spuse Rustam și se scuturară de praf, îndreptîndu-și pașii spre cantonament.

6

Șirzad avusese adesea prilejul să vadă pe plantațiile de bumbac tristul tablou al culesului tîrziu. Tufele își lăsau ramurile în jos sub ploile fără de sfîrșit, femeile înghețau de frig, cu picioarele înfundate în noroaie, storcînd ghemotoacele de bumbac umflate de apă. Te mai puteai gîndi, oare, în asemenea împrejurări, la calitate ? Bumbacul ud devenea ca o vată spongioasă și era dus astfel la punctele de colectare, măcar așa, ca să mai salveze planul. De fapt, însă, recolta era compromisă și munca oamenilor atît de încordată, adesea chiar chinuitoare, se dovedise zadarnică...

Multă vreme Rustam nu putuse suferi mașina de recoltat bumbacul. Vorbea de ea în batjocură, iar Șirzad era gata să admire temeiurile pe care își sprijinea Rustam această atitudine. Mașina sfîșia, nimicea fibrele, dăuna calității. Dar acest lucru se întîmpla adesea din pricina reparațiilor care fuseseră făcute în ultima clipă, de mîn-

tuială, și pentru că mașina era trimisă pe cîmp fără să fi fost pusă la punct. Acum, însă, cînd mașinile fuseseră perfecționate, cînd intraseră în mîinile unor meșteri destoinici ca Garaș și Nadjaf, lucrurile se schimbau : nu mai veneau atît de des reclamații de la centrele de colectare și nici calitatea nu suferea prea mult.

Aflînd că Rustam hotărîse ca bumbacul, care crescuse atît de bine în triunghiul dintre arîkuri, să fie recoltat cu mașinile, Șirzad se bucură, grăbindu-se să ajungă pe plantație. Pe drum întîlni un învățător cunoscut, pe nume Mardan-*goge* cu care intră în vorbă și, tot mergînd așa, ajunseră amîndoi lîngă podețul de peste arîkul cel adînc. Ceea ce au văzut acolo i-a făcut să se oprească locului, încremeniți de uimire.

Bahar, omul cel cu nasul mare, împreună cu nevasta lui și o vecină stricau podul. Săvîrșeau isprava cu atîta furie încît rupeau scîndurile, desfăceau bîrnele cu totul și le aruncau pe malul arîkului.

– Ce faceți ? Ho, ce faceți ? strigă Șirzad, căruia nu-i venea să-și creadă ochilor.

Omul cu nasul mare se opri buimăcit. Parcă în fața lui apăruse îngerul morții. Se uita înspăimîntat cu coada ochiului la femeie. Își înghiți saliva și nu răspunse un cuvînt.

– M-auzi – ori ba ? Răspunde ! strigă și mai tare Șirzad.

Nevasta lui Bahar sări să-l scoată din încurcătură :

– A venit poruncă de sus, drăguțule ! Noi ce vină avem ? Că doar nu sîntem de capul nostru !... Ni s-a spus – reparați podul și – iaca ! – îl reparăm !

– Dar cine a dat porunca asta ? întrebă secretarul organizației de partid.

Femeia se fîstîci. Ochii îi jucau în orbite. Bahar îi aruncă o privire fioroasă, făcîndu-i semn cu ochiul ca și cînd ar fi vrut să-i spună : „Mai taci din gură !"

Bătrînul învățător, cu obișnuita-i blîndețe, ca și cînd ar fi avut în față pe cel mai slab la minte dintre elevi, spuse :

– Trebuie să judecați cît de cît ! Vedeți doar și voi că frunzele au căzut, ceea ce înseamnă că culesul bumbacului poate începe. Nu v-ați întrebat cum ar putea să treacă mașina dacă desfaceți podul ?

– *Muallim,* ești într-adevăr o comoară de înțelepciune, înțelegi mai bine decît mine trebile oamenilor ! îl întrerupse dezghețat omul cu nasul mare. Dar dacă pe cîmpurile cele mai bogate au să treacă mașinile, nevestele noastre cum își mai fac zilelc-muncă ? Lămurește-mă și pe mine !

– Te-ar rîde și curcile pentru întrebarea asta ! îl dojeni învățătorul. Bumbacul este doar al colhozului, deci și al dumitale. Cu cît e cules mai repede, cu atît mai curînd se cîștigă banii. Și așa e destulă lipsă de brațe în colhoz. Dacă nevasta dumitale nu era leneșă, dacă n-ar fi pierdut vremea prin bazare – azi ar fi luat o grămadă de bani.

– Ehei, *muallim,* obiectă cu vădită obrăznicie Bahar – nu se poate trăi fără să vinzi și la bazar ! Și-apoi la bazar noi îi aprovizionăm cu produse pe oamenii muncii.

– Hai, ștergeți-o de aici ! se răsti Șirzad, nemaiputîndu-se stăpîni. Și, după ce cercetă stricăciunile pricinuite podului, adăugă :

– Spuneți la cantonamentul central să trimită imediat aci doi dulgheri – și asta cît mai iute !

Bahar, cu capul vîrît între umeri, se grăbi s-o ia din loc. Șirzad îl ajunse din urmă și-l întrebă din nou cu asprime în glas :

– Spune, totuși, cine a dat poruncă să se strice podul ?

Nevasta lui Bahar strigă cuprinsă de spaimă :

– Locțiitorul... locțiitorul !

Șirzad se frămîntă toată ziua. Prin mintea lui trecuse o bănuială : dacă președintele acceptase doar de formă recoltarea bumbacului cu mașina și, în ultimul moment, se răzgîndise ? Atunci, i-o fi dat să înțeleagă slugoiului de Salman că mașina nu trebuia să treacă arîkul – că ea, deh, nu are aripi... Șirzad puse șaua pe cal și toată ziua străbătu culturile, controlă starea drumurilor, apoi

se întoarse la pod unde constată că dulgherii lucraseră bine. După aceea se întoarse în sat.

Şirzad nici nu mai trecu pe acasă. Se opri la administraţia colhozului unde îl găsi pe Rustam, căruia îi povesti întîmplarea cu podul stricat. Rustam porunci paznicului să-l aducă de îndată pe Bahar.

Bahar, cu ochii încă buhăiţi de somn, se prezentă în faţa lui Rustam ca un osîndit la moarte. Duhnea a alcool de la o poştă.

– Asta mai lipsea ! tună preşedintele. Toată vara ai trîndăvit, ai dat bir cu fugiţii de la treabă şi-acum te apuci de năzbîtii, ai ?

– Nene Rustam ! începu Bahar. Dar dumneata ce gîndeai înainte despre maşini ? Îngăduie şi femeilor să treacă pe cîmp măcar o dată sau de două ori, că nu-i foc... numai foloase ar aduce. Iar maşina aia, dacă-i aşa de iscusită să culeagă tot ce rămîne...

Rustam simţi că se înăbuşă de mînie. Izbuti însă să se stăpînească şi răspunse cu un calm neaşteptat :

– Rău cunoşti tu oamenii ! Eu sînt un om dintr-o bucată. Cum am fost – aşa o să rămîn pînă la moarte. N-o scald niciodată... Da, maşinile de cules bumbac mai au destule defecte şi despre asta am vorbit ieri deschis la Baku, la consfătuire... I-am frecat zdravăn pe constructori şi pe ingineri... Acum însă maşina asta ne e de folos, ne ajută... ea le scuteşte pe femei de o muncă istovitoare cu mîna !

„Hotărît că bătrînul nu-i un om isprăvit... nu ne poate părăsi un asemenea om întreg !... gîndi cu bucurie Şirzad.

– Vorbeşte, netotule, zi-i ! Cine ţi-a dat poruncă să strici podul ?

Bahar, ridică din umeri prefăcîndu-se nepăsător.

– Teşitul cela de Salman... Locţiitorul dumitale a dat poruncă !

Rustam îi strigă paznicului :

– Fugi după Salman. Adu-l încoace îndată – oricum ar fi, viu sau mort, adu-l numaidecît !

Salman veni însoțit de Kalantar care era oaspetele lui. Dădură buzna în birou dinadins necuviincioși, bocănind cu cizmele pe podea. Rustam îi aduse la realitate, fulgerîndu-i cu o privire ucigătoare.

Salman se sperie. Nu știa cum să se dezvinovățească și o făcu atît de prostește, de neconvingător, încît Rustam, necrezînd o iotă din tot ce spunea, se încruntă și răcni la el :

– Lichea !

Și Kalantar-*leleș* se muiase de-a binelea, privind descumpănit în toate părțile. Pînă la urmă, însă, își recăpătă cumpătul și sări în ajutorul prietenului său de chefuri ·

– E limpede ! începu el. Șirzad, secretarul organizației de partid caută să asmută colhoznicii de rînd și cadrele de conducere, să-i învrăjbească, cu alte cuvinte, să tulbure apele ca să prindă mai lesne peștele din baltă. Să zicem că tovarășul Salman a săvîrșit o greșeală, că n-a ținut socoteală de timp, încredințat că Bahar va putea înlocui pînă în seara aceleiași zile stîlpul putrezit. Ce-i atît de condamnabil în tot povestea asta ? Pentru oricine e limpede că locțiitorul dumitale, energic cum e, s-a zbătut și în această împrejurare, pentru binele colhozului. Numai demagogi fără rușine de felul lui Șirzad pot specula un asemenea caz în scopurile lor pur egoiste.

– Să vină și nevasta lui Bahar ! spuse Șirzad.

– Noi nu sîntem judecători de instrucție ! răspunse cu ifos Kalantar, ridicîndu-și carîmbii cizmelor lustruite. Cum se spune, cărțile au fost puse pe masă – și ai pierdut tovarășe Șirzad...

Satisfăcut de această glumă, Kalantar izbucni în hohote de rîs.

Din gura lui ieșeau, ca de obicei, chicote zgomotoase, spirite răsuflate, un supărător talmeș-balmeș de fraze șablon... Părea că nu se schimbase nimic în comportarea lui, dar ochiul ager al lui Rustam descoperi totuși la el ceva nou. O nesiguranță, proprie celor care, lași din fire, în anumite clipe tresar chiar atunci cînd aud numai foșnetul unei frunze...

– Iată ce e, Bahar ! spuse Rustam liniştit, fără să-şi ia privirea iscoditoare de pe chipul lui Kalantar. Mîine dimineaţă te duci cu nevasta să munceşti la stînă. Dacă nu te duci – ai douăzeci de zile-muncă amendă. Iar dacă te prind prin bazaruri sau în ceainării, îţi iau lotul de lîngă casă...

– Nu e bine, nene Rustam... începu Salman, dar amuţi, întîlnind privirea aspră a lui Rustam.

– Naiba m-a pus să mă bag în ciorba voastră ! exclamă Kalantar, ridicîndu-se de pe scaun şi întinzîndu-se, pesemne ca să arate cît de puţin îi păsa de tot ce se petrecea în jurul lui.

Ieşi repede din birou, stăpînindu-se cu greu să n-o ia la goană, atît de mult îl înspăimîntase tăcerea lui Rustam.

După el plecă abătut şi Salman.

Încă nu se aflase că biroul comitetului raional de partid îi dăduse lui Kalantar o mustrare gravă pentru călcarea principiilor de partid în alegerea cadrelor.

– Ehei ! oftă Rustam privind cu coada ochiului spre Şirzad. Se pare flăcăule că la noi în colhoz trebuie luat totul de la început...

7

Într-una din zilele următoare, întorcîndu-se de la cîmp, Rustam îi găsi în faţa birourilor colhozului pe Şarafoglu, Kalantar, Şirzad şi Salman.

Bătrînului nu-i trebui mult ca să observe că faţa lui Salman era zbîrcită ca o pătlăgică murată şi că pe chipul lui Kalantar era întipărită jalea, de parcă ar fi fost poftit la propria lui înmormîntare...

După ce-şi strînseră mîinile, Şarafoglu îi spuse cu multă băgare de seamă lui Rustam ca şi cînd ar fi vorbit unui bolnav.

– Iată ce-i, Rustam, ne-am sfătuit la comitetul raional cu Aslan şi am ajuns la concluzia că ar fi bine să facem un control financiar al colhozului. Ce părere ai ?

Rustam tuşi şi răspunse îndată :

– Ce părere pot avea ? Foarte bine ! Dar cine o să fie şeful comisiei de control ?

– Păi, chiar eu voi fi ! răspunse Şarafoglu.

Rustam simţi că i se ia o piatră de pe inimă. Prietenul lui n-o să tulbure apele ca apoi să-l împroaşte cu noroi degeaba ! Şi, în general, nu-i rău un control : e bine să ai încredere în oameni, dar e bine să şi controlezi. Aceasta era părerea lui.

Salman, în schimb, cu o fermitate neaşteptată, încercă să demonstreze că un asemenea control era de neconceput în toiul culesului. Hai să zicem că acest control s-ar face la sfîrşitul anului. Ce rost are însă toată graba aceasta ? Lăsaţi oamenii să-şi vadă de treabă, că doar nimeni nu ne cere acum tam-nesam să facem controlul gestiunii. Nu-i aşa, respectate tovarăşe Kalantar ? încheie Salman.

Kalantar închise ochii o clipă, ca şi cum ar fi vrut să-şi adune gîndurile. Nu răspunse însă nimic.

Rustam nu-l sprijini pe Salman. „Te pomeneşti că vor crede cine ştie ce... chiar că mi-e frică..." îşi spuse el. De aceea răspunse cu hotărîre :

–Nu-i nimic ! Să se facă controlul... numai că trebuie rînduit totul în aşa fel ca să nu luăm oamenii de la muncă.

Şirzad se amestecă şi el în vorbă.

– Dacă vom face controlul au să înceteze şi clevetirile ! Asta o să fie în folosul tuturor.

Salman nu se putu stăpîni :

– Tu nu te gîndeşti decît la tine – nu şi la interesele muncii !

Observaţia era atît de stupidă, încît Şirzad nu se supără.

– Ce te-a apucat ? interveni Rustam. Şi lui Şirzad, şi mie, şi ţie, controlul ăsta nu ne poate fi decît folositor.

– Şi eu cred la fel ! întări Şarafoglu, susţinîndu-l pe preşedinte. În treacăt fie spus, vom face acest control şi la stînă, încheie Şarafoglu, uitîndu-se cu coada ochiului la Salman.

Lui Salman i se făcu inima cît un purice. Aruncă priviri rugătoare spre Kalantar, căruia parcă ar fi vrut să-i spună : „Salvează-mă !" Dar „fratele" Kalantar tăcea chitic.

– Mi-e indiferent ! Dacă vreți să controlați, n-aveți decît ! Puteți controla și creșa. Și căutînd să se stăpînească, adăugă : Eu, însă, rămîn la părerea mea. Să faci un control în aceste condiții, luînd oamenii de la muncă e, cred eu, primejdios. Voi comunica, de altminteri, toate acestea la Baku, pentru că nu văd de ce e nevoie de atîta grabă. Gurile rele tocmai că-și vor continua clevetirile. Ba chiar acestea se vor înteți... Se va spune că nenea Rustam nu se mai bucură de nici o încredere... și eu... și Șirzad...

– N-ai grijă de ei, îl sfătui Șarafoglu, ci de dumneata. Și se ridică. Apoi adăugă : Deci, luni începem... Și mai e o chestiune... urmă el : ar trebui să-i găsim lui Kalantar-*leleș* un loc de muncă pe undeva... A fost scos din muncă... destituit... Ce-ar fi să intre în brigada lui Șirzad, de pildă ?...

– Tovarășe Șaraf, cum ar putea un asemenea cuconaș să scormonească pămîntul ? îl întrebă Rustam fără să se mire de vestea primită. Căutați-i o muncă mai ușoară, să zicem la o cooperativă sătească de consum sau la vreun depozit... să-și ducă veacul pe-acolo... Nu ești de părerea mea, Kalantar-*leleș ?*

Kalantar era tras la față. Obrajii lui supți, palizi aveau un luciu dezgustător, de parcă ar fi fost dați cu unsoare. Kalantar nu înțelese ironia și exclamă declamator :

– Oriunde mă trimite partidul, acolo mă duc și voi munci cu cel mai mare devotament.

Șarafoglu și Șirzad schimbară priviri între ei : le era greață de toată această ipocrizie.

– Da, vînzător la un depozit de gaz ar fi tocmai o treabă bună pentru dumnealui, spuse serios Șirzad.

În ultimele zile, Salman se aștepta la orice, dar pentru nimic în lume la o asemenea veste. Îl trecuseră toate su-

dorile. Încremeni. Rustam, Şarafoglu şi Şirzad, vorbind cu însufleţire, porniră pe uliţă.

– Nu lua în seamă toate astea ! îi şopti Kalantar lui Salman, apucîndu-l de braţ. Toată trufia lui de pînă atunci dispăruse. Pînă la urmă o să mă ridic din nou, au ei grijă, prietenii mei, nu mă lasă...

Mîna lui Kalantar era vîscoasă şi Salman avea impresia că îi atinge braţul o broască.

– Hai la tine... luăm masa şi-ţi povestesc totul de-a fir-a-păr !

– Soră-mea nu-i acasă... n-am nimic pregătit... şi, afară de asta...

Salman se întoarse brusc şi, fără să se mai uite la frăţiorul-Kalantar, o porni agale spre casă.

8

Şantierul Casei de cultură vuia de bocănitul topoarelor, de şuieratul fierăstraielor. Cînd Rustam se apropie, toţi se grăbiră să-l liniştească, asigurîndu-l că, de sărbători, construcţia va fi gata.

– Daţi zor, prieteni ! îi grăbea Rustam pe meşteri. Sărbătorile bat la uşă. Trebuie să facem o clădire mîndră ca o mireasă – la vederea ei să rămîi cu gura căscată.

Avea o dorinţă arzătoare să termine clădirea cît mai repede. Îşi închipuia cum, în ziua inaugurării o să taie cu foarfeca panglica roşie la uşa de intrare, apoi – să se dea la o parte şi – să spună colhoznicilor :

– Iată cheile. Acum gospodăriţi-vă singuri cît mai bine. Puterile mi s-au sleit... a venit vremea să mă gîndesc la odihnă.

Într-adevăr, Rustam începuse să simtă povara anilor. Sarcinile i se păreau tot mai grele şi munca îl încovoia. Avea de gînd să ceară colhoznicilor să-l elibereze din postul de preşedinte al colhozului către sfîrşitul anului, nu însă înainte de a se termina controlul. „Voi orîndui totul cum e mai bine, îşi spunea el, voi pune ordine în toate şi voi preda treburile noului preşedinte..."

„Dar cui să i le predau ?" Acest gînd era chinuitor. În Salman îşi pierduse cu desăvîrşire încrederea. „Eu l-am numit, eu o să-l dau afară ! îşi spunea Rustam. Dacă fiecare am strînge în urma noastră gunoiul pe care îl facem în viaţă, cît de uşor ar respira oamenii pe pămînt..."

De la Casa de cultură se îndreptă spre administraţia colhozului, unde îi găsi pe Şirzad, pe Goşathan şi pe bătrînul cioban Babá. Dădu mîna cu oarecare reţinere cu Şirzad, cam rece cu Goşathan, iar pe bătrîn îl îmbrăţişă.

– Ei, Babá, ce vînt te-aduce ? Sînt bucuros că te văd, foarte bucuros ! Îşi atîrnă apoi şapca în cuier şi se aşeză lîngă bătrîn : hai, spune, zi-i...

Bătrînul cioban îşi netezi barba.

– Ia-ţi întîi locul dumitale de preşedinte. Am o treabă care interesează statul. Să mă asculţi cu luare-aminte şi să iei măsuri.

Rustam se aşeză ascultător la masă luînd o înfăţişare oficială.

– Eu l-am adus ! spuse Goşathan fără să-i pese că Rustam nu-l învredniceşte nici măcar cu o privire. Am trecut pe la stînă să văd dacă toţi copiii mei merg la şcoală, am rămas acolo peste noapte, iar dimineaţa bătrînul Babá îmi spune : „Du-mă la Rustam !"L-am sfătuit să nu se ostenească, să nu se mai zdruncine prin hîrtoape. „Spune-mi mie ce-ai de spus şi-i voi comunica totul lui Rustam, întocmai !" l-am asigurat eu. N-a vrut !

Ciobanul făcu, şiret, ochii mici.

– Cum se putea una ca asta ? zise el. Doar am împărţit amîndoi bucata de pîine ! Cum să cutez eu să-i spun lui Rustam prin altcineva ceea ce pot să-i spun în faţă ! Mai ales că-i vorba de lucruri însemnate. Ar fi fost jignitor şi pentru mine şi pentru el, pentru Rustam, care ar fi putut să mă dojenească : „De ce m-ai lăsat să intru în gura lumii ?"

– Dar, unchiule, eu încă nu ştiu ce vrei să-mi spui ! i se adresă cuviincios Rustam.

– O să afli numaidecît ! îl linişti Babá. Pot vorbi faţă de dumnealor ? şi arătă spre Şirzad şi Goşathan.

– De ce nu ? Sînt oameni cumsecade !

– Atunci iată ! Ascultă !... Mai acum două nopți, ciobanii și-au rînduit oile și apoi s-au culcat lîngă focuri. Și eu mi-am așternut pe pămînt o blană de oaie. Pe bătrîni, somnul nu-i prinde repede... Ca să-mi mai treacă de urît mă gîndeam la anii care s-au scurs, la cei care va să vină, la bucuriile și durerile oamenilor. În dreapta mea dormea un cioban tînăr, unul cam sărac cu duhul, doamne iartă-mă. Sforăia atît de puternic că putea să mături cu horcăielile lui toate din jur. În stînga, un păcătos de țînțar nu mă lăsa, nici el, în pace. Îl alung de pe obraz, iată-l, sare pe frunte – îl alung de pe frunte, și mi se așează pe nas. Bîzîia țînțarul cela mai abitir ca o zurna...

– Trebuia să cobori jos pologul !

– Cum asta, înainte să se lase frigul ? se miră bătrînul. Se poate ?! Păi, aerul curat al stepei e singura comoară a ciobanului. Dar unde am rămas cu povestea ?...

– Hai, zi-i înainte, Babá ! Unde vrei să ajungi ? îl grăbi Rustam.

– Dar ce, mi-am pierdut firul ? Vorbesc doar... Da, țînțarul nu-mi da liniște o clipă. M-am sculat, m-am plimbat de colo-colo, am trecut pe la oi și, deodată, mi-aduc aminte că, lîngă un bolovan, se află ulciorul cu *pahta* [1]. *Pahta* e viața ciobanului, s-o știți de la mine. Dacă bei *pahta* chiar în plină arșiță, pînă și moartea a uitat de tine. Cînd te întorci din munți, de la pășune, te speli și tragi o dușcă de *pahta*. Atunci, toate bolile s-au dus de parcă nici n-ar fi fost. Poți să te și însori pe loc... Dacă aș povesti unuia din cei ce scriu cărți tot ce știu despre băutura asta, mare carte ar ieși și... plină de învățături...

– Ei, și mai departe ? După ce ai băut *pahta ?*...

– Am băut, da ! Ei, și m-am întors la blana mea de oaie. Acolo, țînțarul era în ființă ! Nici nu plecase. Cum m-a văzut, mi s-a și înfipt, din zbor, în obraz. Ce-i de

[1] *Pahta* – zer amestecat cu lapte (n. ed.).

făcut ? M-am mutat lîngă lăstăriș și m-am culcat pe spate... Deodată îmi ajung la ureche niște șoapte... În lăstăriș era noul responsabil al stînei și ăla, cum îi spune... feciorul lui hogea și-al vrăjitoarei.

– Iarmamed ? spuse Rustam cuprins de nerăbdare.

– Binecuvîntat să fii, fiule, chiar el era ! Da, Iarmamed îi zicea. N-am vrut să trag cu urechea... ce am eu cu treburile lor ? Dar vorbele mi se vîrau în ureche cu de-a sila, ca țînțarii... „Ascultă Iarmamed, spunea Husein-mutul, nu ne mai putem bizui pe Salman : o să jefuiască stîna cu mîinile noastre și, tot el – cu mîinile lui – o să ne dea brînci în prăpastie." Celalt însă, îi răspunde : „Da, așa e ! Scîrba asta înfulecă într-una și tot nu se satură ! Nu mai pot să tot ticluiesc acte în regulă de moartea oilor... Acum unde-i turma ? O fi ajuns la Salian ?" „Nu, îi răspunde Husein, deocamdată nu... acum e la Sarîkamîș, lîngă apa Kurei. Ascultă, Iarmamed, pentru șaizeci de berbeci șterpeliți și vînduți, noi nu primim decît două-trei mii de ruble, iar restul e pentru sufletelul lui Salman... E timpul să-l dăm în gît pe tîlharul ăsta !" Iarmamed căzu pe gînduri, apoi spuse : „Sigur că n-ar fi rău să-l dăm în gît, dar atunci pierdem și astea trei mii de ruble !... Să mai așteptăm oleacă, să ne facem și noi suma și pe urmă dăm de veste unde trebuie..."

Scaunul lui Rustam scîrțîi. Șirzad nu mai putea sta locului : sărea de pe scaun, pentru ca în clipa următoare să se așeze din nou. De rușine, Goșathan nici nu mai putea privi drept înainte, iar buzele i se strîmbaseră.

– Așa stă treaba ! continuă pe același ton bătrînul. N-am putut dormi pînă dimineața, cînd, văzîndu-l pe dumnealui – și Babá îl arătă cu degetul pe Goșathan – m-am hotărît să vin să-ți spun !

– Deci, șaizeci de berbeci sînt acum la Sarîkamîș ; sări iar Rustam, aruncînd priviri întrebătoare spre Șirzad și Goșathan.

– Ce pot să știu ? Bătrînul Babá își mîngîie demn barba-i albă-gălbuie. Așa ziceau ei. Trebuie să facem ceva fără pic de zăbavă. Trebuie să ne ducem la Sarîkamîș !

Toți se declarară de acord. Desigur, trebuia să plece cineva în urmărire...

Sîngele de fost ostaș clocotea în Rustam. Îndesîndu-și șapca pe cap pînă-n sprîncene, strigă : „mașina !"

Pe neașteptate, însă, intră în birou Șarafoglu cu o mapă în mînă și spuse posomorît :

– Dragul meu, lucrurile stau prost... da, tare prost...

Șirzad îl informă, pe scurt, despre turma furată. Șarafoglu nu se arătă de loc mirat și, foarte liniștit, își dădu cu părerea să se telefoneze miliției : să-i prindă ei pe hoți !... Acolo, în mapa aceea, se găseau însă materiale mult mai grave. Și, invitîndu-l pe Rustam să ia loc la masă, îi arătă o serie de acte.

Piatra pentru temelia Casei de cultură figurează ca plătită cu treizeci de mii de ruble, dar furnizorul n-a primit decît cincisprezece mii. Grinzile necesare, scîndurile, cărămizile au fost toate cărate cu camioanele colhozului, dar din acte rezultă că s-a plătit unor șoferi necunoscuți unsprezece mii de ruble. Și cîte alte facturi și acte ticluite, false. Potrivit calculelor, deocamdată aproximative, s-au furat din banii colhozului peste o sută de mii de ruble – și controlul nu-i încă terminat...

– Și Salman ce zice ? întrebă într-o șoaptă înfiorătoare Rustam, strîngînd brațele fotoliului.

– Ți-aruncă totul în spinare. Spune că tu îl sileai la rele, că tu luai bani și că lui îi dădeai o nimica toată, că nici pentru țigări nu-i ajungea din ce-i dădeai tu...

– Eu luam ? gemu Rustam cu o voce sugrumată și deodată capul îi căzu în piept.

– Nu te frămînta, prietene ! îi spuse Șarafoglu, căruia i se făcu milă de Rustam, deși își dădea seama că nu era nici momentul, nici locul să se înduioșeze. Iată unele declarații, pe care le-au dat mătușa Telly, Kerem, Gîzetar, Șirzad... și alții care garantează de cinstea ta.

Asta nu-l mîngîia însă pe Rustam. Îi era rușine să ridice ochii. Se gîndea cît de vinovat era față de mătușa Telly și de fiul ei, față de Șirzad, față de toți cei pe care îi crezuse dușmanii lui. Dar nevasta lui ? De cîte ori se

străduise Sakina să-l pună în gardă, să-l aducă pe drumul drept ? Nu-i spusese ea totdeauna că încălzește șarpele la sîn ?! Gîndindu-se la tot ce se întîmplase, Rustam se simți întărit și totodată dezarmat, zdrobit, dar în același timp reînviat.

– Da, sînt vinovat și merit să fiu pedepsit ! spuse el și-și scutură capul cu furie, lăsîndu-l apoi, din nou, în piept.

Se așternu o tăcere apăsătoare.

Goșathan – credincios firii lui – nu triumfa, nu se bucura de ananghia în care se afla Rustam.

– Nu, Rustam, nu te-am bănuit niciodată... acesta-i adevărul curat... Ceea ce mă speria la dumneata era că amețiseși, că te îngîmfaseși, că fumurile ți se urcaseră la cap, că te rupseseși de mase și adunaseși în jurul dumitale numai tîlhari și lingăi.

– Da, îi socoteam ajutoarele mele : sprijinul meu... spuse moale Rustam, dovedindu-se pentru întîia oară de acord cu Goșathan. În sufletul lui dispăruse orice simțămînt de mînie, de obidă. O oboseală nesfîrșită pusese însă stăpînire pe el...

Pentru toată lumea, chiar și pentru organele conducătoare de la raion, Rustam fusese socotit întotdeauna *„kișî"*. Lucrul părea firesc, dar în prezența ciobanului Babá parcă și el devenise de o seamă cu Șirzad... Cînd bătrînul Babá începu să vorbească, toți tăcură cuviincioși.

– Socoteam că ai o minte înțeleaptă... și tu ce-ai făcut ?... E-eh ! Ne-ai întors spatele nouă, oamenilor de treabă și ți-ai oploșit pe lîngă tine niște ticăloși. Cunoști zicala : „Și drumul lung e bun cînd te duce la țintă – bun e și poporul, că-ți arată calea cea dreaptă". Nu pe tine, bietul răzleț, rămas de unul singur, trebuie să te asculte oamenii, ci tu, dacă ești căpetenie, trebuie să te supui vrerii lor. Pe o oaie singură o zvîrle vîntul în ripă, dar cînd e în turmă, furtuna e fără putere. Plec la mine, pe pășunile din munte... acolo-i mai bine decît aici la tine !

Rustam nu-l contrazise nici de data aceasta. Încuviință scurt :

– Ai dreptate, moșule !

9

După ce Naznaz plecă din sat, Garaș simțea față de el însuși un dezgust cumplit. Cît de jos căzuse, devenind rob al acelei muieruști desfrînate ! Frumusețea – acest nepreț uit dar cu care natura le înzestrează pe unele femei – Naznaz o desfăcea la un preț de nimic, fără a dispreț ui nici un amator...

De dragul unei asemenea femei, el, Garaș, se lepădase de Maia. Nu ținuse seama de nimic. Călcase în picioare cu mîrșăvie devotamentul ei, demnitatea ei de soție. Oare toate acestea le va putea uita Maia ? Și, mai ales, le va putea ierta ?

Măcinat de remușcări, Garaș ocolea oamenii, se întorcea acasă după muncă și, ore întregi, ședea nemișcat în cerdac, iar privirile lui căutau parcă să străpungă întunericul.

În casă stăruia și așa o atmosferă sumbră. Sakina și Rustam erau tăcuți, îngrijorați. Chiar și Perșan avea întipărită pe față tristețea.

Într-o zi, Sakina îi spuse stăruitor lui Rustam să se ducă după nora lui și s-o aducă acasă, dacă nu voia ca fiul lor să se ofilească de-a binelea.

Bătrînul răspunse supărat :

– Tu de cîte ori ai fost pe-acolo ? Nu-ți ajung umilințele pe care le-ai îndurat ? Vrei să mă faci, acum, și pe mine de rîs ?

– O să se prăpădească băiatul ! oftă adînc Sakina.

– „Băiatul !"... Și Rustam zîmbi cu amărăciune. „Băiatul" tău n-are decît să se ducă singur. Ca să jignești un om e lesne... ca să-ți împaci nevasta, s-o aduci acasă e mai greu... îți trebuie curaj...

– Da, nu seamănă cu tine !... se plînse Sakina. Tu, la anii lui, erai foc, nu alta !

– N-am ce-ți face ! răspunse Rustam, înclinîndu-se. Uneori, fiul seamănă cu tatăl lui, alteori cu maică-sa.

– Nu-i adevărat !... se amestecă în vorbă Perșan. Garaș este leit taică-său. Un Rustamov sadea... Tot atît de încăpățînat, tot așa nu ține seama de nevasta lui...

Rustam întinse mîna s-o prindă de cozi, dar Perșan fugi în camera ei și închise ușa.

Bătrînul îl chemă, totuși, pe Garaș.

– Fiule, începu el, evitînd să vadă cît de mult slăbise. și ce întunecat era la față. Ia mașina și du-te la Kara Keremoglu. Cere-i din partea mea cu împrumut cîteva roți de rezervă pentru camion. Spune-i că îndată ce primesc și eu de la depozit, i le dau înapoi.

Garaș se supuse fără să murmure. Coborî treptele cerdacului și luă dintr-un cui cheia de la garaj. Sakina îl ajunse din urmă și-i spuse să se schimbe. „Mai mare rușinea ! Cămașa-i mototolită și gulerul scorojit ca o coajă de mesteacăn..."

În timp ce Garaș își punea o cămașă albă de mătase și costumul lui nou, cenușiu, Sakina stărui pe lîngă Rustam s-o lase să meargă și ea, împreună cu Perșan.

– Puteți să și înnoptați acolo !... Precum se vede casa voastră nu mai vi-e dragă !

10

Maia începuse să se obișnuiască să se socotească de-ai casei la Zeinab Kulieva. De aceea și luase asupra sa unele sarcini ale gospodăriei ! Învățase chiar să mulgă vaca, plăcîndu-i aerul călduț, puțin dulceag, al grajdului și susurul șuvițelor de lapte în pereții doniței.

Zeinab o învățase un cîntec țărănesc pe care gospodinele îl îngînă la mulsul vacilor.

– Vaca asta roșcată are o inimă simțitoare ! explica ea Maiei. Dacă nu o bucuri cu un cîntec nu dă o picătură de lapte...

În seara aceea, Maia tocmai ieșea din grajd cu donița plină de lapte, cînd dădu cu ochii de Raghim care gonea găinile cu o nuielușă.

– Surioară Maia, mi se bate ochiul drept ! strigă băiatul. Asta înseamnă bucurie-n casa omului !

Maia zîmbi. Fiecare sat, își spuse ea, cu obicciurile lui ! Și cîte mai sînt !... Unele uimitoare, altele caraghioase, toate adunate de veacuri, ba copilărești, ba înțelepte...

– Și ce veste bună aștepți tu ? Desigur un cinci la învățătură !

Băiatul își răsfrînse buzele disprețuitor. Asemenea note avea el destule ! Aștepta, însă, o scrisoare de la sora lui, Sadaf. De cînd plecase la Institutul pedagogic, lui Raghim îi era urît singur.

– O visez în fiecare noapte ! mărturisi el tainic.

– Ce fericită e că are un frate atît de iubitor ! oftă Maia. Ei, nu-i mai duce dorul... acu trece iarna și, la vară, Sadaf vine în vacanță.

Urcîndu-se în pridvor, Maia zări o mașină mică care cotea pe ulița din șosea. I se strînse inima. Cînd *Pobeda* se opri în fața casei, lîngă poartă, o cuprinse o spaimă cumplită. Dacă Garaș ar fi venit singur, ar fi luat-o la fugă pe cîmp și ar fi rătăcit pînă a doua zi dimineața... Din mașină coborîseră însă Sakina și Perșan și acum băteau la poartă. Raghim alergă să deschidă, iar Maia rămase cu brațele sprijinite de parmaclîc, parcă i-ar fi fost temă să nu-i fugă podeaua de sub picioare.

– Din fericire, Perșan nu-i dădu o clipă răgaz să se gîndească. Îi sări de gît, o sărută pe amîndoi obrajii și începu s-o întrebe dacă-și mai făcuse ceva nou, ca și cum numai de asta îi ardea ei acum...

Sakina stătea rezervată. Mai înainte de orice, ea îi adresă urări Kulievei, pentru care aceasta îi mulțumi cu voie bună, poftindu-i pe oaspeți la masă. Apoi, văzîndu-l pe Garaș, care rămăsese lîngă mașină, îi strigă :

– Bagă mașina în curte și poftim încoace !

Convorbirea se înfiripă anevoie. Zeinab și Sakina vorbeau agale, despre recoltă, despre plata zilelor-muncă. Maia și Garaș, care se așezase pe marginea divanului, își evitau privirile.

Luîndu-și inima în dinți, Garaș spuse, în sfîrșit, cu voce sugrumată :

– Maia, te-aș ruga să mergi cu mine în grădină... pentru cinci minute...

„Da, trebuie să avem o explicație" gîndi Maia, iar Sakina spuse bucuroasă :

– Duceți-vă, copii, duceți-vă și plimbați-vă puțin împreună !...

Maia nu se grăbea. Privind-o drept în ochi, lui Garaș i se păru că privirile îi erau străine, reci, ca și cînd s-ar fi supus soartei, ca și cînd nu mai aștepta nimic de la viață.

Intrară agale în grădină, unde se opriră lîngă un măr bătrîn.

– Hai, spune, ce dorești ? întrebă Maia cu răceală.

Garaș întinse mîna și trase spre el o ramură de măr.

– Ce pot să spun ? Sînt vinovat, vinovat de tot ce s-a întîmplat !...

Nădăjduia că după această mărturisire, Maia îi va cădea în brațe, că se vor întoarce acasă fericiți. Maiei, însă, i se păru că nu era sincer, că și acum se prefăcea...

– Nu ești tu vinovat ! Eu sînt vinovată ! îi răspunse ea tăios. Da, da, nu mă întrerupe ! Am fost prea încrezătoare și nu știam că dragostea poate fi pentru unii o joacă, nu știam că în pieptul unui bărbat bat două inimi – una gata pentru declarații de dragoste și jurăminte, cealaltă gata pentru trădări...

Ochii Maiei ardeau ca focul, vocea îi suna aspru, dar Garaș încă nădăjduia...

– Ți-am rănit inima, știu ! Dar, crede-mă, și viața mea e otrăvită. Nu-mi mai găsesc liniștea... iartă-mă !...

Maia își aminti din nou umilințele îndurate, zilele trăite în deznădejde. Împăcarea i se părea imposibilă, ar fi fost umilitoare pentru ea...

– Hai, pleacă ! Poți înșela un om o singură dată... a doua oară nu mai e cu putință... nu, nu vreau să te mai văd !

Garaș tresări. Scăpă din mînă ramura care-și scutură cîteva mere în iarbă. În el se trezi toată mîndria Rustamovilor, moștenită de la taică-său. Se îndepărtă de Maia și-i spuse :

– Am venit la tine mînat de dragoste. Dacă pentru tine ea nu prețuiește mai mult decît un măr de pe creanga asta, n-are decît să cadă la pămînt ca și el... Nu îngenunchez în fața nimănui, deși inima mea e numai a ta ! Nu am venit să-ți cerșesc dragostea... ci să ne împăcăm... Rămîi cu bine !...

Garaș ieși repede din grădină și Maia auzi cum îi spuse lui Raghim cînd ajunse lîngă poartă :

– M-am dus după roți, băiatule ! Spune-i mamei și surorii că atunci cînd o să audă clacsonul să iasă afară, în uliță...

Iarba nu se răcorise încă după dogoarea zilei și Maia îi simți căldura, prăbușindu-se la pămînt, cu ochii înecați în lacrimi.

11

Cînd băieții veniră la ea și-i spuseră că președintele colhozului o chema la sediu, mătușa Telly se cam sperie. Se certa întotdeauna curajoasă cu Rustam, pînă răgușea. Totuși, simțea cum tremură în fața lui. Cînd intră în biroul lui, nu-i veni să-și creadă ochilor. Rustam stătea abătut, tăcut, asemenea unui foc stins, în stepă, cu jăratecul acoperit de spuză...

– Unde-i Kerem ? o întrebă el fără nici o introducere. Vine pînă la prînz ? Să-l trimiți la mine !

– E de rău, sau de bine ? se interesă mătușa Telly cu vocea tremurătoare.

– Vrem să-l punem înapoi în slujba lui veche, să-i încredințăm din nou stîna...

– Ei, vezi cum au ieșit lucrurile ? Și foșnindu-și fusta, mătușa Telly se lăsă pe un scaun. Singur ți-ai tăiat mîna dreaptă... și acum...

– Surioară, și așa sînt un om mort – nu se cade să calci în picioare un leș ! îi spuse Rustam, acoperindu-și fața cu palmele.

Mătușa Telly avea o inimă miloasă, iubitoare. Cînd auzi vorbele lui Rustam se înduioșă. Îi iertă tot răul pe care i-l făcuse și ei, și fiului ei.

– Ia ascultă ! Ce vorbă-i asta ?! îi strigă cu asprimea ei obișnuită : Jur pe viața copiilor și nepoților mei că de-o fi nevoie, adun tot satul și mergem la comitetul raional cu steagul în frunte – nu te-om lăsa bătrîne, te-om apăra !... Nimeni n-o să se atingă de un singur fir de păr din capul tău !...

Ca să vezi ! Mătușa Telly îi zice „bătrîn" și-l ia sub ocrotirea ei... Rustam întoarse privirile.

– Mulțumesc, surioară !... îi zise el. Acum toate astea nu mai folosesc la nimic !... Trimite-mi-l pe Kerem...

Și ca să nu i se vadă ochii înroșiți, își vîrî capul în hîrtii.

Peste o jumătate de oră, cînd plecă de la sediu, spuse grăjdarului să pună șaua pe iapa lui sură. Sări voinicește în șa și porni în trap întins spre Kura. Voia să controleze ogorul pregătit pentru însămînțările de toamnă și să se încredințeze dacă lotul salinizat fusese spălat. La drept vorbind însă nu acesta era scopul lui principal. Voia să se învioreze în trapul calului, în stepa pustie. Simțea cum vîntul rece îi curăță, parcă, zgura atîtor gînduri amare...

Calul coborî spre malul apei. Rîul oglindea văpăile asfințitului, rostogolindu-și valurile purpurii. Lîngă apă, Rustam se mai răcori. Aerul care-i mîngîia fruntea i se păru nespus de curat. Respiră în voie. Inima îi bătea acum regulat.

Intrînd în lăstăriș, iapa ciuli deodată urechile și făcu o săritură într-o parte, rupînd ramurile. Rustam se ridică în scări și-i zări pe Salman, pe Iarmamed și pe Husein-mutul stînd pe o moviliță. În iarbă se zărea o sticlă cu coniac, iar pe o zdreanță se aflau înșirate bucăți de carne și felii de pîine. Fețele lor erau roșii.

Cei trei prieteni ședeau pe iarbă cu capetele apropiate.

– Hei, de ce vă mai ascundeți ? le strigă Rustam, strunind anevoie iapa care zburda.

Cei trei înghețară. Nu se așteptaseră cîtuși de puțin să-l vadă acolo. Husein-mutul chiar închise ochii de spaimă. Iarmamed se întinse cu burta la pămînt, ca și cînd ar fi sperat să se ascundă în felul acesta de privirea cumplită a lui Rustam. Numai Salman nu se pierdu cu firea. Veni în fugă la Rustam și puse mîna pe dîrlogii calului.

– Bună seara, nene Rustam ! Nădăjduiesc că o duci bine cu sănătatea !

Gîrbaciul era împletit din patru șuvițe de curele și după prima lovitură Salman se chirci. Își acoperi fața cu mîinile și începu să urle jalnic.

– Nu mă omorî ! Dă-te jos să ne lămurim.

Rustam însă, turbat de furie, nu se opri. Loviturile curgeau una după alta. Atunci Husein și Iarmamed se apropiară în goană și-l apucară de mîini.

– Nene Rustam, o să răspunzi dacă-l omori ! îi spuse cu sînge rece Husein-mutul. Dă-te jos de pe cal să stăm de vorbă puțin...

– Îl omor ! Îl omor ! răcnea Rustam, nemaidîndu-și seama ce face. Un nemernic ca ăsta nu trebuie omorît, ci jupuit de viu !...

– Dacă vrei, nene Rustam, o facem și p-asta... ne dăm și sîngele din noi pentru dumneata... Dar o să folosească la ceva ? continuă Husein.

– Taci din gură, șarpe ! Îi trase și lui o lovitură cu gîrbaciul.

Deodată, cu o putere nebănuită, Husein îl înșfăcă de brîu și-l dădu jos din șa. Iapa sură se ridică pe picioarele dinapoi și se repezi în lăstăriș.

Acum, amîndoi, Husein și Rustam se aflau față-n față, gîfîind.

– Iarmamed, prinde iapa și leagă-i picioarele dinainte că de nu, o ia la fugă ! porunci Mutul cu o stăpînire de sine demnă de invidiat. Adresîndu-i-se apoi lui Rustam, îi spuse amenințător :

– Să nu care cumva să îndrăznești să ridici mîna !... Spune mai bine ce s-a întîmplat ? De ce te-ai aprins așa ?

Liniștea asta a lui Husein era sinistră, de neînțeles. Salman își privi prietenul cu prețuire.

– Ce-ați făcut cu cei șaizeci de berbeci, ai ? întrebă Rustam cu vocea sugrumată.

– Ce berbeci, care berbeci ? Ehei, nene, ce-a fost a fost, să nu mai vorbim de ei. Uite și actul în care se spune cum au murit : mîncați de lupi, uciși de gălbează, și de cîte altele... Acte cu iscăliturî și peceți, în toată regula. Dar mai bine șezi să bem ceva și să vorbim ca oamenii... Ce facem cu actele pe care le-a găsit Șarafoglu ? Mai bine ne-ai veni în ajutor – după aia te scoatem și noi pe dumneata din belea !

Rustam îi zvîrli un scuipat între sprîncene.

– Ehei, te cam pripești !... spuse Husein calm, ștergîndu-se cu mîneca. Ori ești cu noi, ori...

Rustam îl lovi atît de tare peste ureche, încît Huseinmutul se prăbuși la pămînt. În aceeași clipă însă Salman și Iarmamed se năpustiră asupra bătrînului.

Salman avu aceeași soartă, dar Iarmamed, care se furișase în spatele lui Rustam, îl prinse de picioare, încercînd să-l trîntească. Husein, venindu-și în fire, îl înșfăcă, cu mîinile lui lungi și păroase, de gît. Bătrînul căzu în genunchi și răcni atît de năprasnic, încît vui toată stepa. Iar Salman începu să dea cu gîrbaciul în binefăcătorul său – peste ochi, peste față, și cu atîta furie, încît stepa și Kura cu apele ei sîngerii prinseră parcă să se învîrtească prin fața ochilor lui Rustam. Acesta nu se lăsă

doborît nici de data aceasta – înhățîndu-l de gît pe Husein îl strînse atît de tare, că acesta abia mai putea să plescăie din buze și să horcăie abia auzit.

Deodată Rustam simți în ceafă o lovitură cumplită. Îl lăsă din mînă pe Husein și se îndreptă din șale. În clipa aceea Salman îl lovi cu ciomagul în cap. Bătrînul se clătină pe picioare și, ca un platan doborît de topoare, se prăbuși la pămînt...

Aruncînd trupul lui Rustam în apele Kurei, cei trei prieteni răsuflară ușurați. După ce traseră cîte o duște zdravănă de coniac, se priviră unul pe altul, mirați, posomoriți. Tustrei erau plini de sînge, cu vînătăi și julituri pe obraji, cu cămășile sfîșiate.

– Uite ce-i ! porunci Husein-mutul care deveni din clipa aceea căpetenia bandei. Rustam s-a înecat de frica judecății. Fie-i țărîna ușoară acestui harnic și cinstit muncitor ! Pentru orice împrejurare trebuie să ne pregătim de fugă. Țara-i mare, ne ascundem noi pe undeva, ba poate ne-om descurca și pe-aici ! Cine știe...

Capitolul XV

1

O pîclă cenușie se lăsase peste întinderea Stepei Mugane. Nu plouase de mult deși norii plumburii, goniți de vîntul iscat pe piscurile munților Talîș, acopereau cerul zi și noapte. Rece și posomorîtă era stepa – rece și posomorît era satul.

– Uf ! De-ar ploua cu găleata ! spuse Perșan care stătea în cerdac.

– De-ar ploua cît mai repede, că nu mai putem să răsuflăm de praf ! spuse și Sakina pe gînduri, uitînd că ținea în mînă un ștergar și o ceașcă încă neștearsă.

– Da, de-ar ploua odată ! repetă Perșan.

– Dar ce-o fi cu Garaș de nu mai vine ? oftă Sakina și, aducîndu-și aminte de ceașca din mînă, se apucă s-o șteargă. Porțelanul era subțire ca hîrtia. Să nu i se fi întîmplat ceva ! Iar mă doare inima – mi-e teamă să nu fie și acum vreo presimțire...

– Ia mai lasă, mamă ! o îmbărbătă cu prefăcută vioiciune Perșan.

Năpasta care se abătuse asupra ei o zdrobise pe Sakina. Garaș și Perșan sufereau, e drept, și ei, totuși înfruntau nenorocirea cu mai multă ușurință pentru că îi ajuta tinerețea, comoară pe care Sakina o pierduse. Nu știa cum va putea trăi fără Rustam. Se scula de dimineață, aținea focul în vatră și Rustam nu venea... Ca de obicei, mulgea vaca, o mîna la păscut și Rustam nu se vedea... Se întorcea de la cîmp, pregătea masa de seară, apoi ceaiul – și de Rustam nici urmă...

Pe pervazul ferestrei praful se aduna mereu pe pipa și besacteaua lui...

În ultimele zile Sakina nu vedea în toate decît nenorociri și năpaste gata să se abată asupra capului ei. Dacă Perșan întîrzia cît de puțin la cîmp, o cuprindea pur și simplu deznădejdea ; dacă Garaș nu venea la timp la masă, inima îi bătea să i se rupă în piept.

– Tinerii ăștia nu pun nici un preț pe viața lor ! oftă Sakina. Cînd sînt la volanul mașinii, vor să se ia la întrecere cu vîntul. Gonesc de parcă le arde casa...

Perșan căuta s-o liniștească pe maică-sa ca pe un copil :

– Garaș al nostru nu conduce de ieri, de alaltăieri. Nu i se întîmplă nimic. Nu-ți mai face gînduri negre. Ce-a fost, a trecut... Acum nu te mai gîndi decît la lucruri plăcute.

– Ei, asta-i treaba mea ! Mă gîndesc la ce vreau eu ! se supără Sakina. E vremea să te duci la club.

– Fără dumneata nu merg !

– Of, of !... se tîngui Sakina și se apucă să mătură curtea, adunînd grămadă frunzele căzute. Dădu apoi grăunțe găinilor strînse lîngă troacă, deschise, nu se știe de

ce, poarta, ca s-o închidă din nou, de parcă ar fi vrut să-i controleze balamalele...

– Hai la club ! repetă stăruitor Perşan, ieşind în cerdac.

– Hei, fato, lasă-mă în pace ! răspunse Sakina cu vădită ciudă. Dacă mă iubeşti cît de puţin, îmbracă-te şi pleacă !

Perşan tot căuta s-o înduplece. Vărsă chiar cîteva lacrimi, dar mama ei rămase neclintită.

Vrînd-nevrînd, Perşan intră în casă spre a se schimba. Cîteva clipe după aceea ieşi din nou în cerdac, potrivindu-şi cu grijă bluza adusă de tatăl ei din Baku şi scuturînd nişte firicele de praf de pe pantofii de lac. O întrebă pe mama ei, oarecum îngrijorată de ce o să-i răspundă.

– Cum arăt ?

„De ţi-ar fi hărăzită fericirea..." gîndi Sakina şi, zîmbind chinuit, îi răspunse :

– O zînă adevărată ! Caută însă să te porţi mai tără fasoane şi să nu ţii nasul sus !... Acum fugi, să nu ajungi prea tîrziu...

Sakina rămase singură. Cără frunzele uscate în groapa pe care o săpase Rustam în spatele coteţului şi le acoperi cu pămînt. O să putrezească ele pînă-n primăvară ! îşi zise ea. Rîndui, apoi, vasele de bucătărie pe rafturile dulăpiorului, şterse praful de pe mobilă şi trase perdelele la ferestre. Garaş nu venea de loc...

În sfîrşit, pe uliţă se auzi huruitul lin al roţilor maşinii. Sakina îi ieşi repede în întîmpinare, dar fiul ei i-o luă înainte, deschizîndu-şi singur poarta.

– Bună seara, mamă !

– Unde ai fost ?

Garaş lăsă ochii în pămînt.

– Am trecut pe la „Steagul roşu" !

– Şi ?

– N-am găsit pe nimeni... Casa era încuiată...

– Dar tata ?

– E mai bine !

Dacă apa ar fi fost mică lîngă mal, fără îndoială că Rustam s-ar fi zdrobit de fundul pietros al rîului. Dar sub malul înalt, apa venită tulbure și înspumată, făcea vîrteje adînci. Trupul greu al lui Rustam despicase apa, undele se despărțiseră, apoi îl scoseseră din nou la suprafață.

Ieși deasupra apei și tuși, dîndu-și seama că rezistența trupului său voinic, care nu se lăsa doborît de ani, depindea de el însuși, de puterea propriilor lui mîini. Înota, trăgînd sub el apa care-l ținea deasupra, iar șuvoiul îl mîna la vale, tot mai departe.

Prin părțile acelea malurile erau înalte și abrupte. Rustam nu vedea unde s-ar fi putut cățăra pe pietre. Trebuia deci să ajungă cu orice preț înot pînă la pod. Dar pînă acolo nu-l vor lăsa oare puterile ?

Umbra morții îi dădea tîrcoale. Pierduse mult sînge, se simțea slăbit și se afunda tot mai des. Începu să se teamă că inima nu-i va mai putea rezista, că, încordîndu-se din ce în ce mai mult, îi va plesni în piept. Iar șuvoiul devenea, pe măsură ce se apropia de pod, tot mai repede, mai năvalnic.

Da, acestea erau ultimele clipe ale vieții lui ! Nu-i va mai vedea niciodată pe Sakina și pe copiii lui... Picioarele îi erau grele și-l trăgeau la fund... Deznădejdea îi dădea noi forțe. Lupta cu mîinile și cu picioarele, se cufunda, se ivea iar printre valuri, zvîcnea deasupra apei și, într-un ultim efort deznădăjduit, strigă :

– Ajuto...o...o...or ! și își pierdu cunoștință.

Se trezi într-un pat de spital. Nu aflase că ciobanul Kerem, care se întorcea de la bazar, îi auzise gemetele și se aruncase după el în bulboană.

Medicii îl opriseră să se scoale din pat spunîndu-i că, altminteri, inima lui nu va mai rezista.

Nu i se dădea voie să primească pe nimeni, nici chiar pe ai lui. Se rugă de medici și pînă la urmă obținu de la ei permisiunea de a-i vedea pe Sakina și pe Garaș. Cum

veniră, dictă fiului său o cerere de a fi eliberat din munca de președinte al colhozului.

– Iscălește tu pentru mine ! îi spuse Rustam. Și zvîrlindu-și pătura peste cap, își spuse cu amărăciune : „Iată, bătrîne, a și început pentru tine o viață nouă !...“

Prin colhoz se auzise că în afară de soție și de fiu fusese și Maia să-l vadă pe bolnav, că o chemase chiar Rustam.

La spital n-o văzuse însă nimeni. Era cu neputință să te încredințezi dacă zvonul avea sau nu temei.

Garaș a dus cererea în aceeași zi la raionul de partid. Secretarul comitetului raional de partid i-ar fi spus :

– Povestea asta e lungă, tristă și, în anumite privințe, normală. Să mai așteptăm pînă ce Rustam se face sănătos și vom vedea atunci ce-i de făcut...

In colhoz începuseră să circule și alte zvonuri. Unele guri rele susțineau că raionul de partid aștepta rezultatul anchetei și că, în toată afacerea aceea, nici Rustam nu era ușă de biserică, că s-ar fi înfruptat și el din banii colhozului, laolaltă cu Salman, cu Iarmamed și cu Husein. Mai trebuiau ascultați cei închiși – Husein, Iarmamed contabilul – și să fie prins Salman, cel cu mutra teșită, care se ascunsese pe undeva. Alții jurau că toată tevatura se va sfîrși cu o mustrare și că venise vremea ca bătrînul Rustam să fie eliberat din muncă, meritîndu-și din plin dreptul la pensie...

Nimeni însă nu știa că, două zile mai înainte, seara tîrziu, după o ședință a biroului comitetului raional de partid – ședință care ținuse cam mult – Aslan se dusese să-l vadă pe Rustam la spital unde stătuseră de vorbă amîndoi sincer, îndelung.

Aslan încercase în toate chipurile să-i abată gîndurile, vorbindu-i despre felurite nimicuri, despre viața cea de toate zilele. Bătrînul, însă, revenea într-una la grijile lui legate de soarta colhozului „Viața nouă“.

– Ceea ce mă frămîntă nu este că am scăpat de o povară prea mare, ci gîndul : cui s-o predau. Pentru slujba

asta trebuie un gospodar isteț și de nădejde. Pe cine crezi că aș putea recomanda ? Mă gîndesc la Zeinab Kulieva !

Aslan, de obicei atît de calm, se miră și el.

– Zeinab ?

– Da, chiar ea !

Zi și noapte, frămîntările lui Rustam erau legate de alegerea înlocuitorului său. Se gîndise, acum fără nici o umbră de supărare, la Șirzad, la Nadjaf și la mătușa Telly, cea atît de limbută. Își oprise însă alegerea asupra Kulievei și se simțea mulțumit că luase această hotărîre.

– Nu uita că ici un om dintr-un colhoz străin ! îi aminti Aslan.

– Ce tot spuneți ! Tot de-a noastră e – și-i doar Eroină a Muncii. Și-apoi, Kulieva se întoarce în colhozul ei de baștină, în colhozul din care a plecat... Țineți vă rog seama că-i crescută de mine, se lăudă Rustam, satisfăcîndu-și astfel orgoliul.

– Da, este și ăsta un argument !... spuse Aslan mai mult în glumă, dar ferindu-se să dea un răspuns precîs.

Zvonurile și vorbele rele care circulau prin sat sporeau tot mai mult tulburarea de care era stăpînită Sakina.

Oricît încercă Garaș s-o convingă că-i bine să se ducă la club, la adunare, maică-sa îi răspunse ferm că rămîne acasă să vadă de treburi.

– De ce să merg acolo, băiatul mamei, cînd mi-e sufletul atît de pustiit ?

– Fii bună, mamă, și vino ! Trebuie să mergi și dumneata – înțelege-mă, se cade să mai ieși în lume... Ce-o să gîndească oamenii din sat ? Cu întrecerea am rămas în urmă, primul loc a revenit, precum știi, colhozului „Steagul roșu". Iar dumneata, soția președintelui colhozului „Viața nouă", nu mergi... Trebuie să vii neapărat... Știi bine că încă nu-i terminată Casa de cultură, că pereții nu-s încă zugrăviți, că lumina electrică n-a fost încă adusă, că nici biblioteca nu-i aranjată... Totuși colhoznicii au hotărît să țină acolo adunarea, ca să-l bucure pe tata.

– Mulțumesc, băiatul meu ! Mie mi-ajunge că oamenii mă respectă.

– Un asemenea „mulțumesc" nu are nici o valoare. Hai, îmbracă-te și vino !

– Nu merg nicăieri !

– Tata a spus să mergi ! se folosi Garaș și de acest argument, socotindu-l ca fiind cel mai puternic. Chiar azi a amintit încă o dată : să vă îmbrăcați în haine de sărbătoare și să ședeți toți, neapărat, în rîndul întîi...

Sakina zîmbi fără să vrea. Da, așa putea vorbi numai bărbatul ei. Victoria lui Kara Keremoglu în întrecere o primise cu demnitate și curaj. Dar, îndată după aceea trecuse la ofensivă, făurindu-și visuri de revanșă.

Totuși, Sakinei îi venea greu să iasă în lume. Îi venea greu, nespus de greu să se întîlnească acum cu oameni, să simtă cum o privesc cu curiozitate sau cu milă.

Se auziră bătăi în poartă. Inima Sakinei tresări. Ce s-o mai fi întîmplat ? Pe poartă intrară Șarafoglu, Goșathan și soția acestuia din urmă.

– Am venit să te luăm cu noi ! spuse Melek-*hanum*.

Sakina se simți înduioșată de această atenție pe care i-o arătau prietenii bărbatului ei și chiar aceia pe care el îi socotise dușmanii lui. La Goșathan se uită din obișnuință tot bănuitoare...

Melek o luă însă deoparte și-i spuse că lui Rustam îi mergea din ce în ce mai bine și că avea o constituție de oțel... E drept că-l cam supără inima – nu era însă de mirare după cîte pătimise ! Dacă ar face ce-i spun medicii, cu siguranță că s-ar întoarce acasă peste două-trei săptămîni.

– Dar ce, Rustam nu-i ascultă ? întrebă zîmbind Sakina, deși știa bine că, toată viața, bărbatul ei nu ascultase de nimeni...

– Aș, de unde ! spuse Melek atît de tare ca să audă toți cei de față. Să vezi ce-a făcut mai deunăzi... Medicii i-au dat voie să facă o plimbare de un ceas prin grădina spitalului... și știți ce-a făcut ? A ieșit – închipuiți-vă ! – în stradă, a oprit un camion care tocmai trecea pe acolo și, așa cum era – în halat și papuci – a șters-o...

Sakina bătu din palme înveselită.

– Noroc că o soră care stătea la fereastră, la etaj, l-a văzut şi a venit fuga să-mi spună... Rustam a fost adus înapoi, i s-a făcut observaţie... Desigur după aceea a avut o mică criză de inimă... şi a fost nevoit să i se facă injecţii...

– Dar cum îşi îngăduie să nu-i asculte pe medici ? se miră Sakina, rîzînd şi plîngînd în acelaşi timp.

– Ne spune, mătuşico, fără sfială că se simte ca la puşcărie. „Uite, dacă mi s-ar da voie să pun măcar o dată şaua pe cal şi s-o pornesc în galop pe malul Kurei, m-aş înzdrăveni cu siguranţă !" Astea-s cuvintele lui !...

– Leit Rustam ! exclamă Sakina, zîmbind cu mîndrie şi totodată cu tristeţe.

– Are întru totul dreptate ! se auzi glasul lui Şarafoglu care sări în apărarea prietenului său. Vîntul stepei i-ar scoate, îndată, toate bolile din mădulare... Doar aici a crescut el – în Stepa Mugană... Trebuie să-l înţelegeţi... în Stepa Mugană !...

3

În faţa clădirii luminoase oamenii se adunaseră în haine de sărbătoare. La etaj încă nu fuseseră puse geamuri şi ferestrele păreau nişte guri căscate.

În pragul uşii, cu obrajii îmbujoraţi de emoţie, apăru Zeinab Kulieva, ţinînd în mînă o foarfecă. Abia atunci îşi amintiră oamenii că, cu cîteva zile mai înainte, după dezbateri furtunoase, adunarea colhoznicilor o confirmase ca locţiitoare a preşedintelui.

E drept că cineva o propusese şi pe Gîzetar, aceasta fiind caracterizată ca o tînără înţeleaptă, isteaţă la minte, energică, pe deasupra comsomolistă şi în stare să facă faţă sarcinilor dacă era ajutată.

Gîzetar, însă, refuzase categoric.

Atunci Aslan, luînd cuvîntul, aminti de sugestia şi dorinţa lui Rustam cu privire la alegerea Kulievei ca preşedintă a colhozului.

– Deocamdată s-o punem locțiitor de președinte ! spuse el. Să se obișnuiască mai întîi cu mersul treburilor colhozului și, mai tîrziu, vom vedea...

Propunerea secretarului raionului de partid fusese adoptată în unanimitate și, la vot, nu se ridicase nici o obiecție.

Astfel, cinstea inaugurării Casei de cultură îi revenea Zeinabei Kulieva...

Afară se auzi huruit de motoare. Mulțimea abia izbuti să facă loc celor două mașini și unui autocamion cu care veniseră oaspeții din colhozul „Steagul roșu".

Sakina căuta s-o vadă printre oaspeți și pe Maia. Iat-o ! Din ultima mașină – o *Pobedă* – coborî și ea, într-o rochie largă care parcă îi ascundea trupul puțin îngrășat. Nu mai părea atît de frumoasă – era palidă și trasă la față.

Lămpile fuseseră aprinse. Mulțimea intră în sala de spectacole. În numele organizației de partid, Șirzad comunică rezultatul întrecerii, felicitîndu-i apoi pe colhoznicii de la „Steagul roșu", care binemeritau laudele, cîștigînd cu cinste victoria...

„Și Rustam lipsește", se gîndea, stăpînită de tristețe, Sakina, privind locul de onoare ce fusese pregătit pentru el și care nu era ocupat de nimeni...

Kara Keremoglu mulțumi gazdelor pentru calda primire cu care fuseseră cinstiți. Toți erau plăcut impresionați de faptul că el nu pomenea nici un cuvînt despre rezultatele dobîndite de colhozul său. Cuvîntarea lui semăna mai mult cu o convorbire însuflețită și sinceră despre viitorul Stepei Mugane.

În concluzie, el propuse să i se trimită o telegramă lui Rustam la spital, urîndu-i-se grabnică însănătoșire spre a se putea întoarce neîntîrziat acasă, între ai lui.

Pe scenă începu să cînte corul de fete. Maia se afla în ultimul rînd, dar Sakina n-o pierdea din ochi. O privea într-una, uitînd pînă și de fata ei. Maia purta o fustă lungă din mătase albă, o bluză galbenă și, pe cap, un batic multicolor – această toaletă amintind portul logodnicelor din Karabah... Ca toate celelalte, se fardase și

ea părînd ca şi mai înainte, tot atît de tînără şi de înfloritoare.

Corul plăcu tuturor. Dar succesul cel mai răsunător îl repurtară mătuşa Telly şi Şirzad care interpretară împreună dansul intitulat „Morarul şi logodnica lui".

Sala întreagă rîdea cu hohote. Aplauzele şi ovaţiile nu mai conteneau – atît de comică era apariţia pe scenă a mătuşii Telly, cu mersul ei de raţă şi cu parangeaua pe faţă, alături de Şirzad, care păşea grav, impunător, aducînd puţin cu Salman cel teşit. El juca rolul îndrăgostitului şi libidinosului morar.

Telly, cu ochii încercănaţi de sulimanuri, cocheta cu neînduplecatul morar, rugîndu-l să-i macine mai repede baniţa cu grăunţe, că doar îi venise de mult rîndul.

De inima-mi, morarule, îndură-te acum,
Că-n foc fără de flăcări, mi se preface-n scrum.
Grăunţe de nu-mi macini, nu fac, în veci, lipie !
Ce zi, ce zi cumplită mi-a fost sortită mie !...

Iar morarul, cucerit de frumuseţea ei, şi dornic să-şi ţină cît mai mult logodnica lîngă el, încerca s-o înduplece cu vorbe duioase şi blînde :

O, *banum*, cîte bezne în suflet pot să-ncapă !
Al meu e ca arîkul cel văduvit de apă.
Cînd n-ai o coajă de lipie pentru gură,
Nefericirea noastră-mi va fi îmbucătură.

– Nu stă bine unui secretar al organizaţiei de partid să se maimuţărească aşa ! auzi Sakina pe careva, spunînd în şoaptă. Şi gîndi : „Broasca rîioasă se cunoaşte după orăcăitul ei şi prietenii lui Iarmamed după cum urăsc oamenii !..."

În sfîrşit scaunele fură trase la perete şi muzicanţii, obosiţi, începură cîteva *nialibek* şi *ialcî* [1]. Jucau şi gazdele şi oaspeţii. Îl traseră în joc şi pe Kara Keremoglu,

[1] Jocuri şi melodii populare azerbaigiene (n. ed.)

ba nu-l cruțară nici pe Goșathan, pe care-l împinseră cu forța să facă, și el, cîțiva pași.

...Garaș nu reușea s-o descopere nicăieri pe Maia. „Să fi plecat imediat după spectacol ?" se întreba el cu adîncă amărăciune în suflet. Fumă în foaier țigară după țigară și în cele din urmă se duse acasă, unde era atît de pustiu și de trist acum...

Oaspeții se pregăteau de plecare. Kara Keremoglu mulțumi pentru primirea ce le fusese făcută și pofti gazdele să vină în satul lor, curînd, de Sărbătoarea Recoltei.

La intrare ardea, pîlpîind, o lampă cu gaz, atîrnată de un cîrlig. Perdeaua neagră a nopții de toamnă atîrna, ca întotdeauna, deasupra satului și doar sunetele muzicii săltărețe își luau zborul deasupra caselor și livezilor, spre întinderea stepei. Serbarea încă nu se sfîrșise...

Garaș intră în curte. Era întuneric și liniște. Nu auzi nici măcar lătratul cîinelui. În cerdac ardea o lampă, semn că maică-sa venise acasă.

Sufrageria însă era pustie, iar ușa ce dădea în odaia surorii lui încuiată. Garaș intră în camera lui și încremeni locului, în prag...

Lîngă fereastră, dădu cu ochii de Maia. Lumina lămpii îi aurise părul, îi înviorase chipul ce părea tînăr de tot în semiîntunericul încăperii. Lui Garaș nu-i venea să-și creadă ochilor. Se apropie de ea, îi luă cu amîndouă mîinile mîna rece ca gheața și o duse la gură, lipindu-și buzele de ea.

– Scumpa mea !

– Taci... Nu vorbi... Uite ! Fulgeră, se va dezlănțui curînd furtuna... Vorbele acestea nu i le spusese. Simțea doar că le gîndește fără să le rostească. Garaș îi înțelese starea sufletească și o trase spre el fără să scoată un cuvînt.

Deasupra *Îngemănării apelor* fulgere îndepărtate și jucăușe spintecau întunricul nopții, luminînd ba o stîncă singuratică, ba o limbă de nisip, ba șuvoiul repede al apei. Vîntul străbătu lăstărișul de pe mal și ajunse în livezile satului, jucîndu-se acum în frunzișul copacilor. Pe acoperișuri începură să bată darabana picături grele de ploaie...

În stîna îndepărtată, bătrînul cioban Babá şi Kerem stăteau printre oi. Aşteptau dezlănţuirea ploii torenţiale. Cîinii ciobăneşti aproape nevăzuţi în întuneric se apropiau de oameni, lingîndu-le mîinile. Ciobanii erau nespus de fericiţi cum numai oamenii care şi-au dăruit viaţa muncii pot fi cu adevărat fericiţi...

Aslan, secretarul comitetului raional de partid, în *GAZ*-ul său bătut de toate vînturile, gonea pe drumurile stepei, venind dintr-un colhoz îndepărtat. Aidoma tuturor celorlalţi, aştepta ploaia, gîndindu-se la recolta anului viitor, încredinţat că Stepa Mugană va da un asemenea belşug de roade, că nimeni nu ar cuteza să viseze atîta dărnicie a pămîntului.

Nici Rustam nu dormea. Se răsucea într-una pe salteaua subţirică a patului de spital, se scula, se apropia de fereastră, urmărea sclipirea fulgerelor, asculta cu luare-aminte bubuitul tunetului, depănîndu-şi firul vieţii lui de pînă atunci.

Şi furtuna purificatoare se dezlănţui...

1952–1958

E R A T Ă

Pag.	Rînd	În loc de	Se va citi
123	28	Nu	Tu
195	10	Șirzad nu știu ce să-i răspundă și Perșan o luă pe Maia	Șirzad iuți pasul ca să le ajungă din urmă pe fete și,

Redactor responsabil : L. MANU
Tehnoredactor : A. VÎNTU

Dat la cules 31.03.1961. Bun de tipar 03.06.1961. Apărut 1961. Tiraj 10 140. Broşate 10 140. Hîrtie semivelină mată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli editoriale 30,11. Coli de tipar 35,75. A 0177. C.Z. pentru bibliotecile mari 8. S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8. S.–31=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu 93–95
Bucureşti, R.P.R.
Comanda nr. 1055.